ebook HUMANITAS

ISTORIE CONTEMPORANĂ

lucia hossu longin

memorialul durerii

întuneric și lumină

Cuprins

MEMORIALUL DURERII. ÎNTUNERIC ŞI LUMINĂ
- Prefață. A fost timpul mărturisirii
- Artizanii Unirii
- Ultimatumul – 28 iunie 1940
- Biblia împușcată
- Luptătorii din Munţii Banatului
- Crima de favorizare
- Executaţi pe loc
- Grupul „Capotă–Dejeu“
- Grupul „Capotă–Dejeu“. Procesul. Execuția. Suferințele urmașilor
- Rezistența armată anticomunistă din Munţii Vrancei
- Războiul din Bârsești
- Cardinalul Iuliu Hossu
- „Actul acesta istoria nu-l va uita“
- Cazul generalului Nicolae Macici
- Confesiunea unui lucid
- Doftana și Aiud
- Săbiile generalilor români
- Rănile Piteștiului se redeschid
- Băieții din munții Făgăraș. Episodul 1
- Băieții din munții Făgăraș. Episodul 2
- Băieții din munții Făgăraș. Episodul 3
- Băieții din munții Făgăraș. Episodul 4
- Băieții din munții Făgăraș. Episodul 5
- Băieții din munții Făgăraș. Episodul 6
- Băieții din munții Făgăraș. Episodul 7
- Ei au ales libertatea
- Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!
- Lotul „Biserica Neagră“
- Cazul Radu Filipescu
- La Brașov și la Iași s-a dat semnalul
- Timișoara vs. Ceaușescu
- Douăzeci și una de fotograme care au intrat în istorie
- 17 decembrie 1989. Reprimare cu foc
- Calea Giroculuí, Calea Martirilor
- Epilog la o zi însângerată
- Furtul morților. Episodul 1
- Furtul morților. Episodul 2
- „Când o face plopu’ mere…“
- Un poet creștin – Traian Dorz

Lucia Hossu Longin, realizator de televiziune, este absolventă a Facultăţii de Litere a Universităţii din Bucureşti. Redactor-şef al Redacţiei de Film Documentar al Studioului de Film al Societăţii Române de Televiziune (1993–1996), membră a Consiliului de Administraţie al SRTv (1996–2000). Membră de onoare a Asociaţiei Foştilor Deţinuţi Politici din România (AFDPR). Vicepreşedintă a „Academiei Civice“ (fundaţie care administrează Memorialul Victimelor Comunismului şi al Rezistenţei, de la Sighet). Secretar general al Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc. Membră a Academiei Europene de Film, cu sediul în Germania.

A realizat numeroase documentare, prezentate la festivaluri internaţionale: *Hobiţa lui Brâncuşi*, *România versus Cheng*, *Visul*, *Douăzeci şi una de fotograme care au intrat în istorie*, *Baricada*, *Urmaş de martir*, *Zbor deasupra unui cuib de oameni*, *Mono* (portretul lui Ion Monoran), *Radu* (biografia primului tânăr împuşcat în Bucureşti în decembrie 1989), *Sebastian* (selecţionat pentru participare la concursul de producţii de radio şi televiziune Prix Italia, în 2006).

În septembrie 1991, a început realizarea serialului *Memorialul durerii*, care a ajuns la o sută patruzeci de episoade, difuzate la Televiziunea Română. Împreună cu echipa sa, a tezaurizat peste 150 000 de minute de imagini-document, filmate cu membri de seamă ai mişcării anticomuniste şi supravieţuitori ai gulagului românesc. Filmul nu a fost bine primit de susţinătorii vechiului regim, dar, în perioada 1991–1996, pentru susţinerea autoarei şi a proiectului său au semnat importante personalităţi ale lumii culturale româneşti din Franţa, Germania, Elveţia, SUA. În România, apelul pentru apărarea acestui serial împotriva cenzurării şi interzicerii sale a fost făcut, în revista *22*, de cunoscuta disidentă Doina Cornea. Documentarul a fost oprit în mai 2004, când abordase ultimul deceniu al epocii Ceauşescu, dar în noiembrie 2005, la cererea pe care AFDPR şi Academia Civică au adresat-o Televiziunii Române, *Memorialul durerii* a fost reluat într-o serie nouă: *O istorie care nu se învaţă la şcoală*.

Între timp, *Memorialul durerii* câştigase reputaţie internaţională. Mai multe episoade ale sale au fost difuzate în Franţa de TV5 (la 1 decembrie 1994), de Videoteca din Paris (în 1996), şi de televiziunea franco-germană ARTE (în 1996). O sută de episoade ale *Memorialului durerii* stocate în format digital au fost solicitate de Arhivele Hoover, precum şi de Biblioteca Congresului din Washington. O suită de treizeci şi patru de DVD-uri cuprinzând episoade ale *Memorialului durerii* a fost lansată, în 2007, de Editura Humanitas Multimedia, în colaborare cu Institutul Cultural Român şi TVR Media.

În 2007, a publicat, la Editura Humanitas, volumul I al *Memorialului durerii*, intitulat *O istorie care nu se învaţă la şcoală* (transcriptul unora dintre documentarele serialului cu acelaşi

nume), iar în 2009 volumul de convorbiri *Faţă în faţă cu generalul Ion Mihai Pacepa*.

Distincţii: Premiul special al Uniunii Cineaştilor din România (UCIN) (1992); Marele premiu al Asociaţiei Profesioniştilor de Televiziune din România (APTR) (1992, 1993); Premiul Asociaţiei „21 Decembrie 1989“ pentru jurnalism în slujba adevărului (1995); Premiul „Speranţa“ al Societăţii Timişoara (1995); Premiul PNŢCD pentru prezentarea filmică a vieţii lui Corneliu Coposu (1996); Premiul pentru documentar de lungmetraj acordat producţiei *România versus Cheng* (1998); Premiul pentru Memorie la Festivalul Internaţional MIPA (Muestra Internacional de Patrimonio Arquitectónico), Spania (2000); Premiul pentru cel mai bun documentar, acordat filmului *Memorialul Bucureştilor* la Festivalul Internaţional de la Carmona (2003); Diploma şi Medalia Jubiliară *Cardinal Iuliu Hossu*, acordate de Biserica Română Unită cu Roma, pentru obiectivitate şi curaj în promovarea adevărului prin jurnalism (2003).

Seria „Istorie contemporană“ este coordonată de
Cristian Vasile şi Vladimir Tismăneanu
© Humanitas, 2013 (ediţia print)
© Humanitas, 2013 (ediţia digitală)
ISBN: 978-973-50-4295-0 (epub)
EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro
Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

lucia hossu longin

memorialul dure

întuneric și lumină

Prefaţă

A fost timpul mărturisirii[1]

1. Mulţumim, pe această cale, pentru preţioasele informaţii, care au contribuit la elucidarea unor aspecte de amănunt conţinute în prezentul volum, doamnei Carmen Podgorean şi domnului Andrei Căpuşan, de la Ministerul Afacerilor Externe al României, doamnei Aurora Dumitrescu, de la Asociaţia Foştilor Deţinuţi Politici din România, doamnei Dietlinde Deoanca, de la Parohia Braşov a Bisericii Evanghelice C.A. din România, precum şi domnului col. (r) Nicolae Durac, iniţiatorul Comitetului de Acţiune pentru Democratizarea Armatei (CADA) (*n.red.*).

De peste douăzeci de ani, din august 1991, Televiziunea Română a difuzat o sută douăzeci de filme documentare despre spaţiul concentraţionar românesc, într-un serial intitulat „Memorialul durerii“, intrat deja în conştiinţa publică. Este, după cunoştinţele noastre, singura televiziune publică din Europa de Est care susţine un asemenea demers publicistic consacrat personalităţilor emblematice ale detenţiei politice din cei patruzeci şi cinci de ani de comunism. Acele personalităţi care au traversat deşertul roşu, înfruntând regimul represiv şi plătind scump dorinţa lor de libertate.

Serialul a fost achiziţionat de Arhivele „Hoover“ din Statele Unite şi de Biblioteca Congresului American. Câteva episoade au fost selecţionate şi difuzate de Videoteca din Paris, care arhivează cele mai importante filme documentare din Europa.

Este un serial istoric, pentru că evocăm trecutul ultimei jumătăţi de secol trecut, care trebuie cunoscut, înţeles şi asumat.

Este un serial politic, pentru că a ridicat problema consecinţelor acestui îndelungat asalt comunist asupra mentalului şi asupra conştiinţei românilor.

Este un serial conceput dintr-o perspectivă morală, pentru că am încercat să despărţim adevărul de minciună şi să vorbim despre o lume frumoasă, elita spiritului românesc care ne-a fost răpită.

M-am întrebat dintru început care a fost anvergura represiunii, a întunericului. Cifrele vehiculate de fosta Securitate erau ficţiuni, menite să minimalizeze fenomenul concentraţionar.

Ştiam că, în vara anului 1964, prin intervenţia ONU, au fost eliberaţi circa cincizeci de mii de prizonieri politici, după cifrele oficiale publicate de guvernanţii comunişti. Şi că, la 1 ianuarie 1990, conform datelor publicate la Simpozionul „Memorialul de la Sighet“, supravieţuitorii erau în jur de douăzeci de mii de persoane, cu vârsta medie de peste şaptezeci de ani.

Din studierea celor două sute treizeci de închisori, în care, în momentele de vârf ale terorii, existau până la zece mii de deţinuţi (e vorba de penitenciarele din Gherla, Aiud, Poarta Albă, Jilava, Piteşti, Galaţi, Peninsula Valea Neagră şi Capul Midia), rezultă că, după estimări minime, au fost peste două milioane de deţinuţi politici între anii 1948 şi 1964.

La numărul de mai sus, se adaugă prizonierii militari şi civili ridicaţi şi deportaţi de sovietici după 23 August 1944 – o cifră tragică de o sută de mii.

Etnicii germani deportaţi în Siberia: circa o sută cincizeci de mii.

Deportaţii din Banat, în timpul colectivizării şi al războiului ideologic cu Iugoslavia lui Tito: alte două sute de mii.

Numărul celor morţi în sistemul carceral era de peste cinci sute de mii de persoane.

Aceste cifre au fost confruntate cu datele din cele mai recente estimări.

Nu am ţinut seama în acest calcul de cei executaţi cu sau fără judecată, şi nici de cei asasinaţi prin rele tratamente sau imediat după eliberare.

Reprezentantul britanic în România, Sir William John Sullivan, într-un raport din anul 1954 către guvernul englez, aprecia că „România este mai stalinistă decât Stalin însuşi“. Aceasta era realitatea represiunii. Întunericul care domina societatea românească. Poate cel mai violent, cel mai represiv a fost asediul împotriva partizanilor din Ţara Făgăraşului, ţinut cu o istorie de multe secole. Generaţii de elevi şi profesori ai Liceului „Radu Negru“, taţi şi fii cu nume de martiri – Novac, Cornea, Sofonea, Roşca, Blebea, Metea, Haşu, Radeş, Chiuşdea, Socol, Gavrilă, Ilioiu, Mogoş, Mazilu –, au urcat în munţi pentru a se opune comunismului. Au fost cei mai frumoşi oameni pe care i-am cunoscut în „Memorial“, aşa cum mi i-au povestit mărturiile fraţilor, surorilor şi ţăranilor care i-au sprijinit.

L-am avut alături, investigator în film, pe Moşu’ – aşa i se spunea în tinereţe lui Ion Gavrilă Ogoranu, conducătorul grupului de rezistenţă armată din Munţii Făgăraşului, pentru că, spre deosebire de confraţii lui de nouăsprezece şi douăzeci de ani, el avea douăzeci şi patru de ani. Mă vizita deseori la casa mea din Calea Victoriei şi, deşi câinele nostru ne păzea atât de bine, încât până şi poştaşului îi rupea pantalonii, la vederea domnului Gavrilă s-a aşezat ca un miel pe pantofii lui. Şi a adormit, în semn de pace şi de siguranţă.

Mai bine de cincizeci de ani, Ion Gavrilă Ogoranu a fost urmărit şi prigonit de Securitate. Până a închis ochii a simţit muşcătura lor. În anul 1951, prin sentinţa nr. 685, Gavrilă este condamnat la moarte, în contumacie. Securitatea nu-l găseşte şi-i afişează sentinţa pe uşa casei părinteşti, din satul Gura Văii. Au mai fost şi alte condamnări. Cu puţin timp înainte de a muri, în 2005, Ion Gavrilă Ogoranu mi-a trimis ultima sa carte, în care se afla un răspuns scris de la o bancă din Braşov, care-i comunica: „Nu vă putem acorda un împrumut, având cazier şi fiind condamnat la moarte.“ În timp ce bravul partizan avea menţinute toate condamnările din lupta lui anticomunistă – cel care i-a judecat pe cei din Făgăraş, colonelul de justiţie Nicolae Valeriu Sitaru, era avansat la gradul de general-maior în februarie 1990. Până la stingerea sa, Moşu’ ne-a ajutat să recompunem, mergând din sat în sat, biografiile tragice ale luptătorilor de la poalele munţilor Făgăraş. Acei luptători care au

murit cu speranţa că peste o Românie captivă vor veni americanii şi, curând, cerul se va înnegri de avioanele lor, care ne vor sări în ajutor.

Cerul nu s-a înnegrit, şi ei au murit executaţi în Valea Piersicilor din Jilava.

Ion Gavrilă Ogoranu are şi azi la CNSAS cel mai voluminos dosar de urmărire: pentru o singură persoană – o sută nouăsprezece volume şi peste cincizeci de mii de file. Consătenii lui au avut parte de cea mai cumplită teroare, aceea rezervată aşezărilor care „au colaborat“ cu partizanii din munţi.

Un martor al acelor vremi îmi povestea: se afla la Canal, în colonia penitenciară. Era pauza de prânz. Se adusese ciorba de varză. În acest timp, vine un nou lot de deţinuţi. Unul dintre aceştia se uita cu disperare la gamela unui ţăran. Ţăranul i-a spus: „Ţi-e foame? Ia porţia mea.“ Deţinutul nou-venit, care se vedea a fi un intelectual, a luat ciorba şi a mâncat-o pe nerăsuflate. La sosirea arpacaşului, scena s-a repetat. Ţăranul i-a oferit din nou gamela de tablă. Deţinutul nou-venit i s-a adresat: „Omule, câţi ani de condamnare ai?“ „Cincisprezece“, a răspuns ţăranul. „Pentru ce i-ai luat?“ „Că am dat de mâncare partizanilor din munţi, aşa cum vă dau dumneavoastră acum.“ „O, ce nedreaptă pedeapsă! Ce judecător hain ai avut?“ „Pe dumneavoastră, domnule colonel Tomescu“, îi răspunse senin ţăranul.

Unde este lumina?

Cred că în puterea de jertfă a tinerilor făgărăşeni. „Un popor nu trăieşte, spunea Ion Gavrilă Ogoranu, numai cu pâine şi cu salam, cu sau fără soia, ci şi cu demnitate şi onoare în lume.“

Datorită lor, România nu mai era marea absentă de pe scena pe care se zbătea convulsiv libertatea de conştiinţă a Răsăritului.

Serialul îşi propunea să vorbească despre represiune şi rezistenţă, despre întuneric şi lumină.

Am început primele documentări în vara anului 1991. Am însoţit o echipă a Televiziunii Elveţiene, invitată de Parlamentul României, într-o acţiune pur propagandistică, pentru a realiza un panoramic al gulagului românesc.

O cataloghez astfel, pentru că a fost un periplu superficial, însoţit de covorul roşu şi de primiri oficiale, iar rezultatul – o emisiune despre tratamentul excepţional de azi al foştilor deţinuţi politici. Echipa TVR (realizator Lucia Hossu Longin, redactor Doina Teodoru, operator Mihai Truică, asistent Florin Ioniţă) îi seconda pe elveţieni pe post de cenuşăreasă.

Trebuia să-i filmăm în acţiune pe jurnaliştii vestici...

Documentarea nu era pentru noi.

Dar acea săptămână a reprezentat pentru mine o călătorie în iad. Am mers cu autobuzele, cu elicopterul, alături de un grup de martori, foşti deţinuţi politici. Ei îşi aminteau, şi noi ascultam. Mărturiile lor cutremurătoare au răsucit cuţitul în rana ignoranţei noastre. Ne-au motivat iubirea şi recunoştinţa pentru cei ce au

îndrăznit să se opună dictaturii comuniste şi, mai ales, decizia de a nu face doar „o excursie“ prin lagăre şi prin penitenciare.

N-am filmat atunci mai nimic. Nu era timp pentru noi. Am privit, am ascultat şi mi-am făcut curaj pentru ceea ce trebuia să fac.

Era o smulgere dureroasă dintr-o habitudine interioară, din comoditate, din frică, din laşitate.

Trebuia să readucem informaţia corectă privind gulagul românesc. În respectul suferinţei şi al adevărului. Televiziunea se autoproclama atunci, zi şi noapte, „liberă“.

Să vă amintesc că, de patru decenii, în România, între 1945 şi 1989, presa şi televiziunea minţeau. Controlul asupra mediilor de informare inclus în Convenţia de armistiţiu din 12 septembrie 1944 era una dintre clauzele importante ale tratatului. Ziarele libere dispăruseră. În anul 1946, primul proces al Tribunalului Poporului era intentat ziariştilor. Aveam *Scânteia*, cea care judeca şi condamna înaintea instanţelor judecătoreşti şi în care Silviu Brucan, un idol al mediei după 1989, cerea să fie pedepsite „fără cruţare“ „clicile lui Maniu şi Brătianu, duşmani ai democraţiei şi ai independenţei“. E *trendy* azi, în unele posturi TV, să iei interviuri foştilor nomenclaturişti şi să-i asculţi ca pe nişte părinţi ai naţiunii, fără să faci apel la trecutul şi la responsabilitatea lor.

Am trăit decenii de-a rândul la adăpostul unei imagini mincinoase şi convenabile, o dulce imagine de natură să ne liniştească conştiinţele.

Aşa cum a comentat regizorul Lucian Pintilie într-o scrisoare deschisă adresată „Memorialului durerii“ la sărbătorirea difuzării a o sută de filme: „Românul e un om blând, n-a opus nici o rezistenţă sălbaticei opresiuni a ocupanţilor comunişti, nu e în firea lui să răspundă cu violenţă la violenţă. În închisori, partea murdară au făcut-o temnicerii de altă naţionalitate. Mitul răbdării, al supunerii noastre intra într-un con, uneori de băşcălie dureroasă. Această minciună – nimeni n-a crâcnit în front –, înălţată la rang de fatalitate, ne-a izbăvit de răspundere.“ N-au existat suferinţe morale. N-aveam idoli de urmat. Decât pe cei propuşi de copertele manualelor. Laşitatea a fost generală. Această minciună istorică monstruoasă trebuia demontată. De ce nu se ştia nimic despre rezistenţa armată din munţi?!

Despre rezistenţa eroică a episcopilor greco-catolici, care au preferat să moară în închisori decât să-şi lepede credinţa, nu se scria în cărţile de istorie…

Cu privire la împotrivirea ţăranilor la colectivizare (colectivizare care adesea s-a înfăptuit cu tancurile), la drama universitarilor, a elitei româneşti iarăşi aveam puţine informaţii. Timpul acela în care vârfurile intelectualităţii româneşti au fost aruncate în închisori aparţinea parcă unui scenarist nebun.

Măturătorul-şef de la Sighet era un episcop, iar îngrijitorul de closete – un artizan al Marii Uniri. Preoţii puşi să pregătească mâncarea la cazane se stropeau cu terci pe faţă, pentru ca ulterior să

adune fărâmele ca hrană. Aceste detalii le aducea „Memorialul durerii“. Era timpul mărturisirii.

Mărturiile erau copleşitoare, dar istoria represiunii se afla în depozitele SRI. Acolo trebuia să ajung! Sentinţele, fişele, dosarele, toate se aflau sub lacăt. Pot să spun că am fost primul jurnalist român care a avut dreptul să consulte documente de arhivă, în sediul lor încă secret, dintr-un cartier din Bucureşti, un fel de Lubianka a ruşilor. Pentru noi, s-a amenajat o sală de studiu! Nu i-am lăsat să doarmă liniştiţi! I-am hărţuit fără milă! Am avut o bursă în America şi am văzut acolo cum se lucrează într-o arhivă. Cu cinci cenţi, copiai zeci de pagini. Şi aveai acces liber la tot!

Serviciile noastre secrete, abia înfiinţate, încercau să-şi facă o nouă imagine. Măcar în limitele reformei sau ale conceptului de *glasnosti*, adică de transparenţă, trebuiau să răspundă la solicitările noastre.

Cel mai complicat era să obţin dosarele înainte de a realiza filmul. Se întâmpla mereu invers.

Într-o documentare în Făgăraş, împreună cu Ion Gavrilă Ogoranu, ne-am întâlnit cu fratele unui partizan, ucis într-o dimineaţă de decembrie. Fratele avea lacrimi în ochi. Întâmplarea era aşa: partizanii rezistau în munţi luni, ani întregi, dar, când veneau sărbătorile creştine, se apropiau de sate, încercau să-i vadă pe cei dragi. Partizanul a venit în sat şi s-a ascuns în şura unui prieten. Fratele l-a turnat la Securitate. Partizanul a fost împuşcat. Varianta corectă am aflat-o din documentele de arhivă, care mi-au parvenit după ce difuzasem filmul. Cred că accesul nostru la arhivă era urmărit... Dar de ce plângea fratele turnător? Din căinţă? Din remuşcare? Sau din obişnuinţa de a minţi? E greu de spus. Aici este misterul atâtor colaborări. S-au supus oamenii din şantaj, de frică? Sau pentru că era profitabil?

Filmul trebuia să reproducă, aşa cum a fost, configuraţia durerii din închisori – schingiuiţi şi schingiuitori: Nicolschi şi Ciolpan lângă Gheorghe Brătianu şi Iuliu Hossu. Cât să te documentezi? Până te apropii de adevăr.

Deşi în jurnalele publicate ale foştilor generali de securitate „Memorialul“ cu toţi protagoniştii lui era condamnat, iar subsemnata, demonizată, aş vrea să spun că o martiră cum era Elisabeta Rizea îi iertase pe toţi schingiuitorii ei. Când am filmat interviul în casa ei din Nucşoara, la cadru se aflau, în afară de noi, echipa, şoferul maşinii cu care venisem. Într-o pauză de filmare, Elisabeta Rizea s-a uitat adânc la noi şi, când l-a zărit pe şofer, a spus: „Uite, pe el îl iert. E securist, dar n-are decât să ne spună mai departe, îl iert.“

A fost un moment de „groază“. Şoferul a plecat la maşină. Pe drumul de întoarcere, mi-a mărturisit că „aşa este, a fost ofiţer de securitate. Având un copil mic, după 1989 s-a retras, dar soţia lucrează la SRI.“ A doua zi, şoferul ne-a părăsit. A trecut la „Jurnal“…

„Memorialul“ n-a avut la început consultanţi. Istoria recentă nu interesa. De câte ori sunam câte un istoric, ni se răspundea că e specialist în epoca fierului. Nu apăruseră minunaţii Dennis Deletant, Marius Oprea, Romulus Rusan, Ruxandra Cesereanu, generaţia tânără de istorici, care a realizat acele cărţi, acei paşi pe lungul drum de conştientizare a tragediei, care a fost comunismul la putere. Sigur, m-au ajutat academicianul Al. Zub, Gh. Boldur Lăţescu, Asociaţia Foştilor Deţinuţi Politici din România (AFDPR) şi revista *Memoria*.

Primul episod al „Memorialului“ a fost difuzat pe TVR 1, la 14 august 1991, la ora 21.30. Mulţi telespectatori s-au adresat Televiziunii Române, crezând că este un post pirat. Nu se manifesta la TVR o atitudine net anticomunistă, aşa cum era atitudinea protagoniştilor „Memorialului“. Nu se auzea prea des cuvântul „Securitate“ ca instituţie a represiunii.

Doamna Flavia Coposu spunea: „Nimic în ţara asta, de zece ani, nu a făcut atâta lumină în conştiinţă, nu a deşteptat societatea noastră cât a făcut acest «Memorial».“ Era mărturia doamnei Coposu, în septembrie 2001.

A fost, aproape două decenii, timpul mărturisirii.

Nu e suficient să aduni laolaltă arhivă, interviu, imagine de închisori, ca să fie un film. Cei care povestesc în serialul nostru nu povestesc amintiri, ci retrăiesc în faţa camerei de filmat un prezent care nu se lasă uitat. Durerea e atât de ascuţită, încât toţi clachează, o clipă le tremură vocea şi bărbia, din ochi le ţâşnesc lacrimi. În schimb – ciudat fenomen! –, călăilor nu le tremură niciodată vocea, lor nu li se umplu niciodată ochii de lacrimi. Ei sunt intoleranţi, opaci, agresivi, aşa cum au fost o viaţă.

Oameni fără morminte, morminte fără cruci, vieţi călcate în picioare de puterea populară, demnitatea intelectualilor terfelită de o şleahtă de analfabeţi şi de ticăloşi, tot ce avea mai bun o ţară, umilit şi distrus. Schingiuiri inimaginabile, un cinism frizând patologicul şi, peste toate, vinovaţi care se declară cu conştiinţa „împăcată“. Aşa cum se declară marele torţionar, generalul Alexandru Nicolschi, care mărturisea, în singurul interviu pe care ni l-a dat cât a mai trăit, că nu simte nici o remuşcare pentru râurile de lacrimi şi de sânge ale celor patruzeci şi cinci de ani de comunism. Şi că, atunci când comanda crimele reeducării de la Piteşti, în 1950, nu se gândea că va veni „anul 1989“…

La închisoarea din Sighet, au fost întemniţaţi două sute optsprezece intelectuali, iar penitenciarul era condus de un om cu patru clase primare. Cum se explică această roată a istoriei, care face ca nişte personalităţi care s-au aflat în fruntea ţării, întregitorii de neam, să ajungă într-o dubă, în cătuşe, cu ochelari de tablă şi azvârliţi în hrubele unei temniţe? Sighetul era un dosar înfricoşător al crimelor sistemului comunist.

Într-o lume mai bună, spunea un coleg de la *Dilema*, „Memorialul durerii“ ar deveni vizionare obligatorie pentru elevi, cum se face în Cambodgia, cu documentarele despre khmerii roşii.

Mi s-a spus deseori, când mecanismele cenzurii nu mă mai puteau opri: „Rămâi strict la subiect! De ce vorbeşti de credinţele lor politice, de ce actualizezi?“

La rândul meu, spun tinerilor documentarişti: „Nu vă opriţi la subiect! În prezenţa micilor tirani, ar trebui să vă înarmaţi cu bucuria rezistenţei şi a împotrivirii, să vă desăvârşiţi proiectul aşa cum l-aţi conceput!“

Actele de curaj cotidiene, deloc spectaculare, sunt foarte importante şi reprezintă indicii de sănătate ai unei naţiuni. În fiecare zi, trebuie să ne declarăm oameni liberi.

Cuvintele, aşa cum se ştie, nu pot fi legate în lanţuri. Prin credinţă, prin suferinţă, în închisori noaptea a strălucit ca ziua, şi întunericul ca lumina.

Volumul acesta conţine transcrierea a treizeci şi opt de scripturi, interviuri şi comentarii, aşa cum s-au difuzat pe TVR 1 şi TVR Cultural, fiind însoţit de o colecţie de DVD-uri tipărite la TVR Media.

O statornică recunoştinţă Editurii Humanitas – şi domnului Gabriel Liiceanu, care ne-a invitat să revenim cu acest al doilea volum al serialului.

Afecţiunea şi stima mea doamnei Lidia Bodea, directorul general al Editurii Humanitas, care-şi respectă menirea: pe aceea ce a ţine editura ca un loc al spiritului, iar pe colaboratori ca pe adevăraţi prieteni, pe care, din când în când, trebuie să-i întrebi ce mai au pe masa de scris.

Mulţumiri profunde omului de carte Alexandru Skultéty, pentru îngrijirea, cu adevărată religiozitate, a celor treizeci şi opt de scripturi şi pregătirea lor editorială pentru tipar.

Mulţumiri TVR Cinema, directorului ei, Dan Necşulea, pentru că, în vremuri grele, ne-a susţinut şi ne-a încurajat. N-am încetat să lucrăm, nici chiar atunci când Studioul TVR Cinema a fost cenzurat şi desfiinţat, sub motivul, ştiut de toată lumea, că producea cea mai opozantă dintre emisiunile de opoziţie din TVR.

Le mulţumesc: colegilor mei de echipă, celor care nu mai sunt printre noi – Mihai Truică, Viorel Sergovici, Nae Niţă, Ion Holtea, Lucian Ionescu şi Teodor Coman – şi celor care continuă acest demers: Doina Teodoru, Alexandru Munteanu, Sebastian Chelu, Constantin Marciuc, Florin Tăbăcaru, Elena Constantinescu, Ion Cristodulo, Vali Ilie, Sorin Chivulescu, Octav Lungu, Mihaela Constantinescu,

fiilor mei, Emil şi Teodor, jurnalişti pe care „Memorialul“ i-a pregătit pentru viaţă şi carieră,

celor care au ajutat ca „Memorialul“ să fie cunoscut în lume – domnilor prof. Corneliu Constantinescu din Elveţia, Zaharia Anghel din Toronto, Fundaţiei „Academia Civică“, prezidată de doamna Ana Blandiana, doamnei Manon Marinescu, familiei Ingrid şi Mircea Fotino din SUA,

doamnei Liana Săndulescu, care ocroteşte filmele noastre pe TVR 2.

Cartea aceasta conţine adevăr, credinţă şi demnitate – valori mari, eterne, care, în închisori, au făcut ca întunericul să se preschimbe în fulgere de lumină. Aceste valori aparţin minunaţilor mei protagonişti din filme. Lor în exclusivitate. Noi n-am făcut decât să-i descoperim şi să nu-i uităm.

Adesea, celor captivi Iisus le intra în celule. „Îndrepta-voi pe cei orbi pe drumuri pe care nu le cunosc, pe poteci neştiute îi voi povăţui; întunericul îl voi preface înaintea lor în lumină, şi povârnişurile în câmpii întinse. Acestea sunt făgăduinţele Mele, pe care le voi împlini şi cu vederea nu le voi trece.“[2]

2. Isaia XLII,16 (*n.red.*).

Pe Mântuitorul nostru Iisus pătimitorii gulagului românesc l-au regăsit în celule.

Lucia Hossu Longin

Artizanii Unirii

Telegrama trimisă de regele Ferdinand I preşedintelui Sfatului Ţării şi prim-ministrului dr. D. Ciugureanu după Actul Unirii, de la 27 martie 1918:

„Cu adâncă emoţie şi cu inima plină de bucurie am primit ştirea despre spontaneul act ce s-a săvârşit la Chişinău.

Sentimentul naţional, ce se deşteaptă atât de puternic în timpul din urmă în inimile Moldovenilor de dincolo de Prut, a primit prin votul înălţător al Sfatului Ţării o solemnă afirmare. Un vis frumos s-a înfăptuit.

Din suflet mulţumesc Bunului Dumnezeu că mi-a dat în zile de restrişte să văd după o sută de ani pe fraţii basarabeni venind iarăşi la Patria-Mamă.

Aduc prinosul meu de călduroase mulţumiri domniilor voastre şi Sfatului Ţării, a cărui patriotică sforţare a fost încoronată cu succes.

În aceste momente solemne şi înălţătoare pentru Patria de aci înainte comună, Vă trimit la toţi cetăţenii din România de peste Prut regescul Meu salut, înconjurându-Vă cu aceeaşi inimoasă şi caldă iubire părintească.“

[Fotografie: dr. Daniel Ciugureanu. Declaraţia de Unire a Sfatului Ţării]

Lucia Hossu Longin: Domnule Gheorghe Ciugureanu, nu întâmplător, dintre demnitarii politici duşi la Sighet spre a fi ucişi, spre a fi exterminaţi, au fost oameni politici care, într-un fel sau altul, sunt legaţi de construcţia României Mari, de reîntregirea neamului nostru. Ne-aţi mărturisit că ceea ce n-au putut face în 1918, ceea ce n-au putut face în 1924, când Moscova l-a condamnat la moarte în contumacie pe tatăl dumneavoastră, au reuşit să facă în 1950. Ce s-a întâmplat în anul 1950?

Gheorghe Ciugureanu: În anul 1950, poate cel mai negru an din istoria postbelică a României – dar nu numai postbelică, ci de la Primul Război Mondial încoace –, guvernul prezidat de Petru Groza – având ca elemente politice de prim-rang pe Gheorghiu-Dej, pe Ana Pauker, Chivu Stoica şi alţii şi lucrând sub oblăduirea şi la ordinele primite de la Moscova – a iniţiat o vastă campanie de exterminare a oamenilor politici reprezentând România Mare. Evident că, în primul rând, atenţia a fost îndreptată împotriva basarabenilor care, faţă de URSS, aveau o vină a lor personală mai mare decât a altora. În acest an, aşadar, atenţia a fost îndreptată spre basarabeni şi, în general, spre demnitarii provenind din Partidul Liberal, pentru că demnitarii proveniţi din Partidul Ţărănesc, în marea lor majoritate, fuseseră deja închişi cu câteva luni înainte. Deci în noaptea de 5 spre 6 mai, eram la locuinţa tatălui meu…

L. H. L.: Unde era această locuinţă?

Gh. C.: Această locuinţă e situată pe Şoseaua Iancului, la numărul 104, într-o casă construită printr-o societate de locuinţe ieftine, prin reţinere din leafă. Ca orice om, tatăl meu n-a avut altă avere decât ceea ce câştiga din meseria lui, pe merit.

L. H. L.: Un om care a avut atâtea demnităţi politice n-a avut o avere?

Gh. C.: N-a avut avere. A avut în Basarabia avere rămasă de la părinţii lui, însă care, bineînţeles, s-a prăpădit acolo. N-avea nici un fel de altă avere. Şi deci, în noaptea aceea de 5 spre 6 mai, un grup de presupun securişti, nu ştiu cine erau, au năvălit în casă la noi, au făcut percheziţie, au dat casa peste cap, l-au luat pe tatăl meu, l-au pus să se îmbrace şi a plecat cu dânşii. Ni s-a spus: „Lăsaţi, că se-ntoarce el.“ Eh, bineînţeles că nu s-a-ntors. Din momentul acela, pentru noi a fost definitiv pierdut, n-am mai avut nici un fel de ştire despre soarta lui. După o lună de zile, am fost azvârliţi în stradă din casa respectivă, ni s-a luat absolut totul, ni s-a jefuit toată averea, absolut totul ne-a fost furat. De fapt, furată a fost şi casa, pentru că n-a fost luată în baza unei hotărâri judecătoreşti, oricât de falsă ar fi fost ea, ci a fost pur şi simplu luată ca orice obiect care se fură. Ca să aflăm, pe urmă, că ne-a fost confiscată. Da. Ni s-a atras atenţia ca nici să nu mai trecem pe strada aceea. Ca, după câteva luni, să aflu că acea casă a fost trecută în categoria averilor abandonate, fără stăpân. Şi atunci, a trecut în proprietatea statului. Deci fără stăpân, stăpânul fiind închis la închisoare, deja mort. După câte-mi dau seama, a murit imediat după arestare, iar asta ce mă face să fiu convins că a fost ucis, n-a murit de moarte bună. Pentru că nu avea cum să moară aşa, imediat, era un om în deplină sănătate şi deplină forţă, avea şaizeci şi cinci de ani. Nu era nici bătrân, nici bolnav. Iar mama a fost dusă pe cheiul Dâmboviţei, într-un beci de lemne părăsit – nu era bun nici pentru lemne –, cu interdicţia de a se muta de acolo şi cu obligaţia de a semna condica la o secţie de miliţie. După cinci ani, mama a murit în acel beci din cauza unui infarct miocardic, bineînţeles din pricina condiţiilor în care a stat şi a emoţiilor şi a suferinţelor care au măcinat-o timp de cinci ani. A murit exact în ziua în care fusese arestat tata: pe 5 mai 1950 a fost arestat tata şi la 5 mai 1955 a murit mama. După moartea mamei, am fost chemat la Securitate – la sediul din Strada Luterană, unul dintre sediile de atunci –, şi acolo mi s-a înmânat certificatul de moarte al tatălui meu, în care figura: decedat în ziua de 5 mai. Abia în noaptea de 5 spre 6 mai l-au luat.

L. H. L.: A murit în prima zi de închisoare.

Gh. C.: A murit în prima zi. Repet, asta mă face să cred că a fost ucis.

L. H. L.: Pe acel perete, se află, sub icoană, portretele tatălui dumneavoastră. Două dintre ele conţin decoraţiile pe care le-a primit doctorul Daniel Ciugureanu. Ce decoraţii?

Gh. C.: Aici se vede decoraţia aceasta. Cordonul şi steaua care sunt aici, jos, reprezintă Ordinul „Coroana României“ în gradul de Mare Cruce cu cordon. Acest ordin a fost primit de tatăl meu

imediat după Unirea Basarabiei, imediat după votul de unire, de alipire a Basarabiei la România.

L. H. L.: Imediat după 27 martie 1918.

Gh. C.: Imediat după 27 martie. A fost prima şi cea mai mare decoraţie care se acorda în acea perioadă civililor.

L. H. L.: Faţă de rolul istoric jucat de tatăl dumneavoastră în destinul României Mari, a trebuit să vă împăcaţi cu gândul că, până în urmă cu câţiva ani, n-a avut un mormânt. Apreciem că ceea ce s-a întâmplat la Sighet nu poate fi socotit un mormânt. Şi totuşi, la Cernica există un mormânt al doctorului Daniel Ciugureanu.

Gh. C.: Ceea ce există la cimitirul de la Mânăstirea Cernica nu este, de fapt, un mormânt, este un cenotaf *in memoriam*, cu fotografia dânsului şi o placă pe care sunt notate momentele cele mai importante din activitatea sa politică. Acest monument-cenotaf se află la Cernica, pentru că într-unul dintre primii ani ai fostei guvernări din România, un moment de o oarecare destindere politică, au fost acordate vârfurilor Sfatului Ţării din Basarabia câteva locuri de veci la cimitirul Cernica. Unul dintre aceste locuri l-a primit tatăl meu. N-am putut aduce osemintele tatălui meu de la Sighet, pentru că nimeni n-a putut să ştie unde sunt şi ce e cu ele, toate au fost risipite.

[Casa familiei Brătianu

Gheorghe I. Brătianu (1898-1953), istoric, membru al Academiei Române, Doctor Honoris Causa al Universităţii din Bonn]

Ioana Brătianu (fiica lui Gheorghe I. Brătianu): Despre adevărul vieţii sale, nu ştiu, poate aş spune o frază simplă, dar care-l defineşte foarte bine. Cred că a fost un adevărat patriot. Adică şi-a iubit ţara mai mult decât orice. Pentru el, familia era un lucru sacru. Atât premergătorii, cât şi urmaşii lui au avut o devoţiune foarte mare pentru familie. Era foarte ataşat faţă de tatăl său şi faţă de bunic şi, evident faţă de partea feminină a familiei, adică mama şi… Pe mama lui, a apărat-o cu multă îndârjire, chiar în Parlament, într-o zi când a fost atacată familia ei. De la tatăl său a moştenit probabil gustul pentru istorie, fiindcă Ion Brătianu avea o pasiune pentru istorie. Cred că era foarte fericit să vadă că fiul său a făcut studii de istorie. Eu n-am avut norocul să-l cunosc, a murit înainte ca eu să mă nasc. Un lucru pe care nu pot să-l uit niciodată e bunătatea lui. Adică a avut o înţelegere pentru toţi, pentru noi, copiii, pentru toţi cei care erau în jurul lui... (Plânge.) Îmi pare rău, vă rog să tăiaţi. Dacă n-ar fi în relaţie cu moartea sa, mi-ar fi mai uşor, dar aşa e foarte greu.

L. H. L.: Tatăl său era făptuitor de istorie, iar fiul ducea mai departe studiile de istorie.

I. B.: Ducea mai departe studiile de istorie cred şi în scopul ca această unitate care fusese realizată de două generaţii dinaintea lui să poată să continue, să fie un fapt care să nu se strice, care să rămână, fiindcă ştiţi cât de fragile sunt aceste lucruri, mai ales că porniseră de la diverse mişcări, de la… era rezultatul unui război mondial. Permanenţa în istorie nu există, deci, dacă oamenii vor să

se înfăptuiască ceva şi să rămână această înfăptuire, trebuie să continue lupta pentru libertate, libertatea este o luptă continuă. Şi întregirea ţării tot aşa. A fost un curaj extraordinar, fiindcă eu pot să vă spun cât de greu este şi numai să ne gândim la acest fapt. Nu numai că a citit, dar a decorticat toate textele, toate mărturiile care au ajuns la el şi care câteodată au fost îngrozitoare. Şi după aceea să realizeze un fel de rezumat, care să încerce să redea adevărul care se ştie în linii mari, în detalii – este foarte greu. Probabil că despre toate astea n-o să se ştie niciodată, fiindcă în celula aceea era singur.

Să reproducem o amintire a părintelui Alexandru Raţiu, care, după moartea lui Gheorghe Brătianu, i-a luat locul în celulă. „Odată singur, în această celulă am văzut scrijelit pe perete un plan de istorie universală scris în franceză probabil cu un cui, dar am văzut, de asemenea, un crucifix desenat pe perete, însoţit de o rugăciune în franceză. Rugăciunea se adresa lui Iisus Hristos."

L. H. L.: Doamnă Brătianu, adevărul în legătură cu moartea tatălui dumneavoastră întârzie să apară. Există o presupusă cauză, sinuciderea, ca ripostă la brutalitatea temnicerilor sau replică la o posibilă violenţă, pe care am găsit-o în foarte multe mărturii: „Cum poţi lovi un Brătianu?"

I. B.: Mă uit la casa aceasta în care a locuit bunicul meu şi-mi spun, de multe ori când sunt aici, că trebuie să reiau flacăra aceasta pe care au purtat-o Brătienii mereu. Ceea ce nu este un lucru uşor. Şi cred că nimeni nu poate să-l acuze pe tata pentru această flacără pe care a purtat-o. Sunt două lucruri importante: unul, fraza că un Brătianu nu poate să fie lovit nu poate fi o frază a tatei, fiindcă era un om de o modestie excepţională, ceea ce nu însemna că nu-şi cunoştea meritele, era foarte sigur de meritele sale, dar era un om care niciodată nu se punea în faţă, când nu era absolut necesar. De altă parte, este de necrezut ca omul acesta să se fi putut sinucide. Îmi amintesc, când eram copii, ne-a explicat o dată ce înseamnă sinuciderea şi contextul unei sinucideri, şi era profund contra. A fost totuşi un om care se bătea, care avea un scop, avea un ţel în viaţă, chiar dacă avea multe dificultăţi. Cred însă că cele pe care le-a trăit erau de groază. Omul ăsta nu putea să fie fără speranţă.

[Imagini: Cimitirul Săracilor de la Sighet, în anul 1992]

„Adevărul va rămâne, oricare ar fi soarta celor care l-au servit." Gheorghe I. Brătianu

Depoziţia cardinalului dr. Alexandru Todea despre moartea istoricului Gheorghe Brătianu:

Eminenţa Sa dr. Alexandru Todea (cardinal): Când am făcut legătura prima dată cu dânsul, era la camera 71. E important lucrul ăsta de reţinut că de aici s-a răspândit vestea că el s-a sinucis. Dar, după câtva timp, din 71 a fost mutat în camera 73. Deci, cum vedeţi, eu mi-am pregătit lucrurile astea şi le-am memorizat, încât oricând mă ştiu unde să mă duc, dacă ar fi cazul, în cinstea adevărului sau pentru reabilitarea unei personalităţi ca el. Şi, când

am luat contact în camera… – prima dată în 71, dar acolo mai puţin –: „Cine? Cum?“ întrebam. „Cine sunteţi dumneavoastră?“, Eu sunt Gheorghe Brătianu.“ Atât, alta nu mai vorbeam. „Cine?“ ne întreba după altă dată. „Noi suntem preoţi.“ „Ce sunteţi?“ „Preoţi suntem, greco-catolici şi romano-catolici.“ Că eram şi romano-catolici, şi greco-catolici. „Când puteţi să mai spuneţi ceva pe la uşă?“ ne-a zis Gheorghe Brătianu. Şi, o dată, am observat că nu-i prea mare mişcare în cameră şi am spus acest cuvânt: „*Laudetur*.“[3] Ăsta e salutul: „Laudă-se! Lăudat să fie Isus!“, dar numai primul cuvânt, semn că se poate apropia. Şi n-a răspuns. Am insistat o dată şi altă dată. Şi zice: „N-am mai venit la uşă, că sunt bolnav.“ „De ce suferiţi?“ „O dizenterie puternică. A venit de la Bucureşti o comisie să stea de vorbă cu mine şi mi-au spus: «Uite, eşti bolnav, grav bolnav. Vrei să te vindeci?» «Păi vreau, dacă se poate.» «Bine, dacă vrei să te vindeci, atunci uite care este posibilitatea, calea prin care te ajutăm.»“ Şi el a întrebat: „Care?“ „Să recunoşti, faţă de ce ai scris, că Basarabia şi Bucovina sunt pământ rusesc, şi nu românesc. Dacă faci lucrul acesta, te ducem la o clinică şi te punem pe picioare.“ Şi a spus Brătianu cu gura lui: „Niciodată! Nu fac trădare de ţară şi de pământ, n-am dreptul să fac. Eu cunosc adevărul.“ „Atunci, aici vei pieri!“ „Şi dumneavoastră veţi pieri, că toţi pierim odată. Dar eu nu vreau să pier cu ruşine.“ S-au dus şi aşa l-au lăsat. Nu i-au mai dat nimic, nici un medicament. Asta mi-a spus-o el şi a auzit-o şi Pătraşcu. Numai că Pătraşcu, de multe ori, n-o fi înregistrat, că el era tot cu ochii la gardian. Dar pentru aceia toţi… Şi el ştie lucrurile acestea. Şi s-a agravat situaţia, încât, după alte trei-patru zile, nimic n-am mai auzit drept răspuns la „*Laudetur*“, decât o horcăială puternică. Eu prima horcăială am auzit-o la înaintaşul meu de patruzeci şi nouă de ani, şi anume mitropolitul Miculescu, care a murit în camera aceea, de acolo. Am stat lângă patul lui. Atunci a fost prima dată că am auzit ce înseamnă când respiraţia e grea. I-am zis „horcăială“, şi tot aşa a rămas până-n ziua de azi. Foarte puternică, el era un om slăbuţ. Horcăiala aceasta de la Gheorghe Brătianu o auzeam cu toţii. Mai simulam că măturăm mai mulţi, că e mult praf, dar fără să stăm cu capul chiar la uşă. Şi auzeam deja. Am ajuns la un moment când n-am mai auzit nimic. Dar asta să zicem că a fost două-trei zile. N-am mai auzit nimic de joi până duminică dimineaţă. Duminică dimineaţă, când a sunat deşteptarea, a venit un gardian însoţit de un ofiţer politic. Şi a spus: „Uite, am avut un bolnav, l-am dus la clinică“ – „la spital“, n-a zis „la clinică“ – „şi camera i-a rămas; ştii cum sunt bolnavii ăştia, că aşteaptă să le facă tot alţii curăţenia“ şi să curăţesc camera aceea. Două săptămâni după, tot cu Pătraşcu am fost, la 5 dimineaţa, şi am zis: „Bine, facem, dar să vedem camera. Ce ne puteţi da? Că ne trebuie acolo perie, cârpă.“ Când am intrat în cameră, dom’ne, nu vă pot spune, nu pot explica prin ce chinuri a trebuit să treacă până la moarte Gheorghe Brătianu. De ce? Întâi, am aruncat ochii pe saltea. Toată era îmbâcsită, udă, neagră, murdară. Jos, materii fecale. Credeai că e vopsit – nu vopsit, aruncat pe jos. Cum se

explică? Nu l-a mai ajutat nimeni, avea ciubăraşul la doi metri, să zicem, de la pat, se scula săracul singur să se ducă la tinetă şi cădea şi nu putea să se mai scoale. Până se apropia – trebuia să se apropie de un perete, căci îi era frică să nu cadă pe tineta aceea, şi atunci venea la un alt perete, pe unde-i era lui mai uşor să se apropie de pat. Şi peretele – cam 70 de centimetri, am măsurat după corpul meu –, tot era plin de degete, materii fecale. Eu cred că dumneavoastră o să mă-nţelegeţi şi mă scuzaţi că vorbesc, căci sunt realităţi ale suferinţei poporului şi ale ţării noastre. Şi ne-am înţeles amândoi, cu Pătraşcu: „Facem ca şi când am sluji liturghia, să curăţăm camera aceasta unde şi-a dat viaţa acest om de caracter.“ Şi n-a făcut compromis ca să-şi prelungească viaţa.

3. La salutul catolic *Laudetur Iesus Christus!* „Lăudat fie Isus Cristos!“ (sau, prescurtat, *Laudetur!*), se răspunde: *In aeternum!* „În veci!“ (*lb.lat.*) (*n.red.*).

Discursul rostit la 1 Decembrie 1918 de Iuliu Hossu la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia [fragment]

„[...] Astăzi, prin hotărârea noastră, se înfăptuieşte România Mare, una şi nedespărţită, [...] rostind fericiţi, toţi românii de pe aceste plaiuri: «Ne unim pe veci cu Ţara-Mamă, România!»

Vă reamintiţi când, prin sutele de spitaluri, în zilele de întunerec vă vesteam: «Va învinge dreptatea!»

Vă arătam că vine ceasul când toţi făcătorii nedreptăţii vor plânge cu lacrimi de sânge în ziua bucuriei noastre.

A biruit Dreptatea.

Acesta-i ceasul dreptăţii [...]

Fericit am vestit hotărârea judecăţii lui Dumnezeu prin reprezentanţii a toată suflarea românească, fericiţi voi, care aţi pecetluit pe veci Unirea cu Ţara-mamă.

O viaţă întreagă veţi mărturisi cu mândrie: «Şi eu am fost la Alba Iulia!»

Fii fiilor voştri vor chezăşui puternic şi fericiţi, rostind: «Şi părinţii noştri au fost la Alba Iulia!»

Voi sunteţi marea armată a sufletelor alese, a neamului nostru.“

Camil Demetrescu (*diplomat, şaptesprezece ani de închisoare şi domiciliu forţat*): Acolo, la Sighet, de cum am ajuns, am fost descărcaţi din dubă sub privirile îngrozite ale celor de la Sighet, care erau într-un regim de cvasiexterminare. Pe Gigurtu l-au plesnit cu dosul palmei în auzul meu, nu în faţa mea, fiind jos, în celulă, şi protestând: „Dar eu nu sunt nici condamnat, nici n-am intrat în interferenţa ostilă a legilor. Mă ţineţi fără îngrijire medicală, cu o mâncare de exterminare, într-un hal fără hal.“ Şi răspunsul a fost o plesnitură, o palmă, un dos de palmă.

[*Imagini de la Închisoarea Elitei româneşti:*]

„Oricâte clipe ar avea nedreptatea, spunea Iorga, dreptatea are o veşnicie.“ La primăria municipiului Sighetul Marmaţiei, există – şi au fost menţionate pentru prima dată de profesor doctor Nuţu Roşca – două registre: nr. 127 şi nr. 119, în care sunt trecute actele de moarte ale unui număr de cincizeci şi unu de deţinuţi politici. Au

fost transcrise într-o mare grabă de un scrib al primăriei, în intervalul iulie–august 1957. Care să fie explicaţia acestei „corectitudini“ atât de precipitate? Nici un act nu este corect. Tehnica falsificărilor şi a dezinformărilor făcea şcoală în România comunistă încă din primii ani ai dictaturii. Datele de naştere, de familie, de domiciliu ale unui decedat sunt trecute în ale altora, probabil în aceeaşi înscenare diabolică, ca niciodată tragedia acestor demnitari să nu mai poată fi recompusă. Aşa s-a putut întâmpla ca, în cazul marelui istoric Gheorghe Brătianu, autorul minunatei cărţi O enigmă şi un miracol istoric: poporul român, familiei să i se fi eliberat trei certificate de moarte, fiecare cu alte notaţii. Secretul cu privire la procesul de neantizare ce se petrecuse între zidurile puşcăriei din Sighet transpare grosolan şi cinic şi din transcrierea acestor acte doveditoare de moarte. Savanţii şi episcopii, miniştrii şi politicienii nu au ocupaţie, n-au deţinut nici un act de identitate. Lista celor care au suferit la Sighet întemniţaţi sau ucişi – sau eliberaţi, dar morţi în această pseudoeliberare – pare fără de sfârşit. Noi nume, noi personalităţi se adaugă pe măsură ce investigaţiile noastre continuă.

Catedrala de la Blaj. Slujbă oficiată de Cardinalul dr. Alexandru Todea, în anul 1992

Eminenţa Sa dr. Alexandru Todea (cardinal, vorbind despre moartea lui Iuliu Maniu)**:** În 1953, prin luna ianuarie, gardianul îmi spune: „Foarte grav, cred că e vorba de sfârşit. Cred că e vorba de sfârşit, dar – zice – vrea să se mărturisească.“ „Ce faceţi şi cum faceţi?“ „Uite ce facem: îl pregătiţi. Dânsul ştie şi, în 2 februarie – ştiam că e un gardian mai bun –, în 2 februarie 1953 e şi sărbătoare şi-mi face o deosebită plăcere şi mă pregătesc şi eu, ca să am şi timpul suficient.“ „Bine, aşa voi face. Întâi duc tineta – sau, dacă cred că momentul cel mai potrivit e înainte de a o duce...“ Şi, de fapt, a fost pregătit şi mi-a spus că Maniu s-a sculat mai de dimineaţă şi şi-a spus rugăciunile şi aşteaptă cu nerăbdare momentul acesta. Am ridicat tinicheaua cu mătura în mâna stângă – mătura am ţinut-o în loc de toiag arhieresc – şi am spus cuvintele acestea care m-au impresionat, deşi eu am dat dezlegare de atâtea ori înainte de închisoare şi şi în închisoare mai dădusem: „Domnul Dumnezeul nostru şi Mântuitorul nostru Isus Cristos, cu darurile şi cu îndurările iubirii sale de oameni, să vă ierte, domnule Iuliu Maniu, toate păcatele dumneavoastră. Iar eu, nevrednicul preot, cu puterea care mi s-a dat, vă iert şi vă dezleg de toate păcatele. În numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Spirit. Amin.“ Şi Maniu a răspuns: „Acum, pot muri.“ Cât a durat? Până în 5. În 5 februarie, noaptea, după cât am înţeles trecuse de miezul nopţii, deci la 5 februarie 1953 Maniu a decedat. Am fost supravegheaţi strict până l-au dus, deşi vă spun îndată împrejurările în care am aflat, imediat în ziua de 5. Am ieşit la măturat la ora obişnuită, dar, spre deosebire de altă dată, şi comandantul Vasile Ciolpan, şi ofiţerii politici – că erau doi sau trei, mi se pare –, apoi toţi gardienii, toţi erau pe sală, jos. Când am ajuns acolo, toţi erau cu ochii la noi, ca să ne

împărţim, fiecare, la măturat, unde să mergem – şi numai atât a strigat unul: „Apăi, în partea aia astăzi nu mergeţi la măturat!“ În momentul acela, gardianul cel mai bun, căruia îi ziceam Piccolo şi care se purta cu atenţie faţă de mine: „Banditule, mişcă-te!“ şi, după ce a zis „Mişcă-te“, a şoptit: „Astă-noapte, a murit Maniu.“

[*Interviu cu Vasile Ciolpan*]

L. H. L.: Dar când murea unul dintre ei sunaţi la Bucureşti? Informaţi Bucureştiul că a murit? Cu cine vorbeaţi de la Bucureşti?

Vasile Ciolpan (*fost comandant al Penitenciarului din Sighet*)**:** Păi cu ofiţerul de serviciu de la Direcţia Penitenciarelor sau din minister.

L. H. L.: Care minister?

V. C.: De Interne.

L. H. L.: De Justiţie. Şi informaţii despre moartea fiecăruia dintre ei.

V. C.: Care era semnul? Din camera nr. cutare s-a stins becul.

L. H. L.: Aceasta era parola.

V. C.: Da. Parola.

L. H. L.: De ce? N-aveaţi voie să vorbiţi? Să spuneţi numele celui care a murit?

V. C.: Nu. La telefon nu, nicicum.

L. H. L.: Exista o supersecuritate care verifica peste securitatea din penitenciar?

V. C.: Asta era situaţia.

L. H. L.: Repetaţi-mi încă o dată, că nu pot să cred ce spuneţi. Deci din camera…

V. C.: Din camera nr. cutare s-a stins becul.

L. H. L.: Şi totul era înţeles.

V. C.: Da. Pe urmă, mergea procesul-verbal la ei.

L. H. L.: După aceea trimiteaţi un proces-verbal, da?

V. C.: Da.

L. H. L.: Şi actele de moarte se întocmeau imediat după ce murea?

V. C.: Nu se mai făcea nici un act, decât procesul-verbal făcut de medici şi semnat şi de mine.

L. H. L.: La primărie, am găsit nişte acte de moarte făcute la şapte ani după ce au murit atâţia oameni.

V. C.: S-au făcut ulterior.

L. H. L.: Pe baza procesului-verbal întocmit ulterior. Cu modificări, cu ştersături.

V. C.: Apoi ce ştiu eu cum le-au făcut? Asta n-aş putea să vă spun.

L. H. L.: Deci nu s-a anunţat atunci nimic?

V. C.: Nu. Nici n-am fost chemat ca să dau anumite eventuale clarificări. Nu m-a chemat nimeni. Cum s-au făcut şi cine le-a făcut nu ştiu.

Eminenţa Sa dr. Alexandru Todea (*cardinal*): Natural, în ziua aceea n-am comunicat nimănui. Am fost la măturat. Pentru că eram supravegheaţi şi ar fi fost imprudenţă din partea noastră. În cameră,

după ce am intrat, cam la un ceas, ei au venit după noi să vadă, spunem?, am aflat cumva ceva? sau nu? Deci, liniște, ca de obicei, am stat pe marginea patului, că numai așa era voie să stai, și ne-am înțeles cu Pătrașcu, liniște între noi, să nu vorbim între noi, să vadă că noi nu știm nimic. După ce s-au liniștit la ușă, am spus: „Fraților, o informație, o știre: astă-noapte, a murit Maniu.“ În momentul acela, episcopul Márton Áron de la Alba Iulia s-a ridicat în picioare și a zis: „În legătură cu știrea asta pe care a adus-o șeful nostru iubit“, așa obișnuia el să-mi zică, „aș dori să spun câteva cuvinte.“ Și noi l-am rugat, dar poftiți, vă rugăm. „În legătură cu moartea lui Maniu, în calitate de maghiar, episcop catolic maghiar, dar din România și cetățean român, vreau să aduc elogiul meu acestei personalități care toată viața lui n-a avut altă preocupare decât să-și realizeze visul pentru unitatea poporului român. Și a reușit. Această bucurie pe care a avut-o a trebuit s-o plătească scump tocmai în România. Și a trebuit să aleagă ori între trădare, trădare de neam, ori caracter, așa cum a fost. Și a ales calea caracterului și a demnității românești și creștinești. Și de aceea vreau să spun lucrul acesta, că aduc omagiul meu și acelora care sunt de acord cu mine dintre credincioșii mei – și cred că toți sunt și trebuie să fie de acord, pentru că, în momentul când a venit încercarea, a fost același cum a fost cunoscut înainte și a lucrat numai cu mijloace de ordin național pur și de ordin moral, deci în spirit creștin. Doresc, când se va putea, să se scrie lucrurile acestea pentru cei care ar vrea să-l afle.“ Și eu am bucuria, am mai spus, dar nu într-o ambianță ca aceasta a dumneavoastră, am mai spus lucrul acesta, și să știți că a fost foarte sincer și noi toți ne-am înțeles în suferință foarte bine și aș dori ca, în libertate, toți oamenii din țara aceasta să se înțeleagă și mai bine și să nu se urască unii pe alții.

Camil Demetrescu: În celulă, la Sighet, am stat până la urmă, împreună, trei, că pe Carandino l-au mutat cu Maniu. A fost nevoie să-l îngrijească cu stăruință pe Maniu, care îmbătrânise într-un chip îngrozitor. Când l-am văzut ultima dată pe Maniu, scos de subsuori, târât pur și simplu de Carandino și de Bornemisza – cred că Bornemisza era, sau Bercovici –, în orice caz, Carandino și Bornemisza l-au târât, de umeri, din cameră, la aer. A fost ultima dată când a mai luat aer la așa-zisa plimbare. Mă auziți?

L. H. L.: Vă aud foarte bine.

C. D.: Mă auziți bine. Și acolo, am avut o viziune de-a dreptul îngrozitoare, îngrozitoare. Să-l vezi pe cel mai vestit bărbat al țării, îmbătrânit în așa măsură, că nu se putea decât târî, era târât, și punea și el ceva bunăvoință. Adică punea întâi un picior, așa, pe urmă se forța să pună celălalt picior, așa, și să înainteze, un Maniu cum nu mai văzusem până atunci și cum regret că-l voi vedea în tot restul vieții. O viziune care nu se șterge. Aceste chinuri îngrozitoare constituie blamul pe care pot să-l azvârl, și acum, și în trecut, și în viitor, împotriva regimurilor care au prezidat asemenea tratament.

[*Imagini ale celulei nr. 2, în care a murit Iuliu Maniu.*]

[Fotografii:

Iuliu Hossu, cardinal

Iuliu Hossu, cardinal, după cincisprezece ani de închisoare

Iuliu Hossu, cardinal, după douăzeci de ani de închisoare şi domiciliu forţat, la Mânăstirea Căldăruşani

Iuliu Hossu, cardinal, mort la Spitalul Colentina, la 28 mai 1970.]

Eminenţa Sa dr. Alexandru Todea (*cardinal*): Acum, luând în lumina cum interpretăm noi lucrurile, vreau să spun că totuşi moartea lor e un dar al lui Dumnezeu. Pentru că totdeauna s-a cerut sacrificiu. Avem Mânăstirea Argeşului, aia e o legendă, dar o legendă care exprimă adevărul: în toate marile valori ale istoriei omenirii, valori eterne, e sacrificiu. Iar noi considerăm că sacrificiul acesta a fost ales de Dumnezeu, iar aici figura principală din Biserica noastră este Iuliu Hossu. L-au cunoscut şi Papii, l-au cunoscut toţi pe unde a umblat. Un argument îl am eu pe care nu-l au alţii: eu l-am găsit în Colegiul „De Propaganda Fide“, de când eram acolo, în anul al 7-lea. L-am găsit între doctorii principali. Acolo, se numeau prefecţi, care aveau un grup de patruzeci-cincizeci de care se ocupau, făceau legătura între ei şi superiori: când trebuia, ce trebuia şi toate celelalte probleme. Iuliu Hossu figurează: „*Iulio Hossu, prefetto della Prima Camerata*“. Că un grup întreg se numea – şi se numeşte şi azi – *Camerata*. Iar acest Iuliu Hossu, care a fost la Alba Iulia elementul principal sau persoana principală, fiindcă se ştie că lui i s-a încredinţat să citească Actul, dar nu asta e principal. Dintre toţi – cu Goldiş şi câţi s-au dus la Bucureşti –, lui i s-a încredinţat de Marea Adunare să citească Actul de Unire regelui. Şi acest Iuliu Hossu ajunge la închisoarea din Sighet şi, când ne dezbrăcau, la percheziţie – apoi, sunt multe lucruri de spus –, ne dezbrăcau la piele şi se uitau să nu fie vreun act, şi, când s-a terminat această percheziţie, în camera lor, a episcopilor, camera 44, unde era Iuliu Hossu, când şi-a luat haina pe el, a căzut o scobitoare pe care şi-o ţinea aici. Era luată din padiment, că era scândură la Sighet, nu era ciment. Şi de acolo a luat şi, cu o coadă de lingură ascuţită, a putut s-o cioplească puţin. Avea mare necaz cu o parte din dantură, orice mâncare îi rămânea acolo. I-a căzut scobitoarea şi ofiţerul politic a văzut. Şi zice: „Ce a căzut acolo?“ „O scobitoare.“ „Da? Îţi arde de scobitori?“ Şi-i spune gardianului: „Dă-i două pălmi.“ Gardianul s-a proptit în picioare, mi-a povestit-o Hossu, în Spitalul Colentina, unde a murit mi-a povestit: şi nu pălmi, ci cu dosul mâinii, la dreapta şi la stânga, cât a putut. Şi Iuliu Hossu a spus: „Pentru Domnul.“ Obişnuia să spună cuvântul acesta. Fără să răspundă nimic. Două luni l-au durut, cu expresia lui, „umerii obrajilor“. „Da, am iertat pe toţi“, au fost ultimele cuvinte, „am iertat şi, oriunde mă vei pomeni, am o rugăminte să spui: am iertat pe toţi şi numai binele le doresc şi, mai ales, Dumnezeu să le mântuiască sufletul. Pentru această iertare, să coboare Dumnezeu ajutorul său peste ţara aceasta.“

Penitenciarul din Sighet a devenit monument de interes naţional şi Memorial al Victimelor Comunismului şi al Rezistenţei

I-au trebuit douăzeci de ani închisorii să şteargă urmele suferinţei, ale izolării severe, ale morţii. Sighetul pe o hartă a Europei Răsăritene, ca represiune, înseamnă istoria României. Toată elita politică, intelectuală, culturală şi bisericească a fost închisă la Sighet şi parte din ea a fost exterminată în doar cinci ani. Sighetul ne aminteşte, prin martirii lui, cine am fost.

Nici unul dintre protagoniştii acestui film nu mai este în viaţă. Depoziţiile lor, aflate în arhiva „Memorialul Durerii"–TVR sunt mărturii preţioase pentru istoria noastră.

Ultimatumul – 28 iunie 1940

[*Imagine: cetăţile româneşti de pe Nistru*]

Între cele două războaie mondiale, România încearcă, asemenea statelor din centrul Europei, să-şi realizeze năzuinţele de unificare naţională pe baza principiului naţionalităţilor enunţat de Thomas Wilson, preşedintele Statelor Unite, la 8 ianuarie 1918, prin care se recunoştea dreptul la autodeterminare al popoarelor asuprite din fostele imperii austro-ungar şi ţarist.

Ca urmare a acestui principiu recunoscut, au avut loc adunări plebiscitare:

– la 27 martie 1918, la Chişinău;

– la 29 noiembrie 1918, la Cernăuţi;

– la 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia,

ultima etapă a operei de întregire naţională prin care s-a decis unirea acestor provincii româneşti cu Regatul României.

[*Imagini de arhivă: Cernăuţi în anul 1939*]

Cernăuţi, capitala Bucovinei, teritoriu niciodată desprins din graniţele istorice ale României.

Congresul General al Bucovinei, întrunit la Palatul Mitropoliei din Cernăuţi, hotărâse în unanimitate, la 28 noiembrie 1918, Unirea necondiţionată şi pe vecie a Bucovinei în vechile ei hotare până la Ceremuş şi Nistru, cu Regatul României.

Această revenire prin apartenenţă la România a fost confirmată în tratate şi în declaraţii oficiale internaţionale.

Deşi Rusia ţaristă n-a stăpânit niciodată Bucovina, în anul 1940 marea Uniune Sovietică o va revendica.

Cu universităţi, cu palate, cu teatre, cu biserici ortodoxe, cu statui ale culturii strămoşeşti, cu tot ceea ce era românesc în dulcea Bucovină.

Ca „dobândă“, ca „despăgubire“, se va spune, pentru că românii dominaseră douăzeci şi doi de ani în Basarabia.

[*Imagine: Teatrul Naţional, lăcaş de cultură românească. Palatul Metropolitan unde s-a proclamat Unirea*]

Dorin Dobrincu (*istoric*)**:** Anul 1940 este foarte important în istoria României secolului al XX-lea. Este important, pentru că e decontul, dacă vreţi, al unei întregi perioade a anilor interbelici, iar, în plan statal, înseamnă, de fapt, destrămarea a ceea ce s-a numit România Mare. În Europa anului 1940, discutăm despre două mari puteri totalitare, care domină practic continentul: Germania lui Hitler şi Uniunea Sovietică avându-l în frunte pe Stalin. România se află între cei doi coloşi. Exista deja o stare de tensiune, în general. Armata era mobilizată, bineînţeles cu arma la picior, de mai bine de un an de zile. Existaseră avertismente serioase că se pregăteşte ceva şi pentru România. Să ne amintim că în 1938 fusese amputată Cehoslovacia, în 1939 a avut loc înţelegerea-surpriză între Hitler şi Stalin, şi anume pactul care a dus, pe de-o parte, la împărţirea

Europei central-estice şi, pe de altă parte, la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, inclusiv sfârtecarea vecinei de la nord a României, şi anume Polonia. Or, în 1939–1940 existau semnale că se pregătea ceva împotriva României, în mod special din partea sovieticilor, dar şi din partea altor vecini revizionişti cu care România avea relaţii încordate încă de la Primul Război Mondial, mă refer la Bulgaria şi la Ungaria. În plus, nu trebuie să uităm că, în iarna 1939–1940, Uniunea Sovietică ataca Finlanda. Or, toate aceste lucruri, plus discursurile agresive, provocatoare ale sovieticilor, cum a fost, de exemplu, discursul lui Molotov, ţinut la Moscova, în aprilie 1940, când Uniunea a ridicat problema neînţelegerilor cu anumite ţări la modul evaziv, în prima parte cu Europa sud-estică, ca apoi să nominalizeze România şi, peste toate, agresiuni pe graniţa de pe Nistru – toate acestea anunţau că se pregăteşte ceva. Existau din ce în ce mai multe informaţii că sovieticii concentrau, în primăvara anului 1940, trupe şi materiale de război pe frontiera de pe Nistru, dar şi pe noua frontieră româno–sovietică de pe Ceremuş şi pe partea Carpaţilor. Ei bine, tensiunea era foarte mare în România, la Bucureşti s-au încercat tot felul de soluţii pentru a ieşi din izolarea diplomatică, pentru a pregăti ţara armată de război. Dar n-ar trebui să uităm că, dincolo de acest context fără doar şi poate fără ieşire pentru România, situaţia internă era, şi ea, foarte delicată, pentru că statul încetase, în 1938, să mai fie o democraţie. Pot să spun, în paranteză, că democraţia interbelică în România a fost deficitară, slabă, şi totuşi a existat, pe când, în 1938, Carol II a instituit un regim personal, de fapt o dictatură personală, în care a păstrat unele aparenţe de democraţie, de pildă un fel de Parlament, a instituit un Consiliu de Coroană şi aşa mai departe. A desfiinţat însă partidele politice, a înfiinţat o structură politică – Frontul Renaşterii Naţionale, apoi, în vara lui 1940, Partidul Naţiunii. A militarizat foarte mult societatea, a reprimat adunările libere, a instituit un cult al personalităţii care avea să anunţe cultul personalităţii, mult exacerbat, al unor lideri în perioada comunistă. Toate acestea ne arată că societatea românească era şubredă.

[*Imagini de arhivă: Vizita regelui Carol II la Chişinău, în ianuarie 1940*]

Înaintea Ultimatumului, regele Carol II, presimţind parcă furtuna ce se apropia, a făcut trei vizite în Basarabia.

Din păcate, n-a reuşit, dincolo de demonstraţia festivistă, de parada oştirii, să protejeze interesele ţării.

A greşit, spun istoricii, în primul rând prin demiterea lui Nicolae Titulescu, în anul 1936, de la cârma politicii externe a României.

Marele diplomat român va da, în anul 1937, cu doi ani înaintea încheierii Tratatului Ribbentrop–Molotov, o declaraţie-semnal:

„Principalul lucru pentru România este de a încheia Pactul de Asistenţă mutuală cu URSS, înainte de a se produce o apropiere între aceasta şi Germania.

După o asemenea apropiere, URSS ar considera inutil un pact cu România.

Acord acestor cuvinte întreaga gravitate pe care judecata mea politică a putut-o câştiga în decurs de aproape douăzeci de ani.“

Nicolae Titulescu a fost scos din guvernul Tătărăscu, prin voinţa regelui Carol II, la 29 august 1936, în momentul când angajase cu Litvinov negocieri cu privire la tratat.

Altă eroare a regelui a fost instalarea, în februarie 1938, a dictaturii regale, prin desfiinţarea partidelor politice şi încălcarea unui principiu sacru, respectat de înaintaşii lui Carol I şi Ferdinand, în sensul că un rege domneşte, şi nu guvernează.

Încă din aceşti ani, Carol II se angajase într-o luptă fără cruţare cu Mişcarea legionară, care era sprijinită direct de Germania. Ca răspuns, Hitler aplică măsuri dure. Prin Dictatul de la Viena, o parte a Transilvaniei va fi ruptă din trupul ţării şi oferită Ungariei, drept recompensă pentru alinierea ei servilă la interesele *Reich*-ului.

De asemenea, prin Pactul Ribbentrop–Molotov, Germania a dat curs, fără nici o tresărire, pretenţiilor sovietice.

Mass-media europeană comenta pe larg ştirile cu privire la iminenţa invaziei sovietice. În acel moment istoric de grea încercare însă, regele Carol II se amăgea cu iluzia că Germania, faţă de care admisese concesii economice, nu va admite dezmembrarea României. Nu accepta evidenţa.

Pentru rege, Ultimatumul a fost o „lovitură de trăsnet“, după cum e menţionat în însemnările sale zilnice.

Această armată (*imagini de la defilarea impresionantă a Armatei Române la Chişinău*) ar fi trebuit să reziste, să se apere, să nu lase raptului sovietic nici o palmă de pământ românesc.

Decizia regelui Carol II a fost slabă, şovăielnică.

„Dacă vom fi atacaţi, ne vom apăra.“ Dar regele nu rămâne credincios acestui crez declarat de atâtea ori cu emfază. Este o concluzie stranie, privind capacitatea sa de decizie, a guvernului şi a oamenilor politici ce conduceau destinele României.

Mesaj telefonic adresat de Ribbentrop Ambasadei Germaniei din Bucureşti la 27 iunie 1940, ora 10: „Guvernul sovietic ne-a informat că a cerut cedarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord de la Guvernul Român. Pentru a evita războiul între România şi URSS, noi nu putem decât să sfătuim Guvernul Român să cedeze în faţa cererii Guvernului sovietic.“

Dorin Dobrincu (*istoric*)**:** În noaptea de 26/27 iunie, reprezentantul diplomatic al României la Moscova, Davidescu, a fost convocat de Molotov. I s-a înaintat un ultimatum, i s-a arătat şi o hartă. Pur şi simplu, României i se cerea să cedeze Basarabia şi nordul Bucovinei, plus – avea să reiasă – o bucată din nord-vestul judeţului Dorohoi, ceea ce astăzi numim ţinutul Herţa. Şi era un ultimatum, practic Armata Română trebuia să plece în foarte scurt timp din Basarabia, să predea totul în bună stare sovieticilor. Pomeneam de acea hartă pe care Davidescu a văzut-o în treacăt, s-a dus înapoi la legaţie, a vrut să transmită ultimatumul sovietic către

centrala Ministerului de Externe de la Bucureşti. Paradoxal, legătura s-a întrerupt. Astăzi, ştim că sovieticii erau extrem de versaţi în a înscena întâmplări, blocaje ş.a.m.d. În orice caz, conţinutul notei ultimative sovietice a ajuns la Bucureşti dimineaţă. Regele a convocat un Consiliu de Coroană la prânz, mai exact la ora 12, întâlnire la care au participat membrii Consiliului. Trebuie să repet în mod clar: Consiliul de Coroană avea o tradiţie în România, existase încă din Primul Război Mondial, vă aduc aminte de celebrele decizii luate în 1914 şi, respectiv, 1916, prin care, în primul dintre ele, România şi-a declarat neutralitatea, în cel de-al doilea a intrat în război împotriva Puterilor Centrale. Dar, revenind, în 1940 acest Consiliu de Coroană era un simulacru, pentru că, prin Constituţia carlistă, cea din 1938, regele avea puterea în statul român.

[*Documente, telegrame*]

Aşa cum rezultă din telegrame, trupele motorizate sovietice n-au aşteptat cele patru zile menţionate în Ultimatum şi, în după-amiaza zilei de 28 iunie, au pătruns în zona ocupată.

Presa din România n-a dat informaţii despre evenimentele grave ce se desfăşurau! Se recomandase tăcere, ca să nu se supere ursul de la Kremlin.

În pieţe, la Chişinău şi la Cernăuţi, se ardeau steagurile româneşti şi portretele regelui Carol II.

Tot ce ştim despre drama locuitorilor din satul Mahala, un sat curat românesc din Bucovina de Nord, ştim din documentele păstrate în arhiva doctorului Gheorghe Nandriş şi din cartea de memorii a Aniţei Nandriş. Până la venirea puhoiului roşu, ţăranii din Mahala trăiau fericiţi, adunaţi toţi „grămăjoară“, în unitate şi în curăţenie sufletească. Dar gândurile lor nu s-au potrivit cu vremurile.

Dr. Gheorghe Nandriş (*născut în satul Mahala, Bucovina*): Dintr-o dată, am aflat de la radio, şi nu de la autorităţile române, că partea de nord a Bucovinei este cedată şi că, în câteva zile, va fi ocupată de sovietici. Şocul şi panica au fost atât de puternice, încât practic ţăranii au rămas hipnotizaţi aşa cum rămâne prada în faţa şarpelui, care, cu gura deschisă, înaintează spre ea, s-o înghită. Au rămas în majoritate acolo, o bună parte dintre ei totuşi, capi de familie, au reuşit să plece, dar într-un număr nesemnificativ. Deci au fost înghiţiţi în câteva zile de Armata Sovietică, într-o atmosferă de panică extremă. Sigur că oamenii, la început, credeau că vin ruşii cei pravoslavnici, credincioşi şi totul va fi bine şi se vor putea adapta. Chiar unii spuneau: ce o să ne facă? Doar n-o să ne ia sapa din mână. Ei credeau, în naivitatea lor, că munca cinstită e suficientă pentru orice naţie. Dar n-a fost aşa. În scurt timp, au început presiunile pentru a se înscrie în colhozuri, a început să li se ia pământurile, iar tineretul a fost trecut pe nişte liste, pentru a lucra în estul îndepărtat, pe meleagurile îndepărtate ale Rusiei, iar o altă categorie era programată pentru a fi luaţi în armată. Abia acesta a

fost momentul când oamenii au intuit că s-a petrecut ceva grav cu satul lor.

[*Document*]

În primul Consiliu de Coroană, din 27 iunie 1940. Voturile privind Ultimatumul s-au dat în felul următor: împotriva Ultimatumului: 11; pentru cedare: 10; pentru negocieri: 4; abţineri: 1.

În al doilea Consiliu de Coroană, ce s-a ţinut în seara zilei de 27 iunie 1940. Au votat: împotriva Ultimatumului: 6 (Nicolae Iorga, Silviu Dragomir, Victor Iamandi, Ştefan Ciobanu, Ernest Urdăreanu, Traian Pop); pentru cedare: 20.

Primul Consiliu de Coroană s-a ţinut la 27 iunie, înainte de a se cunoaşte verdictul Berlinului.

11 au fost împotriva Ultimatumului.

La cel de-al doilea Consiliu, capitularea a fost mai mare, fiind decisivă. Numai 6 parlamentari au votat pentru rezistenţă.

Dorin Dobrincu (*istoric*): Au existat discuţii aprinse în Consiliu, chiar dacă numărul celor care s-au exprimat explicit pentru cedare a fost doar spre jumătate, ceva mai puţin de jumătate, mai mulţi s-au pronunţat pentru rezistenţă, dar şi destui pentru iniţierea de discuţii cu sovieticii. N-a existat un răspuns echivoc, să fi fost o respingere a ultimatumului sau acceptare în bloc. Partea română a înaintat sovieticilor un răspuns evaziv, oarecum în spiritul a ceea ce se practica pe Dâmboviţa, că România e dispusă, sau Guvernul român e dispus să stea la discuţii într-un loc pe care-l vor fixa sovieticii. Cert este că sovieticii au revenit cu o nouă notă, pe care Consiliul de Coroană a luat-o în discuţie la ora 20, în aceeaşi zi de 27 iunie. De data aceasta, când s-a supus la vot, majoritatea absolută a decis cedarea Basarabiei, a nordului Bucovinei şi a acelei bucăţi din judeţul Dorohoi. Doar 6 membri ai Consiliului de Coroană au votat împotrivă. S-au remarcat, în primul rând, singurul basarabean din Consiliu, istoricul Ştefan Ciobanu, istoricul Nicolae Iorga – care a fost mult mai realist, a pledat, de la început până la sfârşit, pentru rezistenţă şi chiar pentru un schimb de populaţie şi cedarea anumitor teritorii din extremităţi care nu erau populate cu etnici români. De exemplu, o bucată din nordul Bucovinei sau Cadrilaterul ş.a.m.d. L-a şi criticat, de altfel, pe Ionel I. C. Brătianu pentru păcatele mai vechi, când, în 1913, n-au vrut să facă o înţelegere cu bulgarii sau pentru capacitatea României de după Primul Război Mondial. Dar cei mai mulţi din Consiliul de Coroană, repet, au votat pentru cedare. Este foarte clar că regele Carol II nu-şi asumă responsabilitatea pentru decizia din acea noapte, el se ascunde în spatele Consiliului de Coroană, scrie la modul patetic că este un moment foarte greu că în Consiliul de Coroană câţiva bărbaţi au votat pentru, cinste lor, ca şi cum el nu ar fi parte în acea poveste – or, el era principalul responsabil. Nu trebuie uitat că el avea, repet, prin Constituţia pe care o ticluise împreună cu Istrate Micescu, el avea dreptul de a declara război, el

avea dreptul de a decreta mobilizarea armatei. De fapt, armata a şi fost mobilizată în acea seară, s-a semnat Ordinul de mobilizare, dar n-a mai fost dat publicităţii. Revenind însă la cursul evenimentelor, România a acceptat propunerea sovietică, astfel încât la amiaza celei de-a doua zile, adică pe 28 iunie, sovieticii au intrat în Basarabia şi în nordul Bucovinei prin foarte multe puncte, în doar câteva ore principalele oraşe fiind deja ocupate de Armata Roşie. Mă refer aici, în primul rând, la cele două capitale regionale, la Cernăuţi, respectiv Chişinău, dar şi la alte oraşe importante, cum ar fi Cetatea Albă.

[*Documente: intrarea trupelor sovietice*]

La 28 iunie 1940, guvernul României nu cunoştea conţinutul Pactului Ribbentrop–Molotov, şi nici anexele sale secrete.

La punctul 4 al protocolului adiţional secret, se prevedea:

„Cu privire la Europa de Sud-Est, se atrage atenţia de către partea sovietică asupra interesului său pentru Basarabia. Partea germană îşi declară totalul său dezinteres politic faţă de această zonă.“

Bucovina, aşa cum am mai spus, nu era menţionată de partea sovietică, deoarece n-a făcut parte niciodată din fostul imperiu al Rusiei.

Tonul în notele ultimative adresate guvernului României de către Moscova e drastic schimbat imediat după 26 iunie 1940, ora 22.30, ora ultimatumului.

Stalin n-a fost de acord cu nici un fel de negocieri cu România, considerând că momentul ales este cel mai prielnic pentru ducerea la îndeplinire a planului de anexare forţată a provinciilor şi că orice întârziere sau amânare erau neproductive pentru URSS.

Cum „a eliberat“ Armata Sovietică Basarabia, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa? Într-o lucrare amplă, Vasile Ilica vorbeşte, prin martori şi mărturii preţioase, despre holocaustul ce s-a abătut asupra acestor provincii rupte prin silnicie din trupul ţării.

Trupele sovietice erau aplaudate doar de civilii NKVD şi de aşa-numiţii partizani, activişti ai partidului aduşi de la Moscova.

Arhivă: 28 iunie 1940

Bucureştiul păstrează un moment de reculegere pentru fraţii de peste Prut.

Bilanţul primei ocupaţii:

– mii de morţi;

– 41.000 deportaţi;

– 1.800 de suflete au plecat în Siberia numai din Mahala (documentele de deportare există doar pentru 600).

Era noaptea de 12 spre 13 iunie 1941, noaptea neagră a Bucovinei, noaptea marilor deportări.

[*Imagini de arhivă: secvenţe ale retragerii*]

Dorin Dobrincu (*istoric*)**:** Deşi sovieticii înaintaseră termenele în nota lor ultimativă, şi anume că, în patru zile, trupele române trebuie să evacueze complet Basarabia, iar instituţiile româneşti trebuie să părăsească teritoriul, cu clădirile, căile de comunicaţie,

podurile, şoselele, căile ferate, telegraf ş.a.m.d. în bună stare, încă din prima şi a doua zi în foarte multe locuri trupele sovietice erau pe Prut. A fost o retragere precipitată, deşi existau planuri de retragere relativ bine puse la punct, făcute în timp de pace: cine trebuia să se ocupe de evacuare, care era ritmul, ce garnituri de tren trebuiau să plece, cine pleacă primul, cine pleacă ultimul ş.a.m.d. Armata s-a retras, în bună măsură, într-o ordine acceptabilă, în schimb pentru refugiaţi a fost o adevărată dramă, pentru că, deşi existau tensiuni, cum spuneam, şi oamenii se aşteptau ca sovieticii să vină, de fapt momentul a fost extrem de scurt, petrecut cu violenţă, într-un mod cum nici nu se aşteptaseră. România mai avusese o experienţă istorică recentă, cu o retragere teribilă în 1916, numai că în sens invers, atunci muntenii şi oltenii plus dobrogenii se retrăseseră din calea centralilor – din calea germanilor şi austro-ungarilor –, plus a bulgarilor înspre Moldova. Acum, era o retragere inversă. Au fost scene teribile petrecute în interfluviul pruto-nistrean, ca şi în nordul Bucovinei. În foarte multe locuri, trupele s-au găsit faţă în faţă cu soldaţii sovietici, oamenii au fost dezarmaţi, supuşi vexaţiunilor ş.a.m.d.

L. H. L.: S-au produs şi masacre.

Dorin Dobrincu (*istoric*)**:** Au fost şi oameni ucişi, de la ofiţeri până la civili, după cum s-a întâmplat şi un fenomen care era, de altminteri, previzibil, şi anume foarte multe dintre unităţile compuse din militari originari din Basarabia sau din Bucovina s-au dezintegrat, pentru că oamenii nu mai înţelegeau de ce să plece la vest de Prut, în condiţiile în care căminele lor erau între Prut şi Nistru. Asta s-a-ntâmplat nu doar cu etnicii evrei, cu etnicii ruşi sau ucraineni sau găgăuzi, a fost situaţia cu foarte mulţi români basarabeni.

[*Imagini de arhivă: Masacrul de la Lunca, din anul 1941*]

Dr. Gheorghe Nandriş: În ianuarie 1941, deci la doar şase luni de la începutul ocupaţiei, un grup consistent de săteni, de vreo sută de oameni, a reuşit să treacă neobservat graniţa în România. Acest fapt i-a încurajat pe ceilalţi din sat, astfel că s-a format un grup şi mai mare, de vreo patru sute cincizeci de oameni din Mahala şi din satele vecine – cam trei sute şi ceva, chiar, au fost mahaleni –, cu gândul de a trece graniţa spre România şi a evita stagiul militar şi celelalte umilinţe sub Imperiul Sovietic. Trebuia să vină o călăuză, să-i conducă peste graniţă, dar această călăuză, nu se ştie din ce motive, n-a mai sosit. Oamenii au hotărât atunci să plece singuri. Au înaintat, în noapte, spre graniţă. Se pare că a fost o trădare, astfel că grănicerii îi aşteptau pregătiţi cu mitralierele, cu farurile îndreptate spre ei, cu câini dresaţi şi, în momentul în care s-au apropiat, au tras în plin, fără somaţie. Au murit atunci aproape patru sute de oameni. Cei care n-au murit pe loc au fost omorâţi cu lopeţile de către grăniceri şi oamenii lor, iar mulţi au fost îngropaţi aproape de vii. În anul următor, după eliberare, în 1941, din cele trei gropi în care se găseau aceşti morţi a fost găsită doar una, cu o sută cinci decedaţi sacrificaţi. Unii dintre cei morţi erau în poziţie de

îmbrăţişare. Asta înseamnă că supliciul lor a fost lung. Aceşti o sută cinci oameni au fost dezgropaţi, duşi în curtea bisericii din Mahala, li s-a făcut slujba creştinească şi au fost înmormântaţi în cimitirul din dealul satului, unde se odihnesc şi astăzi. Acesta a fost al doilea şoc după cel al ocupaţiei.

[*Imagini de arhivă: ajutorarea refugiaţilor ajunşi în România*]

Un martor ocular al ocupaţiei sovietice, istoricul Vasile Ilica, îşi aminteşte, copil fiind:

„În după-masa zilei de 28 iunie 1940, mă găseam, cu tata şi cu mama, la săpat porumbul, pe o tarla din apropierea casei noastre, iar pe la ora 16 (când unităţile militare trecuseră deja frontiera românească) s-a întunecat cerul, din cauza unui nor negru, ce se rostogolea cu repeziciune, la mică înălţime, de la miazănoapte spre miazăzi, producând un zgomot surd de furtună.

Privelişteа era înspăimântătoare. Aveai impresia, din pricina întunericului ce s-a instalat cu o repeziciune de nedescris şi a zgomotului provocat de deplasarea norului la foarte mică înălţime, că ai a face cu o scenă de apocalipsă. Toată această furtună – de circa o oră – a fost o prevestire sumbră pentru ceea ce a urmat.“

Au plecat de la casele lor familii întregi de români, bătrâni, părinţi, tineri şi multe femei cu copii în braţe.

Echipe de şoc ale NKVD – aşa-numiţii „nacialnici“ – au secătuit din primele zile populaţia de bunurile alimentare de primă necesitate: sare, pâine, zahăr, mălai, petrol. Podurile caselor au fost golite de cereale, caii şi animalele confiscate, aşa încât refugiaţii ajungeau în România aproape morţi de foame.

De altfel, NKVD a patronat misiunea de „eliberare“, practicând o politică dură, nemiloasă, la care se adăugau ura şi înjosirea.

Adresându-se unor refugiaţi care se pregăteau să plece în România, Vasile Luca, pe atunci deputat în Sovietul Republicii Ucraina, le-a spus: „Eu vă întreb ce vreţi să faceţi în România, ţară care aproape nu mai există şi vă spun eu, aici, că în curând nu va mai exista deloc. Doriţi să mergeţi în România, să munciţi pentru boieri şi burghezie? Ce, nu i-aţi îngrăşat destul?“

Cum aceste teze oamenii le auziseră deja de la propagandiştii ruşi, au ripostat: „Jos comuniştii, nu vrem să mai auzim de voi, lăsaţi-ne să plecăm în România, că aşa exploataţi cum spuneţi voi, noi vom trăi mai bine ca-n raiul vostru. Lăsaţi-ne să plecăm, că noi oricum vom pleca.“

Dorin Dobrincu (*istoric*): Nici basarabenii, nici bucovinenii din nordul regiunii lor, nici dorohoienii din ceea ce avea să devină în memoria noastră ţinutul Herţa n-au fost consultaţi când li s-au cedat teritoriile. A fost o cedare dincolo de voinţa lor. De aceea, au şi existat proteste interne împotriva acestor cedări. De exemplu, basarabenii, care erau, în primul rând, în număr mult mai mare, mai bine coagulaţi, au făcut un protest la sfârşitul lunii iunie–începutul lunii iulie, pe care l-au semnat sute de personalităţi originare din acea regiune. De la foşti deputaţi în Parlamentul României, foşti membri ai Sfatului ţării, reprezentanţi ai partidelor politice la nivel

local sau intelectuali – toţi au protestat faţă de invazia sovietică. Bucovinenii au făcut şi ei un protest asemănător, semnat însă de mai puţini oameni, din motive, în parte, lesne de înţeles, în primul rând pentru că jumătate din regiunea lor rămăsese între graniţele României, iar, în al doilea rând, pentru că intelighenţia locală din nordul Bucovinei de factură proromână era mult mai redusă. Au protestat împotriva cedărilor din 1940 şi membri din simulacrul de Parlament existent atunci, într-o adunare a comisiilor de politică externă ale Senatului şi Camerei Deputaţilor, în care au luat cuvântul atât membri ai guvernului, cât şi deputaţi. Dincolo însă de discursurile acestora în sprijinul a ceea ce ei considerau a fi demnitate naţională – şi fără îndoială că era –, a rămas realitatea unei cedări la vârful politicii româneşti care a însemnat, de fapt, renunţarea de către România la aproape o şesime din teritoriul naţional şi un sfert din populaţia ţării. Trebuie să spunem că, împreună, Basarabia, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa aveau puţin peste 50.000 de kilometri pătraţi. Or, ţara avea atunci 295.000 de kilometri pătraţi, iar populaţia acestor zone – populaţia cumulată – se apropia de 3.800.000, dintr-o populaţie care era de aproximativ 18.000.000. Repet, era vorba de cetăţeni români, în majoritate absolută etnici români. Este adevărat, majoritatea absolută, dacă o luăm la nivel teritorial în Herţa şi în Moldova, în Basarabia centrală şi central-nordică, nu în sudul Basarabiei sau în nordul Bucovinei. Ce s-a întâmplat cu basarabenii şi bucovinenii după aceea ştim astăzi din ce în ce mai bine. Pentru că a urmat transformarea socială şi chiar schimbări în componenţa etnică a acelor regiuni, deportări, asasinate, o represiune care i-a lovit, în primul rând, pe etnicii români, dar şi pe ruşii din regiune, pe ucraineni, pe evrei, pe bulgari, pe găgăuzi. În plan intern, România, societatea românească a acumulat foarte multe resentimente împotriva minorităţilor, a celor din Basarabia, dar şi a celor rămase în interiorul graniţei. Trebuie spus că, de exemplu, la scurt timp după cedarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei, România a schimbat practic cursul politicii interne, devenind explicit progermană, aducând în fruntea guvernului un premier progerman şi adoptând o politică şovină cât se poate de explicită, antisemită.

L. H. L.: Septembrie 1940.

Dorin Dobrincu (*istoric*)**:** Mai înainte de asta, la 8 august, Guvernul Ion Gigurtu a emis două decrete antisemite inspirate direct din legile rasiale de la Nürnberg din 1935. Bineînţeles că toate aceste compromisuri făcute în politica externă, alături de Germania, sau în politica internă, prin cooptarea unor cuzişti sau chiar a legionarilor şi a lui Horia Sima în guvern, nu l-au scăpat pe Carol II de noi cedări teritoriale, pentru că a venit, după aceea, rândul Transilvaniei de nord, sau de nord-est, şi, în cele din urmă, al Cadrilaterului. Pentru ca, la 6 septembrie, de fapt 5 septembrie, să cedeze puterea lui Ion Antonescu, un general care, în pofida mitologiei existente, nu fusese în afara politicii româneşti. Nu trebuie să uităm că fusese şef al Marelui Stat-Major, ministru de

război, membru chiar în ultimul guvern democratic din timpul lui Carol II, şi anume în Guvernul Goga–Cuza. Dar astea sunt detalii legate de o perioadă nu mai puţin complicată şi tragică din istoria României.

[*Imagini: satul Mahala*]

Cât au trăit în satul lor, membrii familiei Nandriş au avut parte de o educaţie aleasă.

Aveau în Mahala o casă naţională de cultură, o bibliotecă, sală de lectură, radio. Exista un dispensar modern dotat cu aparatură Roentgen, maternitate, creşă. Regele Mihai a venit să viziteze această comună emancipată, care a dat cărturari şi oameni de vază.

Dr. Gheorghe Nandriş: Destinul acestei familii este unul obişnuit, asemănător cu al multor familii din Bucovina. Vremurile însă, de excepţie, le-au creat, le-au modificat destinul şi i-au pus pe traiectorii diferite pe aproape toţi membrii familiei mele, care au fost împrăştiaţi în cele patru zări. O parte dintre ei au fost intelectuali: Grigore Nandriş a fost profesor universitar la Universitatea din Cernăuţi, şeful Catedrei de slavistică, Ion Nandriş a fost directorul Spitalului din Cernăuţi, unde a venit renunţând la o strălucită carieră universitară la Institutul de Medicină Legală unde, în acea vreme, era profesor Mina Minovici. Deci aceşti doi fraţi alcătuiau latura, să spunem, intelectuală a familiei, şi mai era un frate al lor, Tudor Nandriş, medic de asemenea în Bucovina. În sfârşit, ceilalţi doi, despre care poate o să spunem câteva vorbe, erau ţăranii familiei.

[*Fotografii ale familiei Nandriş înainte de 28 iunie 1940*]

Sub administraţia românească, satul Mahala înflorise: obiceiuri, case, port, tradiţie, sărbători, societăţi naţionale de cultură şi de propăşire.

Un ţăran bun avea doi cai, patru vaci, oi nenumărate, livezi, iaz cu peşte, pământ. Asta era averea tuturor bucovinenilor.

Aşa era familia Aniţei Nandriş Cudla, în momentul deportării ei, timp de douăzeci de ani, în Siberia.

Dr. Gh. Nandriş: E bine să spun câteva cuvinte despre modul în care au simţit impactul din 1940, acel prim şoc al ocupaţiei sovietice. Bieţii ţărani nu aveau de unde să ştie că, de fapt, ei sunt victima unui tratat bine gândit, încheiat între doi criminali ai istoriei: Hitler şi Stalin, sau Stalin şi Hitler, prin reprezentanţii lor, Molotov şi Ribbentrop, care, într-o noapte, aşa cum le stă bine hoţilor, au semnat, la 23 august 1939, pactul care le poartă numele: Ribbentrop–Molotov. Ţăranii nu cunoşteau toate lucrurile acestea şi, de fapt, nici mulţi alţii. Pactul a fost ţinut secret până prin vremea lui Gorbaciov. Ei bine, tatăl meu, din primul moment a intuit dimensiunea pericolului, a lăsat toată averea lui – care era consistentă: casă, animale, pământ –, s-a urcat în căruţă numai cu copiii şi cu mama sa, care era paralizată în pat de zeci de ani, victimă a năvălirii ruseşti din Primul Război Mondial, când ostaşii au bătut-o crunt într-o zi de iarnă, când ea a venit să-şi salveze caii

pe care ruşii în retragere doreau să-i ia cu ei. Au bătut-o cu cnutul, cu biciul acela cu bile la capăt, au trântit-o în zăpadă şi, de atunci, o viaţă întreagă a stat în pat. Ei bine, a luat-o şi a întins-o pe fân, în căruţă, a luat-o pe sora ei, Aniţa, căsătorită Cudla, şi întreaga familie, copiii, aşa încât îmi amintesc că, în acea zi de iunie 1940, eram într-o căruţă unsprezece suflete, dintre care şapte copii şi o bătrână paralizată, şi fugeam, în goana cailor, spre graniţa României. Unul singur din familie, soţul Aniţei, a avut îndoieli că acesta e gestul cel mai bun, a rămas încă puţin în sat, să se orienteze şi să vină cu ceva animale după noi, vaci pentru a hrăni copiii, zicea el. Şi, în loc să vină cu moralul întărit, a început o discuţie de o noapte cu tatăl meu şi, în cele din urmă, invocând argumente de la cele sentimentale până la insulte – în sensul că el a moştenit averea, că nu are milă de copiii lui, de mama sa paralizată, că, din gospodar ce este astăzi, mâine va fi servitor la români, în loc să fie gospodar la ruşi. La care tatăl meu i-a răspuns: „La ruşi nu sunt gospodari, la ruşi sunt colhoznici. Dacă nu mă ascultaţi, eu plec, lăsându-vă vouă tot ce mai am, adică această căruţă cu aceşti cai.“ Şi aşa s-a produs o despărţire dramatică în comuna Godineşti, către graniţa Bucovinei, când tatăl meu şi-a luat rămas-bun de la noi, sărutându-ne pe fiecare, iar eu, nemernicul de mine, fugeam în jurul casei şi nu mă lăsam să-şi ia rămas-bun, să mă sărute tata, spunând că vrea să ne părăsească. Nici astăzi nu-mi pot da seama de unde a avut acest om luciditatea să ia această hotărâre de excepţie pentru un ţăran de treizeci şi nouă de ani. Sau, poate, a avut un moment de iluminare de la forţe pe care încă nu le putem desluşi. Aceasta ne-a salvat pe noi, copiii lui, iar pe bietul soţ al Aniţei, cel care s-a lămurit – Chirică se chema –, l-a costat viaţa. Iată ce valoare fantastică au unele clipe din viaţa omului şi unele hotărâri cruciale.

[*Imagini: miting în Bucureşti: „Cerem lichidarea urmărilor Pactului Molotov–Ribbentrop!“*]

Peste 300.000 de români au fost deportaţi în Siberia şi în Kazahstan, ca efect al Ultimatumului. Marea Deportare s-a desfăşurat în condiţii de o duritate şi de o cruzime nemaiîntâlnite până în zilele noastre.

În vagoanele bucşite cu deportaţi, cei dintâi au murit copiii. Când, arareori, trenurile se opreau, cadavrele erau aruncate prin ferestre, iar mamele se rugau: „Îngropaţi-ne copiii! Nu-i lăsaţi pradă fiarelor!“

Abuzivul pact Ribbentrop–Molotov a martirizat, în intervalul 1940–1960, peste un milion de români, a ciopârţit România, iar masacrele de la Fântâna Albă, Lunca Sucevei şi Crasna, ca şi deportările masive, sunt un rezultat al represiunii staliniste.

Este o pagină de istorie însângerată, care încă nu se învaţă la şcoală.

Biblia împuşcată

[*Secvenţe de arhivă: eroii luptei din Munţii Banatului, prinşi şi executaţi*]

În jurnalul său confiscat după moarte, unul dintre fraţii Duicu, Ion, partizan din Domaşnea, scria: „Întreaga lume ne simpatiza din tot sufletul, căci îşi dădea seama că noi nu suntem plecaţi pentru furturi sau crime, ci numai pentru o luptă dreaptă de a scăpa poporul de sub jugul păgân. Cu cât ne căutau comuniştii mai puternic, cu atât lupta noastră împotriva lor era mai severă şi mai îndrăcită. Cât umblam prin comune de-a rândul, toată lumea ne iubea.“

Acesta a fost dintotdeauna ţăranul bănăţean: propriul său legiuitor şi stăpân, pentru care pământul, caii, merele, fânul, cazanul cu ţuică, grâul, casa, sălaşul aveau admirabile dimensiuni.

N-a răzbit în istorie. Istoria l-a acoperit şi l-a învins prin suferinţe, dar n-a acceptat să trăiască în cuşca pe care organizarea marxist-leninistă a noii societăţi comuniste i-o propunea ca lege morală şi ca spaţiu al vieţii. Nici atunci, şi nici mai târziu.

Mărturia unei bătrâne din Teregova: „*Treizeci de ani m-am trezit drept în picioare. Şi azi, când e lună plină afară, mi se pare că văd pe geam chipiurile soldaţilor care ne păzeau.*“

[*Document: satul Domaşnea – o Biblie străpunsă de gloanţe*]

Dumitru Popa (*ţăran din Domaşnea*): Cum să nu ştie lumea de pe aici? Cum să nu ştie? Că toată lumea a spus că aşa a fost atunci, prin ’49-’50, pe care i-au prins atunci, pe unii i-au dus la Pădurea Verde de i-au împuşcat, iar pe alţii i-au închis. Au făcut cam şaisprezece ani de închisoare.

L. H. L.: Tot satul aţi suferit.

D. P.: Păi am suferit, că a trebuit să suferim, că nici la colectiv noi nu ne înscriam, dar spuneau: „Nu te înscrii, te ridicăm. Nu te înscrii la colectiv, mergi cu noi şi te ducem la Bărăgan.“ Aşa spuneau.

L. H. L.: La deportări.

D. P.: La deportări. Aşa a fost atunci, şi ce să mai zicem acum? Asta e legea.

L. H. L.: Acum aveţi pământul dumneavoastră?

D. P.: Da, pământul nostru. De acum, de la revoluţie, am intrat în posesie, dar nu ne-a dat titlul de proprietate.

L. H. L.: Nu vi l-a dat încă?

D. P.: Nu ni l-a dat. Dar noi am intrat în pământul nostru respectiv. Că eu sunt şi veteran de război. Am fost în Cecenia.

L. H. L.: În Cecenia? Şi aţi văzut ce se întâmplă acolo?

D. P.: Da. Acum iar e rău pe-acolo. Se bat ei între ei. Atunci, ne-a bătut pe noi, dar acum se bat ei între ei.

L. H. L.: Erau viteji cecenii ăştia?

D. P.: Nu că viteji. Noi trăgeam prin ei rapid. Pe urmă, au venit americanii şi cu francezii, englezii, Charles de Gaulle, Churchill, Truman. Ăştia au venit şi ne-au dat înapoi de acolo. Noi am fost la Cotul Donului, Tivniţa, aproape de Baku.

L. H. L.: Ai fost rănit în război?

D. P.: Da. Că am fost transmisionist la telefonie.

L. H. L.: La transmisiuni aţi fost?

D. P.: Da, la transmisiuni.

L. H. L.: Ai avut carte mata.

D. P.: Nu. Am avut şapte clase. Dar a trebuit să facă cineva şi treaba asta. Am învăţat codul Morse. Păi trebuie să cunoşti tot.

[*Imagini: centrul satului. Un nuc, martor*]

L. H. L.: Cum arătau cei doi partizani pe care i-au adus sub nucul ăsta? Acum e bătrân.

Alexandru Stoichescu (*ţăran din Teregova*)**:** Doamnă, erau mutilaţi. Cel puţin Petru Anculia era împuşcat şi-n limbă, în gură. Eu stăteam aici şi venea mama mea, care era mai în vârstă, şi zicea: „Nu se poate să fie el.“ N-au putut fi recunoscuţi, că s-a auzit. I-au tras – după ce i-a împuşcat Securitatea – cum tragi buşteanul după cai, aşa i-au adus aici. În locul ăsta, era o bancă. Când i-au adus, au bătut o şindrilă, o bucată de scândură, aşa, în două cuie, şi i-au pus cu capul pe nuc, că nucul stătea un pic aplecat, că pe timpul ăla nucul era ca mâna. Şi s-au aplecat sub nuc, şi nici ei nu l-au cunoscut la început, atât fuseseră de mutilaţi. Şi atunci a venit soţia unui primar – că şi acum e primar – şi-i călca pe burtă aşa. Au făcut circ aştia, şi atunci l-am mai auzit pe colonelul ăla, sau ce o fi fost, când l-au intervievat doi domni, c-au fost paraşutaţi din străinătate. Păi n-a fost nici un om străin aici, au fost toţi de aici, din sat. Cine să-i paraşuteze pe ţăranii ăştia, că au fost toţi cu şapte clase. Păi se poate să mintă în aşa fel? Păi nu se poate. Au fost paraşutaţi din Germania? Cine i-a paraşutat din Germania? A zis că n-a stat de vorbă cu comuna, ce dezastru a făcut. Păi au făcut dezastru ei, comuniştii, doamnă, că au plecat la drum cu ţigani. A venit primarul de aici şi ne-a luat butoiul cu varză şi s-a repezit mama – că mai aveam un frate, eu eram mic – să ia cel puţin o căpăţână-două de varză. A zis: „Copiii tăi să mănânce cleanţu.“ Aia ne-au lăsat nouă comuniştii. Şi atunci mai spun că am făcut rău la comună. Ei au făcut – că au plecat cu ţiganii la drum. Au zis că fac o spânzurătoare aici şi-i spânzură pe toţi ăia bogaţi.

L. H. L.: Tatăl dumneavoastră a fost executat.

Al. S.: A luat douăzeci şi cinci de ani. Bunicul meu, omorât în Pădurea Verde, iar tata a executat şaisprezece ani la Gherla. Şi atunci mai spun că au fost paraşutaţi din Germania. Case confiscate, doamnă. N-am făcut noi, n-am putut să facem pe pământul nostru cât le-a trebuit lor să le dăm. Nici nu vă puteţi da seama ce au făcut ăştia. Ăştia numai înfăţişare au avut de om, dar suflet şi comportare de diavol au avut. Ne-au dat afară din şcoli, pe bunicul din partea mamei l-a omorât în pădure, tata a luat douăzeci şi cinci de ani, fratele lui tata condamnat, cumnatul lui tata zece ani, cinci ani cu

domiciliu obligatoriu. Atunci să-i regret pe ăştia? Numai circ au făcut în lumea asta şi ne-au dat afară din şcoli şi ne-au confiscat averi. Ne duceam la batoză, doamnă, nici paie nu mai aveam. Cartofi, trebuia să dai cotă de cartofi, să dai cotă de grâu, să dai cotă de fân, să dai cotă de carne de porc, să dai cotă de carne de vită, toate alea să le dai cotă. Şi mai au neobrăzarea să spună că au fost străini. Păi în Teregova n-a fost nici unul străin, au fost sute de familii năpăstuite de comunişti, dar n-au fost nici unul străin, doamnă.

L. H. L.: Cât costă un cal la dumneavoastră acum?

Dumitru Popa (*ţăran din Domaşnea*)**:** Nu ştiu, doamnă, nu pot să spun. Pe la un milion.

L. H. L.: Peste un milion.

D. P.: Da' uite că aştia fac tractoarele scumpe. Tractoarele trebuia să le facă să fie ieftine. Agricultura mergea în floare. Se făcea hrană multă, nu trebuia să fie scumpă. Ţara noastră, România, a fost prima în alte timpuri, iar acum noi să cerem la alţii, că n-avem? Păcat de noi. Păcat. Să fim harnici. Să mulţumim lui Dumnezeu că ne-a dat pământul şi să muncim, dar să ne dea şi statul puţină mână de ajutor cu tractoare. Să avem cât se poate de ieftin, să putem lucra agricultura în bune condiţiuni.

L. H. L.: Spuneţi-ne, mai sunt oameni care plâng după epoca lui Ceauşescu?

D. P.: Mai sunt din ăia care mâncau munca mea. Care mânca munca mea – ăla plânge. Că el stătea, se ducea la depozit, îşi lua cartofi cât voia el, îşi lua grâu – şi eu luam câte zece la sută. Dacă făceam 1.000 de kilograme de cartofi, căpătam şi eu 100 de kilograme. Dacă era fân, luam iar zece la sută, ce căpătam la 1.000 de kilograme, iar 100 de kilograme. Or, asta a fost bine? Păi este – să trăieşti aşa, numai pe spinarea altuia. Asta e. Ăsta e pământul meu. Căpiţele astea toate sunt ale mele, le-am muncit. Trebuie muncă. Şi n-am avut cositoare, că o cositoare e scumpă. Cositoarele cât costă acum? Aproape un milion. Asta ne omoară. N-avem cu ce să lucrăm mecanizat, aşa cum se lucrează în Apus. Ăia lucrează şi primesc hrana tot mecanizat. La noi, nici măcar să ne recoltăm câmpul pe care-l lucrăm nu o facem mecanizat.

Nicolae Românu: Această cruce e ridicată de credincioşii din comuna Domaşnea în numele copiilor, fiilor care au murit la Revoluţia de la Timişoara şi în toată ţara.

L. H. L.: Domnule Românu, aici e un drum şi al partizanilor.

N. R.: Aici, pe dealurile astea, au trecut partizanii de la Verendin, de la Luncaviţa şi au trecut aici, în comuna Domaşnea, unde au stat Duiculeştii, Ion Duicu, Nistor Duicu şi Petru Duicu şi Gheorghe Cristescu, Ilie Cristescu, Petru Puşchiţă, Vichente Puşchiţă, toţi aici, partizanii din comuna Domaşnea, veneau peste dealuri şi treceau în Munţii Banatului, sus.

[*Documente: 22 ianuarie 1949. Arhiva Operativă. Comandamentul Unic*]

Acţiunea de reprimare a rezistenţei armate anticomuniste din Munţii Banatului s-a decis la eşaloanele cele mai înalte ale Securităţii şi, desigur, ale conducerii Partidului Comunist Român. Generalul-locotent Gheorghe Pintilie şi şeful Direcţiei a III-a a Securităţii Poporului, prin Ordinul nr. 11.816 din 22 ianuarie 1949, hotărăşte constituirea Comandamentului Unic la Caransebeş. Comandamentul avea următoarea componenţă: general-maior Ion Băjenaru, comandant secund politic maior de securitate Marcel Teodorescu, maior de securitate Aurel Moiş, locotenent-colonel de securitate Ambruş Coloman, maior Zoltan Clinc, şeful Securităţii din Severin, şi maior Ion Corciova, comandantul miliţiei din judeţ. După această dată, satele de la poalele Munţilor Cernei devin un adevărat câmp de război. Reluăm câteva dintre filele procesului ce s-a judecat în faţa Tribunalului Militar din Timişoara şi în care au apărut, din iunie 1949, succesiv, membrii loturilor de partizani conduse de avocat Spiru Blănaru, colonel Ion Uţă, notar Gheorghe Ionescu, comandor Petru Domăşneanu, inginer Aurel Vernichescu, avocat Ion Târziu. Acuzarea fiind susţinută de locotenent-colonel magistrat Simion Stănescu şi locotenent-colonel Nicolae Constantinescu. Istoria va trebui să reia şi să anuleze aceste procese, care, prin întreaga lor procedură penală, prin verdictele de condamnare, prin voluta invectivei, au reprezentat procese de tip terorist, cu sentinţe criminale, date de instanţe criminale. Nici un inculpat n-a avut dreptul să se apere. Martorii erau torturaţi în timpul cercetărilor şi obligaţi să semneze texte ticluite. Unul dintre apărători, care-l asista pe acuzatul Gheorghe Luminosu, a ţinut să sublinieze, slugarnic, că apărarea a avut toate posibilităţile şi înlesnirile pentru a-şi putea face datoria. Cu totul altfel se petrec lucrurile în Apus – spunea el –, unde tribunalele judecă pe cei care luptă pentru progres, iar avocaţii sunt puşi în imposibilitatea de a le lua apărarea. Istoria va trebui să stabilească şi rolul pe care instanţele militare l-au jucat în susţinerea mecanismului ideologic şi legislativ al universului totalitar.

Maria Cristescu (*soţia luptătorului Ilie Cristescu Voica, mort în luptă, în grupul colonelului Ion Uţă*): Soţul meu, cu domnul colonel Uţă, cu Pantelimon Irimiescu şi cu moşu' Carâmba au fost cei cu sălaşul. Ei patru au fost omorâţi. În timpul cât am fost eu la Caransebeş, i-au adus în comună, că nu i-au cunoscut. I-au tras ca pe câini din maşini, bărbatului meu i-au tăiat mâna, şi i-au pus acolo, la perete, să-i ştie cine sunt. Eu n-am fost acasă. După aia, i-au luat cu maşina şi i-au dus. Numai mama soacră cu fata mea au mers şi i-au văzut acolo. Imediat i-au luat. Fata a plâns: „E tăticu' meu, că-i cunosc ciorapii, eu i-am făcut“ – a zis fata. Şi ce să vă spun? I-a înjurat şi i-a batjocorit toată lumea. Mama mea, săraca, când a văzut, era gata să urineze acolo, era să paralizeze. Tatăl meu – l-a arestat şi pe el, a făcut, şi el, un an de lagăr şi a căpătat la Canal o boală de inimă. Când a venit, a fost mort. Am fost o familie distrusă complet, doamnă. Atunci, după ce a murit el, au venit şi mi-au luat răchia, am avut 20.000 de oi, am avut brânză, n-a fost

vândută, vreo 80 de kilograme. Şi m-am dus la primar şi am zis: „Să-mi dai o dovadă pentru răchie, că ai luat-o“ – că răchia era scrisă şi veneau să mă controleze de ea.

L. H. L.: Dădeaţi cotă.

M. C.: Da. A pus acolo că a luat. Na, nimica toată pentru un prăpădit de primar care a murit, nu mai e viu. Şi ce să vezi? Încontinuu am fost trasă la răspundere, doamnă, încontinuu şi că a murit el. M-au luat odată pe mine, pe mama mea şi pe tata. Pe toţi ne-au dus la Securitate la Caransebeş, că stam la Domaşnea atunci. Şi încontinuu mă întreba ce relaţie au existat între ei. Eu am spus „nu ştiu“, şi nici n-aş fi spus, nici dacă m-ar fi împuşcat, doamnă. Şi câtă lume i-au ajutat şi i-au… dar n-am spus pe nimeni. Zic: „Păţesc ce o fi să păţesc, că e bărbatul meu, nu vreau să sufere cine ne-a făcut bine. Şi atunci m-a ridicat pe mine. A ridicat multă lume, cred că vreo douăzeci, din Domaşnea. Ne-au dus la Securitate… Apoi… nu vă mai spun.

L. H. L.: Aţi luat patru ani de închisoare.

M. C.: Patru ani de închisoare am făcut, doamnă, şi ne-a bătut acolo… Vai de mine! Ne bătea, doamnă, şi, pe urmă, m-a pus pe un coridor şi a aruncat apă rece, că n-am mai ştiut de mine. Că tot ca să spun că soţul meu era mort. Dar ei n-au ştiut nimic, că eu n-am spus nimic. N-am vrut să spun. M-au ţinut vreo două luni la Caransebeş, m-au dus la Tribunalul Militar la Timişoara, acolo m-au condamnat, mi-au dat patru ani. N-am făcut atunci recurs, că n-a avut cine să-mi facă recurs. Bieţii copii au rămas destul de necăjiţi, nu umblau să-mi mai facă mie recurs. Părinţii mei – la fel. Şi am ajuns la închisoare, am făcut prin Ghencea. De acolo, m-au dus la Târgşor. Am stat, cred, cam un an şi jumătate. Făcusem între timp recurs, iar la Târgşor a venit recursul respins. Şi atunci am plâns, doamnă. Lac de lacrimi am făcut jos, şi atunci miliţianca – era o miliţiancă cu noi, că lucram la maşini, de la 7 dimineaţa până la 7 seara – a venit şi m-a luat şi m-a dus acolo. A fost un om foarte cumsecade, care a zis: „Nu te mai necăji, că prin asta toţi trebuie să trecem, iar dumneata eşti o femeie muncitoare şi o să-ţi ia din pedeapsă.“ Dar nu mi-au luat, doamnă, nici un ceas, necum o zi. Când am venit acasă, bietul băiat nu mai ştia ce să facă, fata necăjită, tata mort, mama paralizată. N-am avut ce să mănânc, doamnă, să mă credeţi. Şi am vândut – că am avut butoaie mari, că am avut cazan, căzi d-alea –, am vândut de-am putut să ne luăm de mâncare, să trăim. Au fost oameni de treabă şi mi-au zis: „Mario, nu veţi avea ce mânca.“ „Ba avem.“ N-am vrut să spun la nimeni, doamnă. Zic, Dumnezeu le vede pe toate şi el le va aduce, la rândul lor.

[*Imagine: nucul din Domaşnea unde au fost aruncaţi partizanii ucişi*]

Silvia Vernichescu (*mama luptătorului Aurel Vernichescu*)**:** Am venit aici cu copiii, cu toţi trei de mână. Am avut un băiat şi două fete. Şi m-am uitat la el şi văzui că-i bărbatul meu. Şi-mi zic ei: „Îl cunoşti?“ Zic eu: „Îl cunosc.“ Zic ei: „E bine ce a făcut el?“ Ei către mine: „Adu sare şi pune şi mâncă-l!“ Eu atunci, am zis către ei:

„Mâncaţi-l voi!“ Şi atunci s-au luat de mine, că să plec de aici, că, dacă nu plec de aici, mă arestează.

L. H. L.: Câţi erau sub nuc?

S. V.: Bărbatul meu şi cu al ei. Doi.

L. H. L.: Deci doi au fost. Cum se numeau?

S. V.: Unul Iovan Berzescu şi unul Horia Smultea.

L. H. L.: Horia Smultea.

S. V.: Da.

L. H. L.: Erau împuşcaţi?

S. V.: Batjocoriţi. Nu s-a văzut la ei faţa nicicum. Toată spartă.

[*Secvenţe: drum spre Pietrele Albe. Reconstituire*]

Cea mai importantă bătălie din războiul dintre partizani şi forţele de Securitate s-a dat sus, în Munţii Semenicului, la Pietrele Albe, lângă Teregova. Reconstituim acest drum alături de foşti luptători, acum bătrâni. Urcăm cu un trailer, care străbate serpentinele înotând cu greu prin tranşeele de noroi. Atunci, în februarie, munţii erau acoperiţi cu un strat gros de zăpadă. Duminică, 21 februarie 1949, se declanşează operaţia de nimicire a grupului condus de Gheorghe Ionescu şi Spiru Blănaru. Cu treizeci-patruzeci de minute înainte, luptătorii puşi de pază descoperă trupele de Securitate şi mişcările de învăluire. Erau peste o mie de soldaţi. Se retrag spre Pietrele Albe. Partizanii ocupă o poziţie dominantă, bună pentru apărare, şi deschid foc din toate armele asupra trupelor ce înaintau pe o vâlcea. La mitralieră, se aflau doi fraţi: Ion Berzescu, trăgător, şi Petru Berzescu, încărcător. Văzând că flancul stâng al liniei de apărare rezistă şi este bine fixat în teren, trupele de Securitate atacă flancul drept, unde reuşesc o spărtură. Gheorghe Ionescu lasă o ariergardă de patru oameni, iar restul grupului se repliază în pădure. Ariergarda rezistă cu înverşunare până la lăsarea întunericului, când este înconjurată şi nimicită. Sunt ucişi în luptă patru dintre cei douăzeci şi nouă de partizani. Iar Nicolae Ghimboaşă şi Gheorghe Smultea sunt prinşi vii, grav răniţi. Lupta a durat până noaptea târziu. Forţele de Securitate continuă urmărirea în pădure, dar sunt hărţuite permanent de partizanii dispersaţi în grupuri mici, de doi-trei luptători. Ningea fără încetare în acel sfârşit de februarie, făcând tot mai dificile deplasarea şi adăpostirea luptătorilor, mai ales că avioanele de cercetare survolau mereu zonele unde se presupunea că luptătorii din munţi se regrupează.

Ion Berzescu (*fost luptător, grupul notarului Gheorghe Ionescu*): Spiru Blănaru a fost o fire mai firavă.

L. H. L.: Firavă? N-ai crede, după tot ce s-a-ntâmplat. Noi ne imaginăm că au fost nişte haiduci.

I. B.: Nu, el a fost o fire mai firavă, dar blând, om blând. Era avocat. El mi-a fost mie comandor la mitralieră, a zis „trage“, eu am fost trăgător la mitralieră.

L. H. L.: Au fost momente în ciocnirile dumneavoastră cu Securitatea când pădurile astea v-au salvat? V-au ajutat?

I. B.: Da, au fost. Întrucât, când am avut atacuri cu Securitatea, noi ne-am retras în pădure. Acolo, cei de la Securitate nu mai ştiau

ce să facă. Noi cunoşteam bine terenurile şi ştiam unde să ne retragem, şi asta ne-a salvat. Căci, a doua zi după ce am avut atacul cu Securitatea, armata a trecut pe sub noi, pe Valea Timişului, şi noi am stat mult mai sus decât ei. Noi am urmărit cum trec ei. Îi vedeam pe ei cum trec, dar ei nu ne vedeau pe noi pe unde suntem.

L. H. L.: Puteaţi să-i loviţi. Să-i atacaţi?

I. B.: Da.

[*Imagini: Pietrele Albe, Munţii Semenicului*]

L. H. L.: V-aţi bucurat că aţi scăpat cu viaţă?

Gheorghe Ivănici (*fost luptător în grupul „Spiru Blănaru“*)**:** Nu. Ar fi fost mult mai bine dacă aş fi murit atunci.

L. H. L.: De ce?

Gh. I.: D-aia. Prin ce am trecut eu nici să nu dea Dumnezeu omului cât poate duce. Omul e cel mai periculos animal de pe faţa pământului. Omul e cel mai rezistent. În celula aia, cât am stat, coşul a fost înfundat şi nu s-a putut face foc să se-ncălzească nici un pic. Seara, se făcea puţin foc. Până în martie, sfârşit de martie, a venit un maistru, care a desfundat coşul. În ianuarie, februarie şi martie, am stat acolo fără foc, şi-am mai stat apoi încă şase luni, şi atunci m-au luat de acolo, m-a băgat într-o cameră unde erau optzeci de deţinuţi. Am zis că n-am să mai ştiu să mai vorbesc cu nimeni, când am ieşit din celula aia. Şi, de acolo, m-au dus la anchetă, dar la mine ancheta a fost uşoară, pentru că era majoritatea – ce mai, toţi care au fost prinşi – erau morţi. Aici, au murit ăia doi, pe urmă, colo, au mai murit alţi doi, pe urmă alţii.

L. H. L.: Aţi mai venit până acum aici, la munte, la Pietrele Albe? Aţi mai venit până acum?

Gh. I.: Nu.

L. H. L.: Din 1949 până acum?

Gh. I.: Am mai fost pe drumul ăsta, numai că am fost aici, în partea asta. Am avut oile aici şi m-am dus după brânză.

L. H. L.: Nu lăcrimaţi când veniţi pe aici? Nu vă gândiţi la colegii dumneavoastră?

Gh. I.: Păi te gândeşti degeaba, că nu mai poţi să ajuţi cu nimic. Trece vremea, uiţi tot. Am uitat tot ce-a fost şi prin ce am trecut – că fugeam după câine să-i scot ciolanul din gură, să rod eu. Foamea te distruge definitiv. Te pierzi ca om. Da, aici. (*Arată spre Pietrele Albe.*) Aici, deasupra a fost. Acolo am luptat.

Cei împuşcaţi au fost aduşi pe pari în Teregova, batjocoriţi: „Uite, partizanii cu ţara-n braţe!“ Cei vii – trimişi în judecată. Cei condamnaţi – ucişi mai târziu. Alexandru Nicolschi, general de securitate, nemulţumit de faptul că din lotul „Blănaru“ au scăpat după proces şapte luptători neexecutaţi, în cadrul unei şedinţe trimestriale de bilanţ îi ordonă lui Ambruş Coloman: „Colomane, ia-i tu şi rezolvă situaţia!“ Situaţia s-a rezolvat prin asasinarea celor şapte din lotul „Ionescu–Blănaru“, în ziua de 2 august 1949. Ordinul dat de Nicolschi e stipulat în stenograma şedinţei amintite. Creşte teroarea şi asupra locuitorilor din sate, pentru a divulga orice legătură sau prezenţă. Cei mai mulţi rezistă. Alţii cedează, şi

arestările nu mai contenesc. Comuna Teregova e supusă unei adevărate blocade.

[*Documente din Arhiva Operativă a Securităţii. Sarcinile agenţilor acoperiţi*]

Prinderea partizanilor s-a bazat şi pe o masivă muncă informativă, pe agenţii acoperiţi. Un bun agent informator trebuia să fie fanatic în convingerea că slujeşte cauza poporului muncitor. Secretul era baza activităţii informative. Răbdarea şi stăruinţa duceau la rezultatul unei munci depuse. Punctualitatea în acţiune era garanţia reuşitei. Agentul era obligat să înregistreze tot ce se petrece în jur, cu atenţie încordată, să nu-i scape nimic din vedere şi din auz. Să nu facă zgomot în jurul lui. Modest, se acomodează locului şi oamenilor unde-şi îndeplineşte însărcinarea. I se cere prevedere continuă, să nu se lase prins cu vorba. Este numai ochi şi urechi, nu vorbeşte decât atunci când trebuie. Să nu se lase intimidat şi să nu se încurce în discuţii care ar trăda scopul urmărit. Dacă i se pun întrebări, înlătură răspunsurile cu care ar putea fi prins de cel cu care stă de vorbă. Să nu scrie observaţii în faţa altora. Spre a nu-şi trăda rolul, notiţele se scriu acasă. Prin notele informative ale agenţilor acoperiţi, mii de oameni au fost arestaţi.

Puţinii supravieţuitori de la Teregova, din grupul „partizanilor“

L. H. L.: Câţi oameni mai erau cu dumneavoastră?

Nicolae Ciurică (*condamnat la 25 de ani muncă silnică în grupul colonelului Ion Uţă*)**:** Doamnă, oamenii, în organizaţie, nu se puteau şti între ei, pentru că era un secret, nu se ştiau. Ştiam vreo doi-trei, nu ne ştiam toţi, dar cu arma în mână perindaţi în grupul colonelului Uţă au fost foarte mulţi, cred că în jur de şaptezeci. Unii au murit. Pentru că grupul ia naştere în 1947 şi se termină în 1954, în perioada asta s-au perindat foarte mulţi în grup. Ca dovadă, eu, în 1947-1948-1949, îi alimentam, eram omul de legătură şi, cu armă în mână efectiv, apar în grup în 1950, în luna iulie, până în 1954, când sunt vândut şi prins în comuna Cornereva. În aceşti patru ani, s-au întâmplat multe conflicte între noi şi armată. Armată impropriu zis între Securitatea comunistă, între comunişti, pentru că practic pe noi nu ne urmărea Armata Română, poporul să zicem aşa, ci Securitatea şi cu Miliţia.

L. H. L.: Existau în această luptă armată anticomunistă câteva strategii, câteva puncte de vedere. Banatul acceptase lupta deschisă, cu toate riscurile ei, pe când Făgăraşul, de exemplu, luase o strategie de gherilă, de urmărire, o strategie mai ascunsă şi care presupunea o oarecare durată. De ce Banatul a adoptat această linie deschisă „ori, ori“, ori ei, ori noi?

N. C.: Doamnă, noi am avut o speranţă şi o încredere şi am fost convinşi că, poate, la un moment, ne va ajuta cineva. Este adevărat că la noi s-a depus un jurământ şi la noi nu conta viaţa. De exemplu, eram foarte tânăr. De la nouăsprezece la douăzeci şi trei de ani, am fost urmărit de Securitate. Pe mine, nu mă interesa că mor. Parcă nici nu-mi părea rău că aş muri. În perioada asta de patru

ani, am fost încercuit de câteva ori de Securitate şi am scăpat neatins. Doar o singură dată, într-o acţiune în partea Semenicului, mi-a împuşcat Biblia într-o acţiune în care celuilalt coleg i-au rupt mâna. Dar, într-adevăr, noi, în Banat, aici, eram hotărâţi cu riscul vieţii ca să ducem la îndeplinire această acţiune. De altfel, era şi un jurământ. Noi nu concepeam să ne predăm vii dacă eram încercuiţi. Fiecare spunea: „Eu mă împuşc, ăla se otrăveşte“ şi, vedeţi dumneavoastră, ni se puneau şi nouă întrebări de către şefii noştri că „dar, dacă dormi, cum îi mai împuşti? Dormi liniştit şi, în timpul somnului, vine securistul călare la tine cu pistolul“, cum s-a întâmplat chiar la mine. În primul rând, noi nu aveam voie să vorbim, cu riscul vieţii, indiferent ce s-ar fi întâmplat, chiar dacă te omora, schingiuindu-te, să spui oamenii de legătură. Ca dovadă, patru ani, din 1950 până 1954, am fost urmărit, hăituit, să zic aşa, de această armată comunistă în munţi, în păduri – vorba aia, „să n-ai casă, să n-ai masă, să fii prins în zăpadă“ – şi, când am fost prins, n-am spus pe nimeni.

Pătru Românu Partizanu (*condamnat la muncă silnică pe viaţă*): Puşcăria din Oradea a fost cea mai grea. Era o iarnă grea, grozavă şi, înfometat, am ajuns să am 42 de kilograme, om la înălţimea de 1,80 metri. Acum, am mai dat înapoi, m-am mai cocoşat. Şi gerul, şi foamea ne-au omorât. Când venea seara, geamurile erau controlate, ca să nu tăiem gratiile. Le spărseseră cu ciocanele, ca să stăm în frig. Era un ger grozav, cumplit, mâncare slabă. Serile, băgau o gamelă, ca la militari, cu apă, pe vizeta aia, ca să ai apă să bei. Aia îngheţa, până dimineaţă era îngheţată. Cu o pătură slabă, cum am evadat din puşcărie cu o bluză, cămaşă, salopetă, pantaloni de doc. Cu asta am stat toată iarna aia cumplită, un ger grozav, îngheţa inima în mine. Şi aici îmi puneam mâinile, o pătură slabă, puneam mâna pe piept să mă-ncălzesc, simţeam inima îngheţată şi eram ca şi mort. Nu mai puteam. Venea comandantul, unul Tilici, cred că sârb o fi fost, un tâlhar, un criminal.

L. H. L.: Scrie Ion Ioanid în cartea lui despre el.

P. R. P.: Tilici?

L. H. L.: Despre Tilici.

P. R. P.: Da. Nu mai puteam să vorbesc, nu mai aveam glas. Capul parcă era un sac de 80 de kilograme pus în spinarea mea, nu puteam să ridic capul. Dacă mă sculam, ca să pot să mă ridic din pat, trebuia să mă pun în patru labe, aşa, ca să pot să mă ridic, să mă mişc. Altfel, nu puteam să mă ridic din patul ăla.

Nicolae Ciurică: În aceşti patru ani de zile, cât am stat în zona asta a Banatului şi în partea de munte a Mehedinţiului, m-am bucurat de o simpatie deosebită din partea populaţiei. Domne, în fiecare om parcă întâlneam un frate, într-adevăr un luptător. Nici nu puteam să-i mai cer să-l mai lămuresc, pentru că, de cum mă vedea – de altfel, noi aveam pe căciulă sau pălărie un tricolor şi un ban de o sută cu chipul regelui Mihai –, ştia că noi suntem. Nu mai punea la îndoială că ar fi Securitatea, că şi Securitatea se îmbrăca în haine de-ale noastre şi începea să spună că ei sunt trimişi şi nu ştiu ce, ca

să poată să capteze, să poată să bage oameni în puşcărie – şi au mai reuşit pe aici, pe acolo să bage oameni în felul ăsta. Şi totuşi, în zona unde am fost – foarte puţini, foarte puţini, nu se poate lua în considerare. Au fost trădători foarte puţini, deşi noi luam măsuri împotriva celor care ne denunţau. Nu ne denunţau oameni de rând, tot cozile de topor, adică oamenii care nu avuseseră niciodată nimic şi nici de data aia n-au avut.

L. H. L.: Deci oricând aţi fi bătut în geamul cuiva…

N. C.: Da. Vă spun că şi eu mi-am pus întrebarea asta după ce m-am eliberat, mult timp în urmă, după ce mi-am format o familie, după ce am avut şi eu o casă, copii, gospodărie, o nevastă. Nevastă-mea se trage dintr-o familie tot revoluţionară, tot anticomunistă, şi totuşi nu le-a înţeles: „Dar dacă cineva ar bate la mine şi mi-ar cere ajutorul, tu ce ai zice?“ „Păi nu-ţi închipui ce ar ieşi? Că, uite, pierdem tot. Păi nu pot să cred treaba asta, pentru că unii, ăia nu s-au gândit la nimic, nici eu nu mă pot gândi.“ Oricând aş fi fost în stare să mă alătur unei lupte deschise. Nu mi-ar fi fost frică că mor, şi nici acum nu mi-ar fi frică.

L. H. L.: Că pierdeţi totul.

N. C.: Nu mă interesează nimic. Mă interesează un singur lucru, doamnă, deşi am o vârstă. Nu sunt aşa de… să nu pot să fac faţă, să lupt împotriva acestei fiare. Pentru mine, comunismul este o fiară, e ceva pe care nu pot să-l suport. V-am spus, nu sunt ţăranist, domne, eu sunt anticomunist. Aşa vreau, aşa am fost, aşa vreau să fiu. Eu numai cu această pătură socială nu pot să dau mâna, cu comuniştii, şi, la data asta – îmi pare foarte rău, pentru că după toată revoluţia noastră, şi după toată truda, şi după toate câte s-au petrecut –, la data aceasta tot comuniştii ne conduc. Iertaţi-mă că vă spun: domnule, colonelul David, colonel de securitate al Caraşului, e senator.

[*Imagini: centrul comunei Teregova*]

L. H. L.: Cum aţi ştiut că a fost executat?

Maria Puşchiţă (*văduva luptătorului Petru Puşchiţă condamnat la moarte şi executat*)**:** Păi, doamnă, am fost la el. Au venit vreo doi soldaţi acasă, m-au chemat din câmp, lucram la câmp. Şi copiii erau acasă. I-am zis către soldat: „Vă rog frumos, mai daţi pe la mine pe acasă, să spun la copii că eu plec.“ Am venit acasă la copii. „Copiii mamei, zic eu, mă duc până la miliţie. Nu ştiu. Ori trebuie să merg mai departe. Voi să fiţi cuminţi. Copiii au început să plângă. Eu am zis: de ce să plângeţi, că sunt în viaţă? Când am ajuns la post, a fost o maşină pregătită, m-au suit în maşină şi m-au dus până la Timişoara, la Securitate. Acolo, când m-au dus, m-au băgat înăuntru. Când m-au băgat înăuntru, era aşa, un coridor. Şi eu stăteam acolo, înăuntru, şi, în timpul ăla, l-am văzut pe coridor cum venea bărbatul meu. Cum l-am văzut, mi-a fost totuna. Dar m-am ţinut la curaj, şi-mi zic: „Mă opreşte pe mine aici.“ Când a venit bărbatul meu înăuntru, a zis: „Ai ajuns, Mario?“ Şi zice: „Păi eu te-am cerut.“ „Păi pentru ce, măi, Petre?“ „În primul rând, să te întreb ce e pe acasă.“ „Păi e bine, până în prezent, e bine.“ „Uite, să ştii că

începe procesul şi fiecare îşi dă dorinţele familiei. Să ai grijă de copii, zice. Pe Ionică să nu-l laşi. Orice te faci, să nu-i laşi, să-i dai la şcoală, pe fata cea mare. Asta mică s-o opreşti lângă tine, că a fost mai bolnavă, zice. Eu nu ştiu dacă voi mai veni, n-oi mai veni. Vei auzi că ne vor judeca“, zice. Şi asta a fost tot, şi eu atunci am plecat. „Să vină fata mare la mine.“ „Cum să vină fata la tine? Dar cine o lasă pe fată să vină?“ Şi atunci domnul ăla zice: „Nu. Dumneata să-i spui la fată să vină la poartă şi să întrebe de Oprică, locotenent Oprică“, a zis. Şi bărbatul meu către mine tot aşa a zis: „Uite, Mario, fără frică, orice aveţi, supărări, aveţi ceva, nu-ţi fie frică de domnul locotenent, zice, că nu este om rău.“ S-a îmbrăcat şi fata şi s-a dus, dar zice: „Să-mi trimiţi, Mario, cireşe.“ Era iunie, cireşe de iunie. „Asta să-mi transmiţi. Pâine nu, că noi avem pâine albă, n-aveţi voi acasă ca mine, aici. Şi mâncare, orice mâncare, şi o pereche de sandale, că bocancii n-am şireturi la ei, dar sandalele să fie cu cataramă aici, să le închei.“ I-am pregătit la fată şi i-am transmis. S-a dus fata la el. A vorbit cu fata. Tot ea i-a zis că pe băiat nu-l lasă deloc. I-a zis: „Să fiţi cuminţi, s-o ascultaţi pe mama. Când am ieşit afară, ăia vorbeau, am făcut un pas înapoi, să mă uit spre el. Am văzut cum el s-a coborât în celulă şi am auzit poarta aia când a făcut „zdranc“, aşa a făcut când a închis-o.

L. H. L.: Domnule Ion Puşchiţă, ce s-a întâmplat cu dumneavoastră, băiatul de nouă ani ajuns la Constanţa?

Ion Puşchiţă (*fiul lui Petru Puşchiţă condamnat la moarte şi executat*)**:** Ajuns la Constanţa, cred că aşa a fost propus de acolo să ne despartă. Partea bărbătească care era de la nouă ani în sus să fie trecuţi în celulă, cu bărbaţii, iar cei mai mici de nouă ani, chiar dacă erau fete sau băieţi, mergeau cu părinţii. Neşansa mea a fost că eu am avut nouă ani şi am intrat într-o celulă cu trei deţinuţi de drept comun, trei criminali. Şansa mare a fost că unul dintre ei a intrat, poate, dintr-o întâmplare acolo şi el a avut grijă de mine. Ce v-aş putea spune?

L. H. L.: Cât aţi stat în această închisoare?

I. P.: O lună jumate. Dar, pentru mine, o lună jumate mi-a rămas marcată pe viaţă, fiindcă nu ştiu dacă poate cineva să condamne un copil pentru ideile părinţilor şi pentru ce gândeau părinţii. Eu cred că n-are dreptul nimeni. În primul rând, pentru că viaţa este dată de la Dumnezeu.

Ana Ghimboaşă (*văduva lui Nicolae Ghimboaşă*): De ce pe noi ne-au condamnat? Că le-au dat ani la ai noştri, ca boabele de cucuruz la găini, şi pe ei nu-i condamnă? De ce? Unde sunt legile astea? De ce spune că s-a mai făcut revoluţie dacă pe ei nu-i condamnă, doamnă dragă?

L. H. L.: La cine vă referiţi?

A. G.: Ăştia care au condus ţara.

L. H. L.: Comuna dumneavoastră, sau ce anume?

A. G.: Şi din comună, şi domnii ăia mari care sunt la Bucureşti. De ce? Nu sunt ei toţi scăpaţi, scoşi din puşcărie? Toţi ăştia care au guvernat.

L. H. L.: Din conducerea de partid.

A. G.: Din conducerea care a fost de partid. Nu e aşa? Toţi aştia au făcut ce au făcut. Pe când pe-ai noştri i-au nenorocit. Ce să vă spun? Aşa îi bătea cu lăceţile la puşcărie.

L. H. L.: Cu ce?

A. G.: Cu lăceţile. Îi spânzura şi-i băteau pe ai noştri.

L. H. L.: Ce sunt lăceţile?

A. G.: Şipci, cum să vă spun? Înţelegeţi acum? Aşa, de brad. Că acum vă spun că m-a bătut şi pe mine cu ţeapa.

L. H. L.: Cu pari de lemn.

A. G.: Cu pari de lemn normal, mai pe scurt, mai pe înţeles să spun.

L. H. L.: Pe înţeles.

A. G.: Aşa. Cu parii. Au făcut un dezastru ce n-a existat. Nu s-a putut mai rău decât atât. Propuşi să ne ducă pe Bărăgan. Să ne ducă. Totuşi, am scăpat, nu ştiu cum. Chiar pe timpul ăla s-a mai domolit un pic treaba şi am scăpat de nu ne-a dus pe Bărăgan, dar programaţi am fost. Au băgat Securitate peste noi, au adus armată peste noi acasă.

L. H. L.: Cum arăta centrul comunei Teregova? Noaptea erau patrule? Erau soldaţi? Era armată pe drum?

A. G.: Vai de mine, doamnă. Cred că treizeci de ani m-am sculat, nu ştiu cum am dormit, dar direct în picioare. Nu numai atunci. Astăzi, mi se pare, când e lună, că văd chipiurile securiştilor pe afară, pe la geamuri, cum ne păzeau. Şi atunci au dormit prin pod şi ne-au păzit prin toate părţile. Că n-om veni, n-om face, n-om duce, n-om nu ştiu ce.

L. H. L.: V-a fost frică?

A. G.: Vai de mine! Păi dar nici copiii nu puteau să mai zică nimic. Aveam o mătuşă care, în fiecare dimineaţă, venea şi striga să vadă dacă sunt acasă sau nu. Zicea că noaptea ne-au dus, nu mai suntem acasă. Tot ce a existat rău a fost pe capul nostru. Numai că nu ne-au omorât. Doamnă, nu mai ţin nici la viaţă, nici la nimic. Copiii, e păcat de doi copii pe care-i am, dar de mine absolut nu-i păcat. M-au arestat. Mama soacră nu mai zicea nimic, că era bătrână, şi ea, şi slabă. La şaizeci şi ceva de ani, ce vrei.

L. H. L.: Dumneavoastră aţi rămas cu soacra? Cu mama…

A. G.: Da. Cu soacra am rămas şi cu ea am stat de am crescut copiii şi i-am putut ţine la şcoală, dar vă spun că totuşi am avut un pic de dar de la Dumnezeu că am mai găsit uşa deschisă. Au mai fost oameni cu suflet. Au mai fost oameni care au închis ochii şi au trecut. Asta a fost mare lucru pentru noi, să ştiţi. Dar tot ce suferim, tot ce a existat rău au făcut. Şi domnii ăştia mari, eu, să mă ierte Dumnezeu, nu ştiu cum să vă spun, dar nu le-ar strica să le facă numai ce au făcut ei cu noi. Nu cer mai mult decât atât: ce au făcut ei cu noi. Nu mai mult. Sunt toţi domnii ăia mari, care au omorât şi au făcut atâtea crime şi atâta necaz, şi ei sunt scăpaţi. Ei au avut televizoare, ei au radio, ei au avut ziare, nu ştiu ce, nu ştiu cum, dar oamenii ăştia, săracii de ei, au stat pe gratii, cu apa sub ei şi apa pe

dedesubt…[4] Când l-au scos pe unul de acolo, dinăuntru, s-au pus patru cu spatele să-l încălzească, că a fost aproape mort. De ce i-a pedepsit aşa, că doar n-a fost nu ştiu ce. Numai ăştia au fost trădători de ţară? Ei nu?

4. Se referă la membrii CEPEX, aflaţi la închisoare după 1990.

Luptătorii din Munţii Banatului

Secvenţă de arhivă: eroii luptei din Munţii Banatului, prinşi şi executaţi

Pentru fiecare partizan capturat, Securitatea acorda o sumă de bani. Din anul 1948, s-a generalizat sistemul denunţării stipendiate. Orice informaţie cu privire la punctele de comandă, gazde, tăinuitori, refugii, depozite, bordeie, fugari era bine plătită. Un luptător din munţi poartă cu el rucsacul, lampa, armele, muniţia, pălăria de vânătoare şi Biblia. N-a fost capturat viu. A murit în luptă deschisă, trădat, în schimbul unei recompense, de un frate al său. „Cât timp am fost închisă – mărturisea o supravieţuitoare din acest măcel –, ne-au demolat şi ce a mai rămas din gospodărie. Bărbatul îmi murise în păduri. Şura, căsuţa de vară, fântâna au astupat-o cu pământ. Pomii i-au lovit cu securea. Ne-au şters de pe faţa pământului."

[*Imagini de arhivă. Oficiul Naţional al Cinematografiei. Anul 1948: „La Ministerul Afacerilor Străine, în prezenţa membrilor guvernului, a avut loc instalarea doamnei Ana Pauker, noul titular al departamentului: Ministerul Afacerilor Externe."*]

Organizarea rezistenţei naţionale împotriva instaurării dictaturii partidului comunist a fost numită de maşina propagandistică a vremii o vastă mişcare „complotist-teroristă" împotriva guvernului democrat. Comuniştii care deplânseseră absenţa unei mişcări de partizani în anii 1941–1944 primeau acum satisfacţie. Aceasta se organizase. În paralel, se luau însă măsuri de represalii. Deşi suntem în anul 1948, trebuie să ne amintim că, în pofida armistiţiului care intervenise în perioada campaniei electorale, în chiar luna iulie a anului 1946, au fost capturate – după expresia comunicatului dat de Ministerul de Interne – mai multe grupuri de rezistenţă. Comunicatul le numeşte „organizaţii subversiv-teroriste". „Nu avem nici un motiv – e de părere istoricul Victor Frunză – să preluăm mecanic această denumire, când terorismul era dezlănţuit de regimul comunist-stalinist însuşi în curs de instaurare." Se pregătea, în numele poporului, un fel de pogrom general, o noapte a Sfântului Bartolomeu pentru opozanţii politici. „Întregul popor o cere: să fie zdrobit cuibul trădării." Vocabularul nu mai avea alte vorbe decât „a zdrobi", „a nimici", „a strivi năpârcile". Începuse planul cincinal la reprimare. Duşmanii poporului erau inventaţi, scenarizaţi şi înfieraţi. Scânteia scria, printr-o pană deja cunoscută: „Nici o cruţare pentru bandiţii manisto-szalaşişti. Cum îi mai rabdă faţa pământului pe duşmanii aceştia, care se duceau să ne caute duşmani în străinătate. Îl rugăm din inimă pe tovarăşul Teohari Georgescu să-i aresteze pe toţi şi să-i trimită la muncă, la noi, la mină." Minerii se ofereau, ca în atâtea ocazii istorice, să dea partidului o mână de ajutor. Viscoleşte în sufletul nostru amintirea celor ce au pierit în munţi: bandiţi, cruciaţi

şi martiri, „trădători de ţară“, izvoare ale perenităţii naţionale. I-am chema să depună mărturie, dar nu mai sunt. Au adormit sub aşternutul de zăpadă al crestelor carpatine. Seceraţi de gloanţe la zidul onoarei româneşti. Un general le contestă dreptul de a fi murit pentru ţară şi-i numeşte, din nou, ca în deceniile negre, bandiţi.

„Dacă vorbim de bandele din munţi ca fiind partizani anticomunişti care au vrut să apere sistemul de stat al României, monarhia sau ştiu eu care altul pe care au vrut să-l apere, este o eroare şi n-o să creadă nimeni. Şi atunci cine se compromite? Autorii? În această situaţie, asasinii apar eroi, şi eroii apar asasini. Se inversează valorile“ (citat din intervenţia generalului-maior (r) Dumitru Tăbăcaru, la emisiunea „Chestiunea zilei“ difuzată la 23 ianuarie 1995, la Tele 7 ABC)

Fond documentar CNSAS: hărţi cu amplasarea luptelor din munţi

La începutul anului 1949, grupurile de partizani din Munţii Banatului fuseseră decimate. Asaltul decisiv se produsese imediat după înfiinţarea noului organ de represiune al RPR, Direcţia Generală a Securităţii Poporului, la 30 august 1948. Şi nu întâmplător, după ce căzuseră principalii lideri ai mişcării naţionale de rezistenţă: Horia Măcelariu, Ion Bujoiu, Gheorghe Manu, Gheorghe Bontilă, băieţii lui Teohari Georgescu şi Alexandru Nicolschi se puseseră pe treabă. Dispuneau de un uriaş material informativ, obţinut prin infiltrări de agenţi, filaje ale traseelor şi ale oamenilor, penetrarea organizaţiilor subversive, obţinerea de date prin şantaj, tortură şi trădare. Pe străzile unei comune din Banat, noaptea se putea citi ziarul la lumina proiectoarelor. Capii rezistenţei ajung în faţa plutoanelor de execuţie. Încercuit, colonelul Ion Uţă cade în luptă la marginea comunei Breazova, în februarie 1949. Grupurile lui Spiru Blănaru, Petre Domăşneanu, Aurel Vernichescu, Gheorghe Ionescu şi Ion Tănase au fost prinse tot în primăvara lui ’49, şi toţi membrii executaţi în vara aceluiaşi an. În Făgăraş, se menţineau în avanposturile libertăţii colonelul Gheorghe Arsenescu, fraţii Toma şi Petre Arnăuţoiu. În ciuda represaliilor colonelului Crăciun, grupul lui Dabija de la Sibiu dădea lovituri decisive. Pe versantul nordic al Făgăraşului, Mogoş, Mazilu, Sofonea, Ilioiu, Pica, Scorei, Glăjar acţionau în gruparea partizanilor condusă de Ion Gavrilă Ogoranu, unul dintre puţinii supravieţuitori ai rezistenţei. În zona Babadag – grupul „Gogu–Puiu“. La cotul Carpaţilor, pe întreaga vale a Siretului, demni de urmaşii Vrâncioaiei, grupul lui Ionel şi Cristea Paragină, Mihai Timaru, Gheorghiţă Bălan, Aurel Condrea. În Dâmboviţa, a intrat în legendă Traian Marinescu, împuşcat la marginea comunei Izvoarele. Căpitanul Grigore Brâncuşi a organizat, împreună cu ţăranii din Runcu, rezistenţa din Gorj. Cad, după lupte grele, ucişi bestial, partizanii din Arnota şi din pădurea Saru. Pe Valea Izei, a Cosăului şi a Marei, abia se terminase „Procesul Sumanelor Negre“ şi condamnarea lui Ilie Lazăr, tribunul Maramureşului. Tot atunci sunt prinşi Vasile Dunca, fraţii Gherman, Aurel Vişovan, Gavrilă

Piţu, Vasile Lică Popşa. În Băişoara, oamenii căpitanului Diamandi au ars registrele de cote, tablourile „iubiţilor“ conducători, au tăiat firele telefonice şi au declarat Băişoara comună liberă şi independentă. Peste cinci sute de ţărani sunt arestaţi.

Grupul lui Iosif Capotă şi Alexandru Dejeu e prins abia în anul 1957, iar capii asasinaţi. Iar din Obcinele Bucovinei se angajează bătrâni şi tineri în „Gărzile lui Decebal“, conduse de Filaret Gămălău, stareţul din Rarău, şi de ofiţerul Jenică Arnăutu. Când nu erau împuşcaţi pe loc şi târâţi prin vetrele satelor, la vedere, partizanii erau supuşi unor torturi groaznice şi, după procese sumare, executaţi. Executaţi şi când n-au fost sentinţe judecătoreşti. Multe destine se prăvălesc în avalanşa anchetelor: oameni care dăduseră o pâine, bătrânul care găzduise pe cineva, ciobanul care purta sub sarică un mesaj, preotul care slujise un muribund, femeia care ajutase un rănit.

Patru generaţii din familia Blănaru au fost martirizate. „Au vrut să ne şteargă de pe suprafaţa pământului“, spun cei ce au supravieţuit. Într-o dare de seamă asupra activităţii Direcţiei I, direcţie care se ocupa de culegerea de informaţii, despre fapte şi stări de fapt care interesau Securitatea Poporului, în perioada 1 ianuarie 1949–1 ianuarie 1950, se menţionează încă o dată scopul înfiinţării poliţiei politice, cu accent pe latura sa represivă. Numai serviciul I al acestei direcţii avea opt birouri. Biroul 1 se ocupa de elemente duşmănoase infiltrate în Partidul Muncitoresc Român şi în sindicate. Biroul 2 de partidele de opoziţie: PNL Brătianu, PNL Bejan şi Partidul Social-Democrat. Biroul 3 de Partidul Naţional-Ţărănesc, „care a constituit, înainte şi după dizolvare, unul dintre elementele active ale reacţiunii“. Biroul 4 – de problema legionarilor. Biroul 5 – de problema monarhică. În sfârşit, biroul 6 se ocupa de descoperirea bandelor din munţi, grupări şi organizaţii subversive.

Anişoara Horescu (*fostă luptătoare din Munţii Banatului*): Tăticu’ şi cu mine stăteam uneori prin sate, pe la casele oamenilor. Dar, în clipa în care satul a fost invadat de armată şi de Securitate, în noaptea aceea am plecat, şi, undeva, în afara satului, ne aştepta Spiru, pe tăticu’ şi pe mine. Ne-a luat şi am plecat în grupul celor fugiţi mai dinainte de acasă. Nu se mai putea sta în jurul satelor. Armata, Securitatea erau peste tot. Şi atunci s-a hotărât să se retragă spre Munţii Semenicului, în partea Teregovei, unde erau mulţi fugari. Grupul s-a reperat până departe, la poalele Semenicului, pe malul Timişului. Era toamnă târzie, frigul se lăsa. Ne-am aşezat. Ne-am făcut cabane, adică o săpătură, o groapă în deal şi acolo am stat destul de mult timp, până când… Sigur că eram căutaţi în timpul ăsta. Securitatea umbla peste tot cu oamenii din sat, care-i ajutau să ne descopere.

[*Imagini: crucea de la Pădurea Verde*]

Zaharia Marineasa (fost luptător în Munţii Banatului)**:** În 1947, violenţele comuniste ne-au obligat la o organizare mai amănunţită, ca, în 1947-1948, să ne aflăm chiar în poziţia de fugari, de urmăriţi

şi de fugari. Ce-aş putea să spun e că, propriu-zis, luptele comune care s-au dat, în sensul de răspuns armat, nu le-am avut împreună. Întâmplarea a făcut ca primele conflicte din partea de sud a Banatului să-mi aparţină într-un fel, şi am fost prins – chiar înainte de apariţia legii de pedeapsă cu moartea – şi condamnat. Ce-aş putea să spun? Despre Spiru Blănaru, aş putea să spun că am cunoscut în el realizarea perfectă a eroismului de luptă, ca şi realizarea perfectă în ceea ce priveşte trăirea spirituală, în sens de moralitate sau raportată la creştinism. De asemenea, în mod deosebit aş sublinia la comandorul Domăşneanu puterea şi dragostea faţă de neamul românesc şi calitatea de luptător aprig.

Anişoara Horescu (*fostă luptătoare din Munţii Banatului*): Unul dintre fugarii din Teregova care erau cu noi, Mariţescu, îmi aduc aminte, era de santinelă sus, într-un vârf de munte. În timp ce era el acolo de post, s-a izbit armata de el, şi sigur s-au tras focuri. Mariţescu a fost împuşcat acolo şi au murit destui şi din partea Securităţii. Ne-am retras. Până seara, s-a tot tras. S-au dus lupte. De acolo, ne-am retras şi ne-am întors spre sate iarăşi. Am trecut Timişul din nou, am trecut prin partea astălaltă a munţilor. Ne îndreptam spre Rusca, tot o comună la poale de munte. Am ajuns undeva, într-un loc de fâneaţă, am găsit o colibă pustie, ne-am aciuat pe-acolo. Am stat câteva zile, după care Spiru, cumnatul meu, Spiru Blănaru şi cu încă trei, unul dintre fraţii Berzescu, îmi aduc aminte, şi cu Caraiman din Feneş, un om de o formaţie extraordinară, plin de sentimente, plin de eroism, au plecat la Feneş să ia legătura cu lumea de afară, că eram absolut dezrădăcinaţi. Acolo a fost o vânzare.

[*Imagine: Penitenciarul din Timişoara*]

Timişoara a fost unul dintre centrele terorii practicate de conducerea partidului şi de Securitate încă din anii 1949-1950. De teama unei judecăţi a istoriei, crimele se produceau într-o tăcere suspectă şi, cu timpul, au devenit adevărate secrete de stat.

În acest penitenciar, au fost aduse în aceşti doi ani la care ne referim – 1949 şi 1950 – numeroase loturi de deţinuţi politici din Aiud, Gherla, Cluj, Piteşti, care au dispărut fără urme – executaţi şi aruncaţi în gropi comune în Pădurea Verde de lângă Timişoara sau în alte locuri, încă necunoscute. Uneori, şi fără haine. Există o adresă oficială prin care Penitenciarul din Gherla cere Penitenciarului din Timişoara restituirea hainelor vărgate cu care erau îmbrăcaţi deţinuţii îmbarcaţi în 22 februarie 1950. Există, de asemenea, câteva acte pe care Parchetul General le-a scos la iveală în urmă cu doi ani. Relevante pentru acest mecanism al reprimării ascunse. Un tabel al Ministerului Afacerilor Interne cu deţinuţii transferaţi de la Aiud şi Gherla şi executaţi la Timişoara. Este vorba de şaisprezece persoane. Alte patruzeci şi opt de persoane se regăsesc într-un „Tabel cu deţinuţii care au fost identificaţi în adresele Direcţiei Regionale MAI“, ridicaţi odată cu cei de mai sus şi împuşcaţi. Majoritatea dintre ei proveneau din loturile Dobrogea, Banat, Arnota, Oltenia, Apuseni. O statistică a suferinţei, în care

Timişoara ocupă mereu locul întâi. Aşa-zisele măsuri de democratizare a ţării, demolarea valorilor naţionale şi a instituţiilor democratice, dizolvarea partidelor istorice în anul 1947, urgia împotriva legionarilor, declanşată prin Ordinul de operaţii nr. 5 din 13 mai 1948, Legea Naţionalizării din 11 iunie 1948, Rezoluţia Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 3–5 martie 1949 privind socializarea agriculturii au fost însoţite de o intensă prigoană, arestări, condamnări, internări în penitenciare şi în colonii de muncă, dislocări de familii, deportări, deţineri administrative a mii şi mii de fruntaşi politici. Toate acestea vor declanşa fenomenul de fugă în munţi şi de luptă deschisă, de durată, cu arma în mână, împotriva unui sistem politic opresiv, care adusese ţara la sapă de lemn.

Banatul a fost o zonă martirizată a istoriei. De aceea, mişcarea de rezistenţă va cuprinde pături largi ale populaţiei de diverse nuanţe politice: manişti, liberali, legionari, regalişti şi chiar membri ai Frontului Plugarilor, având, toţi, o unică identitate: atitudinea antisovietică şi anticomunistă. Iată o statistică a anului 1951: dintre 800 persoane arestate într-un singur an ca făcând parte din şaptesprezece bande din munţi, 585 erau ţărani, 71 muncitori, 30 mic-burghezi, 25 studenţi, 17 funcţionari, 15 preoţi, 15 comercianţi, 13 militari. Iar media de vârstă a partizanilor era cu puţin peste 31 de ani.

În caietele din Documentele Rezistenţei, un fost deţinut politic, Anastase Buciumeanu, declară: „25 februarie 1950, la Penitenciarul Gherla se formează o dubă-fantomă. Deţinuţii cu pedepse mari, peste zece ani condamnare, din grupurile de rezistenţă armată Babadag, Munţii Vrancei şi din Oltenia, sunt puşi în lanţuri. Nu ştim unde se vor duce. Din totalul de 83 de deţinuţi, 34 sunt din Dobrogea. În luna iulie a aceluiaşi an 1950, a venit la Gherla un grup de deţinuţi de la Timişoara. Aceştia ne-au spus că duba-fantomă a sosit la Timişoara pe 15 iunie 1950 şi a dispărut în seara de 29 iunie 1950. În toată această perioadă, în închisoarea de la Timişoara se auzeau ţipete groaznice. Fiind trimişi să facem curăţenie în celulele în care au fost repartizaţi oamenii din duba-fantomă ne-a înfiorat sângele de pe ciment.“

Toţi aceşti ucişi dincolo de legi, cum îi numea Eugen Şahan, unul dintre artizanii Arhivei Asociaţiei Foştilor Deţinuţi Politici din România, au fost îngropaţi la punctul Pădurea Verde sau în alte gropi comune din Banat. Familiile n-au obţinut până astăzi o recunoaştere oficială şi publică a execuţiilor săvârşite. Pur şi simplu, deţinuţii politici au decedat – dacă se poate muri în grup –, în aceeaşi zi, de… „hipertensiune arterială“.

[*Imagini: fosta celulă a condamnaţilor la moarte din Penitenciarul din Timişoara. Document din Arhiva fostei Securităţi*]

Telegramă adresată Direcţiei Generale a Securităţii Poporului: „Avem onoarea de a vă raporta că astăzi, 16 iulie 1949, orele 4 dimineaţa, a fost executată sentinţa asupra condamnatului Spiru Blănaru şi consorţi în perfecte condiţiuni.“ Semnează maior de

securitate Aurel Moiş, Direcţia Regională a Securităţii Poporului Timiş-Torontal.

Procesul-verbal de execuţie a lotului „Spiru Blănaru“, Arhiva CNSAS

Marioara Horescu Blănaru (*văduva luptătorului Spiru Blănaru*)**:** Terminase studiul la Iaşi, studiul de drept, se pregătise pentru cariera de avocat, dar trebuie să vă spun că n-a reuşit să pledeze decât în propriul lui proces. Adică să apere doar propriul lui proces.

L. H. L.: Atât de tânăr era.

M. H. B.: Da, era foarte tânăr. Execuţia s-a întâmplat exact când a împlinit treizeci de ani. De când a terminat facultatea şi până la proces, au trecut un număr de ani. Deci din 1946 până în 1949. În toată această perioadă, el a fost fugar, pentru că fugar a venit la Domaşnea. Plecase din armată în clipa când în ţară se întorseseră împotriva nemţilor. Deci se luase o întorsătură în istoria ţării. Şi el n-a vrut să lupte alături de ruşi. Şi a plecat din armată. Practic, treaba asta l-a găsit la o şcoală de ofiţeri din Lugoj, că el era rănit pe front şi, ca să se refacă, l-au adus la această şcoală de ofiţeri. Şi în această perioadă s-a întâmplat întorsătura din ţară. Şi pentru că pe la noi, în partea muntoasă fiind, au venit paraşutaţi din Germania. A aflat şi el de această treabă şi s-a alăturat lor. Şi au încercat să se organizeze. Şi s-au organizat. Între timp, au plecat şi din sat, rând pe rând, oameni care nu puteau să se acomodeze cu noua orânduire. Aşa că s-au format mai multe echipe. Dar cele mai importante au fost cea condusă de soţul meu, Spiru Blănaru, şi de fostul colonel Uţă. Ăştia au fost, amândoi, în această regiune.

L. H. L.: Aţi avut, probabil, putinţa să vorbiţi cu soţul dumneavoastră în această perioadă. Care erau speranţele dânsului? Credea că această luptă, lupta asta de gherilă va izbândi?

M. H. B.: Da. Ei credeau că se vor uni toate unităţile, să zic aşa, din toată ţara. Se ştia că în Făgăraş se luptă, se ştia că în Apuseni se luptă, se ştia că în Dobrogea se luptă, şi ei credeau că, la un moment dat… cel puţin pe Spiru l-am auzit spunând că era hotărât ca pe la… nu ştiu când, prin martie dacă ţin eu bine minte.

L. H. L.: Erau datele de 18 şi 19 martie 1949. Era planificată această unificare a forţelor.

M. H. B.: Aşa. Era planificată o lovitură sau nu ştiu cum să…

L. H. L.: O revoltă.

M. H. B.: O revoltă a maselor la Timişoara. Da. Dar acest lucru nu s-a mai întâmplat, pentru că au intervenit trupele de Securitate. Ceea ce pot să vă spun este că soţul meu a fost un tip foarte pacifist. El a căutat să evite cât mai mult confruntarea cu organele de stat. Şi, pentru acest lucru, s-a adâncit cât mai mult în păduri, cu oamenii lui, ca să nu fie obligat să omoare sau să i se omoare din oameni. Dar întâmplarea – sau nu întâmplarea, că aşa au fost ordinele –, Securitatea i-a descoperit şi inevitabilul s-a petrecut. S-au dat lupte. În munţi, acolo, în pădure, unde ei erau organizaţi. Prima ciocnire a fost în pădurea Teregovei, unde au căzut şi dintr-o parte, şi din

cealaltă. Acolo a căzut omul lui de nădejde Gheorghe Urdăreanu, şi apoi a căzut unul dintre cei mai buni oameni, Ion Caraiman se cheamă. Ion Caraiman a fost un ţăran cu calităţi deosebite, ţăranul-poet i-am zis noi. Era ţăran, dar era un autodidact, un om cu totul deosebit. Şi, vă zic, şi un luptător deosebit. A luptat din pod în pod, din casă în casă, ca să nu se lase prins, dar, la urmă, ciuruit de gloanţe, a căzut, a murit. A murit atunci, pe loc. Iar pe Spiru l-au prins, că l-au rănit la un picior – în piciorul în care venise rănit de la război –, şi l-au dus la Securitate. Asta a fost în martie, la 6 martie.

L. H. L.: La 10 martie.

M. H. B.: Da, în martie. Iar procesul a fost în iunie.

L. H. L.: Ce ştiţi dumneavoastră de proces? Aţi urmărit atunci presa?

M. H. B.: Atât, pentru că n-am avut voie să intrăm înăuntru. Au intrat în sala de proces numai cu invitaţii speciale, muncitori cu invitaţii speciale. Eu n-am avut voie. Eu umblam înnebunită pe marginea drumului. Ţin minte că, la un moment dat, mi-am ieşit din fire şi am zis: „Eu mă duc, fie ce-o fi!“ Şi m-am smuls din mulţime şi am dat să pătrund pe uşa aceea. Procesul s-a ţinut la fostul liceu comercial. Acum, e primăria oraşului. Acolo a fost procesul. Când am ajuns la uşă, am spus că eu sunt nevasta lui Blănaru şi, orice-ar fi, vreau să intru, trebuie să intru. Şi atunci, unul dintre ofiţeri mi-a zis, foarte de treabă: „Doamnă Blănaru, eu vă înţeleg, dar vă rog frumos, nu mă nenorociţi, am şi eu familie. Nu mă nenorociţi.“ La cuvântul ăsta, am cedat şi m-am întors şi n-am mai încercat să forţez nota ca să pot intra.

[*Imagini de arhivă: Fond de Urmărire Operativă. Organizaţiile din munţi*]

În dosarul nr. 34.431 din Arhiva fostei Securităţi, sunt descrise cu minuţie măsurile luate de Securitate pentru buna desfăşurare a procesului. Completul de judecată era compus din magistraţii: locotenent-colonel Mihai Ştefănescu, maior Oprea Horescu, maior Ştefan Constantinescu, căpitan Mihail Goruneanu, locotenent-colonel Simion Stănescu, locotenent-colonel Constantin Nicolae. Întregul proces e sub controlul Direcţiei Generale a Securităţii Poporului. De la paza clădirii la paza arestaţilor, 72 de militari şi agenţi păzesc 12 oameni, la controlul asistenţei şi al străzii. Se întocmesc dosare pentru întregul complet de judecată, de la procuror la grefier, pentru a-i intimida şi controla.

[*Imagini: Tribunal Militar din Timişoara. Procesul lotului „Spiru Blănaru“*]

Marioara Horescu Blănaru: Procesul a durat cam o săptămână. Din ziare, am aflat că a fost condamnare la moarte. Dar să vă spun că niciodată n-am crezut că i-au omorât. Au trecut ani şi ani, şi am tot crezut că nu e adevărat, că nu i-a omorât, nu s-a putut întâmpla aşa ceva. Că, din când în când, mai apărea câte un zvon că l-a luat un ofiţer de securitate şi l-a trecut peste graniţă. Acum, fac o paranteză. Înainte de execuţie, am fost adusă, împreună cu copilul,

Corneliu – era de 3 ani –, de un ofiţer de securitate cu maşina de acasă, la Domaşnea pe vremea aceea nu ştiam, am aflat mai târziu că era dorinţa condamnatului ca să ne vadă. Venind pe drum, ofiţerul acela, nu ştiu cine este, dar mi-a zis: „Nu vă speriaţi, doamnă Blănaru, că asta e o formalitate, nu-l va condamna la moarte sau, chiar dacă va fi procesul, nu-l va executa, că el este un om de valoare şi noi avem nevoie de asemenea oameni.“ Eu, naivă, am crezut că aşa va fi. Şi a mai apărut din când în când câte un zvon de acest gen, ba că a fugit cutare, ba că a plecat în cutare loc, ba că l-a scos cutare din închisoare, aşa încât şapte ani am avut convingerea că ori e undeva ascuns, ori e undeva, peste graniţă. N-am crezut că e mort. După ce s-a-ntors de la închisoare cumnatul meu, soţul surorii mele – despre care v-am spus adineauri că fost şi ea studentă şi plecată în munţi –, el mi-a spus să nu mai sper, căci adevărul e că i-a executat.

„Pentru Parchetul Republicii Populare Române constituie o mândrie ocazia de a demasca pe aceşti complotişti, schingiuitori şi asasini, de a cere Justiţiei să li se aplice pedeapsa cea mai gravă“ (din Rechizitoriul locotenent-colonelului Simion Stănescu, Tribunalul Militar din Timişoara).

De ce erau necesare fişele de verificare ale magistraţilor, selecţionaţi, în fond, tot de Direcţia Generală a Securităţii Poporului? Este aceasta o dovadă a neimplicării vechii Securităţi în procesul justiţiei?

Marioara Horescu Blănaru: Această ultimă întrevedere ce să vă spun cum a fost? El a luat copilul în braţe, îi curgeau lacrimile şi singurul lucru pe care putea să-l spună era: „Corneliu, Corneliu“, la nesfârşit. Altceva n-am vorbit împreună. Doar atât: cu copilul în braţe şi-i curgeau lacrimile. „Corneliu, Corneliu“, la nesfârşit.

Corneliu Horescu Blănaru (*fiul luptătorului Spiru Blănaru*): Eu am făcut liceul, ca şi facultatea, schimbându-mi numele, căci nu eram admis la liceu. Şi am fost adoptat, înfiat de o străbunică din partea mamei, mi s-a schimbat numele în Horescu, într-un fel mai puţin cunoscut decât numele Blănaru.

L. H. L.: V-a preocupat motivaţia tatălui dumneavoastră? V-aţi întrebat de ce a ales această cale?

C. H. B.: Da, de multe ori. Şi consider că trebuie să existe totdeauna cineva care să-şi asume astfel de responsabilităţi în momentele grele ale unui popor sau ale unui neam, pentru că altfel neamul respectiv dispare din istorie.

[*Documente: registru cu acte de moarte de la Primăria Timişoara*]

Marcel Cazacu (*vicepreşedinte al AFDPR Timiş*)**:** În vara anului 1990, un fost elev cu care am fost condamnat la Penitenciarul Târgşor, pe nume Vanghele Vanghele, din păcate decedat, mi-a trimis o scrisoare că o bună cunoştinţă a lui, pe nume Tomoşoiu – care, la data arestării tatălui, avea un an, şi nu-l reţine pe tatăl său –, a primit, după vreo zece ani, de la Timişoara un certificat de deces,

pe care mi-l anexase în copii xerox, cu rugămintea să mă interesez la Oficiul de Stare Civilă din Timişoara în ce împrejurări a decedat.

L. H. L.: Era vorba de tatăl lui.

M. C.: Era vorba de tatăl acestui elev.

L. H. L.: Numele întreg.

M. C.: Numele de Gheorghe Tomoşoiu, de patruzeci şi doi de ani, dobrogean. Am venit cu acea copie xerox la Oficiul de Stare Civilă. În primele două zile de încercări, nu s-a găsit. Deşi certificatul avea număr de înregistrare, nu se găsea în registre duplicatul. S-a descoperit un alt registru, care, bineînţeles, conţinea declaraţii făcute de Securitate prin anii 1957-1958, în care se aflau copiile a douăzeci şi cinci de certificate de deces, printre care, al douăzeci şi doilea, era acest Gheorghe Tomoşoiu.

L. H. L.: Aceste certificate au anumite particularităţi: în primul rând, scrisul seamănă izbitor, dacă nu este chiar identic, cu al celui care a grafiat certificatele de moarte ale condamnaţilor, ale deţinuţilor de la temniţa din Sighet.

M. C.: Din acest registru de douăzeci şi cinci decese, primele şapte sunt condamnări la diverse pedepse privative de libertate ale unor persoane din lotul „Spiru Blănaru“ care au luptat în Munţii Banatului şi care, toţi, au murit în aceeaşi zi, la 2 august 1949, cu diverse diagnostice, desigur neverosimile. Următoarele şaptesprezece aparţin unor condamnaţi politici la privaţiune de libertate din Munţii Babadagului – şaptesprezece care, toţi, au murit la 10 martie 1950, cu diverse diagnostice neverosimile şi acestea, iar ultimul este al doctorului Preda de la Sibiu, Corneliu Preda, care a murit în 1984, la 19 iunie 1984. Acum ce au ele comun? În primul rând, este izbitor faptul că aceste două loturi – aceşti şapte plus şaptesprezece – au murit fără să fie condamnaţi la moarte, au murit în aceeaşi zi şi la aceeaşi oră. Apoi, se spune că au murit pe bulevardul 23 August nr. 9, unde, pe atunci, era sediul Securităţii. Toate declaraţiile acestea de moarte au fost făcute la şapte sau opt ani după decesul respectivelor persoane. Toate aceste declaraţii au fost făcute de aceeaşi persoană, Vasile Nica, domiciliat, cum apare pe versoul certificatului, în Timişoara, strada 23 August nr. 9, şi cu buletinul de identitate seria MF, nr. 945753. Deci toate aceste douăzeci şi cinci de certificate de deces au fost declarate de acest domn pe care l-a semnalat prima dată „Memorialul durerii“ că a făcut şi alte declaraţii de deces, din alte părţi ale ţării, deci probabil că era în sfera lui activitate.

L. H. L.: Putea să fie un nume fictiv.

M. C.: Poate să fie şi un nume fictiv, pentru că nici n-am avut curiozitatea, nici n-am avut posibilitatea să identificăm cine este acest Vasile Nica, cu numărul de buletin trecut, de altfel, pe aceste declaraţii.

L. H. L.: Spuneţi-ne, în actele de moarte există semnătura unui medic?

M. C.: Nu.

Iată lista celor executaţi:

— Nicolae Ghimboaşă, condamnat la douăzeci de ani muncă silnică. Mort în 1949, 2 august, ora 12 de TBC pulmonar.

— Gheorghe Luminosu, condamnat la zece ani închisoare. Mort în 1949, luna august, ziua 2, ora 10. Insuficienţă cardiacă.

— Gheorghe Popovici, condamnat la muncă silnică pe viaţă. Mort în 1949, luna august, ziua 2. Miocardită cronică.

— Petre Puşchiţă, condamnat la cincisprezece ani muncă silnică. Mort în 1949, luna august, ziua 2, ora 12. Cauza: hipertensiune arterială.

— Gheorghe Smultea, condamnat la muncă silnică pe viaţă. Moare în acelaşi an, aceeaşi lună, aceeaşi zi, dar la ora 13, de TBC pulmonar.

— Teodor Ungureanu, muncă silnică pe viaţă. Moare la aceeaşi dată şi aceeaşi oră. Diagnosticul: TBC pulmonar.

— Aurel Vernichescu, condamnat la muncă silnică pe viaţă. Moare în condiţii similare. Diagnosticul: insuficienţă circulatorie şi hipertensiune arterială.

Ultimul domiciliu al celor executaţi a fost Penitenciarul din Timişoara, situat pe fostul bulevard 23 August.

Dar să revenim la actul de moarte care a prilejuit cercetarea. În sentinţa lui Gheorghe Tomoşoiu, se precizează că, prin Decizia nr. 855 din 6 aprilie 1950, Curtea Militară de Casaţie şi Justiţie i-a respins recursul. Certificatul de deces al lui Gheorghe Tomoşoiu stabileşte ca dată a morţii 10 martie 1950. Deci mortul a făcut recurs. Marcel Cazacu, împreună cu doctor Teodor Vintilescu, descoperă în registrele speciale ale Primăriei din Timişoara o altă inadvertenţă. Că, în aceeaşi zi de 10 martie 1950, au decedat în clădirea penitenciarului şaptesprezece condamnaţi politic, întregul lot din Munţii Măcinului. Rămâne întrebarea: unde sunt cei ce nu mai sunt?

Un martor important pentru istoria represiunii în România este generalul-maior Dumitru Tăbăcaru. Dar un martor care nu pare dispus să ofere decât adevărurile anchetatorilor şi ale temnicerilor, adevăruri smulse prin violenţă şi prin tortură. Un astfel de martor nu poate sluji la limpezirea memoriei contradictorii a trecutului.

[*Secvenţă dintr-un talk-show de televiziune*]

Moderator: …dacă nu chiar iritată de această afirmaţie a dumneavoastră că cei din munţi erau bandiţi. Mai ales că şi Moscova îi considera tot bandiţi, şi conducerea partidului îi considera tot bandiţi. După patruzeci de ani, dumneavoastră îi socotiţi la fel. E o încremenire în timp care sperie.

Gen. mr. (r) Dumitru Tăbăcaru: Este o părere a dumneavoastră şi a altora care au scris acolo sau poate că au fost în situaţie. Eu trebuie să vă spun, în primul rând, că, pe vremea aceea, nu aveam nici un contact cu problema ca atare, dar am aflat despre ea, împrejurările în care profesia m-a dus. Ceea ce pot să vă spun este că epoca a creat poziţie şi opoziţie, ca să reiau ideea dânsului şi, printre opozanţii aceştia, au fost şi cei despre care zice că au fost

militari din Armata Regală. Unii au fost pentru că cea mai mare parte au fost legionari, cea mai mare parte paraşutaţi aici. Au fost şi militari, e adevărat. Deci, în primul rând, ei nu au fost ai ţării, nu pentru ţară s-au luptat ei, ci s-au luptat pentru cei care i-au înarmat şi care i-au organizat şi ăştia au fost străinătatea. În al doilea rând…

Moderator: Deci toate aceste pleiade de intelectuali care protestau în diverse forme, în munţi…

Gen. mr. (r) D. T.: Noi vorbim acum de ce a fost în munţi, nu de toată intelectualitatea, că atunci iar facem generalizarea aia în care ne-am poticnit data trecută.

Moderator: Bun, despre cei din munţi.

Gen. mr. (r) D. T.: În al doilea rând, peste tot unde s-au organizat au fost numai asasinate şi teroare în rândul populaţiei. Fie că-i considerau informatori, agenţi ai Securităţii şi-i ucideau şi-i schingiuiau, fie că o făceau pentru ca să se apere, fiindcă i-au văzut intrând în sat, ducându-se la cooperativă, jefuind cooperativa ş.a.m.d. Dumneavoastră nu cu mine trebuie să discutaţi treaba aceasta şi nici cu femeia aia[5] – cu care a discutat doamna de la „Memorialul durerii“ – care făcea naveta între patul asasinului şi biroul urmăritorului asasinului, ci trebuie să discutaţi cu oamenii din satele alea, din generaţia care încă mai trăieşte, pentru că în memorii se găseşte chiar şi la cei care erau copii atunci, mulţi dintre ei nu mai sunt din această cauză. Ori, dacă luăm în consideraţie numai aceste două argumente, eu nu cred că se poate vorbi de apărători ai ţării.

5. Referire la Elisabeta Rizea.

Ce i se poate răspunde generalului-maior (r) Dumitru Tăbăcaru?

Nu crimele şi abuzurile fostei Securităţi ne onorează ca popor, ci rezistenţa activă, anticomunistă, martirajul atâtor eroi care ne-au păstrat în spaţiul de civilizaţie al Europei. Cât priveşte „bandiţii paraşutaţi“, iată câţi plugari „paraşutaţi“ erau în grupul lui Spiru Blănaru: din 800 de persoane arestate în „bandele din munţi“, 585 erau plugari.

L. H. L.: Vă cerem un efort de memorie, un efort care sigur că vă tulbură şi vă îndurerează. Momentul când a pătruns, când a venit în celula dumneavoastră sau în închisoare lotul „Arnăuţoiu“.

Valeria Moldovan (*condamnată la cincisprezece ani temniţă grea*)**:** Doamna Arnăuţoiu, doamna Năstase şi Elisabeta Rizea. Şi cu Elisabeta Rizea era şi o fiică de-a ei, căsătorită în Domneşti, Lenuţa. Aia nu era bătută. Poate că nici doamna Arnăuţoiu, că o fi ţinut socoteala anchetatorii de bătrâneţea dumneaei. Nu puteam să ştiu. Dar am văzut-o pe Elisabeta Rizea cu scăfârlia goală. La anchete, îşi înveleau părul ei mare peste mână şi-o învârteau aşa în cameră de toţi pereţii, de i-au smuls părul din cap. Doamna Năstase ne-a arătat – cu ruşine, dar ne-a arătat – că era numai găuri negre, că o punea în cameră goală cu câini, îi asmuţeau pe câini şi-i rupeau bucăţi de carne din ea.

Elisabeta Rizea: Şi m-a dus… Nici nu mai pot să spun, că mi se pune un nod în gât. Să mă vadă Securitatea că mi-era frică, să mă vadă că sunt aici. Când a venit Securitatea, doamnă, aoleu, nu mai pot!

În faţa acestei icoane, ar trebui, generale Tăbăcaru, să prezentaţi onorul şi apoi să înghenuncheaţi.

Crima de favorizare

[*Secvenţă de arhivă: eroii luptei din Munţii Banatului prinşi şi executaţi*]

„Raport al Direcţiei Regionale a Securităţii Poporului Timişoara către Direcţiunea Generală a Securităţii Poporului Bucureşti: Acţiunea dusă în ziua de 6 martie 1949 la obiectivul Cracul Stanei, circa 22 de km vest de Cornereva, judeţul Severin, cu scopul de a lichida rămăşiţele bandei colonelului Ion Uţă, s-a soldat cu următorul rezultat: a fost împuşcat mortal banditul Horia Izbaşa, zis Micşescu, originar din comuna Canicea, judeţul Severin, de profesiune plugar. A fost rănit, reuşind să dispară, banditul Nistor Armaş, zis Gardin, membru înarmat al bandei.“

Citäm în continuare din raport: „Banditul fugit a fost rănit şi urmărit 4 km, pe urmele de sânge lăsate. Însă, tot din cauza viscolului, s-a pierdut urma şi direcţia luată de bandit. Este mai mult ca sigur că banditul fugit a decedat, deoarece, din sângele pierdut, se constată că a fost serios rănit şi, pe de altă parte, a fugit numai în cămaşă, cu capul descoperit, şi deci se crede imposibil de a rezista viscolului şi frigului. Cu atât mai mult cu cât nu avea loc de adăpost pe circa 10 km. Din partea noastră, nu este nici o pierdere.“ Semnează locotenent-colonel de securitate Ambruş Coloman.

În rezistenţa cu arma în mână au crezut, în primul rând, ţăranii. Multe şi amarnice erau suferinţele pe care le îndurau din partea asupritorului sovietic şi a slugilor sale. Dorul de luptă se născuse imediat după ocuparea ţării. Mulţi dintre ţărani veniseră de pe Frontul de Răsărit şi ştiau. Comunizarea distrusese o Rusie paşnică, ortodoxă şi patriarhală. Nicăieri în casele din Teregova, Domaşnea, Vârciorova n-am găsit fotografii ale martirilor. Securitatea a ridicat orice dovadă a existenţei lor. Redându-le astăzi chipul fie şi din paginile dosarelor de anchetă, le redăm memoriei noastre afective, le redăm istoriei:

– Romulus Anculia, ţăran, membru al PNŢ Iuliu Maniu, fără avere, 44 de ani, 4 clase primare, patru copii: Ana, Romulus, Solomie, Elena;

– Ion Berzescu, ţăran, avere 4 lanţe[6] de pământ, 31 de ani, 4 clase primare, doi copii: Ioana, Elena;

6. Lanţ (< magh. *lánc* „lanţ“) = unitate de agrimensură echivalentă cu 1.000-1.200 de stânjeni pătraţi (1 stânjen = [după epocă şi regiune] 1,96–2,23 m) (*n.red.*).

– Petru Berzescu, ţăran, avere 13 lanţe de pământ, 39 de ani, 4 clase primare, cinci copii: Petru, Roza, Ilie, Ion şi Gheorghe;

– Pavel Bona, ţăran, avere nu are, 29 de ani, 7 clase, un copil: Matei;

– Petru Bumbăcilă, ţăran, avere 9 lanţe de pământ, 28 de ani, 7 clase, un copil: Călin;

– Dionisie Carepa, plugar, fără avere, 37 de ani, 4 clase, un copil: Ana;

– Ion Colţan, ţăran, avere 6 lanţe de pământ, 27 de ani, 7 clase, un copil: Iconia;

– Petru Colţan, ţăran, avere 25 de iugăre,[7] 52 de ani, 8 clase, patru copii: Ioan, Maria, Călina, Ionaş;

7. Iugăr (< lat. *iugerum*) = veche unitate de măsură pentru suprafeţe agricole, folosită în Transilvania, echivalentă cu 0,5775 de hectare (*n.red.*).

– Corneliu Costescu, avocat, 34 de ani, licenţiat în drept;

– Petre Domăşneanu, student anul V la Medicină, 25 de ani, nepot al comandorului Petre Domăşneanu, executat la Pădurea Verde;

– Samuilă Duicu, al patrulea dintre fraţii Duicu, ţăran, fără avere, 25 de ani, 4 clase, un copil: Ana;

– Gheorghe Grozăvescu, ţăran sărac, avere 5 lanţe, 29 de ani, 7 clase, doi copii: Solomia, Maria;

– Ilie Grozăvescu, ţăran, avere 6 lanţe, 23 de ani, 6 clase primare, un copil: Anuţa;

– Ion Grozăvescu, ţăran, avere mijlocaş, 47 de ani, 5 clase primare;

– Petru Grozăvescu, ţăran, avere 16 lanţe, 28 de ani, 5 clase primare;

– Romulus Grozăvescu, ţăran, avere 14 lanţe, 50 de ani, carte nu ştie;

– Toma Grozăvescu, ţăran, avere 7 lanţe, 3 clase primare, 57 de ani, patru copii: Magdalena, Ilie, Solomie, Călina;

– Grigore Ianeşica, ţăran, avere 10 lanţe, 1 casă şi 2 sălaşe, 5 clase primare;

– Moise Jurchescu, plugar, avere 8 lanţe, 37 de ani, 6 clase;

– Ioan Lăzărescu, fiul, avere 6 lanţe de pământ, 27 de ani, 7 clase, doi copii: Ioan, Elena;

– Ion Lăzărescu, tatăl, ţăran, avere 16 lanţe, 52 de ani, carte nu ştie, doi copii: Ioan, Stana;

– Petru Maran, ţăran, avere 200 de stânjeni de pământ, 33 de ani, carte nu ştie, doi copii: Petru, Ilie;

– Alexandru Nicolici, preot, avere 4 jugăre de pământ, 38 de ani, licenţiat în teologie, un copil: Speranţa;

– Ilie Pârvulescu, ţăran, avere 16 lanţe de pământ, 46 de ani, 5 clase, cinci copii: Silvia, Ana, Călina, Ilie, Ioan;

– Dumitru Popescu, ţăran, avere 1 lanţ, 29 de ani, 6 clase primare, un copil: Lucreţia;

– Ştefan Popescu, locotenent-colonel, fără avere, 48 de ani, licenţiat, un copil: Florica;

– Vichente Puşchiţă, zis Liber, ţăran mijlocaş, 19 ani, 7 clase;

– Petru Ruşeţ, ţăran, avere 18 lanţe, 43 de ani, 4 clase, un copil: Tudor;

– Tudor Ruşeţ, ţăran, avere 2 lanţe de pământ, 27 de ani;

– Traian Smultea, ţăran, avere 28 de lanţe, 49 de ani, 4 clase primare, şase copii: Maria, Ilie, Elena, Traian, Nicolae, Ion;

– Ştefan Spătărescu, ţăran, nu are avere, 37 de ani, 3 clase primare, un copil: Marta;

– Gavrilă Stoichescu, ţăran, avere, părinţii au 10 lanţe, 22 de ani, 7 clase, un copil: Călina;

– Horia Stoichescu, ţăran, avere 12 lanţe, 52 de ani, 3 clase primare, şase copii: Petru, Valeria, Maria, Cătălina, Călina, Tasia;

– Ion Stoichescu, ţăran, avere 7 lanţe de pământ, 35 de ani, 7 clase primare, trei copii: Petru, Călin, Ioana;

– Pavel Stoichescu, ţăran, mijlocaş, 32 de ani, 5 clase primare, un copil: Călina;

– Petru Ştefănescu, ţăran, avere 7 lanţe, 27 de ani, 4 clase, doi copii: Borca, Călina;

– Traian Ştefănescu, ţăran, avere 7 lanţe de pământ, 48 de ani, 3 clase primare, trei copii: Petru, Stana, Ioan;

– Ion Vela, ţăran, avere 20 de lanţe, 52 de ani, 6 clase primare, şase copii: Gheorghe, Jurj, Maria, Călina, Marta, Elena;

– Mircea Vlădescu, ţăran, avere 2 lanţe jumătate, 26 de ani, 7 clase, trei copii: Ioana, Iconia, Mircea.

În martie 1949, satele de la poalele Munţilor Cernei rămân, după prinderea principalilor conducători, un adevărat câmp de război. Aşezări întregi sunt pedepsite pentru sprijinirea bandiţilor. De la Bucureşti au fost trimişi cincisprezece ofiţeri şi subofiţeri specialişti în filaj şi urmărire operativă, puşi sub comanda directă a maiorului de securitate Aurel Moiş. Vor fi folosiţi îmbrăcaţi militar sau civil. În zonă, pentru depistarea tuturor celor care au colaborat cu partizanii, s-a organizat o reţea de informatori care acţiona pe patru coloane: pentru Securitate, pentru miliţie, pentru armată, pentru organele Partidului Muncitoresc Român. Două batalioane, batalionul nr. 5 de Caransebeş şi batalionul nr. 9 de Orşova, sunt pregătite pentru operaţii şi continuă să stea masate în zonă. În scopul de a urmări mişcarea ultimilor luptători, legăturile şi gazdele, s-a dispus şi s-a utilizat chiar cercetarea aeriană cu avioane de recunoaştere. De altfel, cu excepţia unităţilor de blindate şi a artileriei, împotriva luptătorilor s-au folosit toate tipurile de armament. În celulele condamnaţilor la moarte din Penitenciarul din Timişoara sunt introduşi informatori din rândul celor întemniţaţi. Să nu le scape anchetatorilor nici un nume, nici o fiinţă, nici un suflet care le-ar putea divulga alte posibile răzvrătiri. Comunismul şi zeloşii lui slujitori se credeau eterni.

Cod Penal, art. 284: *Sprijinirea cu hrană, cu îmbrăcăminte, cu bani. Găzduirea partizanilor. Furnizarea de muniţie, armament, informaţii. Agenţi de legătură, purtători de mesaje, călăuze, curieri. Ajutorul dat de ofiţeri şi subofiţeri ai Armatei Române. Susţinători din rândul aparatului de represiune.*

19 ianuarie 1948. În Monitorul oficial, se publică Legea nr. 4 şi Legea nr. 5, care aduc importante modificări art. 209 din Codul Penal. Art. 209 va defini delictul de uneltire contra ordinii sociale, începând cu cele mai simple forme de împotrivire, de la simplul fapt de a propăvădui prin viu grai schimbarea formei de

guvernământ. Art. 209 prevede pedepsirea cu munca silnică de la cincisprezece la douăzeci şi cinci de ani şi degradare civică de la cinci la zece ani a celor care iniţiază, organizează sau participă la organizaţii de tip fascist, politice, militare şi paramilitare. Art. 284 introduce delictul de favorizare. Faptul de a ajuta, de a intra în legătură, de a sprijini devine egal, în viziunea noului Cod Penal, cu crima de uneltire contra ordinii sociale şi beneficiază de o sancţionare drastică. Judecătorii români constituiau înainte de anul 1944 un corp independent de funcţionari. Independenţa şi autoritatea Magistraturii Române n-au putut fi pe placul dictaturii comuniste. Opera de distrugere a spiritului liber şi aristocratic al Magistraturii Române începe cu epurarea vechilor cadre şi înfiinţarea şcolilor juridice de opt luni, în care activişti cu patru clase primare sunt pregătiţi ca judecători.

L. H. L.: Câţi din satul Domaşnea, din comuna Domaşnea îi ajutau pe fugari? Aşa… un procent. Mulţi oameni ajutau?

Iosif Pepa Preoţescu (*condamnat la şapte ani pentru procurarea de alimente luptătorilor din Domaşnea*)**:** Foarte mulţi. Doamnă, eu am fost în munte şi au trecut fugarii pe la noi, pe acolo, şi eu m-am dus cu alimente la ei. Care au fost nişte oameni pe aici era tatăl şi cu fiul Nistru, Ţârloagă şi cu Ciurică. Au aşteptat la noi, la stână, la munte, şi am vorbit aici cu trei dintre bătrâni. Nu mai trăieşte nici unul dintre ei, au murit. Şi ei zic: „Iosife, mâine pleci la munte?“ „Plec.“ „Mergem toţi.“ Eu, la ora 4 – nici ai mei n-au ştiut –, am încălecat pe cal, pusesem de seară ce am avut, tot, şi, la prânz, am fost în munte.

Un înalt funcţionar din Tribunalul Militar din Timişoara (*anii ’50*): Sunt bandiţi. Asta era denumirea inculpaţilor, bandiţi. Şi pentru că i-a dat niţică mămăligă – şi nu că i-a dat, i-a luat ăştia de prin munţi, care luptau. Cunoaşteţi, pe la Teregova şi aşa mai departe. Ziceau: cincisprezece ani, favorizarea infractorului. Prima dată, erau judecaţi autorii principali, cei pe care-i prindeau, şi, după ce rămânea sentinţa definitivă, luau favorizatorii şi nedenunţătorii. Dacă într-un sălaş acolo, pe munţi, venea omul şi mânca şi el acolo şi bea o răchie se considera favorizarea infractorului. Maximum îi dădeau zece ani. Se încadra la art. 209, pct. 3. Şi, pe urmă, era favorizarea infractorilor. Era prevăzut în Codul Penal: art. 284, favorizarea infractorului; nedenunţare art. 228 – nu ştiu cât erau. Dar culmea ironiei că au judecat câţiva ani cu articole de lege fapte care nu se încadrau perfect în textul de lege, aplicau analogia, făceau prin analogie, prin asemănare.

L. H. L.: Cam câţi oameni erau anchetaţi în clădirea Securităţii?

Un fost lucrător în Securitatea regiunii Banat (*anii ’50*)**:** Erau foarte mulţi, foarte mulţi. Erau două aresturi pline, arestul 1 şi arestul 2.

L. H. L.: Cam câte locuri erau în arest?

Fostul lucrător în Securitatea regiunii Banat: Păi n-aş putea să precizez câte locuri, dar, în tot cazul, era de… în jur de cel puţin… Arestul 1 era arestul principal, era mai mic puţin, arestul 2 era mai

mare. Cel puţin o sută – o sută cincizeci de persoane erau încontinuu.

Iosif Pepa Preoţescu: Ne duc la Caransebeş, ne aruncă păturile în cap, ne scot afară, nici nu ştim unde ne-au băgat, că ne-au băgat într-o celulă fost closet, cred, ne-au dus unul într-o parte, unul într-alta. Ne-au luat pătura din cap. Ce să vezi? Nu e scaun, nu e pat, nu e nimic. Totul e strâmt, e mic, numai cât ai putut sta în picioare. Ne-au ţinut acolo până dimineaţa, când, dimineaţa, pe la ora 8, au început să ne ancheteze: asta şi asta, să ne întrebe şi de una, şi de alta. Pe noi, ne-au despărţit. Noi nu ştim şi nu ştim, nu ştim şi nu ştim. Am spus că nu ştiu. „Lasă, că spui tu tot.“ Ca, la urmă, a fost chestia că ne-au legat de mâini, ne-au bătut, numai semne avem pe picioare, pe aici, cum au dat cu dancăre şi ziceau: „Spune, mă, spune mă!“ Cu mâinile la spate, în august. Eu, cum am luat mânecariu aşa, pe mine, un cojoc, nu mai puteam de cald şi am zis numai să mă desfac. El a zis: „Nu.“ Mergea apa pe mine cum e ploaia. „Nu.“ Şi era cald. Bun, n-am spus nimic. „Spune, mă, spune!“ Mâncare – ce mai vorbim de mâncare, că nu ne-a dat deloc. Iar au început cu bătăi şi dă-i şi dă-i. Au tras şi unghiile de la picioare, se vede – pe viu. Au crăpat-o în două şi au tras-o că n-au putut-o trage de prima dată.

Fostul lucrător în Securitatea regiunii Banat: Serviciul de anchete era numit – avea codificare – Serviciul 8, unde era comandant Schnellbach. Acest Schnellbach era spion sovietic. A fost adus în ţară ca spion sovietic şi nici nu ştia bine româneşte.

L. H. L.: Tatăl dumneavoastră a fost bătut în închisoare?

Ilie Crişu Smultea (*cu tatăl condamnat pentru nedenunţare, cu fratele executat prin împuşcare*)**:** Doamnă dragă, eu n-am fost să văd cum a fost bătut, dar de bătut a fost bătut. Când a venit acasă, nu mai avea nici unghiile la picioare. I-au smuls unghiile de la picioare. Şi ne spunea că, în loc de apă, i-au dat să bea urină.

L. H. L.: În ce închisoare?

I. C. S.: Păi cercetările au fost la Caransebeş. Acolo a fost cel mai greu. De acolo, a fost dus la Timişoara, de la Timişoara a fost dus la Aiud sau la Gherla şi, de acolo, la Canal, de la Canal a fost dus la Târgu Ocna. De acolo, de la Târgu Ocna, s-a eliberat după şase ani. Acolo a fost dus, a fost gata de moarte, bolnav şi l-au dus la Târgu Ocna, ca un fel de spital-puşcărie. Şi, de acolo, a venit acasă.

L. H. L.: Câţi ani avea când s-a întors?

I. C. S.: Avea patruzeci şi nouă când l-au arestat. A fost născut în 1900. A avut cincizeci şi cinci când a scăpat şi a mai trăit, cu medicamente, doi ani, până în 1957, când murit. A primit, din cauză că a băut urină, a primit alumină la rinichi. S-au îmbolnăvit amândoi rinichii şi n-a mai avut ce să-i facă.

L. H. L.: Dintre cei care i-au chinuit pe aceşti oameni, dumneavoastră nu v-aţi pus niciodată întrebarea dacă ei mai trăiesc? Există printre noi? Ar fi bine să ştim – nu? – dacă există aceşti oameni care i-au chinuit pe părinţii, pe fraţii dumneavoastră.

I. C. S.: Doamnă, pe timpul ăla, atunci, la Caransebeş era unul Clinc, maior de securitate, era şeful Securităţii. Şi era Schnellbach. Dar Dumnezeu ştie dacă mai trăiesc sau nu, şi Dumnezeu să le plătească, pentru că noi nu putem aici.

L. H. L.: Cum vă explicaţi dumneavoastră – atunci şi, poate, acum, că a trecut vremea – acest exces de zel pe care unele cadre ale Ministerului de Interne l-au arătat în schingiuirea unor oameni? Erau obligaţi s-o facă? Ce credeţi dumneavoastră?

Fostul lucrător în Securitatea regiunii Banat: În primul rând, erau cointeresaţi s-o facă, prin faptul că erau bine plătiţi, bine premiaţi – aşa, în general, bine plătiţi – şi, în plus, şi prin educaţia cu care veneau din afară. Majoritatea erau oameni simpli, oameni descompuşi moral, pentru care nu conta sentimentul uman. În fond, fiecare avem un sentiment, dar sentimentul uman la ei lipsea. Nu mai spun că însuşi Aurel Moiş era un bătăuş de primă clasă, care a ajuns, în final, de aici, să fie trimis de la Timişoara la Berlin, ca ataşat militar. Acolo, fiind avansat la gradul de general, a fost prins cu lucruri necinstite de către autorităţile fostei RFG şi a fost expulzat. Şi astăzi trăieşte, e pensionat, general-maior, cu grad de general-maior sau general-locotenent, trăieşte la Braşov.

L. H. L.: Aţi spus, în cazul lui Moiş, maiorului Moiş, că era bătăuş. Ce înţelegeţi prin faptul că era bătăuş?

Fostul lucrător în Securitatea regiunii Banat: Adică el, de fiecare dată, nu aştepta răspunsul. Îl lua pe om mai întâi la pumni şi după aia omul nu mai avea încotro, trebuia să spună. Până nu-l umplea de sânge, nu-l lăsa.

Înaltul funcţionar din Tribunalul Militar din Timişoara: În legătură cu felul cum se judecau, era o loterie: erau doi băieţi tineri, care erau foarte curajoşi. Şi, dacă apucai pe mâinile lor să te judece, te judeca foarte drept, să ştiţi. Dar dacă apucai pe mâinile lui Macicaş, sau Costa, sau Mantal, sau… acum, când a fost Gaidol şi ceilalţi, nu mai ţineau seama de nimic. Adică, de multe ori, se duceau şi-i punea pe marginea dosarului securistul cât să-i dea.

Ion Banda (*condamnat pentru tăinuirea şi nedenunţarea tatălui*): În septembrie, la trei ani, mi-au dat drumul şi am venit acasă. Când am venit acasă, ce să vă spun? Mama cu fratele nu ştiu cu ce-or fi trăit ei până atunci. N-au avut ce să-mi dea de mâncare. A trebuit să împrumute de la un vecin făină de porumb pentru o mămăligă, ca să-mi facă puţină mâncare, când am ajuns acasă după trei ani de puşcărie. Ajuns acasă, mi-am dat seama că o să fiu urmărit de Securitate din cauza lui tata.

L. H. L.: Care tot în munţi era.

Ion Banda: Era tot în munte, sigur. El n-a fost prins când am fost prins eu. Şi m-am hotărât să nu plec niciunde din sat afară, pentru că, orice pas aş fi făcut din sat afară, mi-ar fi fost fatal, că m-ar fi luat şi m-ar fi bătut şi… să spun că m-am întâlnit cu tata. Şi aşa am stat vreo trei săptămâni după eliberare. Sigur că Securitatea a văzut că eu nu mă duc niciunde de acasă şi, într-o dimineaţă, într-o noapte

mai bine zis, înainte de a se lumina, m-am trezit cu casa plină de ofiţeri de securitate şi de miliţie. Eram singur că mama cu fratele plecaseră la lucru. Eu rămâneam acasă, că nu mă duceam. Şi m-am sculat, am început să mă îmbrac, şi unul mă întreabă: „De ce te-mbraci?“ I-am răspuns: „Păi nu pot să merg cu dumneavoastră dezbrăcat.“ Atunci au început să râdă. Mi-au spus: „Nu, stai liniştit, că noi n-am venit să te arestăm. Dar uite care e treaba, ştim că tu ai venit acum de la puşcărie şi eşti băiat cuminte şi ai să înţelegi care e situaţia ta şi a tatălui tău. Noi am venit să-ţi spunem ca tu să pleci, să te duci şi să te-ntâlneşti cu tatăl tău şi să stai de vorbă cu el. Şi, după două săptămâni – îţi dăm termen două săptămâni să faci treaba asta –, după două săptămâni să vii şi să ne spui care e situaţia.“ Nu le-am zis nici că mă duc, nici că nu mă duc. Dânşii au plecat şi eu am rămas acasă. La două săptămâni fix, într-o noapte, ne-am trezit din nou cu casa plină. Atunci eram şi eu, şi mama, şi fratele. Atunci m-au ameninţat rău – că-mi zboară creierii, că mă distrug. Unul m-a pus să deschid gura şi mi-a băgat pistolul în gură că mă omoară atunci, şi, la urmă, au spus că mă mai lasă două săptămâni ca să îndeplinesc misiunea pe care mi-au dat-o ei. Era al doilea termen de două săptămâni. Au plecat iar. Atunci mi-am dat seama că am trei posibilităţi: să le fac jocul lor şi să mă compromit, sau să nu mă duc să fac treaba asta şi să fiu omorât de ei pentru că n-am acceptat, şi, a treia, să mă sinucid, ca să scap de toate.

Fostul lucrător în Securitatea regiunii Banat: L-am cunoscut pe cel care se ocupa efectiv cu problema bandelor, aşa-zisa problemă a bandelor, căruia, până în final, i-am şi botezat nepotul.

L. H. L.: Cine era acesta?

Fostul lucrător în Securitatea regiunii Banat: Vasile Rednic, căpitan de poliţie.

L. H. L.: Era din poliţie.

Fostul lucrător în Securitatea regiunii Banat: Din poliţie, din miliţie.

L. H. L.: Din miliţie, da. Acum…

Fostul lucrător în Securitatea regiunii Banat: Vasile Rednic ăsta a activat foarte mult şi cu mâna lui a împuşcat şapte partizani. El mi-a spus, nu o dată sau de două ori. Acest om a murit acum doi ani la Salonta. Am fost în bune relaţii, aşa, în ultimul timp. A fost douăzeci şi cinci de ani şeful Biroului crime, la miliţie.

[*Dosar din Arhiva Operativă a Securităţii*]

Tatăl lui Ion Banda a fost împuşcat în munţi în anul 1962. El a fost ultimul dintre fugari. Am omis din Memorial numele denunţătorilor, ale celor care au trădat. Nu cunoaştem presiunile morale şi fizice la care au fost supuşi. Cei care şi-au divulgat consătenii au fost însă condamnaţi şi ei la închisoare. Au suportat supliciul ruşinii publice, acela de a compărea ca martori în procesele fraţilor lor, supliciul confruntării în anchete cu cei pe care i-au dat pradă morţii şi, uneori, supliciul supravieţuirii. Ion Banda s-a întâlnit în Rusca de nenumărate ori cu asasinii tatălui său.

Maria Nicolici (*văduva preotului Alexandru Nicolici, condamnat la cincisprezece ani*)**:** 5 martie 1949: ne trezim, la mijlocul nopţii, la ora 12, că bate cineva în geam. Soţul iese afară şi, deodată, văd că vine înăuntru cu primarul comunei, Chişai, care era un paricid, ţigan paricid, cu doi soldaţi care au îndreptat armele spre noi, spre mine şi spre fetiţă. Au simulat o percheziţie, dar n-au stat mult şi au spus: „Doamnă, părintele merge la primărie să dea o declaraţie şi vine îndărăt imediat.“ Soţul a ştiut şi a pus pe speteaza patului paltonul, căciula, fularul. S-a îmbrăcat şi a venit spre noi cu lacrimi în ochi şi a spus: „Eu vă las, dar voi să fiţi ferme, consecvente şi curajoase.“ Şi, când a plecat, cu lacrimi în ochi eram şi noi, plângând, eu cu fetiţa, care avea doisprezece ani. Ajuns la primărie, unde era Securitatea, pe coridor întâlneşte pe avocatul Cornel Costescu, care-i spune: „Să nu mai negi nimic, că totul se ştie.“ El a intrat în camera aia de tortură. I-au cerut declaraţie, el n-a vrut să recunoască, şi atunci au început să-l bată, să-l schingiuiască în ultimul hal, încât şi-a pierdut cunoştinţa. Şi, atunci, l-au luat, l-au târât aşa şi l-au aruncat pe zăpadă, că era zăpadă mare în anul acela. Atunci în comună era stare de alarmă excepţională. Patrulau soldaţii pe toate străzile. Noi n-aveam voie să ieşim din casă, n-aveam voie să comunicăm cu nimeni. Şi noaptea, dacă era cineva bolnav, dacă cineva avea nevoie de un sprijin, trebuia să stăm nemişcaţi în case. Atunci, ziua, pe la ora 12, trece un camion, şi în camionul ăsta erau toţi deţinuţii. Unii stăteau în picioare în camionul ăsta. Noi, din casă, cum erau ferestrele mai înalte, l-am văzut pe el trântit jos, cu capul cât un dovleac şi negru şi privirea nelămurită, privirea sticloasă. Nu-l mai recunoşteai.

Martiriul românesc înscrie numele a numeroşi slujitori ai altarului. Unul dintre ei este părintele Nicolici, preot în Tufari, în Teregova, în Orşova, în Timişoara, absolvent *magna cum laude* al Institutului Teologic de la Caransebeş, din acea tagmă a preoţilor de sat, cucernici şi adevăraţi apostoli, al căror port nu diferă de cel al ţăranilor şi a căror conştiinţă iradiază lumină şi binecuvântare. A colindat ţara să-i vadă întemeierile sfinte, Curtea de Argeş şi, mai târziu, cu un grup de tineri preoţi, Basarabia. A fost arestat, împreună cu alţi preoţi, ţărani şi intelectuali, pentru un crez care era al neamului întreg. În destăinuirile sale, amintindu-şi Aiudul şi tot ceea ce a pătimit, părintele Nicolici spunea că, în momentele grele, simţea aievea că Iisus Domnul este biciuit şi lovit, că Iisus Domnul sângerează şi suporta cu seninătate loviturile şi frigul, şi foamea, şi ocările.

Locotenent-colonelul Ştefan Popescu, comandant al Legiunii de jandarmi Severin, este arestat în iulie 1949, împreună cu un întreg grup de favorizatori ai partizanilor: căpitanul de miliţie Ion Corciova, comandantul miliţiei din Severin; plutonier-major Ioan Cioclov, şeful postului de miliţie din comuna Cârpa; plutonier de miliţie Nica Smarandache, şeful postului de miliţie din comuna Cornereva. Cercetarea efectuată de un locotenent de securitate, Gheorghe Alexandrescu, stabileşte că, încă din vara anului 1947,

locotenent-colonelul Ştefan Popescu îl roagă pe căpitanul de miliţie Ion Corciova să nu-l urmărească pe inginerul Aurel Vernichescu şi grupul lui de ţărani, întrucât acesta îi era prieten. După dizolvarea PNŢ Iuliu Maniu, locotenent-colonelul Ştefan Popescu vorbeşte din nou cu căpitanul Ion Corciova şi-i dă dispoziţii de protejare a lui Aurel Vernichescu. Prin sergentul-major Constantin Jumanca, om de încredere al colonelului Popescu, acesta transmite dispoziţiile lui Ioan Cioclov pentru a-l apăra pe Vernichescu în continuare. Mai mult, în vara anului 1947, căpitanul de miliţie Ion Corciova îi dă dispoziţii lui Ioan Cioclov şi lui Constantin Jumanca să se îmbrace civil şi să meargă în comuna Vârciorova, pentru a-i anunţa pe inginerul Aurel Vernichescu şi pe avocatul Romulus Costescu să fugă, întrucât vor fi arestaţi. Colonelul Ştefan Popescu este arestat în condiţii neelucidate până astăzi. Documentele de arhivă ne informează că a fost ridicat de la Odorhei, str. Lenin nr. 15. Singura supravieţuitoare din familie, fiica colonelului, spune că tatăl ei nici n-a ajuns la Odorhei, niciodată. La arestare, avea patruzeci şi opt de ani. Îi ajutase pe luptători cu arme, cu muniţii şi informaţii. Îi asigurase de sprijinul cadrelor din jandarmerie pentru lovitura plănuită de Mişcarea Naţională de Rezistenţă în 17–18 martie 1949, la Timişoara. Din dispoziţia generalului Gheorghe Pintilie, este arestat şi supus unor confruntări dure cu toţi subofiţerii din subordine. Moare la închisoarea din Gherla, ca urmare a torturilor îngrozitoare aplicate de comandantul închisorii, Lazăr.

Prof. Florica Grozăvescu (*fiica lt.-col. Ştefan Popescu, omorât în închisoare*): Tata a fost un militar adevărat. Ştiţi, nu avea intenţia să facă politică, dovadă că, în timpul rebeliunii legionare, se afla la Bucureşti. Pe Horia Sima îl cunoştea foarte bine, pentru că tata s-a căsătorit în Lugoj, unde Horia Sima era profesor şi, mă rog, a fost poftit să intre în organizaţie şi să i se dea un post mare. L-a refuzat. După aceea, a fost prizonier în Germania. A făcut războiul şi a fost luat prizonier, pentru că de la Câmpulung-Bucovina trebuia să se retragă ultimul, să trimită toate documentele în ţară şi să se retragă ultimul. Şi a fost prizonier în Germania. El n-a intenţionat să facă politică. A venit în ţară. Aici s-a făcut un proces mare, la Iaşi, cu toţi ofiţerii de grade superioare care au fost în Germania. A fost socotit nevinovat. I s-a făcut dosar ca să fie înaintat la gradul de general, şi lucrurile păreau să meargă normal. Dar, când i s-a cerut tatei să-i prindă pe cei care sunt în Munţii Banatului, atunci a înţeles că trebuie să facă politică. Nu se mai putea. El s-a ferit de familie, adică să ştim noi prea multe. Mama ştia de ceva vizite pe care le avea tata. Acum, el pleca în inspecţie, noi ştiam că pleacă în inspecţie. În ce măsură se întâlnea cu cei din munţi, el ţinea secret. Cert este că, la un moment dat, primeşte un ordin să-l înlocuiască pe comandantul de la Odorhei. Foarte suspect: de la Odorhei până la Timişoara, nu se mai găsea un colonel să-l înlocuiască pe cel de acolo. A plecat la Odorhei. Dar, din momentul când el a plecat la Odorhei, noi n-am mai avut nici o veste de la el. La toate întrebările, ni se răspundea „plecat într-o misiune secretă“. Într-o

misiune secretă de unde nu se putea telefona, nu se putea trimite o ilustrată, nu se putea nimic – şi timpul se scurgea. Şi, la un moment dat, un soldat care a fost santinelă la închisoare, în Timişoara, a venit disperat la noi, speriat, să ne spună că l-a văzut pe domnul colonel acolo şi a dat să-l salute, aşa, zăpăcit, şi tata i-a făcut semn imediat, iar omul a înţeles. A venit să ne anunţe că este acolo. Am încercat să ne ducem la vorbitor, dar ştiţi cum era, de zece ori te duceai şi o dată puteai să vorbeşti cu el. Îmi aduc aminte că am fost o dată la vorbitor. Lumea venea din toată ţara, că-şi căutau ruda, nu ştiau, nimeni nu anunţa că e acolo sau dincolo. Am ajuns foarte greu, o singură dată, şi atunci a trebuit să împart – înainte de proces, bineînţeles –, să împart timpul cu mama. Tata săracul avea un pachet pe care-l desfăcuseră tot, tot, tot şi ţigările le-au rupt aşa, ţinea să nu-i cadă pe jos, toate bunurile pe care le-am pus noi acolo. Şi aşa m-am zăpăcit, încât am întrebat: „Bine, tată, şi cum este?“ El zice: „Aici e ceva mai bine, că nu bat aşa de rău.“ Nu mai ştiu ce am vorbit după aia, că m-am zăpăcit complet, nu mi l-am putut imagina pe tata bătut de cineva. Şi a intrat mama, care, sigur, trebuia să discute despre proces, despre alte lucruri. Din ziua aceea, eu pe tata nu l-am mai văzut.

– Constantin Jumanca, condamnat la opt ani de temniţă grea.

– Ing. Aurel Vernichescu, condamnat la muncă silnică pe viaţă, executat fără sentinţă la Pădurea Verde din Timişoara.

– Constantin Jumanca a fost unul dintre ţăranii luminaţi ai acestui colţ de ţară. A murit, nelăsând, aşa cum şi-a dorit, o carte a luptătorilor din Vârciorova, doar amintiri disparate. „Pe domnul inginer Aurel Vernichescu, pe care lumea de la noi îl numea domnul Nanu, l-am cunoscut încă din copilărie, pentru ca, mai târziu, să ţin la dânsul ca la tatăl meu. După alegeri, urmărit de organele de la jandarmerie, domnul Nanu se refugiază în comuna Vârciorova, în casa mamei sale, împreună cu colonelul Ion Uţă şi avocatul Ion Târziu. Înainte cu o zi de 19 martie 1949, grupul nostru a fost trădat. Toţi cei care l-au ajutat pe Aurel Vernichescu au luat peste şapte ani de închisoare.“

Sergie Moraru: A fost blând şi cu foarte multă iubire faţă de locul lui de naştere. Pomicultura din Vârciorova şi, într-o măsură oarecare, şi zootehnia din Vârciorova şi-au datorat bazele modernizării lui Aurel Vernichescu, aş spune, la epoca respectivă, la timpul respectiv. A adus în sat soiuri noi de pomi, soiuri foarte diferite. În mod curios, în ziua de azi încep să dispară şi regret mult acest lucru. A adus soiuri de Canada, batulele, renetele, chiar şi ionatanul, ionatanul, aşa cum era pe vremea aceea, o serie întreagă de soiuri de meri pe care i-a învăţat pe ţărani cum să le îngrijească, cum să le întreţină, ca să aibă într-adevăr producţii mari. Şi satul într-adevăr era un sat foarte bogat tocmai pe baza livezilor.

L. H. L.: Se spune că oamenii din sat îl iubeau ca pe un părinte, ca pe un preot, veneau la el pentru împrumuturi, pentru ajutor, pentru sfat, când îşi dădeau copiii la şcoli, pentru intervenţii.

S. M.: Exact. Pentru intervenţii… Ăsta era spiritul în toate satele, doamnă, să ştiţi, nu numai în Vârciorova. Erau intelectualii satelor – preoţi, dascăli – copiii plecaţi din sat.

L. H. L.: Cum vă explicaţi trădarea?

S. M.: Nu există pădure fără uscături, doamnă.

L. H. L.: Se dădeau atunci prime speciale, bani.

S. M.: Se dădeau. Se ofereau, şi frica din om câteodată îl determină să nu fie corect.

L. H. L.: În legătură cu frica aceasta, credeţi că mai este astăzi justificată?

S. M.: Justificată poate nu mai este, dar este încă, există.

[*Arhivă: album omagial dedicat lui Ion Stănescu, ministru de interne*]

Un album omagial consacrat unui moment jubiliar din activitatea Securităţii regiunii Dobrogea. Un album care începe cu o imagine de luptă, de hăituire, capturarea unui partizan. În înfruntările armate din munţi, au căzut şi forţe ale Securităţii şi ale miliţiei. Sunt cifre infime însă faţă de miile de eroi căzuţi în luptă, executaţi pe loc când au fost prinşi vii, condamnaţi la moarte, în poligoanele de tragere ale Securităţii, ridicaţi din închisori şi asasinaţi pe drumuri neştiute, la marginea cimitirelor. De altfel, un prim demers al Ministerului de Interne către direcţiile regionale ale Securităţii poporului pentru decorarea post-mortem a celor ce s-au distins în luptele cu bandiţii se izbeşte de un răspuns stereotip: „Nu avem asemenea cazuri de morţi sau infirmi.“ Şi totuşi, există asemenea cazuri. Printre cei propuşi la decorare, se află însă campioni ai schingiuirii, precum colonelul Martin Schnellbach. Nu există mărturie, lacrimă, amintire a suferinţei în Banat în care numele generalului Aurel Moiş să nu fie evocat.

11 martie 1990, Piaţa Operei din Timişoara: Proclamaţia de la Timişoara aducea, în martie 1990, în viaţa noastră politică strigătul moralei, atât de necesară atunci, ca şi acum. Cincisprezece mii de timişoreni au aprobat textul Proclamaţiei.

George Şerban (citeşte Proclamaţia de la Timişoara)**:** „[…] Art. 8. Ca o consecinţă a punctului anterior, propunem ca legea electorală să interzică pentru primele trei legislaturi consecutive dreptul la candidatură, pe orice listă, a foştilor activişti comunişti şi a foştilor ofiţeri de securitate. […]“

Punctul 8 al Proclamaţiei de la Timişoara este expresia unei atitudini blânde şi creştine faţă de cei ce s-au făcut vinovaţi de dezastrul economic, social şi moral al acestei ţări. Deci nu a cerut să fie arestaţi, judecaţi, nu cere ca ei să dea seamă pentru abuzurile şi pentru toate crimele pe care le-au comis atâta vreme cât au condus România. Punctul 8 solicită puţină decenţă. Adică, vreme de trei legislaturi, oamenii politici care s-au făcut vinovaţi de dezastrul ţării să stea deoparte, să se realizeze în domeniul cultural, în domeniul social, în domeniul profesional, în oricare alt domeniu. Punctul 8 nu-i priveşte pe foştii membri de partid. Punctul 8 nu-i

priveşte nici chiar pe secretarii de partid din întreprinderi, pentru că nici ei nu erau vinovaţi de linia politică şi de dispoziţiile, uneori criminale, care se dădeau. Ei şi-au păstrat serviciile. Priveşte efectiv şi exclusiv responsabilii. Dar aceşti responsabili au văzut în punctul 8 un duşman, pentru că ei nu doreau să se realizeze profesional, ei nu doreau să se realizeze în domeniul caritabil, nu doreau să se realizeze într-un alt domeniu decât cel al puterii, al păstrării şi utilizării puterii.

Proclamaţia de la Timişoara a intrat în Muzeul Banatului. Rămâne la latitudinea românilor să aplice spiritul drept şi justiţiar al punctului 8, aşa cum le dictează propria lor conştiinţă.

Executaţi pe loc

Ţăranii de pe Valea Crişului Alb îşi plâng şi acum caii tăiaţi sau vânduţi, boii din jug predaţi la cote, casele pustiite. Circula, în anii ’50, un cântec despre tragedia ţăranilor colectivizaţi cu forţa: *„L-au omorât pe ţăran / că a cerut pământ pe Bărăgan, / el a cerut cu pogonul / şi ei i-au dat cu vagonul“* – vagoane spre Gherla, spre Aiud, spre Cavnic, sutele de vagoane ale deportaţilor. Presiunea începe din anul 1947, odată cu izgonirea monarhiei. Cote grele şi impozite mari la planul de stat, la grâu, la porumb, la floarea-soarelui, la lapte, la fân, la carne, la brânză, la lână. N-ai vite, n-ai porc, n-ai bani – te duci la oraş, munceşti, plăteşti, dispare o clasă între oraş şi sat. Ţăranii primesc o carte: *Obligaţiune de predare*, cu antetul „Republica Populară Română, Partidul Muncitoresc Român“, să se ştie cine este autorul jupuirii de vii. Ţăranii dau ultimele boabe de grâu, pita se face din paie. „Mâncaţi prune şi paie“, li se spune în batjocură. Femeile plâng, cernind grâul ca pe un copil mort, grâul, viaţa, pruncii. Curând, îşi vor jeli fiii, soţii, taţii. Beciurile Securităţii sunt pline de oasele frânte ale ţăranilor sabotori. La posturile de miliţie, ţăranii sunt înţepaţi cu baioneta. E întrebat tatăl: „Unde ţi-e fiul?“ Fiul e omorât: „Unde ţi-e tatăl?“ Activişti ai partidului, în hoarde, cu informatori, perceptori, colectori, asesori sunt trimişi cu munca politică la sate. La treierat, trimisul de la judeţ majora şi confisca. Patru aşezări din nord-vestul României legate de mişcarea de rezistenţă anticomunistă din Bihor şi din Arad nu vor colectiva. La Apateu, Berechiu, Somoşcheş şi Şepreuş, se face un front în faţa prăpădului. Maşinile Securităţii răsturnate, liniile telefonice întrerupte, steagurile roşii călcate în picioare, arhivele incendiate. Se ridică primele baricade prin aşezarea unor grape cu colţii în sus. Cele patru comune sunt atacate, simultan, în noaptea de 31 iulie a anului 1949, încercuite cu armată, miliţie, civili. Cu douăzeci şi nouă de ţărani în pământ, cu alţi o mie în închisori, s-a născut cea mai tânără gospodărie colectivă a ţării: „Desţelenitul“.

31 iulie–1 august 1949: masacrul din judeţul Arad

Ei, asasinii, n-au de gând în vecii vecilor să răspundă în faţa istoriei. Spune o mărturie din broşura Rezistenţa: „Şi huni de vor fi fost, atât de sălbatici n-ar fi fost ca aceşti aşa-zişi oameni şi aşa-zişi români. Şters să fie numele lor din cartea neamului!“

Bilanţul tragic al răscoalei anticomuniste din judeţul Arad: douăzeci şi nouă de ţărani executaţi pe loc; trei sute patruzeci de ani de muncă silnică şi temniţă grea; peste o sută de familii deportate; alţi ucişi sau răniţi în cursul ocupării satelor.

[*Fotografii de familie*]

Vasile Mateoc: Această poză reprezintă toată familia noastră: tata, mama, sora, fratele meu cel mare şi eu. E făcută în anul 1946. E tatăl meu, fotografiat cam prin 1945-1946, deci înainte de

evenimente. Atunci, în momentul când a fost dus spre locul unde a fost executat, un martor ocular era la fereastra casei sale, a deschis geamul să vadă ce se întâmplă pe stradă, şi tata era îmbrâncit de un securist care-l ducea, şi el s-a-ntors înspre securist şi i-a spus: „Domnule, nu mă-mpuşca, că nu sunt vinovat. N-am făcut nimic, n-am nici o vină“, şi totuşi el l-a îmbrâncit, şi tata s-a întors cu faţa înspre înainte, să meargă mai departe, şi, în acel moment, spune acest martor ocular, securistul a scos pistolul şi l-a împuşcat prin ceafă, iar tata a căzut grămadă jos, în drum, unde a stat de dimineaţă, de la ora 6, până seara, când s-a-ntunecat. Aşa cum v-am spus, toţi patru, cei executaţi în sat, au fost băgaţi seara într-o ladă toţi şi într-o groapă comună, acolo odihnesc şi astăzi. Această fotografie reprezintă casa noastră familială văzută din stradă. Casa a fost construită din lemn de către părinţii mei, împreună cu meşterii respectivi care erau în timpul ăla. Şi aici, am fost noi, toată familia, până în anul 1949, când s-a-ntâmplat acea nenorocire care a venit peste noi. (*Arată o altă fotografie*.) Este fratele meu, în vârstă de douăzeci şi nouă de ani. În 1949, pe 31 iulie, când a fost acel scandal în sat, deci acea revoluţie sau cum putem s-o numim, el a luat parte împreună cu toţi tinerii din sat şi cu satul întreg. Ei împreună au cântat cântarea „Deşteaptă-te, române!“ şi „Trăiască Regele!“ şi ce au mai cântat ei acolo. Şi, în urma acestor lucruri – dar n-au făcut nici un rău nimănui, n-au dat o palmă nimănui, decât că au dat foc acelor hârtii de la sfatul popular care reprezentau registrele, cu cotele de grâu –, în urma acestor lucruri care s-au întâmplat, după zece zile a fost executat şi el. În această poză, sunt eu, Vasile Mateoc, de douăzeci şi unu de ani, împreună cu mama, când ne-am întors acasă din deportare, în anul 1954. În acelaşi timp, când am ajuns acasă, desigur că am fost veseli că am revenit după cinci ani şi trei luni, dar am fost foarte trişti când am văzut ce este cu casa noastră, în curte, de exemplu, erau buruienile de doi metri, iar casa era pustiită, părăsită şi distrusă. După ce am venit înapoi din deportare, pentru mama am văruit o cameră, am zugrăvit-o şi am făcut ca să poată să locuiască acolo. Şi acolo a locuit până la vârsta de şaptezeci şi nouă de ani. Aici, se poate vedea iar casa noastră, fotografiată din profil. Iar în faţa casei sunt eu împreună cu sora, pentru că familia se împuţinase, nu mai eram decât patru din şase. Mama noastră – decedată. I s-a împlinit dorinţa ca să poată să moară în satul ei. Lângă ea suntem noi, cei trei: Florica, Iosif şi Vasile, cei care am mai rămas din familia noastră. Când am sosit înapoi acasă, în sat, în 1954, am stat vreo două săptămâni până când am aranjat camera pentru mama, să poată să locuiască acolo, că ea n-a mai vrut să plece de acolo sub nici o formă. Şi eu am venit la Arad, aici, unde, din nou, am învăţat meserie şi m-am angajat şi am lucrat. În această poză, puteţi vedea familia mea. Deci, am plecat din sat… eu, cel puţin, n-am mai putut să locuiesc acolo, în sat. Ne-am rupt şi am plecat. Asta a fost pus la cale. Pentru că altfel nu făceau colectivul, numai în felul ăsta au putut să facă. Au făcut crimele astea odioase.

L. H. L.: După părerea dumneavoastră, cine se face vinovat de săvârşirea atâtor atrocităţi?

V. M.: Cine se face? Probabil că politica dusă la acea oră, politica de reprimare şi politica de acaparare a puterii, să facă colectiva şi aşa mai departe, cum era planificat.

L. H. L.: Toată familia dumneavoastră a fost spulberată efectiv în cele patru zări, gospodăriile ţărăneşti au fost ruinate, morala satului distrusă, credinţa în Dumnezeu.

V. M.: Tot absolut a fost distrus. De la şaisprezece şi până aproape de douăzeci şi unu de ani, am stat acolo, la Canal, şi prin câte am trecut acolo numai noi ştim.

L. H. L.: Aţi fost la Canal?

V. M.: Mama, cât a plâns acolo, să ştiţi s-a îmbolnăvit de amândoi ochii, a făcut cataractă. N-a mai văzut cu ochii şi a trebuit s-o duc în Constanţa, cu aprobări speciale.

L. H. L.: Cataractă a făcut?

V. M.: Da. Să facă operaţie la ochi. Un an de zile nu i-au mai încetat lacrimile. Aşa a fost. Şi eu pe lângă ea, copil de şaisprezece ani. A fost groaznic, să ştiţi. Şi de ce, doamnă? De ce? Că n-au făcut rău nimănui părinţii mei, nici fratele meu. De ce s-a întâmplat aşa? Degeaba am suferit noi toată familia şi atunci, şi de atunci până în ziua de astăzi, tot timpul.

L. H. L.: De atunci până acum…

V. M.: N-am avut voie să facem şcoală, n-am avut voie să facem nimic, am fost tot timpul apăsaţi şi unde am lucrat şi peste tot n-am avut nici un drept. Au zis că fac parte dintr-o familie care a fost împotriva regimului.

L. H. L.: Spuneţi-mi, de-a lungul atâtor ani şi acum, după ’89, v-aţi putut răspunde la această întrebare?

V. M.: Nu, de ceea ce s-a petrecut. Nici astăzi. Şi cred că vom muri, şi tot nu vom şti adevărul.

Tatăl executat. Fratele executat. Familia deportată. Pământul confiscat.

Istoria revoltei

Maşinile cu militari şi securişti au ajuns în cele patru comune rebele sub pretextul că vor să prezinte un program artistic. Ţăranii înconjoară maşinile şi-i împiedică, fără violenţă, pe soldaţi să coboare. „Nu avem nevoie de serbare. Avem nevoie de pită.“ Ei le cer să vină, aşa cum am mai spus, în comună nu cu steagul roşu, ci cu tricolorul românesc. În rapoartele Securităţii, cântecele ţăranilor, până şi „Deşteaptă-te, române!“, sunt de sorginte fascistă, legionară, reacţionară. La 31 iulie 1949, voinţa de libertate a biruit, pentru câteva ore. În aceeaşi noapte, se deplasează în zonă locotent-colonelul Ambruş Coloman şi maiorul Aurel Moiş, comandanţii Direcţiei Regionale a Securităţii Poporului din Timişoara. Obţinuseră aprobare pentru reprimarea răscoalei. Sunt deplasate aici importante forţe de miliţie şi securitate din Arad, unităţi de Securitate din Timişoara, batalionul de grăniceri din Rodna. Luni, 1 august 1949, dimineaţa, s-a declanşat represiunea. Va fi de o

cruzime extraordinară. În linii de trăgători, patrulele pătrund în sate, dispersează grupurile şi le zădărnicesc apărarea. Unii reuşesc pentru moment să scape, refugiindu-se în păduri, în lanurile de porumb sau în biserică. Vor fi prinşi peste câteva zile, în urma unei adevărate vânători de oameni. În noaptea de 2 spre 3 august, sunt împuşcaţi, fără judecată, pe loc, conducătorii răscoalei. Unul dintre cei ucişi, Mihai Haiduc, avea douăzeci de ani. El le-a cerut soldaţilor: „Ridicaţi-mi capul, să mai văd o dată biserica şi câmpul."

Din Raportul Securităţii din Arad: arhivele Tribunalului Militar din Timişoara, dosar nr. 163, vol. 1, filele 82–84: „La Somoşcheş, sătenii nu doresc altceva decât să fie stăpâni pe roadele muncii lor şi să nu dea cote. Ei au cerut soldaţilor să descarce armele şi să urce în maşini. Învăţătorul Florea Marinescu a organizat un cor şi a intonat cântece legionare: «Deşteaptă-te, române!», «Trăiască Regele», «Hora Unirii», «Pe-al nostru steag». În tot acest timp, mulţimea striga: «Jos comunismul!» În cursul nopţii (31 iulie–1 august), pe clădirea căminului cultural şi a primăriei au fost scrise, cu litere mari, cuvintele: «Trăiască Regele Românilor, Mihai I», «Jos comunismul», «Jos republica», «Trăiască libertatea». Aceleaşi cântece reacţionare au fost intonate în timp ce erau arse tablourile conducătorilor – Stalin, Pauker, Dej –, colţul ARLUS şi materiale de propagandă. Mulţimea din Berechiu a cerut ca armata să plece în drumul ei şi să nu mai vină în comună cu steagul roşu, ci cu tricolorul românesc. La Şepreuş, se scot registrele cu cote în stradă şi li se dă foc. Fiecare familie cere să treiere o căruţă de grâu care să nu fie pusă la cote; plata muncitorilor de la batoză să fie în grâu."

Gheorghe Herman: În acea vreme, se găsea în localitatea noastră, aici, un activist de plasă, nu de judeţ, pe care-l chema Gheorghe Nan. Acest Gheorghe Nan făcea pe informatorul Securităţii şi tot ce se făcea în comună era selecţionat de el şi dat Securităţii, pentru a ţine evidenţă. În dimineaţa când ne-au arestat, am fost vreo treizeci sau patruzeci de oameni reţinuţi la primărie. Noi nu aveam intenţie să ne răsculăm împotriva lor, împotriva celor care ne luau pâinea de pe masă şi porcul din coteţ şi vaca din grajd. Dar toate astea ne-au dus la suferinţe foarte grele, foarte grele. În sfârşit, s-au petrecut multe. Dar să revenim la ce am spus. S-au dezarmat şi celelalte persoane care au venit cu maşina lor acolo, în piaţă, la biserică. Nici acelea nu s-au luat de la ei să le folosească, tot alea s-au dat înapoi acolo, la primărie. Ca, pe urmă, să vină să ne împuşte şi să ne omoare. Singurul lucru era pentru că voiam pâine, şi nu necazuri, pe care ni le-au făcut ei nouă. Esenţialul e că chiar consătenii noştri de atunci, o parte dintre ei, puţini la număr, foarte puţini, care ar putea fi număraţi pe degete, au fraternizat cu ei, crezând că li se va umple lor podul de grâu. Dar nici al lor nu s-a umplut, şi al lor li s-a golit, ca astea ale noastre. Ăsta a fost rezultatul.

L. H. L.: Spuneţi-ne din ce se compunea gospodăria tatălui dumneavoastră în vremea aceea.

Gh. H.: Doi boi şi două vaci. Doi tăuraşi de patru ani şi două vaci şi o scroafă cu purcei şi un lanţ de pământ, doamnă.

L. H. L.: Ce înseamnă un lanţ de pământ?

Gh. H.: Un hectar. Nu eram chiabur, pur şi simplu eram un băiat sărac. Toată lumea era împotriva colectivizării şi nu voia să-şi predea bunurile statului. Şi, ca să poată face acest colectiv, categoric s-a făcut presiune. Şi, drept răsplată, automat, după arestarea noastră, s-a constituit colectivul, care poartă denumirea de „Desţelenitul“. Deci aici s-a desţelenit politica veche a trecutului şi s-a înţelenit cea nouă, a comunismului, din cauza căruia au tras şi părinţii şi bunicii noştri, până-n zilele de azi, până-n ’89. Revoluţia a început în ’49, acum începe să se termine, doamnă. Acum începe să se termine, cu ultima generaţie.

Ion Faur: Am venit aici după ce am fost şi eu dus, pe ascuns. Când am fost aici, atunci a încărcat pistolul un căpitan. Eu eram aici, lumea se uita numai prin zarul[8] uşii, nu se uita nimeni direct, erau numai armata, doi miliţieni şi armata, vreo douăzeci de militari îmbrăcaţi în haine militare. Tocmai atunci venea cineva de la primărie, cu ordin de acolo ca să nu mai împuşte pe nimeni. Iar căpitanul ăsta de aici nu ştia ce vrea ăla care venea în fuga mare. Zice: „Dă-i drumul pe potecă înainte.“ Eu am pornit-o de aici vreo cinci-şase metri, şi atunci a venit un miliţian dinăuntru care, cum a văzut poarta deschisă, a sărit cu un pistol la el. Zice: „Domnule, vezi ce faci, că răspunzi de ce faci, nu mai ai voie să tragi.“ Atunci s-a tras înapoi, s-a înmuiat ăla şi s-a tras înapoi. Şi eu m-am dus până acolo şi maşina era în faţa casei pentru ridicat. Şi maşina, şi vagoanele în gară erau pentru noi, ăştia, care am fost deportaţi. Şi atunci am venit aici, înapoi, şi tot ăla nu voia să mă lase să mă duc cu familia, decât să mă duc la primărie, să mă ducă la Arad, la Siguranţă. Totuşi, miliţienii au intervenit: „Lasă-l, domnule, să plece cu familia, că dânsul s-a prezentat de bunăvoie.“ M-a luat şi m-a pus pe maşină, şi la gară am plecat cu şase persoane. Deci mama, doi copii – mătuşa-mea venise aici numai să vadă că ne duce, au pus-o şi pe ea pe maşină şi am plecat în Dobrogea şapte ani de zile şi trei luni. Pe tatăl meu nu l-am văzut, că nu am putut să-l văd mort, l-au îngropat după-masă. Ca pe câine l-au îngropat.

8. Zar (< magh. *zár* „mecanism de închidere“) (*reg.*) broască (de uşă); aici, metonimie pentru „gaura cheii [de la broască]“ (*n.red.*).

Francisc Capes: Eram mijlocaş ca avere. Eu eram omul care întreţinea familia. Familia mea, tatăl meu erau în Bucureşti, iar eu eram acasă numai cu mama. Şi a pus cotă pe noi de n-am putut duce.

L. H. L.: Cât? Spuneţi-ne: ce cotă? Ce însemna în timpul acela? Ce cote erau?

F. C.: Erau 2.000 de kilograme de grâu, nu le-am putut da. Au pus 4. Dacă am avut 2.000 de kilograme de porumb, au pus 4. Când a venit ordinul cu terminarea execuţiei, eu m-am luat cu unul Marin Barba, să mergem la Arad, să ne prezentăm. Şi, în gară la Cermei,

ne-a pârât cineva de aici, din sat, un casier care a fost la primărie, şi ne-au dus înapoi aici, la Berechiu, şi ne-au bătut de moarte. Şi, după câteva luni, i-au dat drumul mamei înapoi acasă. Şi, după ce a venit acasă, a predat 4.000 de kilograme de porumb. N-a fost destul. Au zis: „Toată boaba care o mai ai“, şi toată a dat-o. Aşa că ea nu mai putea trăi de-aici. Numai tata a fost muncitor la Fabrica de ulei „Felix“ în Bucureşti.

L. H. L.: Aşa au devenit ţăranii muncitori, din nevoia de a-şi plăti cotele, se angajau, lucrau la oraş ca să poată să ducă banii, să cumpere cotele necesare.

F. C.: Da. Aşa făceam. Tata trimitea bani, noi plăteam aici până la maxim. N-am avut ce face. Şi ne-au bătut ca pe hoţii de cai şi m-au condamnat, m-au prins, m-au condamnat la patru ani.

L. H. L.: Unde aţi făcut cei patru ani?

F. C.: Am fost la Arad, Timişoara, Gherla şi Canal.

L. H. L.: În toate aceste comune în care s-a produs rebeliunea, unii dintre participanţii la rebeliune au fost împuşcaţi, executaţi pe loc, ca să folosim termenul din raportul Securităţii. Dumneavoastră vă amintiţi cazul unuia dintre…

F. C.: Maiorul Badiliţă, aşa a spus. A venit un reclamant că Mihai Haiduc este la Podul Sâsagului. Şi atunci, maiorul Badiliţă a pus un pluton în mişcare şi l-a executat pe Haiduc în timpul acela, acolo, în porumb. Şi l-au luat şi l-au adus. Dar n-a fost mort. În faţa primăriei, când am venit eu de la Cermei, a scos pistolul în maşină şi l-a împuşcat a doua oară acolo, în faţa maşinii. Ne-a arătat pe noi. Noi am fost afară, legaţi unul de altul, eu cu Marin Barba, şi l-a împuşcat pe Mihai Haiduc acolo.

L. H. L.: A doua oară.

F. C.: Da, ca să-l ducă la cimitir.

L. H. L.: Ştiţi unde sunt morţii din rebeliune? Unde au fost îngropaţi?

F. C.: Da, sunt aici, în cimitir.

L. H. L.: Au cruci?

F. C.: Nu. Nu ştiu dacă sunt făcute cu numele lor. Dar n-au fost morţi nici atunci când i-au luat de acolo şi i-au dus şi i-au băgat în pământ.

L. H. L.: Cum n-au fost morţi?

F. C.: N-au fost… mai mişcau.

Anchetarea ţăranilor arestaţi s-a efectuat timp de câteva luni de zile la Securitatea şi Miliţia din Arad şi la Securitatea din Timişoara. Barbaria metodelor a fost inimaginabilă. Prin tortură, ţăranilor acuzaţi de a fi capi de rebeliune li s-au smuls declaraţii pe baza cărora tribunalul militar avea să-şi fondeze condamnările. Mulţi dintre cei arestaţi erau fiii celor executaţi. „Am fost judecat după declaraţia subsemnatului dată la Miliţia Arad, care mi-a fost luată prin constrângere fizică“, scria Mihai Petraş în cererea de recurs. Dosar nr. 111, filele 338 şi 341. Şeful Procuraturii Militare din Timişoara, colonelul Aurel Casandra, alcătuieşte referatele de trimitere în judecată a ţăranilor arestaţi, între care cei mai mulţi erau

oameni săraci sau cu suprafeţe de pământ de până la cinci-şase hectare. Concluzia procurorului-şef este următoarea: „Cei arestaţi nu au văzut cu ochi buni marile realizări de la sate, reformele democratice făcute. Au căutat să submineze drumul firesc pe care merge agricultura socialistă, încercând prin orice mijloc să saboteze măsurile luate de guvern şi de autorităţi.“ Dosar nr. 163, fila 194. Propune încadrarea faptei lor la crimă de răzvrătire. Pedepse de la cinci la douăzeci şi cinci de ani.

Ioan Stana. Tatăl, executat. Familia, deportată. Trei fraţi Stana (Ioan, Petru, Simion), condamnaţi între cincisprezece şi douăzeci şi cinci de ani muncă silnică pentru uneltire contra ordinii sociale.

N-am avut ce face. Ne-am predat. La miliţie aici, în Şepreuş, nu ne-au bătut, până la Criş. La Criş, s-a dus cu noi la miliţie, ne-au dat jos de pe maşină, pe noi ne-au pus cu burta pe botul maşinii şi ei stăteau, cu picioarele pe noi, până în Chişineu-Criş. Când am ajuns acolo, au tras la miliţie. Zice: „Sculaţi.“ Ne-am sculat, ne-au coborât jos şi ne-au băgat la miliţie. Atunci, ne-au luat şi ne-au bătut ca pe hoţii de cai. Am stat circa o jumătate de oră la miliţie şi, după aia, ne-au suit din nou în maşină, la fel, culcaţi pe burtă, iar ei cu picioarele călare pe noi. Şi când am fost trecuţi de Şiman, între Şiman şi Ziman, jumătate distanţa, atunci a bătut în cabină un căpitan ce era în caroserie cu noi acolo, şi-a oprit maşina. Şi zice. „Fraţii Stana, coborâţi, că nu mai porneşte maşina, să împingeţi.“ Să împingem noi maşina să pornească. „Domnule căpitan, eu unul nu mă dau jos. Dacă aveţi intenţia să ne împuşcaţi, puteţi să ne împuşcaţi şi în maşină. Nu la urmă să spuneţi că am sărit din maşină şi am evadat şi aţi tras şi ne-aţi împuşcat.“ Păi zice: „Ce ne costă pe noi? Patru lei ne costă un cartuş.“ Tocmai pentru aia, că vă costă patru lei, eu unul nu mă dau jos din maşină, şi nici fratele şi n-a vrut să se dea, nici unul. Şi atunci iar a bătut în cabină şi a pornit maşina până la Arad. Când am ajuns la Arad, atunci ne-a băgat, ne-a ocolit vreo nu ştiu câte străzi pe acolo, să nu ştim unde ne duce, şi am ajuns la Securitate. Am ajuns la Securitate, ne-au coborât, şi atunci ne-au repartizat. Pe mine, m-au băgat la beci, pe fratele l-au băgat la parter, pe unul, Hălăngău, şi el a fost la beci, ca să nu ştim unul de altul. Şi atunci, a început ancheta şi bătăi şi chinuri, să spunem ce vor ei, nu ce era adevărat. Să băgăm şi pe unii, şi pe alţii care nu erau arestaţi. Când s-a terminat procesul, a fost unul, Maier, aşa şi-a dat el numele, acum ei şi-au mai dat şi nume conspirative. Şi Maier ăsta m-a anchetat pe mine şi zice: „Stana, acum am terminat cu ancheta. Din declaraţiile date de dumneata şi de alţii contra dumitale, dumneata nu eşti vinovat, dar puşcărie o să faci, şi încă multă.“ Dar, domnule maior, unde e dreptatea? A zis că sus, în cer. Au început acuzările. Un procuror, unul, Bonescu, ăla ne-a acuzat foarte urât. Şi colonelul Ştefănescu era preşedintele Tribunalului. Şi, printre altele, i-a citit şi pe Ion Pârvu, pe Teodor Pârvu, pe Mihai Incicău şi pe Ion Stana, condamnaţi în lipsă, dispăruţi în munţi. Sala era arhiplină de populaţie, de popor, care a venit să asiste la procese. Eu n-am putut să tac. Zic: „Domnule

preşedinte şi onorat tribunal, cum puteţi dumneavoastră să-i daţi dispăruţi în munţi, când ei au fost împuşcaţi în 1949, în mijlocul comunei?“ Şi atunci a sunat clopoţelul: şedinţă secretă.

În ziua de 1 august, dimineaţa, când i-au împuşcat pe-ai noştri, pe ei i-au împuşcat cam pe la ora 4, pe noi pe la ora 7 ne-au ridicat. Eu n-am fost nici sculată. Deci a venit să ne ridice şi pe noi.

L. H. L.: Ştiaţi că v-au împuşcat părinţii?

Floare Stana: Da’ de unde? N-am ştiut. Dar seara a venit să mă-ntrebe pe mine că unde mi-e soţul. Eu de unde să ştiu că el a fugit? Şi zice unul: „Nu-i nimic. Lasă c-o ducem la sfatul popular, că acolo spune tot. Şi laptele ce l-a supt de la mamă-sa, tot spune.“ Şi m-a urcat în maşină, şi eu am plâns, că era numai rău şi rău peste tot, ce face cu mine acolo. Şi tatăl meu a fost dus şi el acolo şi i s-a dat drumul acasă. Şi, ca să nu-mi fie mie frică, zice: „Lasă, fata mea, că şi eu merg cu tine.“ Şi pe mine m-a urcat în maşină, şi el a venit pe jos. Şi, când am ajuns acolo, la sfatul popular, pe mine m-a dus într-o cameră, unde era un locotenent şi ceva ofiţeri, şi atunci vine ăsta, Licu. Zice: „Ce-ai lăsat pe chiaburul ăsta acasă?“, pe tata, că zice „are cincizeci şi cinci de iugăre de pământ cu tată-su laolaltă.“ Şi eu zic: „De ce e chiabur tata? Că atunci pot spune cu vecinii că toată lumea e a lui.“ Şi ăsta, locotenentul, mă trage de şorţ ca să tac eu, că stătea lângă mine. Şi atunci, nu ştiu ce mai discutăm, şi zice: „Dragă, ieşi afară, până când te chem eu.“ Am ieşit, şi numai ce văd că-i scoate din cameră, unde au fost duşi, pe tata şi pe unchiul. Şi a fost şi bunicul şi bunica, că bunica a mers să ducă mâncare la bunicul şi au reţinut-o şi pe ea. Şi i-au dus la Arad. Atunci, i-a urcat în maşină şi i-au dus la Arad. Şi au ieşit majoritatea. Şi, când au ieşit ai noştri, a ieşit bunicul mai înainte, bunica, pe urmă tata şi unchiul şi avocatul în urma lor. Şi unchiul, când a văzut că sunt şi eu acolo, doar mi-a arătat atât şi a făcut aşa. Şi eu mi-am dat seama că-mi spune să fiu cuminte, să am grijă ce vorbesc, aşa mi-am dat seama şi că şi aşa îl omoară. Şi au ieşit şi i-au dus. Şi, după ce i-au băgat în maşină, m-au chemat din nou. Şi tot m-au întrebat cum a fost, ce s-a întâmplat. Şi zice: „Dragă, sunt convins, după câte am auzit, că ai dumneavoastră nu sunt vinovaţi cum sunt alţii“, dar degeaba, că ăsta, Licu ăsta, tot intra şi ieşea. „Dar cum spune ăsta, dacă ăsta spune să împuşcăm jumătate de comună, jumătate împuşcăm.“

În intervenţia sa la Simpozionul de la Sighet, unul dintre exponenţii cei mai autorizaţi ai suferinţei româneşti, doctorul Miltiade Ionescu, spunea: „Nu vrem să umezim ochii, nu smulgem compasiune, nu suntem neguţători de orori, nu revendicăm nimic, nu pretindem nimic, nu cerem nimic, nici măcar să ne credeţi, doar să ne acceptaţi ca martori aparţinând unei categorii care crede în fascinaţia adevărului, în forţa lui tămăduitoare.“

Din raportul lt. Ioan Mariş şi slt. Vladimir Cimbrea de la Securitatea din Arad, Arhivele Tribunalului Militar Timişoara, dosar nr. 2364, filele 21–30: „Au fost executaţi pe loc, întrucât au

încercat să fugă de sub escortă şi, la somaţiile legale, nu s-au supus.“

Ion Maliţa: S-au lovit de armată. A venit armata seara şi noi am ieşit în faţa ei aici, la marginea comunei, şi i-am întors în seara aia, au fost mai puţini. Au luat câţiva prizonieri de la noi, de aici, vreo patru – sau câţi au luat.

L. H. L.: Au arestat.

I. M.: Da. Au arestat patru prizonieri. A doua zi, au venit mai mulţi, mai multă armată. Şi atunci, au trimis nişte batalioane din astea de MAI, pază şi ordine, Securitate, de grăniceri, un batalion de grăniceri. După aceea, ăia au făcut arestări, au arestat câţiva. Oamenii iar s-au opus, au opus rezistenţă. Două zile au mers tot aşa, încontinuu. După două zile, oamenii au început să se predea câţiva.

L. H. L.: De ce s-au predat? De frică? Sau de ce?

I. M.: Păi venea şi lua familia de acasă. O duceau la sfatul popular şi îi băteau. Pe care cum îi duceau, cum îi băteau până îi tâmpeau, încât pe urmă ziceau: „Predaţi-vă, măi, că ne omoară ăştia.“ Şi, în ultimă instanţă, i-a luat pe vreo zece sau cincisprezece oameni, i-a luat şi i-a ţinut acolo încontinuu şi i-a bătut. Şi l-a dus pe popa pe urmă. Popa a spus că: „Eu am făcut.“ Era un popă aici, Bancea îi spunea. Şi zice: „Eu am făcut.“ „Tu ai făcut?“ „Eu am făcut“, zice. L-au bătut, l-au dezmembrat complet pe popă şi, văzând ceilalţi cum sunt bătuţi cei care scăpau de acolo – că le mai dădeau drumul la câte unul de acolo şi-i băgau cu capul acolo, în balast, să stea cu capul jos şi-i dădeau cu bâtele. Şi a doua zi după aceea, pe data de 3 august, a început execuţia. Şi atunci au dus aşa: pe Gheorghe Maliţa şi pe Aurel Moţ de i-au împuşcat aici.

L. H. L.: Pe tatăl dumneavoastră şi pe Aurel Moţ.

I. M.: Da. Da.

L. H. L.: I-au scos din casă afară sau…

I. M.: Da, i-au luat din casă şi i-au dus şi i-au împuşcat.

L. H. L.: Eraţi aici, în casă, dumneavoastră?

Floare Maliţa: Dacă era, îl omora şi pe el.

Ion Maliţa: Eu n-am fost. Atunci i-au împuşcat pe Petru Moţ şi pe Simion Stana, dincolo.

L. H. L.: În faţa casei lor.

I. M.: Afară din sat. Ăla nici nu ştia să înjure, Simion Stana. După aia, l-a împuşcat pe Mang aici, în marginea comunei, dincoace, spre Somoşcheş, Ion Mang.

Floare Maliţa: Cumnatu-său.

Ion Maliţa: Şi, după ce i-au împuşcat pe ăştia, trăgeau încontinuu. A venit o dispoziţie să nu mai împuşte, că ei cine ştie câţi voiau să împuşte dacă mai aveau timp. Iar eu şi încă câţiva care am fost, nu eram pe acasă, am fost plecaţi. Eu nu m-am prezentat până după ce s-au terminat toate astea. Că dacă mă prindeau… Am fost vreo zece inşi care ne-am prezentat direct la Securitate, la Arad, că aici ne omorau, doamnă.

L. H. L.: Acolo v-aţi dus?

I. M.: Acolo ne-am dus direct.

L. H. L.: Şi acolo v-aţi dus după ce tatăl dumneavoastră a fost executat.

I. M.: Da.

L. H. L.: Şi în familia dumneavoastră s-au mai făcut alte presiuni?

I. M.: A fost deportată familia. A fost luată de aici. Când am venit eu, n-a mai fost nimeni aici. Eu am venit noaptea de vreo două ori aici, acasă. Au tot trimis după mine, să mă prezint. Şi mi-au spus să vin acasă, că nu e nimeni acasă. Şi, când am venit noaptea aici, am intrat prin partea cealaltă, peste gard, şi am vrut să dau la cai să mănânce, că erau caii acolo legaţi la căruţă. Şi am dat… nu erau ştrafuri, că era căruţă din aia cu tablă pe deasupra şi a sunat când am dat cu furca, şi atunci s-au ridicat cu capul s-au uitat şi am văzut că sunt militari. Nu ştiu, vreo zece sau câţi militari erau, că nu i-am putut număra, că era noapte. Şi au început să tragă. Eu am mers pe partea cealaltă şi m-am urcat sus, că era un pătul de porumb acolo, în faţă. M-am urcat acolo sus şi au plecat. Şi, în urma lor, m-am dus şi eu. Dar era august, bătea vântul şi era frig, eram numai în cămaşă. Şi aici m-au prins, în grădină, şi au început să tragă. Era noapte, nu m-au putut împuşca, că era noapte, nu m-au văzut. Şi au tras în casa unui vecin de aici. Şi a ieşit ăsta şi-a zis: „Nu mai trageţi, măi, că împuşcaţi copilul în leagăn“, că avea un copil. Când s-au oprit ei, eu am ieşit pe uşa bisericii şi am plecat la un cumnat.

Floare şi Ion Maliţa. Tatăl, Gheorghe Maliţa, executat. Familia, deportată. Condamnat la cinci ani pentru crimă de răzvrătire împotriva autorităţii.

Floare Maliţa: A treia noapte, au venit tocmai la 12 noaptea şi m-au luat. Ne-au luat pe toţi care am fost pe peronul ăla: pe mine, pe soacră-mea, pe cumnată-mea şi a mai fost soţia lui Aurel Moţ cu un copilaş mic. Şi ne-au băgat în Securitate. Când am ajuns jos a venit unul la mine şi m-a întrebat: „Cine a tras după bărbat?“ „Nu ştiu.“ Atunci, m-a lovit. Nici atunci n-am ştiut, nici acum. M-au lovit pe partea asta. Când au dat, am căzut jos şi m-a năpădit sângele şi pe gură, şi pe nas. Şi nu mai ştiu cât am stat acolo. Numai m-am limpezit, că altul probabil că l-a avut pe Dumnezeu, că a venit şi m-a luat şi m-a dus la un robinet şi m-a spălat şi a pus apă rece pe mine şi mi-am revenit. Şi am stat acolo două săptămâni şi jumătate sau trei, la Securitate. Şi, în fiecare zi, trebuia să mergem la curăţenie şi aşa mă speriam şi aşa mă înfricam, că toţi pereţii erau plini de sânge şi podelele, jos, duşumeaua, pline de sânge. Noi trebuia să curăţăm, să spălăm.

L. H. L.: Ce s-a întâmplat mai departe?

Ion Maliţa: Păi acolo ne-au luat la cercetări când m-am prezentat imediat. Unde am fost, cine mi-a dat de mâncare, ce am făcut în perioada asta, cine a dus mâncare acolo. Asta a fost. Şi bătaie, că m-au bătut încontinuu cu bâtele… nici animalele nu le-au bătut aşa, n-am văzut aşa bătaie. Nu ştiu cum a mai rezistat lumea la bătaia aia. Nu cu bâte d-alea, bâte d-astea groase, cum sunt alea la aparat, acolo. Cu bâta aia dădea în cap, unde ajungeau. La toată

lumea făcea aşa. Te băteau până cădeai jos. Când cădeai jos, arunca o găleată de apă, te trăgea deoparte, venea altul. Şi atunci, dădeau în ăla până îşi revenea ăsta. Când îşi revenea ăsta, începeau iar cu bătaia, pe urmă mai făceau pauză. Te duceau înăuntru leşinat, aşa că scăpai de la bătaie, peste douăzeci de minute iar te duceau la cercetări, iar te băteau: „Să spui că cine ţi-a dat de mâncare, unde ai fost, unde ai stat.“ Şi cercetările astea au ţinut trei săptămâni de zile. Încontinuu ne-au bătut.

L. H. L.: Şi pe morţii dumneavoastră cine i-a îngropat şi unde i-a îngropat?

I. M.: Nu ştiu. Eu nu ştiu.

Floare Maliţa: Ştim cum i-au dus, doamnă, că ne-au povestit apoi – picioarele tatei au fost până aici lăsate în jos din căruţă – şi i-au îngropat. Atâta pământ a fost pe ei.

Ion Maliţa: Zice că mormântarul[9] s-a speriat şi a murit. Tata încă mişca şi când a fost dus la cimitir, acolo. Adică mai mişca, şi atunci l-au împuşcat în cap şi, nu ştiu, pe undeva, pe aici. Eu n-am ajuns să-l văd nicicum.

9. Contaminaţie dintre subst. *gropar* (*groapă* + suf. *-ar*) şi subst. *mormânt* + suf. *-ar* > *mormântar* (*n.red.*).

L. H. L.: La întoarcere, aţi fost săraci, cei mai săraci oameni din sat, nici un vreasc n-a fost.

Floare Maliţa: Aşa am fost. Nici un pai, nici un fir de cocean, nimic. Nici masă, nici scaun, deci absolut nimic.

Ion Maliţa: Da, eram săraci. Totul au prăpădit. Doamnă, pe vremea aceea n-ai putut să vorbeşti nimic cu ei. Oricine a mers de la noi de la Apateu la Ineu, la Ineu tot ei au fost. Şi cădeau toate. Acum, în zilele astea de astăzi, m-am dus să mă intabulez cu casa asta unde sunt aici, acum, şi au zis către mine că este a CAP-ului. Adică toate averile rămase fără stăpân le-au trecut la Legea nr. 308. Dar noi n-am fost trecuţi la 308. Am fost trecuţi la Legea 125, fără proprietar. Nimeni n-a fost trecut la 308 de aici, dintre noi. Că şi acum, când s-a dat pământul, n-a vrut să ni-l dea, că a zis că noi suntem la 308. Oamenii toţi de aici, din sat, ne zic: „Voi n-aveţi dreptul, că voi sunteţi la 308.“ Că s-au dat bunurile la colectiv acum, caii şi-au cumpărat oamenii de acolo care au avut. Eu nu m-am dus, pentru că n-am fost colectivist. Şi zice: „Tu degeaba vii, măi, că tot nu-ţi dă nimic ţie, că voi sunteţi de la 308.“ „Nici nu mă duc. Eu nu mă duc la voi să cer nimic.“

Floare Maliţa: Cu chin, cu vai, a plătit doi cai. Trei cai flămânzi, şi vaci, şi porci, şi câte au fost la casă, toate.

L. H. L.: Aţi spus că poporul din comuna asta a ales comunismul.

F. M.: Da. Păi aşa e. N-a ales pe Iliescu? Iliescu nu e tot comunist? Ce ziceţi dumneavoastră? Nu numai de aici, din toată ţara.

Executaţi pe loc, fără somaţie, fără judecată, în masacrul din anul 1949:

– în comuna Apateu (jud. Arad): Gheorghe Maliţa, Ioan Mang, Petru Moţ, Aurel Moţiu, Simion Stan;

– în comuna Batar (jud. Bihor): Ioan Crăciun, Ioan Sucigan;

– în comuna Berechiu (jud. Arad): Mihai Haiduc, Gheorghe Ilonca;

– în comuna Chişlaca (jud. Arad): Ioan Moţ;

– în comuna Coroi (jud. Arad): Matei Leucuţa;

– în comuna Girişul Negru (jud. Bihor): Ioan Bolog, Gheorghe Botou, Silviu Sârbu;

– în comuna Şepreuş (jud. Arad): Petru Faur, Mihai Incicău, Ioan Pârvu, Ioan Stana;

– în comuna Şomoşcheş (jud. Arad): Ioan Faur, Gheorghe Margine;

– în comuna Susag (jud. Arad): Ioan Huţiu, Teodor Huţiu;

– în comuna Ucuriş (jud. Bihor): Ioan Bodean, Alexandru Mateoc, Florea Mateoc, Ioan Mateoc fiul, Ioan Mateoc tatăl, Ioan Panta.

Ing. Ioan Godea (*preşedintele Asociaţiei Foştilor Deţinuţi Politici, Filiala Arad. Condamnat la douăzeci şi cinci de ani pentru delict de uneltire împotriva ordinii sociale*): Am devenit preşedintele Asociaţiei Foştilor Deţinuţi Politici, Filiala Arad, la 3 noiembrie 1990. Am considerat prima mea datorie să încerc, pe cât posibil, să fac cunoscute suferinţele foştilor deţinuţi politici şi ale acelora care au căzut împuşcaţi fără nici un proces, fără nici o anchetă şi, în general, toate suferinţele din această ţară. În 3 noiembrie deci, sunt ales preşedintele asociaţiei, în decembrie încerc primele intervenţii la Procuratura Militară din Oradea. Am făcut atunci şase sesizări la procuratură cu nume ale celor care au fost împuşcaţi şi chiar ale celor responsabili pentru aceste împuşcări. Procuratura din Oradea a rămas fără nici un răspuns. Am mai încercat intervenţii scrise. Pot să dau şi adresele, respectiv ale sesizărilor: numerele 133, 134, 135, 136, 138, 146 din decembrie 1990. Văzând că nu răspunde la sesizările noastre, am mers personal la Oradea.

L. H. L.: Ce aţi cerut dumneavoastră în aceste sesizări către procuratură, către justiţie?

I. G.: Am cerut să se cerceteze vinovaţii de aceste crime odioase şi să fie trimişi în judecată. Să se găsească persoanele vinovate şi, conform legii, să fie judecaţi. N-am vrut niciodată şi din partea nimănui, n-am încercat o răzbunare. Toate lumea, toţi membrii asociaţiei sunt dispuşi să-i ierte, dar vor o recunoaştere sinceră că au făcut nişte greşeli, au făcut nişte crime. Iau legătura la Oradea, cu procurorul-şef adjunct. Acest procuror-şef adjunct se scuză că el nu prea cunoaşte cazul, procurorul-şef era plecat din localitate şi nici la insistenţele verbale nu răspunde nimic. Se pare că ori este o teamă, ori că, de sus, vin dispoziţii să nu se facă aceste cercetări şi să nu se stabilească adevărul. Îi acoperă pe vinovaţi în continuare.

L. H. L.: Spuneţi-ne: şeful Securităţii din Arad trăieşte?

I. G.: Fostul şef al Securităţii din Arad, Alexandru Rafila, după toate informaţiile pe care le deţin, trăieşte, în prezent fiind medic în Bucureşti. Am dat şi adresa acestui fost şef de Securitate, ca să poată fi găsit. Am dat nume de martori care mai trăiesc încă, sunt vârstnici, sunt la vârsta de şaptezeci şi ceva de ani, chiar optzeci, dar nimeni nu-i cercetează. Procuratura aşteaptă probabil ca aceşti martori să moară, să nu mai existe dovezile şi cine să-i acuze. Noi n-avem voie să ne uităm morţii, n-avem voie. Noi trebuie să luptăm să scoatem la iveală adevărul. Şi, ori de câte ori vorbim despre o suferinţă şi indiferent a cui este şi în ce împrejurări s-a produs, ne podidesc lacrimile. Poate că nervii noştri sunt obosiţi de ceea ce am petrecut prin închisori. N-am vrea să se întâmple aşa, şi totuşi se întâmplă. Suntem prea legaţi şi prea multă suferinţă s-a întâmplat în această ţară. Trebuie să se termine o dată cu această suferinţă.

Dr. Alexandru Rafila, fost şef al Serviciului Securităţii din judeţul Arad, între anii 1945 şi 1949 (1 iunie)

Despre acest interval istoric 1944–1989, despre arestarea şi deţinerea fără condamnare în închisori şi în lagăre de muncă a sutelor de mii de oameni, despre mascarada proceselor, despre detenţia totală instaurată în gulagul românesc, despre asasinatele politice comandate, astăzi se practică cu bună ştiinţă uitarea. Unde ar trebui căutaţi marii responsabili, deţinătorii celeilalte părţi a adevărului istoric?

Cei care au condus represaliile: lt.-col. Ambruş Coloman, col. magistrat Aurel Casandra, slt. Vladimir Cimbrea, slt. Iustin Haiduc, lt.-col. Gheorghe Hărţău, lt.-col. Klein, lt. Ioan Mariş, mr. Aurel Moiş, cpt. Martin Schnellbach.

Grupul „Capotă–Dejeu“

Timp de zece ani, între anii 1947 şi 1957, aşezările de la poalele masivului Vlădeasa, câmpiile de la Poieni, Brăişor, Mărgău, Răchiţele, Călata, Huedin, Ciucea, Hodişdragu devin adăpost pentru una dintre cele mai importante mişcări protestatare, o verigă din frontul de luptă şi de rezistenţă din Apuseni, în faţa monopolizării puterii de către comunişti. Ne găsim în faţa unui lot de luptători politici. Obiectivele doctorului Iosif Capotă şi ale fratelui său întru suferinţă şi moarte doctorul Alexandru Dejeu erau focalizate pe revolta totală împotriva regimului politic comunist, denunţarea celor ce acceptau să fie unelte, colaboratori şi să înalţe osanale duşmanilor ţării, dezvăluirea abuzurilor şi silniciilor ocupantului asupra unei ţări lipsite de apărare şi, mai ales, menţinerea trează, cu puteri proprii, a speranţei, a conştiinţei, a necesităţii rezistenţei – pentru că, în anul 1946, situaţia disperată a ţării, jefuirea şi dezorganizarea în numele armistiţiului nu puteau să dureze. Poate că moţii, cu intuiţia tragică a lui Avram Iancu, simţeau că România se găsea, în acei ani, în situaţia de a fi ştearsă de pe hartă ca stat independent. Şi poate de aceea n-au crezut în legămintele mincinoase ale noilor împăraţi de la Moscova şi nu li s-au supus. Markham, autorul cărţii *România sub jugul sovietic*, elaborată în anul 1949, după o amplă studiere a realităţilor postbelice şi publicată de curând,[10] descrie planul de comunizare a ţării: discreditarea şi lichidarea principalilor lideri ai naţiunii române, distrugerea şi trecerea la arhiva istoriei a partidelor politice naţional-liberal şi naţional-ţărănesc, înlăturarea monarhiei, anihilarea oricărei forme de independenţă a ţăranilor, cu precădere a ţăranilor cu proprietăţi mai mari de cincizeci de hectare, intoxicarea vieţii rurale şi a tradiţiilor ţărăneşti, chiar la rădăcinile ei, atragerea muncitorilor de la oraş în trupele de şoc comuniste care să acţioneze în folosul regimului, controlul exercitat asupra presei şi a editurilor, subordonarea armatei, a poliţiei/miliţiei, a învăţământului, a bisericilor. Şi, pentru ca desfigurarea morală a tot ce e românesc să fie mai monstruoasă, s-a conceput metoda de a prezenta subjugarea României drept o renaştere a ei. În timp ce adevăraţii lideri ai ţăranilor erau ucişi sau întemniţaţi, puterea făcea declaraţii sforăitoare despre loialitatea ţărănimii faţă de noua orânduire. Vremurile se anunţau grele şi întunecate pentru cei care nu consimţeau să accepte comunismul. Pentru ei, mersul istoriei avea un singur sens: al onoarei, al demnităţii – şi al morţii.

10. Reuben H. Markham, *România sub jugul sovietic*, trad. rom. de George Achim, Fundaţia „Academia Civică“, Bucureşti, 1996 (*n.red.*).

Declaraţia dr. Alexandru Dejeu în timpul anchetelor la Securitate: „Aş vrea să arăt de la bun început că nu regret [*nimic din*] *ce am făcut, şi, dacă istoria s-ar repeta, aş face la fel; în fond, aş modifica profund forma. Singurul lucru pe care îl regret este situaţia în care se găseşte soţia mea cu fetiţa…“*

La Gherla, s-au sfinţit cele o sută cincizeci de morminte din Dealul Cărămidăriei ale celor ucişi în închisoare. Osemintele tuturor au fost strânse laolaltă – fără ziduri, fără lanţuri, fără frontiere. În sfârşit, morţii au libertatea pe care şi-au visat-o. S-au ridicat cruci şi s-au aşternut, cu iubire, flori şi lacrimi. A muri, spunea un mare umanist, înseamnă a te lăsa în seama celorlalţi. Iar ceilalţi – fraţi, surori, părinţi, urmaşi direcţi, veterani ai Asociaţiei Foştilor Deţinuţi Politici din România, oficialităţi şi înalţi prelaţi ai Bisericilor Ortodoxă şi Greco-Catolică – au preluat acest legământ de a ne spune ceea ce morţii nu ne-au mai putut comunica. „Sprijiniţi-vă pe noi de câte ori vă rupeţi de lumină."

În satul Mărgău din judeţul Cluj, trăieşte Suzana Capotă Părţilă. E singura care a rămas nearestată în anul 1957 din familia Capotă. Părinţii i-au fost deportaţi pentru patru ani în Bărăgan. Fraţii au făcut, toţi, închisoare grea şi lungă. Soţul, preotul Vasile Părţilă, a primit douăzeci şi cinci de ani. Sora ei Ana s-a sfârşit în temniţă, nici astăzi nu se ştie unde – în ce loc şi în ce an. Poartă, de curând, doliu după unicul fiu; i-au mai rămas un nepot, Horia – student la Politehnică –, şi nădejdea că istoria nu se mai poate repeta.

Interviu cu Suzana Capotă Părţilă

L. H. L: Când aţi aflat că fratele dumneavoastră s-a refugiat, că a plecat de la meseria lui şi s-a alăturat mişcării de rezistenţă?

Suzana Capotă Părţilă: Da, să vedeţi. Eu am fost la Huedin, n-am să uit niciodată. S-a petrecut într-o joi, şi cineva, de la telefoane, a venit şi a spus: „Domnule doctor, să dispăreţi, că sunteţi căutat de Securitate." Şi fratele meu zice: „Haide, că eu vin cu tine la Ciuleni" – soţul meu era preot la Ciuleni, şi a venit acolo şi a stat cât a stat, şi pe urmă a venit aici, la Mărgău, la părinţi.

L. H. L.: Şi a stat ascuns şi aici, în casa asta? Unde a stat ascuns în casa asta?

S. P. C.: Da. În camerele astea, mă rog, aici am avut grajd, mare lemnărie, mă rog multe am avut, şi el se plimba prin curte, că era aici, parcă era un sat câte erau aici, cinci-şase grajduri, magazii, stâni de oi, stoguri de fân.

L. H. L.: Ştia comuna Mărgău că se află aici?

S. P. C.: Nu ştia.

L. H. L.: Dar cum de n-a venit aici Securitatea să-l caute?

S. P. C.: A venit de atâtea ori, a venit, şi el mai trecea la un vecin, lângă gard. Securitatea venea, căuta aici, l-a bătut pe taică-meu, atâta l-a bătut, că i-a dat dinţii jos din gură. „Unde e? Unde e?" Tata spunea: „Căutaţi-l, că eu nu ştiu unde e."

L. H. L.: Cum i-a dat dinţii jos din gură?

S. P. C.: Păi i-a dat peste gură. Îi spunea: „Să nu spui la cineva, că mâine venim şi te omorâm." „Imediat ce mergeţi, eu strig în gura mare că mă bateţi şi m-aţi bătut, uite în ce hal sunt." Şi asta s-a petrecut rânduri, rânduri.

Interviu cu Gavril Dejeu, la mormintele familiei Dejeu

L. H. L.: Familia dumneavoastră, aşa cum aţi spus, cu surori, cu fraţi, cu nepoţi, a amenajat aceste două morminte, două cruci, două locuri de reculegere pentru cei dispăruţi din familie. Este vorba de tatăl, de mama şi de fratele dumneavoastră. Totuşi, în aceste două morminte nu există nici trupul tatălui, nici trupul fratelui dumneavoastră. Vă rugăm să ne spuneţi ce s-a întâmplat cu tatăl dumneavoastră.

Gavril Dejeu (*fratele dr. Alexandru Dejeu*)**:** El a murit după ce a fost înjunghiat aici, în comună, şi dus la spitalul din Huedin. A murit după două zile acolo. A murit, şi erau condiţii în care nu ni s-a permis să-l ducem acasă, a trebuit să fie înmormântat în Huedin, într-o groapă împreună cu alt ţăran român, care murise şi el în spital. Eu eram mic atunci, dar sora mea ştie mai bine, maica a vrut să-l aducă acasă, dar nu s-a putut, nu i s-a dat voie.

Maria Dejeu Fărcaşu (*sora dr. Alexandru Dejeu*)**:** Noi eram mici, el era de şapte ani când a murit tata. A venit acasă. Avea cai şi căruţă, şi a avut o roată nouă la căruţă, şi între timp au venit trupele ungurilor şi i-au luat roata de la căruţă, şi a rămas numai cu trei roţi. Imediat s-a înserat. După ce s-a înserat, a venit un om de aici, de pe deal, la el, să-i dea ţigări, că aşa au fost bărbaţii. Frate-meu – un frate care a murit şi ăla – lucra cizmărie acolo, în casă, la noi, şi a intrat la el, şi acolo erau mai mulţi soldaţi unguri, discutau, că fratele meu a ştiut ungureşte – ştia şi tatăl meu, dar mai puţin. Le-a dat ţigări şi, când a ieşit omul ăla să meargă acasă, a ieşit şi tata după el, şi la noi, în drum, stăteau mai mulţi oameni de vorbă, dintre care trei erau concentraţi din aceia, cum au lăsat ungurii, armata ungurească, când au ocupat Ardealul, de le-au dat drumul acasă. Erau dezbrăcaţi, desculţi şi s-au plâns către tata şi către încă doi oameni de-acolo, care erau vecini, că nu ştiu cine i-ar duce acasă, că sunt de aici, de pe lângă Huedin, şi nu mai pot merge de picioare, că aveau şi băşici, erau numai în izmene, atât, că i-au dezbrăcat. Oamenii plângeau săracii, chinuiţi, şi tata zice: „Eu, dragii mei, v-aş duce, dar îmi luară ungurii roata de la car şi nu mă pot duce“, că acolo era, în curte. Dar zic oamenii către el: „Nu ştiţi cine ar fi aici în vecini?“ „Păi – zice tata – ar fi aici un vecin cu cai, dacă vă aduce“, şi ăia l-au rugat pe tata să meargă să vorbească el, cu vecinul, că-l cunoaşte. Tata s-a dus acolo, cu omul ăsta de pe deal, împreună. Acolo, la omul ăla, în curte, era o răchită mare, pe care stăteau doi soldaţi unguri, cu trei puşti cu baioneta la ele, rezemate de o bucătărie. Tata a intrat acolo şi a zis „bună seara“. Zice: „Nu ştiţi unde e gazda?“ Ăia doi au zis că nu l-au văzut pe gazda casei. Între timp, a venit alt soldat, de după şură, înjurând în ungureşte că ce caută „bidoşul“[11] ăla acolo, şi a înjurat. Tata săracul le-a răspuns în ungureşte: „N-avem nimic cu dumneavoastră, avem cu gazda.“ Nici una, nici două, au luat o puşcă din alea care au fost rezemate lângă bucătăria aia şi l-au lovit pe omul ăla, peste mână. Tata i-a zis, tot pe ungureşte, să nu-l lovească, că nu fac ei nimic acolo. Atunci, au întors puşca şi l-au lovit pe tata aici, în cap. Aşa, că i-au făcut o adâncitură cât e pumnul meu. Apoi, imediat au întors

puşca şi l-au împuns cu baioneta în burtă, că a ajuns la intestine şi la bazin. Atunci, eu am auzit din pat – că eram în pat, cu frate-meu şi cu soră-mea.

11. Bidoş < *büdös* „împuţit“ (*lb.magh.*) (*n.red.*).

L. H. L.: Câţi ani aveaţi, doamnă Maria?

Maria Dejeu Fărcaşu: Paisprezece ani. Am auzit când au făcut larmă şi am zis în gândul meu: „Doamne fereşte, să nu fie tata acolo!“ Uite că tata a fost. La câteva minute, a venit acasă – avea casă din aia, din bătrâni, care nu avea închis coridorul, era deschis. Şi s-a pus acolo, pe pat şi cu mâinile pe cap, şi i-a curs acolo aproape tot sângele. Nu s-a plâns că-l doare capul, ci numai aici. Tot zicea că aici îl doare. „Scoală, maică, zice că l-au bătut ungurii pe tata.“ Atunci, am sărit toţi din pat: eu, frate-meu, soră-mea, maică-mea. Am umblat să-l căutăm. Aşa l-au împuns cu baioneta, că nici atâta sânge cât dintr-o muscă n-am găsit. N-am dat de el nicăieri. Până într-un târziu, l-a auzit frate-meu gemând în poiată, că acolo s-a tras, într-o poiată, în grajd. S-a tras săracul acolo. Cât am căutat toţi, pe afară, doar acolo l-am auzit gemând. Şi atunci, l-am adus în casă, nimic n-a mai vorbit, numai atât a strigat: „Hai, pruncii mei! Hai, pruncii mei! Hai, săracul de mine, pruncii mei!“ Frate-meu ăsta, Dejeu Alexandru, în acea zi s-a dus cu ultimul tren care a plecat de aici în România, cu ultimul tren a plecat la Braşov. În acea zi a plecat când l-a omorât pe tata. Cu o felie de pâine. Cât trăiesc nu uit. Cât am fost de… Numai atât a zis: „Hai, pruncii mei.“ Apoi, ce să facem? Să căutăm o căruţă, să plecăm la Huedin, că nu erau maşini aşa ca acum. Am luat o căruţă, l-au pus pe căruţă, l-au dus la Huedin. Acolo, era doctorul, dar doctorul n-a îndrăznit să vină să-i facă operaţie, că umbla ungurii să-l omoare. Şi i-a spus maică-mii: „Nu cumva să spui că sunt aici. Spui că nu sunt aici.“ Umbla după el să-l omoare, că aşa a fost timpul atunci. Nu l-a putut opera, a fost într-o miercuri seara, vineri seara a şi murit. Nu l-a lăsat să-l aducă acasă, l-a îngropat acolo, în Huedin.

Trupul bătrânului Dejeu a fost aruncat la marginea Huedinului. Familia n-a avut voie să-şi aducă părintele acasă. Nici măcar să-i ridice o cruce. Dintre cei şase copii Dejeu, Alexandru şi Gavril sunt trimişi la facultate: Alexandru la Medicină, Gavril la Drept. Ioan, al treilea frate, îşi va găsi de lucru în comună şi va fi o susţinere materială pentru familie, se va sacrifica şi el pentru fraţii săi. Şi Ioan, şi Maria fac parte din cercul de susţinători ai dr. Capotă. La rugămintea lui Alexandru, duc manifeste, îl aprovizionează pe doctor cu baterii de radio, cu haine, cu alimente, cu hârtie de scris, cu bani. Dar reazemul familiei a fost atunci şi acum Maria, sora cea mare, fata devenită maică de copii la paisprezece ani.

Maria Dejeu: După ce a murit tata, am rămas şase copii şi ne-am crescut aşa cum am putut, că mama a fost bolnavă. Ăsta a trebuit învăţat, ăllalt a trebuit învăţat, şi ne-am ajutat cum am putut şi ne-am crescut şi ne-am ridicat.

L. H. L.: Dumneavoastră i-aţi ţinut probabil în facultate, i-aţi ajutat.

M. D.: I-am ajutat. Sigur. Sigur. Toţi fraţii ne-am ajutat unul pe altul să-şi poată face studiile, şi ăsta, şi ăllalt, medita copii ca să-şi facă o hăinuţă şi să poată duce şcoala. Taică-meu, până a trăit, a lucrat numai pentru ei. Noi am umblat desculţi, am umblat cum am putut, că a fost scumpă şcoala şi facultatea, şi astea, şi am făcut ce am putut. Alexandru a zis: „Lasă, soră dragă, când ajung eu, vă ajut eu pe voi.“ Uite că n-a apucat să ne ajute. Noi suntem fraţi adevăraţi. Sunt fraţi care se ceartă, dar la mine vin ca la o maică. Am fost maică pentru ei. Am dus manifeste şi mă mai trimitea la Huedin după altele, şi unde voia el mă trimitea.

L. H. L.: Unde se făceau aceste manifeste?

M. D.: Nu ştiu unde le făcea, dar mi le dădea gata. Mi le băga într-o traistă şi mă trimitea cu ele.

L. H. L.: Dar vă spunea care e mesajul acestora?

M. D.: Da, sigur. Îmi spunea ce e acolo şi să mă duc la respectivul unde mă trimite şi, dacă-mi spunea că cineva e acolo, să stau până iese şi să intru numai singură în cameră. Aşa că m-am dus la Huedin, la Capotă Iosif. Doamna era în bucătărie şi mi-a spus să stau puţin. Am stat până a ieşit de acolo un cetăţean, şi pe urmă am intrat eu. Şi domnul Capotă Iosif iar mi-a dat manifeste, altele, şi le-am adus la el, dar eu n-am umblat la ele, că aşa a fost ordinul. Doar le-am adus şi le-am dat lui înapoi. Cât a fost student şi pe la Cluj pe acolo, m-a mai trimis, că mergeam aproape săptămânal la el, că suferea cu stomacul, şi-i mai aduceam mâncare de acasă, brânză de vacă şi unele lucruri care nu se găseau. După ce a terminat, s-a căsătorit. A luat nevastă o nepoată de-a lui Capotă. Făcea serviciul prin Mărgău, pe acolo, şi, când venea la Capotă, la Brăişor acolo – noi aveam cai şi căruţă –, mergeam cu soţul meu la Huedin şi se vâra cumva pe ascunziş în căruţă la noi. Îl aduceam până aici, aproape vizavi de Brăişor. Ni se întâmplau cazuri că trebuia să-l acoperim, că umblau după el.

L. H. L.: Ştiaţi că e urmărit de Securitate?

M. D.: Sigur că ştiam, şi ne spunea şi el. „Aveţi grijă“, zice. Şi acolo, la locul destinat, unde trebuia să ajungă, să se dea jos, acolo stăteam, până nu mai era nimeni pe stradă, nici în sus, nici în jos, nici în stânga, nici în dreapta. Soţul meu stătea lângă căruţă, se făcea că repară ceva, că numai aşa se putea. Când era momentul, se dădea jos. Şi asta a fost în repetate rânduri. Venea aici, acasă la noi, mergeam şi noi la Mărgău cu căruţa, şi aşa am ţinut legătura, până când l-au prins. N-a făcut nimic. Absolut nimic. Numai că a spus că nu-i place comunismul.

Gavril Dejeu (*fratele dr. Alexandru Dejeu*): Rezultă din dosar că doctorul Capotă a candidat, pentru funcţia de deputat, din partea Partidului Naţional-Ţărănesc, la alegerile din 1946, în raionul Huedin. Prin urmare, după 1945, el era de-acum un om politic aşezat pe o anume baricadă de luptă politică. Rezultă, din descrierile dosarului, şi că fratele meu, ca student la Medicină pe

acea vreme, făcea parte din comitetul de conducere al tineretului pe Ardeal al Partidului Naţional-Ţărănesc. Că, în această calitate, în campania electorală din 1946, s-a dus cu manifeste electorale la Huedin şi a luat legătura cu dr. Capotă, când s-au şi cunoscut. Ei, prin urmare, atât dr. Capotă, cât şi fratele meu, acţionau atunci politic, în numele şi pentru Partidul Naţional-Ţărănesc. După „înfrângerea“ în alegerile din 1946, a urmat, în cursul iernii 1946-1947, o perioadă de incertitudine, pentru ca, în primăvara lui 1947, să se iniţieze o acţiune de capturare a oamenilor politici şi, în special, a celor care au făcut parte din Partidul Naţional-Ţărănesc. Rezultă din dosar că dr. Capotă a fost reţinut de Securitate o lună de zile.

Elena Leu Capotă (*soţia dr. Iosif Capotă, condamnată la cinci ani de temniţă grea pentru nedenunţare*): După ce s-a terminat cu alegerile, a fost chemat, l-au dus la Cluj, la Securitate. A stat acolo o săptămână. Când s-a-ntors, mi-a spus că a fost arestat şi i-au dat drumul. Chiar mie mi-a spus Securitatea, când m-au arestat pe mine, zice: „Vezi ce-ai făcut? Ai târât atâţia oameni după tine-n puşcărie. Vezi ce nenorociri ai făcut atâtor oameni?“ Erau patruzeci şi opt în proces. Poate cincizeci, nu i-am cunoscut chiar pe toţi. Şi zice: „Din cauza ta. Că de l-ai fi denunţat...“ El a stat zece ani fugar, iar eu am fost dusă zi şi noapte la Securitate. Pentru mine, aceşti zece ani au fost mai grei decât cei cinci ani pe care i-am făcut la puşcărie.

Gavril Dejeu: Atât doctorul Capotă, cât şi fratele meu au prins de veste – se relatează în cuprinsul dosarului. Doctorul Capotă a fost înştiinţat de o telefonistă care auzise întâmplător o convorbire telefonică de la centrul respectiv, de la Cluj; se dăduseră indicaţii ca el să fie arestat la Huedin. Această telefonistă i-a adus doctorului Capotă la cunoştinţă înştiinţarea şi, sub imperiul acestei informaţii, Capotă şi-a făcut bagajul şi a fugit de la domiciliu. N-a putut să fie prins. În ceea ce-l priveşte pe fratele meu, îmi aduc perfect de bine aminte că, în vara lui 1947, au venit să-l aresteze şi pe el. Nu ştiu prin ce împrejurări o fi auzit. Mi se pare că a fost înştiinţat de săteni, de unii săteni, că e căutat. Ştiu precis că s-a ascuns pe o vale – satul nostru e într-o zonă de munte, Munţii Apuseni –, la nişte rude ale noastre, pe unde mă aflam şi eu, în podul şurii uneia dintre case. Şi a trecut iureşul de arestări din primăvara lui 1947, iar lucrurile s-au calmat. Ştiu că a scăpat din vizorul lor, astfel încât, mai târziu, în toamna lui 1947, s-a putut întoarce şi şi-a continuat studenţia. Voiam să vă spun că totul s-a derulat pe fondul unei poziţii politice bine conturate pe care o aveau cei doi şi că acest lot de cincizeci de oameni care a fost recrutat de ei pentru a ajuta şi pentru desfăşurarea activităţii poartă amprenta acestei atitudini politice. Aproape toţi cei care au fost recrutaţi au fost fie membri ai Partidului Naţional-Ţărănesc, fie simpatizanţi şi oameni de încredere din punct de vedere politic.

Fostul centru al rezistenţei de pe Valea Drăganului, satul Brăişor, e azi o aşezare aproape stinsă – 140 de locuitori, familii de doar o

persoană. Atunci, în acei ani, aşezarea a fost, cum zic bătrânii, „un mare rug“: arestări, confiscări, sechestre, deportări. Persecuţiile i-au urmărit toată viaţa. Pe nici un şantier nu erau primiţi în zona Clujului dacă se afla de unde vin. Este un adevăr verificat azi că zonele care au avut rezistenţă armată au fost lovite, nimicite, scoase din istorie. La noi, spune preotul satului, nu se mai poate de rău. Bătrânele care i-au apărat pe luptători au pensii de mizerie. Din loturile de MSV-işti,[12] au supravieţuit doar patru foşti deţinuţi politici. I-a bătut nenorocul pe cei din Brăişor. A fost una dintre obştile ţărăneşti martirizate.

12. MSV-işti, condamnaţii la „muncă silnică pe viaţă“ (*n.red.*).

Loturile de ţărani din grupul „Capotă–Dejeu“

Iată componenţii celor trei loturi „Capotă–Dejeu“:

Lotul 1: Gheorghe Borţig; Ioan Borţig; Valer Borţig; Ana Capotă; Iosif Capotă; Oniţa Cataş; Alexandru Cezar; Irina Creţ; Teofil Creţu; Alexandru Dejeu; Gheorghe Duhaneş; Ion Ginca; Iosif Iancu; Petre Poftean; Vasile Pop; Iosif Roşca; Traian Tulbure.

Din lotul 2: Valer Borţig; Vasile Borţig; Iosif Capotă; Gheorghe Cataş; Gheorghe Creţu; Ana Dejeu; Ioan Dejeu.

Din lotul 3: Traian Borţig; Panait Creţ; Valer Fărcane; Gheorghe Hanga; Gheorghe Laza; Ilarie Lung; Teodor Lung; Teodor Mugur; Vasile Mulure; Gheorghe Nicula; Vasile Părţilă; Petre Ranca; Floarea Urs.

Gavril Dejeu: Cincizeci de oameni au fost, prin urmare, trimişi în judecată şi condamnaţi efectiv, dar vreau să vă spun că numărul oamenilor care au luat cunoştinţă de existenţa doctorului Capotă ca fugar şi al oamenilor care, într-un fel sau altul, au cunoscut şi activitatea lui este mult mai mare decât aceşti cincizeci. Dar atât doctorul Capotă, cât şi fratele meu şi ceilalţi au dat dovadă de o demnitate şi de o tărie de caracter ieşite din comun, încât, în ciuda presiunilor la care au fost supuşi în acest dosar, n-au dezvăluit decât identităţile şi numele de persoane despre care aveau convingerea că sunt deja în mâna Securităţii. Pentru mine, este într-adevăr un mister, oarecum un mister, ca, timp de zece ani, un număr de cincizeci de români, plus un număr nespecificat de alţi români, care n-au fost judecaţi, să ştie despre existenţa unui om urmărit de Securitate şi să se menţină totuşi această stare, fără ca Securitatea să poată pune mâna pe ei. Aceasta demonstrează faptul – după mine, demn de semnalat – că aceşti oameni au fost bine aleşi. De altfel, în procedeul lor intra şi jurământul. Îi puneau să jure. Îi puneau să jure că, odată ce iau cunoştinţă despre ei şi despre activitatea lor, nu-i vor divulga. Jurau pe cruce, un jurământ pe credinţă, pe Biblie. Dar, dincolo de jurământ, s-a dovedit că aceşti oameni – oameni nu foarte tineri, dintre ei chiar şi femei în vârstă, bătrâne, de la care te-ai fi aşteptat să cedeze la prima încercare şi care au apărut şi ca inculpate în proces –, aceşti oameni, timp de zece ani, au ştiut să păstreze acest secret. Aş face o comparaţie cu ziua de azi. În ziua de astăzi, se spune că, dacă doi români cunosc un lucru, atunci

cunoaşte toată lumea. Sigur că nu este un adevăr absolut, dar vreau să spun că aceşti oameni au fost construiţi dintr-un aluat special, şi anume au avut acea demnitate, acea putere şi acea tărie de caracter necesare obiectivului acesta. Majoritatea dintre ei erau ţărani. Doctorul Capotă, în cei zece ani, a stat la ţară, între ţărani. A stat o foarte bună perioadă de timp în casa propriilor săi părinţi, în comuna Mărgău, după care – pentru că ştiau prea mulţi mărgăoani, cum spun ei, adică locuitori ai Mărgăului, că el este acolo – a plecat. A plecat în satul Brăişor, ce ţine de comuna Poieni, şi în satul Hodiş, care, de asemenea, ţine de comuna Poieni. Din dosar, rezultă că a stat, în cei zece ani de zile, în aceste trei localităţi, în Mărgău, în Brăişor şi în Hodiş, în toate cazurile la familii de ţărani. În acest dosar, apare, de pildă, Irina Creţ, o femeie în vârstă la care a stat, o mesageră, o transmiţătoare de date, de mesaje ale doctorului Capotă – pentru că, să ştiţi, aceşti ţărani simpli la care stătea făceau şi pe mesagerii, inclusiv în Cluj duceau mesaje ale doctorului Capotă la personalităţi importante.

Nepoata Irinei Creţ îşi aminteşte cum i-au fost arestaţi – la câteva zile după prinderea doctorului Capotă – bunica, mama, tatăl. În optica justiţiei comuniste, nedenunţarea şi favorizarea celui învinuit, relaţia de ajutorare mamă–fiu erau infracţiuni care puneau în pericol ordinea şi siguranţa statului comunist.

Casa Irinei Creţ, bătrâna care, împreună cu fiica ei Iustina Nicula şi cu bărbatul acesteia, Gheorghe Nicula, l-a adăpostit câţiva ani pe doctorul Capotă.

Maria Nicula: Au luat-o direct că l-a îngrijit, că a stat aici, la ea.

L. H. L.: Aici îşi scria manifestele?

M. N.: Eu nu ştiu dacă a scris ce a scris.

L. H. L.: Mai departe, după bunica, cine a urmat?

M. N.: Tata. Pe tatăl meu, Gheorghe Nicula, l-au arestat în 2 februarie. L-au arestat numai pe el, că tata a fost membru de partid, secretar politic atunci, el a fost în armată cu Divizia „Tudor Vladimirescu“.

L. H. L.: Tata ştia de ascunderea doctorului?

M. N.: Sigur. De ce a fost în puşcărie?

L. H. L.: Şi, pe urmă, mama.

M. N.: Pe urmă, au luat-o pe mama, la patru săptămâni după el.

L. H. L.: Ce aţi făcut dumneavoastră singură aici?

M. N.: Am avut un frate – frate-meu e la Cluj –, şi trăia şi bunicul meu, tatăl tatălui, stătea la casa lui, şi apoi a venit aici. Bunica mea, Creţ Irina, a avut o soră la Bucureşti, şi pe urmă a venit şi ea de acolo. Ea, săraca, a avut o soră, şi a adus-o şi pe aceea. Am rămas cu ei, cu mătuşa aceea şi cu bunicul meu.

L. H. L.: Când s-au întors din închisoare?

M. N.: Bunica s-a întors în mai. S-au dus după ea maică-mea şi cu naşa mea de cununie, au mers la Miercurea Ciuc, s-au dus după ea, că a avut necazuri la un picior de la reumatism, o tot supăra piciorul. Mama a venit – că mama a împlinit în februarie patru ani –, a venit cu pedeapsa făcută. Tata a venit la şase ani după ele.

Oniţa Cataş, condamnată la cinci ani de temniţă grea pentru nedenunţare. În casa ei a fost ascunsă maşina de scris a doctorului Capotă.

În cea mai neagră perioadă a dictaturii, din Brăişor sunt expediate, prin bunăvoinţa ţăranilor, sute de scrisori în toată ţara. În tăcerea imensă, vocile protestului, atât de puţine, dar atât de curajoase, creează în lumea orwelliană a Securităţii un adevărat război al comunicatelor şi al ordinelor. Vocea singulară trebuia redusă la tăcere.

Gavril Dejeu: Sigur că, îndată după arestarea lor, rămăseseră copii mici pe drumuri. Arestările aveau loc din zi în zi sau la săptămână. Eu eram judecător la Sibiu, faptele se petreceau în judeţul Cluj. Eram chemat acasă de câte ori se întâmpla câte un lucru mai deosebit. Şi pot să vă spun că am trăit momente extrem de dificile. Eu eram conştient de urmările pe care le antrenează acest dosar. Cunoscând faptele, ele se pot reţine în sarcină. Eram conştient că se poate ajunge la condamnare la moarte. Eram conştient că Securitatea urmăreşte totul. Cu toate acestea, când mergeam acasă, trebuia să zâmbesc, trebuia să zâmbesc încurajator, pentru ca familia şi oamenii care erau implicaţi în acest dosar să nu-şi piardă stăpânirea, să aibă totuşi o fărâmă de încredere pentru un deznodământ mai bun decât cel fatal.

Elena Leu Capotă: Vă închipuiţi la o anchetă cât mă învârteau, ce făceau. Nu mai puteam suporta. Îmi tot spuneau: „Tu ai băgat în puşcărie, tu ai nenorocit atâta lume, dacă l-ai fi spus poate era şi el liber şi erai altfel. Tu eşti cea mai vinovată.“

L. H. L.: Şi vă simţeaţi vinovată?

E. L. C.: Nu mă simţeam vinovată. N-am făcut eu nici un rău. Ce? Era să-l spun? Dacă l-aş fi spus, îmi încărcam conştiinţa, sigur că-l executau, şi atunci sigur conştiinţa mea era încărcată, că e din cauza mea.

Teofil Creţu (*condamnat, în grupul „Capotă–Dejeu“, la muncă silnică pe viaţă*): Pe doctorul Capotă, îl cunoşteam de foarte mult timp, de circa douăzeci de ani, şi, mai ales, după revenirea Ardealului, în 1944. L-am cunoscut ca un medic veterinar destoinic, care se ocupa îndeaproape de ţărani, se ocupa de zona respectivă, de Depresiunea Huedinului, unde voia să facă o zonă zootehnică foarte puternică. Pentru asta lupta şi activa, şi oamenii îl iubeau, toată lumea îl stima, îl respecta, pentru că avea o atitudine foarte promptă faţă de toate evenimentele.

L. H. L.: Era doctor aici, în zonă?

T. C.: Era medic veterinar de plasă, cum era înainte plasa, plasa Huedin. Şi, pe urmă, a revenit doctorul Dejeu. Eu am fost coleg la gimnaziu, la Huedin, cu doctorul Dejeu, deci îl cunoşteam din aceeaşi perioadă de când îl ştiam şi pe doctorul Capotă. Ulterior, doctorul Dejeu a absolvit facultatea şi a fost repartizat în Mărgău, unde s-a cunoscut cu nepoata domnului doctor Capotă, cu Raluca a lui Aura, sora doctorului, şi s-au căsătorit. Am ţinut legătură cu ei,

cu amândoi, tot timpul. Ştiam că sunt oameni hotărâţi, oameni fermi, care nu dădeau în lături de la lupta împotriva comunismului, din contră, în toate ocaziile şi împrejurările când aveam discuţii cu dânşii, numai despre asta vorbeam şi numai despre asta discutam, despre felul în care cum putem lupta, cum putem activa contra comunismului la noi în ţară.

L. H. L.: Cu ce vă afecta comunismul în zona aceasta?

T. C.: În zona asta, ne-a afectat, în primul rând – ca s-o iau religios –, în 1948, când am fost trecuţi forţat de la religia noastră greco-catolică la religia ortodoxă. Noi n-am acceptat şi n-am primit niciodată asta, dar a fost o silnicie, s-a forţat. Nu mai spun că taică-meu, fiind prim-curator, şi preotul respectiv de atunci au fost duşi la Securitate, la Huedin, acolo le-au pus în vedere să treacă toată comuna, ei n-au vrut să treacă, şi atunci le-au spus ca, în trei zile, să se prezinte cu pâine, cu mâncare şi cu haine groase pe mai mult timp. Până s-au dus ei acolo, până atunci, cineva a venit în sat, activişti de partid, sau alţi activişti, şi au forţat toată comuna şi au trecut la religia ortodoxă. Asta este un punct, în ce priveşte credinţa. În ce priveşte restul, administraţiile şi restul, cu pământul, cu celelalte, erau nişte cote impuse peste măsură, ca datorie de război pentru Rusia, pentru Uniunea Sovietică, cum era atunci. Erau insuportabile. Ca să poată lua mai mult, pe noi ne-au ridicat la rangul de chiaburi, noi fiind ţărani mijlocaşi, nişte ţărani ai căror părinţi au agonisit cu trudă şi cu muncă şi au cumpărat pământ. De la bătrâni, au fost câte şapte fraţi în familie, şi pământul s-a mai fărâmiţat. Taică-meu credea în pământ. Lucra la CFR cu mama şi a cumpărat o sumedenie de pământuri din hotarul Huedinului, ca să agonisească, să aibă pământ. Noi uram din străfundul inimii noastre, din fiinţa noastră regimul comunist, regimul impus de Uniunea Sovietică.

Dosar de urmărire informativă:

Au apărut manifeste cu caracter contrarevoluţionar.

Sunt difuzate de Frontul Naţional Creştin „Iuliu Maniu“.

Propunem deschiderea de acţiune informativă.

Spuneţi ca în 24 de ore să se raporteze…

Locurile din Huedin unde au fost răspândite manifestele.

Plan de acţiune informativă.

Biroul D va intercepta corespondenţa numiţilor…

Se va face deplasare la Huedin şi Ciucea, pentru verificarea maşinilor de scris.

În zi de târg, s-au difuzat manifeste împachetate în ziarul Scânteia.

Se va pune în aplicare următoarea direcţie informativă…

Vor fi folosiţi cei mai capabili informatori ai Securităţii, în special cei cu pătrunderi în problemele fostelor partide istorice.

S-au întocmit fişele biografice a cinci sute de învăţători şi patruzeci şi trei de preoţi cu talent de versificaţie.

Ne vom folosi de ajutorul sectoriştilor, care vor dirija agentura, în scopul depistării autorilor.

Suspecţii asupra cărora nu vom avea acoperire informativă vor fi incluşi într-un nou plan de informatori.

Până în prezent, în decurs de cinci ani, au avut loc douăzeci şi opt de difuzări de manifeste.

La data de 8 şi 28 februarie 1956, lt. Szabó de la raionul Huedin ne-a făcut legătura cu informatorul calificat „Tulbure Ioachim".

Majoritatea manifestelor sunt scrise cu un dialect folosit în regiunea Munţilor Apuseni.

Manifestul nr. 1, intitulat „Fraţi români de pe ogoare, meseriaşi şi cărturari", are un caracter naţionalist, antisovietic şi proimperialist.

Majoritatea manifestelor sunt aşa-zise poezii, cu titluri duşmănoase.

O poezie intitulată „La noi, în RPR" este preluată după poezia şovină „La noi" de O. Goga.

[*În textul său, se*] *întrebuinţau expresii folosite în presa fascistă ca: „iureşul suprem contra bolşevismului gropar de patrie şi libertate naţională".*

Raportăm că, până în prezent, autorul nu a putut fi identificat.

Pânda în Piaţa Huedinului.

Raportaţi imediat rezultatele obţinute în urma acţiunii de depistare a manifestelor.

Filajul corespondenţelor se va continua. De aceasta, va răspunde lt. de securitate Zoltán Kappel.

Autorul manifestului scrie: „Voi rămâne o santinelă trează la poalele muntelui Vlădeasa".

Ultimele manifeste au fost răspândite la 8 iulie 1956, în judeţul Cluj.

În urma expertizelor, s-a stabilit că toate manifestele au fost scrise de aceeaşi maşină.

Manifestul nr. 2 calomniază regimul nostru, arătând că n-are nimic sfânt, nici familie, nici neam, nici ţară şi e fără Dumnezeu.

Difuzatorul a întrebuinţat, ca formă de derutare, şi faptul că a scris cu creion chimic pe hârtia manifestelor trimise prin poştă: culese de pe străzile Clujului.

Către Direcţia Generală a Securităţii Poporului: în urma acţiunii informative duse pentru identificarea autorilor, până în prezent [*aceştia*] *n-au putut fi identificaţi.*

De la primele manifeste, strategii Securităţii încep o amplă operaţie de acoperire informativă. Am extras din rapoarte câteva aspecte, care spun, în limbajul lor frust, că, în ciuda vigilenţei neadormite, a dublării aproape a fiecărui intelectual din zonă cu un informator, a perfecţiunii schiţelor, amplasamentelor, statisticilor, expertizelor, autorul manifestelor nu a putut fi prins timp de zece ani.

[*Casa lui Ion Borţig, satul Brăişor, în care a fost prins şi arestat, la 6 decembrie 1957, dr. Iosif Capotă.*]

Augustin Creţu: Ştia aproape jumătate de sat că atunci, seara, doctorul Capotă a venit şi a stat aici, în cameră. Înainte de asta,

seara, a venit aici Iosif Borţig, care era vecin cu noi, şi a întrebat: „Domnule Capotă, vă culcaţi degrabă acum, seara?“ A răspuns că nu. „De ce, Iosife?“ „Aş vrea să vin, să stau, să ascult şi eu radio.“ „Bine, vă aştept.“ A trecut ora 11, a trecut ora 12, a trecut ora 1, Borţig nu mai vine. El, pe la ora 1.30, s-a culcat. Soacră-mea dormea în prima odaie. Dânsul era aici, cum v-am arătat, în pat, şi a adormit. La un moment dat, pe la ora 1 şi ceva, a venit Securitatea, ca să-l prindă. Era un semnal, au bătut în uşă de trei ori, uşa nu s-a deschis. Ei n-au mai avut răbdare, şi atunci s-au izbit patru persoane în uşă, au rupt broasca şi au intrat în cameră, unde era soacră-mea. Din camera aia, dânşii au intrat în camera de dincolo, unde dânsul chiar atunci adormise, şi au intrat la el. Acolo, au tras plapuma de pe el, ca să-l dezvelească. Dânsul, la trezire, şi-a dat seama imediat că a fost trădat şi e prins. A încercat cu mâna să-şi ia sticluţa cu otravă, cu care voia să se otrăvească, nicidecum nu avea intenţia să pună mâna pe armă, ca să împuşte, ca să facă ceva. Atunci, l-au prins de mână şi nu l-au mai lăsat să-şi ia sticluţa cu otravă. L-au prins, l-au arestat, l-au scos afară şi l-au dus. L-au scos pe aici, prin grădină, aici, deasupra, în deal, erau maşinile Securităţii. Satul era cu totul era înconjurat de Securitate, din toate părţile, nu putea intra nimeni, nici să iasă din sat, nici să intre.

Mărturia lui Valer Fărcane – condamnat, în grupul „Capotă–Dejeu“, la muncă silnică pe viaţă –, auzită, în celulă, de la dr. Iosif Capotă:

Valer Fărcane: Au dat buzna a doua oară. Au deschis uşa şi s-au repezit asupra dânsului cu trei sau patru lanterne, din alea puternice. Doctorul stătea liniştit – că venea badea Ioan Borţig, să-i povestească ce a fost pe la presă. Când i-a văzut, n-a mai putut face nimic, s-au repezit asupra lui şi imediat l-au prins de mâini, l-au ridicat şi numaidecât i-au înfăşurat un lanţ de ăsta – cum se scoate apă din fântână – peste mâini roată. Gruia, care era comandantul Securităţii la Cluj, juca şi dănţuia prin cameră de bucurie.

Cimitirul din Gherla, de lângă penitenciar

A-ţi regăsi morţii înseamnă a-ţi regăsi sufletul. Unii oameni au aşteptat patruzeci de ani să vadă dosarele fraţilor, ale taţilor, crezând că dosarele le vor dezvălui răspunsul la întrebarea dureroasă: unde le sunt morţii? În aceste câmpuri de oseminte, urmele pământeşti ale doctorului Iosif Capotă şi ale doctorului Alexandru Dejeu nu s-au mai regăsit. Unii oameni au devenit peste noapte istorici, convinşi că pagina de document le înlesneşte accesul la cunoaşterea deplină. Unde să-i caute familia pe cei doi tineri? Aduşi pentru confruntare la Securitatea din Cluj, doctorul Capotă şi doctorul Dejeu, cu un curaj admirabil, aproape sinucigaş, s-au repezit şi s-au îmbrăţişat în faţa anchetatorilor. Gestul lor de demnitate va fi aspru sancţionat şi dincolo de moarte.

Grupul „Capotă–Dejeu“. Procesul. Execuţia. Suferinţele urmaşilor

În fostul sediu al Securităţii din Cluj, au fost anchetaţi, începând cu 7 decembrie 1957, chiar din ziua arestării, toţi membrii grupului „Capotă–Dejeu“. Anchetatorii le cereau celor doi capi de lot să-şi mărturisească activitatea duşmănoasă, contrarevoluţionară, fascistă împotriva regimului democrat-popular. Timp de aproape trei luni, nu se pot obţine nici un fel de răspunsuri. Interogatoriile, confruntările sunt din ce în ce mai grele. Faptele sunt dezvăluite pe măsură ce atât doctorul Capotă, cât şi doctorul Dejeu sunt convinşi că oamenii sunt arestaţi şi că s-au obţinut, pe calea forţei, toate datele anchetei. Rostul negării – va explica mai târziu doctorul Dejeu – n-a fost diminuarea răspunderii personale, ci limitarea numărului de persoane arestate. Abia din 8 februarie 1958 încep mărturisirile complete, care intră în sfera intimă a motivaţiilor. S-a crezut, în perioada anilor 1947–1954, că înlăturarea regimului comunist se poate face prin forţă, pe fundalul Războiului Rece, al confruntărilor dintre Est şi Vest. Se aştepta debarcarea aliaţilor în zona Cortinei de Fier, se nădăjduia ajutorul american. Între anii 1954 şi 1956, nimeni nu mai credea într-o victorie a forţei. Se aştepta la evoluţia democratică; era perioada „Hruşciov“, perioadă de stabilizare a conflictului internaţional. După anul 1956, şi-au dat seama că singura cale de a scăpa de opresiunea comunistă rămâne lupta armată. Carcasa totalitară nu va ceda decât prin forţă. Despre perioada de anchetă, ne vorbeşte un martor extrem de important, un om care a trăit printre morţi şi a supravieţuit pentru că avea douăzeci de ani şi credea cu putere în Dumnezeu.

Fostul sediu al Securităţii din Cluj. Aici au fost anchetaţi membrii grupului „Capotă–Dejeu“ în intervalul 7 decembrie 1957–8 februarie 1958.

Ioan Florea (*condamnat la muncă silnică pe viaţă, pentru crima de nedenunţare în lotul „Fraţilor Şuşman“*)**:** Prima dată, vă spun numai ceea ce ştiu. Atunci când m-au arestat pe mine, m-au dezbrăcat, poate n-ar trebui să spun asta. Când m-au băgat, m-au dezbrăcat la pielea goală, ca să mă bată şi să spun ce ştiu. Am avut la mine şi ceva bani, pe care mi-i pusese nevastă-mea. Mi i-au luat şi mi-au zis: „Îmbracă-te!“ M-au legat la ochi şi m-au dus la celula a doua. Ştiu şi acum că nu le-am văzut niciodată, nici nu le ştiu numărul. M-au dus la celula a doua. Ne-a deschis uşa un caraliu sau gardian. M-au băgat în celulă, o celulă micuţă, cu masă de beton, cu fiare, cu paturi sudate. Am văzut un om stând cu faţa la perete. După ce a blocat uşa, omul s-a întors, să nu fie tot în poziţia aceea. Eu am zis „bună ziua“. Mi-a fost ruşine să nu ştiu eu să dau bineţe. A zis, şi el, „bună ziua“. Văzându-mă atât de fricos – tremuram –, m-a întrebat: „De unde eşti?“ „Dar nu te teme“, a zis către mine. Eu am zis că sunt din Traniş, comuna Poieni. De acolo sunt şi eu, sunt

doctorul Dejeu. Atunci, m-am liniştit puţin. A zis: „Aşază-te, aşază-te pe pat, că nu avem voie să stăm de la 5 şi până la 10 decât în şezut, să nu ne rezemăm cu capul de perete.“ Eu am înţeles. Doamne, cât eram de slab şi de fricos! A zis către mine, seara: „Florea, îţi dau ceva dintr-al meu, să mănânci?“ Am zis: „Domnule doctor, mie nu-mi trebuie nimic, nu pot.“ „Dar ce vrei să faci?“ Dumnezeu să-l odihnească, să-i fie ţărâna uşoară, m-a ajutat foarte mult, m-a încurajat. „Nu-ţi fie frică“, zice, „noi nu vom pieri aici, tu poate că vei scăpa şi-ţi voi spune, la urmă, ce să spui.“ Veneau şi ne scoteau şi noaptea la anchetă, ne legau la ochi. Venea de acolo şi, câteodată, Oprea, anchetatorul domnului doctor, îi dădea cinci ţigări. Dânsul nu fuma. Eu mai fumam atunci, pe urmă m-am lăsat de fumat şi am zis că mie nu-mi mai trebuie, eu vreau să mor aici. Totdeauna venea gardianul şi ne ducea cu ţucalul. Domnul doctor, Dumnezeu să-l odihnească, zicea: „Eu îl apuc de jos.“ Ne lega pe amândoi la ochi, ne lua Cârciu şi ne ducea până la toaletă. Era nervos şi mi-a zis: „Nu vreau să-i mai văd pe ăştia, îmi pare rău de Liana Carmen, de fata mea, poate că mă voi întâlni o dată cu ea.“ A zis că, dacă mă voi întâlni cu ea, să-i spun că am stat cu el. Şi a plâns. Vorbeam aşa de încet, că, la fiecare două minute, dacă mă credeţi ce spun, venea şeful care ne păzea şi deschidea vizeta. Să vă spun ce e vizeta, că nu toată lumea o ştie: o găurică în uşă, cât o roată de fus. A spus că nu îi e frică de moarte, numai să ştie pentru ce a murit. Atât a zis. „Îmi pare rău de fată. Dacă vei ajunge vreodată acasă – că tu poate ai să ajungi –, spune-le pentru ce am murit eu. Şi tu vei fi condamnat.“ Eu am rămas condamnat pe viaţă, iar dânsul la moarte. Vă spun: am stat jumătate de an – şi arăta foarte slab, făcea greva foamei. Când făcea greva foamei, să ştiţi că nu mă putea ajuta cu nimic, pentru că, dacă venea mâncare dimineaţa, la amiază trebuia s-o ia înapoi gardianul, la amiază nu mânca, şi iar trebuia s-o ia înapoi, şi nu putea să-mi dea o îmbucătură de mămăligă. Doamne, milă îi era de mine! „Domnule doctor, dar nu vă lăsaţi să muriţi, poate că vom scăpa.“ „Florea, eu vreau să mor, dar să-i spui cui va ieşi afară, fetei mele, lui Carmen, că numai după ea sunt necăjit.“ La ei, trebuia să dispară oamenii care au fost împotriva comunismului, să moară, dar deodată nu ne puteau omorî.

Clujul anilor 1957–1958 a fost scena pe care s-a derulat tragedia luptătorilor din Munţii Apuseni. Şi doctorul Iosif Capotă, şi doctorul Alexandru Dejeu, conducătorii grupului de rezistenţă anticomunistă din masivul Vlădeasa, erau foarte tineri la vremea aceea. Alexandru Dejeu terminase ca şef de promoţie Medicina la Cluj, se căsătorise şi avea o fetiţă de patru ani, Liana Carmen. În momentul arestării, practica medicina în comuna Dragu, din fostul raion Jibou. Soţia sa, Ana, era profesoară. A fost arestată odată cu lotul 3 al grupului de favorizatori. Doctorul Iosif Capotă se căsătorise imediat după terminarea Facultăţii de Medicină Veterinară din Bucureşti. S-a stabilit la Huedin, aproape de Mărgău – locuri în care se născuse şi de care era ataşat sufleteşte –, în casa

pe care soţia sa o primise ca dotă de la părinţi. În decembrie 1957, când a fost reţinut după zece ani de luptă subversivă, îşi va lăsa soţia cu cele două fetiţe în voia sorţii. Elena Leu Capotă va fi şi ea arestată, casa îi va fi confiscată, iar copilele vor rămâne în grija unor rude îndepărtate. Deşi ţăranii din Mărgău, din Plăişor şi din Poieni l-au apărat pe doctorul lor, Elena Leu Capotă şi fiicele ei, Mariana şi Adriana, au trebuit să se despartă de casa părintească, să plece cât mai departe, ca să poată trăi, ca numele şi biografiile lor să fie uitate un timp. Acum, ceaţa se ridică din văile Apusenilor, şi totuşi de întors în casa părintească nu se mai pot întoarce. Sentinţele de atunci au rămas în vigoare şi azi.

Toate cele trei loturi ale grupului de rezistenţă „Capotă–Dejeu“ au fost judecate de Tribunalul Militar din Cluj. Puţinii supravieţuitori au reuşit să recompună ceva din atmosfera sinistră a acelui proces. Completul de judecată era alcătuit din colonel de justiţie Paul Finichi, preşedinte, şi cei doi asesori populari, colonel Gheorghe Ioniţă şi maior Alexandru Olah, de o ferocitate ieşită din comun, demonstrată pe tot parcursul procesului. La adresa luptătorilor şi a familiilor lor, s-au proferat cele mai grele acuzaţii. Au fost pronunţate în timpul desfăşurării procesului cuvinte pline de ură şi de dispreţ, de natură să-i intimideze şi să-i înfricoşeze pe cei prezenţi şi pe cei aflaţi dincolo de perimetrul acestei săli. Din când în când, se mai auzea ţipătul sfâşietor al mamelor, care cereau îndurare pentru copiii rămaşi fără părinţi şi fără adăpost.

Loturile de ţărani din grupul „Capotă–Dejeu“

Gavril Dejeu: Procesul, care a durat mai multe zile, a fost demonstrativ. La proces, n-au putut să participe decât invitaţi oficiali ai instanţei, cu toate acreditările. Tot procesul a fost aranjat de Securitate.

L. H. L.: La Cluj s-a petrecut.

G. D.: La Cluj, la Tribunalul Militar din Cluj.

L. H. L.: Secţia a 3-a.

G. D.: Secţia a 3-a militară. Şi, sigur, au fost invitate autorităţile politice ale oraşului şi judeţului Cluj. Îmi aduc aminte că, printre invitaţi, figura şi poetul Mihai Beniuc, care stătea în prima bancă în sală, la locul de onoare. Era invitat, pentru că era deputat de Huedin în Marea Adunare Naţională. Locul de desfăşurare a acestei acţiuni din Munţii Apuseni era în raza raionului Huedin. De aceea era invitat şi el. În sală, s-a permis să participe şi o parte dintre rudele inculpaţilor. Erau optsprezece inculpaţi, dacă nu mă înşel. În mod sigur, din partea fratelui meu, de pildă, am participat eu, mama mea, care a ţinut neapărat să participe la proces, şi o soră, de asemenea, din Cluj, noi trei. Au participat şi restul rudelor din partea inculpaţilor, noi am avut un regim special, să zicem, de aşezare în sală, în faţă erau invitaţii, mă rog, persoanele agreate, iar nouă ni s-au rezervat, undeva, în spatele sălii, câteva rânduri, unde am fost aranjaţi. Ni s-a atras atenţia asupra modului în care să ne comportăm, ca să nu deranjăm lucrările procesului.

L. H. L.: Cum arăta fratele dumneavoastră atunci? Cum l-aţi văzut din sală?

G. D.: Vreau să vă spun că prezenţa lui la proces a fost marcată, în mod specific, de evoluţia procesului. În prima zi a procesului, mi s-a părut că e foarte sprinten, stăpân pe sine, calm şi raţional, foarte raţional în răspunsurile pe care le-a dat în cadrul anchetei. Pe măsură însă ce procesul a evoluat, am observat că s-a produs ceva, astfel încât, în ultima zi a şedinţei, a fost adus sprijinit de un braţ de către un organ de Securitate. Am văzut pe faţa lui, pe pometul obrazului stâng, urme de loviri. Ei erau bineînţeles aduşi sub escortă extrem de severă, în felul acesta: şir indian, în faţă un ofiţer de securitate, urma doctorul Capotă, încă un ofiţer de securitate, urma fratele meu, încă un ofiţer de securitate, apoi cei mai puţin periculoşi, iar rândul se termina, de asemenea, cu un ofiţer de securitate. Tot acest şir era flancat, în stânga şi în dreapta, de alţi ofiţeri de securitate. Sigur, eu nu m-am putut apropia de ei foarte mult, dar, la un moment dat, cred că m-am găsit la o distanţă de aproximativ cinci-şase metri. Era prima sau a doua zi a procesului de judecată, şi atunci am surprins din partea fratelui meu, care s-a uitat direct la mine, am surprins un mesaj pe care mi-l transmitea din privire şi din configuraţia feţei, un mesaj de îmbărbătare, el încerca să mă îmbărbăteze pe mine, zâmbindu-mi şi arătând o mină încrezătoare în viitor. Probabil că acest mesaj mi-l transmitea ca să-l dau mai departe, fiindcă, într-adevăr, familiile noastre – a noastră, a doctorului Capotă – erau răvăşite de câteva luni de zile, de când ei erau arestaţi, pentru că repercusiunile acestui proces s-au răsfrânt şi asupra noastră, nu numai neapărat asupra lor.

Învinuiţii din acest prim lot se aşteptau la o sentinţă dură din partea tribunalului, dar nu la condamnarea la moarte. Practic, în timpul procesului le fusese adus la cunoştinţă temeiul juridic al învinuirilor, dar nici textul de lege, şi nici actul de acuzare nu le erau cunoscute. Dacă în sarcina doctorului Iosif Capotă căpăta gravitate forţa cuvântului tipărit, forţa manifestelor al căror mesaj era mai ameninţător decât armele, în cazul doctorului Alexandru Dejeu se reţinea încercarea de a constitui o organizaţie paramilitară în comuna Dragu şi în satele din jur, un nucleu de rezistenţă activă. Procesul se desfăşura după o recentă Plenară a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, din iunie 1958, în care se luase măsura drastică a unor noi epurări în justiţie. Revoluţia din Ungaria dăduse aripi speranţelor, iar aceste aripi trebuiau grabnic retezate.

Gavril Dejeu: În legătură cu pasajul acesta extrem de grav, dârz şi de verticalitate ieşită din comun în faţa pericolului morţii, la ultimul cuvânt, judecătorul a întrebat: „În declaraţiile dumitale, ai o frază“ – şi i-a citit acea frază – „«dacă istoria s-ar repeta, în fond aş face la fel, aş schimba doar forma».“ Ne găseam în situaţia în care procurorul pusese concluzii de condamnare la moarte, în şedinţă publică ceruse condamnarea la moarte pentru el şi pentru doctorul Capotă. Şi întrebarea i-o punea preşedintele completului de judecată, la ultimul cuvânt. Inculpatul are totdeauna ultimul cuvânt

în cadrul procesului penal. L-a întrebat dacă-şi menţine această declaraţie. Sigur că momentul era uluitor, uluitor şi pentru noi, cei din sală, care nu eram direct implicaţi, având în vedere semnificaţia şi sensul cu totul deosebit, încărcat al frazei. L-a întrebat deci dacă-şi menţine această afirmaţie. Şi trebuie să vă spun că fratele meu a stat câteva momente de respiro, câteva secunde de tăcere, s-a aşternut pur şi simplu tăcerea în toată sala, răspunsul se aştepta cu răsuflarea la gură de toată lumea. După câteva momente bune de reflecţie, fratele meu a răspuns: „Da, îmi menţin această declaraţie.“ După care, preşedintele a întrebat: „Ce ai înţeles dumneata prin formularea că, în fond, ai face la fel, doar forma ai schimbat-o? Ce ai înţeles prin «schimbarea formei»?“ Atunci, fratele meu a dat un răspuns care nu este trecut în motivarea sentinţei. A spus: „Aş fi procedat în aşa fel, încât să nu mai fiu prins de organele de Securitate.“ Explic această atitudine prin doi factori: o dată, că fratele meu, prin felul său de a fi, nu se putea renega pe el însuşi. Din punct de vedere moral, i-ar fi fost extraordinar de greu să facă pasul invers în faţa instanţei de judecată, în faţa publicului şi în faţa noastră. Nu, din câte l-am cunoscut eu, el nu era capabil s-o facă. Iar, în al doilea rând, cred că a făcut următorul raţionament: cred că a ştiut că, indiferent dacă este condamnat la moarte sau nu, în realitate moartea îl aşteaptă, fiindcă modul în care s-au comportat cu el organele de Securitate a fost incalificabil. S-au purtat aşa, pentru că fratele meu oarecum i-a provocat, i-a sfidat. De pildă, în timpul desfăşurării anchetei, mi-au parvenit informaţii că, de câte ori erau puşi faţă în faţă, fratele meu şi doctorul Capotă se îmbrăţişau în faţa organului de anchetă. Asta a fost o sfidare. Fratele meu a fost prea mândru pentru a se lăsa umilit. Umilinţa a fost pentru el un sentiment absolut insuportabil.

La 11 iulie 1958, sentinţa este comunicată membrilor grupului „Capotă–Dejeu“, la Penitenciarul din Gherla, unde sunt depuşi în zarcă[13] condamnaţii la moarte şi MSV-iştii, iar ceilalţi cu pedepse între cinci şi douăzeci şi cinci de ani în celular. După mărturiile unor supravieţuitori, acest lot de vajnici bărbaţi, care dovediseră demnitate şi tărie de caracter pe parcursul confruntării cu Securitatea şi cu justiţia comunistă, a creat un adevărat şoc emoţional. Zbirii închisorii au încercat să-i izoleze. Curajul lor putea prolifera.

13. Zarcă „carceră, celulă“ (< magh. *zárka*). Cf. şi nota **, p. 72 (*n.red.*).

Valer Fărcane (*fost primar al comunei Brăişor, condamnat în grupul „Capotă–Dejeu“ la muncă silnică pe viaţă, pentru nedenunţare*): Acolo ne-a triat. A luat dosarele şi le-a dat lui Istrate, care era mare şef acolo.

L. H. L.: Adjunctul lui Goiciu.

V. F.: Da. I le-a dat lui, iar pe mine, pe domnul doctor şi pe Petrea Ramza, nepotul domnului doctor, ne-a luat deoparte, ne-a pus dosarele deoparte. Pe ceilalţi, i-a luat şi i-a băgat în închisoarea aia mare cu patru etaje. Pe noi trei, ne-a luat şi ne-a băgat, prin două

porţi mai încolo, în închisoarea aia a Mariei Theresia, la 4 metri în pământ, la subsol. Acolo era şi domnul doctor Dejeu, am aflat că era acolo, într-o cameră, alături de noi. Cum ne-a băgat acolo, a zis: „Dezbrăcaţi-vă de haine.“ Ne-am dat hainele jos, nu ne-a lăsat nimic. Mie mi-a aruncat o cămaşă, cred că era caldă şi murdară, nu ştiu de pe cine au luat-o, şi o pereche de izmene, o pereche de chiloţi de vară, că era în luna iunie, şi o haină zdrenţuită în câteva locuri. Şi să te îmbraci, în câteva minute să fii îmbrăcat! Ce-au făcut apoi? A venit călăul ăla.

L. H. L.: Înţeleg că v-au pus lanţuri.

V. F.: Da, prinse cu nituri de mâini. Aşa a zis: că ne ţine până când ne vine sentinţa de la Bucureşti, adică recursul. Ştiam că suntem condamnaţi pe viaţă. Domnul doctor avea o şină, era cam de două degete, avea două verigi în care i-au pus mâinile, şi a pus nicovala de-o parte şi a prins-o în nituri. Să vedeţi dumneavoastră ce chin groaznic, că nu-şi putea ţine mâna, nici să se dea într-o parte, să se culce sau să doarmă, nici să mănânce. Îi dădeam cu lingura mâncare din ce era acolo, şi era necăjit, şi plângea. Groaznic. Începuse să i se umfle mâinile. N-a putut rezista decât vreo patru-cinci zile.

Ioan Florea (condamnat la muncă silnică pe viaţă pentru crima de nedenunţare în lotul „Fraţilor Şuşman“): Ce ar trebui eu să vă arăt – că mi-e ruşine, că sunteţi o doamnă, o femeie –, vedeţi dumneavoastră unde sunt astea, loviturile, că doar nevastă-mea nu m-a bătut acasă. Ăstălalt nu vi-l mai arăt, că e de-ajuns atât. Ce-a primit şi domnul doctor, aia e altceva. Asta am vrut să ajung să spun la cineva, că am stat atâta.

L. H. L.: Câţi ani de închisoare aţi făcut?

I. F.: Şase ani şi două luni.

L. H. L.: Pe toţi i-aţi făcut numai la Gherla?

I. F.: Da. De la Gherla, n-au scos pedepsele mari. Dacă am fost condamnat pe viaţă, nu m-a scos.

L. H. L.: Spuneţi-mi, domnule Florea, l-aţi cunoscut pe Goiciu de la Gherla?

I. F.: Sigur. E notat aici.

L. H. L.: Pe hârtia aia, unde aţi notat toţi ofiţerii care v-au chinuit, anchetatorii, Istrate, Cârciu.

I. F.: Aici. Şi Cârciu, şi toţi sunt aici. Vreţi să vi-i dau?

L. H. L.: O să-i luăm mai târziu. Vă amintiţi de Goiciu, de vreo faptă a lui?

I. F.: Cum să nu-mi amintesc? Am stat în zarcă – am fost optzeci şi doi în celulă –, n-am avut unde să ne culcăm, ne-am împărţit locurile cum am putut.

L. H. L.: Şi l-aţi văzut pe Goiciu?

I. F.: Pe căpitan.

L. H. L.: Da, era căpitan la Gherla.

I. F.: Pe urmă, a fost Tudoran, dar nu era şef de arest. Apoi, a fost Istrate, care a fost cu bătăile, apoi fraţii Şomlea. Nici nu trebuie să

scot hârtia asta. Am atâtea în cap, că dacă… eu v-am mai spus, pot să mă descurc în trei limbi.

L. H. L.: Îi ţineţi minte.

Valer Fărcane: Domnule gardian, aduceţi pe cineva, că omul ăsta îşi pierde mâinile dacă-l mai ţineţi aşa. A venit Goiciu, şeful. Dar ăsta zice: „Te omor!“ „Din lotul meu, domnule comandant, chiar să mă condamnaţi la moarte, dacă i-aţi scăpa pe ceilalţi pe care i-aţi adus după mine, aş prefera să fiu împuşcat. Zic să-i lăsaţi liberi, că n-au o aşa mare vină după cum sunt condamnaţi.“ „Trebuia să te gândeşti de la început, nu acum“. Şi-atunci, îi trânteşte o palmă. Eu eram chiar în capăt, dădeam raportul de dimineaţă, că trebuia să raportăm câţi suntem în cameră. Şi lui Petrea Ramza, când i-a dat una săracului, pruncului ăla, a căzut pe spate. Am urmat eu la rând. „Tu ce eşti, mă? Tu după ce ai venit? Ce ţi-a trebuit? Ce ţi-a făcut ţie regimul ăsta? N-ai avut ce-ţi trebuie?“ Când a ajuns la mine, zice: „Tu, mă, în care a avut statul încredere, şi ai făcut ce-ai făcut? Aici vă pier oasele!“ Şi s-a dus. Am stat acolo o lună de zile, până când a venit recursul de la Bucureşti. Când a venit recursul, ne-a chemat afară din celulă.

La 22 august 1958, atât recursul, cât şi cererea adresate Prezidiului Marii Adunări Naţionale de comutare a pedepsei au fost respinse. Mai mult, Tribunalul Militar a agravat încadrarea juridică.

Valer Fărcane: Iar domnul doctor, când a intrat înapoi, zice cu lacrimile în ochi: „Condamnat la moarte“.

Teofil Creţu (*condamnat în grupul „Capotă–Dejeu“ la muncă silnică pe viaţă*): Înainte de execuţie, a vorbit prin uşa asta, pentru că avea rezonanţă de aici, ca un semnal, dădeau un semnal, şi atunci vorbeau. Şi Capotă, şi Dejeu vorbeau de acolo, iar ceilalţi de aici. A doua zi după execuţie, l-au scos pe unul de aici, din celula respectivă, şi i-au zis: „Ia sarsanalele şi bagajele.“ Şi a scos sacoşele afară. Şi i-au zis: „Pune-le la rând!“ Şi le-a pus aici, pe jos.

Celula condamnaţilor la moarte

La 2 septembrie 1958, pe baza mandatului nr. 1485 de execuţie silită şi a adresei de împuternicire, se deplasează la Gherla o comisie compusă din: maior de justiţie Gavrilă Mureşan, de la Procuratura Militară Cluj; medic Moise Terbancea; Constantin Istrate, locţiitor al Penitenciarului Gherla; Zigi Weiner, maior de securitate; comandantul grupului de execuţie căpitan Şerban Constantin. Escorta penitenciarului i-a condus la locul de execuţie. În aceeaşi zi de 2 septembrie, cu o grabă suspectă, la ora 19, sentinţa este adusă la îndeplinire. Era obiceiul, spun unele voci autorizate, ca execuţia să fie încredinţată unei singure persoane. Condamnatul era aşezat cu faţa la zid, iar împuşcarea se făcea din spate, de aproape, cu arma lipită în ceafă. Zidurile acestei celule au fost stropite cu sângele a mii de martiri. Osemintele celor doi luptători n-au fost regăsite în Cimitirul Memorial de la Gherla.

Ioan Florea: Şi să-l caute, dacă-l caută, la Mintiu Gherlei, cinci kilometri de închisoare.

L. H. L.: Acolo a fost îngropat?

I. F.: Da, acolo. Dar, dacă nu i-au pus acolo un lemn cu numărul dosarului, atunci nu-l află. Şase au dus în noaptea aia. Eu am spus să-i caute la cinci kilometri de închisoare. Sunt într-o groapă comună. Am să spun cum a ieşit fratele dânsului din închisoare. Nu l-am văzut. Şi eu eram încarcerat. Dânsul era în pavilionul 3, iar eu la 1, tot în arest. Noi avem despre asta o poezie a noastră.

L. H. L.: Cum a ieşit din pavilion?

I. F.: Păi n-a ieşit singur. L-au împuşcat şi, pe urmă, l-au pus pe o cotigă. Nu singur. D-aia vreau să vă recit asta, dacă vreţi să mi-o primiţi.

L. H. L.: Recitaţi.

I. F.: Aveam acolo o boltă mare, cu un clopot. În ritmul bătăii de clopot, trebuia să ne culcăm pe burtă, pe beton, sau să ne ridicăm înapoi. Cineva a făcut despre bolta asta o poezie. A scris aşa: „Ies morţii sub bolta cu clopot a porţii / Sunt zece la număr / Şi, umăr la umăr, / Merg toţi împreună pe ger şi pe lună / Fără cruce, fără popă, fără mumă. / Din condică, zece s-au şters, / Mutaţi în Univers. / Flămânzii uitat-au de foame / Şi, ţepeni, uitat-au de ger. / Răni vor fi vindecate la cer. / Portarul în drum îi opreşte cu băţul. / Mort pare şi calul, şi omul ce mânuie hăţul. / Le spune: drum bun spre groapa comună, / Ţărâna vă fie mai bună ca domnii ce v-au osândit, / Ca popii ce nu v-au citit. / Dar băgaţi de seamă / Că mâine seară sau poate chiar diseară / Mai treceţi o dată pe la judecată. / Adio.“ Aşa le-a spus. Dacă nu e bine primită, puteţi s-o ştergeţi de aici.

L. H. L.: A cui e poezia?

I. F.: Trebuie să-i deconspir numele?

L. H. L.: Spuneţi-i numele, a cui este, dacă puteţi.

I. F.: Radu Gyr. Eu v-am spus numai să mă lăsaţi să mai suflu puţin, şi aş spune mai multe, dar… văd că… am spus destule.

Aşa-zisa campanie de reabilitare a oamenilor condamnaţi politic pe nedrept după anul 1944 a dat posibilitate Parchetului General condus de foştii procurori generali Vasile Manea Drăgulin şi Nicolae Cochinescu să reactualizeze condamnările şi să menţină, pentru foştii duşmani ai poporului, persecuţiile şi abuzurile comise asupra lor în anii stalinismului. Dacă vinovaţii din anul 1958 sunt în continuare vinovaţi, dacă în judecarea faptelor s-au administrat probe temeinice, dacă confiscările de avere au fost bine stabilite, atunci probabil că, în decembrie 1989, nu s-a schimbat regimul politic comunist, ci doar echipa de la putere. În oraşul Huedin, casa familiei Capotă a fost ocupată abuziv imediat după arestarea soţilor, iar copiii aruncaţi în drum.

L. H. L.: Casa de la Huedin n-aţi cerut-o înapoi acum, după 1990?

Elena Leu Capotă (*soţia doctorului Iosif Capotă*)**:** Am cerut-o. Am avut şi proces. Am pierdut-o. Îmi dă despăgubiri. Casa e evaluată la cinci sute şi nu ştiu cât de milioane. E un teren mare acolo. Sunt 5.000 de metri de grădină. Şi vă închipuiţi, în centrul oraşului. A fost o grădină foarte frumoasă. Puteam să trăiesc numai

din venitul produs de ea… atâţia meri, peri, pruni. Făceam ţuică din aia de 60 de grade, pălincă.

L. H. L.: Măcar despăgubirile vi le-au dat?

E. L. C.: Nu, că n-am primit despăgubiri. Păi îmi dădeau 90 de milioane? Ce fac cu 90 de milioane? Iau garsonieră? Nu primesc. Eu am cerut să-mi dea casa.

Fiicele doctorului Iosif Capotă nu se pot întoarce acasă. Adriana lucrează ca medic într-o comună din judeţul Harghita, iubită şi preţuită de o comunitate de secui. Iar Mariana Delia locuieşte, împreună cu mama sa, într-un apartament confort 2 în Berceni. Un alt membru al familiei Capotă, Victor Capotă, a fost condamnat la cincisprezece ani de muncă silnică şi dispunerea confiscării întregii averi. Casa din Arad a familiei sale a fost preluată de nomenclatura locală, iar copiii şi soţia aruncaţi în pivniţa propriului imobil. În timp ce Victor Capotă este în continuare vinovat, fostul securist care l-a urmărit ani în şir a devenit un marcant membru al SRI-ului local. Iar colonelul Coşceru, cel care l-a arestat, are o vilă frumoasă şi o pensie pe măsură.

Teofil Capotă: Sora doctorului Iosif Capotă – am vrut să ştiu de ce a murit, şi n-am putut să aflu, dar am auzit că a fost patru ani de zile în închisoare, a fost bătută şi a murit.

Abia după patruzeci de ani s-a aflat că Ana Capotă a murit la închisoarea Văcăreşti, în anul 1962.

T. C.: Familia asta a lui Iosif Capotă este complet distrusă. Fratele dânsului, fost căpitan, a fost închis la Aiud vreo şaptesprezece ani, din câte ştiu, iar la câteva luni după ce i-au dat drumul din puşcărie a murit.

Maria Fărcaşu Dejeu (*sora doctorului Alexandru Dejeu*): Şi pe stradă strigau după noi că suntem neam de puşcăriaşi. Şi nici pe copiii mei, la şcoală, nu i-au făcut pionieri tot din cauză că au un unchi arestat politic. Mai multe, n-am avut ce să fac nimic; ne-am dus, am venit, am tăcut din gură. Asta a fost viaţa noastră. Mereu în urma lor.

În timp ce Gavril Dejeu era dat afară din magistratură, în septembrie 1958, un frate al său, Ioan Dejeu, implicat în ajutorarea grupului, a făcut de două ori închisoare politică, ultima după anul 1965. În închisoare, la Poarta Albă, a suferit o gravă paralizie. Cu toată insistenţa familiei, nu i s-a admis tratament medical. A murit imediat după închisoare.

I. F.: Când m-am întors acasă, eram atât de slab, că de-abia mergeam. Când am ieşit de la închisoare, şeful închisorii a fost Trocaru, tot căpitan, cu el n-am avut probleme. Cu Goiciu, da.

L. H. L.: Cum aţi ajuns acasă, aici? Că e greu drumul de la Gherla până aici.

I. F.: Păi, Dumnezeu mă ştie. Am venit până la Cluj cu frate-meu – că v-am spus că şi frate-meu a fost închis pe viaţă. L-au arestat încă din armată. În Cluj, el şi-a scăpat valiza din mână şi, până şi-a strâns hainele de pe jos, trenul a plecat. Am zis: „Măi, Gheorghe,

atâţia ani am stat, doar nu sărim în tren acum. Vine alt tren, mergem şi ne vizăm biletele.“ Aşa am şi făcut. Am ajuns acasă seara. Toată lumea s-a mirat, tot satul, când am ajuns noi acasă. „Au venit feciorii lui Nicolae Toader acasă. Vezi? Dacă n-au fost pentru crimă, i-au lăsat.“

L. H. L.: Şi mama dumneavoastră?

I. F.: În acea noapte a venit şi ea. Fusese tot pe viaţă.

L. H. L.: În aceeaşi noapte cu dumneavoastră?

I. F.: Da, noi am ajuns mai devreme, şi ea a ajuns dimineaţa.

L. H. L.: Cine era acasă la dumneavoastră?

I. F.: Tata. Tata n-a vândut nimic. Totul era aşa cum a fost. Ne-am dus la el, şi a fost o minune. Tot satul s-a strâns la noi. „Măi, veniră feciorii!“

L. H. L.: Câţi ani aveau atunci feciorii?

I. F.: Când m-am dus la închisoare, aveam douăzeci şi doi. Când am venit, am avut douăzeci şi nouă şi ceva.

În pământul Gherlei, s-a descoperit, înnegrit de trecerea a cincizeci de ani, un adevărat papirus al suferinţei: un fragment dintr-o Biblie aflată laolaltă cu rămăşiţele pământeşti ale celor ucişi. Credinţa a ţinut loc de providenţă, de speranţă şi de justiţie imanentă. „As-noapte, Iisus mi-a intrat în celulă.“ Acesta nu e doar un vers emblematic al existenţei carcerale, ci, poate, cheia de boltă a rezistenţei românilor.

Rezistenţa armată anticomunistă din Munţii Vrancei

Grupuri de supravieţuitori ai luptelor de partizani. Frânturi de mărturii

Noi suntem aici să fim ucişi, nu să ucidem.

Şi se zvoneşte prin sate că domnul Băzdrăgan, care e pensionar acum, vrea să se privatizeze cu pământul comunei noastre. Dar nu trăieşte, domnule, nu trăieşte să vadă una ca asta, uitaţi-vă la mine! Ilie Chiţu mă cheamă.

Macovei Mortu: Pentru asta am fost închişi şi pentru asta vom lupta, până la ultimul. Vrem ce am avut: să avem dreptate şi libertate. Aşa ne-am născut, aşa am cunoscut istoria şi pentru ea murim.

Vasile Leuştean: Am fost bătut şi luat din mijlocul familiei mele. Am făcut doisprezece ani şi trei luni de puşcărie.

L. H. L.: Unde aţi făcut puşcăria, domnule Vasile?

V. L.: Am făcut-o pe la Aiud, pe la Galaţi.

L. H. L.: L-aţi cunoscut pe Goiciu?

V. L.: Da.

L. H. L.: Puteţi să spuneţi despre Goiciu câteva cuvinte?

V. L.: E cel mai mare criminal. Aşa e Goiciu (arătând pumnul). Pe la miezul nopţii, a venit o maşină a Securităţii din Focşani. Ajunşi acolo, l-au scos şi pe tata, bătrân, dintr-o celulă. Tata, când m-a văzut, a rămas tare impresionat: „Şi pe tine te-au luat? Cu cine ţi-ai lăsat băieţii?“ Omul meu era prizonier. Nouă ani a stat prizonier în Siberia.

Ionel Militaru: Într-una din zile, am fost la inginerul Ocolului Silvic şi l-am întrebat: „Domnule inginer, de ce nu ne marcaţi? Că avem titluri. Suntem proprietari.“ Am cerut să-mi dea proprietatea mea, nu a altcuiva. Bătrâna mea mamă a fost stăpână pe o sută de pogoane, 50 de hectare de pădure. Atât a avut. Am documentele şi azi. M-am dus cu ele la primărie. S-a dus domnul Puiu Roşiuleţ cu ele, când ne scoseseră din nişte documente de acolo. Şi a spus: „Nene, nu vă putem da nimic, nu vă marcăm absolut nimic. Nu că suntem contra lor, dar n-a fost marcatura bună, n-a fost măsurătoarea bună, s-au măsurat nişte terenuri greşit, au rămas locuri nedate în folosinţă şi nu vă putem marca.“ „Păi, vine iarna.“ „Să fiţi sănătoşi.“ „Ce facem?“ „Ce aţi făcut şi astă-iarnă.“ Aşa a încheiat-o inginerul cu mine.

L. H. L.: Ce aşteptaţi acum?

I. M.: Ce aşteptăm acum? A venit schimbarea, doamnă! I-am zis inginerului, când am fost la el acum o săptămână: „Domnule inginer, poate vrea Dumnezeu, de azi într-o săptămână, să ne ducem pe locurile noastre, să fim stăpâni pe ele.“

Prima atestare a existenţei unei mişcări de partizani în Vrancea datează din anii 1916–1917. Un plăieş vrâncean, Vasile Chilian,

devine şeful unui grup de luptători din comunele Vidra şi Tichiriş. Spun documentele: pe acest deal al Vidrei, în faţă, se aflau oştirile noastre; peste apa Putnei, era Armata Germană. În teritoriul ocupat, rămăseseră surprinşi de năvala inamică mii şi mii de ostaşi români. Zile şi nopţi de-a rândul, ei au fost trecuţi dincoace prin locuri ascunse, printre reţele şi tranşee, sub focul obuzelor, călăuziţi de patru vrânceni. În iunie 1917, aceştia au fost descoperiţi, prinşi, judecaţi de comandamentul german şi executaţi la Focşani, în august 1917. Aceşti martiri vrânceni sunt Vasile Chilian, Toma Cotea, Ştefanache Săcăluş, Dumitrache Pantazică, cărora li se adaugă 1.419 eroi din satele Vrancei, morţi pentru întregirea neamului.

Primul moment de glorie din istoria rezistenţei vrâncene îl reprezintă Păuneşti, septembrie 1944. Frontul era aproape de râul Siret. Camioanele cu soldaţi sovietici pătrund în comună şi cer ajutor sătenilor. Comuna îi primeşte cu omenie. Soldaţii ruşi îi atacă cu arme automate, încercând să pună stăpânire pe sat. Bătrânii comunei ocupă poziţii de tragere, se organizează în mici grupuri şi ripostează cu brandurile. Toate cele trei biserici ale satului trag clopotele, în semn de război. Soldaţii sunt răniţi sau ucişi. Cei care izbutesc să se retragă ocolesc această aşezare. Atunci, pe şoseaua naţională, a apărut o placă indicatoare, pe care scria, în limba rusă: „Intrare în republica Păuneşti. Ocoliţi. Sat de partizani“.

Fotografii ale celor care au luptat în munţi

Organizarea mişcărilor subversive de rezistenţă anticomunistă din Vrancea este legată şi de conjunctura internaţională. Ruptura dintre Stalin şi Tito, din anul 1948, era dătătoare de speranţă. Cum momentul eliberării părea că se apropie, studenţii şi intelectualii vrânceni au trecut la organizarea rezistenţei anticomuniste pe întregul teritoriu al judeţului, de la Soveja la Suraia. Liderii acestei acţiuni curajoase erau: fraţii Ionel şi Octav Voinea, fraţii Ion Constantin şi Cristea Paragină, Mihai Timaru, colonelul Ioan Strâmbei din Nereju, stareţul Teodosie Filimon de la Schitul Brazi, stareţul Evghenie Culea de la Schitul Muşinoaie, Aristide Zdru şi fraţii Brandabur, Gheorghe Ungureanu, preotul Ştefan Marcu din Nistoreşti, Gheorghiţă Bălan din Soveja, fraţii Chilian din Vidra, învăţătorul Gheorghe Mălăcescu din Ţifeşti, Manoliu tată şi fiu, Vasile Sava, Ilie Nistor şi mulţi alţii.

Dr. Gheorghe Cătuneanu (*fost deţinut politic*): Vrancea este un ţinut aparte, un ţinut plin de istorie şi plin de dragoste faţă de această ţară. Cu oameni dârzi, care n-au fost niciodată supuşi, începând de pe vremea lui Ştefan cel Mare. Oameni care n-au abdicat niciodată, de-a lungul întregii istorii, de la dreptul lor. Oameni care erau foarte legaţi de pământ. În momentul instaurării ei, puterea sovietică – eu aşa îi spun – a încercat să dezrădăcineze aceşti ţărani de pe pământurile lor, fapt care a stat la originea extraordinarei răzmeriţe care s-a întins de la câmpie până în munţi. La câmpie, pentru că oamenilor li se luau pământurile; în munţi,

pentru că vestitele obşti vrâncene, ce reuneau întreaga populaţie din zona montană, au fost dezintegrate.

În arhiva fostei Securităţi, există o schemă a „bandelor“ din zona Vrancea, zonă controlată atunci de Direcţia Regională a Securităţii din Galaţi, schemă care prezintă puternica reţea subterană a mişcărilor de rezistenţă. Spre deosebire de rezistenţa din Banat, în Vrancea aproape fiecare sat avea o formaţiune pregătită de luptă.

L. H. L.: Eu ştiu că întotdeauna Vrancea a fost o zonă seismică şi din punct de vedere politic.

Octavian Fornica (*fost deţinut politic*)**:** Doamnă, există câteva explicaţii certe. Cred că factorul numărul unu a fost natura vrânceanului. Noi suntem, cu toţii, moştenitori ai răzeşilor lui Ştefan cel Mare. Vrâncenii au fost stăpâni pe munţii lor. Noi n-am avut petrol, dar, de exemplu, sarea din Vrancea nu era monopol de stat. Eu am apucat vremea când veneau vrânceni cu bulgări mari de sare, de patruzeci-cincizeci de kilograme, îi duceau în iarmaroace să-i vândă pentru vite, şi nu-i oprea nimeni. Erau stăpâni pe munţii lor. De aici aveau această autonomie care, în alte părţi, nu exista. Şi atunci, sigur că nu se putea împăca spiritul acesta încarnat de proprietate cu comunismul, cu colectivismul. Pe de-o parte. Pe de altă parte, a mai existat un element, la fel de important. Te obligă pământul. Păi dacă intri într-o casă cu covoare persane pe jos, parcă ţi-e milă să calci pe ele, dar dacă intri într-un grajd nu te mai uiţi că eşti cu bocancii. Pământul ăsta al nostru, aici, e scăldat cu sânge: e Mărăşeştiul, e Soveja, e Varniţa aici, e Mărăştiul. Avem aici trei mausolee celebre. Un pământ scăldat cu sânge te obligă. E cimitirul Frunzoaia… Deci nişte amintiri de dată foarte recentă – căci ce înseamnă, la nivelul istoriei, câteva decenii? Aproape nimic. Pe noi, pe vrânceni, asta ne obligă. Aşadar, tradiţia războiului din 1916–1918. Şi mai e şi bogăţia, doamnă. Pentru că bunăstarea oamenilor de aici i-a făcut să renunţe foarte greu la averile lor, la proprietăţi. Iar toate aceste elemente îmbinate – coroborate, cum spun juriştii – au dus la cel de-al doilea „epicentru“.

Încă din anul 1949, organizaţiile „Vlad Ţepeş“, întemeiate în toate aşezările din curbura Carpaţilor, se pregăteau de răsturnarea regimului comunist, proiectată pentru 23 iulie 1950. O noapte întreagă, învăţătorul Ştefan Grigoriu din Spineşti şi Victor Lupşa din Soveja întocmesc un memoriu către Ambasada americană. Victor Lupşa şi Ileana Danţeş pleacă la Bucureşti. Memoriul e pus într-o pâine făcută special, ca, în cazul în care Lupşa va fi prins, documentul să nu cadă în mâinile Securităţii. Victor Lupşa a fost prins peste câţiva ani şi executat. O copie a acestui document se află printre corpurile delicte ale dosarului personal. Aflăm, din parcurgerea cu dificultate a foilor arse de timp, că mişcare partizanilor români a pregătit un milion cinci sute de mii de membri activi, în cincisprezece judeţe ale ţării. Alături de mişcările partizanilor, se afla 70% din Armata Română şi – atenţie! – 60% dintre membrii simpli de partid. „Dacă nu se începe războiul, avertizează partizanii, până la 15 august 1950 suntem sortiţi pieirii.“

Profesor Ion Paragină (*conducătorul grupului de rezistenţă din zona Panciu*): M-am născut în comuna Crucea de Sus, din Vrancea, în anul 1919. Sunt al unsprezecelea copil la părinţi, dintre cei paisprezece pe care i-a născut mama. Mulţi dintre noi au fost angajaţi în lupta aceasta. Am fost legaţi între noi frăţeşte. Părinţii mei au fost ţărani, au fost legaţi de pământ şi de tradiţiile neamului nostru românesc. De aceea, la apariţia acestei ideologii comuniste, am reacţionat, în primul rând, sufleteşte, iar după asta, când s-a pus problema să ne reorganizăm, ca să luptăm împotriva comunismului, nimeni dintre noi n-a dat înapoi. Am fost vreo trei fraţi, doi cumnaţi, vreo două surori. Atât tatăl meu, Anton Paragină, bătrânul, cât şi mama au suferit imens când ne-au văzut, până la urmă, pe toţi risipiţi, băgaţi în temniţă, alţii morţi. Mama, dintr-o casă care fusese plină de copii şi de oameni, a rămas singură. Toţi fugiseră. Şi a participat şi ea, indirect, la acţiunea noastră: a surorii mele Viorica Paragină, Ilade după căsătorie, a Tingăi Voica, arestată împreună cu soţul ei, a lui Tanase Ghiniţă din comuna Clipiceşti, tot un cumnat de-al meu, a fratelui meu Costică, a fratelui meu Cristea, care a căzut în luptele de-acolo. Am avut un nepot, Gică Paragină, care a intrat de tânăr în „Frăţiile de Cruce“ de acolo, de la Panciu, după aceea pe nepotul de soră Gheorghe Popovici de la Tecuci, care a intrat şi el, şi încă un frate, Gheorghe Paragină, care a participat şi el, însă a plecat din regiune şi a scăpat nearestat. Însă a fost anchetat şi el, după cum am fost întrebaţi şi noi de dânsul. Aşa că s-au ridicat cu toţii, şi cumnatul meu, soţul Floricăi Ilade, care a făcut nouă ani de prizonierat în Rusia, l-au ţinut acolo, fiindcă ştia că, aici, dacă-i dau drumul, ni se alătură, căci avea aceeaşi mentalitate şi aceeaşi atitudine de împotrivire faţă de comunism.

L. H. L.: Dumneavoastră aţi urmat Facultatea de Litere şi Filozofie?

Prof. I. P.: Da. În Bucureşti.

L. H. L.: Câţi dintre dumneavoastră aţi făcut studii?

Prof. I. P.: Studii superioare am făcut eu şi frate-meu Costică. Ceilalţi au făcut liceul, au terminat şcolile primare. Mai sunt ţărani viticultori, că suntem în regiune de podgorii. Azi, sunt bătrâni; s-au născut alţii, s-au primenit pe-acolo. Acum, nepoţii sunt, şi ei, oameni maturi. Mulţi sunt licenţiaţi, sunt ingineri, sunt doctori, dar toţi ţin de mentalitatea noastră şi de spiritul nostru de luptă. Eh, sigur că ne-au mai şi criticat atunci, în valul acela de suferinţă. „Dacă nu era Ion, să vină de la Bucureşti, să ne angajeze în luptă, poate scăpam mai uşor.“ Au mai zis. Necazul la suferinţă, e drept.

În mai 1948, Ion Paragină îşi pregătea teza de licenţă, „Valoarea pedagogică a lui Făt-Frumos“. La o lună după aceea, va fi pe meterezele munţilor.

L. H. L.: Care a fost momentul politic în care dumneavoastră, student la Bucureşti, v-aţi hotărât să intraţi în lupta anticomunistă?

Prof. I. P.: La Bucureşti, ne-am organizat şi am format, din studenţi, un centru de rezistenţă anticomunistă. E adevărat, nu eram studenţi de nouăsprezece ani, eram oameni cu armata făcută şi

războiul făcut. Eram studenţi mai în vârstă, aveam douăzeci şi şapte-douăzeci şi opt de ani. În 1948, când a trebuit să fiu arestat, absolvisem facultatea şi-mi pregătisem şi lucrarea de licenţă, cum era atunci. În 1948, la 15 mai, când s-au făcut arestările acelea generale, am rămas singur.

Ordinul nr. 5 din mai 1948, care a umplut închisorile de la Piteşti, Gherla şi Aiud cu mii de tineri, era expresia schimbărilor de putere din Europa de Est. Epoca tolerării adversarilor comunismului luase sfârşit, în linii mari, încă din primăvara anului 1948.

Prof. I. P.: Am stat vreo trei săptămâni în Bucureşti, să mă orientez, să văd dezastrul arestărilor – erau arestări masive –, după aceea m-am retras la părinţi, acasă. Acasă, am fost şi acolo urmărit, căutat. Am plecat şi de acasă, în munte, în pădure. Avea tatăl meu vreo cincisprezece hectare de pădure şi avea şi o căsuţă acolo. Îmi ziceam că o să stau acolo o vreme, ca să văd dacă mă mai caută cineva. Nu m-a mai căutat nimeni. Între timp, a început lumea să vorbească – mai erau o seamă de inşi urmăriţi de Securitate, şi se interesau de mine – că sunt şi eu pe acolo. Vreo douăzeci-treizeci de inşi, câţi eram acolo, ne-am despărţit în două grupuri, deoarece, mulţi fiind la un loc, eram un obiectiv uşor de vizat.

Grupul „Paragină“, intrat în acţiune în mai 1948, era deja, în toamna lui 1949 şi, mai apoi, în anul 1950, aproape lichidat. Dintre cei opt sute de luptători, şaizeci şi patru sunt judecaţi la Tribunalul Militar din Galaţi, iar dintre aceştia douăzeci şi cinci sunt elevi. Concomitent, erau judecate, în dezbateri publice, loturile din Banat. Grupul lui Paragină va da luptători pregătiţi să continue rezistenţa în Dumitreşti, în Bârseşti, în Năruja, în Soveja, aşezări care vor face să tremure Securitatea acelor vremi.

Prof. I. P.: Stăteam în corturi şi ne schimbam des locurile de staţionare. Aveam armament. Tatăl meu fusese acolo, avea pădure, era vânător, cunoştea foarte bine terenul, ne-a ajutat şi a fost de la început cu trup şi suflet alături de noi. Bătrânul avea şaptezeci de ani atunci, dar era în plină putere şi ne-a ajutat efectiv. Şi ce voiam noi, în definitiv? Nu puteam acţiona, să ne luptăm cu armatele sovietice, care erau chiar acolo, în poligonul de tragere. Ne-am ferit să aveam o luptă deschisă cu dânşii – şi nici nu eram chiar aşa înverşunaţi. Majoritatea eram legionari. Sigur că au mai fost şi ţărănişti, au mai fost şi liberali, au mai fost cum era Timaru, care era militar, eram împestriţaţi, dar toţi cu aceeaşi atitudine de împotrivire faţă de comunism. Şi voiam să ţinem treaz spiritul de rezistenţă anticomunistă în satele respective.

Manifestele ţineau trează conştiinţa populaţiei. Erau o armă de luptă, un mijloc de solidarizare a mişcărilor:

Legea să fie respectată!
La arme, români!
Ne ridicăm munte de credinţă şi săgeată de trăsnet!
Sus inimile!
Nu pactizaţi cu compromisurile!

Uniţi-vă, răspundeţi-le în fală!

Vrancea se pregătea de marea ridicare de la Bârseşti din iulie 1950.

L. H. L.: Dumneavoastră eraţi comandantul de grup?

Prof. I. P.: Da, eu eram „şeful de bandă“, cum se spunea. Ar fi fost să fie Voinea, dar l-au arestat. Eu nu eram în spiritul lui, el era mai impulsiv, eu mai filozof, aşa căutam să împac lucrurile. De exemplu, eram prins o dată într-o ambuscadă, într-un defileu. Ştiusem de asta, că aveam şi noi nişte oameni la ei care ne dădeau informaţii. Venisem la pădure, şi am ieşit cu zece kilometri înaintea lor. Erau vreo doisprezece inşi într-o căruţă care se apropia. Puteam să-i omorâm: la un capăt al defileului să fi băgat vreo două pistoale-mitralieră, la celălalt două, iar de sus să le fi aruncat grenade – nu scăpa nici unul. Şi ce am discutat eu cu ai mei: „Măi, ce realizăm noi din chestia asta? Nu tăiem nici măcar unghiile balaurului ăsta. De altminteri, pe noi nu ne caracterizează numaidecât să-i ucidem. Voi ştiţi cum a spus Corneliu Codreanu: în situaţii din astea grele, ne vom retrage în munţi şi vom fi ucişi acolo cu toţii, iar acesta va fi ultimul nostru discurs adresat naţiunii. Noi suntem aici să fim ucişi, nu să ucidem.“ Am discutat chestia asta, ei au auzit lucrul ăsta. Mulţi se întreabă: „Cum nu te-au condamnat la moarte când te-au prins?“ Şi-au dat ei seama că atunci îi puteam omorî, dar nu eram un spirit din acesta încrâncenat, să vrem neapărat să ucidem, nu era în doctrina noastră. Se spune că legionarii erau violenţi – nu erau. Pentru noi, au fost accidente. Şi ce făceam cu armele? De ce aveam arme? Domnule, trebuia să ne apărăm totuşi libertatea, individual, nu voiam să ne predăm aşa, ca nişte muşte.

L. H. L.: De unde aveaţi armele?

Prof. I. P.: De când s-au retras în munţi ţăranii în al Doilea Război Mondial.

Cazematele din Vrancea

Pământul Vrancei a dat în repetate rânduri proba unei bărbăţii fără egal în întreaga Europă. Aceste cazemate au rămas ca nişte monumente vii ale bătăliilor din august 1916. În acel ordin de front care poartă numărul 90, generalul Eremia Grigorescu spunea: „La Panciu, Focşani, Mărăşeşti, Cosmeşti s-a dezlănţuit cea mai mare bătălie ce a purtat vreodată ţara românească. În lupte crâncene şi vijelioase, inamicul întreit în număr, în nesăţioasa lui poftă de a cuceri şi restul bogatului trup al scumpei noastre Românii, năpustindu-se furios, s-a izbit douăsprezece zile şi douăsprezece nopţi de vitejia noastră ca de o stâncă neclintită. La Putna şi Siret, aţi năruit forţările groaznice ale sălbaticului duşman, dovedind lumii, o dată mai mult, că pe aici nu se trece.“

Placă turnantă a rezistenţei românilor, Vrancea a fost ultima redută neînfrântă în tragedia colectivizării. Dintre miile de condamnaţi politici ai Vrancei, trăieşte un om din şase.

Prof. Ion Paragină: Fratele ăsta al meu care murit avea un spirit foarte vioi, era un flăcăiaş pe atunci, un tânăr de optsprezece-

nouăsprezece ani când s-au retras nemţii, în 1944. A găsit arme şi le-a tot adunat şi ascuns. Arme aveam – muniţie însă nu prea. Am ascuns-o noi prin pământ, se alterase, nu prea era bună, dar aveam ZB-uri, aveam şi pistoale din alea de buzunar, aveam, hai să zic, pentru o zi o luptă. Eu evitam să ne confruntăm cu ei.

L. H. L.: Grupul dumneavoastră de rezistenţă ce nădăjduia? Că vor veni americanii? Că se va întâmpla o schimbare politică?

Prof. I. P.: Credeam că o să fie un război, un conflict. Capitalismul şi socialismul se excludeau ca ideologii. Îmi ziceam: „Nu poate să dureze, trebuie să fie un conflict.“ Erau însă aranjamente între marile puteri, pe care nu le puteam noi vedea chiar aşa bine pe atunci. Văzând că treaba asta nu prea merge, am zis: „Cât stăm aici, în regiunea asta a vrâncenilor, trebuie să-i ţinem neapărat pe oameni cu spiritul şi conştiinţa trează în lupta împotriva comunismului.“

Mihai Timaru (*fost deţinut politic*): Ne adunam săptămânal la cercul militar, din garnizoane, unde se făceau şedinţe cu muncă de lămurire cu „glorioasa noastră armată“, „prietenii de la Răsărit“, „eliberatoarea lumii“, „dezrobirea omenirii de tirania burghezo-moşierească“, sloganurile şi lozincile pe care le ştiţi. Şi mi-a venit rândul şi mie, acolo, în garnizoana Roman, acolo mi-am semnat actul de..., sentinţa, eu, feciorul lui badea Toader şi al lui lelea Veronică, eu, care nu eram fiu de moşier. Cu mămăliga în traistă mi-am făcut şcoala şi am ajuns ofiţer în Armata Română. S-a pus problema să trec şi eu la comunişti, şi n-am acceptat. Colonelul încerca să ne denigreze, că cei care au luptat pe Frontul din Răsărit au făcut un act de trădare. Discuţiile se duceau în prezenţa colonelului Ciubotaru, ofiţer de carieră şi politicul Diviziei a 21-a de care aparţineam, şi a colonelului Hortinski, de la Divizia „Tudor Vladimirescu“, făcut, din trupă, ofiţer, comandant politic al Corpului IV armată. La aceste discuţii, colonelul Ciubotaru spune că a fost un act de trădare, un act de ruşine pentru ofiţerii care au luptat împotriva marii noastre prietene de la Răsărit. Şi sigur că ne implica şi pe noi. Ăsta ce a fost? A fost ofiţer de carieră. Eu, la vârsta aceea, tânăr, entuziast, aşadar convins de ceea ce credeam şi spuneam, m-am ridicat şi am spus, prezentându-mă: „Sunt locotenent Mihai Timaru, de la Batalionul 3 reparaţii auto şi vreau şi eu să pun o întrebare domnului colonel Ciubotaru. Domnule colonel – încă nu ne spuneam tovarăşi –, dumneavoastră unde aţi luptat în noaptea în care generalul Antonescu a ordonat să trecem Prutul? Unde eraţi şi ce comandaţi?“ Foarte teatral şi dramatic zice: „Eram pe malul Prutului, eram la Ţiganca.“ „Şi – zic – ce comandaţi?“ Zice: „Comandam batalionul.“ „Da? Dacă dumneavoastră aveaţi atunci aceste convingeri, de ce nu v-aţi aşezat în faţa unităţii pe care o comandaţi să spuneţi: «Treceţi peste cadavrul meu, eu nu accept să lupt împotriva convingerilor mele»?“ „Cum îndrăzniţi dumneavoastră să ne insultaţi?“ „Eu am luptat pe front ca elev. Am cerut să fiu trimis pe front, să lupt, şi am luptat cu toată dragostea şi cu tot patriotismul pentru pământul ăsta al

Basarabiei. Şi, să ştiţi, istoria pe care aţi învăţat-o dumneavoastră am învăţat-o şi eu, că de la Nistru pân-la Tisa e ţara românească. Cetăţile lui Ştefan cel Mare sunt pe Nistru, nu sunt în altă parte. Am scăpat de un cotropitor şi am dat de altul.“ Ăsta mi-a fost actul. A doua zi, am fost chemat – pentru că aveam origine sănătoasă, căci eram al şaisprezecelea copil –, m-au chemat la comandament şi mi-au spus că sunt un nelămurit şi că vor să mă convingă să ader la ei. Şi am spus: „Ce să aleg, din două? Vor să mă scoată din armată. Eu cu mămăliga în traistă m-am făcut ofiţer, nu m-a făcut originea mea socială şi nu accept să mă fac membru de partid, să lupt împotriva convingerilor mele creştineşti.“ După câteva zile, am fost dat afară din armată, am fost trecut în disponibilitate, apoi trecut în rezervă şi urmărit.

[*Secvenţe de arhivă*]

În prezenţa delegaţiei Armatei Roşii, a domnului prim-ministru Petru Groza şi a membrilor Guvernului, s-a ţinut în sala Aro o mare adunare a Armatei Române, organizată de Secţia militară a Asociaţiei Române pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică. Vorbeşte domnul prim-ministru.

Odată cu preluarea unei instituţii fundamentale – armata –, controlul comuniştilor asupra ţării devine total. Numirea, după 6 martie 1945, în fruntea unor departamente-cheie pentru securitatea publică a cadrelor recomandate de Moscova – este vorba de generalii Constantin Vasiliu-Răşcanu, Costin Ionaşcu, Alexandru Nicolschi, Pantiuşa Bodnarenco, Tudor Sepeanu – a făcut ca rezistenţa oştirii române faţă de abuzurile autorităţilor militare sovietice să scadă foarte mult. Armata Română este supusă unor valuri succesive de epurări ale elementelor aşa-zis fasciste. Direcţia Superioară Politică a Armatei elimină din oştire peste 8.000 de ofiţeri şi 10.000 de subofiţeri. Drama de a fi indezirabil noului regim a trăit-o şi Mihai Timaru. Aşa a ajuns în munţi.

Imagini din Vrancea, de la casa şi via lui Brandabur

Cât cuprinzi cu privirea, podgoria de la Deocheţi, podgoria unei familii care a dat jertfe şi a sângerat în lupta de rezistenţă. Trei fraţi: Gheorghe, Constantin şi Ionel Brandabur vor fi arestaţi în anul 1949. Tot atunci, abia venit în această casă, tânărul ofiţer Mihai Timaru, căsătorit cu fiica răzeşului, va intra şi el în mişcarea de rezistenţă. Bătrânul Brandabur, găzduitor şi părinte de bandiţi, se prăpădeşte de inimă rea.

Mihai Timaru: Aici era locuinţa unde stătea socrul meu când venea să lucreze la vie. Tot aici, în această căsuţă, în noaptea respectivă – când am dormit aici şi de aici am ieşit şi am venit în cramă –, i-am întâlnit pe cei din grupul lui Ion Paragină: Mălăcescu, Toderiţă Doagă şi Vasile Sava, cei care făceau parte din grupul de rezistenţă din pădure.

Prof. Ion Paragină: Unii ne ziceau: „Voi vă jucaţi, măi!“ Cum să ne jucăm? Că au fost şi zile când nu aveam ce mânca.

L. H. L.: Asta voiam să vă întreb: cum trăiaţi în bordeiele acestea?

Prof. I. P.: Ne-a prins o dată o ploaie acolo, că nu ne-am mai putut deplasa. Iarna, nu stăteam în pădure. Într-o iarnă, am stat ce am stat, după care am plecat prin sate, pe la rude, pe la prieteni, câte unul, maximum doi, cu vorba că ne întâlnim la primăvară. Iarna, ne depista uşor, după urmele pe zăpadă, nu mai erau frunze, nu mai era nimic, ne puteau vedea de departe, iar primăvara, când a dat frunza, ne-am întors la locurile noastre. Şi era greu. Uneori, ne prindea câte o ploaie acolo, nu mai aveam alimente, nu mai aveam nimic, şi răbdam de foame câte o zi, două, mâncam şi noi ce găseam, fructe de pădure, crude, cum le găseam, şi plecam după aceea prin ţară, că ne dădeau oamenii. La orice poartă aş fi bătut, tot ne dădea măcar o măsură de făină. Aveam ceaun la noi, aveam legături cu nişte ciobani cu stână, ne dădeau brânză, îl aveam pe părintele Teodosie Filimon, economul Mănăstirii de la Cernica, acum e bătrân, el era cu bucătăria. Zicea: „Mie nu-mi daţi, dar vă fac eu mâncare.“ Şi cum făceam? Aveam un ceaun mare, făceam o mămăligă mare, o răsturnam pe un şervet şi, după asta, o puneam înapoi, în ceaun. Puneam un strat de mămăligă, un strat de untură de porc – că de-asta aveam –, un strat de brânză şi iar mămăligă, şi mai puneam o dată în spuză, să se facă. Şi ne aşezam cu toţii în jurul ceaunului, cu lingurile pe care le aveam, şi mâncam. Ne alimentam aşa, rudimentar… O dată, cum spuneam, am plecat – ne era foame –, ne-am dus aproape de sat, şi, la marginea pădurii, un juncan! Un juncan încâlcit acolo cu funia! „Băi, zice unul, ăsta e-al nostru! Dumnezeu ni l-a lăsat aici!“ Şi mă uit aşa, mai bine, şi zic: „Cine ştie cine plânge după el. Uite, acum intrăm în sat, să vezi tu ce mâncare ne dau oamenii“, că aveam în sat nişte oameni. Şi am dat drumul viţelului, nu l-am tăiat.

[*Documente ale Direcţiei Regionale de Securitate Galaţi*]

L. H. L.: Domnule Manole Buhai, aţi fost condamnat zece ani pentru crima de uneltire. I-aţi ajutat pe cei din munţi?

Manole Buhai (*sprijinitor al grupului de rezistenţă din zona Panciu*)**:** Da, pe cei din munţi.

L. H. L.: Cum i-aţi ajutat?

M. B.: Cu ce puteam, fiindcă eu eram susţinătorul de familie.

L. H. L.: Adică?

M. B.: Eu conduceam familia, că tata era bătrân şi infirm de picioare.

L. H. L.: Şi aveaţi o familie numeroasă?

M. B.: Numeroasă. Mai erau trei fete şi doi băieţi. Am fost şapte la tata.

L. H. L.: Şi pe cei din munţi cu cei îi ajutaţi? Cu alimente? Cu ce?

M. B.: Cu ce puteam. Şi cu bani.

L. H. L.: Şi pentru asta aţi luat zece ani?

M. B.: Da. Bine, l-am dus pe domnul Mălăcescu de la Ţifeşti în pădure.

L. H. L.: Aţi făcut multe pentru ei. Ştiu că aţi făcut zece ani de puşcărie, că aţi stat un an şi şapte luni la celulă, că aţi fost la Canal, la Minele de Plumb, la Gherla. Vreau să-mi spuneţi: cum se purta, la Galaţi, Goiciu cu deţinuţii?

M. B.: Groaznic. Cum mintea unui om normal nu poate să conceapă. Te bătea cu cizmele numai la fluierele picioarelor.

L. H. L.: Îşi alegea anumiţi deţinuţi, băieţi de preoţi sau…?

M. B.: Da, când auzea că eşti băiat de preot, încasai mai mult.

L. H. L.: Au murit oameni din cauza loviturilor lui?

M. B.: Au murit, au murit oameni. Au murit doi din familia Şonţu din Ţifeşti, tată şi fiu, de mâinile lui au murit.

L. H. L.: Pe amândoi i-a bătut atât de groaznic?

M. B.: Da.

În noaptea de 18 octombrie 1949, pe dealul Ţifeştilor, Mihai Timaru şi Ion Paragină cad în cursa pusă la cale de Uşurelu, Anghel şi Vrabie, trei vrânceni care lucrau pentru Securitate şi care au pe conştiinţă câteva grupuri de rezistenţă infiltrate şi suprimate de ei. Peste doi ani, întinzându-le aceeaşi capcană partizanilor lui Ion Gavrilă din Făgăraş, vor fi deconspiraţi şi-şi vor găsi moartea. Nu vom şti niciodată cum a ajuns fiul unui vrâncean să uneltească împotriva fraţilor săi.

Ion Paragină şi Mihai Timaru sunt aruncaţi în maşini, legaţi cu sârmă şi schilodiţi în bătăi în beciurile de la Focşani şi Galaţi. Cele două bordeie ale tinerilor şi bătrânilor sunt luate cu asalt în aceeaşi noapte. Ticu Cârnu, pe atunci un băiat firav de şaptesprezece ani, a trăit aievea întâmplările acelei nopţi. A înfruntat singur un batalion de Securitate.

Ticu Cârnu (*fost partizan în grupul „Paragină“*): Cu o zi înainte, organizasem să plecăm, din punctul Tiharia, în Măgura Odobeşti, la cota 1001, să ne refugiem, pentru că aici eram prea aproape de Panciu şi de Focşani, era foarte multă Securitate şi eram foarte descoperiţi. Cei de la Securitate ştiau că suntem aici, aşa că am vrut să ne refugiem la cota 1001, mai ales că aveam acolo şi mulţi cetăţeni care ne simpatizau şi ne aprovizionau cu ce puteau şi ei. Ne pregăteam, aşadar, de plecare. Ne-am împărţit în două grupuri. O parte dintre noi, Ion Paragină şi cu domnul Mihai Timaru, au plecat la Ţifeşti, să se întâlnească acolo cu nişte prieteni de-ai lor, să le mai dea diverse, armament şi să ne întâlnim acolo, la Măgură. Să menţionez că, în noaptea aceea, spre norocul sau ghinionul meu – nu ştiu ce să cred –, făceam de gardă. În fiecare noapte, era de gardă câte un partizan. Şi, în noaptea aia, a fost rândul meu să fac de pază, de gardă. Pentru ca restul să se odihnească, să poată să meargă a doua zi.

L. H. L.: De ce socotiţi că a fost un noroc?

T. C.: Păi o să vă daţi seama din ce o să vă povestesc. Am jucat table până pe la 11 noaptea. Cristea Paragină, pe care-l credeam cu mai multă experienţă decât noi, ceilalţi, ne-a spus: „Băieţi, dacă n-a venit o vară întreagă Securitatea să ne aresteze, cred că n-o să vină în trei-patru ore, cât mai avem noi până la plecare. N-o să vină

acum. Culcă-te, Ticule!“ „Măi, Cristea, dacă zici tu asta, mă culc.“ Şi atunci, m-am dezbrăcat oarecum, să zic, şi m-am culcat. În dreapta noastră, aveam un rastel, de care ne rezemam armamentul, mi-am pus ce aveam eu armă, un ZB alături şi un pistol pe care-l purtam mai mereu cu mine, şi m-am culcat. Vă spun un lucru ce nu mi s-a mai întâmplat şi nici n-am mai auzit să i se fi putut întâmpla cuiva. Doamnă, am început să visez exact ce se întâmpla împrejurul nostru. Am visat că aud un zgomot în pădure – era toamnă, frunzele erau uscate – şi că înaintează cineva spre noi. Visam, doamnă, şi, în zbuciumul ăsta, m-am trezit şi, când m-am trezit, era aievea ce visasem. Şi atunci, am strigat: „Stai!“, am somat şi mi s-a răspuns cu o parolă, dar parola era eronată. Noi aveam în seara aia parola „Gârneaţă“, şi celălalt trebuia să răspundă exact, să tragă un foc de pistol. Şi exact că n-a răspuns ce trebuia, parola n-a fost perfectă, aşa că mi-am dat seama că era o cursă. Băieţii s-au trezit cu toţii la zgomotul pe care l-am făcut eu şi s-au echipat. Atunci, i-am zis unuia dintre noi: „Du-te tu, Iorga, la grupul celălalt, să vezi dacă nu cumva ne-au făcut o farsă ăia, să ne sperie.“ Pe băiatul ăsta, pe care-l ştiam foarte fricos, l-a deranjat ironia mea. A socotit drept ironie ce-i spusesem eu, aşa că a luat o armă din rastel, să plece la grupul ăla, să ne dovedească că nu e aşa de fricos. Şi n-a apucat să facă nici cinci paşi, că l-au primit cu un foc de pistol-mitralieră, căci, dacă-l lăsau să înainteze, călca pe ei. Erau deja formaţi potcoavă împrejurul nostru. Doar în spatele nostru aveam un vad, o ieşire pe care ei n-au putut s-o prindă, că nu cunoşteau perfect terenul, deşi aveam doi agenţi de securitate în grupul nostru. Şi atunci, eu, care eram de pază, m-am lăsat pe partea stângă – în partea stângă, aveam un sac de mălai şi un buştean de vreo 50 de centimetri diametru, pe locul meu. Şi m-am lăsat pe partea stângă, mi-am pus puşca pe sacul de mălai şi am tras câteva focuri. S-a lăsat o linişte mormântală, nu s-a mai auzit nici un zgomot. Băieţii, în timpul cât eu am tras – ei ştiau lecţia pe de rost –, s-au retras pe firul râului, toţi, toţi. Am rămas singur. Am fost rănit numai la un picior, acolo unde eram în afara razei buşteanului de fag, care-mi slujea de paravan. Numai când auzeam câte un fâşâit de frunză – că în pădure, fiind linişte, se aude orice mişcare – mai trăgeam două-trei cartuşe. În partea mea, aici, rămăseseră câteva arme, aşa că am avut de unde. Când a început să se lumineze de ziuă, să se vadă-n jur, mi-au spus: „Predă-te, că eşti înconjurat şi aruncăm cu grenade şi te omorâm.“ Şi am spus: „Sunt singur, am fost planton, veniţi, că nici nu mai am cu ce să trag, de altfel.“ Şi, într-adevăr, au închis potcoava, m-au prins, m-au dezbrăcat în izmene, m-au legat.

L. H. L.: Cu ce v-au legat?

T. C.: Cu un cablu. Şi au început să discute între ei ce s-a întâmplat cu grupul celălalt. Între timp, am auzit focuri de armă. Într-adevăr, pe ăia i-au găsit dormind, i-au arestat pe toţi de la grupul bătrânilor lui Mălăcescu. Niculai Ambrozie a fost împuşcat în picior. Se luminase foarte bine. Au făcut apelul. Au fost 254 de

securişti. N-a fost securist să nu-mi dea măcar un bocanc în cap, de ciudă că i-am ţinut jos până la ora aia.

[*Fotografii ale luptătorilor din munţi morţi în înfruntările cu Securitatea*]

De curând, Mihai Timaru şi-a serbat nunta de aur în mijlocul familiei sale. Pentru Ion Paragină, ca şi pentru Ion Ioanid, toate au venit prea târziu.

Urmaşii lui Petrache Goiciu, călăul Vrancei, locuiesc pe Calea Victoriei din Bucureşti şi au făcut cariere de diplomaţi.

La troiţa de lemn ridicată la Panciu din economiile sale, Ion Paragină se duce mereu spre a-şi întâlni fraţii. Aşază mâna pe cruce, cum şi-ar sprijini bătrâneţile de cei care nu mai sunt.

Războiul din Bârseşti

Manifest al partizanilor din Vrancea: „Sus inimile! Vine şi primăvara!“ Grupul supravieţuitorilor din lupta de rezistenţă numără aproape o sută de persoane.

Istoria închisorilor politice stă sub semnul martiriului ţăranilor. Două mii de vrânceni au umplut în toamna anului 1950 temniţele. Cei care au trecut prin spaţiile concentraţionare îşi amintesc de ţăranii din Vrancea. Solizi ca nişte urşi, cu mustăţi fioroase, dar cu inimi blajine, cum îi descrie Ion Ioanid pe fraţii Ion şi Simion Cojocaru. Străjeri înţelepţi ai credinţei şi ai demnităţii, cum îl vede Dimitrie Bejan pe părintele Ştefan Marcu din Nistoreşti.

23 iulie 1950

Cei două mii de vrânceni arestaţi după noaptea de 23 iulie 1950 au fost împărţiţi în loturi. Organizatorii sunt prinşi şi judecaţi în regim de urgenţă. Fiecare lot corespundea unei aşezări, iar fiecare aşezare avea cel puţin cincisprezece-douăzeci de conducători.

Lotul „Râmnicul Sărat“

Iată câţiva dintre componenţii lotului: Dinu Bendea, Ion Bucureşteanu, Costache Cucu, Ion Cucu, Paraschiv Cucu, Radu Cucu, Victor Isovăchescu, Gheorghe Jugănaru, Toader Mănoiu, Ionel Militaru, Octav Popescu-fiu, Sebastian Popescu-tată, Niţă Stan Aldea.

Ionel Militaru: Astea erau scumpele lor instrumente de tortură. Ăsta se numeşte „coadă de topor“. Întreabă-l pe Răduţă câte a luat din astea în spinare. Sau pe Gheorghe Militaru. Şi la-ntâmplare, nu numai în spinare. Unde nimereau. Cu astea, te băteau la fund. Gândiţi-vă cam cum e să primeşti o lovitură din asta pe pielea goală. Ăsta era pentru tălpi. Şi ăsta. Erai răsturnat, cu picioarele întinse, după care te torturau.

Direcţia Generală de Securitate Galaţi, prin lt.-col. Ştrul Mauriciu şi maior Gheorghe Puşcaşu, propune generalului Nicolschi ca familiile celor împuşcaţi să fie mutate definitiv din această regiune, pentru a nu constitui „un obiect de compătimire şi de solidarizare a populaţiei cu aceşti bandiţi“.

În septembrie 1950, la punctul Râpa Veche sunt împuşcaţi Grigore şi Neagu Cucu. Tot în zona de operaţii, au fost împuşcaţi, în această perioadă, Constantin Coabă, Radu Crăciun, Radu Creţu, Neculai Dănilă şi Radu Hurjui.

Lotul I „Bârseşti“ numără nouăsprezece persoane, dintre care: Dumitru Botez, Alexandru Burlui, Ionel Burlui, Nicolae Burlui, Simion Cojocaru, Vasile Cojocaru, alt Vasile Cojocaru, Gheorghe Lădaru, Constantin Manoliu-tatăl, Victor Manoliu-fiu, Vasile Matei, Macovei Mortu, Ion Enache Nicoară, Constantin Popa, Costică Popa, Ioan Popa, Şerban Vasile Roşca.

Gheorghe Lădaru: Am fost arestat, condamnat la douăzeci şi cinci de ani de muncă silnică, confiscarea averii. Am lăsat doi copii,

unul era de trei luni, şi altul de doi ani şi patru luni. Acum, sunt mari, bărbaţi la casele lor. Soţia mea a fost alături de mine permanent. Am făcut paisprezece ani, am venit acasă. După ce am venit acasă, tot timpul – la două săptămâni sau la o lună – mă chemau iar şi iar. „Te-ai mai gândit, domnule Lădaru? Nu te-ai mai gândit să treci pe la noi?“ „Nu, domnule, nu m-am gândit. Din moment ce am făcut pedeapsa, cred că nu mai era nevoie să vin.“ „Nu, dar mai treci pe la domnul Brateş şi mai spune-i şi dumneata ce se-ntâmplă aici, în sat.“ „Nu pot să fac aşa ceva. Asta e o murdărie.“

Lotul II „Bârseşti“ numără şaisprezece persoane, printre care: Ion Holban, Vasile Lădaru, Gheorghe Mortu, Ion Mortu, Ion Ţandără.

L. H. L.: V-aţi recăpătat pădurile?

Macovei Mortu: Nu. Pentru asta am luptat şi pentru asta vom lupta până la ultimul. Vrem ce am avut. Să fie dreptate şi libertate. Aşa ne-am născut, aşa am cunoscut istoria şi pentru ea murim. În faţa ochilor, am avut mereu ideea, morala creştină, istoria neamului şi armata ţării româneşti şi neamul românesc.

Dosar nr. 64.409

Într-o adresă, se atrage atenţia Securităţii din Galaţi ca, în viitor, să nu mai utilizeze expresii ca: „de profesiune agricultor“ sau „neîncadrat politic“, întrucât „membrilor acestei organizaţii înseşi, prin esenţa faptelor de care se fac vinovaţi, li se vede apartenenţa politică“.

Nicolae Burlui: Am fost condamnat la douăzeci şi doi de ani de muncă silnică, zece ani de interdicţie şi zece ani degradare civică.

L. H. L.: Aveaţi copii când aţi plecat la închisoare?

N. B.: Aveam doi copii, unul nenăscut încă, iar celălalt de trei ani şi zece luni. M-au arestat în septembrie, iar în octombrie soţia a născut al doilea copil. Am fost în închisoare la Galaţi, la Gherla. Am muncit la Baia Sprie, unde am fost accidentat. Am luat parte la greva foamei de la Baia Sprie. Pe urmă, ne-au pus în lanţuri şi ne-au dus la Oradea Mare, tot cu Toader Buşilă, cu învăţătorul Toader Buşilă. Am făcut şi acolo o grevă a foamei de şapte zile. După aceste zile, ne-au alimentat forţat. Ar fi trebuit să renunţăm, însă Toader Buşilă, învăţătorul, n-a vrut să renunţe. L-au alimentat forţat, i-au băgat, prin furtun – cum se dădea acolo –, un kilogram de lapte cu un ou. A spus: „Acum, renunţ, dar am vrut să văd cum e şi cu alimentarea forţată.“ Toader Buşilă a fost primul care a organizat mişcarea de rezistenţă din Vrancea. Aceasta n-a avut legătură cu nici un partid politic, a fost o mişcare. Comuniştii, în 1948, ne-au luat munţii, iar noi – crescători de animale – a trebuit să ne răsculăm. Toader Buşilă ne spunea: „Suntem datori, căci înaintaşii noştri au primit act de la Ştefan cel Mare pe cei şapte munţi, el ne-a lăsat ca noi să-i stăpânim. Acum cinci sute de ani, Ştefan cel Mare a lăsat scris pe piele de viţel, cu litere de aur. Câte războaie au trecut peste ţara românească până în 1948! Însă doar comuniştii ne-au luat munţii, nimeni altcineva nu ni i-a luat.“

Toader Buşilă, învăţătorul, e cel care a înfiinţat, aşadar, această mişcare de rezistenţă locală. În închisoare, el ne-a ţinut moralul. Moartea sa a survenit la 14 iunie 1958. A murit în celularul 2, la Galaţi. Şi tot el ne spunea: „Băieţi, fiţi cu curaj! Chiar de vom muri noi, istoria va consemna.“

Emil Enache (*condamnat la zece ani de închisoare: 1950–1960*): Am fost contra comunismului din 1948, de când am fost militar. Am pornit la acţiune contra comuniştilor încă din 1950, că ne-au luat munţii pe care moşii mei îi aveau încă de la Ştefan cel Mare. În toate comunele din zona noastră făcuseră gospodării colective. Comuna Bârseşti însă n-a avut colectivă. O dată, când am ieşit la sapă, am rupt haturile. O femeie, Harieta Holban, ne-a povestit: „I-am dat lui Brazdă o sapă-n cap, că i-a sărit cascheta: «Nu ieşim la sapă!»“ Erau mai multe femei. Femeile celelalte s-au tras deoparte. Bărbaţi nu erau, numai femei, pentru că bărbaţilor le era frică. N-a ieşit nimeni la prăşit. Păpuşoiul începuse să sengălbenească, s-a opărit. Lumea a stat acasă, nu ieşea la prăşit. Brazdă a fost douăzeci şi opt de ani miliţian la noi. În ce mă priveşte, am plecat la închisoare în 1950. Am fost la Aiud, Jilava, Gherla... M-au dus la Gherla, la Goiciu. Unul, Dineaţă, era sergent-major. M-a scos afară din celulă. A zis: „Ia scoate-l afară! De unde eşti?“ „Din Bârseşti.“ „Dumneata ai fost în organizaţia «Vlad Ţepeş»?“ „Da, domnule, am fost.“ „Şi ai fost în «Vlad Ţepeş II»?“ „Eu am fost în «Vlad Ţepeş I». Dar am luat numărul doi.“ El era căpitan, celălalt a fost maior. M-a scos afară Dineaţă, a sărit cu picioarele pe mine Goiciu. Avea 150 de kilograme greutate. M-a dus la zarca de dedesubt. Curge apă pe sub fierul ăla, pe sub grătar, am dat de un om mort, cu urechile, nasul mâncate. M-a băgat alături de el, acolo unde era canalul, unde venea mizeria de la închisoare şi se ducea spre oraş. Am stat acolo trei zile şi trei nopţi. Când m-au scos, am ameţit şi am dat peste omul ăla care stătea acolo. „Vezi că l-ai călcat“, mi-a spus gardianul. M-a scos de-acolo, m-a luat şi m-a lovit cu cizma. M-am urcat pe scări. Pe scări, m-a ajuns din urmă miliţianul. M-a ciomăgit până la camera 159; asta era ultima cameră. M-a băgat înăuntru, după trei zile şi trei nopţi. Acolo, am stat cum stă gândacul care a murit în pământ. N-am putut nici să mai mănânc, nici să… nimic, nimic, eram foarte înfrigurat, că era frig, era iarnă. După aia, m-au scos de acolo, m-au dus la Canal, la Poarta Albă. Apoi, la Baia Sprie. Cinci ani am fost în subteran, la mine. La Aiud, în fabrică. Şi iar m-au dus la Galaţi. Când m-au dus la Galaţi, m-au dat la Stoieneşti, în Balta Brăilei. De acolo m-am eliberat. Brazdă mă chema de două ori pe lună, în 1960, când m-am eliberat: „Vii de două ori pe lună la mine, la post.“ Veneau nişte grandomani de la Focşani – graşi, îmbrăcaţi civil – şi m-au anchetat. Şi am venit acasă. Când am venit acasă, mama şi mamaia aşteptau la poartă. „Nu e el, că mai are doi ani de făcut!“ „Mamă, eu sunt!“. Au tras zăvorul. Zăvorul era pus.

L. H. L.: Nu v-a recunoscut mama dumneavoastră.

E. E.: Mama mea: „Milică mai are doi ani.“ „Dă-mi, mamă, drumul, că eu sunt.“ Nu ştia că sunt eu. Când mi-au dat drumul, la poartă, ea a început să ţipe, s-a dus pe prispă. Eu am intrat în casă, aveam un bagaj, l-am trântit jos acolo, era cu haine. Erau mizerabile, zece ani am umblat prin toate închisorile. Când m-a văzut, nu m-a recunoscut. Mă schimbasem la faţă. Îl cheamă pe frate-miu: „Mamă, ăsta e fratele Emil. Cum, nu-l cunoşti?“ „Nu-l cunosc.“ Atunci, au venit toţi împrejurul meu, m-au sărutat, m-au îmbrăţişat. Neamuri. Şi m-au luat de colo colo. Am spus: „Gata, nu mai terminăm, dacă ne-ntindem la vorbă. Nu mai stăm de vorbă. V-am sărutat, de aici încolo vă priveşte.“ Mi-era frică şi de umbra mea.

Ion Botezatu: Deci am fost condamnat la douăzeci şi cinci de ani. Din douăzeci şi cinci de ani, am făcut paisprezece.

L. H. L.: Aţi făcut ceva puşcărie.

I. B.: Da. Au fost ceva ani. Am fost împuşcat în munte.

L. H. L.: Cum aţi fost împuşcat în munte?

I. B.: Am fost împuşcat de Securitate.

L. H. L.: Cu cine eraţi alături?

I. B.: Eram alături cu băieţii de aici. Dar m-am tămăduit, nu ştiu pe unde n-am fost... M-am tămăduit şi, în ziua de azi, trăiesc ca un brad.

Se poate spune că Organizaţia subversivă „Vlad Ţepeş II“ este o continuare a luptei armate anticomuniste duse de grupul „Paragină“. Printre cei rămaşi să organizeze lupta din munţi, se numărau studentul Gheorghiţă Bălan, colonelul în rezervă Ioan Strâmbei, alţi membri ai Partidului Naţional-Ţărănesc, Liberal şi Legionar. „Vlad Ţepeş II“ se identifică cu momentul Bârseşti. „Epicentru al războiului, al asediului, al rebeliunii“, cum a fost numită în arhivele Securităţii noaptea de 23 iulie a anului 1950.

Ionel Militaru este un martor preţios. El a luat parte la una dintre adunările pregătitoare ale „războiului de la Bârseşti“.

Ionel Militaru: Luasem legătura cu partizanii din Vrancea, unde era un anume Victor Lupşa, care zicea că el e şeful acolo. Noi ne-am prezentat cu Victor Isovăchescu, preotul Sebastian Popescu, unul dintre fraţii Cucu, cu Dinu Bendea, colonelul Ioan Strâmbei – colonel de drept, nu cum era Lupşa. Şi Lupşa ne-a înmânat nişte instrucţiuni.

L. H. L.: Unde v-aţi întâlnit, unde a avut loc întâlnirea?

I. M.: În poiana de la Sahastru, pe Lapoşu Mare, deasupra Nerejului, unde erau vreo câteva sute de oameni adunaţi din toată Vrancea, printre care Gheorghiţă Bălan, Ioan Bodiş şi câţiva cetăţeni din Trei Scaune, din comuna Zagon, comuna natală a lui Lupşa.

L. H. L.: Spuneţi-ne: cam la ce dată a avut loc această întâlnire? În iulie 1950?

I. M.: Cam prin iunie 1950. Ne-am dus acolo o dată, de două ori, să luăm legătura. În iunie o dată, iar, la începutul lui iulie, ne-am

dus ultima dată, când s-au dat instrucţiunile cum vom acţiona şi ce vom face în caz de un război. Că era vorba de un război acolo.

În noaptea de 23 iulie 1950, toată Vrancea era în picioare, gata de luptă. Armament exista din belşug, iar grupele de acţiune aveau instrucţiuni precise. Aşteptau semnalele: avioanele americane pe cer, focurile pe dealuri şi clopotele bisericilor. După 12 noaptea, Bârseştiul nu mai are răbdare. Încearcă să ia legătura telefonică cu Vidra sau cu Nereju. Dar pe fir se aud alte mesaje. În noaptea aceea, la căminul cultural din comună se ţinea un bal, la care erau adunate toate notabilităţile comuniste. Grupul lui Constantin Popa şi Alexandru Burlui pătrunde în cămin, trage o rafală de focuri de armă şi ordonă: „Toată lumea cu faţa la perete!“ Blochează uşile, îi strânge pe comunişti şi-i sechestrează în beciul avocatului Ion Enache Nicoară, care, mai târziu, va fi omorât la Gherla.

Alt grup, al lui Victor Manoliu, ocupă poşta şi telefoanele. Toader Posmagiu pătrunde, cu Gheorghe Lădaru şi fraţii Cojocaru, în sediul de miliţie, îi arestează pe şeful de post şi pe preşedintele cooperativei. Macovei Mortu are misiunea de a păzi podul peste apa Putnei. Deşi actele de cruzime sunt evitate, într-o luptă corp la corp cu preşedintele cooperativei şi soţia lui, o armă se descarcă, iar femeia e ucisă. Se trag clopotele, anunţând că au căzut comuniştii.

Aşa cum era de aşteptat, puternice forţe de Securitate sunt trimise către Munţii Vrancei. Ţăranii iau calea pădurilor. Acasă, rămân mamele, soţiile, copiii. Colonelul Caluşec conchidea într-un raport că bandiţii fugari nu pot fi lichidaţi la faţa locului, din cauza terenului accidentat.

Macovei Mortu: La un semnal, la ora 12, au plecat cu toţii. Fiecare echipă a plecat la postul său. O echipă s-a dus la poştă, o echipă la primărie, o echipă la postul de jandarmi, unde a fost arestat jandarmul. Alţii s-au dus la alte instituţii sau la alţi oameni. Fiecare a avut punctul său…

L. H. L.: Şi misiunea sa.

M. M.: Misiunea lui. S-a făcut treaba asta. Noi am avut legătură aici. Reprezentanţii noştri, Manoliu şi băiatul lui, s-au ocupat de diriginţii de poştă.

L. H. L.: Ce s-a-ntâmplat de dimineaţă?

M. M.: Dimineaţa, când noi am telefonat în diferite locuri, ne-am dat seama că suntem în gol. Familia Manoliu se ocupa de poştă. Tatăl era diriginte de poştă şi avea posibilitatea, prin legăturile sale, să vadă dacă s-a început ceva şi în comuna cutare, şi în satul cutare, şi în satul cutare. Fusese vorbit ca, la un semnal, să se înceapă prin toate satele arestările şi să se meargă, tot aşa, mai departe, în ţară. Ori moarte, ori libertate. Din două, una. Când însă am telefonat în câte un loc – nimic, când s-a telefonat în alt loc – nimic, aşa că ne-am dat seama că suntem în gol. Ce puteai să mai faci tu, un sat, cu o ţară în faţă?

Ionel Militaru: Am aşteptat. Iar a doua zi, am văzut că n-am primit nici un semnal prin clopotele bisericilor, cum fusese hotărât – că ăsta era cel mai bun semnal al nostru, de-l auzeai de la distanţă.

Erau pregătiţi oamenii care să bată clopotele, îi aveam gata pe toţi. În momentul când se aude de la Vintileasca în jos, toată valea sună toate clopotele, ca în vremea lui Ştefan cel Mare. Am stat, aşadar, liniştiţi. A doua zi, pe la vreo 2-3 – era vară –, am văzut avioane deasupra Vrancei. Întâi, pe la noi, în munţi, sus şi, de aici, s-au deplasat deasupra întregului judeţ, în partea Râmnicului. Ne-am uitat cu binoclul, aveau aparate destul de bune, aparate ale Securităţii, avionul care avea un cerc cu tricolorul pe aripă şi pe coadă. Erau două avioane, care au umblat toată ziua.

L. H. L.: Au patrulat.

I. M.: Au patrulat, da. Atât: să vadă ce se întâmplă. Am aflat mai târziu că, undeva, mai jos, spre Râmnicul Sărat, într-o comună, Jideni se cheamă, veniseră tancuri ruseşti, vreo câteva, pe un deal, îndreptate spre Valea Râmnicului Sărat. Înseamnă că aveau informaţii sigure că atunci se va întâmpla ceva. Ce-au zis? Când ăia pornesc, noi ne punem cu ghiulele pe ei. Cam aşa am bănuit noi. Am aşteptat, nu s-a mai întâmplat nimic; hai să mergem în Vrancea, să vedem ce s-a întâmplat acolo. Ne-am dus din nou, dar nu l-am mai găsit pe Lupşa.

Macovei Mortu: Am început să ne predăm din cauza copiilor. Căci n-avea voie nimeni să se ducă să ajute pe cineva – fie acela din familie, din vecini sau altcineva –, n-avea voie nimeni la moară, n-avea voie să se ducă să taie un braţ de lemne, că poate persoana era o bătrână, poate era o nevastă care a născut de curând, o lăuză. Nimeni n-avea voie. În luptele noastre la munte, Securitatea a împuşcat doi, pe tată şi pe fiu: Ilie Posmagiu şi Toader Posmagiu. Şi i-a adus, pentru demoralizare sau ca să sperie lumea, i-a adus legaţi, pe cai, de mijloc. Şi-i atârna la pământ freza băiatului, că era tânăr băiatul lui Posmagiu, la etatea lui de douăzeci şi opt de ani. După ce-au ajuns acasă – cu taică-său de-o parte şi fiul de-o parte, aduşi mai mult târâş, pe drum de munte, că doar acolo nu e şosea, tânărul cu părul plin de noroi –, nu le-a dat voie să-i îngroape cu popă, i-a lăsat întâi să-i vadă toată lumea, ca să-i înspăimânte, să ne-nspăimânte pe noi. Pe noi, nu moartea ne-a-nspăimântat, ci ne-a durut sufletul pentru familiile noastre, care erau chinuite. Şi am început pe urmă să ne predăm.

Vrâncenii au o mândrie: nici o soţie din loturile de luptători nu şi-a părăsit căminul în anii grei de puşcărie. Nici una n-a divorţat. Această credinţă ne-a făcut închisoarea mai suportabilă.

Anica Lădaru: Sunt fiica lui Ilie Posmagiu, cel care a fost împuşcat în munte. Soţul a fost arestat şi dânsul. Fratele – şi el împuşcat în munte. Împuşcaţi de Securitate.

L. H. L.: Spuneţi-mi, doamnă Anica, n-aţi trăit dumneavoastră cu temerea că atâţia oameni din familie…

A. L.: Vai de mine! Dar cum să nu! Pe soţ, mi l-au ridicat, că a fost şi dânsul acolo unde au fost împuşcaţi oameni, dar el a scăpat. L-a împuşcat Securitatea, dar soţul a scăpat, şi a venit, şi a stat cât a stat fugar, pe urmă s-a predat. Am rămas cu şase copii. Fata cea mai mare a avut treisprezece ani, altul era de nouă ani, am mai avut un

băiat de cinci ani, care este acum aici. Şi dânsul a avut şapte ani de condamnare, a făcut şase ani şi două luni. Pe urmă, acasă ne-au luat tot, lu' tata i-au luat tot, a fost şi împuşcat, şi toată averea ne-au confiscat-o şi şi-au bătut joc. Eu am fost cea mai necăjită dintre toate femeile din Bârseşti, că am avut şase copii. Din şase copii, toţi au fost sub treisprezece ani.

L. H. L.: Toţi copiii vă trăiesc?

A. L.: O fetiţă mi-a murit, că a căpătat epilepsie în noaptea când m-au luat pe mine de m-au dus – m-au luat noaptea, mi-au pus revolverul în piept. Fetei i-a fost frică, a căpătat boala epilepsiei şi mi-a murit – fată de douăzeci şi doi de ani.

Alexandru Burlui: Am fost arestat în 1950, pentru că făceam parte, cum au spus şi ceilalţi colegi ai noştri, din organizaţia „Vlad Ţepeş II". Am fost arestat împreună cu toată familia mea: şi mamă, şi tată, şi frate, şi soră, şi cumnat, cu confiscarea totală a averii – pământ, casă, animale şi tot ce aveam primprejurul nostru, în gospodărie. N-a fost chiar de glumă. Până la urmă, o soră a mea a fost împuşcată de Securitate, pentru că a fost călăuză prin munţi. Eu am fost condamnat la douăzeci de ani de închisoare, iar tata la opt ani, pe care i-a executat. Acum, e mort, nu mai trăieşte. Sora mea n-a stat în temniţă, a fost doar pe la Securitate, la Focşani şi la Braşov. Din cei douăzeci de ani, am executat paisprezece. A venit decretul ăla, în 1964, şi s-au îndurat să ne dea drumul mai înainte.

L. H. L.: V-aţi recăpătat averea?

A. B.: Nimic.

Lotul I „Nereju–Putna" număra şaisprezece arestaţi, printre care: Toma Catâru, Anton Macovei, Toader Negru, Simion Spulber, Anton Ştefanache.

Lotul II „Nereju", optsprezece persoane arestate, printre care: Şerban Bratu, Grigore Cârlioru, Ioan Chiuchiur, Radu Mihail, colonelul Ioan Strâmbei.

Ioan Chiuchiur: Când am aflat că a luat fiinţă organizaţia subversivă denumită „Vlad Ţepeş II", în anul 1950, mi-am luat trusa cu medicamente şi alte materiale pentru acordarea primului-ajutor, am părăsit familia pe care o înjghebasem cu numai doi ani mai înainte, printre care şi un copil de leagăn. Am luat legătura cu colonelul Ioan Strâmbei şi m-am încadrat ca sanitar al comandamentului militar al organizaţiei „Vlad Ţepeş II". Chiar aşa şi scrie în sentinţa mea de condamnare. Am trecut prin închisori de tristă amintire, cum ar fi Galaţi, Gherla, mina de plumb de la Baia Sprie, Aiud şi apoi, vreo patru ani, pe Bărăgan, cu domiciliu obligatoriu. Am executat, în total, doisprezece ani fără trei luni. Revenind pe meleagurile natale – care mi se par cele mai frumoase de pe lume –, am fost persecutat în continuare, fiind etichetat drept duşman al poporului şi chemat în zeci de rânduri la miliţia din comună şi la Securitatea din Focşani. În anul 1986, am avut o percheziţie domiciliară care a durat peste trei ore. Apoi, m-au dus la miliţia din comună, unde am fost maltratat până la ora 1 noaptea, când mi-au dat drumul, cu condiţia ca a doua zi, la ora 8, să fiu

prezent la Securitatea din Focşani. Lucru pe care l-am executat. Apoi, timp de o săptămână, am fost chemat în fiecare zi la Securitate. Văzând că nu pot scoate de la mine ceea ce voiau ei, au început s-o lase mai moale. Dar nici cu această metodă n-au reuşit să mă determine să-mi trădez fraţii de suferinţă.

Lotul III „Nereju–Putna“ are şaptesprezece arestaţi, printre care: Iancu Buşilă, Macovei Buşilă, Toader Chişcoci, Gheorghe Popa, Constantin Vlăduţă.

Constantin Vlăduţă: Am fost arestat în 1950. Aveam douăzeci şi şase de ani. Am fost arestat pentru motivul spus de domnul Chiuchiur şi de alţii: pentru munţi, pentru păduri. Am fost condamnat de Tribunalul Galaţi la opt ani. I-am executat la Gherla, Galaţi, Aiud, Caransebeş, am fost în Baia Sprie, la Nistru şi apoi în Aiud. Am făcut şapte ani. După şapte ani, m-au dat cu domiciliu obligatoriu în Bărăgan, comuna Răchitoasa şi Răteşti. Acolo, m-am căsătorit cu soţia mea, pe care o vedeţi aici. Nu era din satul meu şi a venit la mine cu mama şi cu tata. A înţeles că eu nu aveam voie să părăsesc locul.

Sediul fostei Securităţi din Focşani

Prin trădare, e prins şi grupul lui Gheorghiţă Bălan, compus din Gheorghe Brânzaru, Ioan Botiş şi Ioan Răşcan.

Ioan Botiş: A venit, de la Focşani, din nou, armată, Securitate. A venit şi dinspre Panciu, a venit dinspre Bacău, dinspre Tecuci, şi mi-au dat acolo roată.

L. H. L.: Numai pentru dumneavoastră – aceste forţe.

I. B.: Numai pentru mine, că m-a văzut. Şi m-au somat să mă predau, că nu-mi fac nimic. Am fost arestat, după care mi-au dat drumul, cu scopul ăsta: „Uite, ai o declaraţie aici. Scrie aici aşa cum îţi spun eu: «Eu, subsemnatul, Botiş D. Ioan, declar că vi l-oi preda pe Gheorghiţă Bălan în termen de cincisprezece zile. Dacă nu vi l-oi preda în termen de cincisprezece zile, voi fi executat şi eu, şi familia mea.»“

L. H. L.: Şi aţi semnat hârtia asta?

I. B.: Am semnat hârtia asta. Şi, când…

L. H. L.: Ca să vă dea drumul în libertate, nu?

I. B.: Da. Da. Şi, după ce mi-au dat drumul, am plecat. Acum, că s-au terminat cincisprezece zile şi n-am dus nimic, nici un rezultat, eu am plecat.

L. H. L.: Dumneavoastră eraţi după mâncare pentru Gheorghiţă Bălan.

I. B.: Pentru Gheorghiţă Bălan.

L. H. L.: Nu să-l predaţi.

I. B.: Da. Şi atunci mi-am pus pistolul. Mi-am scos şi am spus: „Nu vă apropiaţi de mine! Care se apropie de mine l-am dat jos imediat!“ Şi am pus pistolul în gât, n-a luat foc.

L. H. L.: Şi aţi tras.

I. B.: Am tras, dar n-a luat foc. N-a luat foc cartuşul ăla. Şi atunci am mânuit pistolul din nou.

L. H. L.: L-aţi încărcat încă o dată.

I. B.: Încă o dată. Walter 9 lung, şi am tras a doua oară. Când am tras a doua oară, n-am mai simţit nimic. A intrat pe aici, în mijlocul limbii, prin cerul gurii. Dumnezeu a vrut să iasă, de mi-a zvâcnit capul. Că altcumva ieşea în partea ailaltă, dar, dacă mi-a zvâcnit capul, a ieşit aici, în frunte. Aici a spart mai tare. Şi, pe urmă, m-am trezit la spital, la Focşani.

Medicinistul Gheorghiţă Bălan a fost condamant la moarte şi executat la Penitenciarul din Galaţi. Ioan Botiş i-a auzit, într-o noapte de noiembrie a anului 1952, plecarea spre moarte. Era legat cu lanţuri de mâini şi de picioare.

Lotul „Spineşti“ se compune din şaisprezece persoane, printre care: Ştefan Buşilă, Ileana Danţiş cu tatăl Toader Danţiş, Constantin Gavrileanu, Ştefan Grigoriu, Ştefan Iacob, Constantin Leuştean, Vasile Leuştean, Vasile I.C. Leuştean, Ion Macovei, Dănilă Maftei, Constantin Radu, Ion Soare.

Vasile Leuştean: Am fost arestat în 1950, la 23 august. Am fost transportat la toate Securităţile din ţară. Am fost bătut şi jignit, luat din mijlocul familiei noastre. Am făcut doisprezece ani şi trei luni de puşcărie.

L. H. L.: Unde aţi făcut puşcăria, domnule Vasile?

V. L.: Am făcut-o la Aiud, la Galaţi, Lugoj.

L. H. L.: L-aţi cunoscut pe Goiciu?

V. L.: Da.

L. H. L.: Puteţi să-mi spuneţi despre Goiciu câteva cuvinte?

V. L.: E cel mai mare criminal. Vedeţi (*arătând pumnul*), ăsta e Goiciu, ăsta e Goiciu.

Lotul „Vidra“ numără douăzeci de persoane, printre care: Toma Chilian, Vasile Chilian, Petre Jitea, Dumitrache Murguleţ, Ion Murguleţ zis Constantin, Ştefan Pantazică, Grigore Pepene, Constantin Pintilie, Nicolae Ţarălungă.

Gheorghe Crăciun: Sunt feciorul lui Radu Crăciun, care a murit în 1950, când a fost rebeliunea, cu năcazurile abătute asupra partizanilor.

L. H. L.: Răscoala din Bârseşti.

Gh. C.: Da, răscoala din Bârseşti. A murit împuşcat în munţi, şi am rămas orfan la etatea de şase ani. Pe trei dintre cei pe care i-a împuşcat Securitatea acolo – pe Radu Taba, pe Constantin Creţu şi pe Radu Crăciun, tatăl meu – i-a adus de acolo, din munţi, pe cai, spânzuraţi cum s-a putut, după aceea i-a îngropat fără popă, fără limbă de clopot, fără nimic.

Din Poiana Nistoreşti, dintr-o familie de cărturari şi preoţi care au înălţat biserici, s-a ridicat părintele Ştefan Marcu, în închisori un model al jertfei de sine.

Corneliu Marcu (*fiul preotului Ştefan Marcu*): A fost arestat, prin trădare, în casa părinţilor săi, casa lui Vasile Marcu şi a Măriuţei Marcu – bunica Luţa, cum îi spuneam noi. Au fost arestaţi acolo şi alţi camarazi, şi a mai fost arestat şi fratele dânsului, şi sora

cea mică – care au făcut închisoare cu toţii –, şi sora mea cea mare, şi mama noastră. Îmi amintesc că eram în braţele mamei, iar în jur era cercul de securişti. Ciolan – băiat tânăr, ofiţer de securitate – era de o bestialitate ieşită din comun. Avea vocaţie de asasin. A şi asasinat, de altfel, cu sânge rece. Eram în braţe la mama, îi aveam în faţă pe tata şi pe Ciolan şi, în discuţiile de acolo – nu mi le aduc aminte –, îmi amintesc doar că tata era legat cu mâinile la spate şi că, în insultele şi înjurăturile de atunci, acest Ciolan l-a lovit pe tata cu pistolul peste faţă în mod brutal şi că tata, scuipând sânge, probabil şi-a scuipat şi vreo măsea sau două. Nu pot să-mi aduc aminte. Dar fragmentul ăsta mi-a rămas în amintire şi, mai ales, mama, foarte revoltată, care se certa cel mai mult cu acest Ciolan. Acesta ajunsese atât de înspăimântător în amintirea localnicilor, încât, la un moment dat, în Vrancea mamele îşi ameninţau copiii mai neascultători cu vorbele: „Dacă nu eşti cuminte, îl chem pe Ciolan“ sau „Vine Ciolan“. Ajunsese atât de înspăimântător, că amintirea lui a trăit până târziu.

La Penitenciarul din Galaţi, execuţiile începuseră din anul 1952. Sentinţele în loturile vrâncene sunt de o duritate excesivă: la moarte, la muncă silnică, la închisoare între cinci şi douăzeci şi cinci de ani.

Lotul „Soveja“ număra nouăsprezece luptători, printre care: Nicolae Bălan, Ion Bunghez, Emanoil Cosor, Maria Cosor, Nicolae Cosor, preot Petre Focşeneanu, Maria Hanţă, Nicolae Mandu, doctor Dumitru Marola, Constantin Popa, Nicolae Popa, Gheorghe Puică, Constantin Rusu, Costică Sărăţeanu.

Gheorghe Rusu: Părinţii i-am găsit morţi, n-am găsit pe nimeni. Mi-am făcut gospodărie. În 1988, m-au demolat şi m-au dus la bloc. Acolo, mi-au dat un apartament cu două camere, strâmt. Cât au fost comuniştii, tot timpul am fost anchetat de Securitate. Veneau şi la serviciu, veneau şi acasă şi mă chemau pe rând.

Lotul „Nistoreşti“ reuneşte comunele aşezate pe Valea Putnei: Nistoreşti, Colacu, Valea Serii, Năruja, Iveşti.

Lotul „Nistoreşti“: Vasile Agafiţei, Alexandru Bercuci, Nicolae Bercuci, Ion Bratu, Luca Bratu, Apostol Coroiu, Nicolae Dalica, Constantin Danţeş, Ştefan Jecheanu, Gheorghe Macovei, Dumitru Manoilă, Nicolae Nistoriu, Apostol Oancea, Ghiţă Ocheanu, Costică Percaru, Oprea Roşca, Cristian Vasilache, Apostol Zaharoiu.

Toader Bahna: La noi, atunci, în 1950, era de plâns. Toată familia noastră era arestată, şi cumnat, şi socru, şi tată, şi toţi. Am revenit acasă după şapte ani. N-aveam nimic, ne luaseră totul, abia aveam cu ce trăi. M-am dus la muncă şi în judeţul Covasna, ca să pot trăi.

L. H. L.: Acum v-au venit înapoi pământurile, pădurile, avutul pe care l-aţi pierdut?

T. B.: Am avut cinci hectare de pădure pe care mi le dăduse taică-meu, şi mi-au dat înapoi un hectar.

L. H. L.: Din cinci hectare?

T. B.: Din cinci hectare, mi-au dat un hectar, dar şi acela tăiat de exploatarea forestieră.

Lotul „Herăstrău“ număra douăzeci şi cinci de luptători, printre care: Nicolae Bahna, Grigore Bălănuţă, Toader Bălănuţă, Dumitru Boştioc, Ion Căluianu, Toader Colţ, Mihai Marcu, Apostol Tardea.

Grigore Bălănuţă: Am fost arestat în 1950 pentru crimă de uneltire împotriva ordinii sociale şi condamnat la optsprezece ani şi confiscarea averii. Mi-au scos soţia din casă, cu doi copii mici. Au lăsat-o plângând pe drumuri. Când am revenit, după doisprezece ani şi patru luni, am găsit-o bolnavă de tuberculoză. Am tot cheltuit, vreme de cinci ani, pe la doctori şi, cu chiu cu vai, am scăpat-o cu viaţă.

Românul Simion Cojocaru s-a stins de curând. A murit pe ţarina lui. Băieţii lui Simion Cojocaru au aflat târziu, după 1990, că tatăl lor a fost partizan.

Marioara Cojocaru: A văzut cartea asta a lui Ion Ioanid *Închisoarea noastră cea de toate zilele*. A cerut-o, a luat-o, s-a uitat la ea şi, răsfoind-o, a văzut despre ce e vorba, ce scrie. A cumpărat cartea. A cumpărat cartea, a venit la Dineaţă, în judeţul Covasna, a venit acasă la vreo săptămână. Când a venit acasă, l-a chemat pe tatăl său de dincolo, din cameră. L-a chemat dincoace: „Haide, să vorbesc oleacă cu matale!“ Eu am zis: „Ce să vorbeşti cu tăticu-tău şi te fereşti de mine?“ „Stai acolo matale.“ „Iaca stau.“ Şi, mai târziu, vin în casă: „Ce ai făcut matale în viaţa mata?“ „Nu ştiu, măi, tată, ce am făcut?“

L. H. L.: Fiul îl întreba pe tatăl său.

M. C.: Da. „Păi ce am făcut? Am făcut şi eu doi băieţi, am făcut o gospodărie, am cumpărat pământ, am făcut şi eu ce trebuie.“ „Nu asta. Uite aici cartea. Ia uită-te matale despre ce e vorba.“ Şi a-nceput să citească. Ascultaţi din carte ce a spus despre el Ion Ioanid. „Păi măi, tată, să ştii că aşa e. Dar nouă de ce nu ne-ai spus?“ „Păi ce era să vă mai spun eu vouă? Eram eu pătat destul şi nu trebuia să vă mai bag eu în cap vouă aşa ceva.“ Nu prea vedea şi n-a avut timp să-şi ia ochelari, dar a mai citit şi el la soare, ieşea la soare, afară şi, pe unde erau litere mai mari, citea şi el.

Cardinalul Iuliu Hossu

[*Fotografia episcopului, în zeghe, la Penitenciarul din Sighet*]

Episcopul dr. Iuliu Hossu (mărturie înregistrată la Căldăruşani, în anul 1968, unde se afla cu domiciliu forţat)**:** „Toată calea peregrinărilor noastre este calea fericirilor. O clipă de depresiune sufletească n-am avut în decurs de douăzeci şi opt de ani. Şi n-am nici un resentiment faţă de nimeni, pentru că Domnul ne spune: «Rugaţi-vă pentru cei ce vă persecută. Faceţi bine celor ce vă fac rău. Binecuvântaţi, nu blestemaţi, ca să fiţi fiii Tatălui vostru din ceruri.» Şi-atunci, aşa am pus şi-n Memoriu: ei au trecut, rând pe rând, punând bună mărturie pentru credinţa pe care-o purtau în suflet. Binecuvântând, nu blestemând, aşa cum ne-a învăţat Domnul. Acolo, în Memoriu, era un alineat de un şir – stacatto, cum zice italianul –: «Ei au murit cum mor sfinţii.» Ei bine, n-am [supărare] nici faţă de ierarhie, care a tăcut şi a jubilat când Biserica-soră era-n durere şi suferinţă, dar nu numai atât, au conlucrat cât se poate. Pentru Înalta Ierarhie, până sus de tot, am rugăciunea ca Domnul să reverse în sufletul lor lumina Căii Damascului.“

[*Imagini ale Câmpiei Transilvaniei. Comuna Milaşul Mare*]

Cardinalul Iuliu Hossu s-a născut la 30 ianuarie 1885, într-o veche familie românească din Milaşul Mare, judeţul Bistriţa-Năsăud, aşezare aflată în mijlocul Câmpiei Transilvaniei şi având prima atestare documentară din anul 1315. Neamul Hoseştilor se trăgea din Ţara Chioarului, de la Mesteacăn. Localitate unde, în anul 1525, documentele atestă că Ioan Drágfi, stăpânul domeniului Chioar, le-a oferit lui Toma şi Petru Hossu un loc unde să ridice o moară şi un sat. Şi tot lor li s-a dat voievodatul de Răstoci. Numele Hossu a perpetuat, de-a lungul a câteva secole, renumele unei familii româneşti de vază în intelectualitatea ardeleană. Părinţii au fost: tatăl, Ioan Hossu, preot greco-catolic, descendent al unei serii întinse de protopopi, dieci şi profesori de teologie, şi mama, Victoria Măriuţiu, nepoată a lui Simion Măriuţiu, tribun al lui Avram Iancu.

[*Familia preotului Ioan Hossu din Milaş, soţia şi cei şase băieţi – fotografie*]

Familia parohului Ioan Hossu a avut şase fii. În imagine (de la stânga la dreapta), sunt: Iuliu Hossu – viitorul episcop, apoi cardinal; Teofil Hossu – preot în Milaş, arestat, şi el, în 1948; Iosif Hossu – inginer, fost director al Domeniilor Mitropolitane; Vasile Pompei Hossu – avocat; Ioan Hossu – inginer; Traian Hossu – medic. În această perioadă a dualismului austro-ungar, când asuprirea naţiunii române din Transilvania atinsese cote înalte, copiii din Milaş, încă de pe băncile şcolilor primare şi, mai apoi, ale gimnaziului, erau crescuţi într-o atmosferă de profund patriotism, de grijă pentru soarta neamului românesc. Din recensământul

efectuat înainte de Primul Război Mondial, se constata că Milaşul avea, în anul 1910, 1.491 de suflete, dintre care 1.413 români: 1.403 greco-catolici şi 10 ortodocşi, cu o biserică din lemn, construită în anul 1640, şi una din piatră, înălţată în anul 1894, sub pastoraţia preotului Ioan Hossu, tatăl cardinalului. S-au strâns şase stânjeni de piatră şi 24.000 de coroane adunate de la poporeni, dar şi din banii părintelui Hossu. Mulţi dintre locuitorii acestei comune bogate îşi trimiteau copiii la şcoli în învăţământul postliceal şi universitar. Plecau cu trenul până la Reghin, la Târgu-Mureş sau la Blaj. La cinci ani de la unirea tuturor românilor sub gloriosul rege Ferdinand I, în anul 1924, biserica se renovează. Toate cheltuielile de reparaţie le-au suportat populaţia greco-catolică din comună, preotul Ioan Hossu şi fiii lui. Din anul 1948, biserica a fost preluată de episcopia ortodoxă. A fost din nou renovată şi pictată. S-au rescris numele întemeietorilor, aşezate într-o firidă, pe care cu greu îi poţi desluşi. Biserica satului, şcolile Blajului şi ale Năsăudului, societăţile de lectură ale tinerimii gimnaziale, societăţile Astra pregăteau aceste generaţii de ardeleni pentru un adevărat apostolat creştin, social şi naţional.

[*Fotografii: Iuliu Hossu, absolvent al gimnaziului din Blaj; student în teologie la Roma; tânărul doctor în teologie, cu părinţii; preot militar, în ţinută de campanie, în timpul Primului Război Mondial; 3 martie 1917, episcop greco-catolic român al Diecezei de Gherla; episcopul participă la prima împărtăşanie a copiilor din Gherla.*]

Numirea ca episcop al Diecezei de Gherla îl găseşte pe Iuliu Hossu ca preot militar. În timpul Primului Război Mondial, a fost părintele întemniţaţilor, al răniţilor, părintele alinării sufletelor şi al încurajării. A acordat asistenţă spirituală, pastorală bolnavilor şi răniţilor români din spitalele militare ale Austriei, Boemiei şi Moraviei. De la foştii soldaţi îngrijiţi sufleteşte în spitale, episcopul a primit mii de scrisori, dintre care una, în plic roz, de la un soldat ţigan, un anume Lăcătuş din Blaj, îi era cea mai dragă. Acesta îi scria: „Domnule episcop şi iubite prieten“, mulţumindu-i pentru ajutoarele pe care i le-a dat. Între sfintele ziduri istorice ale Catedralei de la Blaj, tânărul arhiereu Iuliu (avea doar treizeci şi doi de ani) jură credinţă veşnică Maicii Bisericii, prin acele cuvinte rămase, peste veacuri, ca un juramânt al fidelităţii: „Să se lipească limba mea de gâtlejul meu de nu-mi voi aduce aminte de tine, Sioane.“ Sion – Biserică – Sfântă Mireasă – neamul românesc. În prima sa epistolă pastorală, nu uită să amintească de întâia datorie pe care o au păstorii turmelor. Se simte învăţătura primită de la bătrânul său tată, preotul Ioan Hossu din Milaş, ca şi studiile la şcolile luminate ale Blajului: „Celor care purtaţi slujba nespus de însemnată a creşterii tinerimii aici, în Biserică şi în afară, în Dieceza întreagă, să nu pierdeţi niciodată dinaintea ochilor că în mâna voastră este pus viitorul neamului nostru.“ Ca un păstor al turmei sale, nu uită niciodată de leagănul copilăriei, de Milaşul natal, de credincioşii lui din marea eparhie. Pastoralele tânărului

ierarh sunt străbătute de o adâncă cucernicie, amintind de limba vechilor cazanii. „Mai presus de toate, spunea el, grijiţi de pruncii voştri, să rămână buni, fără sminteală, să crească în tinereţe curată, să se înnoiască, prin ei, Împărăţia lui Dumnezeu şi scump neamul nostru.“

Mărturii ale locuitorilor din Milaşul Mare

Iosif Logigan: În anii cu război, când se apropia frontul de localitatea noastră, înainte cu câteva zile, cu o săptămână cred, toate hainele episcopului Iuliu Hossu le-a adus preotul Teofil Hossu la noi. Noi nu stăm departe de casa dânsului. Le-am pus într-o ladă şi le-am îngropat în pământ, într-un ocol, de frica ruşilor. Ne-a rugat şi am şi făcut. Ca, după război, când s-au potolit treburile, toate hainele le-am scos frumos, nu se-ntâmplase nimic, le-am adus şi le-a luat şi a continuat. A fost un om – şi nişte oameni, că prea puţini sunt – în special cu credinţă: Teofil Hossu aproape în fiecare zi mergea la Biserică, indiferent că erau oameni sau nu erau oameni, el îşi făcea datoria. Când venea de la Biserică – eram copil –, avea prescură. Ieşeam copiii la marginea drumului şi ne da prescură, ne arunca prescură, câte un colţ de prescură la fiecare copil.

Scaunul episcopal şi reverenda pe care se titrează: „Episcopul Iuliu Hossu a fost dominat, în întreaga sa viaţă, de un ideal: Unirea românilor şi apărarea statului lor naţional.“ (Ion Dimitriu-Snagov, Sfântul Scaun şi România modernă)

[*Fotografii de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia*]

Cardinal dr. Iuliu Hossu (voce)**:** „[Eram] împreună cu dr. Miron Cristea, atunci episcop de Caransebeş, să vestim mulţimii de peste o sută de mii, care, la poarta cetăţii Alba Iuliei, pe Câmpul lui Horea, aştepta cu nerăbdare hotărârea adusă. Am avut fericirea ca, împreună, să ducem această hotărâre, pentru a fi ratificată şi de această mulţime, venită din toate locurile locuite de români şi de toate părţile înregistrate. A ţinut cuvântarea de introducere dr. Cristea, episcop de Caransebeş. După aceea, am urmat să citesc eu Hotărârea Proclamării Unirii Transilvaniei pe veci cu Patria-Mamă. Înainte de a da citire acestei hotărâri mângâietoare şi fericitoare pentru neamul nostru, am rostit câteva cuvinte, aş spune o doxologie, sub inspiraţia momentului şi aşa sunt fericit dacă mi se dă privilegiul să rămână pentru posteritate aşa cum le-am rostit atunci, la treizeci şi doi de ani, al doilea de episcopat, şi acum să le rostesc la trăirea celui de-al optzeci şi cincilea an al vieţii, cu glasul scăzut, dar cu neîmbătrânita dragoste de atunci. Am început aşa: «Fraţilor, ceasul împlinirii vremii este acesta: că Dumnezeu Atotputernicul rosteşte, prin poporul său credincios, dreptatea sa, însetată de veacuri. Astăzi, prin hotărârea noastră, se înfăptuieşte România Mare, una şi nedespărţită. Rostim fericiţi: Toţi românii de pe aceste plaiuri ne unim pe veci cu Ţara-Mamă, România. Vă reamintiţi când, prin sutele de spitaluri în zilele de întunecare, vă vesteam: va învinge dreptatea. (Stenograful: întrerupere de entuziasme: «Te cunoaştem pe Sfinţia Ta». Închide paranteza.) Vă arătam că vine ceasul când toţi făcătorii nedreptăţii vor plânge

lacrimi de sânge în ziua bucuriei noastre. A biruit dreptatea. Acesta e ceasul dreptăţii lui Dumnezeu şi al răsplătirii lui pentru suferinţele veacurilor purtate de un neam cu credinţă în Dumnezeu şi cu nădejde în dreptatea lui. Suferinţele veacurilor se îmbracă în lumină cum revarsă în clipa aceasta soarele asupra noastră lumina sa, cu binecuvântare. (În paranteză: stenograf: în acel moment, iese soarele de sub norii ce acoperiseră până atunci întreg orizontul, mulţimea irupând într-un entuziasm înflăcărat. Închid paranteza.) Cuvintele Domnului se împlinesc, şi aici, întru împlinirea dreptăţii dumnezeieşti. Mulţi au dorit să vadă ce vedeţi voi şi n-au văzut, şi să audă ce auziţi voi şi n-au auzit. Ochii voştri sunt fericiţi că văd şi urechile voastre fericite că aud. Văd ziua întregirii neamului şi aud bunăvestirea dreptăţii lui Dumnezeu. Ascultaţi, români fericiţi, bunăvestirea Unirii noastre pe veci cu Ţara-Mamă, România!»“

[*Fotografii din albumul de epocă, realizat de Emilian Mârza din Galţiu, fotograful Unirii:*

Anul 1919: regele Ferdinand şi regina Maria, întâmpinaţi în gara Gherla de episcopul dr. Iuliu Hossu; vizitaţie canonică la Sângeorz-Băi; imagine din Cluj: Catedrala Greco-Catolică]

După treisprezece ani de păstorire în Gherla, scaunul episcopal este transferat la Cluj, în Biserica „Schimbarea la faţă“, ridicată la rangul de catedrală. Iar titlul eparhiei va fi de Cluj–Gherla. La despărţirea de preoţii şi protopopii săi, înaltului ierarh i se urează să fie „podoaba cerului, aşa cum aici, pe pământ, a fost podoaba clerului“. Prima slujbă în noua Catedrală are loc la 5 octombrie 1930. În primii zece ani de episcopat, din anul 1930 până în anul 1940, prin străduinţa neobosită a episcopului se zideşte monumentalul palat destinat Academiei de Teologie Română Unită, unde azi se află Conservatorul din Cluj. Înnoieşte şi înfrumuseţează Catedrala. Cumpără reşedinţa din Calea Moţilor nr. 26. Mai târziu, la împlinirea a douăzeci şi cinci de ani de episcopat, ca şi în pragul marilor încercări ce-l aşteptau, episcopul Iuliu Hossu îşi aminteşte, într-o tulburătoare mărturisire de credinţă, Clujul de care era atât de legat, Biserica în care a slujit: „Sărut masa de lucru din biroul meu, sărut crucifixul, sărut pietrele de pe trotuarul care l-am călcat mergând la sfânta liturghie din Catedrală, sărut băncile din seminar în care s-au rugat clericii mei. Binecuvântez pe toţi ţăranii din toate satele care, îmbrăcaţi în haine albe ca şi sufletele lor, m-au ascultat cu bucurie şi s-au întors fericiţi la casele lor. Nu i-am uitat pe cărarea suferinţelor mele. Binecuvântez pe toţi substituţii mei din Cluj care m-au suplinit în aceste vremuri grele, dar înălţătoare şi au făcut tot ce au putut ca turma mică să nu rămână fără păstor.“

Prof. Viorica Lascu (*Asociaţia Generală a Românilor Uniţi Greco-Catolici*): Îmi aduc aminte, în 1930, când s-a mutat episcopia, sediul episcopiei, de la Gherla la Cluj – eram elevă –, cum am ieşit pe stradă şi am primit prima binecuvântare pe care a împărţit-o credincioşilor săi din Cluj.

L. H. L.: De la Iuliu Hossu. Deci aţi trăit acest moment.

V. L.: Am trăit acest moment. Şi, în continuare, era interesat de desfăşurarea studiului religiei în şcoli, pe urmă de activităţile studenţilor în asociaţiile lor.

L. H. L.: L-aţi văzut deci cu această mitră episcopală care, spunea cineva, a devenit mai târziu o cunună de spini.

V. L.: Da, asta a fost profeţia din 1917, la sfinţirea lui, care s-a adeverit.

L. H. L.: Cum a fost? Vă rog să reproduceţi cum a spus.

V. L.: În gazeta *Unirea* din Blaj, când anunţa că va avea loc ceremonia sfinţirii de episcop, spunea autorul relatării că, uneori, mitra episcopală echivalează cu o cunună de spini. Nici nu-şi dădea seama ce profeţie glăsuia.

În cele o mie două sute de vizitaţii canonice şi pelerinaje, vlădicul Iuliu a pătruns până în cel din urmă cătun, oficiind servicii divine şi dând binecuvântări. La Mânăstirea Nicula, de Sf. Maria Mare, se adunau peste 50 de mii de români, veniţi să asculte mesajul iubitului ierarh. A descoperit mulţi copii săraci şi fără putinţa de a se realiza în viaţă, pe care i-a luat sub aripa ocrotitoare a episcopatului. A clădit şcoli şi a sfinţit biserici. În România reîntregită, în calitate de senator de drept, ca ierarh al Bisericii Române Unite, a militat pentru consolidarea ordinii de drept, cerând concetăţenilor săi iubire şi muncă pentru binele acestei ţări.

[*Fotografii: cu ţăranii din Buciumi; Milaş, februarie 1934, preotul Ioan Hossu, tatăl episcopului, pe patul de moarte*]

În anul 1931, îşi pierde mama, iar, în anul 1934, preotul Ioan Hossu, după cincizeci de ani de preoţie, se stinge din viaţă. Fotografie: crucea ridicată de Iuliu Hossu pentru scumpii părinţi

[*Fotografii: împreună cu episcopii greco-catolici Valeriu Traian Frenţiu de Oradea, Alexandru Nicolescu de Lugoj şi Alexandru Rusu de Maramureş; o vizită la biserica „Calvaria“ din Cluj; împreună cu nunţiul apostolic Andrea Cassulo, în mijlocul credincioşilor; Roma, martie 1940, în audienţă la Papa Pius XII, pentru a-l ruga să intervină în susţinerea Transilvaniei ameninţate de unguri; Roma, în biserica „Madonna del Pascolo“, la mormântul episcopului martir Inochentie Micu Klein; în mijlocul Coloniei Române din Roma şi al studenţilor teologi români aflaţi la studii în Cetatea Eternă; în grădina reşedinţei eparhiei din Cluj; imagine cu scaunul episcopal, pe care se titrează: „August 1940: Băgaţi de seamă cum vă veţi îndeplini greaua misiune. Decât cu ţara ciopârţită, mai bine vă întoarceţi pe targă“ (episcop dr. Iuliu Hossu, Dieceza Cluj–Gherla).*]

La 30 august 1940, în Palatul Belvedere din Viena, puterile Axei Germania şi Italia hotărăsc, printr-un dictat arbitrar, cedarea către Ungaria horthystă a părţii de nord a Transilvaniei. În septembrie 1940, a sosit la Cluj Pál Teleki, prim-ministrul Ungariei. Episcopul Iuliu Hossu i-a cerut răspicat prim-ministrului să se ia măsuri pentru pedepsirea severă a autorilor masacrelor care au avut loc la Ip, la Trăsnea, la Huedin. Teleki i-a spus că nu există nuntă fără

câţiva înjunghiaţi, dar episcopul i-a replicat „La noi, nunţile nu se fac ca oamenii să se înjunghie.“

Ierom. prof. univ. dr. Silvestru Augustin Prunduş (*preot greco-catolic, condamnat de patru ori de regimul comunist*): Cu ocazia cedării Ardealului, episcopul Colan s-a dus şi l-a vizitat pe episcopul Bălan de la Sibiu. A venit împreună la Iuliu Hossu. Am fost de faţă la această scenă. Bălan a întrebat: „Ce faci, frate?“ „Cum ce fac?“ „Păi nu te pregăteşti să pleci?“ „Unde să plec?“ „Păi în ţară.“ „Păi – întreabă episcopul Hossu –, dar poporul pleacă? Pleacă funcţionarii, pleacă armata, pleacă cei ce nu vor să rămână, dar poporul este aici. Noi suntem episcopi pentru popor. Eu rămân cu poporul.“ Şi atunci, arhiepiscopul Bălan i-a spus lui Colan: „Frate, rămâi şi tu.“ „Rămâi, frate, rămâi, frate“, i-a spus Hossu. S-au îmbrăţişat şi-au rămas îmbrăţişaţi până când a suflat vântul de la Moscova mai puternic şi s-a schimbat atitudinea.

[*Bucureşti, 26–27 noiembrie 1947: episcopii catolici din România. Ultima fotografie de grup, înainte de arestare*]

Secvenţă de arhivă: 21 octombrie 1948. Voce comentariu: „Mulţimea credincioşilor greco-catolici se desolidarizează de Biserica Romei. *Legământul de revenire la Biserica ortodoxă este primit de ţăranii şi intelectualii ardeleni.*

După oficierea liturghiei, Iustinian, patriarhul României, citeşte actul sinodal pentru reîntregirea Bisericii din Ardeal.“

Pr. Matei Boilă (*fost deţinut politic*): Eu am trăit acel moment ’48. România era supusă unei agresiuni puternice din partea Moscovei şi a Rusiei şi dorinţei ei de a ne comuniza şi a ne cuprinde în Imperiul Sovietic. Eu am fost printre cei care, ca student, am luptat împotriva comuniştilor în cadrul organizaţiei de tineret a PNŢ, fiind arestat de nenumărate ori. În 1948, am trăit şi momentul în care comunismul a atacat şi Biserica Greco-Catolică. Acum, aş vrea să spun, cu toată răspunderea, că – poate – această agresiune împotriva Bisericii Greco-Catolice a fost punctul culminant al ocupaţiei sovietice. Şi de ce spun lucrul acesta? Îmi permiteţi să-mi aduc aminte de o întâmplare pe care am citit-o într-un ziar sau am ascultat-o la Radio „Europa Liberă“, şi anume un reporter de la *New York Herald Tribun*e l-a întrebat pe Stalin – era în jurul anului 1945 – dacă se teme de vreo armată. Şi a răspuns: „Nu mă tem de nici o armată, decât de armata neagră a Papei.“ Stalin a fost, în momentul acela, un inspirat, deoarece trăsătura fundamentală a comunismului a fost dictatura, şi nu prin cruzimea ei deosebită – căci şi în decursul istoriei poate au fost destule dictaturi de o cruzime extraordinară, poate nu chiar aşa ca a lor –, ci prin caracterul ei totalitar. Adică se baza pe faptul că dorea să impună oamenilor nu numai legile, conducerea, ci şi concepţia de viaţă. Acesta a fost lucrul esenţial al comunismului. Comunismul a încercat să stăpânească lumea, stăpânind sufletele oamenilor. Şi, pentru asta, cel mai mare duşman au fost Biserica şi credinţa creştină, care se opuneau acestei comunizări adevărate a sufletului

omului prin concepţia atee marxistă. Cel care nu opunea comunismului o concepţie de viaţă, o credinţă, nu avea şanse de biruinţă. De aceea, cred că înseşi aceste revoluţii care s-au petrecut în anii ’90 au la bază totuşi rezistenţa creştinismului faţă de comunizarea rusească. Şi acum, să revenim la ’48. În acest sens şi dorind să distrugă credinţa creştină, să scoată din sufletul omului creştinismul pentru a-l înlocui cu marxism-leninismul, cu materialismul ateu, el a dispus desfiinţarea Bisericii Greco-Catolice. De ce? Pentru că ei au avut nevoie de eliminarea catehezei la oameni. Oamenii trebuiau să fie decreştinaţi, să fie scoasă din sufletul lor credinţa creştină. Ca să reuşească această teribilă ateizare, era nevoie ca Biserica să renunţe la cateheză, să renunţe deci la ceea ce este menirea ei. Mergeţi şi învăţaţi, botezând toate popoarele în numele Tatălui, al Fiului şi al Spiritului Sfânt. Ăsta e rolul Bisericii. Trebuia să renunţe Biserica la acest lucru, pentru a putea reuşi ateizarea generaţiilor viitoare ale poporului român – şi nu numai ale poporului român. Or, în acest sens, Papa avea informaţii foarte precise că Biserica Greco-Catolică nu va renunţa niciodată la asta, aşa cum nici n-a renunţat. În cei cincizeci de ani, n-a renunţat în nici un moment la această catehză.

Dosare din Arhiva Operativă a Securităţii

Episcopul dr. Iuliu Hossu vorbind despre ancheta Securităţii. Voce.

Cardinalul dr. Iuliu Hossu (*voce*): „Mă întreabă: «Respectivul să arate cu precizie unde doreşte el să domicilieze.» Zic: «Domnule căpitan, eu nu am fost un om fără domiciliu şi nu am vrut cu nici un cuvânt să supăr sau să fac observare că cel fără domiciliu e vagabond. Eu am avut domiciliul meu care de drept a rămas: Cluj, Calea Moţilor 26, adică reşedinţa.»“

[*Imagini ale reşedinţei*]

Ierom. prof. univ. dr. Silvestru Augustin Prunduş: Când eram în Cluj, eu am fost secretarul şi notarul consistoral al episcopului Hossu. La arestarea episcopului Hossu, eram în Cluj şi am stat cu el de vorbă şi cu preasfinţitul Rusu. Ei credeau că prezintă statutul Bisericii Greco-Catolice, aşa cum se cerea în conformitate cu Legea cultelor. Hossu era singurul episcop recunoscut dintre greco-catolici, pentru că ceilalţi au fost repuşi, iar dintre romano-catolici a fost recunoscut Márton Áron, în aşa fel încât amândoi s-au prezentat la Bucureşti, la Ministerul Cultelor, cu statutul de funcţionare a Bisericii. L-au prezentat la 28 octombrie, iar în noaptea dinspre 28 spre 29 octombrie toţi episcopii greco-catolici au fost arestaţi, iar Márton Áron mai târziu cu vreo două-trei luni.

[*Fotografii: în anii prigoanei, slujbe greco-catolice sub cerul liber; primul domiciliu obligatoriu la Mânăstirea Căldăruşani*]

În catacombe, Biserica tăcerii se ruga pentru cei din închisori şi din lagăre şi pentru cei doisprezece episcopi arestaţi. În februarie 1949, atât episcopii încarceraţi la Dragoslavele, cât şi preoţii de la Mânăstirea Neamţ sunt mutaţi la Mânăstirea Căldăruşani.

Pr. prof. dr. Eugen Popa (*fost deţinut politic*): Am ajuns de la Mânăstirea Neamţ la Mânăstirea Căldăruşani. Şi acolo au fost aduşi episcopii care, din octombrie ’48 până în februarie ’49, au stat la Dragoslavele, unde patriarhul îşi petrecea vacanţa. Şi aici, la marginea mânăstirii, era o clădire afectată de cutremure, înconjurată cu gard de sârmă. Dar comandantul plutonului care trebuia să ne păzească ne-a spus după ce am coborât din maşină: „Dacă doriţi să vedeţi mânăstirea, poftiţi şi vizitaţi-o.“ Se arăta binevoitor, pentru că, de fapt, după ce am intrat în locul destinat detenţiei noastre, înconjurat cu gard de sârmă, nu mai puteam ieşi de acolo. Şi aici, în această locuinţă, în această şcoală, ne plimbam prin curte. Îmi aduc aminte de preasfinţitul Hossu, se plimba mult cu părintele Cherteş, care-i fusese secretar şi vorbeau despre vizitele canonice pe care le făcuseră înainte. Avea multe la inimă – pe preoţii lui, credincioşii lui – preasfinţitul Hossu şi mereu îşi aducea aminte de dânşii.

[*Fotografie: cămaşa episcopului Ioan Suciu din temniţa de la Sighet*]

Cardinalul dr. Iuliu Hossu (*amintindu-şi suferinţele din detenţia de la Sighet*) (*voce*)**:** „Când am fost în închisoare, am fost îmbrăcaţi din cap până-n picioare ca robi şi trataţi ca robi. Vedeţi, numai pentru a ne batjocori, au pus întreg episcopatul în două closete, că tot preoţii noştri mai tineri – tineri la noi erau peste cincizeci de ani – duceam tinetele, dar eu curăţam. Dar atunci voiau să ne pună pe noi, pe episcopi, să curăţăm. Şi tot episcopatul era acolo, în două closete. Aşa am fost trataţi. Am tăiat la lemne cu joagărul. Acolo am stat noi, episcopii, patru ani, şapte luni şi unsprezece zile.“

[*Fotografii ale lui Iuliu Hossu, după cincisprezece ani de prigoană*]

Eminenţa Sa dr. Alexandru Todea (*cardinal*)**:** Figura principală din Biserica noastră este Iuliu Hossu. L-au cunoscut şi Papii, l-au cunoscut toţi pe unde a umblat. Un argument îl am eu pe care nu-l au alţii: eu l-am găsit în Colegiul „De Propaganda Fide“, de când eram acolo, în anul al 7-lea. L-am găsit între doctorii principali. Acolo, se numeau prefecţi, care aveau un grup de patruzeci-cincizeci de care se ocupau, făceau legătura între ei şi superiori: când trebuia, ce trebuia şi toate celelalte probleme. Iuliu Hossu figurează: „*Iulio Hossu, prefetto della Prima Camerata*“. Că un grup întreg se numea – şi se numeşte şi azi – *Camerata*. Iar acest Iuliu Hossu, care a fost la Alba Iulia elementul principal sau persoana principală, fiindcă se ştie că lui i s-a încredinţat să citească Actul, dar nu asta e principal. Dintre toţi – cu Goldiş şi câţi s-au dus la Bucureşti –, lui i s-a încredinţat de Marea Adunare să citească Actul de Unire regelui. Şi acest Iuliu Hossu ajunge la închisoarea din Sighet şi, când ne dezbrăcau, la percheziţie – apoi, sunt multe lucruri de spus –, ne dezbrăcau la piele şi se uitau să nu fie vreun act, şi, când s-a terminat această percheziţie, în camera lor, a episcopilor, camera 44, unde era Iuliu Hossu, când şi-a luat haina pe

el, a căzut o scobitoare pe care şi-o ţinea aici. Era luată din padiment, că era scândură la Sighet, nu era ciment. Şi de acolo a luat şi, cu o coadă de lingură ascuţită, a putut s-o cioplească puţin. Avea mare necaz cu o parte din dantură, orice mâncare îi rămânea acolo. I-a căzut scobitoarea şi ofiţerul politic a văzut. Şi zice: „Ce a căzut acolo?“ „O scobitoare.“ „Da? Îţi arde de scobitori?“ Şi-i spune gardianului: „Dă-i două pălmi.“ Gardianul s-a proptit în picioare, mi-a povestit-o Hossu, în Spitalul Colentina, unde a murit mi-a povestit: şi nu pălmi, ci cu dosul mâinii, la dreapta şi la stânga, cât a putut. Şi Iuliu Hossu a spus: „Pentru Domnul.“ Obişnuia să spună cuvântul acesta. Fără să răspundă nimic. Două luni l-au durut, cu expresia lui, „umerii obrajilor“. „Da, am iertat pe toţi“, au fost ultimele cuvinte, „am iertat şi, oriunde mă vei pomeni, am o rugăminte să spui: am iertat pe toţi.“

[*Fotografii: 1 mai 1970 – cardinalul binecuvântează pe părintele prof. Silvestru Augustin Prunduş*]

Ierom. prof. univ. dr. Silvestru Augustin Prunduş: Am fost ridicat la data de 3 ianuarie 1949, ieşind de la protopopul Gheorghe Mânzat din Dej. La uşa din stradă, mă aşteptau trei securişti, care m-au încadrat şi m-au dus la Securitate şi aşa au început, cu prima arestare, şi calvarul cu arestările.

L. H. L.: Deci aţi avut, în total, patru arestări.

Ierom. prof. univ. dr. Silvestru Augustin Prunduş: Patru am avut. Prima a fost aceasta. Am fost bătut, am fost chinuit întâi la Dej, după aceea transportat la Cluj. Am fost bătut aici, ca să spun unde este Pura, unde sunt cei care s-au ascuns, cei pe care-i căutau şi nu-i găseau. Or, eu n-am putut trăda şi spune, şi Dumnezeu oarecum m-a scăpat din chinurile acestea, fiindcă am fost grozav bătut şi la Dej, şi aici. La Dej, de către Briceag. Amintesc doar faptul că m-a întrebat anchetatorul dacă m-au bătut, m-a întrebat pe mine dacă m-au bătut. „Nu ştiu ce să vă spun“, nu puteam răspunde nici da, nici ba. Atunci mi-a spus Briceag: „Mă, îţi dau o bătaie, să nu simţi că te-am bătut, îţi dau a doua bătaie, să simţi că te-am bătut, şi-ţi dau a treia, să nu spui nimănui că te-am bătut.“

L. H. L.: În cei cinci ani, părinte, aţi avut la Sighet trei mari morţi, Valeriu Frenţiu a murit în ’52, Ioan Suciu în 1953, iar Tit Liviu Chinezu în 1955. Ce se ştia în închisoare în legătură cu moartea lor?

Pr. prof. dr. Eugen Popa: Preasfinţitul Suciu a murit între ceilalţi episcopi, iar celula lor era vizavi de celula în care eram noi, preoţii, cei zece preoţi. Întâmplător, această uşă avea o găurică, cineva, vreun deţinut de drept comun dinainte, bătuse un cui, încât se vedea, prin această găurică, vizavi. Într-o dimineaţă, am auzit bătând la uşă la celula respectivă. A venit gardianul. Ne-am uitat prin această găurică şi l-au scos mort pe preasfinţitul Suciu. Murise în celulă cu celălalt episcop, şi am avut ocazia să ştim că el a murit. Când preasfinţitul Chinezu a fost şi el bolnav, au bătut ceilalţi la uşă, au chemat gardianul. Era şi un medic.

L. H. L.: Un medic la Sighet?

Pr. prof. dr. Eugen Popa: Venea din când în când un medic, dar acesta nu făcea decât să deschidă uşa şi să întrebe: „Aveţi ceva doleanţe?“, apoi închidea uşa şi pleca. Era un sanitar, Rusneac îl chema. A venit Rusneac, a deschis uşa şi, văzându-l pe Chinezu bolnav, a zis: „Îl duc la infirmerie.“ L-au izolat într-o cameră mare, singur – era februarie, frig –, şi acolo, după două-trei zile, a murit.

[*Fotografii de la Penitenciarul din Sighet: aflat din nou în surghiun după Sighet, Iuliu Hossu i se destăinuie unui tânăr preot.*]

Pr. prof. Pantelimon Aştilean: Două lucruri aş vrea să vă spun. În primul rând, dragostea deosebită şi interesul pe care le avea. „Ce fac preoţii mei? Ce fac credincioşii mei? Tuturor transmite-le dragostea mea, tuturor spune-le că m-am rugat pentru ei.“ Şi atunci zice: „Frate, din prima zi când am fost arestat şi până în ziua când am fost scos de la Sighet, prin tot ceea ce am suferit, bătăi, dispreţ, foame, frig, toate celea, zilnic am fost sufleteşte într-una dintre parohiile eparhiei mele. Şi tot ceea ce am avut de îndurat am oferit pentru parohia respectivă. În ziua când am fost pentru a doua oară în ultima parohie, în ziua aceea m-au eliberat de la Sighet.“

[*Fotografii: în anii prigoanei, slujbe greco-catolice la Cluj, sub cerul liber.*]

Pr. Matei Boilă (*a executat zece ani de închisoare*)**:** Suferinţa a fost asumată. Asumată. Eu am trăit şi această tragedie, pentru că am văzut această tragedie, oamenii în puşcărie, suferind teribil, dar neavând tăria şi neasumându-şi această suferinţă. Spuneau: „Doamne, dar de ce să sufăr eu aici? Ce rău am făcut eu? Eu n-am făcut nimic. Eu sunt oricând gata dispus să mă conformez la toate. Uite că şi eu sunt aici băgat.“ Pentru aceştia, era într-adevăr tragică suferinţa. Eu aş spune că aş împărţi suferinţa, nu că e mare sau mică, asta nu pot s-o ştiu, ci suferinţă luminoasă sau întunecoasă.

[*Fotografie: cardinalul în chilia de la Căldăruşani*]

Cardinalul dr. Iuliu Hossu (voce)**:** „Dreptate şi adevăr la temelia României întregite. Mărire întru cele de sus lui Dumnezeu, şi pe pământ pace. «Ziua Învierii să ne luminăm poporul. Trăiască România Mare, una şi veşnic nedespărţită. Amin.»“

În aprilie 1969, un emisar special al Papei Paul VI îi aduce la Căldăruşani hotărârea Sfântului Scaun de a fi promovat cardinal. Guvernul român a fost de acord, cu o conditie: episcopul să se ducă la Roma, să fie învestit şi să rămână acolo. Iuliu Hossu transmite mulţumirile sale, explicând că, atâta timp cât Bisericii sale nu i se recunoaşte dreptul la existenţă liberă, nu poate pleca. „Decât cardinal fără turmă la Roma, mai bine simplu păstor în mijlocul turmei mele.“ Papa a respectat cu sfinţenie poziţia episcopului Iuliu Hossu, numit cardinal in pectore,[14] adică o numire păstrată în inima Papei, fără a fi cunoscută public până mai târziu, când vremurile o vor îngădui.

14. *In pectore* „în [taina] spiritului, în [taina] minţii“ (*lb.lat.*) este un termen folosit de Biserica catolică pentru a defini posibilitatea ca Papa – pentru păstrarea siguranţei persoanei alese, atunci când aceasta trăieşte în regimuri ostile catolicismului sau religiei în

general sau pentru siguranţa comunităţii, când există temerea că o astfel de nominalizare publică poate genera atitudini de discriminare sau ostilitate îndreptate împotriva creştinilor în general sau a catolicilor în special – să aleagă cardinali secreţi, al căror nume nu este dezvăluit şi a căror identitate este cunoscută doar de Papă şi de Dumnezeu. Cardinalii numiţi *in pectore* nu este obligatoriu să ştie că au fost numiţi. Episcopul Iuliu Hossu a fost numit cardinal *in pectore* la 28 aprilie 1969 de către Papa Paul VI, pentru că, din cauza regimului din acea vreme, o astfel de titulatură i-ar fi făcut rău. Papa a dezvăluit faptul că episcopul Iuliu Hossu a fost creat cardinal la scurt timp după decesul său, la 5 martie 1973 (*n.red.*).

Episcopul pe patul de suferinţă.
28 mai 1970, ora 9: „Lupta mea s-a sfârşit.“
Mormântul cardinalului Iuliu Hossu

„Actul acesta istoria nu-l va uita“

Secvenţe din Arhiva Naţională

Solemnitatea decorării Maiestăţii Sale Regele Mihai I cu Ordinul „Victoria“, cea mai înaltă distincţie de război sovietică, acordată suveranului nostru de Prezidiul Sovietului Suprem al Uniunii Sovietice pentru actul curajos de schimbare hotărâtă în politica României, în sensul ruperii relaţiilor cu Germania hitleristă şi al alianţei cu Naţiunile Unite într-un moment când înfrângerea Germaniei nu era încă evidentă.

Într-un memoriu adresat preşedintelui american Franklin Delano Roosevelt la 24 ianuarie 1945, Regele Mihai I scria: „La 23 August 1944, cu ajutorul lui Dumnezeu, am fost în stare să-mi readuc ţara pe drumul cel bun, care duce la triumful justiţiei, la libertatea naţiunilor şi la respectarea demnităţii umane, alături de aliaţii ei naturali şi tradiţionali. Am avut convingerea că, prin modul în care am înfăptuit acest act, am slujit nu numai interesele poporului meu, ci şi ale popoarelor tuturor naţiunilor unite. Având în vedere aceste lucruri, vă rog să ascultaţi vocea naţiunii române. Este vocea unei naţiuni ale cărei interese, suferinţe şi calităţi o fac demnă de a fi remarcată.“

„Tabloul Păcii“. Document de epocă, apărut după 23 August 1944

Doina Uricariu (*scriitor*): Eu cred că acest tablou spune totul despre felul în care noi am şters adevărul din istoria noastră şi despre istoria noastră şi despre felul în care am manipulat acest adevăr. Este poate unul dintre cele mai evidente documente despre ceea ce a însemnat, după 1944, falsificarea istoriei în România. Acest tablou al păcii, cum se numeşte, scris cu ortografia de la vremea respectivă, are în prim-plan patru personaje fundamentale ale istoriei mijlocului de secol XX, care sunt autorii victoriei din cel de-al Doilea Război Mondial. Primul în serie este Maiestatea Sa Regele Mihai I, apoi apare Stalin, apoi apar Roosevelt şi Churchill. Sunt cei patru. După care sunt mareşalii şi generalii care au realizat această victorie prin fapte de arme extraordinare. Pot să-i citez pe mareşalul Voroşilov, pe Jukov, Malinovski, Tolbuhin, Vasilevski, Voronin, Eisenhower, Montgomery, mareşalul Rokosovski, Konev. Iar, din România, avem trei mari generali: Avramescu, Macici şi Şova. Apoi, este mareşalul Tito. Iar de la francezi, sunt doar doi generali: De Lattre şi De Gaulle. Asta înseamnă că sunt personalităţile din cel de-al Doilea Război Mondial care au obţinut victoria în fruntea armatelor pe care le-au condus. Acest afiş care a apărut în martie 1945, deci la interval de şase luni după 23 August, consemnează: „Ceasul măreţ prin care trecem umple de bucurie inimile românilor. Ardealul.“

[*Arhivă: Reîntoarcerea Ardealului de Nord în Regatul României.*]

D. U.: Ardealul nostru drag a reintrat în patrimoniul ţării noastre în 1945. Vreau să subliniez acest lucru, pentru că multă lume a uitat că, fără actul de la 23 August şi curajul pe care l-a avut Regele, atât de tânăr atunci, de a întoarce armele împotriva lui Hitler, istoria contrafactuală ar fi demonstrat că noi pierdeam Ardealul, şi România era practic desfăcută, cum să spun, nu mai exista ca stat unitar. Mai scrie pe acest afiş: „Trăiască Ardealul democratic unit cu patria română democratică." Iată, un afiş care consemnează contribuţia Regelui Mihai la victoria din cel de-al Doilea Război Mondial, trei mari generali români – comparativ cu doi, care apar la francezi – şi prezenţa celor patru forţe cobeligerante care au asigurat victoria. Vreau să mai spun un lucru legat de falsificarea istoriei, care se va petrece imediat după martie 1945. Pe acest afiş, scrie aşa: „Autorizat de către Ministerul de Interne, Direcţiunea Ordinei Publice, cu numărul 23.955 din 15 decembrie 1944 şi aprobat cu avizul favorabil dat de Prefectura Poliţiei, Direcţia Siguranţei Capitalei, cu numărul 29.476 din 10 octombrie 1944, cu aprobarea Cenzurii Presei, precum şi aprobarea Înaltului Comandament Sovietic din 11 octombrie 1944, precum şi aprobarea cenzurii militare sovietice din 17 martie 1945." Era momentul în care Uniunea Sovietică nu-şi manifestase, aş spune, pe deplin decizia de a renunţa la toate promisiunile care fuseseră făcute României. Nu vreau să uităm că, după 23 August 1944, zburau deasupra avioane, deasupra Bucureştiului şi a ţării, din care erau zvârliţi fluturaşi, pe care se spunea clar – semnat de Malinovski: „Nu dorim schimbarea ordinii din România." Asta însemna că ei declarau că susţin monarhia şi că nu vor, bineînţeles, să distrugă sistemul democratic, aşa cum funcţiona în România. Practic, Înaltul Comandament Sovietic funcţiona şi decidea în România.

1945: miting organizat de partidul comunist

D. U.: În momentul în care a fost adus Petru Groza şi impus poporului român ca premier, cu pumnul în masă a bătut atunci Malinovski, cu pumnul în masă a bătut Vâşinski. Şi mai vreau să menţionez un lucru, ca să se înţeleagă că România a făcut parte dintr-o decizie care angaja întregul Est al Europei. În aceeaşi zi – ceea ce se uită –, şi la iugoslavi s-a schimbat guvernul. Şi s-a schimbat tot în martie 1945. Acest afiş a fost după aceea interzis, pentru că, în martie, generalul Macici a fost trimis de pe front la Bucureşti şi, în martie, practic, a început decimarea Armatei Române. Au început să se pregătească dosarele acestor trei mari generali care, fiecare, avea să sfârşească în mod cât se poate de tragic, condamnaţi, cu sentinţe foarte grave. În cazul lui Macici, a existat chiar o sentinţă de condamnare la moarte, chiar a fost simulată, dacă vreţi, execuţia, pentru că a fost legat la ochi şi, în ultima clipă, s-a venit cu comutarea pe viaţă a sentinţei.

[*Arhivă: Piaţa Victoriei. Pregătirea defilării de la 23 August 1945*]

Arhivele acestor ani ne oferă în detaliu mecanismele propagandei comuniste, care, prin mitinguri, conferinţe, parade, aniversări, în general prin apelul la stradă, a reuşit să-i înlocuiască din memoria colectivă pe adevăraţii autori ai actului curajos de la 23 August 1944. Sau să le nege vocaţia naţională. S-au scurs aproape şaptezeci de ani, şi mentalul comunist a rămas încă înrădăcinat. Mai auzim şi astăzi că 23 August n-a fost opera regelui şi, mai ales, n-a fost un act patriotic. În motivaţia acordării Ordinului „Victoria", se spunea că „actul acesta istoria nu-l va uita". Să vedem cum au reuşit comuniştii, adversarii ireductibili ai Monarhiei, să fabrice această uitare.

Telegrama PCR adresată Regelui Mihai I la 21 iulie 1945: „*Această cea mai înaltă distincţie acordată Majestăţii Voastre pentru actul curajos de la 23 August face cinste poporului român, care înţelege să meargă pe drumul prieteniei trainice cu marele şi generosul popor sovietic şi cu aliaţii săi.*"

Neavând încotro, partidul comunist recunoaşte atunci, în iulie 1945, meritele regelui, considerând că decorarea Maiestăţii Sale face cinste poporului român. Victor Frunză, în *Istoria comunismului în România*, consideră că procesul de mistificare a istoriei face parte integrantă din stalinizarea ţării şi analizează etapele, care s-au întins pe decenii, ale acestei uriaşe fraude. Dar imediat, la 23 August 1945, în comentariile jurnalului apar doar cuvinte de recunoştinţă pentru Armata Poporului, şi nu pentru comandantul ei. Regele Mihai I al României refuzase să ia parte la această primă celebrare a lui 23 August. În ce context? Anglia şi America declaraseră oficial că nu vor încheia un tratat de pace cu România atâta timp cât guvernul ei nu este reprezentativ. Guvernul Groza, instalat la 6 martie 1945, nu era nici democratic, nici reprezentativ. 80% dintre funcţiile guvernamentale erau deţinute de comunişti. Regele i-a cerut lui Groza să demisioneze, pentru a facilita crearea unui nou cabinet şi a putea încheia pacea. Groza a refuzat. Regele intră în grevă regală şi nu mai semnează, din 20 august 1945 până în ianuarie 1946, nici un decret. La parada de la 23 August 1945, îi comunică generalului Susaikov că nu va participa: „Nu vin unde este Guvernul Groza." „Era un fel al comuniştilor de a pune mâna pe lucruri sfinte şi de a le pângări", va comenta regele. Prin gestul lui, suveranul a încercat să atragă atenţia poporului în ce primejdie se află. „Ţara şi-a dat seama că n-am nimic de-a face cu comunismul şi că lupt împotriva lui."

Prof. univ. Şerban Tanaşoca (*directorul Institutului de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române*): Au început tratative cu Beneš, cehoslovacul, pentru a mijloci faţă de ruşi ieşirea României din război, însă ele n-au fost duse până la cap. Se trata şi la Cairo, cum ştiţi, cu ştirea lui Antonescu, prin Ştirbey, care a plecat acolo cu învoirea lui Antonescu. Ei, Antonescu, care discuta şi prin Stockholm, prin ambasadorul Frederic Nanu, cu doamna Kollontai, nu se putea hotărî. Deci erau multe canale prin care se discuta ieşirea României din război.

Constantin Vişoianu (*fost ministru de externe al României în Guvernele Sănătescu şi Rădescu, până în februarie 1945*): Am avut părerea că Rusia pregăteşte intrarea în România fără armistiţiu. Şi atunci, m-am dus şi m-am văzut personal, pentru a zecea oară, cu lord Moyne,[15] ambasadorul britanic, şi i-am spus: „Ce facem, domnule ambasador?“ Pentru că ei ne comunicau că ruşii aglomerează armata la frontieră şi că, probabil, vor să facă o lovitură. Şi atunci, lord Moyne mi-a spus: „Vino aici, lângă mine, în automobil, şi mergem la ambasadorul sovietic.“ Şi am mers împreună cu lord Moyne la ambasadorul sovietic, şi lord Moyne a spus: „Domnule ambasador, n-ai primit încă un răspuns?“ „Nu.“ Zice: „Nu poţi să dai o telegramă încă o dată guvernului dumitale ca să ne dea răspunsul?“ Şi Novikov s-a uitat aşa la noi şi a spus: „Dar dumneavoastră credeţi că un ambasador sovietic poate să dea o asemenea telegramă guvernului sovietic?“ Comunicasem la Bucureşti că părerea noastră era să se facă lovitura fără răspunsul sovietic, pentru că suntem convinşi că Rusia sovietică vrea să intre în România fără armistiţiu.

15. Este vorba despre Walter E. Guinness, baron şi lord Moyne, ministru rezident al Marii Britanii pentru Orientul Mijlociu, cu reşedinţa la Cairo. Diplomaţii români Alexandru Cretzianu, prinţul Barbu Ştirbey şi Constantin Vişoianu au negociat la Cairo, în primăvara anului 1944, fără succes, cu el şi cu plenipotenţiarii URSS şi SUA, Nikolai Vasilievici Novikov şi Lincoln MacVeagh, ieşirea României din alianţa cu Axa şi alăturarea ei coaliţiei Naţiunilor Unite (*n.red.*).

Prof. univ. Şerban Tanaşoca: Situaţia devenise însă presantă, îngrozitor de grea în august 1944, şi trebuia luată imediat o hotărâre. Şi atunci, regele a fixat – pentru 26 august, dacă nu mă-nşel – o întâlnire cu mareşalul Antonescu şi cu Mihai Antonescu, ministrul de externe, ca să discute cum se poate face acest act, cum se poate ieşi din război. Fiind la Sinaia, a fost informat întâmplător că Antonescu va pleca pe front, şi atunci a grăbit lucrurile şi, pe 23 august, l-a convocat pe Antonescu – pe cei doi Antoneşti – la palat, şi a avut celebra întrevedere din 23 august.

Garda de corp a M. S. Regele Mihai (*în august 1944*): Antonescu a venit cu maşina lui dată de Hitler cadou, o maşină blindată, escortată de două maşini, şi acolo l-au primit amândoi, adică Sănătescu şi cu Mihai Antonescu. Eram pe hol, unde mi-era locul de obicei. Am deschis uşa. La intrare, era un covoraş de care s-a împiedicat, a făcut un gest aşa, a superstiţios, şi i-a ieşit în cale Emilian Ionescu, adjutantul de serviciu. Şi întreabă: „Unde e Regele?“ Zice: „Regele vă aşteaptă.“ Am deschis uşa la salonul galben, unde s-a ţinut audienţa, au intrat Sănătescu şi cu Ică[16] şi cu mareşalul în salon, iar colonelul Emilian s-a dus şi l-a anunţat pe rege că au sosit. Au intrat, bineînţeles, şi au început discuţiile.

16. Mihai Antonescu (*n.red.*).

Prof. univ. Şerban Tanaşoca: După ce regele i-a cerut să încheie armistiţiul cu ruşii şi să oprească ostilităţile, Antonescu a avut o mişcare de revoltă, a spus că el nu face acest lucru. Adică a

fost o chestie mai mult de ambiţie, aş spune, căci trebuie s-o facă el, nu s-o facă fiindcă spune regele lucrul ăsta. Că nu poate să lase ţara pe mâna unui copil, el trebuie să stea, să reziste, să fie fidel – a invocat atunci angajamentul faţă de Hitler. Şi aici mie mi se pare uneori că se exagerează lucrurile. Antonescu a fost omul de o moralitate inebranlabilă, care i-a făgăduit lui Hitler şi vrea să-şi păstreze cuvântul de onoare. Dar el trata în timpul ăsta cu ruşii. Nu stau chiar aşa lucrurile, nu era chiar aşa de naiv sau de puţin politic. Pur şi simplu, nu ţinea, dorea să păstreze controlul până la sfârşit. Şi atunci, regele a declanşat – aşa cum se înţelesese în prealabil cu liderii partidelor democratice – arestarea lui.

Garda de corp a M. S. Regele Mihai: „Situaţia ţării este în pericol, e în joc viaţa ţării şi a neamului românesc. Şi, din acest motiv, vă demit din funcţia de conducător al statului.“ În timpul ăsta, Mihai fiind încă acolo, colonelul Emilian Ionescu face semn să vină echipa. Am bătut la uşă, am deschis uşa şi am intrat cu cei patru, iar regele s-a retras la ceilalţi şi au rămas în salon numai Sănătescu şi cu Antoneştii amândoi. Aşa. Am intrat în salon, ne-am aliniat acolo, şi l-am încadrat. Am încadrat pe Antoneşti aşa: în faţa lui Ion Antonescu, a fost maiorul Anton Dumitrescu, în faţa lui Mihai Antonescu am fost eu, în spatele mareşalului a fost Rusu, iar în spatele lui Ică a fost Dinu Cojocaru. Când a văzut această situaţie, s-a adresat lui Sănătescu: „Ce înseamnă asta, Sănătescule?“ Şi a băgat mâna în buzunar. Bineînţeles, era transpirat, era foarte agitat, a spus multe lucruri acolo lui Sănătescu şi a băgat mâna în buzunar, probabil să scoată batista să se şteargă de transpiraţie. Dar noi făcuserăm un instructaj, şi am spus: la orice gest care ar însemna ripostă, reacţie, să fie imobilizat. Şi Rusu, care era în spatele mareşalului, l-a prins de coate. Mareşalul: „Ce înseamnă asta, Sănătescule? Un plutonier pune mâna pe mine?“ La care Sănătescu, la un moment dat – oricum fuseseră colegi, fuseseră prieteni, erau aceeaşi promoţie –, a fost, a avut o scăpare, a spus: „Ia mâna de pe domnul mareşal!“ Atunci, Emilian Ionescu a dat draperia la o parte, a apărut în cadru şi a spus apăsat: „Executarea!“

[*Arhivă: 24 august 1944 – Capitala sub bombardamentele germane*]

Prof. univ. Şerban Tanaşoca: Primul lucru pe care l-a făcut regele a fost că a încercat să se desprindă de Germania, în condiţii, dacă se poate spune aşa, civilizate, adică le-a asigurat retragerea din România, fără să se tragă în ei nici un foc de armă. A trimis un emisar sub cuvânt de onoare că nu va păţi nimic, însă nemţii, imediat ce a ajuns în preajma lor, l-au arestat şi au început represaliile germane împotriva schimbării care a avut loc la Bucureşti. Apoi, regele a restaurat, chiar din noaptea de 23 august, Constituţia din anul 1923. Deci actul de la 23 August n-a fost un act de capitulare, ci de restaurare a vechilor libertăţi. După mine, actul de la 23 August e o culminaţie a unui proces, este, într-un fel, culminaţia unui proces de rezistenţă faţă de nemţi.

Iulie 1945: Piaţa Palatului omagiază decorarea M. S. Regele Mihai cu Ordinul „Victoria“

Este, aş spune, începutul unei lupte pe care a dus-o regele Mihai, care atunci a intrat în plenitudinea puterilor lui constituţionale de monarh şi a început lupta pentru a salva ce se mai putea salva – după războiul care era pierdut – din ţara românească şi din regimul democratic care, după el, trebuia să domnească în această ţară, din identitatea naţională şi din poziţia internaţională a României. Şi, în mare parte, a reuşit.

„Cui se datorează atunci posibilitatea şi succesul actului de la 23 August? Momentul, situaţia militară în care s-a produs acest act salvator pentru poporul român dau răspunsul pentru întrebarea de mai sus. Actul de la 23 August a fost înfăptuit la câteva zile după ce Armata Roşie a început marea ei ofensivă de la Iaşi şi apoi în direcţia Chişinău“ (Scânteia, 16 ianuarie 1945, preluare după Grai nou, ziarul Armatei Sovietice).

Constantin Vişoianu: E adevărat că au intrat într-un Bucureşti liber, sau eliberat de trupele româneşti, dar ei n-au participat cu nimic la eliberarea Bucureştiului. Comuniştii, gărzile patriotice.

Cui se datorează succesul actului de la 23 August? Evident, Armatei Roşii şi marii ei ofensive. Iată conturat un alt punct de vedere. Nu numai că numele regelui Mihai nici măcar nu mai e amintit, dar centrul de greutate se mută pe ofensiva sovietică. Este efectul apariţiei la putere a comuniştilor români crescuţi la Moscova Ana Pauker şi Vasile Luca, care ştiau că actul de la 23 August nu întrunise deplinul agrement sovietic. Lucreţiu Pătrăşcanu mărturisea, în septembrie 1944: „Anei Pauker nu-i place că s-a făcut acest 23 August. Ar fi preferat să vină ei, sovieticii, nu să facem noi acest act.“ Aceeaşi alternativă o explică şi Gheorghiu-Dej. Ei pretindeau că ar fi fost mai bine dacă răsturnarea dictaturii militare-fasciste era lăsată pe seama acţiunilor militare ale armatelor sovietice, întrucât astfel ar fi fost chipurile posibilă luarea imediată a puterii, fără să se mai treacă prin faza colaborării cu partidele burgheze.

„Tabloul Păcii“ – afiş publicat după 23 August 1944

Doina Uricariu: Începe – la două-trei luni după acest afiş, de la tipărirea lui – procesul pierderii democraţiei în România, în care regele este luptător, este cel care deţine rezistenţa, este cel care, deşi era sfătuit de foarte mulţi lideri internaţionali să plece din România, că viaţa lui este în pericol, el nu face acest pas. Şi eu, în cărţile mele, am dat foarte multe documente care au făcut parte din arhiva serviciilor secrete, în care se vede că regele era prevenit, că viaţa lui nu este în siguranţă, era sfătuit de foarte mulţi să plece din ţară, pentru că, de fapt, s-ar fi dorit ca el, de pildă, la căsătoria principesei Elisabeta, să nu se mai întoarcă în România – şi acela ar fi fost, să zicem, un act de laşitate. Or, regele a ştiut că, atâta timp cât rămâne pe tronul României, mai există un bastion în lupta

împotriva comunismului. Şi eu cred că procesul comunismului în România trebuie să înceapă şi să fie axat fundamental până în 1964.

Noiembrie 1947: procesul grupului „Iuliu Maniu“

Aceia au fost marii luptători. Ceea ce a însemnat disidenţa după aceea este mult mai puţin semnificativ faţă de rezistenţa, demnitatea, curajul şi sacrificiile pe care le-au făcut toţi oamenii care au fost deţinuţi politici, toţi oamenii care au fost azvârliţi din casele lor, din istoria lor şi tot ce a însemnat deturnarea istoriei începută, iată, după acest tablou al păcii. A fost un tablou al păcii generic, declarativ, retoric, pentru că, de fapt, după aceea a început lupta îngrozitoare care a fost Războiul Rece.

10 mai 1945: intrarea Regelui la Palat

Prof. univ. Şerban Tanaşoca: Lupta care a urmat în ciclul ăsta care începe cu 23 August se sfârşeşte cu 30 decembrie 1947, când are loc, de fapt, înfrângerea democraţiei româneşti. Cursul acesta a fost marcat şi de aşa-numita grevă regală, ceva insolit în sistemele politice, însemnele monarhice, constituţionale. Regele a refuzat să mai semneze, la un moment dat, decretele emise de Guvernul Groza, pe care nu voia să-l mai recunoască. Îi ceruse să se demită. Iar Groza, ca şi Antonescu, refuzase să-şi dea demisia. Deci astea sunt lucruri care nu trebuie trecute cu vederea. 23 August e începutul unei lupte pentru a salva cât mai mult din teritoriul naţional, pentru a salva regimul constituţional, pentru a salva libertăţile cetăţeneşti şi chiar identitatea românească.

„Este timpul să se ştie că tot ce au făcut în vederea lui 23 August tovarăşii Pârvulescu, Bodnăraş, Pătrăşcanu a fost îndeplinirea directivelor date de tovarăşul Gheorghiu-Dej de la Caransebeş sau în spitalul Târgu Jiu, la întrevederile secrete pe care le-a avut în 1943 şi 1944 cu Emil Bodnăraş, care venea acolo în mod conspirativ“ (Miron Constantinescu, Scânteia, 18 octombrie 1946).

Era timpul să se ştie că nu numai Pătrăşcanu şi Bodnăraş luaseră parte la acţiunea de la Palat de la 23 August, ci şi tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej, care, aflat la Caransebeş sau la Târgu Jiu, a dat directive precise. O nouă rectificare: numele regelui este omis în favoarea lui Dej, care s-ar fi aflat deci la conducerea întregii operaţii. Reprezentanţii PNŢ şi PNL sunt excluşi din această zi istorică. Istoriografia comunistă amplifică falsul, omiţând să recunoască participarea lui Iuliu Maniu şi a lui Dinu Brătianu la pregătirea acestei mari cotituri. Se crea impresia, dimpotrivă, că toate forţele care colaboraseră la succesul cotiturii erau la iniţiativa şi sub controlul partidului comunist. Aşa se rescrie istoria.

Prof. univ. Şerban Tanaşoca: Actul de la 23 August se datorează în totalitate regelui. El a avut iniţiativa, el a ales momentul, el a folosit mijloacele care i-au stat la dispoziţie, i s-au pus la dispoziţie, el a luat marea hotărâre şi a trecut la fapte, fapte remarcabile şi foarte importante pentru soarta României. S-au raliat partidele istorice, s-a raliat şi partidul comunist, prin Pătrăşcanu, la acest act care a jucat un rol însemnat.

Octombrie 1944: primul Guvern Sănătescu, din care făceau parte: Iuliu Maniu – PNŢ; Constantin I. C. Brătianu – PNL; Titel Petrescu – PSD; Lucreţiu Pătrăşcanu – PC

Apoi, a venit Bodnăraş, care, de asemenea, a avut un rol important. El l-a preluat pe mareşalul Antonescu, după ce regele plecase din Bucureşti, ca să se pună la adăpost undeva, în Oltenia. La adăpost sigur şi de trupele ruseşti, nu numai de trupele germane, bineînţeles. Care au întârziat armistiţiul, s-au făcut că nu ştiu de 23 August, şi au întârziat armistiţiul, cum ştiţi, până în septembrie. Nu s-a semnat armistiţiul imediat, cum ar fi trebuit, şi e un lucru care se reproşează adesea, fără dreptate, regelui. Situaţia era disperată. Era imposibil să reziste mai departe pe poziţie alături de Germania. Şi ce să facă? Să rămână fidel Germaniei până la capăt într-un război care era pierdut, ca să spun numai atât? Nu numai că era o cauză care nu era dreaptă la germani – or, sigur că, în condiţiile astea, de colaborare cu toate partidele, cu partidul comunist, regele era, şi el, îngrădit în libertatea lui de acţiune. El ar fi vrut un guvern democratic ales de toată lumea, să fie în consens – şi, fără îndoială, comuniştii n-ar fi reuşit să câştige în alegeri, însă ei, prezenţa lor, erau o realitate şi nu se putea face nimic fără ei.

Volumul Scara leilor

Doina Uricariu: Toate stenogramele acestor întâlniri sunt în această carte şi, cum să spun, poţi urmări aproape ca într-o tragedie, pentru că sunt vocile persoanelor care au participat, realizezi exact tragedia desfigurării democraţiei în România, presiunile care s-au făcut asupra regelui, care au fost teribile. Şantajul nu avea însă nici un obiect, pentru că regele era o persoană neşantajabilă. Pe urmă, se vede un alt lucru teribil, faptul că au impus guvernele. Cum bine se ştie, monarhia constituţională respectă pe cel care conduce un guvern şi-i dă dreptul să alcătuiască guvernul. Regele are rol consultativ. În momentul în care guvernele în România erau măturate de pe scenă, în momentul în care se înscenau tot felul de mitinguri false – vreau să spun: în care anumite persoane nu erau mulţumite – din toate aceste documente se vede aşa: că s-a lucrat până la ultima celulă a României ca aceasta să fie distrusă.

Noiembrie 1946: alegerile sunt fraudate de comunişti

Tot timpul s-au creat nişte scenarii oribile, care au culminat cu alegerile care au fost falsificate, cu arestări înainte să existe condamnări. Aici se vede, de pildă, cum s-a declanşat procesul epurărilor. Tot ce a însemnat „criminal de război“ aşa cum a fost dictat de sovietici. Din toate aceste stenograme, se vede că regele s-a opus şi a adoptat principiul care l-a însoţit toată viaţa, cel al tergiversării, deci a avut o abilitate diplomatică extraordinară. Spunea, dând, bineînţeles, argumente: nu se poate face atât de repede. A tras de timp. Pe urmă, tot timpul, toată lumea uită acele luni de grevă regală. Acest personaj, regele, care are atât de multă demnitate şi care n-a făcut, toată viaţa lui, scandal în jurul lui, scandal în jurul suferinţelor lui în exil. Eu ştiu atât de mulţi

intelectuali disidenţi, pseudodisidenţi care vorbesc despre marile lor suferinţe. Nu l-am auzit în viaţa mea pe rege – nici când am avut aceste întâlniri – să vorbească despre suferinţa lui, despre lucrurile pe care el le-a făcut pentru România. Şi atunci, din aceste documente orice etichetă de tipul unui rege trădător, al unui rege laş, unui rege neimplicat în istorie, unui rege care nu a construit istoria României este demolată, pentru că sunt documente de arhivă. Eu sunt o persoană care, deşi sunt scriitoare, nu vreau să cresc credibilitatea unui personaj prin cuvintele mele, prin metafore, prin simboluri, prin tot felul de chestii de genul ăsta. Am avut şi am decupat interviul meu cu regele – care este, dacă vreţi, precis, simplu, normal aşa cum vorbeşte, nu face filozofări – şi în tot timpul am decupat şi am dat şi documentul. Pentru mine, a fost incredibil: m-a impresionat, în primul rând, memoria regelui, care ştie fiecare pion care a funcţionat, cine a fost trădător, cine n-a fost trădător. Şi am lăsat aceste documente să vorbească, documentele serviciilor secrete. Pe urmă, cine mai vorbeşte despre o scrisoare absolut zguduitoare a regelui către Roosevelt, în ianuarie 1945, când îi spune: se distruge democraţia în România. Treizeci şi cinci de pagini de analiză a acestui proces de demolare a democraţiei, aşa cum a fost făcut de rege. Eu aş vrea ca acum, de ziua regelui, pe lângă toate gesturile noastre de sărbătorire a unui personaj fundamental din istoria României, să se publice această zguduitoare scrisoare a regelui către Roosevelt, pe care s-a pus o rezoluţie când ea a ajuns la destinatar, de către servicii, ca să nu fie prezentată, ca să nu i se răspundă regelui. Asta însemna că era tranşat de către aceste trei mari puteri – şi, când a venit răspunsul, Roosevelt era deja mort.

„Adevărul este însă că tovarăşul Gheorghiu-Dej n-a fost eliberat la 23 august 1944, ci a evadat din lagărul Târgu Jiu cu două săptămâni înainte, tocmai pentru intensificarea, verificarea şi conducerea pe teren a ultimelor pregătiri de realizare a actului istoric. Fără de tovarăşul Gheorghiu-Dej, fără de ajutorul lui politic şi organizatoric [...]*, nu s-ar fi realizat, la sfârşitul lui aprilie, Frontul Unic Muncitoresc şi apoi concentrarea forţelor patriotice pentru răsturnarea lui Antonescu. Deci, în lagăr, tovarăşul Gheorghiu-Dej a fost în fruntea partidului în pregătirea lui 23 August“ (Scânteia, 24 august 1946).*

Când Lucreţiu Pătrăşcanu a fost pus la zid de tovarăşii săi şi declarat duşman al poporului, agent şi spion, propaganda oficială ne propune o altă variantă: Gheorghiu-Dej nu a fost eliberat din lagărul de la Târgu Jiu în 23 august 1944, ci a evadat cu două săptămâni înainte pentru a verifica şi a conduce personal actul istoric. Neruşinarea partidului comunist întrecea orice limite. Dar nimic nu e de mirare. Şi Ceauşescu îşi va fabrica o biografie revoluţionară cu aceleaşi falsuri ca şi predecesorul său.

Prof. univ. Şerban Tanaşoca: În Guvernul Groza, lucrurile astea începuseră să aibă o pondere mai mare decât avuseseră înainte, însă toate guvernele, începând cu primul Guvern Sănătescu, au inclus

comunismul oficial în guvern, partidul comunist, blocul partidelor democratice. Şi nu blocul partidelor democratice de mai târziu, blocul ţărănist. Alianţa dintre ţărănişti şi liberali, Brătianu şi partidul comunist era făcută. Or, această alianţă fără îndoială n-a rezistat, nu putea să reziste.

1947: în fosta Piaţă a Victoriei, se sărbătoreşte ziua de 7 noiembrie.

Prof. univ. Şerban Tanaşoca: Deoarece comuniştii doreau să impună dominaţia sovietică, să bolşevizeze ţara, s-o satelizeze faţă de Uniunea Sovietică. Şi apoi, a fost această luptă continuă, în care niciodată aliaţii occidentali nu s-au pronunţat categoric împotriva Uniunii Sovietice. Au condamnat anumite lucruri, au văzut, au criticat anumite lucruri. Însă oficial erau aliaţi, credeau în intenţiile democratice ale lui Stalin, în discursurile lui, în dreptul popoarelor la autodeterminare, pe care Stalin îl enunţase şi se angajase că-l va respecta, dar, în realitate, politica era alta. Occidentul a fost conştient de ceea ce face Stalin şi de cum vor evolua lucrurile. Când regele a pus în discuţie Guvernul Groza, a spus că trebuie să plece, ca să vină în loc un guvern ales prin vot democratic, universal şi în deplină libertate. Până la urmă, englezii şi americanii au fost de acord să se cosmetizeze Guvernul Groza, prin introducerea unui reprezentant al PNŢ şi un reprezentant al PNL. Au intrat Emil Haţieganu şi Mihail Romniceanu. Şi atunci a trebuit recunoscut guvernul. Mai e un detaliu interesant, care cred că trebuie amintit. De curând, şi eu am luat cunoştinţă de el din lecturile mele. Domnul Mihai Sturdza a publicat un articol interesant, a găsit nişte documente la Quai d'Orsay, Arhiva Ministerului de Externe al Franţei, în care ministrul Franţei la Bucureşti în anul 1945–1946 îşi informează superiorii la Quai d'Orsay despre situaţia, evoluţia lucrurilor la Bucureşti. Or, el spune insistent că regele Mihai i-a pretins lui Petru Groza, în schimbul recunoaşterii legitime a guvernului ca guvern legitim, între altele să promită că nici o persoană din Guvernul Antonescu nu va fi executată, nu va fi judecată şi executată. Şi că asta ar fi fost una dintre condiţiile pe care el le punea ca să recunoască Guvernul Groza şi să reintre în relaţii normale cu acest guvern şi că Petru Groza s-a angajat la acest lucru.

Arhivă: 1946 – procesul mareşalului Ion Antonescu şi al Guvernului Antonescu

Prof. univ. Şerban Tanaşoca: Şi eu cred la fel că nu trebuie încurcaţi nici unul dintre ei. Asta înainte de a avea loc procesul. Sunt lucruri pe care încă nu le ştim foarte bine, nici regele nu le-a povestit, n-a considerat că este necesar să o facă încă, nu ştiu de ce, şi ar trebui lămurit. Dispoziţia a fost foarte nuanţată, foarte scrupuloasă din punct de vedere moral. Eu îmi aduc aminte că l-am auzit şi pe Maiestatea Sa spunând la televizor la un moment dat, fiind întrebat: „De ce credeţi, de pildă, că după proces Antonescu n-a cerut graţierea?" – i s-a pus această întrebare, pentru că, într-

adevăr, Antonescu personal a refuzat să ceară graţierea – şi regele a răspuns: „Pentru că a vrut să mă menajeze.“ Ăsta e răspunsul de mare onestitate şi de mare curaj. Pentru că era o cauză comună, românească, ce trebuia dusă până la capăt şi apărată până la capăt. De altfel, se pare că şi Antonescu s-a pronunţat, la rândul lui, în captivitate fiind: „Captiv fiind, de acum ascultaţi de rege, că el e singura speranţă.“

[*Fotografii ale ofiţerului Gheorghe Uricariu*]

Tatăl Doinei Uricariu a fost unul dintre ofiţerii remarcabili ai Armatei Regale. Este vorba de Gheorghe Uricariu, rănit la Oarba de Mureş. Şi el, ca şi capul oştirii erau tineri, foarte tineri când au intrat în jocul istoriei.

Doina Uricariu: Era un om foarte tânăr. Totdeauna regele a avut această atitudine mai introvertită, n-a fost un om al cuvintelor, ci un om care a ascultat istoria şi care a ştiut să acţioneze, să nu pună niciodată în balanţă tot ce a însemnat propaganda – pentru că, şi la ora actuală, propaganda lucrează prin *divide et impera*. Regele i-a atras atenţia lui Antonescu de mai multe ori. În momentul în care Antonescu a fost arestat, chiar dacă acesta ar fi renunţat, lucrul acesta s-ar fi petrecut şi Antonescu n-ar fi fost dus în Rusia. Mai vreau să spun că tot timpul se zice că regele l-a arestat şi el l-a predat sovieticilor. Nu e deloc adevărat. Comuniştii l-au predat pe Antonescu sovieticilor. Pe urmă, eu am descoperit – şi acest lucru îl mai prezint în carte, pe lângă alte foarte multe documente –, am descoperit la Versoix o arhivă excepţională a exilului. Dacă vreţi să avem enciclopedia exilului românesc şi a sorţii românilor şi a liderilor politici care au plecat din ţară, care au reuşit să scape, ca şi informaţiile pe care regele le primea prin toate căile din România, trebuie consultată această arhivă, trebuie publicată. Istoricii trebuie să refacă. Eu nu aş zice că nu mă interesează destinul personal al regelui, mă interesează foarte mult, pentru că, şi aici, este exemplar, dar mă interesează faptul că la Versoix există – a fost, pentru că s-a mutat la Aubonne – o arhivă a istoriei României şi a exilului românesc. Acolo am întâlnit pentru prima oară, în ’90, tot ceea ce am văzut după aceea în „Memorialul durerii“, mă refer ca suită de personaje, ca arhipelag al acestor destine îngrozitoare. Acolo am aflat eu despre tot ce s-a întâmplat cu bisericile ortodoxă, greco-catolică şi romano-catolică din România, ce s-a întâmplat cu capii Bisericii, ce a păţit Patriarhul României imediat după 1944. Practic, s-a spus că el a fost ucis, pentru că n-a vrut să facă alianţa cu Biserica ortodoxă sovietică. Acolo am citit scrisori ale regelui către mai-marii lumii, între care una – după ce începuse procesul demolării şi distrugerii satelor româneşti – adresată preşedintelui Elveţiei, în care regele se exprima aşa: „Vă implor, în numele poporului român“. Eu n-am auzit nici un om politic, republican sau nerepublican, care să se exprime astfel, să fie într-o atât de mare măsură alături de poporul român şi împreună cu el, şi să folosească acest verb, pe care nu l-am auzit decât în vocea unui părinte. Un părinte îi spune doctorului: „Vă implor, salvaţi-mi copilul!“ Exact

aşa se exprima regele în această scrisoare. Am văzut-o cu ochii mei, a fost transmisă, i s-a răspuns. Ca şi despre momentul, de pildă, al revoltei de la Braşov. Există la Versoix nişte documente în care se vede foarte clar că regele a ştiut pas cu pas ce s-a întâmplat în România până în 1989 şi că e singurul care nu-şi revendică nimic din această trăire alături de – şi împreună, şi pentru – poporul român.

„Atât înfăptuirea actului istoric de la 23 August, cât şi toate marile transformări de până acum în structura societăţii noastre, în modul de viaţă al poporului, se datoresc Partidului Comunist Român“ (Nicolae Ceauşescu, România pe drumul desăvârşirii construcţiei socialiste*).*

Fragment din interviul luat de Vartan Arachelian:

Constantin Vişoianu: Ei pretind că muncitorii organizaţi de ei vor lua parte la rezistenţa împotriva germanilor. Însă n-au tras nici un foc de puşcă contra germanilor. Toţi comuniştii au dispărut.

L. H. L.: După 23 august?

C. V.: După 23 august. D-aia, când citesc pretenţiile lor că au făcut actul de la 23 August, trebuie să spun nu numai că nu l-au făcut, dar nici măcar n-au fost prezenţi.

De la Dej la Ceauşescu, falsificarea istoriei a făcut paşi uriaşi. După alungarea regelui din ţară şi abolirea monarhiei, anexarea actului de la 23 August de către comunişti a fost totală. Lucrătorii partidului specialişti în falsuri şi în trucaje nu mai aveau teamă de nici o ripostă. Nu mai exista nici o opoziţie. Fusese exterminată în închisori. Contribuţia regelui este trecută pe seama forţelor patriotice anonime sau a cercurilor palatului. Şi, în orice caz, curajul regelui, se spunea, ar fi fost motivat doar de dorinţa de a salva instituţia monarhiei, şi nu ţara. Mai mult, el l-ar fi predat pe mareşal ruşilor, când se ştia că Emil Bodnăraş alias Ceauşu, deci partidul comunist, i-a ridicat pe Antoneşti, i-a ţinut în palat, apoi i-a dus într-o casă conspirativă din Vatra Luminoasă, după care i-a livrat ruşilor.

Prof. univ. Şerban Tanaşoca: El a spus – când partidul liberal, domnul Radu Câmpeanu i-au oferit candidatura la preşedinţia republicii şi a stat, s-a consultat acolo, la Versoix, şi cu ţărăniştii, şi cu liberalii (a fost prima întâlnire a regelui cu partidele politice, prima consfătuire oficială) – că nu, că nu-şi poate falsifica personalitatea, nu poate spune ceea ce nu crede, că nu e altceva decât rege şi că nu l-ar crede nimeni dacă ar candida pentru preşedinţia republicii. Mie mi se pare un lucru de mare demnitate şi o lecţie de comportament civic pentru toată lumea. A fost statornic pe poziţie, a încercat să-şi facă, să-şi ducă până la capăt rolul de rege. Chiar şi transformările pe care le-a propus au fost pentru Casa Regală: cum trebuia structurată, organizată, care să fie succesiunea. A spus că, în interior, aici, nimeni nu i se poate opune, nimeni nu-i poate contesta dreptul de a crea noul statut, în virtutea prerogativelor lui de şef de casă, de suveran. A spus că el propune

acest lucru pentru ca, dacă vreodată Parlamentul va hotărî să se restabilească monarhia, atunci să se ia în considerare şi această propunere de statut al Casei Regale, care, cum ştiţi, totdeauna a fost votat în Parlamentul României. N-aş vrea să pierd acest prilej să nu subliniez un lucru, pentru că ăsta e foarte adesea uitat. Se tot evocă merite, legitimitatea aspiraţiilor lui Paul Lambrino, căruia nimeni nu-i contestă descendenţa naturală din Carol II, că este nepotul biologic al lui Carol II. Însă se uită succesiunea la tron şi compoziţia Casei Regale, din care Paul Lambrino expres nu face parte. S-a hotărât. Paul Lambrino… Mircea Lambrino. Lucrurile au fost decise nu numai de regele Ferdinand, dar şi de Parlamentul României, şi nu de oricare Parlament al României, ci de Adunarea Constituantă care a votat şi Unirea Transilvaniei cu vechiul regat şi Unirea Basarabiei. Prin urmare, este primul Parlament al României Mari care a hotărât aceste lucruri. Lucrul acesta nu trebuie uitat. Şi care continua să existe până în momentul când s-a hotărât succesiunea la tron. Sigur, nu se uită iarăşi că momentul când s-a căsătorit, e drept cu Zizi Lambrino, cu doamna Zizi Lambrino, Carol II, în prealabil, care-şi cunoştea statutul şi ştia care sunt regulile familiei lui, avea sensul regalităţii, a scris tatălui lui, regelui Ferdinand, o scrisoare în care-i spune că renunţă la calitatea de membru al Casei Regale. Că e căsătorit, că nu e căsătorit – el nu era membru al Casei Regale în acel moment când a încheiat căsătoria contestată şi anulată.

Portrete ale Regelui Mihai I

De-a lungul unei vieţi, regele românilor a crezut în adevăr şi în onoare. A meditat deseori asupra acestui proces prin care Maiestatea Sa şi Casa Regală au fost eliminaţi din cărţile de istorie ale perioadei comuniste. Iată ce ne spune: mistificarea istoriei este, poate, cel mai mare rău care s-a abătut asupra ţării noastre în timpul dictaturii comuniste. Chiar dacă această grotescă falsificare n-a dus în mod direct la moartea multora dintre compatrioţii noştri, ea a avut, fără îndoială, ca rezultat distrugerea sufletului naţiunii, prin amestecul ambiguu de adevăruri şi de minciuni. Era un fel al comuniştilor de a pune mâna pe lucruri sfinte şi de a le pângări. Iar Casa Regală a fost, pentru istoria României, un lucru sfânt.

Doina Uricariu: Pe mine, ceea ce m-a şocat atunci a fost următorul lucru: începuse procesul criminalilor de război din România. Nürnbergul abia se pregătea, nici nu se făcuse comitetul, nici nu se lucrase la ceea ce a însemnat procesul care a avut loc. Noi, în România, deja înfiinţasem tribunalele poporului, în care erau nişte nespecialişti, care dădeau nişte verdicte care pălmuiau. De pildă, Ilie Macici povesteşte cum a fost pălmuit de către doamna Sidorovici, soţia lui Brucan, şi de alte tinere exaltate de stânga din epoca respectivă. Când citesc aceste documente, mă îngrozesc, pentru că practic foarte multă lume, care după aceea a ajuns în puşcării, dacă era puţin mai atentă ar fi simţit ce se petrece, cum românii, care fuseseră a patra putere beligerantă în al Doilea Război Mondial, îşi declarau criminali de război ofiţerii, în vreme ce

procesul hitleriştilor şi al hitlerismului nu începuse. Mai vreau să spun un lucru important, cred. Am citit documente din arhiva Vaticanului. Vaticanul are doi ani, la începutul războiului, când este alături de Hitler. După care, în trei ani, balanţa trece de partea sovieticilor. Eu vreau să spun că regele – care, la 23 august, avea douăzeci şi ceva de ani, dar când a început războiul era mult mai tânăr – nici o clipă n-a avut această jumătate de măsură. Deci, din clipa în care a izbucnit războiul, în '39, el n-a fost alături de Hitler. Pentru că noi nu aveam decât un singur obiectiv: o România întreagă, România în graniţele ei adevărate – şi niciodată, fiind o ţară atât de mică, dorinţa aceea paranoică, în fond, de a ne duce cu armatele până la Stalingrad, mai ales în condiţiile în care istoria a demonstrat, cel puţin în cazul lui Napoleon, că nici o armată care a încercat să cucerească Rusia, fie ţaristă, fie bolşevică, n-are nici o şansă, în acel hău spaţial, să ajungă la victorie. Drept care, intelectual, lucid, dacă nu eşti un fel de soldat-fanfaron, nu poţi să-ţi propui un asemenea obiectiv. Deci aici a fost o greşeală foarte mare. Eu respect foarte multe dintre actele pe care le-a făcut Antonescu, pentru că nu sunt un om care aruncă lucrurile bune odată cu nişte lucruri faţă de care are o anumită atitudine şi o foarte mare rezervă, dar, în acelaşi timp, mi se pare că a fost un gest suicidar pentru istoria poporului român.

Prof. univ. Şerban Tanaşoca: Eu am un mare respect pentru rege, un foarte mare respect, pentru că regele rămâne – trebuie să fie – un simbol ori întruchiparea naţiunii române. El a ştiut să rămână aşa. Să rămână întruchiparea demnităţii române, a înţelepciunii româneşti, a bunului-simţ românesc – cum ne place adesea să spunem şi nu să facem, nu să respectăm lucrurile. Regele este un reper pentru români şi trebuie să fie un reper, şi sentimentul meu e de mare regret. Am spus-o odată cuiva, unei doamne ministru PSD – s-a întâmplat să stăm alături la o ceremonie în care regelui i s-a acordat un titlu doctor honoris causa al Universităţii şi i-am spus, parafrazând o vorbă a lui Rosetti la încoronarea reginei Elisabeta II: „Doamnă, nu vi se pare că România arată mai frumos aşa?" Adică întruchiparea regelui. Sigur că da, arată civilizat, un gentleman desăvârşit, e un om de onoare, un om care n-a cârtit niciodată împotriva românilor, orice i-ar fi făcut. N-a spus aşa suntem noi, hoţi, cum auziţi adesea, aşa sunt românii, aşa suntem şi trebuie să fim neapărat escroci, trebuie să fim neapărat corupţi. Nu, niciodată n-a spus aşa. A aşteptat întotdeauna ca oamenii să se manifeste în deplină cunoştinţă de cauză şi cu maturitate morală şi intelectuală în diversele împrejurări, n-a vrut să silească niciodată pe nimeni să facă ceva, a propus, s-a propus şi pe sine. Dacă vreţi, bine – nu vreţi, asta e. Şi-a apărat însă drepturile de cetăţean, fără să treacă peste faptul abdicării.

Doina Uricariu: Totuşi nu se miră oamenii care aruncă asemenea etichete, care fac interpretări, nu se miră de faptul că regele Mihai e respectat de toate marile puteri, monarhii şi republici, oriunde? Eu ştiu pentru că, tot în arhiva de la Versoix, am

văzut locurile unde a fost invitat, am văzut unde a circulat, această extraordinară medalie pe care a primit-o, Ordinul „Victoria“. A fost comentată penibil în România. Eu am văzut-o în muzee care prezentau evenimente fundamentale legate de al Doilea Război Mondial, pusă la loc de cinste în America. Nu cred că americanii, cele 200 de milioane de americani, cu armata lor de cercetători fundamentali în istorie, se compromit şi transformă o expoziţie în care este prezentată medalia regelui Mihai, fotografiile lui într-un act care să n-aibă, de fapt, semnificaţie. Eu nu pot să-i înţeleg pe români şi România, cum îşi distrug semnificaţiile fundamentale, pe care alte popoare, alte instituţii, la nivelul cel mai înalt al lumii, le preţuiesc. Deci felul în care regele Mihai a fost primit, felul în care i s-a răspuns la corespondenţă a exprimat şi exprimă un enorm respect. Şi alt comentariu penibil: de ce s-a dus în Uniunea Sovietică de Ziua Victoriei. Iată, avem acest afiş. Din el, reiese exact că România a însemnat o importantă forţă în scurtarea celui de-al Doilea Război Mondial, în rezolvarea problemelor grave ale acestui război. Iar când mai aud, de pildă, că întoarcerea armelor la 23 August a însemnat ca 190 de mii de soldaţi şi ofiţeri români să fie luaţi în prizonierat, eu vreau să-i întreb pe cei care fac asemenea afirmaţii: cine a dus aceste armate române acolo unde ele au rămas prizoniere? Pentru că nu s-au luat prizonieri în România. Deci Armata Română nu acasă a fost luată prizonier. În schimb, dacă ea a ajuns la Stalingrad sau pe unde era, nu regele Mihai a dus-o.

Cazul generalului Nicolae Macici

[*Secvenţe de arhivă. Generalul Macici, pe Frontul de Răsărit*]

La Aiud, Sighet şi Râmnicul Sărat au fost ucise vârfurile oştirii române. Vitejii şi înţelepţii care au apărat independenţa şi hotarele României. Marii comandanţi de armate, generalii Aurel Aldea, Constantin Antohe, Ion Arbore, Gheorghe Avramescu, Ion Carlaonţ, Constantin Constantin, Gheorghe Dobre, Constantin Drăgulănescu, Ion Dumitrache, Grigore Georgescu, Iosif Iacovici, Victor Iliescu, Gheorghe Jienescu, Constantin Petrovicescu, Radu Rosetti, Ion Sichitiu, Gheorghe Stavrescu, Nicolae Şova, Ilie Şteflea şi mulţi, mulţi alţii. Sunt nume ce sparg ziduri şi nu încap în închisori. Şi totuşi, începând cu anul 1945, a fost decapitată floarea Armatei Române.

[*Secvenţe de arhivă: Piaţa Palatului Regal*]

Se poate spune că marea manifestaţie din Piaţa Palatului Regal de la 10 mai 1945 a fost ultima respiraţie liberă a ţării în faţa expansiunii sovietice. Ialta nu se aplică României, rostise brutal Andrei Ianuarevici Vâşinski, fostul procuror general al Uniunii Sovietice, executorul nemilos al epurărilor din Rusia anului 1938, când regele a protestat în faţa violării de către sovietici a spiritului şi literei acordurilor semnate în februarie 1945.

În Europa, războiul se terminase cu două zile înainte, la 8 mai 1945.

Citǎm din mărturiile timpului, cuprinse în cartea lui Ion Ioaniţiu: „Regele era sigur acum că putea fi format un guvern mai reprezentativ, un guvern care să stopeze abuzurile organizaţiilor de frunte ale minorităţii comuniste. Era evident că Guvernul Groza cu sprijin rusesc urmărea eliminarea grupărilor politice majore cum erau Partidele Naţional-Ţărănesc şi Naţional-Liberal prin persecuţii, arestări ilegale, violenţă şi crimă. Guvernul Groza începea deja reformele destinate a face din România un satelit al Uniunii Sovietice.“

La vremea aceea, puterile din vest erau preocupate numai de înfrângerea Germaniei, de viitoarea poziţie a Franţei, de Procesul de la Nürnberg, de despăgubirile de război şi de încheierea rapidă a războiului din Pacific şi consolidarea poziţiilor câştigate.

Cu câteva zile înaintea morţii, Roosevelt i-a trimis un mesaj lui Stalin, menţionând diferenţele dintre Aliaţi asupra României. Spunea că nu înţelege de ce această ţară nu e tratată în conformitate cu principiile Declaraţiei asupra Europei eliberate. Popularitatea monarhului crescuse enorm ca urmare a demersului său către marile puteri.

Îngrijorat de viitorul ţării, la 22 aprilie 1945 regele Mihai adresase un apel direct liderilor politici din vest, subliniind gravitatea situaţiei din România, care punea în pericol independenţa naţională şi afecta serios pacea în Europa. Regele spunea că a

acceptat prin constrângere impunerea Guvernului Groza, căci refuzul său ar fi dezlănţuit prematur o criză gravă, cu pagube şi consecinţe iremediabile. El recunoştea că, în împrejurările de atunci, o schimbare a situaţiei politice se putea realiza numai prin presiuni din afară. Eşecul în rezolvarea acestei crize avea să transforme România într-o provincie sovietică. Regele Mihai dezvăluia, de asemenea, că nu-şi dăduse aprobarea pentru mai multe decrete iniţiate de Guvernul Groza, care, dacă erau impuse, ar fi permis exterminarea întregii opoziţii politice sub masca pedepsirii criminalilor de război, a colaboratorilor sau agitatorilor fascişti. El eticheta aceste legi drept arme ale guvernului împotriva adversarilor săi politici. Sublinia în mod corect că refuzul său de a accepta cererile Guvernului Groza va pune în viitorul apropiat monarhia sub semnul întrebării. Iar dispariţia acesteia n-ar face decât să uşureze înghiţirea României de către Uniunea Sovietică.

Ileana Macici (*văduva generalului Nicolae Macici*): În noaptea de 23 august, hotărârile generalului Macici au fost de o mare importanţă. Pe urmă, a plecat pe front, comandând Armata I. Contribuţia Armatei I la victorie a fost foarte importantă. Deci hotărârile generalului Macici au avut o mare importanţă. A ajuns cu Armata Română la Budapesta. A căzut Budapesta. Acolo, au luptat românii mai mult, cu ajutorul ruşilor, dar mai mult românii au luptat. După căderea Budapestei, seara a fost un banchet. La banchet, generalul Macici era lângă generalul Malinovski, comandantul armatelor ruseşti. Generalul Macici, după căderea Budapestei, a dat ordin ca pe hipodromul de la Budapesta să se pună steagul românesc, pentru că Armata Română a luptat acolo. Malinovski i-a reproşat la banchet faptul că a fost scos drapelul rusesc şi pus cel românesc. A doua zi, i s-a luat comanda şi a fost rechemat în ţară. Eu eram la părinţii mei, la Orăştie. Noaptea, s-a luminat curtea. Macici, fiind comandant de armată, avea o suită, care intrat în dormitorul unde eram cu fiul meu. Eu, speriată, l-am întrebat: „Ce s-a întâmplat?“ Şi el mi-a spus: „Nu ştiu de ce mă recheamă în Bucureşti acum, în plină glorie.“

Generalul de corp de armată Nicolae Macici, comandantul Armatei I română, n-a avut comandă operativă pe Frontul de Răsărit. A fost ţinut de mareşalul Ion Antonescu pregătit, cu armată intactă, pentru a acţiona în vest, în Războiul de reîntregire a ţării, război pe care mareşalul îl avea permanent drept ţintă finală. A preluat comanda Armatei I române la 24 august 1944, numele său rămânând legat de epopeea eliberării Transilvaniei şi a Banatului. A fost un om exigent, cu o impecabilă ţinută morală, servindu-şi ţara sub cei patru regi ai României moderne până la sacrificiul suprem, înfruntându-şi soarta cu demnitate, fără nici un compromis. La Aiud, era scos din zarcă în timpul iernii, stropit cu apă îngheţată şi bătut.

[*Fotografii ale generalului Nicolae Macici*]

Generalul Nicolae Macici (1886–1950) se distinge, în Primul Război Mondial, în luptele de la Aninoasa, Bran şi Vârful Reşiţei.

Grav rănit (pierde un ochi), este decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul“. Până în decembrie 1941, conduce mari unităţi la trecerea prin deltă şi peste Dunăre, spre Basarabia. Între 23 şi 24 august 1944, la comanda Armatei I, apără linia frontului, eliberând pământul Transilvaniei. Continuă luptele în Ungaria.

Prin Ordinul de zi nr. 346 din 24 septembrie 1944, Comandamentul sovietic elogiază virtuţile generalului Macici, numindu-l „Fiu ales al naţiunii“. În mai 1945, este condamnat la moarte de Tribunalul Poporului din Bucureşti.

Regele Mihai I îi comută pedeapsa în muncă silnică pe viaţă. Este exterminat la 15 iunie 1950, în zarca Aiudului.

Ileana Macici: După câteva zile, am auzit la radio de arestarea generalului Macici. Deci totul s-a întâmplat după discuţia avută cu Malinovski la Budapesta.

[*Anul 1942, imagini de pe Frontul de Răsărit.*]

Dr. Ahile Sarri (*prizonier de război între anii 1942 şi 1948. Condamnat la şaisprezece ani, în 1955 şi 1959, pentru crima de uneltire*)**:** Am plecat pe front în primele zile ale lunii iulie cu regimentul 28 artilerie, divizia a 5-a Buzău. Am trecut Prutul şi, de acolo, a început războiul pentru recucerirea Basarabiei. Am participat cu regimentul 28 artilerie la mai toate bătăliile date în Basarabia, şi anume: luptele de la Mândreşti, Moruzeni, Şirova, Hârtopu Mare, Hârtopu Mic, Zahaicana, cota 201 Dubăsari, cota 110 de la Hilca, Vigoda, Dalnic şi Odessa.

L. H. L.: Spuneţi-ne, domnule doctor, cine a avut interesul în 1945, în 1946 ca generali ai Armatei Române acoperiţi de glorie, cum erau generalii Avramescu, Pantazi, Korne, să fie declaraţi, prin procese înscenate, criminali de război, să fie executaţi sau aruncaţi în temniţele Aiudului? Pe de-o parte, se dădeau medalii din partea Comandamentului sovietic, aşa cum a primit generalul Macici, cum a primit generalul Avramescu, şi, pe de altă parte, erau aruncaţi în închisori.

Dr. A. S.: Este un lucru foarte cunoscut: comuniştii aveau o metodă: pe cine voiau să-l execute, să scape de el, întâi şi-ntâi îl decorau. După care, îl executa. E clar, există în arhivă ordinul lui Stalin dat pentru a mulţumi generalului Avramescu, care era atunci comandantul suprem al trupelor române, pentru felul cum s-au comportat ostaşii români cu populaţia civilă. Asta însemna că n-a valorat nimic acea decoraţie, pentru că acelaşi Stalin a dat ordin ca generalul Avramescu să fie omorât împreună cu întreaga familie. Când a fost executat într-o pădure – nu ştiu unde, îmi scapă, în orice caz, a fost executat –, ginerele şi fiica generalului, împreună cu soţia generalului Avramescu, au murit executaţi alături de tatăl lor.

Ileana Macici: Am venit imediat în Bucureşti, l-am văzut la Arsenal, unde a fost închis la început, era de un optimism nemaipomenit, mă încuraja şi spunea că nu i se poate întâmpla

nimic, fiindcă nu are nici o vină. Şi, pe urmă, a început grozăvia de proces. La Tribunalul Poporului, am putut să-l văd de câteva ori datorită acuzatorului public Popilian, care era foarte uman şi m-a lăsat să stau de vorbă cu el. El era foarte optimist şi absolut sigur de achitare. A început procesul. La proces, am încercat să intru, m-am întâlnit pe scările tribunalului cu Alexandra Sidorovici, care m-a întrebat ce caut şi cine sunt. Când i-am spus că sunt soţia generalului Macici, mi-a dat două palme. Şi a trebuit să plec.

Constantin Atanasiu (*prizonier de război între anii 1942 şi 1950. A trecut prin douăzeci şi patru de lagăre din Rusia Sovietică. În anul 1958, condamnat la moarte, pedeapsă comutată în muncă silnică pe viaţă. S-a eliberat în anul 1964 din zarca Aiudului*): Din momentul când am căzut prizonieri, am avut parte, pur şi simplu, de la loviri cu patul armei până la marşuri neraţionale, imposibile, fără mâncare, fără apă. Nu aveam voie nici măcar să luăm un pumn de zăpadă să-l ducem la gură, eram împuşcaţi imediat. În această situaţie, mi-amintesc o scenă când, din sens invers, se duceau spre frontul rusesc, siguri în înaintare, nişte maşini pline cu pâine uscată, din aprovizionarea armatei ruseşti. Femei din Armata Sovietică care însoţeau aceste maşini au desfăcut sacii şi au început să zvârle din saci pesmeţii aceia, suharet după termenul lor. Şi, în secunda în care, împinşi de foame, oamenii se repezeau după un astfel de pesmet căzut în zăpadă, erau imediat mitraliaţi, în hazul ostaşilor sovietici.

L. H. L.: Erau mitraliaţi prizonieri de război?

Constantin Atanasiu: Prizonieri în coloană, sub escortă, care ne îndreptam spre spatele frontului, eram pur şi simplu mitraliaţi. În spatele coloanei, în felul acesta, am fost duşi vreo şase zile. S-a mâncat până şi baligă de cal, care mai conţinea în ea câteva boabe de ovăz nemăcinate.

Pagini din ziarul Scânteia despre primul proces al criminalilor de război

Aplecându-ne asupra acestui dosar, am spune că trebuie să ne rescriem cu obiectivitate istoria, să formulăm judecăţi drepte asupra ei, dar nu după cărţile şi relatările fabricate în anii stalinismului. O primă urgenţă pentru istoriografia noastră modernă este aceea de a reface fondul documentar autentic al ultimilor cincizeci de ani din istoria românilor, curăţarea documentelor de toate impurităţile comandate, revizuirea, cu mărturii, de poziţii şi probe a ceea ce a însemnat baza juridică a holocaustului românesc. La tribunalele poporului şi-au făcut ucenicia marii satrapi ai timpului, printre care viitorul ministru de interne Alexandru Drăghici. Ele au fost o bună şcoală a minciunii şi a terorii.

Ileana Macici: Pledoaria de apărare a generalului, pe care şi-a făcut-o singur, pentru că n-a avut voie la avocat, a fost magistrală. După terminarea procesului, am primit nenumărate telefoane de felicitare. Toată lumea era convinsă că va fi achitat. Aşa cum, imediat după proces, l-am văzut în celula de la Arsenal, unde era

închis, el era foarte optimist şi mi-a dat diferite sarcini ce să fac acasă, ce să-i spun băiatului. Era sigur de achitare.

În procesul lotului „Macici“, acuzaţia suna astfel: generalul Nicolae Macici, comandant de armată pe teritoriul sovietic dintre Nistru şi Bug, a ordonat acte de teroare, de cruzime sau de suprimare a populaţiei din teritoriile în care s-a purtat războiul. A prigonit rasial şi politic populaţia civilă.

Prima precizare: generalul Macici n-a comandat nici o armată pe acel teritoriu. Cât priveşte actele de teroare, este vorba de episodul Odessa, 22 octombrie 1941. Armata Roşie, în retragere din oraş, pune la cale un act terorist: dinamitarea comandamentelor române.

În ziua de 22 octombrie, aşteptând ocuparea, până la ultimul ofiţer, al clădirii, KGB-iştii ruşi aruncă în aer comandamentul. Peste o sută douăzeci de ofiţeri şi doi generali ai Armatei Române rămân sub dărâmături. În aceeaşi noapte, au loc represaliile militare. Întregul stat-major îşi pierde busola, este zdruncinat de pe urma evenimentelor.

Dr. Ahile Sarri: Acţiunile Odessa au ţinut aproape o lună şi jumătate. Au început cu Vigoda, Dalnic şi Odessa. Luptele de la Vigoda au început cam prin septembrie 1941 şi au culminat la 16 octombrie 1941, când a căzut Odessa. Armata Română a primit ordin să nu facă nici un fel de act de represalii, nu s-au produs nici un fel de acte de teroare asupra populaţiei. Ceea ce s-a întâmplat acolo nu aparţine Armatei Române. Cred că Armata Germană – nu cred, sunt convins – că nemţii care erau cu noi acolo, batalioanele SS care au participat alături de Armata Română la cucerirea Odessei au fost cei care au trecut la represalii.

Ileana Macici: Ca, după câteva zile, să vină grozăvia. L-au dus la Jilava imediat, l-am văzut şi atunci, era foarte optimist. M-a întrebat dacă i-am adus hârtie şi stilou să-şi facă cererea de graţiere. Bineînţeles că i-am dus şi a făcut cererea. I s-a făcut întâi condamnarea la moarte şi apoi comutarea pedepsei la muncă silnică pe viaţă.

Să ne amintim în ce a constat misiunea generalului Nicolae Macici. La 23 octombrie, este trimis de la Bucureşti, pentru a reintroduce ordinea şi starea de luptă. Un rol precis şi limitat, de esenţă operativ militară. De altfel, represaliile încetaseră în câteva ore. Pe ce se întemeiază atunci acuzaţiile? Fraze trunchiate, extrase din rapoartele secrete, piese nesemnate aranjate tendenţios, rezumate ad hoc ale pieselor oficiale. S-a insinuat că Armata Română s-a răfuit cu populaţia civilă. În decembrie 1941, curăţindu-se până la temelii resturile dărâmăturilor, s-a dat şi de furnalul în care sute de kilograme de trotil au azvârlit cu putere în aer întreaga clădire solidă. Dinamitarea nu era opera unui civil, ci a unor specialişti militari. S-a apăsat pe un buton şi dezastrul s-a produs. Câţi ofiţeri, câţi ostaşi au fost aruncaţi în aer în seara de 22 octombrie 1941? În Odessa, zăceau sub dărâmături două mari

comandamente române cu generali şi ofiţeri de stat-major greu de înlocuit în acele vremuri.

Ileana Macici: Singurul care mi-a dat oxigen – şi-i rămân recunoscătoare – a fost Iuliu Maniu. Maniu a fost coleg de clasă cu tatăl meu la Blaj şi ţinea foarte mult la mine. Aproape zilnic în timpul procesului eram la el. Şi mă încuraja. Tot timpul îmi spunea: „Nu dramatiza, dragă, totul va fi bine.“ Deci s-a făcut comutarea pedepsei datorită lui Iuliu Maniu, care l-a trimis pe Ripoşanu la rege. Ripoşanu era omul lui Groza. Îl cunoşteam de mult, că a făcut liceul la Orăştie, de unde sunt eu, şi regele, care mai avea un cuvânt de spus în ţară atunci, a făcut comutarea pedepsei la muncă silnică pe viaţă.

În şedinţa publică din 22 mai 1945, preşedintele instanţei, Ilie Ţabrea, judecătorii asesori Alexandru Voitinovici, procuror Vasile Niţă, muncitor, Gheorghe Ionescu, constructor, Ion Păuna, muncitor, Constantin Lăpuşneanu, profesor, Ioviţă Dumbravă, plugar, Constantin Ţiulescu, muncitor, Stelian Niţulescu, avocat, acuzatorul public şef Avram Bunaciu şi Dumitru Săracu, acuzator public, au întocmit actul de acuzare şi au pronunţat hotărârea nr. 1 a Tribunalului Poporului, prin care toţi membrii lotului, în frunte cu generalii Nicolae Macici şi Constantin Trestioreanu, sunt condamnaţi la pedeapsa cu moartea. Ordonă confiscarea întregii lor averi, bunurile dobândite de soţii şi descendenţii lor. O ursită necruţătoare l-a urmărit pe generalul Macici şi după moarte, rămăşiţele sale fiind literalmente răpite din Dealul Robilor de soţie şi fiu şi ascunse într-un cavou din cimitirul Belu, fără a fi străjuite de o cruce până de curând. Pe locul său de casă cu care a fost răsplătit de ţară pentru meritele sale în cele două războie, se ridică sfidător Palatul Primăverii. Generalul Nicolae Macici nu şi-a regăsit încă locul meritat în cărţile de istorie şi în muzeele faptelor vitejeşti ale Armatei Române. Generalul Nicolae Macici a fost acuzat de persecuţii politice sau din motive rasiale asupra populaţiei civile. Iată cum se apăra în instanţă: „Domnilor judecători, în timpul operaţiunilor militare de la Odessa nu cred să vadă cineva că se făceau altceva decât operaţiuni militare. Pe cine să fi urmărit eu rasial şi politic? Eu n-am făcut niciodată politică în această ţară. Mi-am văzut numai de chestiunile militare. Aş fi fost izgonit din oştire dacă aş fi fost simţit că sunt aderentul cutărui sau cutărui curent politic. Populaţia din Odessa mie nu-mi făcuse nici un rău. Cum să-i urmăresc pe evreii din Odessa când pe cei din România nu i-am urmărit, nu i-am persecutat, dar i-am ajutat ori de câte ori mi-a stat în putinţă. Comunitatea evreiască din Orăştie, fără ca eu să fi solicitat, îmi trimite declaraţia care se găseşte la dosar. Sunt semnăturile celor mai de seamă evrei de acolo. Sunt actuali şi foşti rabini care subscriu. Dacă nu vă sunt suficiente aceste probe în ce priveşte chestiunea de prigoană rasială, îmi veţi permite să citesc crâmpeie din două scrisori ce întâmplător mai am de pe frontul de luptă din Ungaria. La Comandamentul Armatei I şi la unităţi avem certificate din partea autorităţilor locale doveditoare de frumoasa şi

exemplara comportare a românilor faţă de unguri, care se întrebau uimiţi: «Cum de nu au cunoscut nobleţea de caracter şi sufletul nostru duios şi înţelegător?»“ Dar într-o ţară în care Iuliu Maniu era denunţat ca trădător al Ardealului, orice mistificare era posibilă.

Arhivă: defilarea glorioasei Armate Române, la 23 August 1945

Ileana Macici: De Ziua Eroilor, cu cătuşe la picioare, la mâini, a fost dus de la Jilava la Dumbrăveni. Prima închisoare la care a fost – Dumbrăveni. Acolo, îl vedeam în fiecare lună. Directorul închisorii era foarte uman, un evreu, dar foarte uman, pentru că Macici s-a purtat foarte bine cu evreii. Şi mă lăsa să-l văd, în biroul lui, pe general. Generalul tot timpul era foarte optimist. Pe urmă, a început grozăvia. L-au dus de la Dumbrăveni la Aiud, şi vorbitoarele se făceau în condiţii îngrozitoare. L-au îmbrăcat în uniformă de puşcăriaş, de unde înainte purta hainele lui. Eu am făcut marea greşeală că mergeam cu băiatul meu la vorbitor, băiatul meu avea zece ani. Şi, pe vremea aia, puteam să-i mai duc alimente, şi el dădea vasele, şi băiatul meu le lua. Sărăcuţul probabil nu s-a grăbit, că directorul închisorii i-a dat cu cizma în cap. Băiatul a căzut, avea zece ani pe vremea aia. Macici i-a înjurat pe toţi gardienii, şi atunci a fost luat pe sus şi bătut în faţa mea. Groaznic. Astea sunt amintirile pe care le am. N-am avut dreptul să ocup nici o slujbă – singurul mijloc de a avea totuşi un mic venit după ce mi s-a confiscat absolut tot.

L. H. L.: Ce vi s-a confiscat, doamnă Macici? Spuneţi ce vi s-a confiscat.

Ileana Macici: Tot ce aveam în casă, pentru că Macici nu avea casă. A fost un general sărac. Eu aveam lucruri de la părinţii mei. El a rămas orfan destul de mic. A avut trei fraţi, pe care i-a ajutat. Şi era un general sărac. N-a fost un general bogat. Singura lui avere a fost după decoraţiile pe care le-a avut: „Mihai Viteazul“, „Virtutea militară“ şi celelalte decoraţii. Eu acum n-am nimic, că nu mi s-a dat.

Ilarion Stănescu (*prizonier de război între anii 1944 şi 1953. Condamnat în anul 1958 la şaisprezece ani de muncă silnică pentru crimă de uneltire*): Am căzut prizonier în ultima zi de luptă în Crimeea, când Armata Sovietică ne-a cules din mare, eram pe ţărmul mării. Aşa am căzut prizonier. La un moment dat, când ruşii învingători se foiau printre noi, un grup de ofiţeri germani a ieşit de sub stâncile de pe malul mării cu batiste albe în mână, strigând: „*Heil Stalin!*“ La care ruşii au început să-i lovească şi să-i îmbrâncească, să-i trimită de acolo. Ca răspuns, un alt grup de şapte ofiţeri germani au ieşit, s-au aliniat. Şi după ce s-au aliniat, au strigat „*Heil Hitler!*“ Şi fiecare s-a împuşcat în cap. Ca răspuns la acel act de mai înainte. După ce s-a format coloana de prizonieri, mergând către interiorul Crimeii, undeva, în stânga noastră, un soldat român aşezat pe un muşuroi de pământ striga: „Fraţilor, ajutaţi-mă, că nu mai văd!“ Am vrut să ne repezim câţiva, să-l luăm de acolo. Am fost opriţi de pistoalele-mitralieră ale lor şi nu ne-am putut duce. În schimb, ultimul soldat sovietic s-a apropiat de el şi i-

a descărcat un pistol în cap şi l-a omorât. Între noi, era şi colonelul Ilie Vasilescu, comandantul grupului de vânători de munte – eu am fost ofiţer în batalionul de vânători de munte –, care avea cizme în picioare. Ruşii intrau printre noi în coloană şi luau de la noi ce puteau. Camaradului meu Aurel State i-au luat centura. Colonelul Vasilescu avea cizme în picioare. A venit un rus şi i-a spus să dea cizmele jos. El, neştiind ruseşte, l-a întrebat pe un soldat de lângă el: „Ce vrea ăsta, mă?“ „Să-i daţi cizmele, domnule colonel.“ „Cum, mă, să-i dau cizmele? Nu-i dau cizmele.“ Când a auzit rusul că nu-i dă cizmele, a întors pistolul-mitralieră şi i-a tras o serie de cartuşe în burtă şi în piept. A căzut colonelul, el i-a băgat piciorul în burtă, i-a tras cizmele şi a plecat mai departe. O altă scenă, dacă vreţi să vă spun: veneau către noi, în locul dimpotriva noastră, venea o maşină sovietică încărcată cu soldaţi sovietici care toţi vociferau, urlau, bucuria victoriei, bineînţeles. Şi, când au ajuns în dreptul nostru, au început să tragă cu pistoalele-mitralieră în coloana noastră. Câţi au căzut, nu ştiu, că am plecat mai departe, fericiţi că n-am fost nimeriţi. Într-un anumit loc, ţărmul Mării Negre, acolo, în Crimeea, este înalt de vreo douăzeci şi cinci-treizeci de metri, iar jos, în apă, sunt stânci, colţii de stâncă rămaşi în eroziune. Ni s-a spus că un cetăţean rus a oprit un Jeep în faţa coloanei noastre şi a spus: „Ce a spus, măi?“, i-am întrebat noi pe cei care erau în faţă şi auziseră. „A zis să ne ducă la punctul ăla cel mai înalt, să ne arunce în mare.“ Vă închipuiţi cum ne apropiam de punctul ăla. Întâmplarea a făcut ca, în timp ce ne apropiam noi, să asistăm la o luptă pe ţărmul mării, în care patru soldaţi ruşi voiau să arunce un neamţ în mare. Şi, când ajungea la ţărm, cetăţeanul, de frică, se agăţa de câte un rus, de frică şi ei se retrăgeau, până când un rus a găsit un par, l-a înfipt în burta neamţului şi l-a aruncat peste ţărm. În timpul ăsta, ne-am apropiat noi. A venit în fugă la noi şi l-a întrebat pe şeful coloanei noastre rusul, un sergent: „Friţi ai?“ Îi căutau pe nemţi. Şi el i-a spus: „Vezi că sunt în spate.“ Toţi văzurăm ce se putea întâmpla. Şi au început să se împrăştie, în măsura în care permitea cordonul, ca să nu cadă în mâna lor. Ei bine, o scenă care mi-a rămas în minte pentru toată viaţa: un ofiţer german, frumos echipat, bine echipat, n-a făcut nici o mişcare. S-a oprit pe loc, în timp ce toţi ceilalţi se împrăştiau, s-a uitat la ruşi aşa, parcă se uita din cer la ei, şi apoi, cu pas cadenţat, s-a dus către ţărm. Când a ajuns la câţiva paşi de ţărm, s-a întors, a salutat, a spus: „*Heil Deutschland!*“ Şi s-a aruncat singur în mare.

Ileana Macici: Şi, pe urmă, ca să pot trăi, singurul lucru pe care l-am putut face a fost să lucrez pe şantier, ca salahor. Mi-aduc aminte prima zi de şantier. Curăţam curtea şantierului. M-am rănit la mână şi a început să curgă grozav sângele. Era iarnă, frig, groaznic. Şi un domn s-a apropiat de mine şi m-a întrebat: „Nu te-am văzut până acum, salahor, cum te numeşti?“ Zic: „Ileana Macici.“ S-a oprit. „Rudă cu generalul?“ Eu, de frică, n-am îndrăznit să spun imediat. Zic: „Da.“ „Vino cu mine.“ A fost foarte uman. M-a dus la infirmerie, mi-a legat mâna şi zice: „Să-ţi dau o

muncă mai uşoară.“ Şi m-a dus la sobari, ajutor la sobari. Sobarul – asta n-o uit niciodată –, un om în vârstă, cu ochelari pe nas, s-a uitat la mine. Domnul care m-a dus şi care era pontatorul şantierului zice: „Uite, nea Nicolae, ţi-am adus un salahor.“ Ăla s-a uitat la mine, zice: „Pe doamna?“ Eu zic: „Aici e muncă grea, dar eu pot.“ Ei, şi-am rămas salahor la sobar. Pe urmă, m-am calificat zidar, căram pe schelă cărămizi, am putut. Grija mare era băiatul, care tot aşa, ca muncitor, şi-a făcut facultatea şi a ieşit inginer. Iar eu am avut şaptesprezece meserii. De peste tot mă scoteau. Până când am obţinut pensia de urmaş după general.

L. H. L.: Şi tot dumneavoastră vi s-a intentat proces de criminal de război? Dumneavoastră, ofiţerilor români?

Ilarion Stănescu: Da. Am fost unul dintre cei care au fost condamnaţi drept criminali de război în Rusia. Pentru că, ajunşi în lagărul de prizonieri de război Oranki-Manastârka, am fost supuşi unei presiuni foarte mari de a deveni uneltele lor şi de a ne înscrie în formaţiunile care se închegau pentru a veni în ţară, ca să ajute Armata Sovietică să instaureze la noi comunismul.

L. H. L.: De fapt, acolo se pregăteau procesele „marii trădări naţionale“. De fapt, cele două divizii au fost divizile trădării naţionale.

I. S.: Exact ceea ce gândeam şi noi, şi nu pentru că gândeam noi, ci pentru că aşa era: neparticipând la aceste acţiuni ale lor, ba, mai mult, acţionând împotriva antifasciştilor români care se formaseră acolo şi împotriva sovieticilor cu ce le stătea la îndemână. Sunt mai multe de povestit – nu ştiu dacă e cazul să vi le povestesc – despre acţiunile pe care le-am făcut noi acolo. Ei bine, un număr de trei sute dintre noi am fost reţinuţi după repatrierea masivă şi desfiinţarea lagărului Manastârka, în 1948, şi apoi trimişi prin locurile în care am luptat, înscenându-ni-se procese de criminali de război. Aşa am devenit eu criminal de război, condamnat la douăzeci şi cinci de ani muncă silnică, în Rusia, la Simferopol. Toate învinuirile care mi s-au adus au fost în număr de patru. Erau toate inventate, nimic nu era adevărat. Bineînţeles că n-au stat să mă asculte pe mine şi m-au condamnat. Pentru ca, în 1965, deci la cincisprezece ani după condamnarea mea, să vină din Rusia pe adresa mea, strada Sinaia nr. 4, acasă, o adresă a Tribunalului Suprem al Uniunii Sovietice, în care scrie negru pe alb: „Tribunalul Militar Suprem al Uniunii Sovietice anulează sentinţa de condamnare a lui Ilarion Stănescu din 1949, din lipsă de dovezi ale infracţiunii.“ Asta dovedeşte – mie, cel puţin, mi-a dovedit – că eu nu pentru că am fost criminal de război am fost condamnat, ci pentru că, la ora aceea, nu aveam ce căuta în ţară. Nici ruşii nu voiau să mă trimită, nici ai noştri nu voiau să mă primească.

Dr. Ahile Sarri: Noi, ca prizonieri de război, mereu ne prevalam de faptul că s-a terminat războiul şi că, normal, nemaiexistând starea de beligeranţă şi beneficiind de Tratatul de la Haga, Convenţia de la Haga, trebuia să fim repatriaţi. Noi am fost acolo vânduţi de Ana Pauker şi de trădătorii de neam ca masă de muncă,

ca să muncim şi să nu ne mai întoarcem în ţară, pentru că noi, acolo, am fost primii care am luat contact cu metodele mârşave ale NKVD de a ne distruge sufleteşte şi moral, de a ne transforma în unelte. N-au reuşit. Pentru aceasta, ei nu ne-au iertat şi au trecut la înscenări de procese de criminali de război, şi o mare masă de ofiţeri români au fost aduşi în faţa instanţelor sovietice, criminali de război. La aceste procese, populaţia, elemente ruseşti care au fost aduse ca martori ai acuzării, aflaţi în faţa ofiţerilor care erau incriminaţi de crime, au avut tăria să nege şi să spună că nu e adevărat, că ofiţerul s-a comportat bine cu ei. Faţă de ofiţerii români care au rămas prizonieri în război s-au făcut aceste manevre de a ne forţa să renunţăm la jurământul nostru şi să ne transformăm în uneltele lor. Fapt ce n-a reuşit, şi asta nu ne-au iertat. Ana Pauker ne-a declarat clar şi ne-a cerut, în momentul când s-a făcut Divizia „Tudor Vladimirescu“ şi când am fost chemaţi în faţa ei – a triumviratului Ana Pauker, Cambrea, Maltopol –, să ne înrolăm în divizie, dar noi am refuzat categoric, afirmând că noi am depus un jurământ pe cruce, drapel şi rege şi că orice militar, de la ostaş şi până la general, care-şi calcă jurământul nu poate să fie decât un trădător. Acest lucru nu ni l-au iertat, şi atunci au început procesele şi toate presiunile asupra noastră. Şi au spus: numai peste cadavrul nostru vă veţi întoarce voi în ţară. N-a fost să fie aşa. Noi am răbdat până în 1948, alţii până în ’50, ’51, ’52, duşi în Siberia, la Vorkuta, înscenându-se procese diabolice – şi totuşi n-au reuşit. Colonelul cu grad de general Cernăianu, fostul comandant al şcolii militare de ofiţeri şi un eminent militar, a avut curajul s-o înfrunte pe Ana Pauker, care, pusă în situaţia de a primi afrontul unui colonel, i-a spus: „Vei muri aici, mâncat de şobolani.“ Într-adevăr, acolo a murit, mâncat de şobolani, colonelul Cernăianu. Restul au înfruntat Siberia şi toate ororile care s-au abătut asupra lor. Din 117.000 de prizonieri de la Don şi Stalingrad, ne-am întors în ţară în jur de 12-14.000. Restul au murit acolo.

L. H. L.: Când aţi aflat de moartea generalului Macici?

Ileana Macici: De moartea generalului am aflat, telegrafic, de la directorul închisorii. Am plecat imediat, cu sora generalului, la Aiud, să-l înmormântez. Încă din gara Aiud, se vorbea de dispariţia generalului Macici. A doua zi, m-am dus unde ştiam că se fac sicriele şi crucile, m-am oprit în faţa închisorii. N-aveam voie să traversez, am stat pe celălalt trotuar. Am vorbit cu gardianul de la poartă, i-am spus că sunt soţia generalului Macici şi că am venit pentru înmormântarea lui. A apărut directorul închisorii, care a fost destul de uman, şi a spus: „Mâine vă dau cadavrul.“ M-am dus şi i-am comandat sicriu, cruce şi, a doua zi, am putut intra în curtea închisorii. Era depus în sicriu, l-au îmbrăcat cu hainele pe care le-am dus eu, haine civile. Era schelet. Şi l-am văzut fără monoclu, săracul, că tot timpul purta monoclu negru. I-am făcut înmormântarea, care a fost impresionantă, au tras toate clopotele din Aiud şi oamenii îşi făceau cruce. Înmormântarea a fost foarte

tristă. A fost pus într-o căruţă trasă de boi. Iar, în urmă căruţei, mergeam eu, împreună cu cumnata mea, sora generalului.

Constantin Atanasiu: Încă şi astăzi, dacă mai sunt supravieţuitori, cetăţeni sovietici, ei stau gata să mărturisească în legătură cu felul exemplar – declar: exemplar – în care s-a comportat Armata Română în tot timpul războiului în Uniunea Sovietică.

Ileana Macici: După câţiva ani, am avut marele curaj să mă duc să-l scot de acolo, pentru că am aflat că pe locul unde erau înmormântaţi vor trece cu un buldozer. Vor dispărea mormintele eroilor. Şi atunci nu ştiu cum am putut avea curajul pe care l-am avut. În ziua în care l-am scos cu băiatul meu – el avea deja cincisprezece ani –, am stat în gara Aiud cu o paporniţă cu osemintele lui cinci ore. Nimeni n-a întrebat nimic. A fost o adevărată minune, căci erau pe vremea aia cele mai mari persecuţii. La închisoarea din Aiud, toate geamurile erau bătute în cuie cu scânduri. Nimeni nu m-a întrebat nimic. Am ajuns în Gara Bucureşti. Noaptea, în tren, a fost groaznică. El era, săracul, pus într-un geamantan. În Gara Bucureşti, se făcea controlul bagajelor. Băiatul meu ţinea geamantanul în mână, i-am smuls geamantanul din mână, de frică să nu fie el prins cu osemintele, şi am început să fug. Dumnezeu m-a ajutat. Nimeni nu m-a oprit. Şi, pe urmă, a doua zi, l-am dus la Cimitirul Bellu şi l-am depus în cavoul unor prieteni, nepotul generalului Sănătescu, Ovid Sachelarie, în cavoul lui a fost. Iar acum, i s-a dat loc la Cimitirul Ghencea, şi, în toamnă, l-am dus la Cimitirul Ghencea Militar unde are o firidă, un osuar.

L. H. L.: Spuneţi-ne, doamnă Macici, mama dumneavoastră era nepoata lui Avram Iancu. Aveaţi legătură de prietenie măcar cu Petru Groza. Petru Groza n-a putut interveni pentru generalul Macici?

I. M.: Din contră. Nu ştiu dacă aţi citit: Petru Groza venise într-o zi la Geoagiu – unde tatăl meu era doctorul băilor –, cu fiica lui, Mia, şi cu Ripoşanu. Mia era logodită cu Ripoşanu. Şi, seara – noi am avut masa chiar lângă masa unde era el –, după ce am luat masa, am plecat. Petru Groza, mă rog, ne-a invitat să stăm cu el la masă. Bineînţeles că n-am acceptat, şi el a început un chef. Pe la 4 dimineaţa, generalul Macici l-a trimis pe şeful jandarmeriei din Geoagiu, să oprească cheful, că era o staţiune balneară şi erau oameni bolnavi acolo. Tatăl meu era doctorul băilor. Şi i-a oprit cheful. Şi, când Macici a fost condamnat la moarte, Petru Groza a zis: „Lasă-l să moară, că nici el nu m-a lăsat să chefuiesc la Geoagiu, în calitate de prim-ministru.“ Mi-a spus că s-a făcut un fel de teatru cu execuţia lor. Adică cei condamnaţi la moarte au fost scoşi din celule, duşi pe un teren viran şi s-a înscenat împuşcarea lor. Au fost legaţi la ochi şi, pe urmă, li s-a spus că s-a făcut comutarea pedepsei. Săracul, de câte ori îl prindeam la vorbitor, îmi spunea: „Divorţează, refă-ţi viaţa.“ Sunt foarte mândră de numele ăsta – şi am motive să fiu foarte mândră.

Lucrarea Armata Română în războiul antihitlerist

Prima lucrare istorică militară despre contribuţia Armatei Române în cel de-al Doilea Război Mondial apare după douăzeci de ani de la terminarea războiului, în anul 1965. Deşi incompletă, lucrarea conţine prima încercare de reabilitare a eforturilor şi sacrificiilor Armatei Române pentru apărarea frontierei de est a ţării, a independenţei poporului român. Cartea semnalează valoarea jertfelor umane şi a efortului material pe care oştirea şi întregul popor român le puseseră la bătaie în luptele din Ungaria, Cehoslovacia şi Austria.

Din septembrie 1944 până în mai 1945, contribuţia României la război se ridica la peste 100 milioane de dolari. Volumul din anul 1965 încearcă însă un pas mai riscant: să scoată din uitare eroii necunoscuţi ai Armatei Române.

Confesiunea unui lucid

„Martirii“, ansamblu de sculpturi de Aurel Vlad aflat la Memorialul de la Sighet

Aurel Sergiu Marinescu s-a născut la Zimnicea, la 12 februarie 1929, într-o familie înstărită, cu vederi liberale. Absolvă Colegiul Naţional „Sf. Sava“ şi, în anul 1947, se înscrie la Facultatea de Drept. Mai târziu, când, la jumătatea vieţii, va emigra în America, îşi va aminti, în opere importante de istorie şi de memorialistică, cum întregul curs al vieţii lui şi al atâtor tineri s-a schimbat în acel an dramatic 1947. Pentru că era membru al PNL-Brătianu, avea origine burgheză şi convingeri democratice, anticomuniste, Aurel Sergiu Marinescu este arestat şi, timp de paisprezece ani, va cunoaşte tot cortegiul persecuţiilor regimului Dej. Despre Prizonier în propria ţară, trilogia pe care o scrie în lumea liberă, Aurel Sergiu Marinescu declara: „Această carte a apărut dintr-o dorinţă foarte veche, de pe vremea când, în închisorile gulagului românesc, eram supuşi la o exterminare lentă, când viaţa se derula între a fi şi a nu fi. În 1974, când mă aflam în acceleratul Bucureşti–Paris, după ce am trecut frontiera ţărilor socialiste şi am ajuns la Viena, mi s-au conturat două drumuri: acela al democraţiei şi respectului pentru om şi, celălalt, al terorii şi lipsei de libertate. L-am ales pe primul, am ales libertatea şi, după un an, eram în Statele Unite ale Americii.“

L. H. L.: De ce e socotit anul 1947 un an determinant în comunizarea României?

Virgil Târău (*istoric*)**:** Anul 1947 a fost un an al despărţirii apelor. Dacă, până în 1946, au prevalat, în luările de poziţie ale celor trei mari – sau ale celor doi mari: Uniunea Sovietică şi Statele Unite ale Americii –, raţiunile geostrategice, anul 1947 reprezintă o abordare din punct de vedere politic al acestei strategii. Apele s-au despărţit. Este vorba de politica începută cu „Telegrama cea lungă“ a lui George F. Kennan, care continuă cu declaraţia preşedintelui Truman, cunoscută ulterior în istoriografie ca „Declaraţia Truman“, este vorba de „Planul Marshall“ anunţat, este, de asemenea, vorba – şi nu în cele din urmă – de modul în care Statele Unite ale Americii au reacţionat faţă de modul în care Uniunea Sovietică acţionează în Europa Centrală şi de Est. Din perspectivă sovietică, acest an este anul *jdanovcinei*,[17] anul oficial în care *jdanovcina* intră în funcţie nu numai în Uniunea Sovietică, ci şi în celelalte ţări din centrul şi estul Europei, anul formării Cominformului, anul în care, pentru prima dată, ruptura apare ca un fenomen acceptat de cele două mari puteri.

17. *Jdanovcina* (< Andrei Aleksandrovici Jdanov, 1896–1948, politician sovietic, cu rol determinant în definirea ideologiei Partidului Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice) reprezintă politica culturală, definită în termeni ideologici, de transpunere în plan social a regulilor şi principiilor realismului socialist, proletcultismului şi adulării lui Stalin (*n.red.*).

Acesta e fundalul. Anul 1947, an decisiv, în care se consolidează ascensiunea politică a comunismului în România şi în care se decide şi soarta tânărului student la Drept. Prin minciună, brutalitate şi înscenări, comuniştii reuşesc să înlăture ultimele două obstacole majore ce mai continuau să înfrunte totalitarismul: partidele politice burgheze şi monarhia. În locul păcii mult aşteptate după Tratatul de la Paris, urmează, în România, un val de arestări. Clauzele politice ale tratatului erau atât de imprecise – constată istoricul Dennis Deletant –, încât Ministerul de Interne poate interpreta sintagme ca „organizaţie de tip fascist", „propagandă duşmănoasă", „criminal de război", „grup subversiv" oricât de arbitrar dorea. Maşina de vot totalitară, începând cu Camera Deputaţilor condusă de Mihail Sadoveanu, îi elimină din viaţa politică şi legislativă pe ţărănişti şi pe liberali, acuzându-i de spionaj, complot şi altele. Scena vieţii politice e curăţată de tot ceea ce reprezenta alternativa democratică. Universităţile devin un câmp violent de confruntare a celor două poziţii: democratică şi cea subordonată regimului comunist.

Romulus Rusan (*scriitor*): În general, anul 1947 a fost un an de ruptură, chiar pe plan mondial, începând cu semnarea Tratatului de pace de la Paris din februarie, continuând cu lansarea Planului Marshall de către Statele Unite, plan acceptat de ţările din vest şi refuzat de ţările care urmau să devină comuniste, continuând cu măsurile luate în fiecare dintre aceste ţări, pentru comunizarea instituţiilor, a mentalităţilor, cu trecerea la sistemul partidului unic, prin diverse înscenări care au urmărit să compromită partidele istorice şi să le culpabilizeze – în speţă, cazul Tămădău de la noi – şi sfârşind cu înlăturarea ultimelor obstacole din punct de vedere comunist, respectiv cu înlăturarea monarhiei în România.

Momente de arhivă din anul 1947

Aurel Sergiu Marinescu (*condamnat la muncă silnică pe viaţă*)**:** În 1947, întâmplarea a făcut ca în anul I al Facultăţii de Drept să fie o pleiadă de studenţi valoroşi, veniţi de la diferite licee din ţară şi din Bucureşti, care, în situaţii normale, ar fi fost glorii în Ministerul de Justiţie, ca procurori, judecători, avocaţi, şi chiar în politică. Întâmplarea a făcut că un nucleu de circa douăzeci erau, toţi, membri ai Tineretului Liberal Brătienist. Am avut colegi din Arad, din Teleorman, din Bucureşti, de la diferite licee, toţi membri ai Tineretului Liberal. Dar noi ne-am confruntat în acel an cu o ofensivă a partidului comunist, care, ascuns în Asociaţia Studenţilor Români, începuse să pună încet, încet stăpânire pe viaţa studenţească. În principiu, am intrat în conflict cu aceste practici, cu citirea Scânteii la prima oră. Anul I a decurs destul de greu. În anul al II-lea, am sfârşit prin a fi eliminat din toate facultăţile din ţară. Am avut deosebita bucurie, la lansarea volumului III la Uniunea Scriitorilor, să ne întâlnim, după cincizeci de ani, câţiva din aceşti colegi. Astfel, m-am întâlnit cu Barbu Cioculescu, care pe atunci reprezentanta Tineretul Ţărănesc Umanist, cu Babi Drăgan, care era liberal, cu Pusi Paşcanu, cu avocatul Vrabie, cu Dinu Rădulescu, foşti colegi din acei ani ai studenţiei. A fost foarte greu, pentru că

ne-am lovit de această situaţie. Noi eram, desigur, nişte tineri idealişti, care doream să trăim într-o ţară independentă, liberă, într-o ţară respectată, demnă şi cu un regim de viaţă prosper.

În aprilie 1964, Gheorghe Gheorghiu-Dej îşi amintea modul în care a fost obligat regele Mihai să abdice. Citãm: „Forţele reacţiunii au rezistat meterez cu meterez, noi am cucerit meterez cu meterez şi întăritură cu întăritură. Ultimul stâlp al orânduirii vechi a fost monarhia. Doar se cunoaşte. Am fost acolo cu Petru Groza când i-am înmânat actul de abdicare. Am înconjurat palatul cu trei-patru rânduri de oameni înarmaţi, am tăiat toate legăturile cu exteriorul, şi atunci am intrat înăuntru. Fiecare din noi avea câte un pistolet. Dacă nu semna pe loc actul, regele era făcut răspunzător pentru baia de sânge ce va urma.“

Aurel Sergiu Marinescu: În anul I, în 1947, din trei mii de candidaţi la examenul de admitere, au fost admişi o mie, dintre cei o mie, trei sute frecventau regulat cursurile. Dintre aceşti trei sute, noi eram douăzeci-treizeci care activam într-un fel pe linie anticomunistă, iar comuniştii erau cincisprezece-douăzeci, toţi ăştia, cred, erau în anul I. Cred că erau două treimi evrei, trebuie s-o spun asta, pentru că erau elementele ofensive ale partidului comunist în Facultatea de Drept. Noi am intrat, de fapt, într-o mică discuţie cu ei, pentru că, la începutul anului I, cum era obiceiul, au fost alegerile de an pentru un comitet studenţesc. Or, organizaţia comunistă care era mascată sub această Asociaţie a Studenţilor Români a propus o listă tocmai cu aceşti UTC-işti, comunişti ce erau ei. Anul însă a reacţionat, a refuzat această listă şi i-a votat pe cei care au crezut că îi reprezintă – şi ăştia am fost noi. Adică, în anul I, toţi studenţii erau anticomunişti, dar unii activau, iar unii erau numai în felul de a gândi anticomunişti. În acest comitet a fost, de exemplu, un coleg de-al meu, Nichi Ţone, care a fost executat în 1959 la Jilava. L-am avut coleg pe Alexandru Misirliu, care astăzi reprezintă Sofitel şi cea mai mare firmă de construcţii franceze în lume, l-am avut coleg în acest comitet pe Dinu Zamfirescu, eu eram al patrulea în ordine, şi alţi colegi, printre care şi Barbu Cioculescu, care era la secţia culturală. Noi, studenţii, am fost atunci obligaţi – deoarece, pentru prima dată, s-a stabilit fixarea taxelor studenţeşti în mod progresiv – să aducem acte de stare materială a familiilor. Eu eram secretar asistent, noi nu puteam să acordăm burse sau cantină sau cămin la studenţi, asta o făceau cei din anul IV, adică domnul Sântimbreanu, Fârtăţescu, domnul Calimachi, prinţul, care a ajuns liberal acum, şi alţii de tipul ăsta. Noi eram doi delegaţi din partea comitetului de an, doi studenţi şi doi profesori universitari din partea decanatului, care am fixat taxe pe baza acestor acte. Or, Ida Goldenberg din Ploieşti era fată de farmacist naţionalizat şi a adus acte, ei toţi au adus… Titi Morgenstein avea o situaţie foarte bună, casă în Cotroceni, taică-său avusese cai de curse, a adus act. Or, pe baza actelor, strict a actelor le-am pus taxe progresive, deci erau taxe mai mari. Ăsta a fost unul dintre motivele pentru care ei au considerat că am pus taxe mari, că, necunoscând tehnica acestor

fixări de taxe, am pus taxe mari, au zis, la fiii de muncitori, ca să-i stopăm să continue studiile, iar fiilor de capitalişti şi de burghezi le-am pus taxe mici. Ăsta a fost un motiv pentru care, în ura lor, pe lângă instrucţiunile pe care le aveau de la partid, să ne urmărească continuu. În anul II, de fapt, au fost ei aleşi în comitetul de an, şi ura asta a continuat până la sfârşitul anului, când a fost o lucrare la drept penal despre omor, la un seminar, susţinută de Dinu Zamfirescu şi Misirliu. Misirliu a avut-o despre omor, iar Dinu Zamfirescu a completat cu omorul politic. El se referea la dictatura nazistă, dar era foarte străveziu că aceeaşi practică de omor politic o săvârşeau şi comuniştii. Au sesizat nuanţa, au întrerupt lucrările, şi seara a fost şedinţă de partid, a doua zi a fost o plenară – după tipul care se făcea atunci, cu cârpele roşii pe masă, cu urlete, cu urări, cu huiduieli şi aşa mai departe – de demascare a patru mârşave elemente ale reacţiunii. Domnul Avrov, care acum are cu totul alt nume şi a ajuns la Tribunalul Suprem, a scris, de fapt, şi un articol în Scânteia tineretului, care a fost publicat la 13 iunie 1949, unde a folosit cele mai abjecte adjective despre noi: „elemente mârşave“, „duşmani strecuraţi în rândul studenţilor“, „sabotare a cursurilor studenţeşti“. În fond, pentru mulţi din ei, activitatea acestor oportunişti a fost o trambulină, s-au urcat pe cadavre – că nu numai noi am fost daţi afară din facultate –, ca să-şi facă cariere strălucite, şi toţi au făcut în regimul comunist cariere strălucite. Unul dintre ei e domnul Octavian Trăsnea. Octav Trăsnea a fost membru de partid de la douăzeci de ani, secretarul de partid al anului şi al facultăţii şi unul dintre cei mai stalinişti studenţi din acea perioadă. Dumnezeu l-a ajutat, a ajuns profesor doctor docent în materie de economie socialistă, academician şi nu ştiu mai ce. El a fost şi tutorele domnului Măgureanu pentru teza de doctorat şi, exact a doua zi după 1989, acest profesor, care era o fiară stalinistă de tânăr, a ajuns profesor de economie a ţărilor în economia liberă. Peste noapte, s-a născut profesor de economie liberă. Adică oportuniştii ăştia au fost cei cu care ne-am ciocnit noi în anul I şi care ne-au schimbat viaţa iremediabil.

Ofensiva sovietică sub protecţia acordurilor de la Ialta şi a pasivităţii anglo-americane a adus România sub ocupaţia Armatei Roşii. Stalin însuşi precizase că războiul ce se desfăşura era altfel decât celelalte, în aşa fel, încât armata ce ocupa un teritoriu îşi impunea propriul regim. Tratatele nu prevedeau însă că România era un teritoriu ocupat.

Aurel Sergiu Marinescu: Românii au fost ţinuţi în întuneric. Românii n-au cunoscut condiţiile armistiţiului. Din textul armistiţiului, nu s-a publicat nimic în presă. Le-a trebuit o perioadă de întărire – şi asta a fost perioada. Nu s-a ştiut prea mult despre Conferinţa de la Paris, ei l-au strecurat în comitet şi pe domnul Tătărescu, l-au ţinut în partid, ca să arate străinătăţii că nu se persecută burghezia şi politicienii vechi. N-au avut efecte prea mari, pentru că s-a publicat foarte puţin în presă despre evenimentele pe care le trăiam cu toţii şi, pe urmă, chiar dacă s-ar fi publicat, era o

atmosferă foarte optimistă. Cu optimismul, şi cu glumele, şi cu bancurile a trăit poporul român toată această sinistră perioadă. În primul rând, era o atmosferă de „Vin americanii!“, care exista de la cel mai umil ţăran din Teleorman, până la fostul prim-ministru al ţării. Eu nu cred că au ştiut prea mulţi despre Teheran, despre Ialta, despre Casablanca şi alte întâlniri care au fost între capii de stat şi cedarea pe care a făcut-o Roosevelt de o sută de milioane de oameni din Europa Răsăriteană serviţi pe tavă lui Stalin. Nu s-a ştiut. Eu cunosc, îmi aduc aminte, eram tânăr şi mergeam la Zimnicea, localitatea de unde sunt eu, din Teleorman, ţăranii aşteptau noaptea cu caii la căruţă, să audă avioanele americane, ca să poată să se ducă la siloz, să-şi recupereze cerealele care le fuseseră confiscate prin colectări. Asta era deci atmosfera generală. Nu știu, poate că posturile de radio străine nu instigau la revoltă şi nu dădeau date precise, dar, prin felul cum prezentau ştirile, lăsau să se înţeleagă că este un conflict ideologic şi că America, cea care a salvat lumea de pericolul nazist, de o dictatură, va salva lumea şi de dictatura comunistă. Oamenii au fost neinformaţi.

Evenimentele ce au avut loc la Moscova după moartea lui Stalin, în martie 1953, păreau să relaxeze politica represivă. Dar e o aşteptare zadarnică. La cel de-al II-lea Congres al PMR, din decembrie 1955, ca şi la toate plenarele Comitetului Central, se întărea rolul conducător al partidului, cultul personalităţii şi erau sancţionate poziţiile acelor lideri comunişti care, comentând cu voce tare Raportul secret al lui Hruşciov la Congresul al XX-lea al PCUS, îşi permiteau să critice puterea şi stalinizarea în continuare a României. În documentele de partid, se făcea referire la acei tovarăşi care au pus „întrebări cu tăişuri, periculoase“ pentru activitatea organelor de Securitate şi a Ministerului de Interne.

Aurel Sergiu Marinescu: Procesul meu a fost un proces tipic stalinist. Cauza pentru care am intrat în închisoare n-a fost o acţiune de luptă împotriva regimului, a fost pricinuit de luptele intestine în cadrul Ministerului Transporturilor – mai precis, la un moment dat, erau trei ministere: al poştei şi comunicaţiilor, al transporturilor rutiere, navale şi aeriene şi al căilor ferate. Într-o noapte, pe la ora unsprezece, prin anii ’56-’57, au fost chemaţi trei iluştri necunoscuţi din minister la Gheorghiu-Dej. Ei erau un inginer Şefer, care lucrase pe la planificare prin minister, un oarecare Diaconescu, muncitor ceferist cu activitate de partid în trecut, şi Simulescu, fost factor poştal. Când au intrat în biroul lui Gheorghiu-Dej – astea sunt informaţii pe care le-am căpătat ulterior –, Gheorghiu-Dej i-a întâmpinat cu „Bine aţi venit, tovarăşi miniştri!“ La care, aceia au rămas încremeniţi. Dej i-a felicitat şi a spus că, din cauza faptului că Ministerul Transporturilor nu merge prea bine, a dispus ca ministerul să se transforme în trei ministere, şi a făcut Ministerul Poştei şi Comunicaţiilor, ministru Simulescu, Ministerul Căilor Ferate, cu Diaconescu, şi Ministerul Transporturilor Rutiere, Navale şi Aeriene, cu Şefer. Şefer a îngăimat că el n-o să aibă autoritate, că a lucrat în minister, erau toţi

membri de partid, în care ceilalţi doi aveau activitate de ilegalişti. La care Gheorghiu-Dej i-a sfătuit să meargă, să pună ordine. Însă acest post de ministru al transporturilor rutiere, navale şi aeriene era vânat de un ceferist ilegalist. Era un grup de ceferişti ilegalişti membri de partid, şi ceilalţi comunişti erau ţinuţi puţin mai la distanţă, ei văzându-şi meritele lor. Când Şefer – care mai era şi intelectual – a ocupat acest post, ceilalţi au început o ofensivă împotriva lui Şefer.

Partidul comuniştilor români hotărâse ca Raportul secret al lui Hruşciov – care, în Polonia şi în Ungaria, se vânduse la chioşcurile de ziare – să nu fie cunoscut şi dezbătut la noi, spre a nu ieşi foc. Procesele instrumentate de Ministerul de Interne se înteţesc, oameni nevinovaţi înfundă închisorile. Cu lotul unui ministru nedorit de comuniştii ilegalişti intră toţi cei care ocupau funcţii de răspundere. Aurel Sergiu Marinescu este târât, alături de patru specialişti ai aviaţiei civile, într-un asemenea proces, de aşa-zis sabotaj.

Aurel Sergiu Marinescu: Procesul a fost aşa: nouă ne-au dat ultimul cuvânt, cinci minute. Dacă recunoaştem sau nu recunoaştem ceva. Avocaţilor le-au spus să nu bată câmpii, să rezume. Avocaţii habar n-aveau, pentru că dosarele au fost publice în dimineaţa procesului, iar din douăzeci de dosare a câte cinci sute de pagini ce puteau să înţeleagă ei. A venit domnul Adrian Dumitriu şi ne-a aprobat cinci minute. Avocatul, încadrat de doi securişti. În faţa fiecăruia, să spui..., ce puteai să spui mai repede şi ce ştiai să-i spui? Rezultatul este că s-a terminat. Procurorul Scărlătoiu a fost şi de instanţă, ne-a cerut condamnarea la moarte la primii cinci. Nu s-a pronunţat imediat, s-a pronunţat după câteva săptămâni: pentru primii doi, condamnarea la moarte şi executaţi; eu eram al treilea; al patrulea şi al cincilea, muncă silnică pe viaţă. Şi am luat calea închisorilor. După asta, a încercat grupul de ceferişti ilegalişti să-l lovească pe Şefer, a încercat pe alte direcţii, d-asta nu i-au executat imediat pe Şvarţ şi pe Ţone, pentru că-i scoteau de la Văcăreşti şi de la Jilava cu lanţuri la anchetă, ca să depună împotriva lui Şefer ceva, să găsească material. N-au găsit nimic, Şefer a intrat în închisoare, pe ăia i-au ţinut până în octombrie, şi, în octombrie, i-au executat la Jilava.

Între anii 1948 şi 1964, Jilava a fost un spaţiu de exterminare a deţinuţilor politici. Constantele acestui regim carceral erau bătaia, tortura şi înfometarea. Dar Fortul 13 Jilava a fost şi un loc al execuţiilor. Sentinţele se aduceau la îndeplinire pe câmpul de lângă închisoare, Valea Piersicilor sau la zidul păzit de miradoare. Noaptea, deţinuţii contrarevoluţionari auzeau, reverberat de boltele reci, mersul în lanţuri al condamnaţilor la moarte. Deşi ferestrele celulelor erau închise cu obloane şi bătute în cuie, sunetul sinistru al împuşcăturilor pătrundea prin firide şi culoare. Cei cinci membri ai lotului „Şefer“ au stat de la început „la neagra“, o celulă subterană fără ferestre şi cu pereţi de beton. Din tavanul boltit şi plin de crăpături al celulei, picura necontenit apă şi, cu timpul, se formau lacuri subterane, care acopereau tot pavimentul. Torţionarii Jilavei

erau maiorul Nicolae Maromet şi aghiotantul său Ilie Ivănică. Să nu ne închipuim că ei torturau de capul lor. La numirea sa de comandant al penitenciarului, Maromet primise, cum spunea el, „ghidul de muncă“: împotriva bandiţilor, să iei cele mai severe măsuri, toate metodele, să-i bagi în lanţuri, să nu existe o şoaptă în rândul deţinuţilor. Să nu uiţi că eşti pus aici de partid şi, mai ales, nu uita de lupta de clasă.

Aurel Sergiu Marinescu: Eram cinci într-o cameră, aşteptam să ni se pronunţe condamnarea. A venit o suită întreagă: grefierul de la tribunal, comandantul închisorii, ofiţerii cu paza şi ordinea, gardieni, grefierul închisorii. Au deschis uşa şi ne-au spus întâi la toţi numele, după care au spus: „Svarţ şi Ţone îşi fac bagajele.“ Asta însemna mutare din cameră. Şi l-au luat pe al cincilea, să-i comunice condamnarea – era un maistru de şantier, unul Davidov –, au intrat, au spus muncă silnică pe viaţă. Noi făcusem un jurământ între noi, să nu semnăm sentinţa, să scriem: „Ruşinea acestei sentinţe să cadă asupra aceluia care a pronunţat-o!“ Dar au făcut presiuni afară şi, până la urmă, noi n-am semnat nici unul din noi. Şi au zis: „Scrie numai că am luat cunoştinţă.“ Am semnat că am luat la cunoştinţă şi am dat telefon la soţia mea şi i-am spus ei să facă recurs. Ea, care nu ştia punctul meu de vedere, a făcut ea recurs, ca să fie o formă juridică. Şi l-au scos pe al patrulea, pe Smidrigan. La fel, aceeaşi situaţie. Şi m-au scos şi pe mine. Şi, când am venit eu, ei deja începuseră să se schimbe faţă de Şvarţ şi Ţone. Au înţeles ceva. Când am venit eu, el a apucat să spună numai atât: „Să ai grijă de copiii mei şi să-mi reconsideri memoria.“ Iar, în momentul când eu am intrat, au mai dat o mică pauză de un minut-două. Ne-am îmbrăţişat, i-au scos cu bagajul şi nu i-am mai văzut. Vreau să vă menţionez două aspecte care au agravat fantastic procesul nostru. Unul a fost faptul că am avut un şef de lot evreu. În 1957, în urma unor înţelegeri între Statul Israel şi România, s-a permis plecarea evreilor din ţară. S-au trezit, la un moment dat, autorităţile comuniste cu nişte cozi uriaşe la prefectura de poliţie, pentru forme, pe care le-au mutat la Cişmigiu. Aduceau de acolo câte o sută, câte o sută, în râsul gardienilor, care spuneau: „Ho, patrioţilor, că vă vine rândul.“ Dar nu asta a fost surpriza. Surpriza a fost că, printre cei care au cerut şi au plecat, erau foşti ofiţeri superiori din armată, directori generali din ministere, adică membri de partid ilegalişti, oameni care avuseseră un trecut în politica românească. Şi nu numai atât. Plecând în străinătate, unii dintre ei au început să vorbească din bucătăria internă a partidului, ce ştiau ei, lucruri foarte secrete, şi asta a deranjat foarte mult. A fost o şedinţă condusă de Dănălache, primarul capitalei, care a spus: „Elementul evreiesc s-a dovedit, încă o dată, un element instabil.“ Şi noi am căzut în perioada aia cu un evreu şef de lot, deci era o demonstraţie că evreii nu sunt cinstiţi faţă de partid, faţă de ţară. Al doilea lucru care s-a întâmplat în acea perioadă, care ne-a influenţat foarte grav pe noi, era că cumnatul domnului Chivu Stoica, pe numele lui Putinică, era director la Uzinele „23 August“ şi acolo a

făcut nişte matrapazlâcuri de câteva milioane – este vorba de vreo zece milioane. Au fost arestaţi, au fost duşi, în frunte cu el, dar nu la Securitate, pe ei i-au dus la prefectura de poliţie. Şi, în anchetă fiind, a venit 23 August şi a apărut un decret: „Neglijenţa, indiferent de sumă, se amnistiază.“ Şi pe ei i-au încadrat la „neglijenţă“ şi au plecat acasă şi, după o săptămână, a fost numit ambasador în Coreea de Nord. Lumea vorbea, şi atunci au demonstrat: „Uite, domne, când am prins un director general, deci un om mare, noi n-avem milă, nu există favoritism, tragem pe el.“ Şi asta a fost una dintre agravantele situaţiei noastre.

Se poate spune că Aurel Sergiu Marinescu a îndurat supliciile celor mai grele închisori politice din România: Caransebeş, Jilava, Gherla, Aiud. Cele care aveau cea mai ridicată mortalitate. Printr-o notă-raport din noiembrie 1958 a Direcţiei Penitenciarelor, se propunea ca cei condamnaţi la moarte sau la muncă silnică pe viaţă să nu beneficieze de dreptul de a primi pachete, scrisori, vorbitor, plimbare. Să fie ţinuţi în camere separate, cu lanţuri la mâini. Abia după moartea lui Stalin s-a simţit o uşoară ameliorare a regimului din penitenciarele politice. Se încerca intrarea în legalitate, dar acest interval a fost foarte scurt. Imediat după evenimentele din Ungaria, din 1956, închisorile s-au aglomerat din nou, revenind la situaţia anilor ’48, la regimul dejist de teroare şi de abuzuri.

Aurel Sergiu Marinescu: Perioada cea mai grea a fost ancheta. Pentru că în anchetă nu ştii ce te aşteaptă, eşti izolat total de societate şi de familie, te întrebi mereu: ce se întâmplă cu ei? Ce ştiu ei? Ce se întâmplă cu mine? Ce o să fac? Ce au de gând să facă? Şi ei aveau o tehnică foarte interesantă: umblau pe la toate relaţiile, ca să afle cât mai multe amănunte care nu erau în legătură cu procesul. Şi, de exemplu, s-a aflat că unul a avut o amantă când avea optsprezece ani, care nu avea nici o legătură cu ancheta. Şi atunci anchetatorul forţa: „Spune tot, ştim tot, spune tot, fii sincer“, şi, după ce te bombarda cu asta, spunea: „Noi ştim totul. N-ai avut-o tu amantă la optsprezece ani pe cutare?“ Şi atunci, anchetatul rămânea trăsnit. Îşi spunea: „Domne, dacă şi asta o ştie – ştie tot.“ Asta era un factor. Al doilea este că ei aveau timp nelimitat. Adică nu exista mandat de treizeci de zile, de douăzeci de zile. Era cât voia anchetatorul. Au fost oameni care au stat şapte ani în anchetă. Era un depozit la Jilava, te băga acolo, Dumnezeu cu mila, şase luni, adică te uza în acest fel, încât omul ajungea de spunea: „Domne, semnez ce vrea el, pentru că o să merg la justiţie şi o să spun situaţia adevărată, judecătorul să-mi facă dreptate.“ Pentru că nimeni nu sesiza că, de fapt, justiţia era un apendice al Securităţii şi că judecătorul legaliza sentinţa pe care o dădea securistul. Nu exista ca judecătorul să spună: „Nu. Te-a încadrat la articolul ăsta de zece ani, eu îţi dau cinci.“ Nu.

L. H. L.: El doar plusa.

A. S. M.: Absolut. A fost o situaţie când am cunoscut (am scris într-una dintre cărţi) un nebun la Timişoara care – nebun, îşi pierduse complet minţile, era un nevinovat în închisoare – era

obsedat de cifra 5, că avea cinci ani condamnare, şi s-a dus la instanţă – el nici n-a sesizat că e instanţa – şi a început să se dezbrace. Şi i-au menţinut condamnarea şi i-au mai dat şase luni, pentru insulte aduse instanţei. Şi ăla era nebun. Eu l-am văzut. Îşi punea floricele pe pălărie. Şi gardienii îl lăsau pe sală, că era un om paşnic, ei ştiau şi istoria lui. Ştiţi că, pe vremea aia, doamnă, nu exista nici obezitate ca să nu faci închisoarea, nici tensiune, nici poveşti d-astea de acum, care se vântură în ţară. Pe vremea aia, eu l-am văzut pe generalul Cihoschi, nouăzeci şi doi de ani, senil, oameni senili, oameni care erau gata să moară şi i-au arestat, ca să moară în închisoare. Am stat cu orbi, cu tot felul de cazuri psihiatrice, cu nebuni, nebuni de legat, încât n-au existat aceste motive. E o raritate acum: obezitate – nu suportă închisoarea. Tocmai, e foarte bună închisoarea. Mai ales ăia de atunci, când am mâncat trei ani de zile cartofi cu pământ, luaţi din pământ şi fierţi. Era foarte bună „dietă“ pentru obezitate.

Celulă de închisoare

„Sorinel, băiatul tatii, /Din celula-n care mor, / Prin ferestrele cu gratii, / Tata-ţi spune somn uşor!“

A. S. M.: Gherla a fost o închisoare tot atât de dură şi tot atât de rea ca Aiud. Gherla a fost, în general, repartizată muncitorilor, ţăranilor, organizaţiilor fără apartenenţă politică. Pentru că Aiudul, întotdeauna, a fost legionar, dar eu am fost la Aiud fără să fiu legionar, se mai întâmpla în situaţii de necesităţi de muncă să aducă diverse categorii, să umple golul. La Gherla însă, era o fabrică mică de mobilă. Condamnarea pe care o aveam nu-mi permitea drept la muncă. Pe dosarele noastre, scria: „Foarte, foarte periculos“. De fapt, toţi cei condamnaţi la peste zece ani aveau această inscripţie. Acum nu ştiu dacă… probabil că gardienii chiar credeau acest lucru. Închisoarea din Gherla a fost foarte grea. Eu l-am apucat, în ’60, pe Goiciu comandant, care a fost un criminal de talie… – roşesc cei de la Auschwitz şi Buchenwald dacă ar şti ce a făcut Goiciu la Gherla sau Dorobanţu la Aiud şi alţi de-ăştia, Maromet la Jilava. Goiciu avea puteri discreţionare, pentru că era prieten cu Apostol, cu Gheorghiu-Dej. Fusese muncitor prin Galaţi ori nu ştiu pe unde. Era un găgăuţ tâmpit, care – era cunoscut, el avea o tehnică specială, care a rămas şi mai târziu, dar nu la nivelul ăsta –, de exemplu, când venea o cursă nouă, el îi alinia în flanc, pe câte unul, şi se ducea la primul: „Cum te cheamă? Pentru ce eşti condamnat?“ Şi nu exista motiv să nu-i dea o palmă să-l trântească jos. Avea o palmă foarte grea. De exemplu: „Popă.“ „A, popă!“ – un nou şir de înjurături – „voi, care aţi otrăvit poporul“, şi dă-i. Dacă spunea: „Am fost cizmar“, „Cismar? Clasa muncitoare, şi tu te-ai ridicat contra clasei?“ şi dă-i. Dacă spunea: „Student“, „A, voi v-aţi luat-o-n cap, voi, intelectualii“, şi dă-i. Sau infracţiuni: „Pentru ce eşti închis?“ „Tentativă de trecere a frontierei.“ „Ai vrut să părăseşti scumpa noastră ţară?“ şi se văita şi-l pocnea, şi ăla cădea jos. Asta era una. A fost de o duritate extraordinară. A ţinut un an deţinuţii fără saltele, direct pe paturile de fier.

L. H. L.: Pe grilajul acela de fier.

A. S. M.: Pe grilajul de fier. Avea un regulament acolo. De exemplu, „la aer“ erau aceste două condiţii: „aer“ însemna faţa în jos, în flanc, câte unul în pas alergător. Noi eram camera 85, la etajul 3, care dădea în curţile de aer. Toţi eram cu muncă silnică pe viaţă, toţi foşti condamnaţi la moarte. Treceai printre rândurile de gardieni şi mai primeai care o-njurătură, care un picior, mă rog, nu scăpai. Curţile astea erau împărţite în douăsprezece segmente, zid înalt de cinci metri, trebuia să te plimbi în flanc câte unul, unul în spatele celuilalt, să nu vorbeşti, cu ochii în pământ, cu mâinile la spate. Dacă unul ridica ochii spre clădire, camera aia era pedepsită: „Înapoi!“ Şi treceai iar printr-un cordon de înjurături, lovituri. Şi asta o făceau unii intenţionat, pentru că scurtau din program. Dacă făcea cu cinci camere aşa, însemna că au câştigat două ore. Deşi băga douăsprezece camere, eu, cât am stat la Gherla, n-am văzut pe altcineva, din altă cameră, până în ’62, în toamnă, când a mai plecat o serie, şi atunci m-a amestecat cu o altă cameră de muncă silnică pe viaţă şi m-a scos şi la muncă. Ultimele plecări, dacă ştiţi dumneavoastră, au fost în ’64, alea au fost ultimele, ele au început din ’62, în serii. Cam trei serii pe an plecau acasă. Au ajuns deţinuţii – în camera mea, de exemplu – ca, de frică să nu mai fie bătuţi pe traseu, spre curtea de aer, să rămână în cameră. Dar gardianul – era unul căruia-i spunea „Câine Roşu“, că nu ştiai numele lor, nu, niciodată –, el ştia, de dimineaţă, că a numărat şaizeci şi şapte de oameni, îi număra, la ieşire, în gând, şi vedea că au ieşit şaizeci, deci şapte sunt în cameră. Când plecau la aer, se ducea peste ei: „De ce n-aţi ieşit la aer?“ şi-i lua la bătaie. La un moment dat, ca să evite aceste bătăi, se ascundeau sub pat, dar el vedea lipsa, se băga şi-i scotea de sub pat şi-i lua la bătăi mai tare, încât, indiferent de situaţie, bătaia era sigură. Am mâncat la Gherla – trei ani, în fiecare seară – cartofi scoşi din pământ, cum familia mea n-a dat nici la porci, asta era mâncarea, 300 de grame seara. Turtoiul de la Gherla, ştiţi, era un mălai copt în nişte tăvi, din cauza unei mori vechi, avea pietriş, nisip în el, şi miros de gaz. Asta a fost regulă. Baie, am spus, era o dată pe săptămână, de la etajul 3 plecam sumar îmbrăcaţi, în pas alergător, printre gardieni, care mai înjurau, mai dădeau un picior, mai dădeau un pumn – şi ne duceam la parter, unde era baia. Baia avea zece duşuri, noi eram aproape şaptezeci. Intram acolo cam şase-şapte la duş, dădeau puţină apă caldă, o oprea ca să ne săpunim, dădea puţină apă rece şi pe urmă gata. Şi gata însemna unii dezbrăcaţi în pielea goală, alţii sumar, în pas alergător, în galenţi,[18] înapoi la cameră prin acelaşi şuturi, înjurături, mişcă mai repede banditule şi aşa mai departe. Viaţa la Gherla nu ştiu dacă a fost atât de mult descrisă ca la Aiud sau în altă parte, dar a fost tot atât de mizerabilă ca şi la Aiud.

18. Încălţăminte simplă, compusă dintr-o talpă de lemn groasă de doi-trei centimetri, prevăzută cu o curea în care intra vârful piciorului (*n.red.*).

[*Fotografii din SUA:*

Aurel Sergiu Marinescu cu soţia sa Manon, şi fiul lor, Sorin Radu, proaspăt absolvent al Universităţii din Boston.

M.S. Regele Mihai I împreună cu familia Marinescu]

Soţia lui Aurel Sergiu Marinescu a avut, în cei paisprezece ani de captivitate ai bărbatului ei, o comportare fără reproş.

A. S. M.: Oamenii nu cunosc faptul că, în anii aceia, o soţie de deţinut, cu trei copii, negăsind serviciu, s-a dus şi s-a aruncat, în Gara de Est, în faţa unui tren şi a lăsat un bilet: „Las copiii să-i crească Gheorghiu-Dej, pentru că eu nu pot să-i mai întreţin.“ A ajuns la el vestea şi, după câteva zile, fără decret, s-au dat instrucţiuni să fie primite în serviciu soţiile deţinuţilor politici. Aşa a ajuns nevastă-mea să aibă un serviciu de arhivară, nu contabilă, în altă clădire, la şcoala de calificare a Ministerului Construcţiilor de pe Mihai Bravu. La grădiniţă, nu mi-a primit copilul, că era copil de duşman al poporului. Ea pleca dimineaţa la o familie în Crângaşi, lăsa copilul acolo la 5-6 dimineaţa, pleca în Mihai Bravu, de acolo, după-masă, se ducea în Crângaşi, lua copilul, îl aducea acasă. La un moment dat, au început presiuni să divorţeze. Dar eu eram în anchetă, nu se terminase situaţia. Când au aflat că sunt condamnat la muncă silnică pe viaţă, explozie, să divorţeze imediat, dacă vrea să-şi mai menţină serviciul. Divorţul deţinuţilor politici era o formalitate, cei cu condamnări de peste zece ani automat erau divorţaţi. Nevastă-mea s-a dus, a cerut să-şi păstreze numele şi copilul, bineînţeles că automat i s-au dat. A venit cu hârtia de la tribunal, dar ceea ce ei nu ştiau e că divorţul trebuia înscris în patruzeci de zile, şi ea nu l-a reînscris în patruzeci de zile şi a rămas căsătoria perfectă, dar ei au avut actul ăsta. Pe urmă, au început presiuni. Era un secretar de partid acolo, a început s-o mărite, că eu sunt mort, el ştie precis, şi s-o mărite, că are fel de fel de activişti de la partid, au fel de fel de titluri, care vor să aibă familie, care vor să crească copii – şi s-o mărite pe nevastă-mea. Nevastă-mea s-a menţinut pe ideea „n-am nevoie de bărbat, nu mai găsesc tată copilului meu, s-a terminat“. Ea a dus-o o perioadă foarte greu, a mâncat luni de zile un pumn de mălai fiert zilnic. Nevastă-mea, în perioada aia, ca să poată lua un ban mai mult, dona sânge şi remaia ciorapii colegelor pentru un leu-doi, mai ales că a costat-o şi procesul, au costat-o o serie întreagă de lucruri. În casa goală, rămăsese pătuţul copilului, căci au confiscat, în ura lor, până şi două pijamale pe care le-am avut – şi pe-alea le-au luat. Şi ţin să vă menţionez că Direcţia Generală a Aviaţiei Civile, care trebuia să fie parte civilă şi să ceară despăgubiri, nu s-a constituit parte civilă, pentru că a considerat că nu are pagube. Era vorba de nişte pagube create de anchetă, ca să justifice nişte condamnări. A mai fost un gen de suferinţă a nevestei mele, morală: era o femeie tânără, vedea pe stradă, de braţ, cupluri, şi ea era tot timpul cu copilul singură. Nevastă-mea poate că a fost şi mai puritană, pentru că, în familia ei, fraţii s-au căsătorit, nepoţii au fost botezaţi, dar ea nu s-a dus la nimeni, nici la un film. A zis, dacă soţul meu suferă, eu nu am dreptul să mă distrez. A doua mare suferinţă a ei a fost în 1964,

când s-a anunţat că deţinuţii vor veni acasă. Ea a crescut copilul meu, copilul nostru, cu – în fiecare seară – un măr sau o bomboană sau o prăjitură la capul patului. Când el se scula dimineaţa, îi explica, de la doi ani, că tatăl lui are serviciu departe şi vine noaptea târziu şi dimineaţa pleacă devreme. Deci i l-a ţinut prezent în minte şi cu fotografiile mele – cele care există erau şterse de pupăturile lui.

Fostele lagăre politice de la Salcia şi Luciu-Giurgeni

De la Aiud, de la Gherla, de la Minele de Plumb, trenurile morţii îi duc pe deţinuţii anilor ’60 la Salcia. Este ultima haltă a prizonierului Aurel Sergiu Marinescu. Fosta colonie apare, la prima vedere, ca o fermă părăsită. Politicii de la Salcia ridicau un dig, care urma să protejeze Marea Baltă a Brăilei de apele Dunării, pentru ca pe aceste terenuri să se poată face agricultură. Norma de săpat era de trei metri cubi pe zi, de om. Dislocarea pământului se realiza cu cazmaua, iar pământul era cărat cu roaba. În cursul anului 1960, la Salcia erau înregistraţi doi morţi pe zi, şaizeci pe lună. Sicriele lor erau confecţionate din cutii de marmeladă. În dreptul pieptului celui ucis, se lăsa o gaură, prin care caraliii înfigeau piroane, pentru a se convinge că decedatul nu simulează. Mormintele celor decedaţi aici au rămas, şi astăzi, necunoscute. Fiind tânăr, fiind puternic, fiind sănătos, Aurel Sergiu Marinescu a supravieţuit lagărului de la Salcia.

Aurel Sergiu Marinescu: Nevastă-mea a fost convinsă că fiul nostru nu ştie altceva, însă colegii de şcoală au început să strige după el: „Fiu de puşcăriaş“. El a ştiut şi a tăcut, nu i-a spus nevestei mele. În 1964, când s-a anunţat la radio că vin deţinuţii politici, el a început să sară în casă: „Vine tata acasă“, şi nevastă-mea a rămas încremenită. „De unde ştii că tatăl tău e închis?“ „Mi-au spus colegii, au strigat după mine «fiu de puşcăriaş».“ Fapt pentru care această zgură i-a rămas pe suflet. Are acum patruzeci şi unu de ani, e tată, are posibilităţi să vină în ţară de o sută de ori pe zi, nu vine, şi l-am întrebat: „De ce nu vii, că fata insistă să vadă unde a trăit taică-său, şcoala.“ Şi-mi spune: „Ce să caut în România? Amintirea mea din România e că strigau elevii de la Liceul nr. 42 «fiu de puşcăriaş». Asta e amintirea mea.“ Dar cu seriile care se eliberau de la Salcia – şi erau şaptezeci, în fiecare serie aveam prieteni –, ea a pregătit mâncare şi prăjituri, a venit prima serie, a auzit că sunt acolo, că vin şi eu, i-a tratat, a auzit poveştile lor despre mine, s-a încrâncenat. A doua serie a venit a doua zi, a treia zi şi, în ultima serie, a venit un prieten de-al meu şi a spus: „A rămas, nu ştiu, nu mai vine.“ Atunci, a fost o lovitură extraordinară pentru ea, că n-avea ce să mai aştepte.

Vizitând fostul lagăr Salcia, Aurel Sergiu Marinescu îşi aminteşte: în arhivele Tribunalului Militar, se menţiona că n-a fost eliberat la termen, în anul 1964, deoarece a refuzat „reeducarea“. N-a vrut să comenteze elogios politica de aşa-zisă independenţă şi

deschidere a partidului comunist, nu şi-a denunţat fraţii, era un lucid, un rezistent care a avut cultul prieteniei şi al solidarităţii.

„Prizonier în propria ţară“

Aurel Sergiu Marinescu: Pentru prima oară, am venit în ţară în 1995, când am adus manuscrisul volumului I. Am venit pentru cinci zile, pentru că aveam încă temerea că mi se poate întâmpla ceva, mai ales că am rămas în străinătate, am făcut o grevă în faţa ONU, am avut activităţi anticomuniste, am scris la ziare româneşti, am fost în fel de fel de comitete anticomuniste şi mă gândeam că s-ar putea întâmpla ceva, să-mi pună o piedică pe aici, şi atunci…

L. H. L.: Lucrurile astea nu se uită.

A. S. M.: Nu se uită şi rămân. Pentru că, de exemplu, soţia mea – mergând cu mine pe stradă – aude vorbind româneşte la cinci metri în spate şi nu-mi spune: „Auzi? Româneşte!“, ci „Auzi? Români, aici.“ Ea trăieşte cu impresia că cineva ne urmăreşte, iar eu – am scris şi în carte, au trecut atâţia ani, mulţi – am coşmaruri câteodată, mă visez că am venit în ţară, dar sunt conştient de unde am venit, şi mă visez la Aiud sau la Luciu, Giurgeni, nu la alte închisori. Şi-mi fac reproşuri: „Ce tâmpit am fost că mi-am lăsat situaţia mea şi familia, am venit aici, ca să mă închidă.“ Şi, în frământarea asta din somn, mă trezesc şi deschid ochii şi văd că sunt în camera mea şi mă simt relaxat şi-mi continuu somnul.

L. H. L.: În camera dumneavoastră din America.

A. S. M.: Din America, bineînţeles.

Dennis Deletant (*istoric, Marea Britanie*): Sunt încă mulţi oameni foarte implicaţi în acest trecut comunist, cărora nu le convenea ca să se dea în vileag adevăratul aspect al represiunii comuniste. Mulţi ani s-a vorbit despre realizărilor epocii comuniste, fără să se arate care au fost sacrificiile cerute de la populaţia din România ca să se facă aceste realizări. Deci a fost un trecut deformat, după mine, prezentat deformat după ’90. Unii au început să interogheze acest trecut – şi folosesc special acest cuvânt, „interoghez“, „a interoga“, pentru că, fără să se analizeze acest trecut, nu putem înţelege de ce s-a ajuns unde s-a ajuns, mai ales în anii ’50 şi începutul anilor ’60.

Librăria „Aurel Sergiu Marinescu“ din Zimnicea

Alegând visul american, libertatea, Aurel Sergiu Marinescu a putut să-şi respecte acel jurământ din închisoare, să spună în orice condiţii adevărul despre gulag. A scris cărţi şi memorii, cărţi ce vor rămâne, cum spunea un critic, în patrimoniul suferinţelor naţionale româneşti până la judecata din urmă. Fiul său, doctorul Sorin Radu, şi minunata lui soţie l-au susţinut în această operă de restituire a adevărului istoric. A fost membru al Uniunii Scriitorilor din România şi al Asociaţiei Presei Străine din New York. El a cerut preşedintelui României ca Fortul 13 Jilava, Bastilia românească, să devină muzeu al comunismului şi al terorii. Numele familiei Marinescu este înscris pe Zidul de Onoare al Emigrantului din America. Românii îl trec în istoria lor ca pe o conştiinţă care a

reuşit să transmită din detenţia politică mesajul celor care au rămas sub ziduri: „Să spuneţi tuturor că nu am făcut nici un compromis, am crezut şi am sperat chiar în mijlocul celor mai mari suferinţe morale.“ Până în ultima sa clipă de viaţă, Aurel Sergiu Marinescu a crezut şi a sperat în renaşterea României. Dar totul se poate întemeia doar pe adevăr.

Aurel Sergiu Marinescu: Nu poate să existe reconciliere între unul care a trăit la limita vieţii, care a trăit, a fost o perioadă supus la exterminare lentă, care a fost izolat de familie, societate, îngropat de viu şi ţinut animal de povară în diferite forme, care a fost persecutat, bătut, schingiuit, omul ăsta care trăieşte are o obligaţie faţă de el, faţă de cei morţi în anchete, în închisori, în lagăre, are o obligaţie, până când moare, să nu ierte, să nu uite: nu poate exista reconciliere între mine şi colonelul Crăciun. E ca şi când un miel ar umbla de gât cu un lup. Nu există. Există reconciliere între ăla care a fost mânat să ţină drapelul la defilare şi comandantul de la Aiud. Dar relaţia dintre noi stă sub semnul datoriei pe care o avem faţă de morţi şi faţă de noi: să nu-i iertăm, să nu uităm.

Doftana şi Aiud

Într-un ziar al vremii, suntem invitaţi să începem „Memorialul durerii“ cu Doftana, loc al martirajului atâtor comunişti. Din păcate, pionierii de ieri îşi aduc aminte cu nostalgie de acuzaţii deveniţi acuzatori, şi mai puţin de tehnica stalinistă a falsificării istoriei naţionale. Trebuie disipate legendele negre sau aurite asupra trecutului. În decembrie 1989, Muzeul Doftana a fost devastat. Panouri smulse, portrete în dimensiune naturale ale tovarăşilor – călcate în picioare. Au rămas din măreţia falsului expoziţional câţiva metri pătraţi de pânză pictată. Păcat de ulei şi de maeştrii scoşi din lumina liniştii şi siliţi să mâzgălească asemenea tablouri. Tablouri care zugrăvesc o altfel de teroare. Astăzi, după ce ai văzut Aiudul, Sighetul, Râmnicul Sărat, Periprava, Minele de Plumb, Canalul, lagăre şi închisori, privirea asupra Doftanei are o altă semnificaţie. În sistemul penitenciar românesc, Doftana funcţiona după regulamentele din anul 1874 şi din anul 1939. Ambele fiind printre cele mai evoluate reglementări europene cu privire la regimul de executare a pedepselor.

Tratamentul pretins inuman prevedea: vizite săptămânale ale familiei, pachete de alimente, plimbări de câteva ceasuri prin curtea plină de ierburi a închisorii, ziare şi chiar aparate de radio, şcoală, educaţie moral-religioasă, bibliotecă, conferinţe şi şezători, activitate sportivă, audiţii muzicale, recitări, lecturi. Într-un viitor muzeu al pedepselor, noile regulamente de pază şi de regim din anii 1948, 1952 şi 1955, bazate pe principiul urii de clasă, vor aşeza constrângerea şi lichidarea fizică ca principii ale noii legislaţii penitenciare. Fireşte, privarea de libertate, purtarea zeghei, sancţiunile, celula sunt, prin ele însele, o pedeapsă, o atingere a demnităţii umane. Cine erau cei închişi la Doftana şi pentru care fapte? Să facem o scurtă incursiune în istoria Partidului Comunist din România numit, la începuturile lui, şi Partidul Socialist Comunist. Secţia Română a Internaţionalei Comuniste care a luat fiinţă la 8 mai 1921, prin desprinderea de Partidul Socialist. Greva generală din anul 1920, cea mai importantă grevă până la cea din 1977, dar şi credibilitatea Partidului Socialist în rândul claselor producătoare ale societăţii româneşti favorizaseră apariţia partidului de extremă stângă. Libertăţile constituţionale ale ţării permiteau organizarea şi funcţionarea unui partid care-şi propunea răsturnarea ordinii existente. La Moscova, Cominternul, prin Cristian Racovski, a criticat activitatea partidului din România, a cerut fixarea conducerii executive şi a impus afilierea partidului la Internaţionala a III-a. La Congresul de la 8 mai 1921 de la Bucureşti, se adoptă o serie de moţiuni de protest pentru amnistie pentru cei închişi, contra cenzurii şi stării de asediu, care denotă libertatea de expresie din România monarhiei constituţionale a anului 1921, ambele – şi libertatea, şi monarhia – fiind lichidate de acelaşi partid comunist. Cine erau purtătorii de flamuri proletare? La închisoarea Doftana, s-

au aflat viitorii lideri comunişti ai României, miniştrii Securităţii statului, torţionarii şi călăii ţării, puşi în libertate imediat după ce stalinismul se va instala în ţară. În perioada anilor 1934–1938, deci perioada Doftanei, istoriografia oficială vorbeşte de existenţa paralelă a două conduceri ale partidului comunist: una în afară, cu sediul la Moscova, formată din Alexander Ştefanski, Boris Ştefanov, Lenuţa Filipovici, Nicolae Goldberger, Vanda Nicolski, Emil Haliski şi Eugen Iacobovici. Cel din ţară era condus de un secretariat al Comitetului Central, din care făceau parte: Gavrilă Vârtaş, Lucreţiu Pătrăşcanu, Béla Rainer, Gheorghi Krosnev, Mihai Diaciuc, Gheorghe Dumitru, Ştefan Foriş, Dimităr Ganev, Ilie Pintilie, Constantin Pârvulescu, Ion Popescu-Puţuri, Alexandru Sencovici, Gheorghe Stoica. Preţul plătit de toţi aceşti lideri tineri săraci, lipsiţi de orice ştiinţă de carte, a căror singură bogăţie era credinţa în partid care spera să-i ducă la posturi înalte şi la limuzine luxoase, a fost slugărnicia faţă de Moscova, lipsită de demnitate şi de orice sentiment patriotic faţă de ţara lor. Istoriografia oficială ne aminteşte că la Moscova s-a desfăşurat Congresul al V-lea al Partidului Comunist Român, în documentele căruia se vorbea de necesitatea luptei pentru dezmembrarea statului naţional român, eliberarea de sub imperialismul românesc a popoarelor asuprite, pe baza principiului drepturilor naţiunilor la autodeterminare. Era vorba, în fapt, de Basarabia românească. Un partid complet stalinizat pregătea, cu cincisprezece ani înaintea momentului 1940, dominaţia rusească în această parte a estului european. S-au regăsit în aceste imagini: Leonte Răutu, ideologul partidului, autorul cuvântărilor magistrale, Petre Constantinescu-Iaşi, Gheorghe Stoica, Vasile Luca, ucis în închisoare, Ştefan Foriş, omorât în închisoare, Constantin Pârvulescu, cel care, la tribuna Congresului al XII-lea al partidului comunist din anul 1979, l-a criticat pe Ceauşescu pentru cultul personalităţii, Ion Niculi, îndepărtat din viaţa politică, Alexandru Drăghici, viitorul ministru de interne, Mihail Novicov, profesorul de estetică marxistă cu studii în atelierul fabricii. De asemenea, sunt în imagini alţi cetăţeni sovietici şi de alte naţionalităţi: Mihail Iosev, Racovschi Mănescu, Nicolae Cioroiu, Johny Lor, Nicolae Boţa, Ilie Moscovici, Otto Gaudic, Nicolae Goldberger, Ion Grecea, Gheorghe Jianu, Lazăr Grünberg, Alexandru Nicolschi, Constantin Mănescu, Nichita Lisavoi, Ion Lascăr şi alţii, mulţi, neidentificaţi. Istoricul Victor Frunză ne furnizează şi altă informaţie. În anul 1937, Stalin şi Beria i-au executat, alături de conducătorii ruşi ai Cominternului Troţki, Racovski, Radev şi Zinoviev, şi pe cei români. În faţa plutonului de execuţie, sunt ucişi pentru crimă împotriva statului Ecaterina Arbore, Alexandru Nicolau, Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Ion Dicescu Dic, Pavel Tkacenko, David Fabian, Dumitru Grofu, Marin Timotei, doctorul Cristian Racovski. Regimul burghezo-moşieresc mult blamat a fost mai uman decât stalinismul, deoarece nu i-a exterminat pe comunişti cum a făcut-o Stalin.

La Doftana, în afara celor optsprezece deţinuţi morţi la cutremurul din anul 1940 şi ale căror morminte placate cu marmură se află într-un parc din apropierea închisorii, nici un alt deţinut politic nu şi-a pierdut viaţa în timpul detenţiei.

Imagini: închisoarea Aiud

Prof. Mircea Nicolau: În momentul când am ajuns eu în Aiud, adică prin martie 1949, am găsit acolo criminalii de război arestaţi după 23 august 1944. Am mai găsit membri ai unor formaţii de luptă, de rezistenţă, arestaţi după martie 1945, de când s-a instaurat Guvernul Groza şi, să spun aşa, partidul comunist a pus piciorul în şa. Erau, de asemenea, membri ai partidelor politice arestaţi în ’47-’48. Erau, totodată, legionarii arestaţi din ’41 din ordinul lui Antonescu şi care făceau în continuare închisoare, încât, în 1949, aveau deja opt ani de închisoare. Peste aceştia, au început să sosească loturile de legionari care fuseseră arestaţi după 15 mai 1948. Ei fuseseră până atunci ţinuţi la Jilava, la Malmaison, în Uranus, în Ministerul de Interne şi, pentru că acolo deja erau supranumerari, aresturile acestea, care aveau caracter, să zic, de „depozit“, de introducere în închisoare, au început să fie eliberate, trimiţându-se oamenii la Aiud. Încă din 1949, închisoarea a fost masiv umplută cu legionari. Repet, legionari existau încă din 1941. Dar la aceştia s-au adăugat noi arestaţi. Regimul cu adevărat de teroare a început, să zic, puţin nuanţat. În vara lui 1949, un număr considerabil de criminali de război şi de deţinuţi politici, ţărănişti, liberali, legionari, socialişti ai lui Titel Petrescu, au fost mutaţi din celular şi trimişi la zarcă. Ni s-au schimbat hainele, aveam haine, hainele noastre, ni s-a dat costumul de uniformă, aşa-zisa zeghe penitenciară, şi am fost aruncaţi în celulele de la zarcă. Zarca are treizeci de celule la parter, treizeci la etaj. Are un singur etaj. Şi ni s-a dat o pătură. Pe această pătură trebuia să dormim, cu ea să ne învelim. Vă daţi seama, nu puteam să ne învelim cu o jumătate de pătură. Se făcuse frig. Nu ne-au dat nici măcar mantalele aşa-zise de zeghe. Ca să dormim pe scândura ca şi goală, pătura aceea era insignifiant de groasă, mâncarea, de asemenea, fiind extrem de slabă, au început bolile, căderile şi, în iarna aceea, 1949–1950, au murit mai mulţi. În iarnă, au murit mai multe persoane.

Zaharia Marineasa (*scriitor, a executat douăzeci şi unu de ani de temniţă grea – dintre care cincisprezece la Aiud – pentru crimă de uneltire contra ordinii sociale*): Noi susţinem că, începând cu 23 august 1944, n-a mai existat stat naţional român, ţara a devenit o vastă închisoare ocupată şi condusă de comunismul sovietic. Adevăraţii reprezentanţi ai ţării rămân cei care au continuat lupta în munţi, în închisori, în străinătate sau cei care s-au opus în sufletul lor ocupaţiei comuniste. Actul de înscriere în PCR n-a stabilit întotdeauna şi atitudinea sufletească a oamenilor. Cei vinovaţi vor rămâne cei care au colaborat prin fapte criminale, de asuprire şi de ucidere a celor care s-au opus bolşevizării. Iuliu Maniu, în octombrie 1945, în interviul pe care l-a acordat publicaţiei *New York Times* îşi exprima dezamăgirea că a mizat pe cartea anglo-

americană. Citǎm din acel interviu: „Nu mai am nici o speranţă şi mă tem pentru viitor. Greşeala mea a fost că am crezut că avem de ales între Germania şi aliaţi. Când, în realitate, alegerea era numai între Germania şi Rusia. Dar aceasta am înţeles-o prea târziu. Desigur, noi vom continua lupta până la capăt, dar mă tem că viitorul nostru este pierdut.“ Amploarea rezistenţei româneşti este fără egal, ţările vecine nu se bucură de pagini de istorie asemănătoare. Este unul dintre cele mai înălţătoare momente ale istoriei noastre: lupta, caracterul moral de împotrivire la satanizare, demnitatea naţională, au căzut oameni, mulţi au fost executaţi cu şi fără sentinţe judecătoreşti, au fost închişi, au fost schingiuiţi sute de mii de oameni. Împotrivirea aceasta fără şansă cuprinde în ea refuzul sufletesc de a capitula.

Memoria a jucat un rol important în rezistenţa Estului European. Arhivele „Hoover“ de la Universitatea Stanford păstrează numeroase documente româneşti din anii comunismului. Statele Unite, o ţară cu un sistem democratic bine articulat, a reglementat prin lege liberul acces la informaţie. Şi Canada, şi Germania, şi Norvegia şi multe alte ţări invocate mereu de legislativul românesc drept model au adoptat legi cu privire la liberul acces la informaţie. La Arhivele „Hoover“ se află nenumărate rapoarte adresate Departamentului de Stat al SUA asupra consecinţelor semnării armistiţiului din 12 septembrie 1944. Iată raportul diplomatului Nicolae Caranfil: „O cifră necunoscută: peste 90% din bugetul statului român era confiscat de URSS.“

Preot prof. Liviu Brânzaş (*condamnat la douăzeci şi cinci de ani muncă silnică pentru crimă de uneltire contra ordinii sociale*): Consider totuşi că rămâne o datorie a Bisericii să se apropie de lumea închisorilor. Acolo a fost creştinătatea română atunci, cea vie şi adevărată, pentru că privind lucrurile în mod mai serios, mai tragic să zic aşa, locul unui adevărat român era atunci în închisori sau în munţi.

Crepusculul României – după Grigore Bălănescu, fost deţinut politic, a cărui carte este o mărturie în „Memorial“ – a însemnat: libertatea presei a fost sugrumată, libertatea cuvântului gâtuită, întrunirile politice, cu excepţia celor comuniste, au devenit imposibile, cortegiile funerare interzise dacă decedatul avea un nume cu prestanţă din trecut, copiii erau îndemnaţi să-şi denunţe părinţii, cu jandarmii. Cu poliţia şi cu pistolul, guvernul comunist a desfiinţat Biserica Greco-Catolică. Monarhia răsturnată, cel care salvase ţara de la pieire, regele, e constrâns să abdice, Constituţia anulată, moneda devalorizată, bogăţiile ţării, în interminabile convoaie, iau drumul Imperiului Sovietic.

Imagini din zarca Aiudului

Prof. Fred Nădăban (*condamnat la douăzeci şi cinci de ani muncă silnică pentru crimă de uneltire contra ordinii sociale; student la Medicină, a făcut parte din „Frăţiile de Cruce“*)**:** Într-o încăpere de 2 pe 4, existau patru paturi suprapuse, un geam oblonit

şi cu gratii, o măsuţă, o tinetă de apă şi o tinetă pentru alte nevoi. Ăsta era universul nostru. Cele patru paturi aveau patru saltele extrem de vechi şi nu existau cearşafuri, nu existau perne, existau nişte zdrenţe în loc de pături. Eram noi înşine îmbrăcaţi în zdrenţe, în mod programatic, probabil ca să ne percepem decrepitudinea pe care încercau să ne-o inculce cei care administrau la ora aceea universul penitenciar. Deci ne culcam câte doi în pat, la ora 10 seara, când bătea toaca. De obicei, eu personal, fiind tânăr pe vremea aceea, printre cei mai tineri din Aiud la ora aceea, dormeam şi visam, aşa cum v-am spus. La 5 dimineaţa, suna toaca din nou, oamenii ăştia se ridicau într-un soi de vârtej de zdrenţe urâte şi urât mirositoare, treceau pe rând, disciplinaţi şi tăcuţi, să-şi facă nevoile, să se spele pe mâini, în timp ce unul dintre colegi îi turna apă deasupra tinetei. Urma aşa-zisul program, care însemna, pentru toţi membrii celulei, stat pe marginea patului sau plimbat pe cei 2 pe 2 metri pătraţi câţi mai rămâneau de la capetele paturilor până la uşă. Asta nu se putea face decât pe rând, evident, şi puteai să faci trei paşi într-o parte, trei paşi înapoi. Urma programul de scoatere a tinetelor şi de aducere a apei în celulă. Şi, pe urmă, se aştepta în frig, în general, când era iarnă, dejunul, care însemna un fund de gamelă de cafea neagră şi ceea ce se numea 100 de grame de pâine. De obicei, era mult mai puţin, deci o felioară subţire de pâine. Asta era mâncarea de dimineaţă. Urmau orele foarte lungi, în care foamea se percepea în mod chinuitor – cel puţin de către mine, pentru că eram mai tânăr, cum v-am spus – până la amiază. Între timp, cândva, pe la 11, se aducea un turtoi. Probabil că ştiţi ce înseamnă „turtoi“, un fel de mămăligă coaptă în cuptor, care era, de fapt, baza alimentaţiei noastre. Urma masa care se servea pe la ora 1, şi continuam să stăm pe marginea patului în tot timpul ăsta sau să facem paşii respectivi. Mâncarea era, aproape invariabil, acelaşi lucru, deci arpacaş cu fire de varză prin el, câteodată cartofi cu câteva boabe de arpacaş şi acel turtoi, pe care, evident, îl mâncam la amiază, urmând să aşteptăm masa de seară alte şase ore. Evident că, într-o asemenea celulă, la densitatea respectivă, cu inactivitatea comandată şi programată timp de şaptesprezece ore, se putea ajunge la o tensiune insuportabilă, la explozie. Psihologic, era un stres aproape insuportabil. Am spus „aproape“, pentru că, evident, omul se adaptează în orice condiţii şi la orice împrejurări. Deci aceste şaptesprezece ore trebuiau umplute cu ceva. Sigur că o parte dintre noi se rugau ore întregi.

Preot prof. Liviu Brânzaş: Aiudul poate fi şi trebuie considerat Bastilia românească. A fost cea mai mare închisoare politică din România. Acolo s-a concentrat, la un moment dat, tot ceea ce era mai periculos pentru comunişti. Viaţa din Aiud, privită de la suprafaţă, era o permanentă aşteptare omenească: aşteptam să vină terciul, aşteptam să vină închiderea, deschiderea, aşteptam să treacă ziua, apoi aşteptam să treacă săptămâna, lunile, anul şi anii. Dar, privind dincolo de acest aspect uman, Aiudul se prezenta ca un vast laborator de creaţie. Acolo se crea. S-au creat opere mari. Poeziile

lui Radu Gyr şi ale lui Nichifor Crainic rămân nemuritoare. Astăzi, nu sunt suficient cunoscute, însă va veni vremea când aceşti doi poeţi vor intra cu cinste în manualele şcolare şi vor avea efectul lor benefic asupra generaţiilor tinere. Apoi, Aiudul era o şcoală de eroism. Unul dintre primele adevăruri care se cunoşteau şi se învăţau acolo era că măsura creştinătăţii noastre este jertfa. Am cunoscut atunci oameni care, din adolescenţă şi până când i-am cunoscut, fiind în pragul apusului, toată viaţa au luptat, toată viaţa lor a fost o permanentă luptă, prigoană şi închisoare. În prezenţa lor, era imposibil să nu-ţi îndrepţi coloana vertebrală din interiorul tău şi să nu doreşti să fii ca ei.

Aiudul a fost o imensă mânăstire. Condiţiile de viaţă de acolo, deci asprimea vieţii fizice întrecea condiţiile din mânăstire. Era mult mai greu la închisoare. Şi acel ascetism, asumat aşa, crea condiţii, intensifica în sufletul oamenilor aspiraţia religioasă. Erau atâţia tineri care trăiau după modelul călugăresc, şi, sigur, una dintre manifestări era rugăciunea continuă. Se practica rugăciunea inimii, deci o permanentă invocare a numelui Mântuitorului, şi, de aceea, o parte dintre tinerii de acolo au urcat pur şi simplu culmile reale ale sfinţeniei.

L. H. L.: De ce a fost socotit Aiudul drept închisoare a închisorilor?

Sebastian Mocanu (*condamnat la şaisprezece ani de temniţă grea pentru crimă de uneltire contra ordinii sociale*)**:** Pentru că, în primul rând, era închisoarea cea mai mare din ţară şi, în al doilea rând, pentru că se puteau aplica acolo fel de fel de regimuri diferenţiale, prin faptul că Aiudul dispunea de mai multe închisori, căci însuşi celularul, parterul şi trei etaje erau, fiecare în parte, câte o închisoare. Prin sistemul de grile şi de gardieni care erau, celularul putea să fie o singură închisoare, dar, de fapt, puteau să fie patru închisori, în care să se aplice regimuri diferite. Fără discuţie, Radu Gyr este unul dintre fortifianţii noştri spirituali sau cel mai de seamă din închisoare. Dar pe mine, dacă contează această mărturisire, cel mai mult dintre toate m-a fortificat *Luceafărul* lui Eminescu.

Eusebiu Cutcan (*condamnat la cincisprezece ani de muncă silnică pentru crimă de uneltire contra ordinii sociale; a executat paisprezece ani şi opt luni la Gherla şi Aiud*): Cea mai grea perioadă a fost, mi-aduc aminte, în 1954, pe celular. A izbucnit atunci o epidemie de gripă. Şi s-a murit pe capete. Atunci am avut fericirea să-l cunosc şi pe Nichifor Crainic. Era gripat. Dimineaţa, când scoteam tinetele, să le ducem la WC-uri, să le vărsăm, nu puteai merge pe coridor, pentru că, aproape la fiecare uşă, după număr, morţii erau scoşi şi puşi în faţa uşii. Şi aproape la fiecare celulă găseai câte un cadavru. Era zăpada aia mare, mare, şi la morgă şi spre zid, spre zona interzisă, era o zăpadă de aproape un metru. Şi ne-au scos pe noi, câţiva, pe care ne-au văzut mai liberi, ne-au scos să măturăm zăpada spre morgă. Şi ni s-au dat lopeţi şi mături. Şi, în faţă, la morgă, am văzut o stivă mare, însă era

acoperită cu zăpadă, am măturat, ne-am făcut loc până acolo, şi atunci l-am întâlnit pe Nichifor Crainic, care a fost scos şi el la această muncă de corvoadă. Am făcut acest drum până la această stivă, şi atunci gardianul ne-a spus să măturăm stiva. Era o stivă cam de vreo doi metri, şi am rămas înmărmuriţi, îngroziţi, înspăimântaţi. Era o stivă de cadavre care nu mai încăpeau în morgă, şi le-au trântit în faţa morgii. Cadavrele erau chircite cum au îngheţat, pentru că era gerul ăla, şi am aflat că, cu o zi înainte, hoţii de drept comun, care erau atunci plantoane, au spălat – au încercat să spele – prin morgă şi au stropit cu apă şi morţii, şi atunci, noaptea, cadavrele au îngheţat şi s-au chircit. Era un spectacol de apocalipsă. Cred că apocalipsa, metaforele Sfântului Ioan Evanghelistul ar fi fost completate extraordinar de ilustru cu acest spectacol, acest morman de cadavre.

Zaharia Marineasa: Mi-aş exprima dorinţa – adresată ca rugăciune lui Dumnezeu – ca sutele de mii de vieţi care au fost curmate de comunism pentru că s-au opus comunismului să fie primite ca jertfe la făurirea României creştine.

Din nou în Penitenciarul Doftana. Documentele nu le-am fabricat noi, aparţin memoriei fostului muzeu: corul şi orchestra de mandoline a închisorii.

Iunie 1939. Sărbătorirea marelui poet Mihai Eminescu, omagiu către marele poet, recitări de Rudenko şi Novikov.

Documente clare care atestă regimul deţinuţilor politici din această închisoare. Nu se scria pe săpun, şi nici pe pereţi. Telegrame ale Comitetului Central al partidului către activul din Doftana. Şedinţe de partid în celulă. Nu se comunica prin morse.

Protestul tânărului Nicolae Ceauşescu faţă de injuriile unui gardian. Avea dreptul să protesteze.

Mitingul din anul 1939, în care propaganda de partid a introdus fotografiile celor doi demnitari comunişti: Elena şi Nicolae Ceauşescu.

Epoca Nicolae Ceauşescu: se omagiază biografia revoluţionară a „tovarăşului“ şi a „tovarăşei“.

Anul 1950: jurnalele de actualităţi omagiază biografia revoluţionară a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Un basorelief lucrat din pâine în atelierele Doftanei. În nici un caz dintr-o raţie care, la Aiud, ajungea la şaptezeci de grame de pâine pe zi.

Ing. Gheorghe Brahonschi (*condamnat la douăzeci de ani muncă silnică pentru crima de uneltire contra ordinii sociale*): Sergentul-major Necula, un om aşezat, la locul lui, mi-a făcut şi el un raport de pedeapsă că mi-a găsit o bucăţică de tablă ascuţită: paisprezece zile de izolare. Şi, când m-au dus la izolare, ceilalţi din celulă – că eram la camera-tenebră aşa-zisă – mi-au îndesat firimituri de pâine prin buzunare, că, ziceau, să ai acolo, că e bine. Când m-a introdus în celula de pedeapsă, m-a controlat tot prin buzunare, a dat toate firimiturile de pâine jos, şi eu mă uitam la ele.

Zic: „Ei, lasă, că le dă el jos, dar le adun şi, după aceea, le mănânc.“ Dar le-a adunat el frumuşel cu mâna şi le-a trecut dincolo de prag. Şi, înainte de a închide uşa, îi spun: „Domnu’ Necula, vreau să spun şi eu două vorbe, oricât de comunist ai fi dumitale, ţine minte: astăzi, e Vinerea Patimilor, poimâine sunt Paştele şi, oricât de comunist vei fi, dar o să petreci totuşi cu familia, o să ciocneşti un ou roşu, ai să bei un pahar de vin şi o să te simţi bine în mijlocul familiei. Ei bine, atunci când vei ciocni un pahar de vin, să-ţi aduci aminte că ai băgat aici, în închisoare, la pedeapsă, un deţinut căruia i-ai măturat şi ultima firimitură de pâine.“ La care el zice: „Eh, fiecare cu mă-sa.“ „Aşa o fi, domnu’ Necula, dar te rog să-ţi aduci aminte.“ Ei bine, omul ăsta ar fi avut prilejul să-mi mai facă multe rapoarte de pedeapsă, dar mie nu mi-a mai făcut. Şi, când m-am eliberat, l-am văzut că mă ocheşte de la distanţă. Când a terminat discursurile de acolo, a venit la mine. „Domnule Brahonschi, zice, mai eşti supărat pe mine?“ „Nu, domnule, că am văzut că vorbele pe care ţi le-am spus au avut efect.“ Zice: „Da, domnule. Eu n-am mai petrecut Paştele ca lumea, parcă ai fi tras cu fierul roşu pe spinarea mea.“

Franz Kafka evocă un comandant de colonie penitenciară şi invenţia sa, un aparat de execuţie, o construcţie impunătoare, care era în totalitate opera sa, opera unei vieţi întregi şi de care era extrem de mândru. Organizarea acestei colonii era atât de desăvârşită în sine, încât – cel puţin vreme de mai mulţi ani – succesorul nu va putea modifica nimic, chiar dacă ar avea în cap mii de planuri noi. Iată cum e descrisă execuţia: osânditul, în pielea goală, e aşezat pe un pat cu burta în jos, legat de mâini şi de picioare, un căluş de pâslă în gură, al cărui rost era să-l împiedice să strige sau să-şi muşte limba. Patul, pus în mişcare de o baterie electrică, va vibra cu trepidaţii infime şi cu mişcări multiple, în timp ce ăcele unei grape îi vor scrie pe trup: „Cinsteşte-l pe superiorul tău.“ Lângă fiecare ac lung, este unul scurt. Cel lung scrie, iar cel scurt stropeşte apă, pentru a spăla sângele şi a menţine scrisul vizibil în permanenţă. Principiul după care se iau hotărârile în această colonie este următorul: vina este întotdeauna mai presus de orice îndoială. Alte tribunale nu puteau urma acest principiu, întrucât erau alcătuite din mai multe capete şi mai existau şi alte instanţe, superioare. În colonie, nu era aşa pe vremea comandantului. Totul se afla sub jurisdicţia sa. Dar comandantul care făcuse schiţele maşinăriei infernale cu propria lui mână întrunea toate aceste calităţi? Era soldat, judecător, constructor, desenator, chimist? Aşa era. Mintea mărginită a celui care pune întrebările în carte nu putea înţelege. Ehei, pe vremuri erau cu totul altfel execuţiile. Încă înainte de ziua execuţiei, colonia se umplea de oameni până la refuz. Toţi veneau numai pentru a privi. Dimineaţa, în zori, îşi făcea apariţia comandantul. Fanfarele trezeau întreaga tabără. Se dădea raportul, arătându-se că totul e gata. Asistenţa, din care nu era permis să lipsească nici un funcţionar superior, se rânduia în jurul maşinăriei. Maşina strălucea, proaspăt curăţată.

Aproape pentru fiecare execuţie, se luau piese de schimb noi-nouţe. Privitorii stăteau în vârful picioarelor până acolo, sus, pe înălţimi, şi, în faţa sutelor de ochi, osânditul era aşezat sub grapă de către însuşi comandantul. Apoi, începea execuţia. Nici un zgomot nepermis nu tulbura funcţionarea maşinii. Mulţi nici nu mai priveau spre ea, ci şedeau pe nisip, cu ochii închişi. Toţi ştiau că acum se face dreptate. În tăcerea ce domnea, se auzea doar oftatul, înăbuşit de pâslă, al condamnatului. Era cu neputinţă să împlineşti rugăminţile tuturor celor ce voiau să privească de aproape. În înţelepciunea lui, comandantul dispunea ca, în primul rând, să se dea preferinţă copiilor. Cum mai sorbeau cu toţii expresia de transfigurare de pe chipul martirizat!

În colonia penitenciară a Aiudului, invenţia diabolică s-a chemat „reeducare“. O încercare inumană de a pătrunde în sufletul oamenilor, de a le condiţiona libertatea de autodemascare. Era un altfel de Piteşti.

Col. Gheorghe Crăciun (*fost comandant al Penitenciarului din Aiud, a condus „reeducarea“ deţinuţilor politici între anii 1962 şi 1964*): Oamenii ăştia sunt în iad aici. Hai să încercăm să-i scoatem. Eu am fost greco-catolic, la originea mea. Spre deosebire de ortodocşi, la greco-catolici e şi Purgatoriu. Hai să-i trecem din iad în Purgatoriu, să vedem, poate-şi ard sufletele şi păcatele şi, până la urmă, le dăm şi lor viaţă, cum a câştigat, după moarte, Adam. Altă glumă, altă năzdrăvănie, izvorâtă dintr-un cap aşa, de om sărac. S-a făcut secţia a 5-a. Era în construcţie atunci. Şi am zis: ia să-ncercăm să stăm de vorbă. Cu şefii mai mari, stau eu de vorbă, cu alţii, mai mici, staţi voi şi vedem care ce zice şi care n-o să zică cum a zis Biriş, la vremea respectivă. A mai zis el una, către mine. Am spus: care îi simţim că e mai apropiat, să-i băgăm noi acolo, la secţia a 5-a. Sunt camere mari acolo. Şi am umplut o cameră cu vreo 180 de oameni. Şi, cum i-am ales noi, nu i-am ales prea bine, băgaţi şi şefi, şi neşefi, şi unul care a făcut pe blândul în faţa noastră şi nu mai era şi acolo aşa. Greşeala a fost formidabilă. Pe asta se punea preţ în puşcărie, pe izolare, să nu poată lua legătura şefii cu subalternii şi să ia comanda. La legionari, era o disciplină pe care au învăţat-o în decursul vremii şi după multă activitate de puşcărie, căci ei au stat de la începutul activităţii lor tot în puşcărie. Ei bine, i-am băgat acolo. Acum, dacă i-am băgat acolo, ce să facem cu ei? S-a întâmplat că am pus mâna pe o ediţie specială cu Iuri Gagarin, că a fost în Cosmos. Iarăşi am zis aşa: legionarii sunt mistici şi religioşi, se bazează pe americani. O să vină aici, n-o să le puteţi trece astea, că stricaţi rostul cu americanii şi cu Biserica. Şi atunci am zis: „V-am adus asta să citiţi, să vedeţi ce se petrece în lume.“ Nu citiseră de ani de zile, nu aveau nici hârtie, nici creion, nici legături cu familia, nici nimic. Mai ajungea câte o vorbă la ei pe ici, pe colo, cum reuşeau s-o găsească. „Citiţi!“ „Citeşte!“ „Nu pot.“ „Citeşte!“ „Nu pot. N-am ochelari, n-am cutare.“ L-am obligat pe unul: „Citeşte domnule, te oblig.“ „Nu citesc eu ziarul, să zici că spun…“ Au citit. Se uitau toţi miraţi. Şi le-am zis: „Vedeţi, oamenii umblă

prin Cosmos, şi voi căutaţi potcoave de cai morţi în puşcăria Aiudului. Nu mai faceţi treaba asta. Potcoavele de cai morţi se găsesc în cimitirele cailor, nu aici. Vedeţi, nu americanii s-au dus, ruşii s-au dus.“ Ei, iar un moment greu aici. Ei n-aveau de unde să ştie, dar eu ştiam şi de consilieri sovietici, şi de sovromuri şi de Armată Sovietică şi de relaţiile lui Gheorghiu-Dej cu Hruşciov că nu mai sunt cum au fost. Eu îi prezentam pe ruşi ca pe primii în Cosmos, pentru că-mi convenea împotriva americanilor, dar nu eram convins că noi nu mai avem relaţiile cu ruşii care le-am avut. Şi atunci am spus: „Scoateţi-vă din cap că vin americanii. I-aţi aşteptat în ’45, ’46, ’47, ’48, îi aşteptaţi şi acum. Nu vin. Călcaţi cu picioarele pe pământ şi gândiţi cu capete proprii. Ştiţi de ce vi l-am dat să citiţi ăsta? Vrem să vă mai dăm şansa. Care gândiţi că veţi putea să citiţi, să discutaţi, să cunoaşteţi acolo, foarte bine. Care nu, spuneţi şi vă întoarceţi înapoi.“ „Eu vreau să mă întorc.“ „Eu vreau să mă întorc.“ „Eu vreau să mă întorc.“ Când am văzut, mi-am zis: „Dracu’ m-a luat. De-acum, dacă află şefii mei că eu i-am băgat pe ăştia aici, pot să-mi fac bagajul şi să intru lângă ei. Ăştia pot merge şi să zică: asta vrea să ne facă în puşcărie, şeful puşcăriei: revoltă.“ Ştiu eu? Orice se putea întâmpla.

Preot prof. Liviu Brânzaş: Fiind obligaţi comuniştii, datorită condiţiilor internaţionale, să ne elibereze pe noi, cei care am supravieţuit din punct de vedere fizic, dacă nu ne-au putut asasina fizic trebuiau să ne asasineze moral. Şi, la Aiud, s-a instituit un regim foarte sever, care urmărea înfrângerea credinţei oamenilor. În 1962, la 29 iunie – erau Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel –, am fost adunaţi în celula 321. Am fost dus şi eu acolo şi am avut fericirea să cunosc personalităţile politice şi spirituale mai importante din Aiud. Aşa, în celula aceea era domnii Radu Mironovici, Nistor Chioreanu, Aurel Călin, părintele Dumitrescu-Borşa, părintele Dumitru Stăniloae – mare mi-a fost bucuria de a-l întâlni acolo şi de a fi apoi împreună câteva luni – şi Petre Pandrea. Erau câţiva tineri. O parte dintre ei, adică toţi aveau zece-cincisprezece ani de executat. Şi, pentru că aveau condamnări mari, mai aveau cam tot pe-atâta de executat. La toate îndemnurile de a renunţa la poziţia lor spirituală, au răspuns cu „nu“ categoric şi este de datoria noastră, a supravieţuitorilor, să aducem la cunoştinţa opiniei publice româneşti, şi îndeosebi la cunoştinţa generaţiilor tinere, că au de găsit modele de urmat în viaţă pe tinerii care au trecut prin închisoare. Este extraordinar, gândind aşa, omeneşte, este extraordinar ce tărie trebuia să ai ca, după atâta suferinţă, să refuzi pur şi simplu eliberarea, pentru că nu voiai să renunţi la demnitatea de om şi de luptător.

Săbiile generalilor români

Defilarea Armatei Române la 10 Mai 1940

Acţiunea de distrugere a relicvelor trecutului a început chiar la sfârşitul anului 1944. La Iaşi, monumentul Unirii Basarabiei este demolat în acelaşi an. La Oradea, în locul statuii lui Ferdinand I, este ridicat Monumentul Ostaşului Sovietic. La Cernăuţi, se demolează Monumentul Ostaşilor Români căzuţi pentru Marea Unire. Tot ce amintea de latinitatea acestui popor este înlăturat din cultură şi din artă. Statuia marelui om politic I.C. Brătianu amplasată în fosta Piaţă a Universităţii dispare în epoca buldozerelor. Statuia lui Lascăr Catargiu, politician de seamă şi unul dintre colaboratorii lui Carol I în procesul de modernizare economică, militară şi culturală a României, este tăiată bucată cu bucată. Statuia lui Tache Ionescu, omul politic care, în anul 1915, în perspectiva intrării României în Războiul pentru Întregirea Neamului, rosteşte în Cameră un discurs memorabil: „Generaţia noastră a fost ursită de soartă să îndeplinească fapta cea mare. Ea va fi gropara muncii de veacuri sau zămislitoarea unei vremi aşa de frumoase, încât vedenia ei mă smereşte.“ Din bronzul statuii lui Carol I, s-a modelat statuia lui Stalin, aşezată la intrarea în Parcul „Herăstrău“. După anul 1953, această statuie este demolată şi, din acelaşi bronz, se toarnă noua statuie, cea a lui Lenin. Valori esenţiale ale istoriei românilor sunt topite, îngropate, distruse. Este urmărită cu îndârjire mutilarea identităţii naţionale. Pentru noi, românii, războiul nu se terminase. Închinând o lucrare Republicii, cu titlul *30 Decembrie*, Alexandru Ciucurencu este vehement combătut şi „trezit la realitate“ de presa comunistă: crease confuzie prin prezenţa simbolului monarhic – statuia în mijlocul Pieţei Palatului – postată în tablou. La Dalles, în decembrie 1948, se expun lucrări cu mesaj tematic: *Uzina*, *Manifestaţia*, *Maksim Gorki*, *Ana Pauker*. Toate simbolurile monarhiei române sunt supuse unei prigoane sistematice: unul dintre artizanii României Mari, liberalul Ionel I. C. Brătianu, în timpul guvernării căruia s-a realizat Constituţia din anul 1923, Constituţie a unui stat de drept, împlinită cu voia lui Dumnezeu şi prin voinţa naţiunii; Mormântul Eroului Necunoscut este mutat din Bucureşti, spre a face loc Mausoleului marilor demnitari comunişti; şi, omniprezent, de la Cernăuţi la Oradea, în toate provinciile româneşti, Monumentul Ostaşului Sovietic eliberator. În Secţia de istorie modernă şi contemporană a Muzeului Naţional Militar, regăsim câteva dintre imaginile deja consacrate ale sfârşitului de an 1944:

– Statuia lui I.C. Brătianu, operă a sculptorului A. Ernest Dubois şi a arh. Petre Antonescu, ridicată în anul 1903 şi demolată în anul 1948;

– Statuia lui Lascăr Catargiu, operă a sculptorului Antonin Mercier, inaugurată în 1907 şi demolată prin anii 1960; refăcută după 1989;

– Statuia lui Tache Ionescu, operă a sculptorului Ernest Dubois ridicată în anul 1931 şi demolată în anul 1961;

– Monumentul Eroilor Corpului Didactic, operă de Ion Jalea şi Arthur Verona, ridicată în anul 1930 şi demolată în anul 1945;

– Monumentul de la Rond, operă a sculptorului Karl Storck, instalat în piaţa Regina Maria, demolat după anul 1945;

– Statuia regelui Carol I, amplasată în Piaţa Palatului în anul 1939 şi demolată în anul 1948;

– Statuia lui Ionel Brătianu, operă a sculptorului Ivan Mestrovici, ridicată în anul 1939; după anul 1945, ascunsă în Muzeul Goleşti şi reamplasată după 1989;

– Monumentul Ostaşului Sovietic amplasat în Piaţa Victoriei, pe locul Monumentului Eroilor Corpului Didactic, demolat în 1945.

Nicăieri însă Proclamaţia regală din 23 August 1944, prin care Mihai I a ordonat Armatei Române continuarea războiului de dezrobire naţională, până la eliberarea Transilvaniei. România aderase la tabăra aliată cu toate forţele sale militare, economice şi morale. România spera ca instituţiile sale democratice să fie repuse în drepturi, conform asigurării foarte solemn primite. România privea cu încredere spre viitor în privinţa recăpătării independenţei naţionale. Încrederea regelui se baza pe declaraţia de la Ialta şi pe cele făcute de Aliaţi. Nimeni nu şi-ar fi imaginat că generalul Nicolae Şova, comandantul Corpului 7 de armată, unul dintre eroii de la Budapesta, va fi brutal rechemat de pe front de autorităţile sovietice şi azvârlit în închisoare. Puterea comunistă înainta implacabil, cu formule necruţătoare şi totalitare. Deşi eroi recunoscuţi pe Frontul din Vest, cu contribuţii decisive în eliberarea Transilvaniei, a Ungariei şi a fostei Cehoslovacii, marii generali ai Armatei Române au fost, imediat după mai 1945, trădaţi şi aruncaţi în temniţe, condamnaţi la uitare. Uitarea a însemnat, pentru şaizeci dintre ei, chiar moartea. La Aiud, la Sighet, la Gherla şi la Canal, s-au stins mari nume ale vitejiei româneşti. Tot în acel an, întreaga heraldică militară e confiscată. „În comunism, nimic nu este mai imprevizibil decât trecutul“, spunea Orwell. Istoria nu era ceea ce ai trăit, ci ceea ce propaganda oficială îţi impunea să crezi că ai fi trăit. Se practicau excluderea din istorie, manipularea, minciuna, tabuurile. Frumoasele steaguri de luptă ale Armatei Române au fost puse la păstrare de inimoşi muzeografi. Preocupat de organizarea şi dotarea modernă a armatei ţării, de strălucirea ei, regele Carol I şi urmaşul său, Ferdinand I, îi înzestraseră pe ofiţerii Armatei Regale cu spade preţioase din oţel de Toledo sau Solingen, cu inscripţii care să le ateste vitejia şi dragostea de ţară. Purtarea sabiei regale era semnul onoarei şi al distincţiei militare.

20 mai 1929: imagini de arhivă

La marea sărbătoare a Unirii de la Alba Iulia – zece ani de la măreţul eveniment –, defilează toată oştirea română: veteranii, în frunte cu mareşalul Alexandru Averescu, învingătorul de la Mărăşeşti; toate drapelele regimentelor din campaniile 1877–1878, 1916–1919. Un cortegiu istoric impresionant. Costumele de paradă,

pelerinele, medaliile vorbesc de strălucirea noului stat. Rege al României era copilul Mihai I, asistat de o regenţă alcătuită din principele Nicolae, patriarhul Miron Cristea, Gheorghe Buzdugan, preşedintele Înaltei Curţi de Casaţie. Devotat Coroanei şi tânărului suveran, viitorul prim-ministru Iuliu Maniu. Totul era împodobit sărbătoreşte şi luminat de un cald patriotism.

Când nici o voce nu se ridica în apărarea acestui patrimoniu de istorie şi de cultură naţională – monumente, săbii, heraldică, monede, costume, cărţi care vor dispărea în noaptea comunismului –, doi deţinuţi politici din Aiud, un ţăran şi un intelectual, acţionează din propria lor chemare şi salvează de la topire o sută de săbii. Le vom găsi oare, după patruzeci şi cinci de ani?

Când a fost condamnat, tânărul Savu Popa din Ocna Sibiului avea douăzeci şi unu de ani. Abia apucase să-şi facă prima fotografie de grup cu feciorii din generaţia lui. S-au mai regăsit în anul 1964. Suzana, fata cu care era în vorbă înainte de a fi arestat, l-a aşteptat toţi anii de închisoare: paisprezece. Datorează multă iubire acestei femei, care şi-a rânduit casa şi copiii după vârsta de patruzeci de ani. Ultimul dintre cei trei copii este născut când Suzana împlinise patruzeci şi şapte de ani. Şi-au făcut cu greu o casă, pe care foştii lui prieteni, deţinuţii din Aiud, l-au ajutat să şi-o ridice. Celor din închisoare, Savu le împletea pulovere şi ciorapi şi le recita *Crezul* lui Gyr. Până azi, puterea nu i-a redat pământul şi fâneaţa confiscate. În bunătatea lui, Savu spune: „Nu-i târziu nici acum, că pământul nu l-a mutat nimeni de acolo.“ Băiatul e preot la Ocna Sibiului, iar fata cea mică urmează Teologia. Suzana mai cântă în corul bisericii. Familia Popa nu poate trăi fără Dumnezeu, cum nici Dumnezeu nu i-a părăsit prin marile încercări prin care a trecut.

Savu Popa (*ţăran din Ocna Sibiului, condamnat la douăzeci şi cinci de ani temniţă grea pentru organizaţie subversivă, de susţinere a fostei Armate Regale. A executat paisprezece ani de închisoare la Aiud, Gherla şi Minele de Plumb*): În vara anului 1957, eu lucram la forje, pentru că aveam calificarea de forjor, şi ne-au adus cu căruţele săbii din depozit, săbiile ofiţerilor din Armata Regală. Bineînţeles, în acea perioadă, n-a avut nimeni voie să intre în forje, decât cei care lucram acolo, vreo şaisprezece-optsprezece deţinuţi. Au venit colonelul comandant şi cu conducerea şi căpitanul Ioaniţescu şi l-au pus pe un deţinut, care era în slujba lor, l-au pus responsabil cu ele, spunându-i că nimeni nu are voie să-şi facă nici măcar un inel din ele. Toate să treacă prin foc, să se distrugă.

L. H. L.: Din ce erau făcute săbiile?

P. S.: Din oţel de Toledo şi Solingen. Erau şi unele vechi, de demult, din oţel de Damasc.

L. H. L.: Din Primul Război Mondial.

P. S.: Înainte de Primul Război Modial.

L. H. L.: Înainte de primul război?

P. S.: Înainte. De exemplu, am întâlnit una pe care scria latineşte „*1000*“ şi „*Patrona Hungariae, Sancta Maria, Mater Dei*“[19]. Şi un ofiţer m-a făcut de am tăiat din ea vârful şi din partea dinspre mâner a lamei. Am putut salva o bucată cam de o şchioapă bună. Am băgat-o – că era pe ea un desen cu Maica Domnului cu Isus în braţe, lată cam de patru degete, aşa – şi am băgat-o într-un picior de masă. Dacă va mai fi fiind masa şi acum în atelierul de forje, o găsim, că am umplut masa cu nisip, piciorul mesei, era rotund.

19. Apărătoarea Ungariei, Sfânta Maria, Maica lui Dumnezeu (*lb.lat.*) (*n.red.*).

L. H. L.: Ce aţi simţit dumneavoastră când aţi văzut atâtea săbii care făceau parte din tezaurul României? Ce aţi simţit, ca român, în clipa aceea?

P. S.: Bineînţeles că am simţit că n-aş fi vrut să particip la distrugerea lor, dar orice refuz de muncă aducea după sine o altă condamnare. Şi atunci, a trebuit să ne încadrăm, să ne apucăm de lucru şi…

L. H. L.: Le aruncaţi în cuptorul încins?

P. S.: Am făcut o echipă care le scotea din teci şi le strica mânerele şi ni le da nouă, mie şi colegului Gheorghe Martău, care lucram la ciocanele automate, le forjam, le lăţeam şi le lungeam. Le distrugeam, cum s-ar zice. Le tăiam bucăţi, aşa, cam de-o şchioapă bună. Aveam un şablon, de făceam din ele cosoare.

Imagini: fabrica Penitenciarului din Aiud

Prof. dr. Gheorghe Popescu-Vâlcea (specialist în arta miniaturală românească; a făcut parte din mişcarea anticomunistă „Vlad Ţepeş“; a executat şaisprezece ani de închisoare, dintre care zece ani la Aiud)**:** Ne-am pomenit, în 1956, cu un şir de căruţe, vreo douăsprezece, intrând în fabrică. Pline, toate, cu săbii. Săbiile acestea erau culese de la foşti ofiţeri români, care acum erau pensionaţi sau, în orice caz, nu mai existau.

L. H. L.: Scoşi din cadrele armatei.

Prof. dr. Gh. P.-V.: Scoşi din cadrele armatei.

L. H. L.: Şi arestaţi mare parte dintre ei.

Prof. dr. Gh. P.-V.: Natural. Marea majoritate erau arestaţi. Chiar la Aiud, acolo, erau peste cinci-şase sute de ofiţeri din aceştia ai Armatei Române, care, când şi-au văzut săbiile acolo, s-au repezit ca să ia fiecare câte una. Administraţia a pus potera atunci, şi nu se putea atinge nimeni de ele. Le rezervaseră un loc în mod special. Şi scopul a fost ca acele săbii să fie tăiate bucăţi, ca să se facă cuţite, să se facă cosoarele acelea pentru viţa-de-vie şi alte lame, nu-i aşa, care le trebuiau lor. În fond, asta însemna distrugerea acestui material, care era scump ostaşilor noştri. Când au început să descarce primele dintre acele săbii, au făcut o grămadă mare lângă forje şi în apropiere de forje. Şi au pus acolo un cordon de paznici, ca să nu se apropie nimeni, şi au început să le taie. Când am văzut acest dezastru, cum se tăiau săbiile, săbiile nu mai aveau acea parte superioară, mânerul. Era numai sabia în sine. Toate erau Solingen. Şi am dat peste nişte săbii care erau mai la suprafaţă, pe care scria

„Donată de Maiestatea Sa, Regina Maria, colonelului cutare“. Şi atunci, am zis: „Măi, astea sunt nişte bunuri naţionale, sunt nişte lucruri care vor interesa neamul acesta mai târziu. Ăştia le distrug, le bagă în foc.“ Şi, cu acest ţăran, căruia i-aţi luat dumneavoastră interviul…

L. H. L.: Savu Popa.

Prof. dr. Gh. P.-V.: Savu. Da. M-am consultat cu el şi i-am spus: „Mă, ce facem cu ăştia? Noi nu putem să lăsăm lucrurile acestea, mai ales că suntem lângă ele, aici, şi putem să facem ceva.“

Savu Popa: A venit la mine domnul profesor Gheorghe Popescu-Vâlcea, în curte, într-o seară. Acolo, în atelier, nu avea nimeni curajul să zică nimic. Dânsul, având toată încrederea în mine – că era o perioadă când trebuia să te fereşti de orişicine, nu ştiai cu cine stai de vorbă –, dânsul a avut absolută încredere în mine şi a spus: „Trebuie să întreprindem o acţiune, să salvăm ce putem, măcar cele cu inscripţii deosebite. Şi, la propunerea dumnealui, m-am apucat de selecţionat. Cu mare grijă le-am selecţionat. Iar pe acel om care era în slujba lor, pe care l-a pus comandantul, promiţându-i că, dacă-şi va îndeplini misiunea cu succes, îi vor reda libertatea înainte de a-i expira pedeapsa, iată cum l-au internat la infirmerie: domnul profesor s-a dus la doctorul de la infirmerie şi nu ştiu dacă i-a spus despre ce e vorba, dar destul că doctorul Vasile Dobre, deţinut politic, a venit şi a simulat o vizită medicală pentru toţi forjorii, şi acela era o ţâră, într-adevăr, mai slăbuţ, şi i-a zis: „Dumneata îţi iei bagajul şi vii la infirmerie. Eşti bolnav.“ Şi l-a internat în infirmerie, a semnat şi doctorul oficial, medicul Şerban. Ăla n-a ştiut despre ce e vorba, a semnat şi el acolo. Şi l-au ţinut în infirmerie izolat, îi făcea câte o injecţie cu calciu şi cu vitamina C până când am terminat toate săbiile, vreo trei săptămâni, vreo opt căruţe.

L. H. L.: Şi, practic, ce aţi făcut? Cum aţi reuşit ascunderea lor?

P. S.: Le-am ascuns provizoriu, prin nişte tulumbe care nu mai funcţionau, pe după dulapurile cu scule. Iar, după ce le-am gătat, am raportat domnului profesor, şi Domnia Sa ne-a spus că procurăm cheia, să luăm cheia, le vom îngropa în secţia de forje. Norocul nostru că secţia de forje n-a fost pavată, nu era betonată.

Prof. dr. Gheorghe Popescu-Vâlcea: Ţăranul acesta era foarte demn şi foarte corect şi, din anumite schimburi de vorbe cu el, am constatat că este un caracter.

Savu Popa: Într-o sâmbătă după-amiază, ne-a informat un sergent-major că toţi miliţienii vor avea un meci de fotbal. La care ştiam că vor participa şi ofiţerii. Am făcut un ciocănel frumos de bătut coasa. De serviciu, era un plutonier mai puţin vigilent. Îi mai făceam câte ceva, ba ne cerea o potcoavă, un ciocan, un cleşte, şi noi îi dam, că era om cumsecade, aveam consideraţie pentru el. Cu ciocanul, am intrat, cu Gheorghe, în camera de gardă – cu prietenul meu, cu Gheorghe Martău. Gheorghe i-a dat ciocanul, şi i-a distras atenţia, iar eu, din spatele lui, am fost lângă tablou, am pus mâna pe cheie şi am băgat-o-n buzunar. I-am furat cheia, cum s-ar zice. Nu m-a observat. Am ieşit afară. L-am păzit. Când l-am văzut pe

fereastră că a adormit pe scaun, fiind obosit – se conducea programul administrativ: unii mergeau la baie, alţii mergeau la club; era forfotă prin curte –, eu m-am dus încet lângă uşă, am descuiat uşa, n-a observant nimeni. Am intrat câte unul, am pus zăvorul pe dinăuntru, ca să fim totuşi asiguraţi, să nu cumva să dea cineva peste noi. Am făcut la uşă o încuietoare dintr-o şină groasă, să nu poată nimeni să descuie uşa. Scule aveam, că era pichetul de incendiu înăuntru, în atelier. Ne-am apucat, cu Gheorghe, cu tot curajul, şi am săpat, într-o margine, două şanţuri. Domnul profesor a luat săbiile şi le-a uns cu vaselină, am pregătit o…

L. H. L.: La ce adâncime au fost şanţurile săpate?

P. S.: Păi cam de vreo şaptezeci-optzeci de centimentri le-am făcut. Le-a uns cu vaselină, le-a introdus în două tuburi metalice – două sau trei tuburi metalice – şi le-am îngropat, am bătut bine pământul, am presărat ţărână uscată şi am dat cu mătura să dispară orice urmă.

L. H. L.: Cam câte aţi îngropat?

P. S.: Păi am îngropat cred că vreo şaizeci acolo, atunci. Şi ceva. Cred că şaptezeci erau. Am gătat, am mulţumit lui Dumnezeu că nu ne-a prins, am ieşit câte unul afară, am încuiat uşa şi am ţinut cheia la mine, în buzunar, până a doua zi.

L. H. L.: Spuneţi-ne, domnule profesor, dacă v-aţi fi adresat colonelului Coler şi aţi fi semnalat că se află săbii de patrimoniu, aţi fi găsit oare înţelegere?

Prof. dr. Gheorghe Popescu-Vâlcea: Niciodată. Coler s-a purtat foarte rău cu deţinuţii acolo. Coler era un comunist fervent, nu era o jucărie.

L. H. L.: Dumneavoastră ştiaţi ce înseamnă o celulă de pedeapsă la Aiud?

Savu Popa: Cum să nu ştim? Ştiam că, dacă ne prind, ne omoară, ne împuşcă, ne bat de ne omoară. Acum, comandant era colonelul Crăciun şi s-a bănuit că doi oameni ar vrea să ascundă o sabie. Când au auzit că e sabia generalului David Praporgescu care a fost la Mărăşeşti, a luptat alături de Dragalina şi de generalul Averescu, şi-au propus, ei doi, să ascundă sabia într-un atelier – „la pile“ îi spunea, unde se făceau pile. Şi au vorbit cu alţii, iar alţii cu alţii – până i-a spus unul căpitanului. Şi, într-o duminică, căpitanul s-a dus cu doi miliţieni şi a desfăcut şi podeaua şi tencuiala de pe pereţi a desfăcut-o, crezând că au ascuns sabia. Dar ei n-au ascuns-o, numai au zis că vor s-o ascundă.

L. H. L.: A fost un plan.

P. S.: Numai şi-au pus în plan, dar au vorbit cu mai mulţi. Atunci, domnul profesor a spus: „Vezi dacă ei n-au ştiut să tacă? Dar noi am tăcut. Le-am îngropat, n-am spus la nimeni treizeci şi cinci de ani. Am tăcut.“

L. H. L.: Treizeci şi opt de ani.

P. S.: Da.

L. H. L.: Cum v-aţi hotărât acum să vorbiţi?

P. S.: După ce a trecut revoluţia, am crezut că au venit timpurile, de nu mai prezintă vreun pericol. Prima dată, i-am spus băiatului meu. Văzând că sunt bolnav, ca nu cumva să mor şi să nu se ştie. I-am făcut şi o schiţă cam unde sunt. Am zis totuşi să ştie cineva.

Imagine: forja Penitenciarului din Aiud, neschimbată din anul 1956 până în prezent

În acest perimetru al secţiei de forje a Penitenciarului din Aiud, au fost ascunse cele o sută de săbii ale generalilor români. Peste câteva zile, răspunzând invitaţiei Muzeului Naţional Militar şi cu sprijinul Direcţiei Penitenciarelor din Ministerul de Justiţie, vom încerca să le dezvelim din ascunzătoarea lor şi să le redăm muzeelor. „N-am vrut să iau parte la distrugerea acestor valori“, spunea Savu Popa. Gândul te duce la lipsa de inimă a celor care au făcut din distrugere o politică de stat. Cum ţăranii ne-au dat deseori pilde de moralitate civică, poate e nevoie să învăţăm de la Savu Popa de ce relicvele istoriei noastre sunt pentru el odoare de pus la icoană.

Aşadar, la capătul acestei luni octombrie 1994, ne vom afla la Penitenciarul din Aiud împreună cu martorii noştri, spre a elibera din subteranele unei închisori o avuţie naţională: cele o sută de săbii ale generalilor Armatei Regale, ultimii deţinuţi politici din România comunistă a lui Dej.

Savu Popa: După ce am îngropat săbiile, după vreo două luni de zile, ne-au dus la Gherla. Ne-au scos într-o noapte pe toţi deţinuţii din fabrică şi ne-au dus la Gherla. Acolo, am stat doi ani şi ceva.

L. H. L.: Vi s-a părut mai greu la Gherla decât la Aiud?

S. P.: A fost foarte greu, că acolo erau bătăi mari. Se bătea, te bătea la orice abatere, din orice nimic, nu ştiai ce să mai faci. Era o situaţie foarte periculoasă, foarte grea. Lucram la mobilă, afară, în fabrică, şi, într-o seară, a venit directorul de la Aiud cu o listă, să-i adune şi să-i scoată pe cei de drept comun, care făcuseră un dezastru în fabrică la Aiud. Scotea dreptul comun şi băga legionarii, pe deţinuţii care aveau apartenenţă politică legionară.

L. H. L.: Şi erau foarte conştiincioşi şi foarte muncitori.

S. P.: Erau conştiincioşi. La mine, să vă spun drept, pe dosarul meu, scria apolitic, fără apartenenţă politică. Şi comandantul m-a luat şi pe mine, dar directorul fabricii, care mă cunoştea, m-a văzut. „Unde lucrezi?“ „La tâmplărie, fierar.“ „Dacă lucrezi la tâmplărie, mai bine vii la noi.“ M-a luat şi m-a dus înapoi. Tocmai bine, că, după ce ne-au adus, pe la Crăciunul lui ’60, după Crăciun, ne-au băgat patru căruţe de săbii. Nu mai erau cu mine colegii cu care le îngropasem.

L. H. L.: La distanţă de trei ani, continuau, aşadar, să colecteze săbii.

S. P.: Da.

L. H. L.: Aţi aflat cumva de unde veneau săbiile acestea?

S. P.: Au zis că de la Statul-Major. Ne-au spus că Statul-Major a luat măsura asta, că fiecărui ofiţer – fost ofiţer – din Armata

Naţională i-au confiscat sabia. Şi le aduceau aici, căci, oriunde le-ar fi dus, ar fi dispărut, nu le băgau oamenii în foc. Şi, aici, au zis că sunt siguri că, dacă le aduc, deţinutul nu are ce să facă cu ele, nu are unde să ascundă o sabie. Şi apoi, ne-au adus încă patru căruţe. A venit la mine domnul Tiberiu Hentea, Tibi. A zis: „Trebuie să le salvăm, măcar pe cele cu inscripţii deosebite.“ Din nou m-am pus – singur acum, el lucra în altă secţie –, din nou am selecţionat, singur, vreo treizeci şi ceva de săbii. I-am spus că am terminat şi, într-o dimineaţă foarte friguroasă, cum a sunat deşteptarea, am ieşit – am fost primii lângă uşă –, am ieşit din dormitor. Plutonierul a deschis dormitoarele, s-a dus în camera de gardă, a pus toate cheile, pe care le luase, cu mâna lui, de pe tablou, le-a pus pe o bancă. Mai era vreo jumătate de ceas bun până să plece acasă, s-a aşezat pe scaun, lângă sobă, şi-a tras gulerul de la şubă pe cap şi a adormit pe scaun. Eu, când am trecut pe lângă bancă, am ochit cheia de la forjă, am luat-o şi am băgat-o-n sân. Am intrat în vestiar, acolo era un alt miliţian, care dormea, şi el, pe un scaun, am trecut pe lângă el cu cheia în sân şi am ieşit pe partea de dincolo. N-am mai intrat la masă. Am renunţat la bucata de turtoi care ni se da şi la polonicul de mămăligă, de terci. Şi fiind o ceaţă de nu vedeai la doi metri, am descuiat uşa, eu am făcut câţiva paşi înăuntru, în atelier, Tiberiu Hentea a stat lângă uşă, ca să nu vină cineva să descuie, sau să ne deranjeze, sau să aprindă lumina. Eu aveam sculele pregătite, iar la pichetul de incendiu am făcut un şanţ, le-am băgat într-un horn, că nu mai aveam o ţeavă pregătită. Le-am îngropat, am bătut bine pământul, am presărat ţărână uscată, am dat cu mătura. Când am terminat, a sunat clopotul de adunare. În învălmăşeala care era – unii ieşeau de la masă, alţii ieşeau din altă parte –, am intrat şi noi, nu ne-a observat nimeni.

S-ar putea scrie o adevărată istorie a fabricii din penitenciarul Aiud. Aici a lucrat la strunguri, la freze, la cuptoarele forjei, la munci brutale, fără nici o pregătire în materie, o pleiadă de intelectuali. Să-i numesc pe profesorii Istrate Micescu, George Cuza, Traian Brăileanu, Petre Nemoianu, Nicolae Mărgineanu, Gheorghe Leon, filozoful Mircea Vulcănescu, inginerul Alexandru Pop, Corneliu Manciu, inginerul Bujoiu, care, în aceste condiţii, au ajuns la adevărate performanţe profesionale pe care nici cei mai străluciţi maeştri de la şcolile de arte şi meserii nu le-au putut visa.

Tiberiu Hentea (*membru al Mişcării Naţionale de Rezistenţă, a executat cincisprezece ani de temniţă la Aiud şi trei ani de domiciliu obligatoriu la Rubla, Valea Călmăţuiului*): Tot ce este mai nobil în ţara asta – acolo a fost. Şi Virgil Carianopol. Era vecin cu mine, lucra şi el la forjă. Dar atunci plecase. Când, în anii ’60, Savu Popa a venit şi mi-a spus ce au făcut ei în ’56, n-am ezitat o clipă să zic: „Măi, ai dreptate, trebuie să te ajut.“ L-am ajutat, şi am ascuns încă treizeci de săbii ale figurilor ilustre ale armatei şi din timpul Primului Război Mondial.

L. H. L.: Dumneavoastră aţi văzut aceste săbii? Cum arătau?

T. H.: Dar cum să nu? Le-am avut. Săbiile erau cu mâner, cu toartă. Au fost tăiate şi de un capăt, şi de altul şi au fost păstrate inscripţiile, locul care era scris. Le-am uns cu vaselină, le-am băgat în nişte tuburi, nişte ţevi şi le-am ascuns. E vorba de treizeci de bucăţi care le-am ascuns.

L. H. L.: Aţi putea identifica locul acela unde erau în forjă?

T. H.: Da. Că Savu Popa mi-a arătat: uite, aici sunt alea şaizeci. Alea au fost aici, mai în faţă, iar noi le-am pus invers, pe partea cealaltă.

L. H. L.: Deci în spaţiul atelierului de forje.

T. H.: În spaţiul atelierului de forje.

L. H. L.: Acum vă întreb: ce gândeaţi dumneavoastră? Speraţi că vor veni vremuri mai bune cât de curând? Mai târziu?

T. H.: Da. Trebuie să ştiţi că curajul nu mi l-am pierdut niciodată.

Savu Popa: Când am ieşit din închisoare, i-am găsit numai pe mama, pe un frate şi o soră pe care-i lăsasem, dar bineînţeles că am găsit-o şi pe Suzana, pe actuala soţie, cu care am vorbit înainte vreo patru ani de zile. Adică am fost prieteni buni. Cum se zicea la noi, a fost drăguţa mea în sat.

L. H. L.: Şi v-a aşteptat paisprezece ani?

S. P.: I-am promis că ne căsătorim, că o iau în căsătorie când mă voi elibera din armată. Poate că ăsta a fost şi motivul pentru care am refuzat şcoala militară, că ne spunea: „Dacă vă faceţi ofiţeri, trebuie să vă căsătoriţi cu fete din câmpul muncii şi care nu au neamuri în străinătate.“ Iar ea avea doi unchi în America: unul era mare proprietar, şi unul măcelar. Şi atunci mi-am zis: decât să mă fac ofiţer şi să nu pot să-mi respect promisiunea, mai bine nu mă fac ofiţer. Şi ne-am avut tare bine. Ea m-a aşteptat – dacă a văzut că m-au dus la închisoare –, m-a aşteptat paisprezece ani, aşa cum am lăsat-o, necăsătorită.

L. H. L.: Aţi fost bolnav în închisoare?

Prof. dr. Gheorghe Popescu-Vâlcea: Am fost bolnav, sigur că da. Am fost bolnav şi am fost trimis la Văcăreşti, pentru că eram complet debil, eram distrofic. Şi m-am mai redresat acolo, iar, de la Văcăreşti, m-au trimis la Gherla. Şi, de la Gherla, m-au eliberat.

L. H. L.: Am citit frumoasele cuvinte pe care academicianul profesor Dumitru Stăniloae vi le-a scris la cartea dumneavoastră. Spuneţi-ne: cum mai avea puterea o fiinţă omenească să mai scrie şi versuri din toată această experienţă a carcerei şi a temniţei?

Prof. dr. Gh. P.-V.: Doamnă, singura ocupaţie demnă, singurul suflu care m-a menţinut în închisoare a fost compunerea acestor versuri.

L. H. L.: Aţi reuşit să vă publicaţi cărţile după eliberare?

Prof. dr. Gh. P.-V.: După eliberare, am muncit. Cu ajutorul, bineînţeles, al patriarhului Iustinian, care m-a luat la comisia de pictură, am putut să lucrez în pace lucrări care le aveam, fie lucrate, în parte, la Paris, cu profesor Andrei Gravar, fie lucrate acum la noi, la manuscrise. Am stat la Secţia de manuscrise de la Academia

Română şi am scos la iveală o serie întreagă de lucruri pe care nimeni nu putea să le descifreze, pentru că acolo era vorba şi de oarecare slavistică, de greacă, latină, pe care eu puteam să le mai ştiu, să le cunosc. Adică am avut un aport foarte valoros la ştiinţa manuscriselor. Pentru că de acestea nimeni nu s-a interesat.

Gheorghe Popescu-Vâlcea s-a născut în comuna Copăceni, judeţul Vâlcea, din părinţi ţărani. Licenţiat în litere şi filozofie la Bucureşti, licenţiat în teologie la Chişinău, diplomat al Institutului de Artă Bizantină şi a Sud-Estului European la Universitatea din Strasbourg. Cursuri de Artă Creştină şi Bizantologie la École Pratique des Hautes Études din Paris. Ia parte la războiul anticomunist din Est, fiind decorat cu Ordinul „Coroana României“ cu spade, în gradul de cavaler cu panglică de „Virtute militară“.

L. H. L.: După douăzeci de ani de închisoare, v-aţi putut reface viaţa? V-aţi făcut o familie?

Prof. dr. Gh. Popescu-Vâlcea: Nu încă.

Savu Popa: Am observat că sunt bolnav de rinichi.

L. H. L.: În închisoare aţi avut nişte simptome?

S. P.: Niciodată. N-am simţit nimic.

L. H. L.: Aţi stat pe pardoseli reci …

S. P.: Am stat pe beton. Am stat la Mina de Plumb, am fost în grevă de două ori, legat în lanţuri în beciuri, am dormit pe beton şi probabil că de acolo.

L. H. L.: La Minele de Plumb cu cine aţi stat? Vă amintiţi cu cine aţi fost alături la Minele de Plumb?

S. P.: Mi-amintesc pe doctorul Ion Georgescu, mi-amintesc pe doctorul Marcoci, pe Ion Bogorin aviatorul, pe Ion Ioanid, care e în Germania.

L. H. L.: Vi-l amintiţi pe Ion Ioanid?

S. P.: Da, cum să nu? Pe mulţi. Am fost acum la sfinţirea monumentului care a fost la Cavnic, Valea Nistrului şi Baia Sprie. Am fost până acolo.

L. H. L.: Aţi avut putere să ajungeţi până acolo?

S. P.: Am avut putere.

L. H. L.: N-aveţi voie să faceţi eforturi.

S. P.: Păi să nu fac eforturi, dar acum mă simt mai bine. Păstrez regimul şi mă duc la dializă, nu beau, nu fumez.

L. H. L.: Sunteţi recunoscător faţă de doctorii din Sibiu care v-au ajutat.

S. P.: Da. Cum să nu.

L. H. L.: Să faceţi dializă.

S. P.: Da.

L. H. L.: De obicei – iertaţi-mă că vă spun acest lucru –, am auzit că oamenii de peste cincizeci de ani nu mai sunt ajutaţi.

S. P.: Într-adevăr, cei de peste cincizeci de ani nu-i mai pun la dializă, dar pe mine m-au pus, considerând că am suferit destul în viaţă, iar cei paisprezece ani au fost o lipsă din viaţă, deoarece

tinereţea mi-am petrecut-o în închisoare. M-au pus. Au fost foarte binevoitori, foarte cumsecade. Şi acum la fel.

L. H. L.: Unde v-a prins revoluţia?

S. P.: Am auzit că s-a făcut revoluţie şi, drept să vă spun, mie mi-a fost oarecum frică. Credeam că e numai un fel de înscenare. După aia, am auzit la radio şi am văzut că e realitate. Am văzut şi la televizor şi, după câteva zile, ne-au chemat pe cei mai activi şi tineretul la primăria din oraşul Ocna Sibiului şi m-au ales primar. Deci, cu data de 1 ianuarie 1990, am fost primar al oraşului Ocna Sibiului până am ieşit la pensie.

L. H. L.: Aţi prins un moment foarte important: înfrăţirea oraşului Ocna Sibiului cu oraşul francez…

S. P.: Am prins un moment destul de important, că ne-au venit ajutoare din Franţa. Au venit două doamne cu care am ştiut să vorbesc – în închisoare, am învăţat şi limba franceză, şi limba latină –, am vorbit cu ele, le-am găzduit aici, la noi, unde vedeţi, în casă, şi ele s-au simţit foarte bine. Ne-au împărţit ajutoarele. S-au dus înapoi, au spus primarului din Saint-Julien-de-Concelles, lui Michel Jeanneau, care, în vara asta, ne-a făcut o vizită, a stat mai mult de o săptămână aici, la noi, cu soţia şi încă doi consilieri, şi am făcut înfrăţirea cu ei: oraşul Ocna Sibiului cu localitatea Saint-Julien-de-Concelles din Franţa. Ne-au chemat şi în Franţa. Am fost în 1991 cu soţia şi am stat trei săptămâni. Chiar la el am dormit, la Michel Jeanneau.

L. H. L.: Soţia dumneavoastră mi-a spus, plină de umor, cum, în Franţa, aflaţi într-un magazin superb, aţi fost invitaţi de oficialităţi să vă luaţi de acolo ce doriţi.

S. P.: Ne-am dus într-un magazin, în oraşul Nantes, un supermagazin. Ne-au dat câte o sută de franci şi au spus să ne cumpărăm, fiecare, ce dorim, de o sută de franci. Eu am umblat prin magazin, m-am uitat, erau maşini tot felul, am văzut peşte la care numai capul era de o sută de kilograme, moruni d-ăia mari. Şi m-am întâlnit cu primarul. M-a întrebat dacă mi-am cumpărat ceva. I-am spus că n-am cumpărat, că ce doresc eu nu se găseşte. A zis: „Imposibil.“ L-a chemat pe şeful de magazin şi a spus: „Uite, e primarul de la Ocna Sibiului şi ce doreşte dumnealui nu se găseşte în magazinul nostru.“ M-a întrebat: „*Qu'est-ce que vous voulez?*“[20] Şi am spus: „O coasă.“ A râs şi a spus: „Într-adevăr, nu avem.“ M-a dus la sectorul de maşini agricole, mi-a arătat maşini de cosit cu lama lungă de 40, de 60 şi de 2 metri, d-alea mari. Coasă n-am găsit.

20. Ce doriţi? (*lb.fr.*) (*n.red.*).

L. H. L.: Aţi fost propus să fiţi în Parlamentul României?

S. P.: Am fost propus şi – deşi am avut cele mai multe voturi şi din Ocna şi mi-a spus domnul Gabriel Constantinescu că şi pe ţară – am fost respins, pentru că, în dreptul meu, e scris: „ţăran“.

L. H. L.: Şi credeţi că ţăranii n-ar fi trebuit să ia parte?

S. P.: Nu. Cred că nici un ţăran nu e în Parlament.

L. H. L.: Şi care e părerea dumneavoastră? De ce nu sunt ţărani în Parlament? Se simte asta ca o deficienţă?

S. P.: Ca o repulsie, ca un fel de… desconsiderare faţă de ţărani, ca şi când ei n-ar şti să spună un cuvânt, n-ar şti să ia nici o măsură. Asta o cred. Sunt sigur că, dacă ar fi fost din fiecare judeţ măcar doi ţărani bine informaţi, lucrurile ar fi fost altfel, măcar în agricultură. Mai bune. Mult mai bune. Dar pe ţărani, pe agricultură n-a pus nimeni nici o bază.

Arhivă: 26 octombrie 1991, readucerea osemintelor Eroului Necunoscut, de la Mărăşeşti, în Parcul „Carol" din Bucureşti

Să ne amintim cum a ajuns Eroul Necunoscut, din Parcul „Carol" din Bucureşti, la Mărăşeşti. La 11 mai 1923, apare programul ceremoniei înmormântării eroului necunoscut, care prevedea ca ziua înmormântării să fie 17 mai 1923, ziua Înălţării Domnului. Iar locul de veci să fie într-un Mausoleu din Parcul „Carol", în faţa Muzeului Militar. În ziua de 14 mai 1923, zece sicrie au fost aşezate pe un catafalc comun din biserica de la Mărăşeşti, unde s-a oficiat un serviciu divin. Orfanul de război Amilcar Săndulescu, elev al Liceului Militar din Craiova, a ales sicriul cu osemintele aceluia care-l va întruchipa în viitor pe eroul necunoscut al neamului. În genunchi, lângă sicriu, orfanul de război a spus: „Acesta este tatăl meu." Un grup de cavaleri ai Ordinului „Mihai Viteazul" a ridicat sicriul eroului necunoscut, l-a urcat într-un vagon-platformă şi a constituit garda de onoare pe întregul drum.

În Bucureşti, traseul străbătut este Calea Griviţei–Calea Victoriei–bulevardul Elisabeta–bulevardul Schitu Măgureanu–Strada Arhivelor–Biserica Mihai Vodă.

Corneliu Coposu: Suferinţele au trecut, totul e ca viitorul să asigure pentru ţară ceva bine. Încolo, restul nu mai are importanţă. Faţă de sacrificiile pe care le-au făcut eroii, nişte bieţi ani de puşcărie contează mai puţin.

Niciodată n-au mai fost văzute în Bucureşti atâta mulţime şi atâta măreţie. Istoria îşi urmează drumul ei.

Pe 12 decembrie 1958, sicriul eroului necunoscut este deshumat, aruncat într-un camion oarecare şi dus la Mărăşeşti. Instituţia „Eroului Necunoscut" este izgonită din istoria poporului român.

La 30 decembrie 1963, este inaugurat Monumentul Eroilor Luptei pentru Libertatea Poporului, pentru Socialism.

La 26 octombrie 1991, osemintele eroilor se întorc în Parcul „Carol".

Alexandru Drăghici: *„Ţin să reamintesc tovarăşilor, a intra în Securitate, a purta epoleţi albaştri, a fi învestit cu puterea de a urmări, de a cerceta, de a trimite în judecată oameni, de a aresta, de a priva pe alţii de libertate – sunt lucruri extrem de importante. Cine ne încredinţează acest drept? Clasa din care facem parte, partidul nostru ni l-a dat, guvernul. Pentru ce? Pentru ca acest drept să fie îndreptat împotriva duşmanului de clasă*."

Arhivă: imagine din avion a Penitenciarului Aiud

„Aici e Aiudul. Aici e Aiud. / Codrul cel dârz se răscoală, părtaş, / de-l întrebi despre Horea, eroul trufaş. / Răspunde ecoul sinistru şi crud: / aici e Aiudul. Aici e Aiud."[21]

21. Fragment din poezia *Aici e Aiudul!* a unui autor necunoscut (*n.red.*).

Fişă de cadre: colonelul Gheorghe Crăciun

Gheorghe Crăciun s-a născut în anul 1913, în comuna Mintiul Gherlei, judeţul Cluj. De profesie, cazangiu. Lucrează, din anul 1927 până în anul 1940, la atelierele CFR din localitate. După o tinereţe aventuroasă – se spunea, la o verificare de partid, că era prizonierul fascismului şi al ideilor şovine –, în anul 1945 se salvează: intră în Partidul Comunist Român. În acelaşi an, este scos din producţie şi încadrat chestor în poliţia din Sibiu. Urmează o carieră fulminantă în Securitate. Din noiembrie 1958, este comandantul Penitenciarului din Aiud.

Bucureşti, anul 1960, ultima zi a Congresului al III-lea al PMR

În anii 1960, deşi Gheorghiu-Dej încercase să se sustragă din dependenţa faţă de Moscova, să derusifice instituţiile statului, iar unii lideri comunişti îşi amintesc că le bate în piept o inimă românească, totuşi Securitatea, prin menţinerea cadrelor şcolite la Moscova: Drăghici, Nicolschi, Sepeanu, Pintilie, Ladislau Adi, rămâne osificată într-un stalinism de durată, care justifică metoda prin menţinerea unităţii, coeziunii şi a unui consens de faţadă. Se lansează ideea că „marii pontifi ai ororii", cum îi numea un scriitor, s-au refugiat în Occident, în Israel sau în America. Au fost expediaţi, pur şi simplu, peste graniţe, de noua gardă luminată a partidului, care nu dorea să-şi mai amintească de crimele „deceniului negru", nici să-şi asume în vreun fel o responsabilitate. Vechii demnitari ai poliţiei politice rămân însă pe poziţii.

Cum afirmă istoricul Victor Frunză: „După plecarea trupelor sovietice de ocupaţie, au fost retraşi şi lăsaţi la vatră şi consilierii sovietici ai Securităţii. Instituţia reprima acum independent, şi o făcea, să o recunoaştem, cu destulă profesionalitate."

În timp ce, la Aiud, profesorul George Manu se desprindea din viaţă, plătind cu jertfa supremă apărarea conştiinţei sale – ultimele lui cuvinte au fost: „Fiţi credincioşi idealurilor voastre şi rămâneţi demni" –, în două celule – 321 şi 322 – ale închisorii este organizată „reeducarea". La început, se aduc ziare alese cu grijă, să

nu-i deruteze prea mult pe oameni, se discută liber, se pun la dispoziţie cărţile lui Anton Semionovici Makarenko, cărţi aspre, întunecate, lipsite de căldură şi de dragoste umană. Oamenii zdruncinaţi de boli, cu minţile împăienjenite de umbrele anilor de temniţă, nu mai aveau forţa fizică şi morală să mai reziste sistemului inchizitorial din Aiud. Unul dintre refractarii la experimentul comunist al „reeducării“, Ion Cârja, cel care, aflat mai târziu în exil, n-a obosit să-şi iubească ţara şi să rămână, până la moarte, neclintit în credinţa izbăvirii ei, îşi aminteşte în *Întoarcerea din infern* primele lecturi din *Poemul pedagogic* al lui Makarenko, în care recunoaşte ideile-forţă ale procesului de „reeducare“. „M-au zguduit de-a dreptul crâmpeiele din această carte, unde celebrul pedagog povestea cum îşi stăpânea elevii din coloniile de «reeducare», folosind ameninţarea pistolului, întâi ca să menţină ordinea şi, al doilea, să-şi păzească viaţa.“ Când Makarenko vorbea despre extirparea sentimentalismului, a întregului fond afectiv al tânărului, şi preconiza disciplina de cazarmă şi delaţiunea ca metode pedagogice, nu e nici o mirare cum a reuşit regimul comunist să distrugă atât de profund personalitatea omului şi să conducă la acel mamut social, care formează capitalul uman al comunismului, atât de uşor de manipulat. Lipsiţi de afect şi privaţi de orice iniţiativă, elevii lui Makarenko arată, toţi, ca nişte pungaşi cu frunţile prematur crunte, obsedaţi de problema pâinii şi a salopetei. Mai târziu, cartea lui a dispărut din bibliografia obligatorie. *Poemul pedagogic* fusese confiscat de biroul politic al Aiudului, devenind lectura preferată a colonelului Crăciun.

Ioan Halmaghi (*condamnat la douăzeci de ani pentru crimă de uneltire*): Noi n-am fost oameni, n-am fost consideraţi oameni. V-am spus, eu mi-am câştigat încrederea că vom fi eliberaţi atunci când prietenul meu, doctorul Nicolau, în celulă, mi-a declarat că eu sunt nebun dacă cred că din sfârtecarea în care trăiam la „reeducări“ va ieşi ceva bun. Ne cereau să semnăm propria noastră decadenţă, că recunoaştem că am greşit în trecutul nostru, că-i blamăm pe cei care ne-au condus pe drumul greşit, că ne hotărâm să suportăm legile statului, să colaborăm cu statul, să facă o Românie nouă, adică informaţii ş.a.m.d. Astea au fost strict legate de ideea de a ne umili, de a ne scoate din suportul moral pe care îl aveam şi de a ne face neoameni.

Ioan Halmaghi provenea dintr-o familie de ţărani ardeleni care emigrase în lumea nouă. După Marea Unire, s-au întors acasă.

Am pus problema personală şi le-am spus: „Iau cazul meu personal, care mă găsesc aici, supus unui regim foarte sever, pe care-l patronezi tu, colonel de securitate, comandant, care n-ai nici o răspundere morală faţă de nimeni, şi nici răspundere juridică. Arată-mi mie legea penitenciarului care-ţi permite dumitale să ne terorizezi pe noi, aici, în această închisoare. Eu sunt şi cetăţean american şi-ţi cer să mă scoţi, să mă pui în legătură cu un avocat al ambasadei americane, să rezolv problemele juridice. Aşa e normal, dacă voi respectaţi legile internaţionale, şi n-o faceţi să rămân aici.

Şi atunci care e viitorul meu? Să mă fac o lichea în mâinile voastre şi să devin instrumentul vostru pentru viitor? Să-mi stric toată integritatea mea morală? Pentru ce? Pentru o pâine sau ca să ajung afară, în libertate? Prefer să mor aici şi niciodată de la mine nu veţi avea acest lucru. Şi te fac direct răspunzător de această chestie pe tine personal, care te cunosc că eşti comandantul închisorii Aiud.“

Col. Gh. Crăciun: Doamnă, eu răspund de faptele mele, eu nu-i judec pe cei de la Penitenciarul Gherla, nici pe cei de la Penitenciarul Sighet, nici pe alţii, pentru că nu am avut nici legături, nici competenţe, nici nu le-am fost şefi. Şi am zis: „Lăsaţi-mă pe mine să răspund şi, dacă vreţi să mă scoateţi ca unealtă, asta dumneavoastră hotărâţi. Eu n-am fost unealtă. Şi n-am fost unealtă, demonstrez de ce. Dacă aplicam măsurile pe care mi le-a spus Pintilie, la Aiud, altfel era situaţia cu legionarii acolo. Şi legionarii puteau să nici nu se elibereze în ’64, dacă mai organizam nişte revolte pe-acolo, dacă mai făceam şi nişte rapoarte că ăştia trebuie să rămână acolo. Încă nu era presiunea ONU, că asta a venit în ’89. A încercat unul să spună că am luat măsuri pentru că ONU a vrut. Nu e adevărat. Nu numai ONU, dar n-au ştiut nici Drăghici, nici directorul general al puşcăriilor ce fac eu acolo. Că, dacă ştiau ce fac, probabil mă opreau. Răspundere nu-şi luau. Iar eu tremuram ce se va întâmpla în clipa când se află ce fac eu acolo. Şi am făcut-o.“

L. H. L.: Acest efort strategic de care vorbiţi dumneavoastră nu putea să-i aparţină numai colonelului Crăciun.

Demostene Andronescu (*condamnat la douăzeci de ani pentru crimă de uneltire*)**:** Nu. În nici un caz, pentru că de venirea unui număr de cel puţin câteva zeci de plutonieri din aceştia – despre care unii spun că erau chiar ofiţeri sau erau pregătiţi pentru a deveni ofiţeri în aparatul politic –, de lucrul acesta nu putea să dispună Crăciun.

L. H. L.: Pentru aceste recunoaşteri, deţinutul avea anumite libertăţi de la dumneavoastră?

Col. Gheorghe Crăciun: Niciodată n-am spus la nici unul: „Vei fi eliberat.“ Nu ştiam când vor fi, nu eram sigur.

L. H. L.: Dar mâncare mai bună avea, îngrijire medicală mai bună avea.

Col. Gh. C.: Sigur.

L. H. L.: În urma acestei recunoaşteri.

Col. Gh. C.: Sigur. Adică le dădeam de la grădină morcovi.

Demostene Andronescu: Apăruse decretul, noi nu ştiam de existenţa acestui decret, dar apăruse un decret prin care şeful închisorii avea permisiunea să ceară Ministerului de Interne ca un anumit număr de persoane, pe care el îi nominaliza, să fie eliberaţi. Şi se eliberau. Şi aşa a şi debutat. După ce s-a anunţat că se începe „reeducarea“, au venit în fiecare celulă şi au întrebat cine vrea să iasă la club – asta însemna şi la bibliotecă –, să citească ziare, să citească cărţi. Tentaţia era mare, trecuseră şapte ani şi nu văzuserăm o carte. Mai ales pentru intelectuali era o ispită enormă. Dacă era

vorba de club, de citit, unii au acceptat şi au ieşit. Unii, după două zile, s-au lămurit despre ce e vorba şi au venit înapoi, au renunţat. Alţii au continuat să meargă, crezând că nu li se vor cere prea multe lucruri şi că vor putea să treacă prin asta mai neobservaţi. Prima dată, proporţia celor care au ieşit era infimă, de 10-20 la sută. Cei care n-au acceptat au fost izolaţi. Am fost împărţiţi, aşadar, în două: cei care au acceptat să iasă şi ceilalţi, care n-au acceptat şi care au fost izolaţi, li s-a aplicat un regim special. Ţin minte că, în primăvara sau în vara lui ’62, a fost prima mare eliberare, când cei care eram consideraţi mai recalcitranţi am fost scoşi şi duşi ca să asistăm la această eliberare, să asistăm la discursurile şi declaraţiile pe care le făceau cei care se eliberau.

L. H. L.: Era un moment foarte dureros pentru cei care rămâneau în închisoare.

D. A.: Era foarte dureros, pentru că-ţi dădeai seama că există totuşi o posibilitate de a ieşi. Dar posibilitatea asta era plătită cu ceva.

Grigore Caraza (*a executat douăzeci de ani de închisoare politică şi doi ani de domiciliu obligatoriu*): Aiudul a fost tot timpul plin. N-au fost perioade când să fie foarte puţini în Aiud. Au rămas puţini, adică deloc, după ultima graţiere, de la 1 august 1964. Eu am plecat cu ultimul lot, pe 23 august. S-au închis porţile. Aşa a fost atunci Aiudul gol o perioadă. În rest, Aiudul a fost tot timpul plin. În celular, erau două mii patru sute–două mii cinci sute de inşi. Eram câte opt inşi într-o celulă, dar stăteam cu toţi pe jos, de la geam până la uşă.

Col. Gh. Crăciun: A venit Ion Caraion şi a spus: „Domnule, aş vrea să vă ajut. Am auzit că vreţi să vă scrieţi memoriile.“ Zic: „Mulţumesc, n-am această intenţie, dar, dacă voi avea, vă caut eu. Lăsaţi-mi iniţiativa.“

Demostene Andronescu: El insista asupra oamenilor cu influenţă, asupra personalităţilor.

L. H. L.: Asupra vârfurilor.

D. A.: Asupra vârfurilor, da. Asupra vârfurilor, pentru că, dărâmând vârfurile, sigur că ceilalţi – când auzeau declaraţiile unuia care era venerat şi despre care ştiau că în închisoare fusese un munte ca om şi ca poziţie morală –, când auzeau asta, se prăbuşeau. Avea o mare plăcere de a umili oamenii, şi, mai ales, oamenii importanţi. Avea un complex, probabil, un complex de inferioritate, pe care încerca să-l depăşească în felul acesta. Avea plăcerea aceasta aproape diabolică de a umili oamenii în faţa celorlalţi deţinuţi.

Col. Gh. Crăciun: I-am chemat pe Petre Ţuţea şi pe Petre Pandrea la mine. Şi am spus: „Gata, v-am numit consilierii mei.“ S-au uitat unul la altul şi au râs. Ştiam că sunt prieteni amândoi, că au scris despre socialism în tinereţe. Pandrea a şi rămas socialist, Ţuţea s-a mai schimbat. Zic: „Uite ce vreau, să vă pun şefi, pe post de consilieri, la Clubul Naţional-Ţărăniştilor şi Liberalilor.“ „Dar noi

n-am fost ţărănişti, noi n-am fost liberali.“ „Nu-i interesează. Le spuneţi acolo ce se petrece la Aiud.“

Preot prof. Liviu Brânzaş: Eu, în urma atitudinii mele, am fost chemat de colonelul Crăciun, care mi-a reproşat, printre altele, că nu-mi iubesc părinţii, că nu vreau să mă eliberez. Şi i-am spus: „Domnule colonel, eu oricând ies pe poarta închisorii dacă statul hotărăşte aceasta. Dar nu pot renunţa la cele trei principii ale mele.“ „Care sunt acelea?“ m-a întrebat el ironic. Şi am răspuns simplu: „Credinţa în Dumnezeu, dragostea de neam şi cultul eroilor.“ Răspunsul lui a fost o mână îndreptată spre uşă, dar, în clipa aceea, n-am ştiut că vârful degetului său indica, de fapt, zarca. Peste câteva zile, am fost dus la zarcă, unde am stat din ’62 până în ’64. Ei bine, acolo am fost supuşi la un dur regim de exterminare. Am luat apoi cunoştinţă de faptul că apa aceea, zeama cea chioară pe care o primeam luni de-a rândul, era aşa pentru că, atunci când se servea masa pentru zarcă, venea ofiţerul politic şi strecura mâncarea, noi mâncând, aproape doi ani, numai zeamă chioară şi turtoiul acela, care era dintr-un porumb alterat. Toată acţiunea o conducea, la faţa locului, colonelul de securitate Crăciun. Fusese anterior în Securitatea de la Sibiu, de la Braşov. Deci erau specialişti, erau demni urmaşi ai NKVD. Însă, în spatele său se afla Partidul Muncitoresc Român, în frunte cu Gheorghiu-Dej. Ei voiau ca să nu se poată întâmpla ceea ce atât de frumos spune Radu Gyr într-o poezie: „Venim cântând din închisori.“ Ei bine, ei au vrut să ne frângă, să nu putem ieşi cu fruntea sus din închisori.

Aiudul a fost un Drum al Crucii. Deşi închisoarea se modificase în acei ani – standuri cu fotografii de pe şantierele socialismului, filme, şedinţe, difuzoare, mitinguri –, formula de raport a gardienilor rămăsese aceeaşi: „Să trăiţi, tovarăşe colonel! Am cincizeci de bandiţi sub cheie. Moarte lor!“ „Moarte lor“, întărea comandantul, colonelul Crăciun, străbătându-şi împărăţia. Aiudul a fost comparat cu Bastilia românească. Acolo s-a concentrat tot ceea ce era mai periculos în rezistenţa anticomunistă şi creştină. Mulţi dintre martirii Aiudului au aparţinut mişcării legionare. Primul motiv al rezistenţei a fost motivul religios, luptătorii aveau conştiinţa de cruciaţi ai lui Hristos în faţa unei ideologii fără Dumnezeu. Între neamul românesc şi Biserică, a fost o unitate desăvârşită. Petre Ţuţea spunea într-o afirmaţie profundă: „Istoria românilor dezgolită de crucile de pe scuturile voievozilor este egală cu zero.“ Cine a suferit în închisorile comuniste a suferit în perspectiva eternităţii creştine. Erau atâţia tineri care trăiau după modelul creştin şi care au plătit cu viaţa refuzul de a colabora cu temnicerii. În birourile de anchetă, se arunca în luptă o armă nouă, necunoscută: ispita de viaţă. Colonelul Crăciun, iritat de neînduplecarea prinţului Vladimir Ghika, un model de demnitate, l-a somat: „Nu vrei să-ţi ajuţi copiii. Ce prinţ eşti tu?“ I s-a răspuns: „Brâncoveanu a stat de faţă la decapitarea fiilor săi, dar nu şi-a lepădat credinţa.“ Dus să vadă ţara şi realizările şi întrebat ce i-a

plăcut, prinţul Ghika a răspuns: „Sălciile plângătoare care se întrezăreau pe malul Mureşului, dincolo de zidul celularului.“

Nu ne interesează sinceritatea, afirmase colonelul, ci compromiterea, sinuciderea morală a oamenilor.

Un tânăr, Gheorghe Jimboiu, student la Academia Comercială originar din Oltenia, era grav bolnav de tuberculoză. Cu toate acestea, trăirea lui era înaltă şi autentică. Răspândea în jurul lui harul pe care-l primise de la Dumnezeu. A pierit, lipsit de asistenţa medicală, în liniştea de mormânt a zărcii. Aurel State, un sfânt al închisorilor, îl înfrunta pe colonelul Crăciun, spunându-i: „Dacă grija dumneavoastră e să vă dobândiţi epoletul de general, a mea este să rămân om.“ De patru ori a declarat Aurel State greva foamei, pentru dreptul de a sta culcat. Avea grave fracturi de coloană şi bazin, urme ale anchetelor.

După o ploaie mare, dealurile Aiudului s-au surpat, într-atât de numeroase erau gropile, mormintele fără cruci. Şi astăzi, pătimitori, cum spunea poetul, „trec mucenici cu frunţile în soare, cerşind pentru călăii lor iertare“.

Imagini: fosta clădire a clubului din Penitenciarul Aiud

Grigore Caraza: Deţinutul care era axat pe vertical cu Dumnezeu, acela a putut rezista. Aşa cum, de exemplu, la „reeducările“ din Aiudul anilor 1962–1964 au rezistat numai aceia care au fost hotărâţi să moară. Nimeni dintre cei care n-au fost hotărâţi să moară n-a rezistat. Am fost hotărât să mor, m-am rugat lui Dumnezeu şi am refuzat „reeducarea“. „Reeducarea“ – după cum nu mă îndoiesc că ştiţi – era, în primul rând, încercarea de spălare a creierelor. Cetăţeanului care era închis şi torturat i se cerea, în primul rând, să renunţe la Dumnezeu, la credinţa în Dumnezeu. I se cerea să renunţe la patrie, i se cerea să renunţe la propria lui familie, să-şi defăimeze familia, pe mama, pe tata, pe fraţi sau surori, pe prieteni. Voiau să distrugă în tine orice credinţă, orice sâmbure, ca, în felul acesta, nemaiavând nici un suport în faţă, să fii ca un vapor în derivă. Şi, după aceea, ei să facă ce vor cu tine, să te mute ca pe o piesă pe tabla de şah. Deveneai, aşadar, în mâna lor un robot, pentru că asta au vrut comuniştii – ăsta a fost ţelul lor –: să facă din oameni roboţi.

Demostene Andronescu: Singurul lucru care s-a-ncercat în lumea aceasta comunistă a fost procesul lui Erich Honecker. Altcineva nu ştiu să fi fost incriminat pentru crimele care s-au făcut în toată această perioadă. Nu vedeţi? La tot pasul se descoperă gropi comune. Chiar zilele aceastea, am auzit de existenţa şi descoperirea unei gropi comune undeva, în nordul Moldovei, în Bucovina, cu ţărani care s-au opus colectivizării şi care au fost împuşcaţi. O groapă de vreo cincisprezece persoane – îmi spunea cineva venit de acolo. Deci se descoperă gropi comune, se ştie de atâtea orori, dar nimeni nu ia nici o atitudine. Nu se mai consemnează ce s-a întâmplat cu Căciulaţi. S-a făcut vâlvă o jumătate de an, apoi a intrat în uitare.

Grigore Caraza: În momentul când primeai „reeducarea“, îţi dădea să citeşti, primeai o mâncare mai bună, un pat mai bun, cearşafuri, te scotea la club să vorbeşti lucruri lipsite de importanţă, mai târziu mai mult, mai mult şi-ţi spunea în faţă, până la urmă, să vorbeşti de lucruri pe care nu le-ai făcut şi să te condamni pe tine. De exemplu, pe noi ne scoteau din când în când din zarcă la un aşa-zis club, o sală mare, o clădire mare, situată între zarcă şi secţii. Şi venea acolo toată conducerea, Crăciun şi toţi ofiţerii statului-major, şi vorbea el şi, după aceea, punea un deţinut să vorbească, întotdeauna îl punea pe Anania, care vorbea liber şi foarte frumos, deci un mare orator, cu scopul, ca să zic aşa, de a ne deruta pe noi şi a ne scoate din zarcă. În felul ăsta, de fiecare dată când eram duşi, rupeau dintre noi doi-trei-cinci, că am rămas la sub cei o sută din momentul arestării. Aş putea minţi dacă aş spune că nu mi-a fost deloc frică, şi totuşi mi-a fost o frică destul de rezonabilă şi numai în anumite perioade. De exemplu, a fost ca o flacără care m-a condus tot timpul şi la izolare când mergeam, pentru că, în perioada 1962–1964, am făcut foarte multă izolare. Numai în iarna lui 1963–1964, din o sută de zile iarna, am făcut şaizeci şi cinci de zile de izolare. Deci cam două luni am stat în izolare şi una în celulă. La izolare, se mergea cu haina pe cap, nu vedeai nimic, îţi dădeau un bocanc de un fel şi unul de un fel, adică amândoi pe acelaşi picior, indispensabilii pe care îi aveai, nişte pantaloni rupţi la care nu aveai curea şi, de multe ori, îi ţineai cu mâna tot timpul, o haină de zeghe şi cămaşa, şi pe cap ceva. Acolo, nu se făcea foc decât cu foarte puţini cărbuni, o dată la douăzeci şi patru de ore. Aveai un pic călduţ, lângă sobă, timp de o oră, să zic. Celula era complet goală, un pat se cobora din perete. De pe coridor, la ora 10, ţi se dădea o pătură, care, de obicei, era ruptă, tăiată ori pe lung, ori pe lat, de obicei jumătate, care trebuia să fie şi saltea, şi acoperământ, şi pernă. Şi, după 5 dimineaţa, când patul se urca la loc, timp de şaptesprezece ore, trebuia ori să te plimbi, ori să stai în mijlocul celulei. Nu aveai voie să atingi nici pereţii. Şaptesprezece ore, ca să stai. Iar mâncare, se dădea o dată la trei zile. Îmi amintesc că am mâncat pe 31 decembrie 1963, şi, după aceea, n-am mai mâncat până pe 2 ianuarie 1964. Celulele la izolare erau făcute special: era aruncat un grund care era cu sare – şi tot timpul apa, picuri de apă, ca nişte lacrimi, ieşeau din zid şi se prelingeau în jos. Geamurile erau bătute în cuie şi cu scânduri, iar gardianul te pândea în fiecare clipă. Astea erau condiţiile izolării, iar eu am făcut, din o sută de zile, şaizeci şi cinci în iarna aceea. În acea perioadă, eu eram bolnav de TBC şi, foarte des, pierdeam câte o cană de sânge într-o zi.

Preot prof. Liviu Brânzaş: Să vă spun un secret sufletesc. Eu am ajuns să-i iubesc – mai mult aproape – pe cei pe care i-am văzut atunci slabi. Pentru că mi-am imaginat – şi, la o parte, am văzut – imensa suferinţă care i-a copleşit până în final. Cu asemenea pătimitori o viaţă întreagă – indiferent ce au spus – nu pot fi decât solidar. Simt o mare compasiune şi solidaritate. A fost după modelul Piteştiului, pentru că, în cazul nostru, acolo, în faimoasa celulă 321,

cel care a dat tonul privind felul cum trebuie să ne „reeducăm“ a fost Victor Biriş, un om care avea foarte mulţi ani de închisoare şi se comportase foarte curajos. I-au găsit punctul slab. Rămâne un mister. Aşa cum, în cartea *Viaţa lui Isus* a lui Giovanni Papini, capitolul în care se discută problema lui Iuda poartă titlul „Taina lui Iuda“, rămâne o taină de ce acest Victor Biriş a acceptat. El a dat primul tonul şi s-a prezentat exact cum făceau studenţii, bieţii studenţi la Piteşti, sub bătaia de acolo. Fiind vorba de bătăi şi de schingiuiri, eu păstrez o imagine teribilă. E cunoscut în viaţa noastră de închisori românul Geoga Parizianu. A murit de curând la Bucureşti. Un tânăr student trecut prin „reeducarea“ de la Piteşti. Am stat cu el la mină, în baracă, şi, în prima noapte, necunoscând care e situaţia, după ce am adormit noi, ne trezim toţi, la un moment dat, la nişte ţipete înfiorătoare. Noi, neştiutori, imediat ne-am alarmat: „Ce e, ce s-a-ntâmplat?“ Cei vechi ştiau: „Nu-i nimic. A visat iar Geoga.“ Geoga, după ani de zile, visa, avea coşmare, visa bătăile prin care a trecut. El era bătut în continuare. Această scenă aş putea-o intitula „Strigăte din iad“. Şi, după asemenea experienţe, nimeni dintre cei care n-au trecut pe acolo nu are dreptul să fie judecător. Iar noi între noi ne-am iertat de mult.

Ioan Halmaghi: S-a făcut „emanarea“ de la Nürnberg. Pe bună – sau pe ne-bună – dreptate, aşa au socotit victoria biruitorii războiului, aşa au considerat că trebuie să facă dreptate în lume. S-au prăbuşit toate regimurile comuniste, inclusiv cel din Rusia Sovietică, şi nu s-a făcut nici un proces. Există, după mine, o conspiraţie internaţională, în care Occidentul este complet vinovat că nu se fac aceste procese. Nu e posibil să pricepi logica acestor oameni solidarizaţi pe plan moral, care sunt temeiurile, care sunt principiile, care sunt criteriul şi valoarea morală sau juridică care-i îndreptăţeşte pe ei să fie indiferenţi şi vinovaţi la ora actuală că nu se face un proces al comunismului. Asta e teza mea, să zic, în ultimă instanţă.

Col. Gh. Crăciun (*fostul comandant al Penitenciarului din Aiud*): Când am ajuns eu – am avut destulă vechime, de puteam să fiu general –, s-a pus problema studiilor. Şi atunci i-au făcut generali întâi pe cei care aveau cinci clase primare. Pe mine nu m-au făcut, pentru că aveam şapte. Aveam eu şi calificările mele, bune, profesionale cu şcoală. Eu n-am fost calfă de cizmar, am fost d-ăsta de locomotive şi de telefoane, dar nu asta e important, şi eu nu sunt supărat nici pe unul ca Brucan, nici pe alţii, că nu le mai pomenesc numele. Soarta mea a fost asta: ca eu să fiu aşa, iar ei să fie altfel. Nimic altceva.

Doamnă, oamenii în viaţă, unii, ştiu. Eu mă uit la câte unul la televizor care a fost mare şi tare la comunişti. Nu numai el. Atâţia. Şi îmi pute a usturoi de acolo de unde vorbeşte el şi până aici, la mine, şi zic: „Domne’, cum se poate?“

L. H. L.: Deci, printre ultimii eliberaţi din Aiud, v-aţi întors acasă. Ce aţi găsit acasă?

Grigore Caraza: Nimic. Nici satul, nici Valea Bistriţei, de la Bicaz până la Poiana Teiului, inclusiv satul meu. N-am mai găsit nimic. Familia mea necăjită era dusă undeva, la o margine a Târgului Neamţ. I-am găsit pe tata, bătrân, pe mama şi am găsit acasă două surori, dintre care una bolnavă. După cincisprezece ani şi o lună, deci în septembrie 1964, m-am întors în locurile mele, ca să văd ce a mai rămas. Am găsit nişte scări de ciment care făceau intrarea în casă, m-am aşezat pe ele şi am început să plâng.

L. H. L.: V-aţi putut face o familie? V-aţi căsătorit? Aţi încercat să recuperaţi ceea ce aţi pierdut, această tinereţe pe care toţi aţi pierdut-o în închisoare?

G. C.: În 1949, când am fost aruncat în temniţă, eu nu terminasem liceul. De fapt, eu am început şcoala normală. În 1947, a fost foametea din Moldova – şi în toată România, dar, în special, în Moldova. Ca să pot face studii, până în ’48, tata a făcut ultimele eforturi şi a ipotecat şi casa. În ’48, n-am mai putut merge ca să-mi termin şcoala şi am fost un an învăţător. Iar, la sfârşitul acestui an, am fost arestat. Am revenit acum, în ’64, şi am dat să-mi continuu liceul, şi a trebuit să-l iau de la cap. L-am luat de trei ori de la cap. Adică de două ori. O dată în ’66, şi a doua oară l-am luat în ’77. În momentul când îl terminam, m-au luat din nou, m-au arestat şi am repetat: optsprezece ani de şcoală ca să am o diplomă de bacalaureat. Am terminat liceul la vârsta de cincizeci de ani şi cinci luni.

Preot prof. Liviu Brânzaş: Ca unul care am avut fericirea de a fi soldat în prima linie în lupta pentru apărarea credinţei în timpul prigoanei ateiste, nu pot tăinui marea dezamăgire care sângerează inimile celor care au pătimit în catacombe. De ce slujitorii Bisericilor, care ar trebui să aibă cultul martirilor, sunt atât de străini faţă de foştii luptători împotriva comunismului ateu? E un spectacol dezolant să-i vezi pe ierarhii Bisericii atât de des alături de nomenclaturiştii atei de ieri, dar niciodată alături de luptătorii creştini anticomunişti. Biserica oficială organizează frecvent parastase publice pentru pomenirea celor căzuţi în războaiele pentru independenţă şi reîntregire şi pentru cei căzuţi în decembrie 1989. Cine comandă oare scenariul acestor ceremonii, în care nu se pomenesc niciodată morţii din închisorile comuniste şi din munţi?

Grigore Caraza: a treia arestare. Condamnat la zece ani muncă silnică. Execută toată pedeapsa la Aiud. Este eliberat în iulie 1977.

Grigore Caraza: În anul 1970, am fost arestat, de fapt, că, fiind încă elev la Liceul „Petru Rareş“ din Piatra Neamţ, profesorul de biologie, al cărui nume îmi scapă, a luat în derâdere existenţa lui Dumnezeu. M-am ridicat şi am cerut voie să vorbesc. Mi-a dat voie atunci, în ultima jumătate de oră, şi în zilele, la orele, care au urmat în săptămâna respectivă şi în cealaltă, deci la încă două ore mi-a dat câte o jumătate de oră: de trei ori câte o jumătate de oră. Şi am argumentat existenţa lui Dumnezeu pe cale raţională după Toma d’Aquino, Anselm de Canterbury, Descartes şi Kant. Un coleg al meu, anume Constantin Claier, care era agentul Securităţii, şi-l şi

bănuiam, m-a spus, a dat scris – şi ăsta a fost, de fapt, motivul pentru care am fost arestat a treia oară şi condamnat pentru că, în tot timpul anchetei, numai acest lucru m-au întrebat: cum de am îndrăznit să vorbesc despre existenţa lui Dumnezeu într-o ţară atee şi într-o instituţie culturală, o instituţie de cultură publică?

Profesorul care mi-a dat această libertate ca să vorbesc a fost, o lună mai târziu după arestarea mea, inspectat direct de Mircea Maliţa, ministrul învăţământului, care l-a dat afară pentru incapacitate, l-a scos afară din învăţământ. Motivul am fost eu.

L. H. L.: Aţi fost judecat în 1970. Ce sentinţă vi s-a dat?

G. C.: Zece ani.

L. H. L.: Pentru propaganda aceasta?

G. C.: Zece ani pentru propagandă.

L. H. L.: Ostilă regimului.

G. C.: Zece ani muncă silnică.

L. H. L.: Zece ani de muncă silnică. Şi v-aţi întors din nou în Aiud.

G. C.: Şi m-am întors din nou în Aiud şi am stat, toată perioada, în zarcă.

L. H. L.: Cum arăta Aiudul acelui an? V-am întrebat mereu, în toate etapele. Cum arăta Aiudul anului 1970? Mai avea deţinuţi politici?

G. C.: Aiudul anului 1970 era, pentru politici, numai zarca. Restul – era de drept comun.

L. H. L.: Câţi erau în zarcă în acel an?

G. C.: În toată perioada din 1970, din iulie, când am ajuns acolo, şi până în iunie 1977, timp de şapte ani, au fost, cam toată perioada, între o sută cincizeci şi trei sute politici. Mai veneau, mai plecau, dar asta a fost. La ora eliberării mele, erau circa două sute. Pe 13 iulie 1977, de la Bucureşti, a venit Vasile Ioan, ministru adjunct, şeful Securităţii şi al miliţiei, şi m-a întrebat pentru ce am refuzat să ies din temniţă.

La 1 septembrie 1976, eu aveam deja douăzeci de ani de închisoare. Şi am cerut să ies în audienţă la director. Am fost refuzat. Atunci, am refuzat mâncarea, am făcut grevă. În fine, refuzând mâncarea, m-au dus la director şi am spus că vreau să dau o declaraţie că refuz să ies din temniţă şi refuz orice, chiar şi vorbitor. Aveam un vorbitor şi patru scrisori pe an. Şi vorbitor, şi scrisori, şi pachet, şi orice. Şi a zis că e de competenţa politicului şi m-a transferat la Lazăr, căpitanul politic.

L. H. L.: Tiberiu Lazăr.

G. C.: Nu mai ştiu dacă Tiberiu…

L. H. L.: Tiberiu Lazăr, acesta este.

G. C.: Şi am cerut foaie şi am dat declaraţie, care există în dosarul meu, că refuz să ies din temniţă. De ce? A pleca dintr-o temniţă mai mică în una mai mare este acelaşi lucru.

Şi am ieşit pe 22 iunie, singur, după şapte ani şi patru luni, şi m-a însoţit, adică după mine a venit un miliţian din Piatra Neamţ. M-a dus, nu sub escortă, dar m-a rugat să fiu atent, să mă port frumos, să

nu-i fac lui greutăţi, că ăsta e ordinul. Şi, în momentul în care i s-a dat ultima foaie pentru mine, în poartă, am văzut o adresă către Securitate, Securitatea din Piatra Neamţ, pe care scria: nereeducat şi nereeducabil.

În 1985, pe 3 septembrie, în timpul prânzului, această casă ardea. Înăutru, se afla o soră a mea, bolnavă, care nu ştia nimic. Vecinii au sărit. Nu puteau deschide uşa. Au încercat s-o spargă. S-a văzut, în acelaşi timp, un cetăţean care fugea printr-o livadă vecină. Comuniştii mi-au dat foc la casă, ca să nu mai rămână nimic.

L. H. L.: Locuiţi în America. Vă e dor de România?

G. C.: Mi-e tare dor. Mă culc şi mă scol plângând.

Există nenumărate jurnale şi mărturii despre efectul devastator al „reeducării". Revista *Puncte cardinale* a publicat un întreg serial. Cartea lui Aurel State ne oferă o radiografie a stării de spirit care a dominat Aiudul până la ultima eliberare. Spaima primei „reeducări", aceea de la Piteşti, a constituit fundalul general al reluării de la capăt. Mai temută ca moartea, această spaimă înfiora oamenii, fâlfâia prin hardughia mută, ca într-o lume de superstiţii. Făgaşul, tipicul şi obiectivele nu erau cele de la premieră, surparea umană care, prin tortură continuă, făcea, din victime, călăii celorlalţi. Dar rămânea, în fapt, o autopângărire. Se urmărea uciderea unei legende, destrămarea unor vise de tinereţe, cu modelele şi idealurile lor. Cei ce fuseseră sub bombardamentul teribilei dezagregări, convalescenţii cu evoluţii diferite de la caz la caz încercau să evite recidivarea, făcând, în parte, concesiile cerute. Se temeau ca procesul să nu ducă la acţiunea sistematică, necruţătoare şi catastrofală din anii de coşmar. Reeditarea trecutului nu mai era însă posibilă, dar rănile morale ale Piteştiului – care se credea că s-au cicatrizat – se redeschid.

Băieţii din munţii Făgăraş
Episodul 1

Crestele munţilor Făgăraş. Imnul Carpatinilor Făgărăşeni, compus de Nicolae Mazilu, a răsunat pentru prima oară în munţi în iulie 1950. În film, îl cântă Ion Gavrilă Ogoranu şi Ioan Pica.

Octavian Paler: Aş vrea să fac o precizare. Voi vorbi în acest ciclu al „Memorialului“, consacrat rezistenţei armate din munţii Făgăraş, despre oameni care au mari merite, care au luptat în munţi sau care, în nenumărate forme, în satele copilăriei mele, au sprijinit această rezistenţă. Eu nu am nici un merit. Decât pe acela – dacă acesta poate fi considerat un merit – de a nu fi insensibil faţă de meritele lor. Sunt convins că rezistenţa armată din munţi reprezintă un capitol impresionant de demnitate românească şi sunt mândru, ca român, că atâţia români au fost în stare să pună libertatea deasupra vieţii în plină teroare. Şi acum, daţi-mi voie să vă spun o mică poveste. În noaptea de 23 spre 24 decembrie 1989, dintr-un tren venit din Ardeal, cobora un bătrân necunoscut. A doua zi, acest bătrân necunoscut se afla în mulţimea care se bulucea la porţile Televiziunii. A încercat să intre în Televiziune, pentru a spune şi el ceva în Studioul 4. N-a fost lăsat. A trimis atunci o scrisoare printr-un ofiţer. Şi, la câtva timp după asta, s-a întâlnit la porţile Televiziunii cu crainicul George Marinescu, cel care, cu câteva zile – două zile – înainte, ceruse faimoasele scuze că Televiziunea a minţit. Şi i-a spus acest bătrân necunoscut crainicului George Marinescu cine este: „Eu sunt, a zis el, Ion Gavrilă Ogoranu, care a condus, timp de şaptesprezece ani, un grup de rezistenţă armată în munţii Făgăraş.“ Iar crainicul George Marinescu l-a întrebat: „Contra cui aţi luptat acolo, în munţi?“ Şi i-a recomandat să-i trimită o biografie, o mică biografie. Pe o foaie de caiet, Ion Gavrilă Ogoranu şi-a făcut o mică biografie, pe care, printr-un sergent, a trimis-o în interiorul Televiziunii. Firește, n-a primit nici un răspuns. Alţii trebuiau să se perinde atunci prin Studioul 4 al Televiziunii cu banderole tricolore pe mâini. Această întâmplare – pe care am aflat-o din cartea lui Ion Gavrilă Ogoranu, o carte absolut extraordinară, după părerea mea – mi se pare foarte semnificativă, trist de semnificativă. Şi ce voi spune acum n-o fac în numele unor principii. M-am convins, în aceşti ani, că principiile sunt ale unor idealişti păguboşi. Vreau să spun ce voi spune, referindu-mă la orgoliul naţional. Imaginaţi-vă, vă rog, dacă e posibil să spună cineva, cuiva, în Ungaria: „Împotriva cui aţi luptat, domnilor, în Revoluţia Maghiară?“ Imaginaţi-vă, vă rog, dacă ar fi posibil să fie huliţi, terfeliţi luptătorii din Maquis-ul[22] din Franţa şi să fie întrebaţi: „Contra cui aţi luptat dumneavoastră în Maquis?“ Imaginaţi-vă, vă rog, dacă e posibil ca în Cehoslovacia să fie marginalizaţi, defăimaţi, cei care au făcut „Primăvara de la Praga“. Chiar dacă n-au fost cu arma în mână pe străzile Budapestei, chiar

dacă n-au fost în Maquis, chiar dacă n-au fost în stradă în zilele „Primăverii de la Praga“, toţi, absolut toţi, toţi, pretutindeni, sunt mândri de faptul că anumiţi compatrioţi ai lor s-au ridicat împotriva regimurilor de ocupaţie. Numai noi parcă suntem blestemaţi. Numai noi îi lăsăm pe străini să creadă că am fost un popor de laşi, că nu ne-am ridicat împotriva colonizării sovietice mulţi ani, mulţi ani, mulţi ani şi că am răbdat. Numai noi le permitem străinilor să vorbească despre pasivitatea românească, şi chiar ne grăbim noi înşine să glosăm la nesfârşit despre această pasivitate şi despre răbdarea noastră mioritică, uitând că nişte compatrioţi ai noştri au contrazis, de fapt, filozofia resemnării din Mioriţa timp de şaptesprezece ani, repet, timp de şaptesprezece ani.

22. *Maquis*, mişcare a partizanilor francezi din timpul celui de-al Doilea Război Mondial (*n.red.*).

Luptătorii morţi în înfruntări, în închisori, în faţa plutonului de execuţie:

Gheorghe Arsu, ţăran, născut în comuna Râuşor. Este rănit în lupte şi moare după ieşirea din închisoare;

Arsenie Boca, călugăr, stareţ al Mânăstirii Sâmbăta, întemniţat de mai multe ori. Mort înainte de revoluţie;

Ion Chiuşdea, zis „Profesorul“, născut în comuna Berivoi, student la Cluj. Executat în anul 1957;

Marcel Cornea, născut în Şinca Veche, student la farmacie. Mort în lupte;

Partenie Cozma, ofiţer, a ajutat la înarmarea luptătorilor. Este executat în anul 1952;

Ion Duminecă, născut în comuna Aluniş-Olt, student. Este executat în anul 1952;

Fraţii Andrei şi Gheorghe Haşu, născuţi în Pojorta. Primul moare în luptă în anul 1952. Era muncitor. Al doilea, ţăran, este executat în anul 1957;

Laurean Haşu, zis Leu, născut în comuna Breaza, student. Executat în anul 1957;

Mihai Maga, născut în comuna Berivoi, student. A făcut paisprezece ani de închisoare. Moare după ieşirea din temniţă;

Nicolae Mazilu, născut în comuna Leu, judeţul Dolj, elev. Amândoi mor în luptă la Pădureni, în Banat;

Victor Metea, născut în comuna Ileni, student la Medicină. Este executat în anul 1957;

Ioan Mogoş, născut în Toderiţa, elev. Mort în lupte;

Gelu Novac, născut în Făgăraş, elev. Moare în luptă lângă Blaj, alături de Gheorghe Şovăială;

Gema Novac, fiica profesorului Mihai Novac, născută în Făgăraş. Moare la ieşirea din închisoare;

Ion Novac, născut în comuna Berivoii Mari, elev. Este executat în anul 1957. Tatăl lui, Pătru Novac, execută paisprezece ani de temniţă şi moare după ispăşirea pedepsei;

Toma Pirău, zis Porâmbu, ţăran. Se întoarce din aviaţie, refuzând armata comunistă. Moare în luptă în anul 1950;

Ion Pridon, învăţător, născut în comuna Pârâu. I s-a propus, în închisoare, să-şi renege credinţa. Este condamnat la moarte şi moare la Jilava;

Silviu Victor Socol, născut în comuna Berivoi, rănit în lupte. Executat în anul 1952;

Remus Sofonea, născut în comuna Drăguş, elev. Moare în luptă;

Niculae Stanciu, născut în comuna Aluniş-Olt, student. Este executat în anul 1952;

Gheorghe Şovăială, născut în comuna Berivoi, elev. Moare în luptă lângă Blaj.

Intraseră în închisori cu sutele. Însângeraţi în bătăi, ciuruiţi de gloanţe şi târâţi din pădure pe crengi, precum arborii retezaţi, aruncaţi în camioane şi călcaţi cu cizmele. De atunci, pe toţi i-a înghiţit pământul.

„Noi nu ştim cei duşi de sunt morţi sau sunt vii.“ În fiecare casă dintr-o comună făgărăşeană, există măcar un om care n-a putut uitat campania antiteroristă din anii 1950. Oamenii mai tresar şi azi, amintindu-şi de scrâşnetul dubelor, de lătratul câinilor, de răpăitul mitralierelor. Ion Gavrilă Ogoranu îi pomeneşte pe toţi, o generaţie de sacrificiu a neamului nostru, şi mărturisirea lui ne descoperă „patimile după Făgăraş“, patimi despre care s-a păstrat tăcerea timp de o jumătate de veac.

Perioada comunistă a însemnat o adevărată dramă istorică pentru acest colţ din regatul României, cu o veche tradiţie de împotrivire la tiranie, cu o viaţă nealterată, asemenea crestelor alpine. Un voievodat pe timpul lui Radu Negru, în secolul al XIII-lea, o ţară în veacurile următoare, un judeţ, un district, un comitat făcând parte din Marele Principat la Transilvaniei.

Făgăraşul a devenit de nerecunoscut în cinci decenii de guvernare comunistă. I s-a otrăvit aerul curat, i s-au furat apele, i-au fost modificate hărţile.

Dr. ing. Nicolae Ciocan (*fost primar al Făgăraşului*): Aş vrea să vă spun că sunt mândru că sunt făgărăşean, pentru că această zonă s-a opus cu arma în mână comunismului şi cred că se face un act de dreptate prezentând aceşti oameni în adevărata lumină, deoarece ei au intrat în conştiinţa contemporanilor ca „bandiţi“ şi este extraordinar de trist că nu s-a făcut prea mult pentru a se repara această imagine. Pentru că eu cred că un popor care nu-şi respectă şi nu-şi cinsteşte eroii şi martirii îşi pierde dreptul moral de a exista. În primul rând, legat de această rezistenţă anticomunistă, aş vrea să remarc faptul că toţi luptătorii împotriva comunismului au fost români. N-aş vrea să fiu acuzat de şovinism, dar nici o altă naţionalitate conlocuitoare n-a luptat în munţi împotriva comunismului. În tabăra cealaltă, a anchetatorilor, a torţionarilor, au fost şi români, dar au fost şi din rândul naţionalităţilor conlocuitoare. Un alt aspect cred că este acela al fenomenului de masă. Deci populaţia în întregime s-a opus comunismului. Chiar cei din satul meu – toţi bărbaţii – au fugit, în 1952, în munţi, pentru a

evita colectivizarea forţată a regiunii. Deci aceşti oameni s-au sprijinit pe populaţia locală. Altfel, n-ar fi existat.

L. H. L.: Şi n-ar fi durat o asemenea perioadă: din 1948 până în 1967.

Dr. ing. N. C.: Şi ar mai fi de observat că aceste zone care s-au luptat acum împotriva comunismului au fost şi s-au împotrivit în decursul istoriei tuturor invadatorilor. Şi toţi au lovit cât au putut de tare în aceste zone. Dacă ne uităm pe hartă, o să observăm că regimul comunist s-a răzbunat cumplit pe aceste zone în care împotrivirea a avut mari proporţii. Au construit în aceste zone industria cea mai poluantă, fără a lua nici un fel de măsuri pentru protecţia mediului şi a populaţiei. Această industrie este amplasată în Maramureş, la Baia Mare, e amplasată la Zlatna, în Munţii Apuseni, e amplasată aici, la Făgăraş, unde puteţi observa câte substanţe aruncă în atmosferă combinatele chimice. Dar mai important este, spre durerea noastră, că avem un depozit de amoniac de circa 16.000 de tone, care, la un accident, oricând posibil, ar omorî, în câteva minute, toată populaţia Ţării Făgăraşului. Nu s-a luat niciodată în calcul protecţia populaţiei.

L. H. L.: O soluţie.

Dr. ing. N. C.: Şi o soluţie. Alte zone – unde această luptă anticomunistă n-a existat – au fost ferite. Deci comunismul, cu arma lui morală – internaţionalismul proletar –, a lovit puternic în zonele româneşti, în zonele în care tot timpul oamenii s-au împotrivit. Sigur că eu partea aceasta a rezistenţei anticomuniste am trăit-o copil fiind, deci ştiu cu destul de multă exactitate şi certitudine suferinţele pe care le-au îndurat atât luptătorii, cât şi populaţia rămasă. Ceea ce este mai cumplit este că aceste zone au fost incluse într-un plan diabolic de pedepsire. Pentru a se termina o dată pentru totdeauna cu această zonă şi pentru a tăia orice posibilitate de rezistenţă, planul răposatului a fost de a distruge Ţara Făgăraşului. Urma să facă două oraşe agroindustriale la Şercaia şi la Recea şi toate satele să fie dărâmate şi redate agriculturii. Decretul a fost dat în 1977 şi vreau să vă spun că a fost atât de aberant, încât chiar autorităţile comuniste locale s-au împotrivit pe cât au putut, amânând, cerând – ştiu eu – conductă de apă pentru Făgăraş. Însă dictatorul a hotărât printr-un decret, şi atunci au început lucrările.

Pentru eroica sa nesupunere, Făgăraşul a fost pedepsit, marginalizat şi proscris. Această nedreptate istorică încă n-a fost reparată.

Întâlnire la Sâmbăta, la monumentul ridicat pentru cinstirea luptătorilor făgărăşeni

Ion Gavrilă Ogoranu (*liderul Rezistenţei din Făgăraş*)**:** Când porneşti la luptă, te gândeşti, desigur, la victorie. Or, pe parcursul luptei, se poate întâmpla să-ţi dai seama că nu tu vei fi cel care ajunge la victorie sau, poate, nu va fi victorie deloc. Şi totuşi, mai rămâne ceva. Rămâne sentimentul datoriei. Când vezi că nu mai poţi învinge, trebuie să stai în luptă cât eşti dator, aşa cum a spus şi poetul.

L. H. L.: Eşti dator cu moartea.

I. G. O.: Poezia lui George Coşbuc este axată, aproape toată, pe acest principiu moral al luptătorului: datoria de a sta în luptă până la capăt. Şi cred că e ceva general pentru istoria României. Se simte nevoia ca, într-un anumit loc şi timp, să se moară. Cam în felul ăsta am socotit şi noi datoria generaţiei noastre – şi, în măsura în care am putut, ne-am şi împlinit-o.

Casa învăţătorului Pridon, satul Pârâu

Prima organizaţie de luptă anticomunistă din Făgăraş ia fiinţă în anul 1948 şi aparţine tinerilor de la Liceul „Radu Negru“ şi studenţilor făgărăşeni. O clasă, a VII-a, de la acest liceu, clasa lui Ion Gavrilă, a dat, din douăzeci şi opt de elevi, şapte morţi şi douăzeci de condamnaţi. După valul masiv de arestări din mai 1948, unii dintre elevi sunt închişi, alţii urmăriţi şi condamnaţi în contumacie. Primul mare grup, condus de Ion Gavrilă, numit Moşu', deşi avea doar douăzeci de ani, urcă în munţi în mai 1949. Partizanii vor adopta tactica luptei de gherilă, de hărţuială, sperând că prezenţa lor în munţi va întreţine nădejdea într-o posibilă ridicare a întregii ţări. Noaptea de 14 spre 15 noiembrie i-a găsit pe luptători în case de oameni din comunele Ileni, Pârâu, Râuşor, Mândra şi Toderiţa. Acum pustie, casa învăţătorului Pridon a fost un adevărat adăpost pentru partizani.

L. H. L.: Aţi spus despre învăţătorul Pridon că avea uitătură, privire de vultur.

Ion Buta (*condamnat la treisprezece ani pentru uneltire contra ordinii sociale*)**:** Exact. Şi era un om extraordinar. Ştia să-şi adune oamenii, un român cum nu se prea găseşte. A fost voluntar în amândouă războaiele, grad de căpitan. Şi, când a văzut ce se petrece în ţara românească, a făcut această organizaţie.

L. H. L.: „Vultanii“. Aţi uitat numele ei.

I. B.: Da. „Vultanii“, aşa ştiu şi eu că le spunea. Şi, atunci, la mine, în casă, s-au reorganizat, că prima dată au fost la Mărăcine, undeva în câmp. Au luat parte Dorel Cornea, Marcel Cornea, Virgil Radeş şi mulţi alţii, pe care nu-i numesc acum, din sat.

L. H. L.: O secundă. Vreau să vă-ntreb: deci de familia învăţătorului Pridon s-a ales praf şi pulbere.

I. B.: Da. Exact. I-au confiscat casa. L-au omorât după puţină vreme, iar fata, tânără, a dispărut în lume. Acest Ion Pridon a scos cel puţin douăzeci şi cinci de generaţii de elevi, dintre care unii au devenit medici, doctori, ingineri, au fost şefi de întreprindere prin Bucureşti, iar acum vin şi toţi îl pomenesc. Nu vă mai spun – în sat, nu existau zi de luni sau sărbători să nu facă întruniri cu lumea; aveam echipă artistică înjghebată, am activat chiar şi eu cu soţia douăzeci şi ceva de ani.

L. H. L.: Câţi deţinuţi politici au fost în comuna dumneavoastră?

I. B.: Am fost şaisprezece care am executat, dintre care patru au murit. Era Gilu Radeş omorât în Securitate, Marcel Cornea împuşcat la Pridon în casă, Pridon mort la Jilava, iar Traian Monea, şi el, a murit la Târgu Ocna, în spital. Ăştia sunt morţii. Iar restul au

murit după ce au venit acasă. Mai suntem numai patru supravieţuitori. Atât. Fraţii Cerbu, Păcuraru şi eu, Buta.

L. H. L.: Pe lista aceea de foşti deţinuţi politici pe care mi-aţi dat-o sunt foarte mulţi Buta.

I. B.: Sunt mulţi Buta, că familia asta e mare. V-am spus: ajutor de comandant, de şef a fost Iacov Buta. Mort şi el, nu mai e.

L. H. L.: Spuneţi-ne: această organizaţie, „Vultanii“, era o organizaţie de tip legionar?

I. B.: Nu. Unul singur a fost legionar în această organizaţie, Păcuraru, că a fost tânăr, fără să-şi dea seama a activat la „Frăţiile de Cruce“. Restul au fost liberali, ţărănişti, cum le zice, ai lui Iulian Grigore ş.a.m.d., socialişti de-ai lui Titel Petrescu. N-a fost legionar decât unul singur. Această organizaţie a avut scopul de luptă anticomunistă. Ăsta era scopul.

L. H. L.: V-am întrebat, pentru că, în documentele de arhivă, organizaţia „Vultanii“ figurează ca fiind formată din legionari.

I. B.: Nu e adevărat. Aceşti anchetatori ne-au incriminat, că nu ştiau ce să ne spună altceva. Din greşeala lui Păcuraru, m-au băgat şi pe mine între legionari.

L. H. L.: Acum, legionarii nu erau nişte lighioane, erau şi ei români, oameni. Să nu-i incriminăm pe toţi.

I. B.: Păi sigur. Erau oameni foarte de treabă, oameni cu cap. L-am cunoscut pe profesorul Pătraşcu, l-am cunoscut pe profesorul Chivulescu, care erau legionari şi m-au sfătuit: „Mă, tu ieşi de-aici.“ Şi am ieşit la raport şi au cerut de la primăria din Porova dacă am fost. M-au scos de acolo şi m-au trimis în Delta Dunării.

L. H. L.: Aţi făcut cel mai cumplit lagăr, Periprava.

I. B.: Am făcut, doamnă, Sibiu, Jilava, Gherla, Balta Brăilei, Aiud, iar Balta Brăilei, Aiud, Delta Dunării, de unde m-am şi eliberat. Am lăsat soţia de douăzeci de ani cu un copil mic şi m-a aşteptat treisprezece ani. Am avut un vorbitor şi i-am spus: „Mărită-te, Mărie!“ A zis: „Şi dincolo de mormânt te aştept.“

Ion Gavrilă Ogoranu: Cel dintâi căzut dintre noi se afla în satul Pârâu, în casa învăţătorului Pridon, cel care conducea organizaţia „Vultanii“, şi-l lăsasem anume acolo, să rămână şi să facă legătura dintre „Vultani“ şi noi. Mai târziu, a sosit acolo şi Gilu Radeş, dar Marcel Cornea a fost cu un an înainte, de când am aflat despre existenţa grupului lui Pridon.

L. H. L.: Era student la farmacie.

I. G. O.: El a fost student la farmacie, la Cluj, în anul al III-lea. Şi prin el menţineam legătura. L-am revăzut aici de câte ori, am fost la învăţătorul Pridon de vreo trei ori înainte, şi ne despărţisem de abia cu două zile înainte de a se întâmpla, de a se împlini destinul, să spun aşa. Lucrurile s-ar fi petrecut în felul următor: în seara respectivă, familia Pridon, deci învăţătorul, soţia şi fata erau duşi la un priveghi – murise cineva în sat, şi învăţătorul, ca orice învăţător de felul lui, un învăţător total, care era nu numai al copiilor, ci şi al oamenilor din sat, şi al viilor şi al morţilor, se simţea dator să fie

acolo. Acasă, rămăseseră ascunşi, într-o cămăruţă, în spate, Marcel Cornea şi cu Virgil Radeş, Gilu Radeş cum îi spuneam.

L. H. L.: Cei ascunşi la el.

I. G. O.: Cei care stăteau la el. Nu prea ascunşi, pentru că învăţătorul Pridon era de părere că sub nici o formă un oaspete de-al lui nu poate să doarmă în alte condiţii decât cele în care doarme el însuşi. Şi nu admitea ca Marcel Cornea să doarmă ascuns cine ştie pe unde.

L. H. L.: În şură sau în fân.

I. G. O.: În şură sau în fân, ascuns prin vreo groapă, undeva, prin jur. Cel care a condus grupa de Securitate se pare că ştia bine locurile, ştia casa şi au mers pesemne târziu, aproape de miezul nopţii. Ei dormeau. După felul cum au procedat însă, bănuim că totuşi nu ştiau totul, bănuiau că e un singur om în acea cameră, deci că ar fi numai Marcel Cornea. Planul era făcut ca să se deschidă uşa încet şi să se arunce asupra patului, pentru a-l prinde viu pe Marcel. Or, s-au aruncat, din greşeală, asupra celui din margine, care a fost Virgil Radeş. Acesta s-a zbătut, s-a luptat cu ei şi, în acea luptă, şi-a rupt mâna. Marcel a pus mâna pe pistol, s-a apărat, ei s-au retras. Marcel a intervenit din nou, dar a fost rănit. Şi, în urma acestei lupte, Marcel a terminat încărcătorul şi nemaiavând alt pistol, deşi rănit mortal, a mai avut totuşi putere să pună mâna pe un bocanc – avea nişte bocanci grei, pe care-i observasem cu câtva timp înainte – şi aceasta a fost ultima armă a lui. În momentul când a căzut, a fost luat de Securitate. Au fost aruncaţi amândoi într-un camion. Era o vreme urâtă atunci, în acea noapte, cu ploaie şi lapoviţă, şi, pe drum până la Făgăraş, el a murit. Ba mai mult: a fost lovit, chiar aşa rănit cum se afla. Cam în toate cazurile s-a întâmplat ca ofiţerii de securitate, poate chiar contrar ordinelor pe care le primeau, să-i lovească pe muribunzi, ca să moară mai repede, probabil ca să nu mai aibă vreo complicaţie, în viitor, ca cel care e prins să rămână în viaţă.

L. H. L.: Tatăl său a fost chemat la Securitate să-şi vadă fiul mort?

I. G. O.: Tatăl său a fost chemat de multe ori până atunci şi bătut. De data asta, s-a mirat că nu-l iau în felul cum era deja obişnuit să fie luat. Îi pregăteau ceva mai deosebit, pentru a-l înfrânge pe acest om: a fost pus în faţa cadavrului fiului său.

Satul Mândra

Un adevărat Katyń al Făgăraşului se produce în acea noapte de noiembrie. Un Katyń care rămâne constant în memorie, în lacrimi, în dureri nemărturisite. Ce s-a ales de familia învăţătorului Pridon? El va avea aceeaşi soartă ca partizanii: va fi executat. Soţia lui moare după câţiva ani. Casa e părăsită. Fiica lor, de paisprezece ani, va fi batjocorită de securişti. În timp ce – în satul Mândra – Mogoş şi Mazilu se băteau cu Securitatea, Victor Metea şi Toma Pirău îşi caută adăpost în comuna Ileni. Toma se trage la casa vărului său Dumitru Cornea şi se adăposteşte în şură. A venit o companie condusă de căpitanul Licht şi a înconjurat satul, grădinile şi şura.

Un martor al evenimentelor din noiembrie 1950, în comuna Ileni:

Martor: Am auzit deodată că trage, şi trăgea tare. Împuşca ca pe front. Apoi, a tras până l-au omorât.

L. H. L.: Şi pe cel mort cum l-au scos din casă? Vă amintiţi? Aţi avut voie să priviţi?

Martor: Nu.

L. H. L.: Dar ce v-au spus?

Martor: Îmi spuneau vecinii care au fost cu mine că, atunci când l-au scos, era dezbrăcat numai în cămaşă şi în izmene. L-au scos şi l-au trântit într-o remorcă.

L. H. L.: Cea mai tragică confruntare, pare-se, a avut-o Toma Pirău, zis Porâmbu.

Ion Gavrilă Ogoranu: Cea mai tragică, prin faptul că a fost singurul care a fost silit să lupte şi să moară în faţa părinţilor săi, de faţă fiind adusă mama sa. În noaptea când am fost căutaţi cu toţii, ştiind – sau bănuind – că suntem în diferite locuri, Toma Pirău şi cu Victor Metea se aflau şi ei în Ileni, dar într-un loc în care trădarea n-a putut să ajungă. Nu se ştia. Şi, în noaptea aceea, au avut prezenţa de spirit de a nu părăsi locul. Dacă ar fi ieşit în afara satului, ar fi urmat să fie omorâţi, căci întregul sat Ileni era înconjurat. Ar fi avut şi ei o ciocnire cu Securitatea. N-au ieşit atunci, au ieşit mai târziu, şi aici intervine ceva, o greşeală de-a noastră. Când ne despărţeam, hotăram, de obicei, că ne întâlnim la un om, de exemplu pe data de cutare, în noaptea cutare la omul cutare. Or, în jurul satelor, aproape la toate satele de aici, pe o rază foarte mare, nu te mai puteai apropia fără să fii văzut şi fără să fii reperat. Şi, în plus, nu puteai să te apropii să nu le dai ocazia să aresteze vreun om vinovat sau nevinovat. Noi ajunsesem la concluzia ca, atunci când ne despărţim forţat, să ne întâlnim undeva, într-un loc, departe, în vreo pădure, în marginea vreunui râu, undeva, departe de sat. Victor Metea şi Toma Pirău rămăseseră singuri şi ne căutau. Căutându-ne, s-au întâlnit, în câteva rânduri în decursul a două-trei săptămâni, cu Securitatea. Au avut o ciocnire la marginea satului Sâmbăta de Sus, pe la Hârseni, şi, tot umblând în felul acesta, au ajuns la concluzia să se ducă singuri în munte şi să ierneze. Mai trebuia – şi, într-un fel, ţinuseră – să-şi anunţe familia prin cineva că sunt vii şi să fie liniştiţi că nu li s-a întâmplat nimic şi, până în primăvară, nu vor veni. Şi, în felul ăsta, au intrat în sat. Victor Metea s-a dus într-un loc, iar Toma Pirău, se pare, la o rudenie a lui, la bătrânul Cornea, care avea o casă şi o şură la marginea satului Ileni. Cine l-a vândut – pe vremea aceea, se bănuia, se vorbea prin sat de o femeie, de o vecină, se vorbea de un tânăr din vecini, e lucru pe care nu-l ştim. Desigur, la Securitate există declaraţia respectivă, informaţia respectivă, dar n-o avem acum. Destul că Securitatea a venit cu un efectiv, un pluton sau poate ceva mai mult, au înconjurat şura în care se afla el şi au tras multe rafale, fără somaţie, şi, după aceea, l-au somat să se predea. El a lăsat, a stat ascuns până când s-a terminat zgomotul ăla şi, în momentul în care s-au apropiat de şură, atunci a tras el în plin. Mi se pare că au fost şi ceva răniţi, nu ştiu dacă au murit, că au

plecat de acolo şi s-au îndepărtat. Şi au încercat a doua oară, şi Toma Pirău răspundea tot din locuri diferite, trăgând asupra lor. Când au văzut că nu se pot apropia, s-au dus acasă, la părinţi, i-au luat tatăl, mama şi un frate pe care l-a avut şi i-a silit să meargă înainte, împingându-i în faţă. În spatele lor, veneau securiştii. L-au somat, încă o dată, să se predea. A răspuns: „Mort. Numai mort mă predau.“ Şi a continuat lupta, trăgând în alte locuri, unde nu erau părinţii lui. De la o vreme, s-a făcut din nou linişte. Se spune că a strigat ceva, un fel de rămas-bun de la sat. Sunt oameni care-şi amintesc de acel strigăt. Deci un fel de rămas-bun de la sat şi, în liniştea nopţii, s-a mai auzit o singură bubuitură. Era ultimul glonţ, pentru ultimul act pe care l-a făcut. S-a făcut linişte. Au fost siliţi tatăl şi fratele să se urce şi să-l coboare, şi-şi mai amintesc acei oameni că, în liniştea nopţii, nu se mai auzea decât glasul de mamă care striga: „Dragul mamei, drag!“

Interviu cu fratele lui Toma Pirău

L. H. L.: Cum a murit fratele dumneavoastră?

Vasile Blebea (*fratele lui Toma Pirău*)**:** Într-o şură, la marginea satului.

L. H. L.: A ştiut familia că a murit?

V. B.: Păi am fost duşi cu toţii acolo, şi eu, şi tata, şi mama. Şi noi l-am pus în maşina Securităţii, şi l-au dus.

L. H. L.: Era mort.

V. B.: Da. S-a împuşcat în gură. Şi-a băgat pistolul, glonţul i-a ieşit prin cap, şi chiar i-a azvârlit un ochi mai în afară.

L. H. L.: Era în cămaşă? Cum era îmbrăcat?

V. B.: Un laibăr, ceva aşa. L-au bătut, l-au făcut vânăt, aşa, ca salopetele alea.

L. H. L.: L-au bătut după ce a fost mort? Sau cum?

V. B.: Da. După. Cu patul puştii, aşa. Ţinea de ţeavă şi-i trăsnea peste oase, peste coaste. Fugise de la aviaţie. A fugit şi s-a dus în munte, cu partizanii.

L. H. L.: Era un bărbat frumos?

V. B.: Frumos.

Conform documentelor de arhivă, pe Toma Pirău l-a vândut chiar fratele său, Vasile Blebea, care a informat Securitatea despre prezenţa fratelui în comună.

Iată ce ne spun documente din arhiva Securităţii în legătură cu acea noapte de noiembrie: „În urma unor informaţii primite de organele din serviciul judeţean de Securitate asupra existenţei unor fugari în aceste comune, s-a format o adevărată trupă de şoc. Patru echipe, compuse din organe de Securitate şi organe de miliţie, dotate cu armamentul necesar, iau cu asalt aşezările. Echipele au fost conduse de locotenent-major de securitate Leonida Vlad şi de sublocotenent de securitate Ioan Petrescu.“ Era limpede că fusese vorba de o vânzare. Securitatea s-a dus exact la casele în care se aflau luptătorii în aceeaşi seară, la aceeaşi oră în toate satele. Reţeaua de informatori era bine pusă la punct.

Comuna Berivoi

Octavian Paler: Şi vorbim numai despre greva minerilor din Valea Jiului – şi e bine că o facem; vorbim numai despre revolta muncitorilor braşoveni – şi e bine că o facem; dar de ce uităm ceea ce nu ar trebui uitat? De ce uităm că, în anii 1950, România a fost prima ţară din estul Europei – prima ţară din estul Europei, repet –, înaintea Revoluţiei Maghiare, înaintea „Primăverii de la Praga“, înaintea revoltei muncitorilor polonezi de la Gdańsk. Nu minimalizez deloc aceste revolte, în nici un fel. Vreau să spun numai că şi noi avem dreptul la demnitate, şi noi avem dreptul la mândrie. Că au existat în România compatrioţi ai noştri – primii, repet, în estul Europei – care au avut curajul să pună libertatea deasupra vieţii lor.

Monumentul de la Sâmbăta

După condamnarea la moarte a primilor luptători, în anul 1952, Ion Gavrilă Ogoranu şi grupul rămas în viaţă au jurat ca cei ce vor supravieţui să ridice o cruce în memoria tuturor luptătorilor căzuţi în munţii Făgăraş şi să le adune ţărâna lângă Mânăstirea Brâncoveanu. N-au ştiut atunci ce soartă îi aşteaptă. Ţărâna lor este aruncată în gropile comune de la Jilava, de la Cetatea Braşovului, din râpele munţilor. Târziu şi de unul singur, Moşu’ a îndeplinit acest legământ. L-au ajutat în ridicarea crucii filiala Partidului Naţional-Ţărănesc Creştin şi Democrat din Braşov, arhitectul Anghel Marcu, care a lucrat fără plată, rude şi prieteni ai celor dispăruţi. Cuvintele săpate pe cruce amintesc de o rugăciune a luptătorilor, care încheie şi cartea lui Ion Gavrilă Ogoranu: „Acei ce au murit cu cei ce mai trăim îngenunchem în faţa veşnicei Românii, rugându-ne: «Mamă ţară, iartă-ne că am cutezat să luptăm şi să murim pentru tine! Puţini, foarte puţini ne vor înţelege, ne vor iubi şi vor relua lupta noastră pierdută, ca să meargă spre biruinţă.»“

Băieţii din munţii Făgăraş
Episodul 2

Crestele munţilor Făgăraş. Imnul Carpatinilor Făgărăşeni, compus de Nicolae Mazilu, a răsunat pentru prima oară în munţi, în iulie 1950.

Casa familiei Socol

„Noi nu ştim cei duşi de-au murit sau sunt vii“, spune Imnul partizanilor. Părintele Ghedeon Socol a închis ochii fără să ştie ce s-a întâmplat cu fiul lui cel mai mic, dintre cei şapte câţi avea. Abia când au ieşit, în anul 1964, cei din închisori s-a aflat de executarea lotului „Silviu Socol“ în Cetatea Braşovului. Dar niciodată familia n-a avut o confirmare scrisă. Şi nimeni n-a ştiut până astăzi că luptătorii au fost executaţi în anul 1952. Cei şase fraţi au rămas numai în amintirea lui Aurel Socol, alături de durerea de a nu putea îmbătrâni împreună. Căutăm o fotografie a lui Silviu. Toate au fost însă ridicate de Securitate.

Aurel Socol (*fratele lui Silviu Socol*): Era gata-gata să scape, că i-a luat pistolul căpitanului, i l-a smuls din mână, s-a luptat cu el, şi un ofiţer, pe la spate, i-a dat cu patul puştii în cap. Şi atunci l-au doborât. Au cerut o frânghie de la gazda unde era Silviu şi l-au înfăşurat în frânghie, l-au legat. Aşa l-au dus la Făgăraş.

L. H. L.: Aţi mai ştiut ceva despre el din închisoare, din anchete? Pare-se că în anchete l-au bătut, l-au chinuit în continuare.

A. S.: L-au chinuit, fără discuţie. Nu ne-a anunţat nimeni nimic. Înainte de a pleca de acasă, şi-a luat un sac de ovăz, l-a legat cu frânghie de grindă şi toată ziua se antrena la box. Bătea sacul cu pumnii, că d-aia a fost şi vânjos, ţeapăn. Deşi era mic de statură, era grozav de tare.

În Securitatea din Făgăraş, arestaţii sunt supuşi unor torturi groaznice. În rapoartele şi în declaraţiile martorilor, sunt amintite nume cunoscute deja în galeria călăilor: căpitanul Ion Cârnu, maior Gheorghe Mezei, colonel Ambruş Coloman, maior Matuşa Andreiescu, colonel Mihail Patriciu, coloneii Birta şi Iacob, colonelul Crăciun. În cazul celor răniţi, barbaria întrecea orice imaginaţie. Atât Silviu Socol, cât şi Dumitru Moldovan sau Ioan Ilioiu au fost bătuţi peste răni şi chinuiţi în anchete imediat ce au ieşit din operaţii. Copiii satelor au fost legaţi de cruci, torturaţi şi aduşi în carcerele Făgăraşului, maicile luptătorilor lovite cu parul peste oase în văzul copiilor.

Ion Gavrilă Ogoranu: Cum s-a întâmplat că a ajuns Securitatea şi aici? Spre dimineaţă, au intrat, l-au găsit în casă, el a ieşit, s-a luptat prin curte încă o bună bucată cu ei şi, când i-au slăbit puterile, a fost lovit în cap cu patul puştii. Era rănit, zdrobit, lovit cu cizmele şi în felul ăsta a căzut în mâinile lor. Îl aveau însă pe singurul dintre noi care a fost efectiv la munte şi care ştia, bineînţeles, o mulţime din secretele noastre care le-ar fi fost de

folos. Asupra lui s-au înteţit toate presiunile, sub toate formele, şi, mai ales, ca să afle cât mai repede anumite lucruri, după care să putem fi şi noi prinşi. N-au aflat – pentru că ne-am putut folosi şi după aceea de multe dintre lucrurile pe care le ştia Silviu Socol şi pe care, dacă le-ar fi ştiut Securitatea, ar fi fost greu pentru noi să ieşim.

L. H. L.: Căderea ar fi fost mult mai gravă.

Comuna Berivoi

Cincizeci şi patru de persoane au fost arestate în noiembrie-decembrie 1950 din aceste patru comune. Aşa cum ne spun mărturiile, au fost schingiuiţi cu predilecţie părinţii, chemaţi la Securitate şi obligaţi să dea relaţii despre fiii lor. Sora lui Ioan Chiuşdea a făcut trei ani de închisoare pentru fratele ei. Securitatea din Făgăraş inventase o metodă originală de chinuire a părinţilor. Victima, femeie sau bărbat, era scoasă în afara satului, atârnată de ramura unui copac şi bătută cu sălbăticie. Sora lui Nelu Novac îşi aminteşte cum venea duba în sat şi cum căpitanul Cârnu, torţionarul Elisabetei Rizea, o bătea pe maica şi pe ea, o fetiţă de doisprezece ani. Săptămâni întregi securiştii dormeau în casă cu bătrâna, cu armele sub cap. O dată, au pălit-o atât de tare pe maica pe coloană, că n-a mai putut merge. De aici i s-a tras moartea. Sentinţa nr. 687 din anul 1951, prin care Ion Gavrilă este condamnat şi i se confiscă averea, a fost afişată pe uşa casei părinteşti.

Într-o notă adresată Direcţiei Generale a Securităţii Statului, Direcţia a 8-a, locotenent-colonelul de securitate Mihail Patriciu rezumă procesul desfăşurat în ziua de 12 iulie 1951 la Tribunalul Militar din Oraşul Stalin. Au fost trimise în justiţie lotul nr. 1, compus din şaptesprezece elemente, în frunte cu Victor Silviu Socol, din cadrul bandei de fugari din Făgăraş, şi lotul de trei persoane, în frunte cu Ion Bărcuţeanu. Procesul a început la ora 10 dimineaţa, inculpaţii fiind prezenţi, în afară de Ion Chiuşdea, Ion Gavrilă, Gheorghe Haşu, Laurean Haşu, Ioan Ilioiu, Victor Metea, Gheorghe Novac, Ion Novac, Remus Sofonea şi Gheorghe Şovăială, care au fost judecaţi în lipsă. În sala dezbaterilor, au asistat circa patruzeci şi cinci de persoane, aduse din comunele unde aceste elemente au desfăşurat activitatea lor contrarevoluţionară, precum şi de la Uzinele „Sovromchim“ Ucea şi „Nitramonia“ Făgăraş. Alte persoane au fost desemnate de Comitetul Regional de Partid. Alte persoane – ca rude sau cunoscuţi ai inculpaţilor – n-au asistat. Actul de acuzare a fost redactat într-o formă slabă şi nu suficient de combativă. Menţionăm că acest act a fost întocmit de foşti magistraţi de la Parchetul Tribunalului Militar din Oraşul Stalin, care, de curând, au fost scoşi din funcţiile lor şi înlocuiţi cu alţi tovarăşi. În rândul asistenţei, s-a manifestat ură şi revoltă împotriva inculpaţilor. Dezbaterile au durat două zile. Procurorul a cerut, în rechizitoriul său, pedeapsa cu moartea pentru Ion Gavrilă, Silviu Victor Socol şi Niculae Stanciu. Semnează colonel Mihail Patriciu.

În 22 mai 1952, ora 3 dimineaţa, în Oraşul Stalin este executată sentinţa: Ion Duminică de douăzeci şi cinci de ani, Silviu Victor Socol de douăzeci şi trei de ani şi Niculae Stanciu de douăzeci şi cinci de ani.

Biserica din comuna Toderiţa

Cimitirul din satul Pădureni, judeţul Timiş

Ordonanţa nr. 1729/P/1995 a Parchetului Militar Teritorial Bucureşti

Exhumarea, la 7 septembrie 1995, a osemintelor lui Nicolae Mazilu şi Ioan Mogoş, împuşcaţi la 16 decembrie 1950 şi aruncaţi într-o groapă comună

Sora lui Nicolae Mazilu: Dragul de el, era aşa de tânăr! Iubea muzica, iubea florile, iubea pictura. Îl iubea pe Dumnezeu. O iubea pe mama. Cine dă dreptul oamenilor să ucidă oameni, şi tineri, şi bătrâni? Ei erau aşa de tineri! Cine le dă dreptul, Dumnezeule?

În registrul de decese al comunei Jebel, la poziţiile 27 şi 28, figurează un singur mort, descris astfel: cadavru necunoscut, găsit în locuinţa lui Traian Morariu, nr. 146, Pădureni. Vârsta, după aparenţe, douăzeci-douăzeci şi unu de ani. Părul blond, faţa ovală, mustăţile şi barba rase. Statura înaltă, bine făcut. Îmbrăcămintea: căciulă de oaie neagră, haină scurtă de lână, pantaloni de lână, pieptar de miel, bocanci, cămaşă de fuior.

Procuror: Calota craniană prezintă urme de fierăstruire, dovadă că, înainte de înhumare, cadavrul a fost autopsiat.

Până şi în moarte, Nicolae Mazilu şi Ioan Mogoş au rămas o unică fiinţă, doi fraţi dintr-o tulpină, doi creştini al căror martiriu e demn de primele veacuri. Doi brazi înalţi şi frumoşi, seceraţi de aceeaşi urgie istorică. Să urmărim istoria acestei tragice nopţi de 16 decembrie 1950 care s-a derulat pe pământul Banatului, dar care a început la Liceul „Radu Negru“ din Făgăraş.

„Şcoala e sufletul naţiunii. Orice naţiune fără şcoală piere.“ Cuvintele aparţin scriitorului şi revoluţionarului Ion Codru-Drăguşanu, fondator, în anul 1869, al Şcolii Capitulare din Făgăraş, devenită, mai târziu, liceul care va da străluciţi absolvenţi, dar, mai ales, luptători neînfricaţi, caractere tari, integre, care au pus onoarea României mai presus de propria lor viaţă şi care au înfruntat bărbăteşte, cu arma în mână, ascensiunea comunismului, pericolul grav care ameninţa fiinţa naţională.

În unghere prăfuite de arhivă, se mai păstrează tablouri cu absolvenţii liceului, având ca deviză un dicton din Seneca: *Per aspera ad astra* „Pe căi aspre spre stele“. Destinul generaţiilor de adolescenţi ai anilor 1945–1950 a fost aspru, nebănuit de dramatic. Ţara Făgăraşului, cu o istorie de multe secole, cu o veche tradiţie de împotrivire la tiranie, numită, pe drept cuvânt, „Ţara partizanilor“, le-a impus fiilor ei calea pe care trebuiau s-o urmeze. În Liceul „Radu Negru“, fiinţa o organizaţie de educaţie şi de luptă anticomuniste. Securitatea a pornit, în primăvara anului 1948, atacul împotriva elevilor, chiar în timpul examenelor de

bacalaureat. Au fost arestaţi Victor Roşca, şeful organizaţiei, Gheorghe Bârsan, Ioan Glăjar, Nicolae Mazilu, Ioan Mogoş, Gheorghe Motoc, Iuliu Scorei. Adânci şi mişcătoare legături au existat între profesorii şi elevii acestui liceu, legături care au dus, uneori, până la moarte.

[*Fotografii cu elevii liceului*]

Ion Gavrilă Ogoranu: Eram în clasa I când au venit câştigătorii cu acest trofeu de la Blaj. A fost o serbare a întregului liceu, pentru că erau cei mai buni gimnaşti ai noştri din clasele mai mari. Nimeni nu se gândea atunci că cei care i-au condus spre această victorie, profesorul de gimnastică Eremia Roşală, vor avea – foarte mulţi dintre ei, peste câţiva ani, zece ani şi mai bine – o soartă atât de tragică. De exemplu, Gheorghe Cârjă a murit pe front, Dionisie Bucur, după ce a făcut închisoare reglementară, rămâne cu o sănătate foarte şubredă în continuare, Şerban Gheorghe a murit pe front. Cei pe care mi-i amintesc. Gheorghe Milea – mi se pare că e cel care a fost ucis de comunişti pe la Galaţi, prin 1946-1947. Iustin Marcu, profesor de istorie, închisoare reglementară, Gheorghe Căpriţă, de asemenea, iar Dionisie Dudur, şi el, foarte multă închisoare. Probabil nici ceilalţi n-au scăpat, dar nu le cunosc destinul.

Un profesor: Antinie a făcut, şi el, închisoare prin ’46. Iar Gheorghe Cornea este medic, a făcut închisoare la Gherla, prin anii ’58-’64.

I. G. O.: Da. Condamnat la Târgu Mureş.

Să mai amintim că Remus Sofonea şi Gelu Novac, premianţii a două clase paralele, au murit cu arma în mână. Tatăl lui Gelu Novac, Mihai Novac, cel mai bun profesor de matematică al liceului, a împărtăşit aceeaşi soartă cu a fiului său. O generaţie care s-a dus fericită să moară din iubire de ţară, din iubire faţă de cei prigoniţi, din iubire de Dumnezeu. În acest climat însetat de libertate şi de conştiinţă naţională s-au format eroii de mai târziu. După cum avea să se dovedească, neamul, ţara aveau nevoie de jertfa lor. Există în arhiva fostei Securităţi o sinteză, întocmită la sfârşitul anului 1950, după asaltul din 14–15 noiembrie, cu privire la mişcarea de rezistenţă din Ţara Făgăraşului. Securiştii şi comuniştii au numit aceste formaţiuni de luptă „bande de legionari şi de teroriști“. Aceasta nu era doar o vorbă în vânt. România avea parte, în acei ani, de cea mai brutală represiune din estul european. Zeci de mii de persoane au fost judecate şi condamnate conform Codului Penal comunist, pentru că au fost credincioase idealului de libertate, de demnitate şi de luptă anticomunistă, pe care rezistenţa l-a avut ca stindard. În acest raport, sunt enumerate principalele nuclee de rezistenţă aflate la sfârşitul anului 1950 în stare de luptă, după ce o mare parte dintre combatanţi fusese decimată. Din grupa I, condusă de Ioan Mogoş, împuşcat, făceau parte Ioan Balaban, Octavian Balaban, Toma Blebea, Ioan Chichernea, Ioan Coman, Nicolae Comşulea, Dorel Cornea, Sabin Cornea, Ioan Florea, Simion Ghizdaru, Ioan Marcu, Cornel Mija, Ioan Pica, Ioan Roşca,

Cornel Vlad, Octavian Vlad. Grupa a II-a, de sub comanda lui Marcel Cornea, împuşcat, era compusă din Andrei Haşu, Laurean Haşu, Victor Metea, Toma Pirău, zis Porâmbu, împuşcat, Virgil Radeş, arestat, Gheorghe Şovăială. Grupa a III-a, de sub comanda lui Ion Gavrilă, era compusă din fugarii Ioan Chiuşdea, Ioan Ilioiu, Ion Novac şi Remus Sofonea. Organizaţia „Vultane“ a fost înfiinţată de învăţătorii Ioan Boamfă şi Ioan Pridon. Organizaţia „Frăţiile de Cruce“ a fost înfiinţată în iulie 1949 şi au aderat la ea tineri elevi din comunele Râuşor, Ileni, Toderiţa.

„Scopul acestei «bande», spune sinteza, era de a provoca acte de teroare atât în prezent, cât şi în spatele frontului, la eventuala izbucnire a unui război.“ Total, rezultat al acţiunilor Securităţii: sunt reţinute şapte elemente, patru fugari împuşcaţi mortal, unsprezece dispăruţi în munţi, cincizeci şi patru de gazde şi tăinuitori arestaţi.

Sinteza ne ajută să recunoaştem, fie şi din unghiul de vedere al forţelor represive, o trăsătură a rezistenţei naţionale armate, profunzimea până la care a pătruns în straturile autentice ţărăneşti opoziţia la comunism şi la sovietizare. De la elite la stâlpi ai satelor, gospodari, de la veterani de război până la învăţători şi preoţi: un adevărat măcel al inocenţilor, o adevărată Piaţă Tiananmen este această acţiune violentă a Securităţii din noiembrie 1950, pe care nimic nu o poate justifica – decât dreptul forţei, cu toate întunecimile sale, asupra forţei dreptului şi, firește, o slugarnică executare a ordinelor Moscovei.

Octavian Paler: Îmi aduc aminte un vers din Palinodia lui Duiliu Zamfirescu: „Ce-a fost a fost, ce este e, şi va mai fi ce se cuvine.“ Ei bine, „ce se cuvine“ depinde, în mare măsură, de judecarea onestă a ceea ce a fost. Apoi, fără îndoială, istoria trebuie spusă, vorba lui Tacitus, sine ira et studio „fără ură şi părtinire“. Eu n-am auzit pe nimeni de-a lungul acestui „Memorial“ vorbind cu ură. Toate victimele pe care le-am auzit povestindu-şi suferinţele au lăsat dreptatea pe seama justiţiei şi a lui Dumnezeu. Aşadar, toate s-au arătat tolerante. Intoleranţa a venit – culmea! – din altă parte, din partea foştilor torţionari. Şi atunci, dacă istoria trebuie spusă fără părtinire, fără a părtini nici măcar victimele, am putea accepta oare o istorie părtinitoare, măsluită, mistificată, spusă în numele călăilor, din perspectiva călăilor? N-ar fi asta o supremă indecenţă, o abjectă batjocură, la urma urmei? Îmi e cu neputinţă să uit cum doi domni, foşti ofiţeri ai Securităţii, vorbeau anul acesta, prin iarnă, la Tele7abc, despre rezistenţa armată din munţii României exact, dar exact în termenii lui Drăghici şi ai lui Nicolschi. Şi, mă întreb – nu pot să evit această întrebare –: cum e posibil ca nişte români să terfelească liniştiţi o pagină de onoare românească, de demnitate românească? În loc să ne lăudăm că am avut şi noi un *Maquis* al nostru, aşa cum se laudă francezii cu Rezistenţa franceză, să lăsăm să fie în continuare vehiculată teoria pasivităţii româneşti? Să uităm oare că avem dreptul să vorbim noi înşine despre o revoltă a unora dintre noi împotriva unui regim de ocupaţie? De ce? Doar pentru că unii dintre foştii lucrători ai Securităţii ţin neapărat să susţină că

teroarea răspândită de Securitate era patriotică? Aşadar, persecutorii erau patrioţi, iar persecutaţii – bandiţi. Poate nici unul dintre episoadele istoriei noastre postbelice n-a fost atât de grav răstălmăcit, atât de mistificat – după reţeta transformării albului în negru şi invers – ca acest episod al rezistenţei armate din munţi. Mă gândesc, de aceea, că nu e suficientă o simplă evocare a faptelor. Trebuie înlăturată crusta de mistificare, de minciuni care s-a aşezat peste fapte, ca un noroi îngheţat.

Comuna Toderiţa, casa lui Ioan Mogoş

Ioan Mogoş s-a născut în comuna Toderiţa, într-o familie de ţărani înstăriţi. Dârzenia politică o moştenise de la tatăl său, care era un vechi liberal. Se formează în atmosfera luminoasă a moralei creştine, în respectul faţă de datini, în sunetul melodios al clopotelor – cândva, o podoabă ancestrală a satului românesc, şi devenit acum un glas de jale şi de pribegie. Fiind de o inteligenţă scăpărătoare, este trimis la liceu, în Făgăraş. Aici, intră în Mişcarea Naţională de Rezistenţă. În mai 1948, este arestat. Se eliberează din închisoarea de elevi de la Târgşor în vara anului 1949. Organizaţia de la Liceul „Radu Negru“ fusese practic nimicită. Viaţa, pentru el, trece de-acum pe un plan secundar. „Vom muri şi vom fi liberi.“ Crezul generaţiei sale a fost să accepte crucificarea şi jertfa. Întors din închisoare, Mogoş îşi găseşte casa părintească goală, confiscată de CAP, iar părinţii, împreună cu fratele mai mic, Ştefan, strămutaţi, cu domiciliu forţat, la Reşiţa, în Banat.

Până în primăvara anului 1950, Mogoş organizează primele grupuri de tineri din satele făgărăşene, pregătindu-i moral pentru lupta împotriva comunismului, a colectivizării, a necredinţei. Cu ajutorul unui motor de tăiat lemne, colindă aşezările, stabileşte legături, procură adăposturi pentru armament, gazde şi rezerve de hrană.

În acelaşi an, vine din Banat Nicolae Mazilu, prietenul de şcoală şi de temniţă al lui Mogoş. Era un elev strălucit, un poet talentat, ale cărui versuri le-au murmurat partizanii şi le-au dus cu ei, până în ultimele clipe înaintea morţii. Erau ei, tinerii, pregătiţi pentru o acţiune imediată? Sau aşteptau un moment prielnic pe care Mişcarea Naţională de Rezistenţă urma să-l semnaleze? Cum gândeau tinerii de atunci? Câteva mărturii sunt transcrise în cartea lui Ioan Victor Pica, prieten apropiat al celor doi luptători. Citäm: „Îţi poţi închipui un ţăran român care să-l nege pe Dumnezeu? Care duminica, în loc să se îmbrace frumos şi să meargă la biserică, e forţat să iasă la muncă voluntară sau la şedinţă? Care, în loc să-şi orânduiască munca cum pofteşte, trebuie să aştepte vătaful, chiar dacă acesta se numeşte brigadier, să-i planifice ziua de muncă şi să-l înghiontească. E o luptă pe viaţă şi pe moarte acum între ţărani şi comunişti. Comuniştii au de partea lor forţa şi ura, ţăranii doar răbdarea. Comuniştii luptă să-i cucerească prin teroare şi propagandă. Eu vreau să ajung, mai înainte de orice, la sufletul ţăranului. Acest obidit de ţăran, care trebuie să trăiască cu speranţa

că, în aceste vremuri cumplite, există oameni uniţi în gând cu el şi gata să se jertfească pentru cauza lui.“

Ioan Victor Pica (*arestat la vârsta de şaptesprezece ani, a executat paisprezece ani de închisoare*): În vara lui ’49, l-am cunoscut pe elevul Ioan Mogoş, care venise din închisoare. El mi-a propus să întemeiem un grup de rezistenţă aici, la poalele munţilor Făgăraş. Lucru pe care l-am acceptat, mai ales că eu aveam antecedente – vărul meu fusese arestat, era în închisoare.

L. H. L.: Vărul dumneavoastră.

I. V. P.: Da. Victor Roşca se numeşte. Acum, e în Canada. Şi, tot la propunerea lui, am întemeiat o organizaţie anticomunistă în cadrul liceului, compusă cam din doisprezece elevi. Eu am constituit grupul acesta de rezistenţă din cadrul liceului. Bineînţeles, aveam legături cu profesorii de la liceu, printre care i-aş aminti pe Romulus Ursu, profesorul de istorie, care a murit în închisoare, pe profesorul Bucur, de limba română, care a murit, la fel, în închisoare, pe profesorul Florescu. Ăştia erau mentorii noştri. Vreau să fac o paranteză aici, foarte scurtă: un senator, Buracu, băiatul protopopului Buracu, care a fost la Făgăraş, a ţinut în Senatul României o alocuţiune intitulată „Şcoala caracterelor“, în care a vorbit despre cum se educau elevii în cadrul Liceului „Radu Negru“ din Făgăraş. Noi am fost învăţaţi că solidaritatea în lupta pentru un ideal e un lucru extraordinar, e o virtute, că puterea de sacrificiu e, la fel, o virtute. Mai târziu, sigur că riscul a devenit pentru noi ca o normă de conduită. Capacitatea de a risca era o normă etică de viaţă a noastră. Acesta a fost, aşadar, grupul de la Liceul „Radu Negru“ din Făgăraş, din care, mai târziu, toţi au fost arestaţi, au făcut între zece şi cincisprezece ani condamnare. Dar Mogoş a înfiinţat şi alte grupuri de rezistenţă.

Organizaţia lui Mogoş şi Mazilu de la poalele munţilor Făgăraş a fost printre primele de aici, din zonă. Ceea ce te impresionează la aceşti tineri este că au fugit să lupte, conştienţi că vor muri, că vor lupta până la sfârşit. El, Mogoş, în toamna lui ’49, cu o motorişcă de tăiat lemnele, a cutreierat toate satele din zonă, de la poalele munţilor Făgăraş, ca să cunoască oamenii, să-şi facă gazde. Deja în ’49 era constituit grupul de rezistenţă al lui Mogoş în toate satele de aici: Toderiţa, Ileni, Mândra, Râuşor, Pârău, Bucium, Şercăiţa, Mărgineni, Sebeş. Peste iarnă, el a dispărut din zonă şi a revenit primăvara. Pe la începutul lui martie, a venit şi Mazilu încoace.

L. H. L.: Unde era Mazilu?

I. V. P.: Mazilu era la Reşiţa. Mazilu era din comuna Leu, la douăzeci de kilometri depărtare de Craiova. Părinţii lui Mogoş au fost socotiţi chiaburi şi au fost persecutaţi. Şi atunci, au plecat de aici, din zonă, la Reşiţa. Le-au fost confiscate casa, maşina de treierat, ce mai aveau ei, moară. Şi Mogoş s-a dus acolo la ei.

Au fost prietenii mei cei mai buni. Pentru mine, Mogoş n-a însemnat numai – ca pentru alţii – un ghid sau un conducător. A însemnat mult mai mult. A fost, ca să zic aşa, idolul adolescenţei

mele, pentru că alţii, mai buni ca el, n-am întâlnit în toată viaţa mea de până acum, când am şaizeci şi doi de ani.

L. H. L.: Câţi ani aveau Mogoş şi Mazilu?

I. V. P.: Mogoş era cu patru ani mai mare decât mine. Eu aveam atunci şaisprezece ani, el avea douăzeci.

Comuna Ileni

La Ileni, în acest fost cămin cultural, cu puţin timp înainte de a fi ucis, Toma Pirău, zis Porâmbu, şi Victor Metea au cântat, ca rugăciune, La noi, cunoscuta poezie a lui Octavian Goga. În momentul arestării, ofiţerii i-au pus în faţă lui Ioan Victor Pica o pagină dintr-o carte. Cine este legionarul acesta? Era poetul Octavian Goga.

Comuna Ileni

În asaltul din noiembrie, puţini luptători au scăpat din încercuire. Dubele şi jeepurile nu mai conteneau cu transportul de oameni. Comandourile Securităţii băteau la fiecare poartă. Având fărădelegea de partea lor, forţele represiunii se dezlănţuie.

Să ne amintim represiunea de la Universitate, din decembrie 1989, dubele, blindatele care intrau în tinerii manifestanţi, şi strigătul: „Şi noi am fost soldaţi, dar nu am tras în fraţi!“

Casa lui Victor Metea

Din Ileni, erau cei doi luptători – Victor Metea, elev în ultima clasă de liceu, şi ţăranul Toma Pirău zis Porâmbu – au stat ascunşi noaptea într-un pod cu fân. Dimineaţa, au aflat că, la marginea satului Ileni, se dăduseră lupte între Mogoş, Mazilu şi o unitate de Securitate. Zilele următoare şi le-au petrecut în păduri. Porâmbu s-a hotărât să mai treacă o dată prin Ileni, să-şi vadă părinţii. A intrat în comună şi a tras în casa lui Dumitru Cornea. A fost vândut şi ucis cu barbarie. Victor a fugit spre Şercăiţa, scăpând cu viaţă. Va fi executat mai târziu. Pentru tinerii luptători, se închidea orizontul oricărei speranţe. Erau eroi ai luptei zadarnice.

Ion Metea (*fratele lui Victor Metea, a fost arestat şi anchetat de optsprezece ori*): Scandalul a început în ’45, pe când fratele meu era la liceu. Arestările au început în ’46. După aceea, s-a împrietenit cu Mogoş, apoi cu Mazilu. Se adunau seara, la iaz, în locul de-i zicem „La crepuli“, în mijlocul hotarului,[23] mai mulţi – Blebea, Toma, Coman, Dorel Cornea – şi ţineau fel de fel de şedinţe anticomuniste. Şi a mers aşa, până în ’48. Atunci, a avut legătură cu Mogoş şi Mazilu. În ’48, a venit Securitatea să-l aresteze şi pe el, şi pe tatăl meu, la 10 mai 1948. Au fugit amândoi pe aici, prin grădină, că a fost poarta încuiată. A trecut un an de zile cât au stat fugiţi. După aceea, au luat legătura cu Mogoş şi cu Pirău Toma, zis Porâmbu, şi au plecat în pădure la ceilalţi, din rezistenţa din munţi. Tatăl meu a stat fugit vreo câţiva ani de zile. După care a trebuit să se predea, că n-a mai putut sta ascuns. N-a mai putut. Securitatea venea şi făcea ravagii, intra pe aici, prin grădină, bătea în poartă şi intra prin grădină. Te trezeai cu câte zece-cincisprezece inşi la percheziţie. Era şeful arestărilor atunci, şeful urmăririi, unul Zigan.

Ăla era cel mai escroc. Făcea ravagii şi, pe tot ce punea mâna, lua. Şi a luat şi aparate de radio şi tot: „Ce, banditule, îţi trebuie, ca să asculţi America?“ Şi aşa s-au perindat lucrurile ani şi ani de zile. După aceea, arestări peste arestări. Am fost arestat de optsprezece ori. Bineînţeles că n-au reuşit să mă condamne, că învăţasem şcoala, de la cincisprezece ani învăţasem toată lecţia lor, ştiam cum e la Securitate. N-au putut să scoată nimic. Până la urmă, ne-au dat şi domiciliu forţat, în curte, trei săptămâni. N-am avut voie să ieşim din curte, nici o mişcare, cu nimeni. După aia, arestări, arestări şi în ce mă priveşte, şi în ce-o priveşte pe mama mea, că numai noi mai eram. Vă daţi seama ce se-ntâmpla când era Stoica, zis Ciungu, că era ciung, n-avea o mână, ce bătăi şi ce se-ntâmpla acolo! Te punea la curent, şi cu blana, şi cu toate minunile lumii, şi cu sacul de nisip, şi fel de fel de chinuri – ca să scoată ceva.

23. Aici, regional, teritoriu aflat în proprietatea (locuitorilor) unei comune (< magh. *határ*) (*n.red.*).

Experienţa criminală a „demascărilor“ de la Piteşti se reedita la scară naţională. Satele Făgăraşului sunt împânzite de agenţi care recrutează informatori. Delaţiunea devenise o politică de partid şi de stat, mai eficace decât orice pluton de execuţie. Denunţul e ridicat la rang de lege. Un proiect demonic, care-i face pe partizani mai singuri, mai hăituiţi, mai lipsiţi de apărare. Schingiuiţii schingiuitori, victimele călăi, nevinovaţii vinovaţi, cei care au fost siliţi să-şi vândă – din supliciu, din frică, din şantaj – semenii au fost, la rândul lor, supuşi unor cazne morale cumplite. Nu numai în rezistenţa din munţi erau recrutaţi ca turnători cei apropiaţi, din familii. Multe dintre procesele vremii se bazau pe slăbiciunile rudelor, pe cedări şi concesii. Spui, scapi. Nu spui, treci lângă el. Datele telegramei atestă faptul că luptătorul Toma Pirău, zis Porâmbu, a fost trădat de unul dintre fraţii săi. Acesta e răpit, şantajat şi obligat să semneze o declaraţie că-şi va preda fratele la prima veste despre el. În seara zilei de 18 decembrie 1950, Toma Pirău îl trimite pe gazda sa, Dumitru Cornea, să-i ceară ajutor fratelui. Acesta, conform angajamentului asumat, se duce şi dă informaţiile la Securitate. Imediat se organizează o poteră de douăzeci de oameni, care au luat cu asalt casa lui Dumitru Cornea. Ce a urmat am evocat în episodul trecut. Telegrama ne mai dă un detaliu: în timpul luptelor, banditul a fost somat continuu să se predea, la care a răspuns cu înjurături, strigând următoarele: „Sunt român, şi român vreau să mor, şi nu mă predau autorităţilor decât mort.“ Şi mort s-a predat. Gazda lui, ca şi celelalte gazde au plătit cu viaţa un gest de solidaritate umană. Cu viaţa a plătit şi un consătean, Valer Milea, secretar de partid în comună, care-i oferise, şi el, în repetate rânduri, adăpost lui Toma şi care nu-l denunţase. În *Cartea Oltului*, Geo Bogza spunea că aici, în Făgăraş, trăiesc cei mai frumoşi oameni din câţi a întâlnit în ţara românească. Unul dintre aceştia a fost românul Toma Pirău, zis Porâmbu. De Crăciun, şi-a luat raţia de libertate.

Comuna Mândra

Octavian Paler: Nu înţeleg de ce uităm aceste lucruri şi de ce avem uneori impresia că aceste acte de curaj românesc s-au petrecut parcă undeva în Pirinei sau în Anzi, nu în Carpaţii româneşti. S-au petrecut aici, în timp ce noi, ceilalţi, din păcate, înduram istoria. Au existat oameni care n-au îndurat această istorie şi-au luat arma în mână şi au urcat în munţi pentru a lupta împotriva sovietizării ţării, pentru a transforma munţii României în ultima tranşee împotriva colonizării sovietice a României. Recent, am fost acuzat în Parlamentul României de către un deputat PDSR al cărui nume îmi scapă, nici nu cred că e cazul să-l ţin minte, am fost acuzat că am scris un comentariu antinaţional pe care l-am rostit la Deutsche Welle. Ei bine, acest comentariu „antinaţional“ exprima sentimentele despre care vorbesc, de gratitudine şi de mândrie, pornind de la faptul că, recent, la poalele munţilor Făgăraş, în incinta Mânăstirii Sâmbăta, a fost ridicat un monument în memoria celor care au căzut în această rezistenţă armată. Până când – mă întreb eu –, până când vom îngădui să fie terfelită această pagină de eroism, de curaj românesc?

Ca un porumbel anunţându-ne vremi apropiate, când foştii călăi vor deveni profesori de istorie, colonelul Gheorghe Crăciun ne ţine o liturghie profanatoare, jocul lui predilect de pe vremea când era temnicer-şef la Aiud, la adresa martorilor din „Memorial“. Colonelul Crăciun – cel care a semnat procesul-verbal de execuţie al lotului „Dabija“ şi a condus canonada Securităţii împotriva luptătorilor din Sibiu şi din Făgăraş – îşi permite să atace vehement. Într-o condiţie de normalitate, „adevărurile“ fostului şef de Securitate, mânjite de sângele atâtor români, ar fi căzut sub incidenţa legii penale. Dar nu. Interviul e găzduit de *Vocea României*, aceeaşi voce care a profanat şi Memorialul de la Sighet. Şi căreia, deşi neaşezaţi la vedere, i se zăresc, brutal, epoleţii. Dar, probabil, în viziunea oficiosului guvernului, aşa revenim în Europa: glorificându-ne torţionarii.

Băieţii din munţii Făgăraş
Episodul 3

Crestele munţilor Făgăraş. Imnul Carpatinilor Făgărăşeni, compus de Nicolae Mazilu, a răsunat pentru prima oară în munţi, în iulie 1950.

Comuna Râuşor

Ioan Pica tatăl şi-a oferit casa drept adăpost lui Mogoş şi Mazilu. În fierăria lui Pica din Râuşor, se aduna multă lume. Aici, Pica şi cu prietenii lui de-o viaţă puneau ţara la cale, sorbind, din când în când, câte o duşcă de vin şi cântându-şi doinele bătrâneşti. Când Mogoş i-a cerut bătrânului fierar să-i confecţioneze o tiparniţă de manifeste, Pica s-a apucat de treabă. Trei tamburi acţionaţi manual, aşezaţi pe un trepied, formau mecanismul acestei unelte rudimentare, dar ingenioase. Manifestele se tipăreau în şura casei. Conţinutul manifestului era redactat de Mogoş. Scurt şi concis, el îndemna la rezistenţă şi demnitate într-o ţară în care psihologia cetăţeanului lipsit de orice drepturi era o psihologie încuibată în conştiinţe. El îndemna la păstrarea credinţei într-o ţară care era silită să-şi piardă şi ultimele trăsături ale unui popor creştin.

Casa şi şura familiei Ioan Pica, loc de întâlnire a tinerilor

Ioan Victor Pica (*arestat la vârsta de şaptesprezece ani, a executat paisprezece ani de închisoare*)**:** Tata a fost arestat la o lună după mine şi condamnat, prima dată, la doi ani. I-a executat şi, pe urmă, a fost arestat din nou şi condamnat la zece ani. Mie, Ioan Pica, îmi zicea junior, că eram cel mai mic, iar tatei – senior. A mai fost un elev Pica şi, de asemenea, Valer Pica, un ţăran care, la fel, a făcut multă închisoare şi, ieşind de acolo, a fost prin azile psihiatrice şi a murit într-un astfel de azil.

Cornel Vlad (*elev la arestare, a executat paisprezece ani de închisoare*): L-am cunoscut pe Mogoş, pentru că am fost colegi la şcoala generală. Pe urmă, după patru clase, Mogoş a dat examen la Liceul „Radu Negru“ din Făgăraş, unde şi-a continuat studiile. După aceea, a trecut o perioadă de timp. În seara ajunului de Crăciun, în 1949, s-au strâns feciorii şi au făcut ceata pentru colindat. Aşa e obiceiul. Şi eram şi eu în această ceată, iar Octavian Vlad era şeful cetei, vătaf cum se numeşte la noi. Şi am plecat la colindat prin sat şi, când am ajuns la o gazdă, ne spune gazda: „Măi, Mogoş e aici.“ „Unde?“ „În grajd?“ Ne-am dus amândoi acolo, am intrat în grajd. Era un loc liber la o vacă şi, în iesle, l-am găsit culcat, acoperit cu o pătură, lângă care fumega un felinar. Şi citea Biblia. „Ce faci, măi, Ionică, măi? Tu, aici?“ Zice: „Şi Iisus Hristos s-a născut în iesle.“ Vă rog să mă credeţi că m-a impresionat gestul ăsta al lui, de nu ştiam ce să fac. „Hai, măi, ia un colac, ceva.“ „Nu-mi trebuie nimic.“ Şi a rămas acolo. Noi am plecat mai departe la colindat, iar el a rămas în continuare şi-a citit Biblia.

Satul Pădureni, comuna Jebel, judeţul Timiş

Scăpaţi din confruntările de la Ileni şi Mândra, cei doi tineri, Mazilu şi Mogoş, fug îmbrăcaţi în straie ţărăneşti spre Banat. La Reşiţa şi la Pădureni, aveau buni prieteni de familie. Sunt găzduiţi pentru două nopţi în casa lui Traian Murariu. În noaptea de 16 decembrie 1950, la ora 4, la postul de miliţie din comuna Jebel sună telefonul, şi şeful de post este anunţat că în casa lui Tilă Dev, porecla lui Murariu, se află doi spioni englezi. Şeful de post ia cu el treisprezece soldaţi şi pornesc spre Pădureni. Casa este înconjurată. Murariu neagă că ar găzdui doi fugari. După ce e lovit, mărturiseşte că are în casă, într-adevăr, doi băieţi. Soldaţii se năpustesc înăuntru. Are loc un schimb de focuri, în urma căruia şeful de post şi cei doi tineri sunt ucişi. Soldatul care i-a împuşcat pe cei doi a fost avansat la gradul de fruntaş şi i s-a acordat o permisie. Dar iată ce-şi aminteşte fiica lui Traian Murariu, martoră a celor întâmplate.

Alexandrina Murariu-Cârstea (*fiica lui Traian Murariu, executat în anul 1952*): În seara de 12 decembrie 1950, au venit aceşti tineri, Nicu Mazilu şi Ioan Mogoş. Vecini ne erau părinţii, locuiau lângă noi. Şef de post în comuna noastră era tatăl lui, Nicu Mazilu. Când au plecat de la noi, Nicu avea nouă ani. Şi au revenit după unsprezece ani. Bătând în seara aia la poartă, la 12, a ieşit tatăl meu. Au spus: „Bună seara“ şi „Tilă, ne cunoşti? Mă cunoşti?“ Nicu Mazilu i-a zis. Tatăl meu nu l-a recunoscut. Fiind băiat de douăzeci de ani, nu l-a mai recunoscut. N-a fost la noi de când au plecat. Şi a spus: „Hai, poftiţi înăuntru.“ A venit tata înăuntru cu ei, au intrat în cameră unde era şi mama şi a spus: „Nu mă cunoaşteţi? Uite la Maria“, aşa cum se vorbeşte la noi, la Banat. A spus „nu“. Şi-a luat căciula de pe cap şi a spus: „Nici acum? Nici acum? Dar pe Nicu Mazilu l-aţi cunoaşte?“ „Nicule!“ Mama i-a primit aşa, cu bucurie, cum trebuia să-i primească. A plecat copil de nouă ani şi a venit la noi când a avut douăzeci de ani. Sigur, i-a dat să servească masa, după un timp i-a dus în cameră, i-a culcat, şi tata a spus, a venit pe la mine – am auzit cum au vorbit; a trecut pe la noi prin cameră, eu eram cu bunica mea, dormeam în altă cameră – şi a spus cu bucurie: „Ştii cine a venit la noi? Nicu Mazilu.“ Nicu Mazilu a întrebat a doua zi dimineaţa de toţi vecinii, de copiii cu care s-a jucat, a copilărit. Mai avea o soră, pe Tatiana, care era mai mică, şi mai avea un frate, care era mai mare decât Nicu, Marius Mazilu. De toţi copiii a întrebat şi şi-a amintit. Şi, a doua seară, am mers la alţii, la Traian Sinu. Au stat până a doua zi, pe 12. Pe 13, am mers din nou la Traian Sinu şi a venit la noi acasă pe 14.

Declaraţia lui Traian Murariu la Securitate. Băieţii au venit la noi pentru o noapte. A doua zi, plecau la Reşiţa. Până în 14 decembrie, au stat la Traian Sinu. În 15 decembrie, au plecat la Petre Balaci. S-au întors seara, pe la ora 10. M-au rugat să-i las să mai doarmă până dimineaţă. I-am culcat în camera din faţă. Îl aşteptau, la 4 dimineaţa, pe fiul lui Balaci, să le aducă actele.

Alexandrina Murariu-Cârstea: I-au zis tatălui meu de aceste acte, că au nevoie pentru zona de până la noi, la Pădureni. De la noi, de la Pădureni, nu mai putea să circule, era zona de frontieră cu sârbii. Nu era voie să circule fără adeverinţă de zonă. Tata a spus: „Nu am cum să-ţi procur, dar – zice – Petru Balaci, Pepinu poate să-mi dea.“ „Du-te la el şi vezi, încearcă.“ S-a dus la Petru Balaci. Ei au venit seara înapoi şi au spus: „Dimineaţa, la ora 4, vine Pepi şi ne aduce adeverinţa.“ Şi, la ora 4, n-a mai venit Petru, ci a anunţat organele de miliţie şi au venit şapte-opt, câţi au fost, miliţieni, şi au mers la tatăl meu. L-au întrebat: „Pe cine ai în casă?“ Tata a spus: „Doi băieţi.“ Şeful de post a strigat: „Sus mâinile!“ şi s-a repezit la cel din dreapta. A tras cineva. Eu am crezut că a tras şeful de post, dar a tras unul dintre cei doi, cel necunoscut, e vorba de Ioan Mogoş. Le-a deschis, a intrat şi le-a spus: „În numele legii, să vă predaţi!“ Nicu Mazilu a ridicat mâinile sus să se predea. Ioan Mogoş avea pistol, de la el s-a auzit aşa. Noi n-am ştiut că are pistol, sau n-a ştiut tatăl meu că Mogoş are pistol şi a tras şi în şeful de post. După cum se spune şi în sentinţă, şeful de post a murit prin schimburi de focuri.

O altă variantă asupra celor întâmplate îi aparţine lui Marcel Cazacu. După el, Mogoş şi Mazilu au fost împuşcaţi de şeful de post, iar acesta a fost împuşcat din spate de propriii săi subordonaţi.

Alexandrina Murariu-Cârstea: După aceasta, băieţii i-au împuşcat, i-au omorât. Se vorbeşte că i-au omorât cu patul puştii şi au căzut. Eu i-am auzit cum au căzut acolo – că eram în camera de alături –, cum au căzut jos, morţi. După aceea, a urmat tatăl meu. L-au dus imediat, probabil la Timişoara, la cercetări la Securitate, nu ştiu unde. Iar după-masă au venit şi ne-au luat, şi pe mine, şi pe mama, şi ne-a dus la primăria noastră. De acolo, a venit o dubă, o maşină închisă, în care ne-au urcat. În maşină, era tatăl meu, pe bancheta din spate. Pe mama au aşezat-o lângă el, iar pe mine în spate, pe altă banchetă, faţă în faţă cu ei. Întorcându-şi capul, un securist a spus: „Să nu v-aud o vorbă că şoptiţi, că vă fac pierduţi pe drum.“ Şi am plecat şi ne-au dus la Securitate, la Timişoara. Era noapte, nu ştiu. Mă credeţi că am zărit… acea boltă pe care am intrat, atât am văzut, am intrat pe sub o boltă în Securitate, unde ne-au ţinut opt zile, pe mine şi pe mama, la cercetări, timp în care – n-am spus încă până acum acest cuvânt la nimeni – am fost torturată, am primit o cizmă foarte dureroasă. N-am nici copii, din cauza aia am fost operată, mai târziu bineînţeles.

[*Documente ale Securităţii din Sibiu*]

Marius Mazilu, fratele lui Nicolae Mazilu, va fi urmărit peste tot şi arestat împreună cu Traian Murariu şi Traian Sinu.

Alexandrina Murariu-Cârstea: Şi tata, când mergeam în maşină, şi-a luat căciula de pe cap şi a pus-o sub el, semn că nu putea, de durere, să stea aşezat pe banchetă. Altceva nu putea să ne zică: şi-a luat căciula de pe cap în faţa noastră şi a pus-o pe banchetă sub el. Şi, tot aşa, a făcut din cap.

L. H. L.: Doamnă Alexandrina Murariu-Cârstea, când aţi aflat că tatăl dumneavoastră a fost executat?

A. M.-C.: Aflat-am după şapte ani de zile.

Certificat de moarte emis de Sfatul Popular al comunei Jilava. Anul morţii: 1952, 27 septembrie. Moartea este trecută în registrul stării civile abia în iulie 1961.

Alexandrina Murariu-Cârstea: În anul 1951, când a venit de ne-a adus sentinţa şi ne-a făcut inventarul la casă şi la toate, pentru confiscare, atunci am aflat că tatăl meu este condamnat la moarte şi n-a avut dreptul la recurs. A fost foarte dureros. N-a durat mult timp. În 1952, imediat după ce ne-a confiscat averea, a venit armata în sat la noi. Noi am fost primii la care au venit şi ne-au scos pe mine, pe mama şi pe bunica din casă: „Plecaţi!“ „Unde?“ „Să vă căutaţi casă.“ Am mers din casă în casă, am ştiut că aveau bineînţeles posibilitate să ne primească, dar nu ne-a primit nimeni de frică. Auzind doamna Maria Filip că pe noi ne-au scos din casă şi nu ne primeşte nimeni, a venit la noi şi a spus: „Veniţi la mine! Pentru că eu merg mâine la puşcărie. Sunt condamnată că nu mi-am dat cotele.“

Alexandrina Murariu-Cârstea a cerut, în anul 1995, Parlamentului României recurs în anulare pentru cauza tatălui ei. O reparaţie necesară unui om nevinovat şi unei familii care a suferit anchete, arestări, confiscarea integrală a averii. Primeşte răspuns de la Parchetul General: „Vinovăţia inculpatului a fost reţinută corect.“ În România, funcţionează Codul Penal al anilor 1950, cod care acoperă crimele dictaturii comuniste.

Tatiana Mazilu-Georgescu (*sora lui Nicolae Mazilu*): În 1946, când tatăl meu a ieşit la pensie, noi cu părinţii ne-am retras în Oltenia. Marius era în Bucureşti, student, iar el a rămas la Făgăraş, să termine liceul, pentru că părinţii mei s-au gândit că aşa e normal, să termine liceul acolo. În Făgăraş, începuse acel curent al tinerilor care voiau să lupte pentru o viaţă normală şi pentru libertate. După cum spunea fratele meu, „libertatea are chipul lui Dumnezeu.“ În vacanţe, venea acasă, vorbea cu tata mai mult decât cu mama. Mama plângea tot timpul şi îl ruga. În vara lui 1947, a fost închis. Au stat un an, împreună cu Mogoş, au rămas în casa noastră din Făgăraş, au locuit împreună, el cu Mogoş, şi au fost arestaţi, pentru că, repet, făceau parte din acel cerc al tinerilor care luptau pentru libertate. Citeau enorm. Toată casa era plină cu cărţi. Tata se ducea mai des să-i viziteze, şi mereu venea şi spunea: „Iar a cumpărat fiul tău cărţi.“ Nu mai vedea bine. Purta de mic ochelari, tot pentru că citea foarte mult, şi noaptea, şi ziua, şi în orice moment liber.

L. H. L.: Scria poezii…

T. M.-G.: Scria poezii, pentru că-i plăcea, era îndrăgostit de Eminescu. Am aici scrisorile lui către fratele meu. Eu eram cea mică, mai puţin importantă. Îi cerea lui Marius numai culori de pictat şi, într-una dintre scrisori, îi cere volumul al II-lea din *Viaţa lui Eminescu*, pentru că i-o murdărise Mogoş când o citise şi-i

trebuia una curată şi frumoasă. Din închisoare, când au ieşit, a avut un fel de domiciliu forţat la Reşiţa şi trebuia să plece în armată. N-a vrut să plece în nici o armată, şi atunci l-a chemat Mogoş şi s-a dus şi, din momentul ăla, s-a socotit fugit în munţi şi în totală ilegalitate. Noi aveam veşti rare despre ei. În vara lui 1950, Marius, fratele meu cel mare, l-a chemat la Bucureşti. Nu voia să vină. I-a spus că e mama bolnavă, şi atunci a venit. Era frumos fratele meu. Avea plete. Şi fratele meu Marius n-a reuşit să-l convingă să intre într-o viaţă normală. A spus că el a pornit pe drumul ăsta şi nu-l interesează decât să trăiască liber. Şi a plecat înapoi. Ultima scrisoare e tot aici, la mine. Zicea că o să-i facă o vizită foarte scurtă şi-i trebuie, neapărat, multă, multă hârtie. Asta a fost în noiembrie. Nenorocirea e că a trebuit să fugă, pentru că un şef de post a fost împuşcat în Făgăraş. Şi-au fugit spre Banat. S-au dus la unchiul meu, care era în Timişoara, şi unchiul meu i-a sfătuit să treacă în Iugoslavia, să fugă din ţară. Ei au spus: „Nici vorbă, căci nu-i interesează.“ Voiau să facă organizaţia asta, pe care în Făgăraş nu mai puteau s-o facă, pentru că erau recunoscuţi, căci fuseseră vânduţi, şi voiau s-o facă în Banat. Au fost omorâţi. Ucişi mişeleşte. A doua zi, tata a fost arestat. Pe mine, m-au chemat, să mă dea afară din şcoală. Directoarea a spus că trebuie să fiu dată afară din şcoală. Profesorul meu de matematică şi profesoara de istorie erau fraţi, profesorul Rădulescu şi profesoara Ghelvescu. Ei au intervenit şi am fost ţinută în şcoală, dar scoasă din catalog. Până la prima vacanţă, am stat la ei o săptămână, la unul o săptămână, o săptămână la altul. Fiecare avea copii şi era greu de trăit. După aia, am dat meditaţii copiilor la matematică, colegilor mei care erau mai slabi, iar părinţii acestor copii au plătit ca eu să pot să stau. Totul a fost clandestin, până a ieşit tata din închisoare şi am reintrat, m-au reprimit la şcoală, cu continuitate, adică s-a socotit că am absolvit anul. Tatăl meu a scris foarte mult şi a întrebat peste tot. Şi a primit o scrisoare. Îmi pare foarte rău că la percheziţiile din casa noastră ni s-au luat şi ni s-au rupt şi s-au aruncat hârtiile, căci exista acea scrisoare a unui doctor care spunea că el a făcut autopsia celor doi băieţi şi că tata trebuie să-şi bage bine minţile în cap, să nu mai întrebe, să nu se mai intereseze, că sunt morţi, că el le-a făcut autopsia. Au fost îngropaţi acolo, la margine de cimitir, şi ştiu că mai există o singură femeie care ştie cu aproximaţie unde este locul. Au fost aruncaţi pur şi simplu dintr-o căruţă cu lopeţile, pentru că au ţestele sparte, sunt împuşcaţi şi împunşi de baionete. Dar eu spun asta numai din ce am auzit. Acel doctor a scris că el a făcut autopsia şi că degeaba mai umblă tata. Noi n-am ştiut. Noi i-am aşteptat până în 1964. Am tot sperat.

L. H. L.: Era un doctor fost deţinut politic? Sau era din partea Securităţii?

T. M.-G.: Doctorul din partea Securităţii. Da. Care a scris că degeaba îi aşteptăm, că ei au fost îngropaţi. El le-a făcut autopsia. Sunt morţi. Că tata a scris peste tot – şi nu o dată, de foarte multe ori, să i se răspundă unde e băiatul. Tata a întrebat numai de băiat.

Erau doi. Mogoş nu mai are pe nimeni, adică părinţii lui au murit. Tatăl lui în puşcărie, mama lui mai târziu. Şi ei au fost foarte, foarte buni prieteni. Mama a murit în ziua în care a început Revoluţia la Timişoara, a făcut un accident vascular, a mai trăit două luni şi i-am promis mamei că-l duc pe Nicu lângă ea.

L. H. L.: Aţi primit oficial un act de deces?

T. M.-G.: Nu, niciodată.

L. H. L.: Aţi făcut hârtii pentru un asemenea act?

T. M.-G.: Am făcut, au făcut şi părinţii, şi fratele meu. Fratele meu cel mare a fost chiar acolo şi a întrebat şi i-au spus că nu există. Acum, doamna Cârstea a găsit acolo o hârtie, din care reiese numai că sunt necunoscuţi, morţi necunoscuţi.

L. H. L.: Unde a găsit?

T. M.-G.: La Primăria din Pădureni, unde au fost omorâţi şi unde au stat şi au fost îngropaţi goi şi aruncaţi efectiv într-o groapă comună, înlănţuiţi aşa cum au şi trăit.

Semnătura generalului de securitate Dumitru Tăbăcaru o regăsim în arhiva „bandelor“ din munţii Făgăraş. Orice dezbatere asupra trecutului implică şi una despre morala istoriei – câtă vreme istoria românilor a fost, timp de cincizeci de ani, un simplu decor al istoriei de partid şi, mai ales, o creaţie monstruoasă a dosarelor Securităţii.

Octavian Paler: Din teoriile celor doi domni ex-ofiţeri de securitate despre care am vorbit, am reţinut patru categorii de minciuni, de mistificări. Prima minciună: ziceau acei domni că „luptătorii din munţi nu erau ai ţării“, că erau „paraşutaţi din afară, mercenari“. Chiar mercenari, acesta era cuvântul care a fost folosit. Trec peste întrebarea care-mi vine pe buze: cine erau „ai ţării“? Nicolschi? Drăghici? Şi vreau să depun mărturie ca unul care vine dintr-un sat de la poalele munţilor Făgăraş, satul meu şi satele din jur au format geografia copilăriei şi adolescenţei mele. Cunosc foarte bine toate satele despre care se vorbeşte în aceste episoade ale „Memorialului durerii“. Ion Gavrilă Ogoranu, care a condus grupul de rezistenţă din munţii Făgăraş, era dintr-un sat vecin cu satul meu. Unul dintre membrii grupului său, Pop Fileru, era din Lisa, satul meu. Ei bine, în această calitate de om care cunoaşte aceste locuri foarte bine, pot să depun mărturie că toţi, absolut toţi cei care au făcut parte din rezistenţa armată în munţii Făgăraş erau tineri ţărani şi intelectuali, elevi sau studenţi din satele de la poalele munţilor Făgăraş. Nici unul dintre ei nu era, dragă doamnă, „paraşutat“.

A doua minciună: mai ziceau acei domni că rezistenţa armată din munţii noştri a servit interese străine. Şi e suficient – şi trebuie – să facem acest raţionament elementar. Împotriva cui luptau, de fapt, acei tineri elevi, studenţi, ţărani care au luat arma şi s-au suit în munţi, transformând munţii României în ultima tranşee de luptă împotriva ocupaţiei sovietice? Luptau împotriva unui regim de ocupaţie impus de Stalin. Un regim pe care-l apărau cei care-i vânau pe partizani. Şi atunci: cine servea interese străine? Nu

cumva servea interese străine exact partea care spune minciuni despre rezistenţa armată din munţii noştri?

A treia minciună: am auzit cu stupoare, afirmându-se, tot atunci, că luptătorii din rezistenţă au semănat teroare în satele de la poalele munţilor Făgăraş şi de la poalele altor munţi. Minciună! Teroarea au semănat-o alţii. Teroarea a semănat-o Securitatea. Securitatea care răscolea satele, înconjura satele, răvăşea şoproanele, clăile de fân, grămezile de lemne, pivniţele, podurile, totul. În căutarea vreunui partizan ascuns. Teroarea a semănat-o Securitatea, care obliga oamenii, prin şantaj şi bătăi sălbatice, să devină informatori. Teroarea a semănat-o Securitatea, care n-a pregetat să chinuie, să schingiuiască şi să şantajeze chiar pe membrii familiilor celor care luptau în rezistenţă, pentru a-i face să-i trădeze. Cunosc un caz extrem de dramatic, în care unul dintre luptătorii din rezistenţă a fost trădat la Securitate – după chinuri îngrozitoare, probabil, după bătăi sălbatice, cu siguranţă –, a fost trădat chiar de fratele său. Se poate o crimă mai abominabilă decât asta? Să distrugi până şi legăturile de sânge dintre mamă şi fiu, dintre tată şi fiu, dintre frate şi frate, dintre soră şi soră, dintre soră şi frate, pentru a-i obliga să se trădeze unii pe alţii? După părerea mea, crimele politice nu se opresc la ceea ce se numeşte, în genere, „crimă politică“. După părerea mea, până şi aşa ceva reprezintă o crimă politică. A-l obliga pe fratele cuiva să devină trădătorul propriului său frate – ce altceva este decât o crimă?

Prin intermediul doamnei Doina Cornea, strâns legată de rezistenţa armată anticomunistă – e născută în comuna Ileni, Făgăraş –, prin rudele arestate şi executate în prigoana anilor 1950, a ajuns la noi o scrisoare din partea celor doi fraţi ai lui Marcel Cornea: Maria Metea şi Mihai Cornea, ambii aflaţi în Statele Unite. O scrisoare care vorbeşte despre momentul eroic şi sublim care a fost lupta şi moartea tinerilor făgărăşeni. Aşa cum îl descriu ei, martorii oculari. Să citäm din această scrisoare: „Când văd acum prin câte necazuri şi greutăţi trece ţara noastră, mă întreb: oare suferinţele şi jertfele atâtor oameni să fie zadarnice? Oare moartea fratelui meu, suferinţele, nedreptăţile, totul prin ce ai trecut tu, Doina, să fie fără rezultat?“

Ioan Victor Pica: Nu ştiu dacă dumneavoastră aţi văzut când am dat interviul de la Tele7abc. Aţi văzut cum vorbeau securiştii aceia – că de-aia ne-a adus, ca să contracarăm interviul lor. Vorbeau de destine umane ca de nişte gâze, ca de nişte muşte. Am pus, am făcut, am dres şi aşa mai departe. Şi mai vorbeau de… legionari. Ăsta e un lucru comun. Vreau să precizez o dată chestia asta: e un slogan pe care l-a înghiţit şi Apusul ani de zile. Dacă e fascist, legionar – l-a băgat acolo, în dimensiunea asta, şi poţi să-i omori, că nu vor cerceta nimic. Or, nu s-a pus problema aşa, pentru că aici, în grupul de rezistenţă – mă refer la ţărani, la oamenii simpli –, nu erau cu păreri politice de-astea. Pur şi simplu, ideea principală era lupta împotriva asupritorului, care era sub forma asta de comunism, ştiţi. Noi nu acceptăm. Noi avem valenţele noastre umane, adică ale

neamului nostru, pe care le-am apărat şi care sunt şi valenţe umane, au apărat libertatea şi independenţa omului. Aţi văzut că s-a bagatelizat şi minimalizat toată rezistenţa românească care a fost în toţi munţii României. Or, aici a fost vorba de destine omeneşti strivite, de oameni, de sute de mii de oameni care au murit pentru o idee.

L. H. L.: Aveau tot interesul s-o bagatelizeze, pentru că ei sunt în viaţă. Torţionarii mai sunt încă în viaţă.

I. V. P.: Păi sigur că da.

L. H. L.: Se simt responsabili pentru faptele lor.

I. V. P.: Da. Şi nu-i iartă pe alţii care, oricum, eu am spus o dată: pe noi nu ne iartă, pentru că i-am cunoscut foarte bine în închisoare, ştiţi. Şi încă stau faţă în faţă două lumi. Aşa consider eu: a lor şi a noastră.

Iarna anului 1952 ridică pentru cei doisprezece luptători din Făgăraş, fie şi vremelnic, problema despărţirii grupului. Deasupra satelor, Securitatea se aşezase ca pe graniţă. Fiecare metru pătrat de pădure, fiecare izvor în preajma căruia putea fi un bordei era controlat şi încercuit. O adevărată vânătoare de oameni. Erau în viaţă: Ion Chiuşdea (Profesorul), Ion Gavrilă (Moşu), Andrei Haşu (Baciu), Gheorghe Haşu, Laurean Haşu, Ion Ilioiu, Victor Metea, Gelu Novac, Nelu Novac, Ion Pop (Fileru), Remus Sofonea (Brâncoveanu), Gheorghe Şovăială.

Detaşamentele din munţi mizau pe o ridicare populară, pe trezirea conştiinţelor. Această ridicare nu se produce. În acel ceas istoric, moartea lor va însemna, pentru români, moartea libertăţii şi, mai ales, îngheţarea speranţei cu câteva decenii. Colonelul Gheorghe Crăciun conduce personal această operaţiune de acoperire militară a întregii zone, de la Şinca până la defileul Oltului, perimetru în care nu se putea intra decât cu autorizaţie specială. Pentru lichidarea „bandei“ Gavrilă, Ministerul de Interne punea la dispoziţie: un batalion de Securitate din Oraşul Stalin, un batalion de Securitate de la Drăgăşani, o companie de Securitate de la Turnu Măgurele, un batalion de securitate de la Orăştie, un batalion de la Floreşti, un altul de la Tecuci, un altul de la Oradea şi un număr de cincizeci de câini de serviciu dirijaţi.

[*Anii 1952–1953. Apogeul stalinismului. Documente ale Securităţii*]

Ion Gavrilă Ogoranu: Anul cel mai greu a fost 1953, cu cele mai multe ciocniri. Dar, din fericire, am ieşit din toate ciocnirile cu bine, nu am avut nici o pierdere şi am avut satisfacţia că am ieşit, ne simţeam biruitori în lupta pe care am avut-o. Cel mai greu a fost anul 1954, când am avut pierderile cele mai mari şi de când a început sfârşitul nostru, ca să zic aşa. Ciocniri am avut însă începând din anul 1949, la început, de obicei, prin marginea satelor, pe la poalele pădurii, cu grupe mai mici de Securitate. Aşa a fost la Drăguş, când Victor şi Porâmbu s-au întâlnit cu o grupă de Securitate. A fost la Lisa, unde am fost împreună cu toţii, de data

aceasta. Ne-am întâlnit iarăşi cu câteva grupe de Securitate. Aşa a fost la Berivoi, unde, în 1952, ne-am întâlnit, la poalele pădurii, cu un pluton de Securitate. Am fost înconjuraţi în porumbiştile Voievodenilor, şi – culmea – întâmplarea a făcut ca, în momentul când eram înconjuraţi, noi toţi patru, câţi eram acolo – e vorba de cei trei Haşu şi cu mine –, să ne curăţim armele. Ne-au găsit curăţind armele şi, la repezeală, n-am mai putut pune în funcţie decât două ZB-uri, şi cu astea ne-am apărat, de am putut ieşi din încercuire. Tot o situaţie într-un fel comică a fost când, în 1952, pe Muntele Izvor, ne uscam hainele la soare, fiind dezbrăcaţi, goi-puşcă, şi a venit Securitatea pe noi, încât a trebuit să ne luăm hainele în braţe şi să coborâm după nişte stânci, să ne îmbrăcăm şi apoi, de acolo, să ne apărăm, ca să ne putem retrage în pădure. Deci au fost ciocniri de felul acesta. Amploarea a fost în 1952, când se pare că însuşi Nicolae Ceauşescu a fost comandantul trupelor care voiau să ne lichideze şi ne-au înconjurat, în mai multe cercuri concentrice, în Valea Rea. Şi atunci, a avut loc o ciocnire pe Galbena, la trecerea muchiei spre râul Vârsan şi – ce e mai interesant atunci – cei care i-au făcut atenţi pe cei care se apărau acolo că sunt în pericol a fost însăşi o grupă de câţiva securişti, care le-au şoptit: „Sunteţi înconjuraţi.“ Iar ei au luat măsurile pe care le-au crezut de cuviinţă, încercând să iasă din încercuire, trecând prin linia de foc a securiştilor, ca să se trezească, dincolo de munte, direct în tabăra lor, producând panică, dezordine. Dar acest lucru a fost şi norocul lor, că au reuşit să se întoarcă, din păcate intrând tot în cercul lor, unde au stat, între moarte şi viaţă, timp de vreo săptămână. E un episod în urma căruia cred că noi i-am salvat, căci ceilalţi – care ne-am dus atunci la cabana Bâlea, încercând să-i facem să creadă că suntem toţi şi că nu-i nimeni încercuit – erau în afara cercului.

Octavian Paler: Tot atunci am auzit zicându-se – dar nu numai atunci – că luptătorii din rezistanţă s-au opus, au sfidat ordinea legală şi că vânătorii lor, cei care i-au hăituit, pe urmă cei care i-au judecat şi i-au împuşcat au apărat ordinea legală. Şi nu mă pot abţine să-mi pun alte întrebări – şi aş fi foarte curios să-mi răspundă unul dintre teoreticienii acestei ordini legale la această întrebare: Gestapoul şi SS-ul, în Germania nazistă, n-au apărat o ordine legală? O ordine chiar mai legală, la drept vorbind, decât cea instaurată de Armata Roşie în România, pentru că Hitler a venit la putere prin alegeri democratice. Uneori, se întâmplă şi asemenea nebunii ca popoarele să-şi pregătească propriul dezastru. Dar nimeni la Nürnberg nu s-a gândit să justifice bestialităţile comise de nazism prin faptul că Gestapoul şi SS-ul au apărat o ordine legală. Nimeni nu şi-a permis să spună că Gestapoul şi SS-ul au avut o misiune patriotică. Nimeni nu şi-a permis să spună că toţi cei care au fost aruncaţi în lagăre sau direct în cimitire de către nazism erau bandiţi, în timp de Gestapoul şi SS-ul, vânându-i, hăituindu-i, omorându-i, au îndeplinit o datorie patriotică. Aşa ceva văd că se întâmplă numai la noi. Cu stupoare văd asta. Nu e vorba doar de a

apăra onoarea unor oameni, deşi aceşti oameni merită, din partea noastră, măcar această recunoştinţă de a-i socoti ceea ce au fost: nişte patrioţi. Nu de a arunca asupra lor ocara mizerabilă pe care le-a aruncat-o în spate Securitatea că ar fi fost, vai, nişte bandiţi. Dar e vorba de ceva încă şi mai important: e vorba de noi toţi, e vorba de istoria noastră, e vorba de demnitatea noastră naţională, e vorba de şansa noastră de a spune că, în acei ani cumpliţi de teroare, în acei ani în care curajul însemna viaţă şi moarte, în acei ani s-au găsit totuşi nişte români care au contrazis Mioriţa, care au contrazis fatalismul nostru proverbial, care au contrazis teoria pasivităţii româneşti, care au contrazis tot ce se spune pe seama resemnărilor noastre, care, cu disperare, riscându-şi viaţa, şi cei mai mulţi dintre ei pierzându-şi viaţa până la urmă, s-au dus în munţi să lupte, nu pentru ei, ci pentru cauza generală a ţării.

Băieţii din munţii Făgăraş
Episodul 4

Crestele munţilor Făgăraş. Imnul Carpatinilor Făgărăşeni, compus de Nicolae Mazilu, a răsunat pentru prima oară în munţi, în iulie 1950. Rând pe rând, luptătorii dispar. Au mai rămas doisprezece.

L. H. L.: Am văzut în casa dumneavoastră, doamnă Victoria, pozele bunicilor, ale părinţilor, ale lui Andrei şi ale lui…

Victoria Haşu-Trâmbiţaş (*sora fraţilor Andrei şi Gheorghe Haşu*)**:** Gheorghe.

L. H. L.: Da. Gheorghe în ceata de băieţi. Ce este ceata de băieţi?

V. H.-T.: Doamnă, de Crăciun, la 25 decembrie, se adună băieţii din sat şi se duc să-şi caute o gazdă. Se duc la gazdă şi, până după Anul Nou, stau la gazdă. Şi colindă atât de frumos, doamnă, la Crăciun! E un obicei din moşi strămoşi. Asta e ceata de băieţi.

L. H. L.: Cum de aţi păstrat pozele? Cum de nu vi le-au luat?

V. H.-T.: Doamnă, au fost păstrate, au fost pitulate. Şi astea ale lui Andrei şi ale lui Ghiţă pe care le-am dat domnului Gavrilă. De la mine a avut pozele. Le-am avut, doamnă, într-un dos de icoană, că ei, când au plecat, şi-au strâns toate pozele. Am avut poze multe, doamnă. Dar toate şi le-au strâns. Şi eu, doamnă, le-am pus pe toate în rame şi le pun pe perete. Cât voi trăi, acolo le pun, pe perete, să se vadă.

L. H. L.: De când sunteţi bolnavă de inimă?

V. H.-T.: Sunt de mult doamnă, sunt de mult.

L. H. L.: De atâta plâns.

V. H.-T.: De plâns, doamnă. Păi cât am plâns şi cât plâng eu şi acum, doamnă… Că eu tot aşa le spun şi la copii că, dacă Gheorghe trăia, n-am fi ajuns aici. Gheorghe mi-a fost şi tată, şi frate, şi mamă, şi soră. Eu aşa m-am avut cu Gheorghe, că el a fost trei ani de zile pe front şi a lucrat şi la ei, şi la noi amândoi. Şi zicea mama – eu n-am fost, doamnă, niciodată grasă, am fost slabă –, şi zicea mama: „Las-o, măi, n-o mai tot lua să te duci cu ea la pădure după lemne, măi. Mai ia-o şi pe soră-mea aia din Beclean“ – care e cu el în poză, acolo. Aia era o fată voinică, grasă. „Ia-o, măi, şi pe Reta să meargă cu tine.“ „Mamă, eu n-o iau pe Reta, eu mă duc cu Tori,[24] că Tori duce lemnul până noi încărcăm carul. Eu n-o iau pe Reta, eu cu Tori, cu Tori mă duc.“ Noi am fost, doamnă dragă, dintr-o bucată amândoi. Şi, când voi muri, eu le-am spus: „Uite aceste două cărţi pe care mi le-a dat Gavrilă,[25] mie să mi le băgaţi în copârşeu.“[26]

24. Victoria (*n.red.*).

25. Ion Gavrilă Ogoranu, *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc*, Editura Marist, Baia Mare, 2010 (*n.a.*).

26. Regional, sicriu (< magh. *koporsó*) (*n.red.*).

Comuna Pojorta

În acel ianuarie 1952, viscolea mărunt. Drumurile erau troienite. Se mergea cu greu în zăpada până la genunchi. Grupul s-a oprit într-o zonă de creastă înaltă. Cel puţin acolo, vânătorii nu-i puteau ajunge. Într-un şanţ, şi-au făcut loc cât un mormânt. Au întins o foaie de cort, cojoacele pe umeri, bocancii sub cap, picioarele în raniţă, două foi de cort deasupra. Călătorului îi şade bine cu drumul şi carpatinului cu zăpada. Fiecare dintre băieţii lui Gavrilă avea case arătoase. Dar n-au apucat să locuiască în ele. Au aşteptat câteva zile în acel loc, să dea timp vânătorilor să brăzdeze zăpada prin păduri, să nu mai fie urmele lor. I-au simţit lupii şi le-au dat târcoale, urlând. Pâinea şi slănina au îngheţat şi trebuiau dezgheţate ţinându-le la piept. La fel făceau şi cu apa, umpleau bidonul cu zăpadă, apoi îl ţineau la piept până zăpada se topea. Dar apa din zăpadă nu ţine de sete. Şi câte fântâni nu sunt în Pojorta! Au îngenuncheat şi s-au rugat lui Dumnezeu: „Tu, Doamne, care nu aveai unde-ţi pleca trupul obosit, îndreaptă-ne tu paşii acolo unde să ne putem odihni.“ Întâiul care cade dintre cei ultimi doisprezece luptători este Andrei Haşu, primul născut al Haşilor din Pojorta, o familie cu adânci rădăcini în pământurile Făgăraşului. Andrei venea acasă.

Comuna Voivodeni. Ultimul adăpost al lui Andrei Haşu

Victoria Haşu-Trâmbiţaş: În toamna lui 1951, fratele meu Andrei a coborât din munte, anume ca să se mai întoarcă iarăşi la grupul lor. Dar a nins şi nu s-a mai putut duce. Când a coborât, venind tot pe prundul râului, la Breaza, a văzut doi oameni că vin din sus. El s-a ascuns după un pom sau ce-o fi fost. După ce au trecut ăia, el s-a dus, deoarece văzuse că unul îşi zvârlise o haină şi o lăsase pe jos. Fusese Vâlc, agentul Securităţii. A căutat în haină şi a găsit în buzunar un bilet – că altfel nu ştia că e Vâlc, căci el nu se arătase, ca să-i cunoască. Şi a găsit biletul ăla – şi ce să facă el, ce să se facă, unde să se ducă, că ăla deja a şi plecat la Securitate. S-a gândit aşa: să se ducă în Breaza, în turnul bisericii. Nu s-a dus în turnul bisericii. S-a băgat la căminul cultural. Acolo, a găsit uşa deschisă. S-a strecurat înăuntru şi s-a băgat sub scenă. Vă puteţi închipui. Trei zile a stat Securitatea în cămin cu câini, dar şi-a zis că o să mai şi plece. Oare în trei zile – stau şi mă gândesc –, oare n-o fi avut el nimica: să iasă, să vorbească, să tuşească, nimic? Trei zile a stat acolo. Pe urmă, când a plecat Securitatea, a pornit şi a venit la oamenii ăştia, aici. Şi după ce a venit aici, a dat să se întoarcă. Fratele Gheorghe i-a spus să nu plece. Înapoi nu s-a mai întors, din cauză că a nins şi, pe prigoana cea mai mare din 1952, nu s-a mai putut mişca. Venise prin toamnă în 1951 şi l-a apucat ianuarie 1952. În ianuarie, mi-a scris o scrisoare, a trimis-o printr-un om: „Soră, să citeşti această scrisoare. Aştept luna februarie să mă duc înapoi la fraţii mei.“ Dar luna februarie n-a mai apucat-o, că a fost trădat. Noi ştim că Gălbincea l-ar fi trădat.

L. H. L.: Gălbincea şi mai cum? Spuneţi-i numele.

V. H.-T.: Păi, nu i-l ştiu. Numai Gălbincea ştiu. Nu-i ştiu numele. Gălbincea l-ar fi trădat.

L. H. L.: De unde era Gălbincea?

V. H.-T.: Din Sâmbăta de Jos. Securitatea a venit şi a înconjurat tot satul. Şi, după ce a înconjurat satul, s-au dus doi miliţieni la scară: „Domnule, dă-te jos!“ Se zice că el avea centura cu gloanţe încinsă pe el acolo, în şop,[27] şi n-a vrut să se coboare. Dar, în cele din urmă, s-a coborât. Şi aşa ştiu eu: ar fi izbit un securist într-o parte, şi pe unul într-alta, a vrut să-şi salveze viaţa şi a sărit în grădină la vecinul din jos. Nu ştiu: s-a-mpuşcat el, l-au împuşcat ei – atâta ştim că comandantul Cârnu, el era atunci comandantul de securitate, s-a dus la securişti şi a zis: „Dumnezeii voştri, de ce-aţi tras? De ce n-aţi tras la picioare?“ Ar fi vrut să-l ia viu, dar viu nu l-au mai putut lua. Şi l-au luat, l-au pus pe scară.

27. Regional, şop, şopru = şopron (< germ. *Schoppen*) (*n.red.*).

L. H. L.: Pe o scară.

V. H.-T.: Pe scara de şop, pe care te sui în şop. Şi l-au dus în Voievodenii Mari. Şi l-au pus în faţa primăriei. Şi acolo mergeau copiii din Pojorta – cei care făceau opt clase în Voievodeni – şi copiii l-au văzut. Şi au venit copiii în sat şi au spus: „L-am văzut pe Haşu, l-am văzut pe Haşu în faţa Sfatului, împuşcat şi pus pe o scară.“ Atâta ştiu, doamnă, că l-au dus în casa rece, cum ai zis dumneata altfel, eu zic casa rece.

L. H. L.: Morgă.

V. H.-T.: La morgă, la spital. O săptămână, doamnă, o săptămână l-au ţinut. Joi l-au luat şi a stat până joia cealaltă. La spital, n-am putut să-ntreb pe nimeni. N-am găsit nici un om să zic aşa, să fie român. Că românii nu-s români, doamnă, se vând. Şi mi-a fost frică, nu-l mai văzusem şi nu mai ştiu mai departe nimic. Dorinţa asta o am: să ştiu unde e înmormântat. Atâta m-am uitat, doamnă, la televizor, când l-am văzut pe ăla de la Constanţa, de pe nave, care zicea că a făcut două facultăţi, în urmă de tot vorbea la televizor şi mă gândeam că poate aflu ceva. Urmăream televizorul până se termina. Şi bărbatul meu zicea: „Tu, ce tot arzi curentul? Că tu nu te culci până când nu se gată televizorul.“ „Vreau să văd, că poate vine cineva să-mi spună şi mie. Ştiu de el că a murit, dar să-mi spună de Ghiţă unde l-au dus, când i-au dus şi i-au vândut, unde l-au împuşcat, unde l-au îngropat.“ Mor cu această dorinţă, doamnă, că nu mai ştiu nimic de fraţii mei. Atât, doamnă. La toţi munţii mă uit şi zic: „Oare or fi fost ei şi pe-aici? Oare?“ Că ei n-au stat numai într-un loc, doamnă. Ei au umblat mult, n-au stat numai într-un loc. Şi mă gândesc aşa: „Oare şi pe-aici au fost?“ Eu, când văd munţii şi în tot ceasul, doamnă, mă gândesc la ei, în tot ceasul.

Ultima întâlnire a luptătorilor a avut loc în ianuarie 1954. Erau mai bine de doi ani de când nu murise nimeni de-al lor. Ce era de făcut? Să treacă graniţa, dincolo de sârma ghimpată. Comuniştii sârbi îi trimiteau pe români înapoi, în ţară. Să se-ascundă în continuare în zona Făgăraşului era imposibil. Cui îi spune Gavrilă: „I-am mai face bucuria de a muri alături de noi“?

Să continue, fiecare în parte, lupta – era cea mai simplă cale. Măcar cu lupta erau obişnuiţi.

23 mai 1954: despărţirea grupului

Ion Gavrilă Ogoranu: Zădărnicia luptei momentane de atunci o văzusem aproape chiar de la început, chiar dacă n-o recunoşteam pe deplin. Însă altă soluţie decât lupta, la momentul de atunci, nu zăream, nu puteam vedea. Deşi ni s-au făcut în 1953, primăvara, propuneri din partea Securităţii să ne predăm, că nu vom păţi nimic – lucru pe care poate numai nişte copii l-ar fi putut crede –, gândul acesta nu-l aveam. Mai speram, poate, numai într-o minune dumnezeiască să se schimbe ceva, să intervină ceva, dar voiam să ne facem datoria. Până la urmă, dacă asta ne era soarta scrisă, atunci s-o jucăm cât mai bine. Iar pielea, cât valora, s-o vindem destul de scump. Practic, din 1953 încolo, am văzut că trebuie să rezistăm cât mai mult. Cât? Nici noi nu puteam şti la ora aceea.

5–6 august 1954: cad Gelu Novac, Gheorghe Şovăială

Nicolae Gârda (*din familia Gelu şi Gema Novac*): În dreapta mea, e băiatul meu, născut la 11 aprilie 1955. Soţia venise din închisoare. Iar, în spatele meu, e Mihaela Gârda, născută în închisoarea Văcăreşti la 8 decembrie 1953, după opt luni şi ceva-nouă luni de la arestarea noastră în Făgăraş, în luna mai 20 şi ceva, 26. Zilele nu le reţin exact. Am fost arestaţi împreună cu socrul, Mihai Novac, şi cu soţia, Gema. Şi ea era gravidă. A venit acasă. Avea o lună şi circa o săptămână în 14 ianuarie, deci din 8 decembrie până în 14 ianuarie. A adus-o acasă învelită în cârpe de la pachetele deţinuţilor, cu adrese care încă se mai cunoşteau pe aceste cârpe, scris cu creion chimic şi cu cerneală. Aşa am primit-o. Dar povestea începe din mai 1953, după ce ne-am căsătorit. Legitimarea căsătoriei am făcut-o în Banat, în comuna Simersig, judeţul Timiş actualmente. Parcă atunci era raionul Lugoj. O singură noapte am stat împreună cu soţia în casa din Strada Şcolii nr. 9, casă proprietate a profesorului Mihai Novac. În a doua seară, am fost arestaţi, ridicaţi de Securitate toţi trei, uşa încuiată de Securitate. Până la Securitate, am mers împreună. Soţia îl ţinea pe socrul meu de braţ, iar eu eram în partea astălaltă, la stânga, exact cum ne găsim acum. La Securitate la Făgăraş – actualmente, nu ştiu, parcă e un domn Popa, un tovarăş Popa, cum să-i zic, şi l-am întrebat şi a zis că nu poate să ne dea nici cele mai mici amănunte.

L. H. L.: SRI e la Făgăraş.

N. G.: SRI, cum îi zice acum. Mă preocupă însă permanent starea de fapt, adică împrejurarea din care a plecat şi unde a ajuns. Sunt pornit, sunt hotărât să-i fac o cruce, ca să rămână în amintire că şi-a jertfit viaţa. Nimic pentru ei, nimic n-au cerut aceşti luptători – „Vrem să ne daţi“ –, n-au cerut ceva statului român. Au vrut să apere interesul neamului nostru, şi nu pe noi, care ne-am implicat. Pentru că, în vremea aia, era o problemă de masă. Satele din jurul munţilor, românii ăştia, femei, bărbaţi, s-au implicat în această luptă, ştiind ce-i aşteaptă. Ştiau că familia cutare au prins-o, au bătut-o la Securitate, au schingiuit-o. Şi totuşi, se implicau şi-i ajutau. Le duceau pachete, le duceau haine, le duceau tot ce puteau aceşti oameni de sub munte. Erau o minune. Ca să mă exprim

corect, nimeni nu credea că la noi comunismul se va instala aşa cum s-a instalat. Toţi am sperat că e o perioadă trecătoare, o perioadă vremelnică şi că lucrurile se vor schimba cât de curând. Dar „curând“ a însemnat, iată, patruzeci şi cinci de ani.

Fotografia Gemei Novac

Deşi avea câteva veşti despre tragedia de la Obreja, Gema Novac şi-a aşteptat fratele până în anul 1964. S-a îmbolnăvit grav după închisoare. A murit la patruzeci şi doi de ani.

Nicolae Gârda: Prin anii ’57-’58, nu ştiu, vine la noi în curte un bătrânel. Eu eram în curte. „Bună ziua!“ „Bună ziua!“ „Aici mai e cineva din familia lui Novac?“ Zic: „Da, eu fac parte. Dumneata cine eşti?“ „Eu sunt soţul lui Gema, ginerele profesorului Novac. Gema unde e?“ Zic: „E în bucătărie.“ „Pot să vorbesc cu ea?“ „Cum să nu? Hai înăuntru.“ Când a intrat în bucătărie, nevastă-mea plângând i-a zis „Nene Petre!“ Era tatăl lui Nelu Novac, alt coleg de suferinţă şi luptător în munţii Făgăraş. „Gema, dragă, să nu-l mai aşteptaţi pe Gelu, că eu l-am văzut mort.“ „Nene Petre, ştiu.“ „Atâta pentru moment. Voi veni altă dată. Acum, mă grăbesc să prind autobuzul, să ajung la Berivoi.“ Omul era din Berivoi: Pătru Novac, cu care am luat legătura. Adică el a venit la noi acasă, a stat de vorbă cu socru-meu, cu profesorul Novac, Gema Novac. Pe mine nu mă cunoştea, eram şi eu asistent la discuţii şi ne-a povestit scena pe care a trăit-o dânsul, pe care a petrecut-o dânsul: „Eram deţinut la Aiud. M-au luat cu duba şi m-au dus o oră, o oră şi ceva în dubă. Nu se vedea nimic afară. Şi m-am trezit undeva că m-au dat jos şi m-au băgat într-o clădire. Acolo, mi-am dat seama că sunt undeva la Securitate, dar n-am ştiut unde. Uitându-mă afară, am observat pe geam o biserică, la care uitându-mă bine, mi-am dat seama că sunt la Orăştie. Biserica din Orăştie nu se poate confunda cu multe biserici, asta o ştiu şi eu, că am trecut de multe ori pe-acolo. E mai aparte decât altele. Şi, de acolo, după alt interval de timp, m-au luat tot în dubă, m-au dus câteva minute şi m-am trezit undeva la o morgă şi, acolo, trei cadavre pe jos. Şi acolo mi-au zis: „Te rog să vezi dacă cunoşti pe vreunul.“ Da. M-am uitat, m-am uitat. Zic: „Ăsta e Gelu Novac, şi ăsta e Ghiţă Şovăială.“

Imagini: satul Obreja, comuna Mihalţ, judeţul Alba

După ciocnirile de la Rucăr şi Voievodeni, câţiva din grup se reunesc la Sâmbăta de Sus. Şase ani de luptă şi de privaţiuni şi-au spus cuvântul. Era august 1954. Lipseau de la întâlnire Gelu Novac şi Gheorghe Şovăială. Nici un semn de la ei la stejarul din Şoarş, locul mesajelor. Gelu şi Gheorghe, în încercarea de a ieşi din munţi, şi-au căutat un adăpost în hotarul satului Obreja, în râpele unde se varsă Secaşul în Târnava. Erau flămânzi, obosiţi şi temători. Nu se puteau apropia de nici un sat. Un paznic de la crescătoria de vite i-a observat. Cei doi i-au cerut să le aducă pâine, i-au dat ultimii bani pe care-i mai aveau. Nu mâncaseră de trei zile, altfel nu şi-ar fi riscat viaţa contând pe primul venit. Abia în anul 1989 a aflat Ion Gavrilă Ogoranu, din mărturiile ţăranilor din Obreja, cum au murit

Gelu şi Gheorghe. Iar astăzi, noi completăm mărturia cu câteva documente de arhivă şi cu alte noi depoziţii. După aproape patruzeci de ani, suntem, în sfârşit, în posesia adevărului.

Un martor ocular, participant fără voie la trădarea de la Obreja, este Petre Lupea, pe atunci funcţionar la Sfat.

Petre Lupea (*martor al evenimentelor din 5–6 august 1954*): Eu am fost casier comunal. M-a mânat după plutonieri în comună.

L. H. L.: Cine v-a mânat?

P. L.: Sigismund Pop. Şi am venit în comună cu bicicletele. N-am ştiut care e situaţia. Până am auzit că sunt doi oameni străini şi ei s-au urcat acolo, pe păşunea aia, şi i-au înconjurat. Asta a fost ziua. S-au îmbrăcat aici, la ăştia, în familia asta, cu haine de femeie, ca să vadă locul unde sunt. După aia, dincolo de Secaş, a venit Securitatea. După aia au venit noaptea şi aici. Ce s-a întâmplat între ei, că Securitatea a tras aici în ei, dar ei au avut gropi circulare şi s-au ascuns. Că dimineaţa eu am fost dus la Sfat, acolo, în deal, unde eram casier comunal, şi m-am uitat cu unul Bobăilă, din Teiuş, până când i-au împuşcat.

Eugeniu Mărgineanu (*fiul lui Petre Mărgineanu, executat la Sibiu*): Primarul comunei Mihalţ din acea perioadă, Sigismund şi nu mai ştiu celălalt nume…

L. H. L.: Pop.

E. M.: Pop. Sigismund Pop l-a trimis pe perceptorul comunei, care era din Obreja, Petru Lupea – l-a trimis, pentru că era salariatul lui şi ştia că execută ordinul –, l-a trimis să anunţe miliţia şi Securitatea că în Vatra Târnavei, la vărsarea Secaşului în Târnava sunt două persoane suspecte urmărite de Securitate.

Documente de arhivă

Sigismund Pop, preşedintele sfatului popular, e sesizat la ora 4 dimineaţa de paznicul de la fermă că sunt doi indivizi care cer de mâncare. Ca un „bun român“, Sigismund Pop îl anunţă pe Traian Homănă, şeful postului de miliţie din comuna Mihalţ.

L. H. L.: Spuneţi-mi, cine s-a îmbrăcat în femeie?

Petre Lupea: Sigismund Pop. Traian Homănă a fost îmbrăcat civil.

Cu „sentimente creştineşti“, Traian Homănă, şeful postului de miliţie din comuna Mihalţ, l-a anunţat şi el mai departe pe Tudor Ştefan, şeful raionului de miliţie Alba, şi pe căpitan de securitate Emeric Banu, şeful raionului MAI Alba.

Eugeniu Mărgineanu: S-au deplasat la locul numit, la vărsarea Secaşului în Târnava. În prealabil, locul respectiv era deja înconjurat de Securitate şi l-au dus cu ei, ca momeală, pe paznicul de la vite din comună. Era un ţigan de la Bucerdea, care deja luase legătura cu ei şi prin care ei se aprovizionau cu mâncare. I-au pus în mână o traistă cu alimente şi l-au trimis înainte. Ei s-au adăpostit după o stivă de cărămidă şi, în jur, au înconjurat locul respectiv. Pe ţigan, l-au pus să strige să iasă afară, să-i dea traista, cu consemn ca,

în momentul când iese unul sau doi, el să se arunce la pământ, ca cei din spate să poată trage.

Vasile Razoilă, zis „Ciungul“, ţiganul, paznic la ferma de porci, a fost instruit de Traian Homănă să se apropie de primul dintre studenţi, Gheorghe Şovăială, să-i ofere blidul cu mâncare şi, când acesta, bazat pe omenia ţăranului, va ieşi din adăpost, să se lase la pământ, în aşa fel ca rafalele mitralierelor să nu-l atingă.

Eugeniu Mărgineanu: Ţiganul s-a apropiat de Secaş şi a strigat pe nume: „Gheorghe, vino, că ţi-am adus mâncare.“ Era cu traista în mână. Într-adevăr, unul dintre studenţi – că am aflat pe urmă că erau studenţi – a ieşit afară, să vină să preia traista cu mâncare. Ţiganul s-a aruncat pe burtă, aşa cum avea ordin, iar ajutorul de şef de post, Teodor Bălan, din spate, a tras şi l-a împuşcat pe partizan. Celălalt coleg al lui, din spate, l-a împuşcat imediat pe Bălan. Studentul s-a retras şi, pe urmă, a început schimbul de focuri între ei. Ei, crezând că nu e vorba numai de două sau trei persoane, au mai adus două sau trei camioane de securişti, am înţeles că şi din Orăştie şi de la Alba, iar lupta, adică schimbul de focuri, a durat mult timp, pentru că se făcuse ziuă, şi ei nu reuşiseră încă să afle cine, câţi dintre ei sunt acolo şi ce se întâmplă. Studentul a tras, şi el, până şi-a terminat cartuşele. Spre ziuă, văzând că nu mai are gloanţe, a trecut Secaşul dincolo, spre păşune, şi a încercat să se retragă, însă, în schimbul de focuri, fusese împuşcat într-un picior. Şi, cu piciorul târâş, s-a retras în nişte spini, în păşune. Fiind zi bună şi văzându-se foarte bine, din cealaltă parte a Târnavei au început mitralierele. Văzându-se încolţit şi dându-şi seama că nu mai are nici o scăpare, iar în pistol nu mai avea decât un singur cartuş, s-a împuşcat. Drept dovadă, în reconstituirea care s-a făcut, i-au găsit glonţul în tâmplă. Deci, cu ultimul cartuş, el s-a împuşcat. Pe urmă, i-au luat pe amândoi şi, pentru că nu era loc accesibil de maşină, au adus şi o căruţă, i-au legat de picioare cu sârme şi i-au dus târâş până la maşină. Până atunci, nu dăduseră voie oamenilor să vadă, însă, când i-au transportat la maşină, se adunase deja foarte multă lume din sat, şi chiar i-au chemat, i-au invitat să le arate: „Vedeţi, cine face ca ei ca ei să păţească.“ I-au arătat oamenilor pentru a-i intimida.

Valeria: I-au luat. A venit, de la colectivă sau nu ştiu de unde, o căruţă. Şi i-au legat – nu ştiu cu ce: cu sârmă, cu funie – de picioare şi i-au tras la marginea târgului. Acolo, nu ne-au mai lăsat. Atâta ştiu. I-au tras la marginea Târnavei, iar acolo auzeam pe unul că a zis că le-au făcut groapă şi i-au îngropat. Iar seara – sau dimineaţa –, au venit, i-au dezgropat şi i-au pus într-un camion şi i-au dus.

Extrase din jurnalul de operaţii al trupelor de securitate

Jurnalul reţine că, la locul unde erau adăpostiţi „bandiţii“, exista un foc pe care se găsea o cană, existau lemne de foc, un săculeţ cu unt, un cojoc şi o raniţă, o Biblie şi o carte de rugăciuni. Locotenentul Constantin Vatcu s-a deplasat şi a tras două rafale de automat în direcţia „banditului“, rănindu-l cu un cartuş în clavicula

umărului drept. Atunci, sergentul Bunea a deschis foc asupra lui cu puşca, lovindu-l în cap, deasupra ochiului drept. Banditul era în agonie, cu mâna pe trăgaciul automatului. Primul murise Gheorghe Şovăială, la 5 august, lovit în inimă. A doua zi, spre ora 4 dimineaţa, cade – sau se împuşcă, cu ultimul glonte – Gelu Novac. Securitatea se împăuna în rapoartele ei şi cu împuşcarea luptătorilor, chiar şi când gestul final aparţinea acestora.

Valeria: Ferească Dumnezeu ce a putut să fie aici toată noaptea! Şi apoi, i-a împuşcat.

Fotografii ale „bandiţilor" morţi: 6 august 1954

Alături de Gelu Novac şi de Gheorghe Şovăială – în imagine –, în luptă este doborât şi caporalul de miliţie Teodor Bălan. „Din nefericire, spunea Ion Gavrilă Ogoranu, noi nu ne-am luptat în munţi nici cu Nicolschi, nici cu Drăghici. Am luptat cu tineri de vârsta noastră. Şi, de aici, tragedia acestei întâmplări fratricide."

Eugeniu Mărgineanu: Lupea, pe care aţi ascultat-o azi, a uitat să spună un lucru pe care aseară mi l-a spus mie şi domnului Gavrilă. Zicea: „Îi trăgea căruţa şi plângeam toate femeile cum le zburau capetele, sărind de pe un bruş pe altul."

L. H. L.: Ce înseamnă „bruş"?

E. M.: Adică pământ, bulgăr de pământ. Cum le zburau capetele în stânga şi-n dreapta. Erau plini de sânge. I-au dus până la maşină şi, pe urmă, au luat hotărârea să-i îngroape acolo, în marginea Târnavei. Au făcut o groapă, i-au îngropat, pentru ca, a doua zi, să vină Securitatea, să-i dezgroape, să-i ia într-o maşină şi, din câte cunosc şi din câte ştiu – şi cred că ăsta e adevărul, o cred cu toată certitudinea, pentru că am aflat şi din Cugir treaba asta –, i-au dus în Cugir, la fabrica de armament. I-au plasat pe amândoi cu faţa către fabrică, pentru că aveau de gând să arate că au vrut să atace depozitul de armament din Cugir, de la uzina de armament. Dar, în următoarele zile, adică înainte de a-i expune acolo, i-au chemat pe părinţii amândurora, ai ambilor studenţi, din Făgăraş, să-i recunoască. Într-adevăr, părinţii i-au recunoscut. Şi atunci, le-au spus: „Vedeţi? Ca să nu veniţi pe urmă să spuneţi de ce v-am împuşcat copiii. Uite, au atacat depozitul de muniţie, şi d-asta i-am împuşcat."

Un simplu proces-verbal a rămas din cei doi studenţi ucişi. Atât. Nici un act medical de constatare a morţii, nici o biografie.

Ion Gavrilă Ogoranu: Amândoi au fost nişte tineri elevi deosebiţi din toate punctele de vedere. În plus, Gelu Novac ar fi vrut să devină preot celib, adică preot necăsătorit. Şi, culmea, era şi constructor de avioane, se simţea în stare de asemenea lucruri, era foarte bun la matematică şi la fizică, era fiul profesorului Mihai Novac de matematică şi fizică, premiantul liceului, elev cu totul deosebit. La fel de remarcabil, cu o capacitate intelectuală deosebită, a fost Gheorghe Şovăială, făcuse Liceul „Astra". Funcţionase, adică stătuse vreo câţiva ani ca muncitor. Era propus, în ultimul timp, să fie trimis la Moscova, la Politehnică, încă nu i se

căutase în dosare, nu se găsise nimic la el. În plus, avea calitatea de a fi mereu optimist. Era cel care, atunci când erau momente grele, făcea cele mai multe glume la adresa lui şi a celorlalţi, încât buna dispoziţie, când era el de faţă, nu lipsea niciodată.

Gelu Gârda Novac: Acum îmi dau seama. Pot să mă raportez la oamenii care au avut altă copilărie că sunt profund marcat de suferinţele de-acasă. Deriva care se produce în viaţa unui om are totdeauna o explicaţie, dar nu e neapărat necesară. La noi, a fost necesară tocmai pentru că am avut această viaţă în care am învăţat, de foarte mici, ce înseamnă frica. Am învăţat că există totdeauna ceva care planează asupra noastră, care nu este imposibil de înfrânt, dar care apasă şi care provoacă durere. O durere foarte specifică. Nu e durerea fizică ce produce obişnuinţă şi se poate neglija. Este durerea unei vieţi pe care o simţi că nu are loc, nu este trăită aşa cum trebuie. Am avut probleme de conflicte, nu aş spune sociale, dar au atins socialul – chiar la nivelul colegilor mei de clasă, începând din clasa I –, până când, să spunem, lucrurile s-au mai relaxat, problemele au fost privite un picuţ altfel. N-au mai fost de acută actualitate, fiindcă lucrurile se schimbaseră, oamenii muriseră, fuseseră exterminaţi, intraseră în acea obişnuinţă a neobişnuitului, a absurdului de tip Kafka. Căci într-o astfel de atmosferă am trăit. Conflictele respective erau directe în anii ’62-’63-’64-’65, în momentul în care se punea în balanţă criteriul valorii. Totdeauna criteriul valorii era dat la o parte pentru criteriul social sau, pot să spun fără frică, pentru criteriul politic: „Din ce familie faci parte?“, „Cine eşti tu?“ Exemple minore, acum, în perspectiva celor patruzeci de ani pe care i-am trăit: „Pe ce motive îl trimitem pe copil?“, „Pe cine trimitem în tabără?“, „Cum este văzut acest elev?“ Erau preferaţi copiii de secretari de partid şi şeful secţiei raionale de învăţământ – sau directorul avea un copil, şi acela avea o situaţie politică clară, foarte curată. Datorită acestei stări de fapt, am trăit nişte întâmplări de-a dreptul incredibile, de domeniul rizibilului tragic: să fii întrebat care este originea ta, ce au făcut părinţii tăi. Dar nu pot să reproşez nimănui că doar eu am trăit asta, fiindcă, de fapt, au trecut prin asta cu toţii, cele câteva milioane de români. În asta constă, cred, marea crimă care s-a făcut împotriva unor oameni – nu a mea, nu a părinţilor mei, a neamurilor, a rudelor mele –, ci împotriva unui popor întreg, acuzat de nişte lucruri de care nici nu putea fi, de fapt, acuzat, n-ar fi trebuit să fie acuzat, ci, dimpotrivă, ele ar fi trebuit să fie socotite repere morale. Reperele morale ale unui popor. Au luptat pentru ceea ce au crezut, iar acest popor a crezut din toată fibra sufletului. N-a fost o simplă modă, „trebuie să luptăm împotriva comunismului“. Se vede şi acum că dorinţa respectivă n-a fost o modă. E un lucru pe care trebuie să-l accentuez. Crima este că s-a luptat împotriva fiinţei poporului nostru, a resorturilor noastre de supravieţuire în condiţiile atât de vitrege ale istoriei. Am cunoscut astăzi nemijlocit nişte oameni pe care-i ştiam ca pe nişte persoane de legendă. Care, chiar dacă au murit, sunt vii, trăiesc în continuare

în memoria noastră, în sufletul nostru. În anii cei mai dureroşi, în anii în care presiunea era foarte puternică, ni s-a spus în familie, părinţii noştri au discutat cu noi, astfel că ştiam care e statutul nostru, ştiam că trebuie să ne aşteptăm la lucruri nu prea roz în ce priveşte viitorul nostru imediat. Cunoşteam toate întâmplările din familie. Ne povestiseră mama noastră, tata, bunicul. Cunosc din auzite toate personajele pe care le-am întâlnit aici, după cum am cunoscut multe alte lucruri şi persoane. Au fost tineri, s-au jertfit. Astăzi, având ocazia să-i întâlnesc personal, vreau să le mulţumesc pentru felul cum abordează viaţa acum. După o viaţă de suferinţă, după o tinereţe jertfită, răspândesc în jur seninătate şi linişte. Este un pilon pentru noi să înţelegem ce putem să jertfim pentru o cauză care este universal valabilă. Cred că asta defineşte fiinţa unui neam.

[*19–20 august 1954: este rănit Ion Ilioiu*]

Rănit grav în ciocnirea de la Izvoarele Topologului, Ion Ilioiu a fost târât de picioare până în vale, ca un copac doborât. Avea dureri groaznice. La Sibiu, a fost operat de doctorul Spătaru. Glontele i-a perforat ficatul, plămânul drept, i-a lovit coloana vertebrală şi a ieşit în dreptul inimii. Este fotografiat pe masa de operaţie, cu abdomenul deschis, iar această imagine a presupusului cadavru a fost arătată mamei, surorii sale, celor cunoscuţi. Zece ani au trecut până a fost descoperit în zarca Aiudului. Se ştia despre el că e mort.

„Cine va citi dosarul nostru la Securitate, spunea Ion Gavrilă Ogoranu, va rămâne surprins de existenţa a zeci de bonuri prin care iscăleam că noi am jefuit stânele. Adevărul este că acest lucru nu s-a întâmplat nici măcar o dată. Dacă am fi procedat aşa, ciobanii ne-ar fi duşmănit şi n-am fi rezistat nici un an la munte. Bonurile erau singurul mijloc de a-i scăpa pe aceşti oameni de mânia Securităţii. Or, aceste bonuri au fost acte de acuzare pentru cei ce au avut nenorocul să ajungă la proces. Cazul lui Ion Ilioiu. Am fost piese grele, cu care procurorii se jucau, cerând condamnări la moarte. Aşadar, luptătorii semnau: «Rezistenţa naţională», «Craii libertăţii», «Vestitorii libertăţii», «Păunaşii codrilor», «Partizanii eliberării naţionale».“

La numai cinci zile de la operaţie, Ion Ilioiu este anchetat la Sibiu de colonelul Gheorghe Crăciun. Leşina des şi dorea din tot sufletul să moară. „Nu te vom lăsa să mori, banditule, ci vei vedea atunci“, citat din mărturia lui Ion Ilioiu. Patru ani va fi ţinut sub tortură la Braşov, Sibiu şi Bucureşti. Tortura este o caracteristică esenţială a întregii poliţii totalitare şi a întregului ei aparat juridic. Ea este folosită în fiecare zi, pentru a-i face pe oameni să vorbească. Uneori, caznele se sprijineau pe elemente, în mare măsură, anormale, cu un grad ridicat de bestialitate şi, poate, cu un resentiment adânc împotriva celor care erau mai buni, mai curaţi şi mai curajoşi decât ei.

Băieţii din munţii Făgăraş. Episodul 5

Crestele munţilor Făgăraş. Imnul Carpatinilor Făgărăşeni, compus de Nicolae Mazilu, a răsunat pentru prima oară în munţi, în iulie 1950.

Ion Ilioiu (*condamnat la muncă silnică pe viaţă*)**:** Am aflat că sunt la Spitalul „Victor Babeş“, care era spitalul MAI. Şi eram acolo sub paza a doi caralii – sau nu ştiu cum să le zic, că poate nu erau ostaşi, ci păzeau spitalul. Puseseră gratii la geamurile salonului în care eram. Şi era şi un ofiţer cu ei, trei erau cu toţii. Şi aşa au început să mă ancheteze. La început, în Sibiu, până când m-au dus ei la Bucureşti, m-a anchetat Crăciun. Crăciun, însoţit de unul sau doi, tot timpul mă obosea. Doctorii i-au spus să mă lase, că nu e cazul să mă ancheteze acum, pentru că sunt grav bolnav şi s-ar putea să mor.

„De când am căzut prizonier, spune în interogatoriu Ion Ilioiu, Securitatea a adus un hipnotizor care m-a hipnotizat şi, de atunci, am o stare morală şi fizică groaznică. Simt durere, simt frică şi toate senzaţiile de groază posibile pe care le poate avea un om.“ În ciuda chinurilor, Ilioiu nu vrea să vorbească.

Ion Ilioiu: A venit, de la Braşov, un medic militar din Securitate şi cu agenţi ai Securităţii, m-au luat, m-au pus în salvare şi m-au adus la Braşov. Aici, alt rând de declaraţii. Era al treilea rând de declaraţii pe care-l dădeam. După ce am început să mă mişc în pat, am simţit că ceva se întâmplă cu mine, dar nu ştiam ce şi nici nu mă aşteptam să ştiu. La Braşov, iar a fost colonelul Crăciun. Acolo l-am întâlnit a doua oară. Nu ştiu ce m-a întrebat, a început să zâmbească şi am zâmbit şi eu. Dar m-am întrebat: de ce râd eu, pentru că nu sunt în situaţia de a râde. De ce râd eu acum, în conştiinţa mea, cu ăsta, care vrea să scoată de la mine totul şi vrea să ne omoare pe noi?

Col. Gheorghe Crăciun (*fost comandant al Regiunii MAI Stalin*): Zeci de persoane cu care am avut a face i-am scos din puşcărie teferi. Adică nu poate veni unul să zică: „Am organizat, am făcut împotrivă, unde a fost Crăciun a fost regim de cutare.“ Nu. Au ieşit din puşcărie oameni care mi-au făcut necazuri în viaţă, dar au ieşit teferi şi au fost îngrijiţi acolo medical şi alimentaţi etc.

Ion Ilioiu: Într-o bună zi, când mă plimbam prin cameră – nu aveam voie să ies la plimbare, nici nu ieşisem niciodată până atunci –, am observat că ceea ce gândesc eu cineva anunţă cu voce tare. Şi atunci m-am speriat foarte mult, pentru că mă gândeam la situaţia noastră, la situaţia fraţilor mei care erau în munte, şi n-am ştiut ce-ar putea fi. Şi am căutat să nu mă mai gândesc, să mă gândesc la orice altceva. Am început să recit poezii, am început să mă gândesc la alte întâmplări, care nu aveau nici o legătură cu viaţa noastră de grup din rezistenţă. Am mers aşa vreo două zile şi, după aceea,

gândurile au început să mă tortureze din nou. Mă tortura gândul, şi eu nu voiam să spun, şi mă obliga să repet, tot repetam, repetam. De exemplu, îmi venea să mă gândesc la Olimpiu Borzea. Olimpiu Borzea… Olimpiu Borzea… Olimpiu Borzea… Şi tot mai tare mă tortura, tot mai tare mă chinuia, tot mai tare. Olimpiu Borzea… Olimpiu Borzea… a fost… a fost… şi plângeam, şi nu ştiam, nu mă puteam pricepe. Şi, până la urmă, mi s-a părut că văd prin pereţi. Părea că nu mai văd pereţii şi văd pe cineva, la o masă, stând aşa, aplecat, dar fără să-i văd faţa. Numai îl vedeam că stă aplecat, şi atunci mi-am dat seama că el ar putea fi cel care-mi provoacă mie acest chin. Şi am zis să nu facă lucrul acesta, pentru că e vorba de o mare nenorocire, sunt atâţia oameni care vor suferi enorm de mult din cauza aceasta. Însă el nu m-a ascultat. Şi mai departe mă făcea să… mă chinuia aşa de mult, mă tortura, până când trebuia să spun: Olimpiu Borzea, Olimpiu Borzea ne-a ajutat, Olimpiu Borzea ne-a ajutat. Pe urmă, mă lăsa. După un sfert de oră, începea cu tatăl meu. Tatăl meu… tatăl meu, şi plângeam, şi nu ştiam ce să mă fac. Tatăl meu… tatăl meu ne-a adus, ne-a adus alimente, ne-a adus alimente. Şi, până când nu spuneam că ne-a adus alimente, şi unde ni le-a adus, şi ce-a făcut, nu mă lăsa, nu-mi lăsa conştiinţa, nu mă lăsa gândul. Gândul părea că-mi imprima aşa, o putere, îmi imprima voinţă, aşa, nu ştiu cum să vă spun, că e prea greu, nu-mi dau seama.

L. H. L.: Vă injectau anumite seruri?

I. I.: Nu. Nici un fel de injecţie atunci. După aia mi-au făcut. Sau, poate, dacă mi-au făcut, mi-au făcut când eu credeam că-mi fac pentru rănile pe care le aveam. Am simţit că mă dor picioarele, mă dor genunchii, iar ei au zis că-mi fac nişte novocaină. Şi mi-au făcut nişte injecţii în muşchi. Cred că au fost infiltraţii. Şi aşa, mă lua cu altcineva. După ce termina, mă lua cu aia. Nu venea nimeni acolo să-mi spună: „Ia spune, tu ce ştii despre asta, despre asta.“ Nu, nimic. Poate înregistrau. Aveau camere din acelea de se putea înregistra sau… nu venea nimeni acolo să-mi spună că „ce vorbeşti tu“ sau…

L. H. L.: Să vă ajute, să vă scoată din starea asta.

I. I.: Nu să mă scoată, dar m-aş fi aşteptat, poate, ca Securitatea să se intereseze de lucruri care pe ei îi preocupa foarte mult. Eu aşa credeam. Şi să vină să mă întrebe în legătură cu… Nu mă întreba nimic. Şi tot aşa, cu foarte multe lucruri şi secrete familiale după aceea. Au început cu secrete familiale, lucruri care, poate, unele dintre ele, nici nu le-am mai ştiut de mult şi nu le mai ştiam. Mi le dădea. Nu voiam să spun, pentru că erau secrete familiale şi mă simţeam rău ca cineva să audă, cei care erau prin celule vecine să audă, ca şi cei care se plimbau prin faţa uşilor, caraliii aceia tuşeau şi râdeau, şi eu nu mă puteam pricepe. Doar că am început să bănuiesc că ar putea fi o stare de hipnoză.

L. H. L.: Vă rugaţi lui Dumnezeu?

I. I.: Da, foarte mult. Totdeauna am crezut în Dumnezeu, şi nădejdea El mi-a fost totdeauna. Şi tocmai de aceea am plecat la

munte, pentru că-i cunoşteam pe aceştilalţi, că sunt împotriva credinţei. Iar eu întâi am pus credinţa în Dumnezeu şi pe urmă am pus ţara faţă de care avem cu toţii datorie. Astea mi-au fost punctele de sprijin pe care le-am avut tot timpul.

Sub hipnoză, Ion Ilioiu a dezvăluit numele unor membri din grupul „Gavrilă“. Şi astăzi, Ion Ilioiu e grav bolnav. Iată diagnosticul expertizei medicale: Ion Ilioiu suferă de sindrom parafrenic, cu delir pseudohalucinatoriu. Boala a luat naştere în perioada de detenţie.

I. I.: Nimeni în sat sau în închisoare nu m-a cunoscut pe mine ca pe un nebun care să zică vorbe care nu erau spuse de un om sănătos la minte. De aceea, mă gândeam: oare să fie lucru rău? Să fie lucru diavolesc? Nu se poate. Pentru că eu am crezut tot timpul în Dumnezeu, şi Dumnezeu pe mine nu m-a lăsat. Şi aveam nădejdea că, odată şi-odată, Dumnezeu îşi va arăta puterea şi, până la urmă, şi-a arătat-o. Am început să strig la cel care mă hipnotiza aşa: „Lasă-mă, nu mă chinui. Dacă vrei, omoară-mă, nu mă mai considera om, consideră-mă un animal pe care-l tot loveşti zi şi noapte, o zi, două, trei, dar, pe urmă, îl laşi în pace sau îl omori. Omoară-mă sau lasă-mă-n pace. Şi, dacă sunt vinovat, judecaţi-mă şi faceţi ce vreţi cu mine, dar nu mă mai chinuiţi.“ Ei nu voiau să asculte. Nu ştiu dacă cei care mă controlau pe mine în conştiinţă erau cunoscuţi de toţi cei care erau pe aici. Poate nici ofiţerii, nici soldaţii, nici caraliii care erau nu ştiau cine este acela. Am dedus că Ministerul de Interne l-a adus pe omul acela care să mă ţină în starea asta de hipnoză. Cred că erau mai mulţi. Unul singur nu putea să mă ţină zi şi noapte, permanent. Nu eram torturat chiar permanent, dar în cea mai mare parte a zilei şi a nopţii. Că mă trezeam, că dormeam, îmi dădea nişte vise anormale, pe care nu putea să le aibă nici un om, nici un om sănătos, poate un paranoic. Nu puteam să visez aşa ceva cum îmi dădeau ei visele. De exemplu, când am adormit o dată, m-am trezit cu un şobolan pe piept. Mi se părea că e un şobolan foarte mare, care se uita în ochii mei şi nu puteam mişca nici mâinile, nici picioarele, nu puteam clipi, nu mă puteam suci, nu puteam să fac nimic şi nu puteam să mă apăr. Nu fugea de pe mine, dacă aş fi putut să mă mişc un pic, să-l fac să fugă de pe mine. Şi nu puteam clipi. Părea că şi ochii mi-s cimentaţi, cu pleoape cu tot, şi mâinile, şi picioarele. Şi am stat aşa neclintit, până când m-am trezit. O frică îngrozitoare, să vezi că ai un şobolan pe tine, care te-ar putea mânca de viu, şi să nu te poţi apăra. Altă dată, mă trezeam pe o prăpastie, pe o stâncă fără nici o crăpătură, nu mă puteam ţine de ea. Stăteam acolo ca o pasăre îngrozită, stăteam lipit şi nu puteam să mă ţin de nimic. Şi, sub mine, era aşa, ca un ochi de mare la 10 metri, şi eu cădeam direct acolo, în apa aceea. O groază, nu vă spun! „Banditule, criminalule“, aşa-mi spunea. Dacă am văzut că el îmi vorbeşte, aşa-i răspundeam şi eu: „Dacă eu sunt bandit, atunci controlează-mi toată conştiinţa şi vezi că eu n-am vrut să mă gândesc la altceva decât numai la Dumnezeu şi la ţară. Să fie bine pentru toată lumea şi, în special,

pentru cei săraci. Dumnezeu aşa a spus: să ajuţi pe cel sărac şi să nu-l laşi să sufere.“ Şi am spus: „Dacă dumneata crezi că eu am făcut rău, atunci loveşte-mă. Dacă nu, lasă-mă-n pace, pentru că eu numai la Dumnezeu m-am gândit şi numai la ţară.“ E adevărat că am fost convins că comunismul nu este ceva bun pentru societate. E adevărat, dar faptele mele dovedeau că eu n-am vrut ceva rău pentru oameni. N-am vrut să fiu eu mare, n-am vrut să fiu bogat, să urmăresc un avantaj personal. Am vrut ca în ţara noastră să fie bine. Prea mult timp a fost rău şi n-am avut ordine şi am tot fost înapoiaţi faţă de alte ţări şi a fost o viaţă mizerabilă, şi la noi nu se găseau oameni care să facă ce trebuie pentru ţara asta. Mă scuzaţi de momentele acestea de slăbiciune. (*Plânge.*)

După condamnarea, la data de 5 aprilie 1958, la muncă silnică pe viaţă, Securitatea regiunii Stalin, prin pana unui şef de anchete penale, colonel Stelian Alexandrescu, unul dintre cei care au slujit comunismul cu abnegaţia crimei, face cunoscut Secţiei C a Securităţii statului că nu este de acord cu sentinţa tribunalului, pentru motivul că: „Banditul Ion Ilioiu, fiind membru al bandei Gavrilă din munţii Făgăraş, a săvârşit aceleaşi fapte pe care le-au săvârşit şi restul membrilor, care şi-au primit pedeapsa meritată: condamnaţi la moarte prin împuşcare. Pedeapsă ce trebuie să i se dea şi sus-numitului.“ Astăzi, maiorul Stelian Alexandrescu locuieşte într-un luxos apartament proprietate personală din centrul vechi al Braşovului, Piaţa Enescu nr. 9. Şi, până nu demult, în locuinţa sa organizase o filială a Caritasului lui Ion Stoica. Ura diavolească a anchetatorilor îl urmăreşte şi astăzi pe Ion Ilioiu. Într-o scrisoare adresată lui Ion Gavrilă, el spune: „Iată, moşule, de ce mi-e atât de greu să mă întorc cu amintirile, să retrăiesc acel infern, căci, retrăind, sufăr la fel ca atunci, retrăind simt că acele coşmaruri stau la pândă la poarta conştientului.“

În cursul investigaţiei noastre, am făcut nenumărate drumuri la Braşov, la Făgăraş şi la Sibiu, acolo unde mai există martori ai răscolitoarei tragedii petrecute în anul 1955. Înaintăm greu prin ultimele ninsori, aşa cum greu pătrundem înţelesurile ascunse ale unei vânzări, cum o numeşte Ion Gavrilă Ogoranu, sau, în limbajul criptic al Ministerului de Interne, combinţie informativ-operativă. Acţiune prin care au fost lichidaţi capii rezistenţei armate din munţi. Băieţii Făgăraşului nu au mai ajuns în Grecia, deşi Securitatea le-a trimis paşapoartele şi bani. Opt paşapoarte pentru eternitate.

La începutul anului 1955, opt luptători rămăseseră în munţi: Ion Chiuşdea, Ion Gavrilă, Gheorghe Haşu, Laurean Haşu, Victor Metea, Ion Novac, Ion Pop zis Fileru, Remus Sofonea.

Fotografiile celor opt luptători

Octavian Paler: Cred că, pentru a înţelege curajul, tragedia şi deznădejdea rezistenţei armate din munţii Făgăraş – căci aceasta a fost rezistenţa din munţi: o epopee a curajului, a tragediei şi a deznădejdii –, trebuie să ne referim la atmosfera acelor ani. E vorba, aşadar, de prima parte a anilor ’50. Ani în care ne convingeam că Occidentul, obosit de războiul cu Hitler, îi lăsa

mână liberă lui Stalin în Est. Astfel că întregul Est european – şi noi împreună cu el – era de-acum la discreţia lui Stalin. Se închidea în jurul nostru o capcană a istoriei. În aceste condiţii, mi se pare aproape uşurinţă să glosăm prea mult pe marginea răbdării mioritice a românilor. Să ne amintim că, în acea perioadă în care munţii României se transformau într-un front de luptă împotriva ocupaţiei, nicăieri în Estul european, în nici o ţară din Estul Europei n-a existat o acţiune de protest împotriva regimurilor de ocupaţie de asemenea proporţie. Şi încă ceva. Nicăieri – aş putea cita Cehoslovacia sau aş putea cita Polonia – în ţările din Estul european, regimurile comuniste nu s-au năpustit cu atâta furie, cu atâta brutalitate şi, aş adăuga, cu atâta servilism împotriva ţărănimii, împotriva ţăranilor, aşa cum s-a petrecut la noi, unde ordinele lui Stalin au fost în modul cel mai servil urmate, trecându-se la impunerea sălbatică a cotelor, la înfiinţarea precipitată a colhozurilor, la o foarte sălbatică luptă de clasă. În acele condiţii, asupra satelor din Făgăraş, de la poalele munţilor Făgăraş, s-a năpustit o dublă teroare. Era, în primul rând, teroarea care năvălise asupra tuturor satelor din România, teroare care voia să evacueze istoria firească de pe uliţele satelor noastre şi să pună în locul ei, cu forţa, o istorie de import, în care activistul de partid lua locul lui Dumnezeu. La acea teroare, în satele din Făgăraş s-a adăugat o teroare specială, aceea rezervată satelor care aveau legătură cu rezistenţa armată din munţi. Iar această teroare se manifesta prin furia cu care s-a năpustit Securitatea pentru a căuta în toate satele de la poalele munţilor Făgăraş – căci în toate satele de la poalele munţilor Făgăraş exista cineva plecat în munţi – să caute deci gazdele partizanilor, să-i caute pe cei care le dădeau alimente, pe cei care-i tăinuiau – şi să caute, firește, informatori. Aici, aş vrea să fac o distincţie: tinerii – căci tineri erau cu toţii, cine putea rezista, de altfel, să doarmă în ploaie, să doarmă în zăpadă, aşa cum au făcut cei din rezistenţă? –, deci tinerii care luaseră calea munţilor trecuseră, într-un fel, Rubiconul, ei nu mai aveau cale de întoarcere. Probabil, romantismul lor iniţial s-a lovit de multe momente de deznădejde în a doua parte a luptei lor, când au văzut că nu aveau nici un fel de speranţă. Dar nu exista altă cale pentru ei decât, eventual, să încerce să fugă din ţară. În timp ce ţăranii de la poalele munţilor erau, firește, în altă situaţie. În acea vreme, nimeni nu se mai îndoia că se va deschide această capcană a istoriei. Ea rămânea închisă. Dar cu atât mai mult, cred, trebuie admirată perseverenţa ţăranilor, a învăţătorilor, a preoţilor. Aş putea aminti aici o foarte cunoscută reţea de sprijin din Viştea, condusă, dacă nu mă înşală memoria, de profesorul Olimpiu Borzea. Cu atât mai admirabilă a fost lupta acelor oameni care nu aveau nici un fel de speranţă, şi totuşi continuau să-i sprijine pe partizani, continuau să le ofere găzduire, continuau să le ofere informaţii, continuau să le dea alimente, fără să se teamă de faptul că-şi puneau în pericol viaţa, îşi puneau în pericol libertatea şi-şi puneau în pericol chiar gospodăria. Ceea ce rămâne admirabil şi ceea ce mă face să mă îndoiesc de

teoria pasivităţii româneşti este tenacitatea cu care acea reţea discretă de la poalele munţilor Făgăraş, alcătuită din ţărani, din intelectuali, din preoţi, din învăţători, a continuat să fie al doilea front al luptei din munţi.

Picturi ale lui Ştefan Câlţia

Fiecare dintre picturile lui Ştefan Câlţia, originar din Braşov, dar puternic legat de Şona, vorbeşte parcă despre drama pământului făgărăşean, alienat în fiinţa lui în anii comunismului de tot ceea ce era creştin şi românesc. Ţinutul cu şase râuri arăta ca o colonie penitenciară. La fiecare familie, erau oameni închişi şi condamnaţi. Cei mai buni. Dispăreau orele de religie, şi cântecele naţionale, şi monumentele feciorilor căzuţi pe front. Plugarii erau obligaţi să ajungă zilieri la colhoz. Tot mai des se auzeau împuşcături dinspre munţi – şi tot mai multe sicrie acoperite cu pânză roşie. Din mândra seminţie de odinioară, se mai păstrau cojoacele înflorate, cu tricolor, de la Alba Iulia.

L. H. L.: Există un cuvânt pe care-l întâlnim deseori în dosarele fostei Securităţi când e vorba despre ţăranii din Ţara Făgăraşului. Pentru că marea lor majoritate a ajutat, a sprijinit lupta din munţi, ei erau catalogaţi, etichetaţi drept reacţionari. Pentru că aţi trăit între reacţionari, bănuiesc…

Ştefan Câlţia (*pictor*)**:** Păi nu am trăit între reacţionari. Aproape toţi eram reacţionari. Pentru că reacţionar însemna să fii un om care să crezi că, odată şi-odată, răul va pleca dintre noi, să crezi că bunicul tău nu e un bandit, să crezi că fratele tău e un om la locul lui, să ai încredere în învăţători, în profesori, în vecini. Cu cât erai mai normal şi mai firesc şi mai iubitor de oameni, cu atât erai mai reacţionar. Deci noi toţi eram nişte reacţionari. Şi am rămas reacţionari.

L. H. L.: Dacă din trei case una era mai arătoasă, mai falnică şi aparţinea unui om din fruntea satului, un model, exact pe acela îl arestau, pe acela îl persecutau, pentru că era un model. Lupta asta cu modelele este o luptă cu binele dintr-un popor.

Ş. C.: Eu cred că asupra acestui neam s-a aplicat o deznaţionalizare foarte ştiinţifică, ca să spun aşa. Şi, prima dată, au fost luaţi şi duşi în puşcărie modelele. N-au fost luaţi numai legionari, ţărănişti, liberali. Au luat tot omul care putea să constituie un reper. Tot omul care avea curajul să spună „nu“ sau „da“ trebuia să dispară, ca lumea să nu mai aibă repere.

L. H. L.: Deşi purtaţi prin temniţe, ţăranii Făgăraşului şi-au răbdat cu eroism cătuşele şi chiar moartea. Vă amintiţi atmosfera acelor vremuri de prigoană? Ce se întâmpla în satul dumneavoastră, Şona?

Ş. C.: Bună parte din copilăria mea am petrecut-o în satul Şona, la bunicii mei, şi am trăit toată drama colectivizării. Nu s-a făcut nimic bine în aceşti cincizeci de ani. Iar brutalitatea cu care acei oameni candizi şi curaţi au fost obligaţi să intre în canonul artificial al comunismului e de nedescris. Întrebându-l pe un văr de-al meu mai în vârstă: „Cum a fost posibil să vă lăsaţi, să intraţi în

colectiv?“, el a zis: „Păi cel mai de necrezut lucru – şi nici acum nu-mi dau seama bine cum putea să se întâmple aşa ceva – a fost când am fost luat la Securitate, dus, băgat lemnul printre mâini şi picioare şi bătut la tălpi. Tata nu-mi mai dăduse o palmă de când eram mic.“ Eu n-am ştiut că oamenii pot fi bătuţi la tălpi. Am fost atât de îngrozit, şi acum mă gândesc cum pot fi oamenii bătuţi la tălpi.

În decembrie 1956, este arestată o mare parte din reţeaua „Viştea“, condusă de profesor Olimpiu Borzea. Pe bază de legendă. Legenda însemna o minciună. Omul era invitat cu un pretext oarecare şi, de la locul întâlnirii, ridicat de organele Securităţii. Şaptezeci de ofiţeri de miliţie şi securitate aranjează întâlnirile şi arestările. Toţi cei arestaţi au primit pedepse extrem de mari. Tribunalul Militar Sibiu i-a condamnat pe favorizatorii bandei Gavrilă după cum urmează: Eronim Albu, condamnat la zece ani de temniţă grea; Aurel Banciu, condamnat la douăzeci de ani muncă silnică; Ioan Bârsan, condamnat la muncă silnică pe viaţă; Moise Câlţea, condamnat la douăzeci de ani muncă silnică; Aron Clem, condamnat la cincisprezece ani muncă silnică; Timoftei Cotoros, condamnat la douăzeci de ani temniţă grea; Aurel Deişoreanu, condamnat la muncă silnică pe viaţă; Gavrilă Nicolae, condamnat la douăzeci de ani muncă silnică; Ion Leancu, condamnat la douăzeci şi cinci de ani muncă silnică; Octavian Munteanu, condamnat la douăzeci de ani muncă silnică; Ioan Muţiu, condamnat la douăzeci de ani de muncă silnică; Virgil Oancea, condamnat la douăzeci de ani temniţă grea; Gheorghe Ostăcioaie, condamnat la muncă silnică pe viaţă; Constantin Vulcu, la douăzeci şi cinci de ani muncă silnică; Ioan Vulcu, condamnat la muncă silnică pe viaţă. În total, sunt cincisprezece condamnări.

Olimpiu Borzea (*învăţător, conducător al grupului de sprijin „Viştea“*): În 1953, grupul a intrat în acţiune, formând reţeaua de sprijin „Viştea“.

L. H. L.: Cam câţi erau în acest grup?

O. B.: Păi grupul creştea. De exemplu, prima dată l-am luat pe Gheorghe Borzea, pe vărul meu, bărbatul Rozaliei, l-am luat pe doctorul Stanciu, de care eram legat din copilărie, l-am luat pe părintele dascăl, pe profesorul Remus Budac din Cârţa, natural, pe cumnaţii mei Vasile, care era de optsprezece atunci, şi Ion, student la Bucureşti. Au urmat apoi o serie de băieţi care s-au ataşat pe parcurs, de exemplu v-am amintit de Cristian Croitoru. Pe acesta l-am făcut om de legătură al nostru cu Gavrilă, pentru că, trebuie să subliniez, pe mine nu mă cunoştea din munţi decât Remus Sofonea şi, când nu putea el, Ion Ilioiu. Dar ei veneau cam împreună. Eu cu Gavrilă n-am vorbit decât la 1 decembrie 1990.

L. H. L.: Nu l-aţi văzut niciodată.

O. B.: Niciodată. Poate l-am văzut înainte, dar… ştiam că se ocupă de „frăţiile de cruce“ din zona asta. Eu eram la Sibiu. Dar un lucru trebuie să ştiţi: că, în 1953, în 1954 doctorul Burlacu de la Braşov cu profesorul Grovu au căutat să facă legătura cu grupul de

spioni, pentru că Grovu, când le-a spus lor că a venit – ulterior am aflat –, a venit Sabin Mareş, paraşutat în România cu un grup, cu Gavrilă Pop, cu Ilie Rada şi încă cu cineva, nu-mi amintesc acum. Voia să ia legătura cu cei din munţi. Între timp, în ziar a apărut ştirea că grupul de paraşutişti, în frunte cu Sabin Mareş, a fost descoperit şi executat. S-au dus lupte între ei şi Securitate şi i-au împuşcat. Ilie Rada a scăpat. Prin Ilie Rada, ei voiau să facă legătura cu grupul. Releul era doctorul Burlacu la Sibiu, doctorul Muţiu de la Spitalul Militar şi inginerul Andrei. Ăştia erau cei care aveau legătura cu Burlacu. Burlacu, prin Grovu, lua legătura cu mine. Iar eu, cu cei din munţi. Or, în 1954, a căzut Ion Ilioiu. Am aflat de la Sofonea. A venit la întâlnire singur. De obicei, venea cu el. Foarte abătut. „Dragă nenea Olimpiu, am o veste tristă, am avut o luptă. Ion, nu ştiu, a căzut mort, e rănit, e în mâinile lor – nu ştiu care e situaţia lui. Ne-am dat un punct de întâlnire, n-a mai venit acolo. Probabil că a murit. Dar dacă… «Dacă» ăsta e foarte periculos. Ce facem?“ Zic: „Măi, să facem noi o verificare: care dintre cei din reţeaua de sprijin «Viştea» au luat contact cu Ilioiu? Şi ştie Ilioiu de ei?“

L. H. L.: Pentru că ştiaţi că, în clipa când cădea în mâna Securităţii…

O. B.: Ştiam clar. Oricât ar fi de partizan, oricât ar fi de tare un tânăr, orice om ar fi – până şi Hristos a spus, când nu mai putea: „Doamne, dacă se poate, fă să treacă de la mine!“,[28] şi era Fiul lui Dumnezeu, nu? –, şi el tot om era. Am luat-o sub toate aspectele. Deci eu sunt primul vizat, socrul meu, soacra mea, copiii lor Ion şi Vasile, Cristian Croitoru, vărul meu Gheorghe Borzea. Doctorul Stanciu nu ştia de el, nu s-a întâlnit cu ei, cu Remus Budac s-au întâlnit la cabane, îi ştia. Şi mai erau şi alţii, Geama, de exemplu, de la Rucăr, învăţătorul Geama de la Rucăr, pe care îl ştia, poate şi echipa lui, că a avut vreo şase Geama de-ai lui în echipă. Eu ştiam numai de Geama, ei nu mă ştiau pe mine. Şi, în felul ăsta, am aflat că Ilioiu a fost cumva scos din luptă, fie viu, fie rănit, fie mort.

28. *Cf.* Marcu XIV, 36: „Avva, Părinte, toate-Ţi sunt cu putinţă. Depărtează paharul acesta de la Mine. Dar fie nu ce voiesc Eu, ci ceea ce voieşti Tu“ (*n.red.*).

L. H. L.: Povestea aceea că au fost duşi la morgă, să vadă, sau că li s-au arătat fotografii….

O. B.: Da. Dorinţa lui Remus era următoarea: „Dragă nea Olimpiu, dacă poţi, află pe toate căile ce s-a-ntâmplat cu el. Dacă a murit, să ştim că a murit.“ S-au arătat documente, adică fotografii la morgă sau undeva – că, dacă a murit, îl arată. Iar dacă n-a murit, n-arată nimic. Înseamnă că el e viu şi stă pe undeva ascuns şi va apărea. Or, a trecut timpul şi au apărut fotografiile. La Sâmbăta de Sus, s-au arătat fotografii celor care erau prieteni cu el, profesorului Grovu, învăţătorului Iov Popa, învăţătorului Bucur şi tuturor celorlalţi din sat: da, Ilioiu, cu burta tăiată, e mort. Mai era un cadavru acolo. I-am spus lui Remus, ne-am întâlnit. Asta a fost în 1954. Înainte de a pleca în munţi, m-a întrebat care e situaţia în zonă. I-am spus: „Mă, ăştia încep o presiune mare împotriva

ţăranilor. Vor să facă întovărăşire, să-i ducă cu zăhărelul, să se înscrie în întovărăşire. Şi i-a chemat pe cei mai sărăcuţi cu…, cei mai slabi de înger. Poate le dă bani, le face promisiuni, nu ştiu. Dar ar fi bine să-i punem puţin la punct.“ A fost şi părerea lor. Şi atunci, Remus Sofonea şi Gheorghe Haşu, că erau acum împreună, au venit la o întâlnire de felul ăsta. Ne-am întâlnit lângă casa lui Gheorghe Borzea din jos de sat, lângă calea ferată. Acolo, era o casă, la Torica Dancului, aşa îi spunea în sat. Stăteau doi mari din Bucureşti care se ocupau cu treaba asta. Şi, într-o seară, după ce a ieşit echipa adevărată de înscrişi în întovărăşire – noi îi cunoşteam –, i-am trimis şi pe cei doi acolo, îmbrăcaţi ca ceilalţi cu cojoc, cu recăle.[29] Au intrat acolo, au dat „bună seara“. „Ce doriţi, tinerilor?“ „Uite, vrem şi noi să vedem cum e cu întovărăşirea. Dacă ne puteţi primi şi pe noi.“ „O, cum! Noi ne bucurăm că tineretul vrea.“ Şi a început să le explice de una, de alta. Gavrilă menţionează în carte, dar prea scurt. A început o discuţie între ei. Când au fost convinşi cei de la partid că aceşti doi tineri sunt hotărâţi să se înscrie, le-au dat nişte cereri de înscriere. Au întocmit ei cererile de înscriere şi le-au dat stiloul să scrie. Zice: „Nu, că avem noi stilou.“ Au scos pistolul din buzunar şi Sofonea şi Gheorghe Haşu şi au spus aşa: „Dacă mâine dimineaţă, cu primul tren, n-aţi părăsit Viştea, vă părăsesc creierii capul! Ghiţă, ieşi afară tu, şi eu rămân aici.“ Ghiţă Haşu a ieşit, a deschis întâi fereastra şi, cu pistolul, de afară, din fereastră, îl apăra pe Remus, ca să iasă el din casă. „Pistoale aveţi?“ „Avem.“ „Puteţi să le păstraţi. Noi n-avem nevoie de ele. Staţi înconjuraţi. Dacă faceţi uz de ele, s-a terminat cu voi, să ştiţi, şi cu toţi oamenii care sunt înscrişi la voi.“ Au luat o listă de oameni care erau înscrişi la ei, după aceea mi-a arătat-o şi mie. Îi ştiam de fapt. După aceea, a ieşit şi Sofonea de acolo – şi au plecat. Dimineaţa, cu primul tren, aceşti doi tovarăşi viteji de la Bucureşti au părăsit Viştea, şi astfel s-a blocat continuarea întovărăşirii în Viştea. Până în 1962, când ştiţi ce s-a întâmplat: s-a forţat colectivizarea. La proces, unul dintre punctele de acuzare foarte serioase a fost şi ăsta: frânarea colectivizării agriculturii. „Banditule, când noi am spus să se predea, ai spus: «Nu, nu vă predaţi, pentru că, orice aţi face, prin orice aţi trece, noi vă ajutăm.» Tu ai făcut asta. Eşti autorul moral al rezistenţei lor.“ Noi aveam clemenţă pentru ei, clemenţă.

29. Recăl, *pl.* recăle (*reg.*), haină scurtă de postav pe care o poartă femeile iarna în locul cojocului (< magh. *rekli*) (*n.red.*).

În octombrie 1954, este arestat doctorul Nicolae Burlacu, cel care alcătuia, împreună cu Olimpiu Borzea, Ioan Grovu şi Remus Budac, legătura directă cu cei din munţi. Este eliberat, dar i se cere să coopereze cu Securitatea. N-o va face niciodată. În martie 1955, convocat, tot printr-o legendă, la Secţia de Artă şi Cultură din Făgăraş, profesorul Olimpiu Borzea este literalmente răpit cu un camion de colonelul Crăciun şi condus la Securitatea din Braşov. Coloneii Aurel Moiş şi Ernest Daitler îi cer să le facă legătura cu bandiţii din munţi. Promite doar pentru a câştiga timp şi a-i ajuta pe

băieţi. Nimeni nu ştia cum a fost în fapt deconspirat grupul. Nimeni nu se gândea atunci la profesorul Ioan Grovu.

Fostul sediu al Securităţii din Braşov

Olimpiu Borzea: M-am dus la Cârţa, l-am anunţat pe Remus Budac ce s-a întâmplat. Să-l anunţe pe Gavrilă că Vişţea a căzut. Să nu mai vină, să evite zona noastră, pe cât posibil. Sau, dacă trebuie, să vină cu prudenţă. Toate locurile pe care le-am avut fixate pentru corespondenţă s-au desfiinţat. M-am întors acasă. Mi s-a spus că Grovu s-a întors imediat din regat şi a dispărut. Îmi scrie o scrisoare că a sosit timpul ca el şi Burlacu să plece în străinătate. După ce am primit această scrisoare, la câteva zile, colonelul Moiş mă întreabă: „Grovu a fugit de acasă, fă tot posibilul să-l găseşti, să ne spui unde se află, pentru că-l căutăm şi pe el. I-a văzut cineva pe el şi pe Burlacu prin zonă.“ Deci el căuta să-mi întărească convingerea că aş putea să-l întâlnesc pe Grovu. M-am dus acasă, i-am adunat pe prietenii mei şi le-am spus: „Măi, suntem într-o situaţie grea. Nu ştiu ce s-a-ntâmplat, dar nu e bine.“ N-am putut să-i alarmez, pentru că trebuia să-i pregătesc, ştiţi. Că erau ăştilalţi, aşteptam să vină primăvara, să-i ajutăm, să-i dăm drumul mai departe la treburi. Era problema cu străinătatea, cu plecarea. Vine Grovu, prin curierul respectiv îmi fixează o întâlnire pe 10 sau 11 aprilie, să mă duc la Sibiu, în faţa bulevardului, între ora 1 şi 2, îmbrăcat cu lodenul meu, cu doliu la butonieră şi în mână cu cartea de limba română de clasa a VII-a sau a VIII-a cu poza lui Eminescu. Aşa am făcut. Am luat o maşină şi m-am dus către Voila. De acolo, cu altă maşină m-am dus la Sibiu, m-am dus la locul fixat, acolo, la ora exactă, m-am ridicat de pe bancă, mi-am aprins o ţigară şi am mers către bulevard, înspre tribunal. Un tip drăguţ, cu părul dat pe spate, vioi, foarte simpatic, îmi spune: „Urmează-mă la douăzeci-treizeci de metri.“ El a plecat înainte, eu după el. M-a dus pe Strada Nocrişului, a intrat într-o casă, eu am mai stat puţin aşa, am încetinit pasul, m-am apropiat de poartă. Era o casă retrasă puţin de la stradă, în faţă era un gard cu zid jos şi drugi de fier sus. În mijloc era un trotuar, în partea dreaptă o grădinuţă, în stânga o grădinuţă. Şi era, în partea dreaptă, un om mai în vârstă, un sas în haine de piele, mai jerpelit, care săpa acolo. Am dat bună ziua şi am întrebat dacă e cineva acasă. Zice: „Da, este.“ Se uita cu o figură foarte amărâtă, foarte tristă. Am intrat pe uşă. Era un coridor. Domnul care m-a dus a ieşit din partea stângă de pe uşă şi m-a poftit: „Poftiţi înăuntru.“ Am intrat, s-a prezentat: „Costică Niculescu, sunt prietenul lui Grovu, am venit la dumneavoastră. Vine şi el imediat.“ Şi a început să mă-ntrebe de una, de alta. Zice: „Nu cumva aveţi cocoşei?[30] Că Ion a vândut o vacă şi a luat o sută şi ceva de cocoşei şi i-ar mai trebui… Noi facem trecerea peste frontieră, dar trebuie să plătim: la graniţa cu Bulgaria, maşina de la graniţa noastră până la graniţa Greciei, iar acolo pe grănicerii greci.“ Şi numai cu valută forte puteai face aşa ceva. „Ascultă: eu, în afară de suflet, n-am nimic, nici o valută, nici nu ştiu ce sunt ăia «cocoşei» şi n-am ce discuta cu dumneavoastră. Pe mine m-a chemat prietenul meu.

Când vine, cu el am ceva de discutat. Dacă vrei să discutăm alte probleme, bine, dacă nu, nu.“ Eu aveam pistolul în buzunar. Vine Grovu, cam sărăcăcios, nebărbierit, faţa trasă, obosit, cu lacrimi în ochi mă sărută, stau cu el de vorbă. Ăla pleacă, iar eu zic: „Mă, Ioane, cine ţi-a dat ţie voie să mă deconspiri, să-i spui ăstuia de mine?“ „Păi, uite, acolo, cu Burlacu am aranjat treaba asta, să putem lua legătura cu moţii care ne-au aranjat să plecăm.“ „Cum să iei legătura cu moţii? Păi cine garantează pentru el?“ „Păi Burlacu şi cu mine.“ Dar mergem noi întâi. Stabilim un consemn, că şi el, Niculescu, mi-a spus: „Stabiliţi un consemn cum vă convine şi, când vă vine consemnul, sunteţi de acord că lucrurile s-au rezolvat şi pot veni şi prietenii dumneavoastră.“ Am stabilit consemnul. Unu: să trimită o scrisoare, pe pagina a doua, rândul întâi, să apară un cuvânt în care intră triftongul „-oai-“, la mijloc alt rând, iarăşi triftongul „-oai-“ – se găsesc mai greu cuvinte din acestea –, şi ultimul la fel. Doi: să vorbească Burlacu la Radio Paris despre medicină, starea sănătăţii în republică, iar Grovu, tot la Radio Paris, despre învăţământ în regiunea Stalin. Şi, când astea sunt băgate şi aflăm despre ele, sunt date ca să le prindem şi noi, atunci suntem de acord. Bine. Mi-a dat o mie de lei, să-i dau soţiei sale. El a plecat, eu am rămas cu Costică Niculescu câteva minute, şi-am plecat la gară. Am venit acasă, i-am întâlnit pe băieţi şi le-am spus care este treaba. Mi-au spus ai noştri, din reţeaua de sprijin: „Trebuie să fim foarte atenţi, să vedem cine e ăsta, să căutăm cine este.“

30. Cocoşel: (*fam.*) monedă franceză de aur (în valoare de douăzeci de franci) pe care este gravat cocoşul galic; *p. gener.* (orice) monedă de aur. Deţinătorii de monede de aur care nu le predau statului comunist erau pasibili de pedeapsa cu închisoarea (*n.red.*).

L. H. L.: Dumneavoastră aţi avut de la prima întrevedere cu Costică Niculescu vreun semn de îndoială?

O. B.: Nu.

L. H. L.: Părea un om cumsecade?

O. B.: Foarte cumsecade şi pus la punct.

L. H. L.: Haina nu arată nimic despre un om.

O. B.: Nu e vorba de haină. Că era modest îmbrăcat atunci. A venit altă dată mai elegant. Dar era în temă şi vorbea foarte frumos. Am auzit mai înainte că ar fi fost ajutor în puşcărie, că ar fi fost ajutor de comisar şi ar fi fost în puşcărie la Făgăraş şi de acolo a fost scos ca să le fie lor de folos. După aceea, am auzit, mai târziu, anul trecut, că a făcut şi cursul de teologie, de popă.

Carte de imobil: strada Theodor Aman nr. 42 din Bucureşti

Securitatea a construit o adevărată legendă, care dăinuie până astăzi în rândul supravieţuitorilor din Făgăraş în legătură cu personajul Constantin Niculescu. Din cauza lui, sute de oameni au făcut închisoare şi tot din cauza lui luptătorii au luat drumul morţii. În Arhiva SRI, n-am găsit nici un fel de date în procesul grupului. Numele lui nu apare decât o dată sau de două ori, scăpat în declaraţiile inculpaţilor. Prin muncă informativă proprie – ca să preluăm termenii fostei instituţii care-şi mai apără cu străşnicie

secretele –, am reuşit să-i conturăm o biografie. Costică Niculescu este născut la 9 iunie 1915, în oraşul Constanţa, strada Valea Albă. A lucrat de tânăr la poliţia din Constanţa, secţia moravuri. Este condamnat la cinci ani şi jumătate de închisoare, pe care cei apropiaţi ştiu că i-a petrecut la Făgăraş. Toţi anii sau numai o parte. În acest timp, este recrutat şi de Securitatea din Oraşul Stalin. Are trei copii din patru căsătorii. În perioada misiunii „Grecia“, a locuit în strada Theodor Aman nr. 42 din Bucureşti, într-un apartament care era folosit de Securitate drept casă pentru misiuni speciale. De fapt, întregul bloc a suferit o mişcare de locatari neobişnuită: o sută treizeci de persoane au fluctuat în zece ani. De altfel, după mărturia soţiei din acea perioadă, deşi nu avea nici o slujbă, Costică Niculescu era mereu plecat în delegaţie câte o săptămână.

Băieţii din munţii Făgăraş. Episodul 6

Crestele munţilor Făgăraş. Imnul Carpatinilor Făgărăşeni, compus de Nicolae Mazilu, a răsunat pentru prima oară în munţi, în iulie 1950. Documente de arhivă. Cântec şi dans românesc. Filmări realizate, în anul 1929, în comuna Drăguş, cu prilejul cercetărilor sociologice efectuate de Dimitrie Gusti şi Mircea Vulcănescu

Din comuna Drăguş, leagăn nealterat de tradiţie şi de conştiinţă naţională, s-a ridicat luptătorul Remus Sofonea.

Preot Victor Dâmboi (*condamnat la zece ani de muncă silnică pentru complicitate la crima de uneltire*): Din satul Drăguş era un băiat fugit, elev de liceu, Remus Sofonea, a cărui soră a venit la mine şi mi-a povestit cum poate să-şi ajute fratele. Una dintre metodele de ajutorare ale lor erau cămările descuiate: nu încuiam niciodată cămările. Cum satul Drăguş era în formă de stea, la oricine intra fratele acesta, Remus, găsea de mâncare, împreună cu alt fugar, care venea din munţi. Căutam să-i aprovizionăm şi să le trimitem veşti despre ceea ce se întâmplă în ţară şi în lume. Sigur că tragedia lor a venit după doi-trei ani, când s-au infiltrat printre ei trădătorii. Şi aş vrea să-l menţionez pe marele trădător al fugarilor, pe Ioan Grovu. Băieţii au văzut că juca un rol dublu: cu noi se arăta prieten, iar, pe de altă parte, se ducea şi ne turna la Securitate. Aşa a căzut Olimpiu Borzea, aşa am căzut eu mai târziu. Eu am fost ultimul arestat, pentru că pe Gavrilă nu l-au prins. Ei credeau că eu, prin taina spovedaniei pe care o făceam la diferite persoane din sat, aş fi putut să ştiu de la oameni pe unde este.

Fotografia lui Remus Sofonea. Mormântul lui în curtea lui Borza

Olimpiu Borzea (*învăţător, conducător al grupului de sprijin „Viştea“*)**:** Dragă Remus, a vrut bunul Dumnezeu să treacă patruzeci de ani de la acel 10 iunie, când ai fost adus aici, la mine, de către vărul meu şi de nenea Victor rănit, ca să te putem salva. Au trecut patruzeci de ani de când sufletul tău a plecat la toţi ceilalţi camarazi ai tăi, camarazi de luptă pentru crucea lui Hristos, pentru destinul fericit pe care-l doreaţi voi şi noi cu toţii şi întregul popor pentru neamul nostru românesc. Şi acum, bunul Dumnezeu a vrut ca, prin mila lui, să ne bucurăm şi noi, alături de trupul tău, care şi-a topit carnea aici, sub picioarele noastre, unde este acest modest mormânt. Oasele tale au fost luate de Securitate, duse şi aruncate în colţul cimitirului din Viştea. A vrut bunul Dumnezeu ca această zi de duminică, 3 septembrie, să fie o zi de bucurie, o zi de mare bucurie, ca noi, cei de pe pământ, să ne întâlnim cu voi toţi, cei care aţi plecat în cer, tu, Remus, Ion Chiuşdea, Laurean Haşu, Nelu Novac, Victor Metea, Ghiţă Haşu, Jean Pop. Iar de la noi a plecat Gheorghe Borzea, a plecat doctorul Stanciu, a plecat Ionel Cristian. Ceilalţi trăiesc şi au nădejde într-o zi mai bună pentru neamul

acesta şi pentru ei. Bunul Dumnezeu să te ierte, iar pe noi să ne ajute să fim demni de jertfa voastră, să facem de-acum înainte tot ce am făcut şi până acum, să-l iubim pe Dumnezeu, să ne iubim ţara, să ne iubim familia şi să-l iubim pe aproapele nostru. Să-l ajutăm totdeauna pe fratele nostru căzut în nenorocire, să nu-l lăsăm.

[*11 iunie 1955: cad Sofonea şi Haşu*]

Într-una dintre zilele lunii iunie a anului 1955, Remus Sofonea şi Laurean Haşu, asemenea celor doi fugari din Obreja, îşi caută adăpost la marginea satului Viştea de Jos. Remus este rănit grav la picior.

Olimpiu Borzea: Eram la repetiţie, la o piesă de teatru, la cămin. Vine nevastă-mea, mă cheamă acasă: „Vino, măi, până acasă, că e un om care vrea să vorbească cu tine.“ Vin acasă. Era nenea Victor Şandru, un om care stă în capul satului, om care făcea parte din rezistenţa pasivă, cum făcea parte toată Viştea de Jos. Din cea pasivă, că cea activă eram noi. Adică cea organizată eram noi, iar cea activă erau băieţii din munţi. Astea erau cele trei tipuri. Vin aici, îmi dă o scrisoare: „Implor mila lui Dumnezeu şi ajutorul vostru. Sunt rănit. Remus.“ Îmi spune: „Domnule Borzea, la mine e băiatul ăla pe care l-am întâlnit noi de dimineaţă în holdă şi i-am dus nişte mâncare, i-am dat o pereche de pantaloni. A venit seara şi mi-a spus că e rănit colegul lui, cel din Drăguş.“

Cu ajutorul vărului său, ţăranul Gheorghe Borzea, învăţătorul, îi aduce pe cei doi fugari acasă la el într-un car cu grâu proaspăt cosit. Îi spală rana lui Remus Sofonea. Le schimbă la amândoi hainele. Îi îmbărbătează şi pleacă după medicamente şi după doctori.

Olimpiu Borzea: Nu era nimeni acasă. Poarta era încuiată. Am venit aici, am deschis uşa la bucătărie, în partea aceea. Mirosea a fum. „Ce Dumnezeu o fi aici?“ Deschid uşa cealaltă. Când deschid uşa, în faţa mea un tablou îngrozitor: Remus Sofonea – jos, pe podea, cu pistolul pe piept, cu capul spre uşă, Laurean Haşu în partea cealaltă a mesei, jos, cu pistolul în mână, într-un lac de sânge. Mişca încă mâna. M-am dus la Remus, am pus mâna pe el. O fi trecut poate o jumătate de oră, patruzeci de minute, nu pot să spun exact cât a trecut de la plecarea mea până la venire. Era mort. Intrase glonţul prin tâmpla dreaptă şi i-a ieşit prin tâmpla stângă. Lui Laurean Haşu, îi intrase glonţul pe aici şi ieşise pe aici.

L. H. L.: Trăia.

O. B.: Trăia. L-am ridicat de jos, l-am aşezat pe scaun, l-am spălat, i-am făcut primul pansament, i-am făcut injecţia contra tetanosului, i-am dat calmant, vitamina C, vitamina K, i-am dat hemosistan. I-am dat tot ce am avut la îndemână. Şi l-am pansat. L-am aşezat pe pat. Remus era jos. Nici o picătură de sânge n-a mai curs din el. Nici o picătură. La Haşu, era o baltă întreagă de sânge care începuse să se închege. „Ce-aţi făcut, măi, Laurene? Ce-aţi făcut, domnule?“ Nimic: o privire tulbure – era un tip brunet, cu mustăcioară şi micuţ –, se uita la mine, n-a putut să vorbească. L-am spălat bine, l-am aşezat în pat. Am aprins candela la căpătâiul

lui Remus. Gheorghe trebuia să vină, ca să meargă la Sibiu cu trenul, să-l aducă pe doctorul Delea, chirurgul nostru. Sora doctorului Stanciu, care este vizavi de mine, e bolnavă. Am vorbit cu ea şi spune că nu poate vorbi, că e bolnavă şi nu se poate scula. Lasă, că poate fotografiază casa voastră, casa doctorului Stanciu. Zice: „Olimpiu, eu mă duc.“ „Te duci la Braşov, să-l anunţi pe Lucian, să vină încoace.“ Era internist doctorul Lucian Stanciu, omul nostru. Şi, în felul ăsta, când am găsit această tragedie, venise Gheorghe, vărul meu, să meargă la Sibiu. „Gheorghe, uite ce s-a întâmplat: nu te mai duci nicăieri, stai pe loc să vezi ce se întâmplă cu el, mai trăieşte, nu mai trăieşte.“ Pe masă, un bilet: „Fraţilor, noi am murit. Credem că e mai bine pentru noi, pentru voi şi pentru aceşti oameni care au sacrificat atâtea pentru noi.“ Semnează „Leul“. Era pseudonimul lui Laurean, iar al lui Sofonea era „Brâncoveanu“. Acesta era ultimul tablou cu cei doi băieţi pe care eu i-am adus în casa mea vii, cu speranţa că bunul Dumnezeu ne va ajuta, să-i pot ajuta, la rândul meu, să se poată întoarce în munţi. Lucrul acesta n-a mai fost posibil. Doctorul Stanciu – s-a dus mama lui mai târziu la Braşov, să-l anunţe – a venit. Trecuseră şapte zile. Pentru Haşu – era între viaţă şi moarte –, am făcut eu tot ce trebuie. Îl întrebam indirect pe doctorul Orăşteanu, o mai întrebam pe farmacista de aici, cam ce ar fi dacă aşa şi pe dincolo. Făcusem şi eu ucenicie la spital, în timpul frontului, am fost rănit şi am stat aproape un an în spital, şi ajutam la sala de pansat, făceam injecţii, mă pricepeam la toate şi ştiam.

L. H. L.: Glonţul nu i-a atins creierul. Nu i l-a atins.

O. B.: Da. Nu era atins creierul. O fi presat creierul, că nu judeca, nu mai ştia nimic de el. Făcea pe el. L-am spălat eu, l-a spălat nevastă-mea. A stat o lună de zile la noi, până l-am pus pe picioare. După douăzeci de zile, l-am sculat, l-am îmbrăcat şi am ieşit cu el prin sat. Seara, mă plimbam în sus şi-n jos. Nu mă-ntreba nimeni. Era un prieten de-al meu. Dar a murit. Prin grădină l-am scos. Pridvorul ăsta nu era închis. Pe partea aceea l-am scos. Am făcut o groapă adâncă, l-am învelit într-un cojoc, după aceea am pus pe el un cearşaf. Am avut o cruce din fier, care se pune pe casă. Am pus-o înăuntru, în groapă, şi l-am acoperit. Copilul a spus rugăciunea „Tatăl nostru“ şi l-am acoperit cu pământ. Pământul l-am udat cu lacrimile noastre. A murit un adevărat luptător, bun creştin, un băiat deştept, pus la punct, inteligent, cinstit, cu toate calităţile pe care trebuie să le aibă un prototip de român adevărat. La două-trei zile, a apărut rondul de flori pe locul unde l-am înmormântat, iar seara o bancă. Aţi văzut nişte fiare acolo, căci banca s-a stricat, s-a uzat. Pe banca aceea, în fiecare seară, cu copiii, aprindeam câte o lumânare. Se uitau şi se jucau cu lumânarea şi, după aceea, se culcau, iar eu rămâneam cu nevastă-mea, citeam câte o rugăciune şi ne gândeam la el.

Osemintele lui Remus Sofonea nu sunt lăsate să-şi doarmă somnul de veci. Sunt aruncate într-o margine de sat, spre a nu mai fi îngropate creştineşte niciodată.

Viorica Sofonea Rogozea (*sora lui Remus Sofonea*): În 1956, atunci am auzit noi că e mort, dar nu ştiam unde. Mai târziu am aflat că la domnul Borzea în Viştea de Jos. Când a venit Securitatea de a căutat la domnul Borzea atunci numai am auzit că l-a găsit acolo şi de acolo l-a luat şi l-a mutat în cimitir la Viştea de Jos. Dar noi n-avem dreptul să ne ducem nicăieri. Mă mai duceam în Viştea şi dam să intru la cimitir şi nu ne da voie. La sfatul popular îmi spunea: să nu cauţi acolo, să nu calci acolo. Şi veneam acasă tot necăjiţi, ce să facem.

28 iunie 1955: dispar Laurean Haşu şi Ion Novac

Abia înzdrăvenit, Laurean Haşu se întâlneşte cu Costică Niculescu. Ia parte la această întâlnire şi Gheorghe Haşu. Ei găsesc foarte bun planul profesorului Grovu de a pleca în Grecia. În Grecia ar fi un comandament american pentru Europa de Est. Olimpiu Borzea face rost de două costume de haine pentru cei care pleacă în primul eşalon: Haşu şi Novac.

Laurean Haşu pleacă în Grecia.

Costică Niculescu a venit cu cinci-şase buletine de identitate emise de Miliţia Judeţului Constanţa şi 10.000 de drahme. Laurean Haşu ia trenul din Viştea de Jos. Scrie o scrisoare că a ajuns cu bine în Grecia. Familia lui Laurean Haşu va suporta timp de cinci ani percheziţii şi anchete. În special, sora lui.

Sora lui Laurean Haşu: Au început, prin anii 1950, să mă aresteze. Mă duceau la Securitate, mă ţineau câte trei-patru zile. O dată, m-au ţinut o săptămână. M-au bătut, m-au legat. Pe două mese m-au aşezat şi m-au bătut la tălpi. De atunci, de la loviturile pe care le-am primit la talpă, piciorul stâng mă doare şi-acum. Şi, după ce treceau câteva zile, ne arestau iarăşi şi pe mine, şi pe fratele meu, ne luau de acasă, pe tata şi pe toţi ne băteau. Au venit o dată acasă, eu nu eram. L-au luat pe fratele meu şi l-au agăţat de grindă, în casă, la sora mea, şi acolo l-au bătut. Şi pe tata l-au bătut la Securitate, nu o dată, de mai multe ori. Şi pe fratele meu, care acum e mort. Şi după ce am venit de la puşcărie mă mai cercetau. Veneau şi noaptea. Era casa toată înconjurată de Securitate, mereu. După ce am venit, în ’54, de la puşcărie, în ’55 l-au arestat pe fratele meu. Pe noi ne-au ţinut o săptămână închişi în casă. Nu puteam ieşi din casă. Numai noaptea.

Documente din Arhiva SRI

La numai o lună, cu aceeaşi serie de bani greceşti daţi de acelaşi Costică Niculescu, se hotărăşte şi plecarea lui Ion Novac. La percheziţia corporală efectuată în ziua arestării, i se găsesc: o sticluţă cu împărtăşanie, un buletin de identitate pe numele Vasile Sasu, emis de Miliţia Judeţului Constanţa. Cum au ajuns ceilalţi în Grecia? Neprimind nici un mesaj de la Gavrilă şi de la Ion Pop, care rămăseseră dincolo de Olt, Gheorghe Haşu îşi cheamă sora, pe Victoria Trâmbiţaş, şi o roagă să-l anunţe şi pe Victor Metea din Ileni.

28 iulie 1955: dispare Gheorghe Haşu.

Victoria Haşu-Trâmbiţaş (*sora lui Gheorghe Haşu*)**:** M-am dus, doamnă, în Ileni, dar atât am fost de… atâtea emoţii am avut. M-am dus îmbrăcată, doamnă, într-un fel şi, când am ajuns în Ileni – era în timpul secerei –, m-am băgat în curte şi am zis: „Leică Vergină, m-a trimis Ghiţă să se ducă Victor să se întâlnească unde ştie.“ Zice: „Bine, Victoria, lasă că-i spun eu, dar – zice – bagă-te la vecina asta şi întreab-o dacă nu-i trebuie femei la secere“ – că eram urmărită pas de pas. Şi aşa am făcut cum a zis ea. M-am băgat la o vecină, am întrebat-o dacă nu-i trebuie femeie la secere. Dar era la amiază. Zice: „Mai bagă-te şi la aia din sus.“ M-am băgat şi la aia. Nu, nimeni. Când am ieşit din capul Ileniului, ca să nu mă cunoască m-am gândit eu aşa: eu mă duc, sunt urmărită, pe urmă mă vede cum sunt îmbrăcată, mă ia, mă duce, iar mă bate. Dar eu pentru Ghiţă, zic, mă duc unde mă mână. Şi mi-am luat haine în traistă şi m-am schimbat, doamnă, şi cârpa[31] şi rochia şi papucii, totul, din cap până-n picioare m-am schimbat cu alte haine, să nu mă cunoască. Şi m-am dus şi am chemat. S-o fi-ntâlnit. Pe urmă, îmi pune un bilet că, în cutare seară: „Tu, ne duce tot câte doi în Grecia. Dar – zice – nu ştiu, ne duce în Grecia, nu ne duce, că nu mai putem să stăm, nu mai putem sta, că suntem descoperiţi.“ Şi eu zic către mama, când m-a mânat mama, am venit cu ea de la secere, şi mama s-a temut şi am plecat. Eu am minţit pe bărbat că: „Vai de mine şi de mine, mi-a trimis vorbă băiatul ăsta de la liceu“ – băiatul meu cel mare era la liceu –, şi cum să mă duc eu altfel, doamnă, că el mă-ntreba: „Dar unde te duci?“, dar eu am făcut aşa, tot îmi făceam eu socotelile în cap. Zic: „Măi, mi-a trimis vorbă băiatul să mă duc până la liceu, ăsta a făcut ceva la liceu, măi, trebuie să mă duc neapărat.“ Şi am intrat în casă, am pus iapa la şaretă şi m-am dus în Făgăraş. Mama, săraca, a venit cu mine din Teleaga, în câmp, până acasă. Şi zice către mine – erau copiii ăia de la urmă, gemenii, erau numai de opt luni –, zice mama către mine: „Tori, Tori, eu parcă văd că tu mă laşi să-ţi cresc eu copiii ăştia.“

31. Cârpă (*reg.*), basma pe care o poartă pe cap sătencele măritate (*n.red.*).

15 august 1955

Gheorghe Haşu, Ion Chiuşdea şi Victor Metea pleacă în Grecia. În aceeaşi zi, ei sunt în arestul Securităţii. Ion Chiuşdea, profesorul, ducea cu sine o carte de rugăciuni, Izvorul vieţii, şi o sticluţă cu fărâmituri de pâine în ea, învelită în cârpă albă. În ceea ce-l priveşte pe Victor Metea, aceleaşi corpuri delicte la percheziţie: o carte de rugăciuni şi o sticluţă cu împărtăşanie.

Victoria Haşu-Trâmbiţaş: Şi m-am dus la informaţii şi am zis: „Doamnă, mai e vreun tren să vină de la Piteşti astăzi?“ Zice: „Mai e la ora 9.“ Şi eu, de acolo, de la 5 şi până la 9, nu m-am mişcat. Şi am văzut, cum v-am spus, că doi domni i-au dus şi i-au pus într-o maşină, doamnă. Era o pătrăţică albă, una neagră, una albă, una neagră – şi eu mă tângui şi-acum, mă tângui, doamnă, mi-am zis: „Ce am fost eu proastă, că eu am fost destul în Bucureşti şi am luat taxi şi mă duceam până în Strada Polonă cu taxi. De ce n-oi fi luat

un taxi, să mă duc după maşină, să zic: «Domne, mână tot după maşina asta, să văd unde merge maşina asta.»“ Şi n-am ştiut nimic doi ani de zile. El a zis către mine, când ne-am despărţit, atunci, ultima dată: „Eu, dacă ajung în Grecia – tăticul meu era bolnav cu rinichii şi avea nişte injecţii din Germania, i le băga pe sub piele –, eu îi trimit lui tăticu, zice, injecţiile alea. În caz că ne duce la Securitate, nu-i mai trimit nimic.“ Zice: „Secretul ăsta nu ni-l ştie nimeni, numai noi, numai noi“, zice. „Nu-l ştie nici un om de legătură. Numai noi.“ Şi zice: „Dacă o fi să ajung în Grecia, îi trimit medicamentele ca să ştiţi că suntem în Grecia. Dacă ne duce la Securitate, nu trimit nimic.“ Şi, doamnă, au venit medicamentele! Au venit medicamentele! Gata, noi… numai Securitatea nu mai venea. Înainte, venea Securitatea, doamnă, părea că merg maşinile pe Calea Victoriei – că atunci nu prea mergeau maşini. Şi copiii ăştia ai mei care erau gemeni ieşeau la portiţă şi se băgau în curte şi ziceau către mama: „Maică, maică, hai de vezi, că iar au venit danţahoţii.“ Nu puteau zice „Securitatea“. „Au venit danţahoţii, maică, iar.“ Că veneau de ne făcea percheziţie şi la ai noştri, şi aici, şi… Doi ani de zile am fost liniştiţi că, dacă au venit medicamentele, sunt în Grecia. La doi ani de zile, tot în timpul secerii, iată-l pe Fileru: „Tu, Tori, unde-i Ghiţă?“ La mine a venit, nu s-a dus la nimeni. „Unde e Ghiţă?“ Zic: „Mă, Jane, eu aşa ştiu că Ghiţă e în Grecia, dar uite, acum, într-o zi, m-am întâlnit cu unul din Berivoi, neam cu noi în Făgăraş şi a zis: «Tu, Tori, tu ştii ceva? Eu am fost martor la Sibiu, la Ghiţă.» Eu am zis: «Hă!» Chiar aşa am făcut. «Ghiţă e în Grecia.» «Tu, Tori, eu l-am văzut pe Ghiţă, eu am fost martor.»“ N-am crezut atunci, dar, după aceea, iacă vine şi Jean. Şi eu îi spun lui Jean aşa: „Măi, Jane, noi, până acum, am ştiut că Ghiţă e în Grecia.“ I-am povestit cu medicamentele, cum v-am zis dumneavoastră. Şi: „Lasă-l, fetiţă, în pace!“ „Dar tu nu eşti nici frate cu el, acum ei au fost fraţi, dacă i-au prins… Dar tu nu eşti nici neam, nici frate, nici nimic. Tu ai fost numai prieten cu el. Şi de ce să te mai duci şi tu, că ai şi tu nevastă şi două copile, mă, şi laşi copilele.“ „Tori, tu să te duci la cine ştii, că eu mă duc unde e Ghiţă. Dacă Ghiţă e la Securitate, eu la Securitate mă duc, dacă Ghiţă e în Grecia, eu acolo vreau să mă duc. Unde e Ghiţă, acolo vreau să mă duc.“ Eu aşa am făcut, doamnă. M-am dus, i-am spus lui tăticu, tăticu s-a dus la Cristea, era morar. Ăla l-a dus în Colun, l-a dus unde a trebuit.

L. H. L.: Cine era omul de legătură care-i ducea?

V. H.-T.: Păi din Colun a fost ăsta, dar o fi legătură cu ăia de la Bucureşti. Iar ăia de la Bucureşti, dacă au fost trădători, i-au trădat. Şi s-a dus şi Jean doi ani de zile. S-a dus şi Jean la ei, şi s-a gătat, doamnă. N-a mai venit nimeni. Şi zic către Jean: „Mă, tu cum ai rămas? Ştiu că a zis Ghiţă că sunteţi dincolo de Olt, cu Ion Gavrilă. Dar unde e Gavrilă?“ „Tu, eu am avut piciorul rupt, şi Gavrilă mi-a pus scoarţă de brad, la doctor nu ne-am putut duce şi niciodată nu l-am mai putut trece deloc, că pe unde ne duceam să trecem, pe unde aveau ei trecători, şi aşa nu puteam trece.“ Şi zice: „Eu la doctor nu

m-am putut duce, dar – zice – Gavrilă mi-a făcut din scoarţă de brad şi cu apă rece şi m-am vindecat. Şi m-am dus cu Gavrilă“, aşa mi-a spus el, doamnă, cum vă spun eu. „Eu m-am dus cu Gavrilă, până la Timişoara, să fugim. Şi eu n-am mai putut merge şi eu m-am întors înapoi. Şi Gavrilă s-a dus încolo şi eu am venit înapoi şi am venit la tine, că am ştiut că tu ştii şi am venit la tine.“

L. H. L.: Şi când aţi ştiut că a fost executat? Cum aţi aflat?

V. H.-T.: N-am ştiut, doamnă. Doar aşa, din poveşti, şi asta, doamnă, nu pot lămuri. Aş vrea să ştiu cum l-au împuşcat şi cum au făcut după ce s-a dus Jean. Dacă am văzut că sunt prinşi, am ştiut că sunt prinşi. Numai vorbă a fost că sunt în Grecia. Dar ce le-a făcut, doamnă, eu şi-acum mă-ntreb singură, ce le-a putut face de şi-au spus ei secretul. Că eu multe am ştiut, doamnă. Cât m-au bătut şi au zis: „Le-ai dus mâncare?“, eu am zis: „Eu nu le-am dus.“ Dar eu le-am tot dus, doamnă, mâncare cu şareta aia, şi am pus şi haine şi de toate. Dar ce le-au putut face de şi-au spus ei secretul? Numai atâta aş vrea, doamnă. Cine ar scoate de acolo documentele, să ştiu şi eu când l-au împuşcat, cum l-au împuşcat sau ce le-au făcut, ori cum i-au omorât.

La 7 octombrie, se urcă în trenul morţii şi Olimpiu Borzea. Aceeaşi destinaţie: strada Theodor Aman nr. 42.

L. H. L.: În octombrie aţi plecat şi dumneavoastră, da?

Olimpiu Borzea: Da. Costică Niculescu îmi spunea: „Băieţii sunt rău primiţi acolo, că nu-l găsesc pe şef.“ Eu ştiam că pe şef n-am cum să-l găsesc, nicidecum n-am cum să-l găsesc, pentru că nu vreau să-l găsesc. Remus nu mi-a lăsat locul unde să-i pun bilet lui Gavrilă. Mi-a spus că Remus Budac ştie dacă e cazul sau nu. Şi Remus lucra cu noi. I-am spus lui Remus Budac ce s-a întâmplat, că au plecat băieţii, iar ei, dacă au nevoie, să vină să vorbească cu cumnatul meu, cu Ion, că le spune el unde e. Iar în octombrie am plecat şi eu. Mi-am luat rămas-bun de la copii. Acum, vin nişte chestiuni foarte înduioşătoare, care mă răscolesc tare. Ileana era în curtea şcolii când am plecat, era elevă în clasa I, Sorin la grădiniţă, nevastă-mea aici. Ne-am despărţit la mormântul lui, i-am spus: „Dragă, nu se ştie.“ Dar întâi, m-am despărţit de tata, la Vişţişoara. L-am lăsat privind în urma mea, iar mama, când s-a-ntors de la vreo doi kilometri – eu am fost cu căruţa –, mi-a spus: „Tot acolo era, se uita după tine.“ Numai pe mine m-a avut, doamnă. Am fost singurul copil la părinţi. Şi mama a mers cu mine până la un râu, acolo, îi spune Vişţişoara. Şi, după ce s-a dat jos din căruţă, mi-a spus: „Dragul mamei, du-te, am eu grijă de copii şi de toţi.“ Tata tot aşa mi-a spus: „Nu ştiu, poate am greşit, dragul meu, că te-am crescut om, trebuia să te cresc lichea. Poate era mai bine. Dar tot e mai bine să fii om. Stai liniştit, facem tot ce se poate pentru copii şi pentru Anicuţa.“ Aşa m-am despărţit de părinţii mei. Am plecat de la şcoală mai devreme, am spus că mă duc în regat după grâu, aveam concediu pentru ochii roşii, aveam ochii roşii, că mai plângeam când eram singur. Ileana a rămas la şcoală şi voiam să fug, să nu mă prindă Sorin acasă. Când am plecat de-aici, m-am despărţit de

nevastă-mea, ea a rămas aici plângând, eu am plecat, mi-am băgat într-o pâine de secară pistolul, două grenade, un încărcător. Şi am plecat. Când am ajuns aproape, aici, la vreo douăzeci de metri, copilul venea de la grădiniţă cu trotineta. „Stai, tăticule, stai, să vin puţin cu tine!“ Am mers încă vreo douăzeci de metri. „Acum, rămâi aici.“ „Stai, încă puţin!“ Şi aşa m-a dus până aproape de biserică. „Acum, te rog să te-ntorci înapoi!“ „Tăticule, vii diseară?“ „Vin, dragul tatei.“ „Tăticule, dar să vii, că nu mă culc până nu vii tu.“ „Bine, dragul tatei.“ Şi a rămas acolo, eu m-am dus, şi el tot acolo a rămas, până am ajuns în drum, de-am făcut partea înspre gară. Acolo era. I-am făcut cu mâna. M-am dus, am aşteptat trenul, a venit trenul, m-am urcat, în compartiment era gol. Pe drum, o doamnă, o femeie cu doi copii, îmi făcea cu mâna, iar eu le-am făcut cu mâna din tren. Iar în Gara Făgăraşului, mă aştepta doctorul Stanciu, care să ia ultimele directive, ultima înţelegere între mine şi el, ce trebuie să facă. El avea o altă organizaţie, în cadrul medicilor, la Braşov şi la Mediaş, unde fusese director de spital. Şi, în felul aceasta, am ajuns în Bucureşti, la Costică Niculescu. Acolo, mă aştepta unchiul de la Constanţa, un tip înalt, voinic, cu soţia lui, doamna Janeta, grecoaică – spunea el –, însărcinată. Am stat de vorbă cu ei, m-au servit cu o mâncare grecească, limbă cu măsline, am vorbit de una, de alta. Cumnatul meu a venit pe la ora 3 noaptea. La ora 3 noaptea, am pus la cale cu el tot ce era de făcut, am stabilit consemnele. Mergea un aparat de radio şi zic: „Dă, măi, mai încet, să nu ne mai bată la cap.“ I-am lăsat cumnatului meu toţi banii, tot ce am avut eu. Dimineaţa, am plecat cu Costică Niculescu. Am trecut pe lângă o biserică. Am intrat în biserică, m-am rugat. Am intrat într-o bodegă, el şi-a luat nişte pateuri cu ciuperci, eu mi-am luat nişte brânză cu pâine. Zic: „Nu lua d-alea, poate te intoxici, şi pe drum avem necazuri.“ Zice: „Ia-ţi ţigări. Pe drum, prin Bulgaria, nu putem opri. Mi-am luat la mine vreo patru pachete de „Carpaţi“ şi am plecat. Venise o maşină, un fel de Chevrolet. În faţă era şoferul, un geamantan lângă el, în stânga era unchiul de la Constanţa, în dreapta s-a aşezat Costică Niculescu, iar eu în mijloc. Am pornit cu maşina, am ajuns pe o stradă mai lăturalnică, acolo a apărut un grup de hingheri, serviciul de ecarisaj. Umblau după câini. Spun: „Uite, aşa umblă Securitatea după bieţii români, cum umblă hingherii după câini.“ Ei au început să râdă. Eu n-am râs. A mers maşina ce a mai mers, am intrat pe Şoseaua Giurgiului, maşini încolo, maşini încoace. Se scutură maşina de câteva ori şi se opreşte. Cel din stânga, unchiul de la Constanţa, îmi prinde mâna, Costică Niculescu îmi prinde mâna dreaptă, mi le dă la spate şi-mi pune cătuşele. Gata, Securitatea. Mi-am dat seama. Altă lovitură puternică. Dar asta a fost fantastică. Maşină în dreapta, maşină în stânga, se deschid uşile, miros de parfum, de Securitate, pe care-l cunoşteam de când m-au luat prima dată. Mă umflă pe sus, mă urcă în altă maşină, mă întoarce înapoi, mă urcă cu un lift, nu ştiu la ce etaj. Intru într-un birou mare, într-o sală mare, cu fotolii. Era un tip tras la faţă, cu o mutră de Satană. Acolo era colonelul de la

Securitate Moiş, care luni – asta se petrecea vineri –, luni mă aştepta pe mine la „întrunire“. Îmi spune: „Eh, cu cine mă mai întâlnesc eu luni?“ şi-mi întinde mâna. Eu eram legat cu mâinile la spate. Zice: „Nu dai mâna cu mine?“ M-am uitat la el: „E bine că s-a terminat şi actul ăsta. Vom vedea actul următor cum s-o termina“, am zis eu. El n-a zis nimic. Cel de lângă mine zice: „Ăsta e banditul care a crezut că poate lupta cu Ministerul de Interne şi cu Ministerul Forţelor Armate. Şaptezeci şi două de mii de lei am cheltuit într-o singură zi într-o acţiune a noastră în munţii Făgăraş. Marş de aici, banditule!“ Am aflat mai târziu că a fost generalul Nicolschi. Avea o figură de fiară, într-adevăr, o piele tăbăcită, se vedea viciat tot, nişte dinţi galbeni în gură.

Bucureşti, strada Theodor Aman nr. 42, etajul I, apartamentul nr. 3

Acesta este apartamentul 3 de la etajul 1 al blocului din Theodor Aman nr. 42: camera în care au fost aduşi pentru ultima oară băieţii. După misiunea „Grecia“, Costică Niculescu va fi numit responsabil la Restaurantul „Ambasador“, apoi la alte localuri de lux din Capitală. Locurile de muncă au putut fi identificate după instituţiile care trimiteau pensie alimentară celor trei copii ai săi. A murit în Bucureşti, după o operaţie pe creier, în anul 1976. Înainte de a închide ochii, i-a transmis aceste cuvinte fiului său cel mare: „Tată, să nu faci ce am făcut eu.“ Cele trei familii, care nu-i bănuiau activitatea, nu ştiu nici azi la ce s-a referit „băiatul bun cu ochii albaştri“ care a fost Costică Niculescu.

24 mai 1956: Ioan Pop (Fileru) pleacă în Grecia.

Ioan Pop, zis Fileru, se născuse în Statele Unite ale Americii. Părinţii lui, ca mulţi români făgărăşeni, plecaseră să facă avere în America. S-au întors acasă oameni înstăriţi. Numele de Jean i se trăgea de la obârşia americană, iar „Filer“[32] era o poreclă preluată de la bunicul său, sergent în Armata Austro-Ungară.

32. Filer < magh. *fillér*, monedă în circulaţie din 1892 în Austro-Ungaria, a suta parte a coroanei (apoi, a penghei, iar ulterior a forintului); figurat, sumă mică, nesemnificativă (*n.red.*).

Morarul Cristea Petru din satul Colun, care l-a găzduit în primăvara anului 1956, înaintea plecării în Grecia, a luat douăzeci de ani de muncă silnică.

Maria Şerban-Pop (*soţia lui Ioan Pop*): I-au bătut, le-au băgat paie în gură şi i-au băgat în grajd – pe asta, n-am spus-o. Când ne-am dus o dată la proces, la frate-meu şi la tăticul, trecând printre Sâmbete – Sâmbata de Sus cu Sâmbata de Jos –, a venit domnul căpitan Cârnu şi m-a dat jos din căruţă şi m-a adus cu maşina. Când am ajuns, m-a băgat direct în grajd. În grajd, era cea mică (*arată fetiţa din poze*), şi plângea cât putea, şi fata, fetiţa cealaltă, erau cu ochii umflaţi de plâns, cât au plâns acolo, în grajd. Le-a luat din pat şi le-a băgat în grajd şi le-a închis. Şi m-a băgat şi pe mine şi, după aia, s-a dus cu maşina şi le-a adus şi pe cumnată-mea şi pe mama mea şi le-a băgat, şi pe ele, în grajd. Ne-a ţinut toată ziua în grajd şi,

după aceea, ne-a dat drumul şi am dat declaraţie că nu ştim de el, şi nu ştim, şi nu ştim.

L. H. L.: Vă amintiţi cum arăta căpitanul Cârnu?

M. Ş.-P.: Păi era un om mare, voinic. Groaznic.

L. H. L.: Ştia să bată.

M. Ş.-P.: Ştia să bată. Ştia să facă orice, nu numai asta. Orice.

Poze tăiate cu foarfeca

Din fotografiile familiei, Pop Fileru a fost tăiat de foarfeca anchetatorilor, iar soţia sa, Maria, a fost obligată să divorţeze.

Octavian Paler: Şi nu pot să închei ceea ce vreau să spun fără să-mi exprim amărăciunea că, după ce am avut în istoria noastră asemenea pagină de eroism – nu mă feresc s-o numesc aşa: de eroism –, nu ne dovedim vrednici să fim la înălţimea ei. Iată, nu există încă nici o carte a unui scriitor român despre această epopee. Nu există nici un film consacrat acestei epopei. Nu s-a dat nici măcar o replică la faimosul film „Autobuzul“, care a denigrat rezistenţa armată din munţii Făgăraş. Alţii, din Estul Europei, în locul nostru, ar fi umplut Occidentul cu mărturii, cu filme, cu cărţi, pentru a arăta străinilor ce au făcut românii în anii de după război împotriva ocupaţiei. Noi parcă suntem blestemaţi de Dumnezeu. Avem parcă tendinţa să ignorăm, să uităm, să minimalizăm aceste fapte de curaj, de extraordinar curaj, de suferinţă în ultimă instanţă, de suferinţă românească. Şi n-aş putea trece peste amărăciunea că, la poalele munţilor Făgăraş, acolo unde a fost ridicat recentul monument în memoria celor căzuţi în rezistenţa armată din munţi, nimeni, nimeni, nimeni, de la nici un nivel al puterii, nici de la preşedinţie, nici de la guvern, nici din Parlament – şi, aş adăuga, nici măcar din partea justiţiei, care are pe conştiinţă nişte procese în care cei care s-au opus ocupaţiei au fost socotiţi bandiţi –, nimeni deci nu s-a dus să îngenuncheze, nimeni nu s-a dus să depună o floare, nimeni nu s-a dus să-şi exprime într-un fel recunoştinţa pentru cei care au luptat, nu pentru ei, ci pentru libertatea ţării, pentru demnitatea românească, punând libertatea deasupra vieţii.

Documente de arhivă. Procesul lotului

Procesul grupului de luptători din Făgăraş va fi judecat de Tribunalul Militar al regiunii a treia Cluj, la 14 iulie 1957. Dezbaterile au durat cinci zile. Preşedinte al completului de judecată – maior Dragoş Cojocaru. Din lotul iniţial de şaptesprezece inculpaţi, sunt scoşi Remus Budac, Mihail Aurel şi Ioan Grovu.

Preot Victor Dâmboi: Copiii ăştia, băieţii ăştia au avut o atitudine extraordinar de demnă la proces. Cel puţin Ioan Chiuşdea – blând, liniştit – i-a uimit pe toţi.

L. H. L.: Chiuşdea era profesorul.

Preot V. D.: Da. Profesorul. Novac foarte frumos băiat – înalt, cum erau toţi. N-au comentat, n-au sărit în sus. Cu toate că li s-au adus atâtea injurii, au tăcut, exact cum se spune: ca o oaie spre înjunghiere s-a dus, ca un miel nevinovat, împotriva celui ce tuna.

Nu şi-a deschis gura. Exact cu un fel de euharistie, proscomidie. Metea, Jean Pop – toţi s-au purtat foarte frumos.

În adresa nr. 55.184 din 4 februarie 1958, înaintată de colonelul Gheorghe Crăciun Tribunalului Militar Sibiu, se precizează: Ioan Grovu e scos din proces, deoarece a sprijinit organele noastre în timpul urmăririi penale, contribuind la arestarea unor membri ai bandei. Se cerea, de fapt, disjungerea din proces a unui inculpat după derularea procesului.

Replica românilor la teroarea regimului totalitar comunist a fost lupta, rezistenţa şi sacrificiul vieţii. Condus prin pustiu vreme de peste patruzeci de ani de călăuze nevrednice, va ajunge oare poporul acesta de atâtea ori crucificat în istorie la ţinuturile fericite? Cine-i va lumina calea?

Judecătorii români au constituit, până la venirea comuniştilor la putere, un corp de funcţionare independent şi aristocratic. Adevărata umilinţă şi supunere ale magistraturii româneşti au început odată cu numirea lui Lucreţiu Pătrăşcanu ca ministru de justiţie în al doilea Cabinet Sănătescu şi, mai apoi, în Guvernul Groza. Micşorând printr-un decret vârsta de pensionare, au fost înlăturaţi sute de judecători dintre cei două mii, de toate gradele. Această epurare radicală a fost urmată de avansarea elementelor servile, carieriste şi ataşate partidului comunist.

Trădaţi de profesorul Ioan Grovu, acceptând plecarea din ţară ca pe ultima soluţie, cei şase luptători din munţi ajung în Gara de Nord. Urmau să ia un autobuz spre Constanţa şi să treacă frontiera clandestin, prin Bulgaria, în Grecia. Sunt încrezători în călăuza lor, omul Securităţii. Atât de încrezători, încât, în timpul călătoriei, îşi povestesc ultimele clipe cu cei dragi, ce medicamente aveau să trimită acasă, ce mesaje codificate. Omul Securităţii va înregistra pe bandă toate aceste convorbiri.

Olimpiu Borzea: Mi-a povestit Ghiţă Haşu, în timp ce mergeam, după proces, la Bucureşti, la recurs. Stăteam în faţa lui, într-o cabină – că era duba cu celule. Şi se deschidea uşa de câte ori urca dealul, uşa se dădea în jos şi puteam vorbi. Distanţa era cam de o jumătate de metru între uşile noastre. Şi cam tot timpul am vorbit. Vedeam şi afară, eu vedeam partea dinspre munţi, el vedea partea dinspre deal, prin cabina şoferului. Şi mi-a spus: „Pe noi ne-au dus cu maşina, când am ajuns în Bucureşti, ultimii trei, Ghiţă Haşu.“

L. H. L.: S-au dus cu trenul, după câte am înţeles, nu?

O. B.: Da, cu trenul. Eu i-am condus…

L. H. L.: Până la Piatra Olt.

O. B.: Da, până la Piatra Olt, pe ei şi pe primii doi i-am condus până la Podul Olt. Pe Laurean Haşu şi pe Novac i-am condus până la Podul Olt. Iar pe ceilalţi trei i-am dus până la Piatra Olt. În gară, la Bucureşti, i-a aşteptat sora lui Haşu, Victoria.

L. H. L.: I-a văzut, atât.

O. B.: I-a văzut, nu i-a aşteptat, da.

L. H. L.: Ce a urmat de la gară?

O. B.: Ei s-au urcat într-un taxi, după cum spune Tori, dar ei mi-au spus aşa: ne-am urcat în… când să ajungem la autobuz, autobuzul a plecat din staţie. Şi Niculescu a făcut din mâini: stai! Să se oprească! Cineva din autobuz a observat, a oprit autobuzul şi au intrat. Era arhiplin autobuzul. Erau femei cu bagaje, femei cu corfiţe, coşuri, oameni care au făcut piaţa şi colo un loc, colo un loc. Niculescu a intrat primul şi zice, noi am intrat în locurile care erau goale unul într-o parte, unul în altul, unul în altul. Spune Haşu, lângă mine era o femeie grasă cu o paporniţă în mână şi a pornit maşina şi am mers, am mers cât am mers şi la un moment dat s-a scuturat maşina, baba de lângă mine mi-a pus mâna în obraz, aia din spate mi-a pus un fular sau ce a fost, m-a imobilizat, stânga, dreapta, s-a terminat. Aveau pistoalele în buzunar, se puteau apăra, dar în aşa fel a fost aranjată intrarea în autobuz ca fiecare să fie mai departe de celălalt să se poată mai uşor trece la imobilizarea lor. Aşa au fost imobilizaţi, ăsta e adevărul. Spus de Ghiţă Haşu.

Un film realizat douăzeci de ani mai târziu – „Acţiunea «Autobuzul»“ – va încerca să reimagineze pe peliculă această cursă diabolică. Consultant: Ministerul de Interne. Despre ei, despre luptători, în film se spune că erau mai răi ca lupii. Iar securiştii, blânzi ca mieii, când primeau un ordin acesta suna cam aşa: „Îi vreau vii, dar nu uita chestia aia cu grija faţă de om.“ Încercând să-şi adauge în colecţia personală trofeul „Ion Gavrilă“, colonelul Gheorghe Crăciun lansează o adevărată diversiune, menită să-i protejeze pe trădători şi să-l inculpe pe şeful grupului. Prin informatorii de cameră din închisori, el lansează zvonul că Gavrilă şi-ar fi părăsit şi trădat fraţii de luptă. Dar mai bine să citim planul ţesut cu atâta viclenie în jurul celui pe care – atunci şi timp de douăzeci de ani – Securitatea nu l-a putut aresta. Către Serviciul VIII: „Având în vedere că Ion Novac şi Ion Pop ar putea ascunde la anchetă refugiul cunoscut de ei al banditului Ion Gavrilă, veţi organiza luarea lor în lucru suplimentar, prin agentura de cameră. Agenţii trebuie să câştige încrederea lor, ei vor trebui să lanseze ideea suspiciunilor ce planează asupra lui Gavrilă, mergând până la posibila lui legătură cu organele de Securitate. Vor fi folosite fapte reale din relatările bandiţilor, lipsa din bandă în ultimul timp a lui Gavrilă, arestarea bandiţilor după plecarea sa, rămânerea lui teafăr în ciocnirile cu Securitatea, părăsirea camaradului bolnav.“ Semnează: Gheorghe Crăciun. Suspectându-l pe Gavrilă, ei vor putea să scape o vorbă despre locul unde el este ascuns.

De ce s-a ales… drumul spre Grecia?

La 12 martie 1947, preşedintele Harry Truman, informând Congresul American asupra situaţiei guvernului grec, care, lipsit de resurse, abia mai rezista asaltului forţelor comuniste, cere ca ţara sa să sprijine popoarele care luptă pentru o democraţie adevărată şi să limiteze astfel agresiva influenţă sovietică. A fost o decizie temerară pentru preşedintele american, aflat la un an distanţă de următoarele alegeri. Congresul a aprobat ajutorul american pentru Grecia şi pentru Turcia. „Este mai important, spunea Truman, să salvez

lumea de totalitarism decât să fiu preşedinte încă patru ani. Noi trebuie să menţinem vie speranţa.“ În această speranţă a crezut şi grupul lui Ion Gavrilă, nădăjduind că în Grecia vor găsi sprijin şi susţinere americană. Planul lor a fost dezvăluit Securităţii de profesorul Ioan Grovu.

Băieţii din munţii Făgăraş. Episodul 7

Crestele munţilor Făgăraş. Imnul Carpatinilor Făgărăşeni, compus de Nicolae Mazilu, a răsunat pentru prima oară în munţi, în iulie 1950.

Fiind grav bolnav, trăind cu un stimulator cardiac, pe doctorul Nicolae Burlacu nu l-am putut filma. Am înregistrat pe sunet câteva mărturii, depoziţia Domniei Sale, ca şi a lui Olimpiu Borzea fiind extrem de preţioase.

Arhiva SRI: dosar nr. 111 din 1957

Dr. Nicolae Burlacu: Am fost arestat la 15 martie 1955, pentru a doua oară, pentru complicitate în legătură cu grupul de rezistenţă anticomunist din munţii Făgăraş. După o anchetă dură, care a durat doi ani şi trei luni, iată-ne ajunşi la procesul din luna iulie 1957, în urma prinderii ultimilor şase care mai rămăseseră în munţi. Victoria Securităţii în capturarea acestora a fost cauzată de vânzarea la care s-a pretat profesorul Ioan Grovu, pe atunci în Sâmbăta de Sus, Făgăraş, devenit, după vânzare, director al liceului din Oraşul Victoria. Procesul s-a judecat la Sibiu, de Tribunalul Militar Cluj, prin căpitan Dragoş Cojocaru şi procuror Virgil Liciu. Atunci i-am cunoscut pe Ioan Chiuşdea, student, Victor Metea, student, Ioan Novac, elev, Laurean Haşu, student, Gheorghe Haşu şi Jean Pop (Dosar nr. 350/1957). În timpul celor trei zile cât am fost împreună la proces, am reuşit să cunosc multe dintre împrejurările care au dus la prinderea grupului, vorbind, mai ales, cu Victor Metea, un tânăr sclipitor de inteligent şi curajos.

Fostul sediu al Securităţii din Braşov

22 iunie 1957. Concluziile de învinuire. Arestaţii au fost aruncaţi în ghena întunecată a anchetelor de la Securitatea din Braşov. Concluziile de învinuire vor fi stabilite de maior Stelian Alexandrescu, anchetator penal de securitate, şeful anchetelor din Securitatea Braşov. În Dosarul nr. 350/1957, se judecă cu prioritate lotul 1, cu un număr de şaptesprezece persoane, luptători şi aşa-zişii lor complici. Procurorul militar, căpitan Virgil Liciu, confirmă prin propria semnătură, deci îşi însuşeşte concluziile anchetelor de Securitate, garantează că cercetarea penală în cauză a fost corectă, au fost respectate dispoziţiile legale care vor asigura aflarea adevărului. Se stabileşte, pentru toate cele patru loturi, încadrarea juridică a faptelor şi, în exces de zel, pe dosarele individuale, anchetatorii menţionează: „Fapta se califică drept crimă.“ Conform Decretului nr. 199 din anul 1950, instigatorii, complicii, favorizatorii şi tăinuitorii de infracţiuni – infracţiuni cuprinse în art. 1 din acest decret – se sancţionează cu pedepsele prevăzute pentru autori. În ce priveşte pedeapsa complementară – confiscarea averii –, misiune în care s-a distins, printre alţii, anchetatorul penal locotenent-major Traian Urzică, aici s-a mers de la confiscarea

pământului, a caselor, până la ultima cămaşă sau la ultima pereche de ciorapi. Sunt inventare de bunuri ale ţăranilor din Viştea deveniţi complici care ar face să roşească toate feţele judecătoreşti. Au rămas netrimişi în justiţie Remus Budac şi Mihai Aurel. Trimiterea lor în judecată este amânată, deoarece, prin prezenţa lor în justiţie, s-ar putea ajunge la deconspirarea unor combinaţii informativ operative ce au fost luate în vederea depistării banditului Ion Gavrilă. De la Securitatea din Braşov, loturile sunt duse, rând pe rând, la Securitatea din Sibiu, apoi la penitenciar, care comunică direct cu sălile de judecată ale tribunalului. Luptătorii şi-au dat seama că sunt la Sibiu după zgomotul tramvaielor. Puţini locuitori ai oraşului de astăzi îşi mai amintesc că actualul Tribunal, sediu, până în anul 1989, al Comitetului Judeţean al PCR, a fost teatrul unor înspăimântătoare procese politice. Aici s-a judecat de către Tribunalul Militar al Regiunii a treia militare Cluj, în deplasare, grupul partizanilor făgărăşeni. Încercăm să reconstituim atmosfera procesului, dar nici unul dintre cei unsprezece avocaţi apărători numiţi în anul 1957 din oficiu de biroul colectiv de asistenţă judiciară din Sibiu nu mai este în viaţă. Ceilalţi, juriştii care au trăit procesele anilor ’50, refuză să vorbească. Se tem şi astăzi de o mărturie care probabil le-ar aduce numai daune în exerciţiul profesiunii lor. Şi totuşi, există avocaţi care, în plină epocă de teroare, nu s-au temut, riscându-şi libertatea, să aplice unul dintre principiile fără de care justiţia n-ar exista: apărarea. Datorită lor şi arhivelor, cunoaştem modul în care s-a desfăşurat acest proces şi probabil multe altele. Înainte de a intra în desfăşurarea dezbaterilor, să menţionăm că din primul lot ajuns în instanţa de judecată lipseau trei inculpaţi: Ioan Ilioiu, Ioan Grovu şi doctorul Lucian Viorel Stanciu. Completul de judecată cere disjungerea cauzei în ceea ce-i priveşte pe inculpaţii lipsă, întrucât, aşa cum rezultă din certificatele medicale de la dosar, volumul al 18-lea, filele 44 şi 46, Ilioiu şi Grovu sunt grav bolnavi, netransportabili şi, potrivit comunicării telefonice făcute de penitenciar, în aceeaşi situaţie s-ar afla şi inculpatul Stanciu Viorel Lucian. Tribunalul interpretează cazul în speţă conform doctrinei juridice a academicianului Andrei Ianuarevici Vâşinski, după care fiecare inculpat „trebuie să răspundă de totalitatea crimelor săvârşite de cei din banda din care face parte“. Inculpaţii sunt introduşi în instanţă şi interogaţi separat. Când depune mărturie unul dintre ei, celorlalţi li se ordonă retragerea în camera de arest. Li se promit pedepse uşoare dacă vor fi sinceri.

Fostul sediu al Securităţii din Braşov

Olimpiu Borzea: Procurorul a spus: cocoşatul nu scapă de cocoaşă decât atunci când îi creşte iarba verde pe burtă. Nici scumpa noastră republică, iubitul nostru partid nu va scăpa de aceşti bandiţi decât atunci când le va creşte iarba verde pe burtă. Asta a fost lozinca cu care s-a judecat procesul nostru. De la început, asta a spus-o procurorul în legătură cu noi. Şi atunci s-a făcut şi rechizitoriul.

L. H. L.: Aceasta nu era o sentinţă, domnule Borzea? Nu era o sentinţă ce a spus procurorul?

O. B.: Păi natural, de la început a fixat linia coordonatelor. Numai atunci scapă ţara de elemente ca noi când ne va creşte iarbă pe burtă.

Completul de judecată condus de maiorul de justiţie Dragoş Cojocaru, promovat mai târziu la Direcţia Instanţelor Militare, este format din procurorii militari căpitan Virgil Liciu şi locotenent-colonel Gheorghe Dinu.

14 iulie 1957–2 august 1957

În sala 100 a Tribunalului din Sibiu, dezbaterile au durat din 14 iulie până la 2 august 1957. Punctele forte ale rechizitoriului accentuau următoarele fapte: retragerea fugarilor în munţi în iulie 1950 şi constituirea lor în bandă înarmată, jafurile de la stâne şi de la turişti, jafuri pe care nimeni nu le reclamase până la anchetă; faptul că partizanii au tras cu arma în tablourile marilor dascăli ai omenirii şi au strigat „Trăiască România!“; manifestele contrarevoluţionare adresate românilor, cu îndemnul de a nu intra în gospodăriile agricole colective; legăturile bandei cu fostul ofiţer Sabin Mareş, plecat din ţară şi paraşutat în anul 1953, între timp prins şi executat; ca şi încercările lui Nicolae Burlacu de a stabili legături cu Ambasada Statelor Unite şi ale lui Ion Gavrilă cu Comitetul Naţional Român din America. Cele nouă cazuri de omor reprezintă victimele luptelor din anii 1950 şi care au pierit deopotrivă: Marcel Cornea, student, dar şi Valentin Biliboc, sergent; Mogoş şi Mazilu, dar şi şeful de post Anton Jianu; Toma Pirău, Gelu Novac, Gheorghe Şovăială, dar şi Vasile Voriac, locotenent, şi Valeriu Voievod, sergent-major. La aceste lupte, nu luaseră parte nici unul dintre inculpaţii aflaţi în sală. La cazurile de omor, se adăuga şi accidentarea mortală a soldatului Toader Ilie, căzut de pe o stâncă în timpul serviciului. Dar – citäm din rechizitoriu – „cea mai abominabilă crimă“ în viziunea anchetatorilor penali de securitate, viziune pătrunsă de ură viscerală, era uciderea, pe muntele Sbârna, a celor trei ofiţeri: Ioan Boian, Ioan Vrabie şi Nicolae Anghel, aflaţi în misiune la 13 septembrie 1951. Era vorba de cei trei agenţi ai Ministerului de Interne care, folosindu-l ca unealtă pe Vasile Motrescu, cel ce i-a şi divulgat, au încercat otrăvirea şi arestarea întregului grup, episod relatat pe larg de Ion Gavrilă într-unul dintre „Memorialele durerii“. Acuzatorul, procuror militar Virgil Liciu, apreciază că: „În analele justiţiei noastre populare, n-a fost înscris un proces de talia celui de astăzi.“ Şi el îl citează pe Vâşinski.[33] Procurorul militar, locotenent-colonel Gheorghe Dinu, cere, în cazul celor opt luptători, aplicarea pedepsei capitale. Apărarea are cuvântul, dar, timorată de spectacolul sălii şi, mai ales, de duritatea preşedintelui de instanţă, invocă doar tinereţea inculpaţilor, faptul că au familie, copii, că au tras cu arma şi au fugit în munţi ca să scape de urmărirea Securităţii şi, poate, ar putea beneficia de şansa „reeducării“. Avocatul Max Trolit,

apărătorul lui Ion Novac, arată că acesta s-a dovedit un duşman al regimului, dar nici familia n-a căutat să-l sustragă de la ideile sale, tatăl său însuşi plecând pe urmele fiului. Era vorba de profesorul Petre Novac. Apărătorii cer schimbarea calificării acolo unde e limpede ca lumina zilei că e vorba de ţăranii din Viştea care au fost tăinuitori şi favorizatori, dar nu complici. În replică, procurorul militar intervine cu brutalitate: „Cei încadraţi la complicitate au cunoscut perfect faptele săvârşite de autor, pentru că – şi aici urmează explicaţia – aceşti complici au trăit în regiunea unde operau autorii.“ Procurorul militar cere şi înlăturarea circumstanţelor atenuante propuse de apărători. Iată care era fapta pentru care doctorul Lucian Viorel Stanciu fusese încadrat la complicitate, la crima de uneltire şi la crima de acte de teroare. În iunie 1955, în casa prietenului său de-o viaţă, Olimpiu Borzea, i-a dat îngrijiri medicale lui Laurean Haşu, membru al grupului „Gavrilă“, rănit, iar ulterior i-a trimis de la Braşov un milion de unităţi de penicilină. I-a mai promis profesorului Borzea că, dacă va fi arestat, va purta de grijă celor doi copii ai săi. Am primit o scrisoare de la doamna Cornelia Bica, profesoară pensionară din Cluj, în vârstă de optzeci de ani, sora doctorului Lucian Stanciu din Viştea de Jos: „Cred că cel mai zguduitor moment al acestui aşa-zis proces a fost moartea fratelui meu, doctorul Lucian Stanciu, care, de fapt, nu apare în proces, pentru că a fost «sinucis» de Securitatea din Sibiu exact în ziua procesului.“

33. Andrei Ianuarevici Vâşinski, *Cuvântări juridice* (*n.red.*).

Casa doctorului Lucian Viorel Stanciu din Viştea de Sus

Olimpiu Borzea: Îmi pare foarte rău. E închis.

Mă aflu în faţa casei doctorului Lucian Stanciu. Familia, sora lui cea mare, Cornelia, cu soţul ei, părintele Gheorghe Bica, sora Minerva sunt la Cluj, împreună cu nepoata lor, Monica, medic acolo, şi cu băiatul ei, Horia, student la Medicină.

Olimpiu Borzea şi Lucian Stanciu au copilărit împreună. Deseori, profesorul trece strada şi deschide poarta. Nu-i mai răspunde nimeni.

Fotografii ale celor doi prieteni, copii şi adolescenţi

Olimpiu Borzea: De doctorul Stanciu am aflat foarte târziu, în puşcărie. Am avut mai multe vise premonitorii, îl vedeam tot rău. N-am ştiut nimic. Că, dacă ştiam, mai multe lucruri puteam şi eu să le mai sar, să le mai…

L. H. L.: Cum vă explicaţi că, tot din documentele de arhivă pe care le avem, la doctorul Lucian Stanciu nu s-a putut interveni, după ce se presupune că a făcut un act de sinucidere? Cum de n-a intervenit nimeni dintre ofiţerii politici, dintre cadrele medicale?

O. B.: Tocmai asta e-ntrebarea. Cum şi-a putut tăia el venele la gât? Te-ai tăiat aici (*arată în stânga gâtului*), te-ai mai tăiat şi aici? Se poate? Păi în momentul când ai simţit o durere aici, mai ai curajul să te mai tai şi aici? Noi eram la „talpa iadului“, v-am spus, la „trei morminte“. A doua zi dimineaţa – alertă. Ne-au luat

bocancii, ne-au scos blacheurile, ne-au luat curelele, ne-au luat şireturile. Tot ce am avut.

L. H. L.: Dar nu ştiaţi de ce.

O. B.: Nu ştiam de ce. Nu ştiam ce s-a-ntâmplat. Doar Lucian a mers cu noi de la Braşov până la Sibiu. Dar problema se pune aşa: soţia doctorului Stanciu era procuror la Braşov. Iar cei din Braşov n-au avut curajul „să se dea la el tare“ – ca să întrebuinţez expresia asta –, să-l ancheteze aşa cum ne-a anchetat pe noi, că le era teamă de soţia lui. L-au lăsat mai moale. Când l-au dus la Sibiu, le-a spus ălora: „Vedeţi că ăsta ştie multe, trageţi de pe el!“ Şi atunci, Sibiul l-a băgat la curent electric. Eu aşa am auzit de la cineva, om serios: „Măi, pe Lucian l-a electrocutat. A fost curentul prea tare şi l-a dat gata.“ Şi atunci, ca să justifice moartea doctorului Stanciu, l-au incizat la gât. Erau două răni cu leucoplast, puse aici. Nevastă-mea mi-a spus, l-a văzut mort aici. L-au adus.

L. H. L.: Era plin de lovituri pe tot corpul.

O. B.: Nu.

L. H. L.: Sora lui aşa spune în scrisoare: că tot corpul îi era plin de lovituri. Lovit, a fost lovit. Şi avea cele două tăieturi la gât.

O. B.: Da.

L. H. L.: Asta e adevărat.

O. B.: Se poate, se poate. Eu n-am văzut. S-au tras clopotele la noi, prin toate satele din jur.

L. H. L.: Pentru el.

O. B.: Da. Toate satele din jur au auzit. „S-a întâmplat ceva în Viştea de Jos.“ Într-adevăr, a murit un om, un „doctor fără de arginţi“.[34] Doamnă, ăsta a fost un înger, ce să mai spun… În toată generaţia asta au fost oameni devotaţi omului. Noi am vrut să facem ceva în ţara asta. Să fie bine. Toată lumea să fie fericită, nu numai noi. Noi ne-am sacrificat pentru aproapele nostru. Un om minunat. Venea din Drăguş, din Viştea de Sus. Eu îi trimiteam oameni: „Uite, duceţi-vă la Viştea.“ Nu lua de la nimeni nimic. „Doctor fără de arginţi“ a fost. A fost deputat de Mediaş, sub comunişti, cu referinţe date de noi. Conducea o organizaţie de medici separat de noi, de asociaţia noastră de la Viştea, de rezistenţa organizată din Ţara Făgăraşului. A fost un băiat excepţional.

34. *Cf.* Sfinţii Făcători de Minuni şi Doctori fără Arginţi Cosma şi Damian, sărbătoriţi, în calendarul ortodox, la 1 noiembrie (*n.red.*).

Cimitirul din Viştea

A treia zi, doctorul Lucian Stanciu a fost înmormântat în cimitir, alături de bunicii lui. „Când l-am îmbrăcat în hainele pentru înmormântare, la gât se vedeau, de-o parte şi de alta, tăieturile venelor, iar pe spate dungi roşii, de grosimi diferite. La înmormântare, a participat tot satul, fără prietenii lui intelectuali, cărora le-a fost frică să vină. Fosta lui soţie, procuror la Tribunalul din Braşov, obligată să divorţeze imediat după arestarea lui, interesându-se cum s-a sinucis, a primit răspunsul că şi-a tăiat venele cu un nasture ascuţit. Aceasta e tot ceea ce ştim noi. Vă

trimit această scrisoare, cu speranţa că veţi putea afla adevărul morţii doctorului Lucian Stanciu.“

În arhiva SRI, am descoperit raportul medicului maior Mihai Anatescu: „Deţinutul Stanciu Lucian s-a sinucis. A fost găsit pe pat, cu faţa în sus, într-un lac de sânge, care se scurgea din două plăgi făcute la nivelul gâtului. Şi-a produs moartea voluntar, prin secţionarea vaselor gâtului cu o lamă de bărbierit ce o avea în bagaj. Moartea a survenit foarte rapid, nemaipermiţând nici o asistenţă medicală.“

Deşi Constituţia prevedea în mod expres dreptul la apărare al cetăţenilor în faţa tuturor instanţelor – pricipiu de înaltă moralitate –, în fapt, actul de judecată era cenzurat, iar instituţia apărării era complet viciată de frică şi de intimidare. Au existat situaţii în care avocaţii zeloşi au fost arestaţi direct din sală, cum s-a şi întâmplat la Sibiu.

Sala Tribunalului din Sibiu

L. H. L.: La proces, aţi bănuit că veţi primi o pedeapsă atât de gravă, atât de grea?

Ion Grecu (*condamnat, împreună cu fratele său Nicolae, la muncă silnică pe viaţă*)**:** Am bănuit, pentru că judecaseră pe alţii înaintea noastră, şi tot cu muncă silnică pe viaţă, şi ştiam treaba asta.

L. H. L.: Cine v-a apărat la proces?

I. G.: Nu ştiu cum îl chema pe avocat, că eu le-am zis să nu ia nici un fel de avocat, le-am comunicat să nu facă asta. Când am plecat, am zis: „Să nu luaţi avocat, că asta nu ne apără.“ Am ştiut din alte părţi că avocatul nu face nimic. Avocatul, în loc să ne apere, a spus: „Deşi ar merita pedeapsa cu moartea, totuşi eu cer numai muncă silnică pe viaţă.“ Aşa a fost – şi, cu asta, procesul s-a încheiat.

L. H. L.: Apărătorii au putut să-şi facă meseria?

Olimpiu Borzea: Nicidecum. Al meu nu ştia cum mă cheamă. Degeaba să mai plăteşti aşa ceva. Şi, la ultimul cuvânt, mi-a spus: „Ai de vorbit cinci minute.“ Şi i-am spus: „Ultimul meu cuvânt va fi atât cât vreau eu să vorbesc.“ Şi am spus clar: „Cer circumstanţe atenuante pentru cei aliniaţi în dreapta mea, pentru că eu sunt autorul moral al faptelor săvârşite de ei şi mie să mi se dea pedeapsa pe care o merit. Dacă instanţa consideră că trecutul meu şi faptele mele sunt lucruri care pot fi luate în considerare, atunci să fie luate în considerare.“ N-am bravat nici unul, nici băieţii, nici eu, nimeni. Din partea noastră, am avut un proces „moale“, un proces în care nimeni nu căuta să arate cine a fost, ce a făcut şi de ce a făcut. Sala era plină de militari. Erau numai de-ai lor, peste tot.

Pentru a îngropa definitiv spiritul aristocratic al magistraturii române, fostul ministru de justiţie Lucreţiu Pătrăşcanu l-a numit ca prim-preşedinte al Înaltei Curţi de Casaţie pe un fost grefier, colonelul Cireş. Şcoli juridice s-au înfiinţat în câteva mari oraşe, spre a pregăti noi eşaloane de judecători, noi „tovarăşi Cireş“.

Ştefan Drăghici (*fost grefier*): Şcoli juridice s-au făcut la Bucureşti, la Cluj şi la Iaşi. Trei şcoli. Şi s-au făcut din ianuarie 1949 până în octombrie 1949.

L. H. L.: Vă amintiţi cine erau profesorii de la şcoala juridică?

Şt. D.: Eu, atunci, am fost la Cluj.

L. H. L.: Erau cadre din vechea magistratură, din noua magistratură? Cine erau cei care predau?

Şt. D.: Păi să ştiţi că li se predau chestii d-astea elementare, citire şi aritmetică, noţiuni d-astea juridice mai târziu. De exemplu, eu meditam – la Cluj, unde era şi secţie maghiară –, meditam la aritmetică, la citire, la d-astea câteva fete, care erau la şcoala asta juridică. Că ei, când au făcut primirea în justiţie, şi-au zis să nu cumva să aibă ceva studii. Pe unul îl prinseseră că, pe lângă patru-cinci clase primare, a avut cinci clase de şcoală de meserii, şi era să-l elimine. Ţin minte acestea: nu scrisese în autobiografie că mai avea şi cinci clase de liceu.

L. H. L.: Trebuiau să fie chiar aşa, oameni fără pregătire?

Şt. D.: Curaţi. Numai clasele primare să le aibă din perioada burgheză. Restul să le facă ei acum, sub comunişti. Ăsta e adevărul adevărat.

Preot Victor Dâmboi (*condamnat la zece ani de muncă silnică pentru complicitate la crima de uneltire*): Din cele auzite de mine la proces şi puse pe tapet, n-a apărut nici o armă, nici un glonţ, şi nici crime n-au apărut. A fost omorât un câine, un soldat a căzut de pe o stâncă şi, după multe luni de zile, ar fi murit şi un soldat în braţele lui Remus Sofonea. Soldatul a avut un pistol care nu funcţiona şi, tot apăsând, s-a descărcat. Încolo, la proces eu n-am auzit să se fi făcut crimele şi atrocităţile de care se vorbea.

L. H. L.: Nu s-a nominalizat practic nici o crimă. S-a vorbit de ele.

Preot V. D.: S-a vorbit şi, mai ales, s-a căutat să se imprime în minţile oamenilor că ei îi speriau pe oameni. Şi-l aduceau, de exemplu, pe Jean Pop Fileru, care purta barbă şi ziceau că el înfricoşa lumea. Ceea ce era un lucru de nimic, adus acolo, la proces. În sfârşit, ei nu-şi dădeau seama că fugarii erau cam în necunoştinţă de cauză a ceea ce le turnau ei pe urmă. Şi aş vrea să aduc cazul lui Băieşu, care era de aici, din sat, Băieşu, fost comandant de securitate de la Plasa, la raionul Arpaşu de Jos, pe care nu l-au omorât băieţii. Pe ăla l-au omorât tot cei de la Securitate, l-au implicat prin munte şi l-au omorât acolo şi s-a făcut atâta zarvă. Dar oamenii din satele Făgăraşului erau foarte conştienţi de ţinuta morală a băieţilor.

Petru Cârstea (*condamnat la cincisprezece ani de muncă silnică*): Apărat am fost din oficiu, adică avocatul era din oficiu. La început, avocatul, când a venit rândul meu, a început să mă apere într-adevăr. Pe la jumătatea discursului, un procuror a zis: „Domnule judecător, nu vi se pare că e de acord cu deţinutul?“ Şi atunci, avocatul a schimbat foaia la o sută optzeci de grade şi a început să mă condamne, el pe mine, mai tare ca procurorul. Şi cam

acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu ceilalţi. Noi eram duşi de o escortă de şase militari, cu armele la ei, bineînţeles, şi eram puşi acolo, pe scaunul de acuzare. În sală, erau şi militari, dar erau şi civili, printre care şi părinţii mei şi soţia mea.

L. H. L.: Aţi putut întoarce privirile către ei?

P. C.: Nu ne lăsa, nu ne dădea voie, dar eu mă făceam că mă şterg pe faţă de transpiraţie şi întorceam capul şi mă uitam la ei. Atât am putut să-i văd. N-am avut dreptul să vorbesc, căci ei ne-au spus să fim cuminţi, că, după ce se termină judecata, ne dau voie să vorbim cu ei. Asta a fost numai până am intrat în sală. După ce am ieşit, nu s-a mai întâmplat acest lucru.

L. H. L.: În timpul anchetei, vi s-a promis că vor fi pedepse uşoare pentru dumneavoastră dacă spuneţi adevărul?

P. C.: Tot timpul ni s-a spus că, dacă recunoaştem, condamnarea va fi pe jumătate sau foarte mică.

L. H. L.: Şi cum a fost condamnarea?

P. C.: Păi destul de gravă. Eu, pentru că i-am dat unui om, seara, de mâncare pită şi slănină cam cât duci de două ori la serviciu şi cinci mere. Şi, pentru asta, am luat cincisprezece ani condamnare.

Olimpiu Borzea: În faţa noastră, asta trebuie să vă spun, era un panou mare de vreo 4 – 1,5 metri. Toate armele băieţilor, arme scoase de la mine din lăzi…

L. H. L.: Îngropate în curte.

O. B.: Îngropate. Unse bine, nu s-a stricat nici una, totul a fost păstrat aşa cum trebuie, pentru că aveam poate nevoie, poate mai trebuiau. Şi pistoalele, puse în mijloc, în jurul unei bucăţi de catifea neagră, pe care erau puse toate cruciuliţele de os de la gât ale băieţilor, puse pe tabla aceea neagră, iar tabla înconjurată de pistoale. Şi atunci părintele Dâmboi a spus: „Dacă eu voi scăpa, am să lupt toată viaţa, ca să nu se mai întâlnească niciodată crucea cu pistolul.“

L. H. L.: Cum aţi primit această sentinţă?

Petru Cârstea: Sentinţa ni s-a adus. Am fost chemaţi într-o cameră toţi cei care eram acolo, în aceeaşi celulă adică. Nu aveam voie să ne vedem unul cu altul. Câţi am fost în camera aia, ne-au dus şi ne-au comunicat. Era o listă pe care trebuia să iscălim că am luat la cunoştinţă condamnarea. Eu, când am văzut că sunt cincisprezece ani, am zis: „Domnule, pe ăştia nu-i fac!“ Am şi râs, nu-mi venea să cred. Am zis: ori rămân pe drum, adică mor, ori vine un decret şi ne dă drumul. Sunt cincisprezece ani pentru ce am făcut eu! Nu se poate! Cu ani în urmă, cu cinci ani în urmă, erau doi ani şi jumătate pentru asemenea faptă. Iar acum, ne-au dat cincisprezece ani! Zic: nu se poate, asta e teroare să facă colectivizarea în ţară, să facă comuniştii tot ce vor cu noi.

Nicolae Burlacu: La 3 august 1957, ni s-a comunicat pedeapsa de condamnare la moarte prin împuşcare a celor şase din munţi, precum şi a lui Olimpiu Borzea şi a subsemnatului, doctor Nicolae Burlacu, ca principali colaboratori, vânzătorul Ioan Grovu, şi el arestat până atunci, fiind eliberat în urma fructuoasei colaborări cu

Securitatea. În ziua de 6 august 1957, puşi în lanţuri şi cu cătuşe la mâini, am fost îmbarcaţi în două autodube şi am pornit spre Bucureşti. La intrarea autodubelor în Azuga, s-a făcut o scurtă oprire, şi gardienii ne-au dat să bem apă de la izvorul situat în stânga şoselei. Unul dintre gardieni ne-a spus: „Beţi, măi, băieţi – nu «bandiţi», cum spuneau şefii lor –, apă de aici, căci nu se ştie câţi dintre voi vor mai bea apă din acest izvor."

10 octombrie 1957: Închisoarea Uranus. Cereri de graţiere

Tramvaiele 2, 7 şi 25 urcau cu greu spre Dealul Uranusului. Aici, pe malul Dâmboviţei, între Splai, strada Izvor, strada Puţul cu Apă Rece, exista un şirag de case impunătoare, de grădini cu terase, de arbori seculari. Un mic Bucureşti azi dispărut. În imaginea atât de pitorească a locurilor, cu greu puteai descoperi Închisoarea Uranus. Aici au fost aduşi luptătorii în secţia condamnaţilor la moarte. Secţie în care treizeci şi patru de celule erau mereu ocupate, maşinăria justiţiei comuniste furnizând material din belşug. Celularul întruchipa o adevărată anticameră a morţii. Un sac umplut cu paie drept saltea, o pătură, ambele aşezate direct pe ciment, şi o cană de metal pentru apă. Lumina venea de la un bec aflat la uşa de la intrare, iar aerisirea prin unica fereastră plasată tot acolo. Doctorul Nicolae Burlacu ne-a mărturisit că putea comunica cu ai lui după o tuse-semnal şi calculând câte lungimi de lanţ sunt necesare până la celulele fraţilor de suferinţă. O lungime de lanţ corespundea cu un pas. La Uranus – devenit domeniul fostei Case a Poporului, astăzi Palatul Parlamentului –, sunt anunţaţi că Tribunalul Suprem, Colegiul Militar Bucureşti le-a respins recursurile. Singurul care a refuzat să semneze recursul era Victor Metea. La judecarea recursului, unul dintre apărători, avocatul Albert Faion, îşi susţinea clienţii astfel: „Urmează a se aprecia asupra faptelor comise şi a se vedea dacă, faţă de numeroasele crime săvârşite, e cazul de redozare a pedepsei." La 1 noiembrie 1957, Prezidiul Marii Adunări Naţionale respinge şi cererile de graţiere.

L. H. L.: De ce nu funcţiona instituţia recursului? De ce toate recursurile făcute de cei condamnaţi politic…

Ştefan Drăghici: Funcţiona, dar… eu le făceam recurs, să ştiţi.

L. H. L.: Păi da, funcţiona, dar nu avea nici un fel de rezultat.

Şt. D.: Păi acolo preşedinte era Alexandru Petrescu. Tribunalul lupta pentru unităţile MSS.

L. H. L.: Ce sunt astea „unităţile MSS"?

Şt. D.: Ministerul Securităţii Statului. Asta era instanţa de recurs. Adică prima dată a fost Tribunalul Militar de regiune militară Cluj şi, pe urmă, în Bucureşti, la Tribunalul Militar pentru unităţile MSS. Şi mergea la „nea Alecu" ăsta, cum îi zicea, generalul Petrescu. Am judecat şi eu cu el o dată, să ştiţi. Avea o tactică. Avea patru perechi de ochelari, fumurii, mai puţin fumurii, şi îi tot schimba. Unii albaştri.

L. H. L.: Avea o simbolistică aparte? Sau de ce?

Şt. D.: Nu ştiu. Nici eu n-am priceput de ce.

L. H. L.: În orice caz, când a judecat procesul mareşalului Antonescu, avea ochelari fumurii, deci se înţelege că, atunci când dădea pedepsele cu moartea, îşi punea ochelarii fumurii şi şi-i schimba…

Şt. D.: Nu. Avea patru perechi de ochelari pe masă. Cel puţin, când am judecat cu el o singură dată: un grănicer trecuse cu armamentul frontiera la duşman, la Tito. Şi, pe urmă, ăia l-au dat înapoi şi ăştia l-au condamnat la moarte.

Iată cum dirijau anchetatorii penali aparatul de justiţie: Securitatea confirma şi infirma sentinţele. Ca şi colegul său de muncă, colonelul Stelian Alexandrescu, fostul anchetator de securitate Traian Urzică locuieşte în centrul Braşovului.

Traian Urzică (*fost anchetator penal de securitate*): Era o bandă în munţii Făgăraş care a atacat turişti, a devastat stâne, a devastat gospodării colective, a tras în oameni, în turişti, i-a dezbrăcat, le-a luat banii şi a făcut jafuri acolo, şi dumneavoastră îi luaţi acum drept…

L. H. L.: Eroi.

T. U.: Eroi îi faceţi, da. Cum vrea să-i facă şi Gavrilă, cu cartea lui. Luaţi cartea lui Gavrilă şi o citiţi şi vedeţi care e…

L. H. L.: Eu am citit-o. Dumneavoastră aţi citit cartea lui Gavrilă?

T. U.: Am citit-o şi eu, da. Şi spune şi nişte lucruri adevărate, dar numai exagerări. Dar nu spune că banda asta a avut caracter legionar. Or, dosarul, luaţi dosarul de la procuratură, de la justiţie şi o să vedeţi caracterul legionar al acestei activităţi. Securitatea asta şi miliţia – că acum e poliţie – n-au funcţionat de capul lor, au funcţionat pe baza legilor statului român, da. Şi am apărat legile statului român, am apărat independenţa, suveranitatea şi tot ce s-a realizat până în prezent, da. Şi n-am făcut de capul nostru nimic. Totul am făcut ce spune legea. Cine spune că era în atribuţiile anchetatorului să bată? Cine spune asta? Păi dar arătaţi-mi şi mie unde Securitatea, în scris sau altcumva, a contestat o hotărâre. (*Îi arătăm, într-adevăr, lui Traian Urzică decizia şefului de anchete penale Stelian Alexandrescu, prin care cere tribunalului să schimbe condamnarea lui Ioan Ilioiu, din temniţă pe viaţă, în condamnare la moarte.*) Păi nu avea voie să facă Stelian Popescu sau Alexandrescu. Nu avea nici un drept să facă. Cum să conteste el ca… el era şeful serviciului… un şef de serviciu. Nu avea nici un drept. Nu-i dădea nimeni nici un drept să conteste o hotărâre judecătorească.

Securitatea nu avea nevoie să-i dea cineva drepturi. Şi le lua singură.

Olimpiu Borzea: „Borzea Olimpiu.“ „Da.“ „Ieşi afară!“ Mi-a pus ochelarii negri, m-a luat de mână, m-a dus pe un coridor, pe al doilea coridor şi m-a oprit în faţa unei uşi. Mi-a dat ochelarii jos, m-a întors cu spatele şi m-a băgat ca într-o cabină de telefon. Uşa se închidea în faţă. M-a împins în spate. Era un scaun. Când m-am

aşezat pe scaun, s-a aprins un bec deasupra. Celula era la înălţimea asta vopsită cu ulei, o culoare verde-albastru, iar deasupra era alb şi tot lovituri de glonţ cu stropituri de sânge. În uşă, era un suport port-pistol cu vizor. Şi aud telefonul. Comandantul Uranusului era un ţigan. Noi îi spuneam „Bulibaşa“. „Alo, da.“ „Da. L-am adus. Da. Îl executăm acum. Nu, e sigur. Este Borzea Olimpiu. Îl executăm acum. Da. Executăm ordinul. Nu. Nu. Nu. Nu e Borzea Gheorghe. E Borzea Olimpiu. Acum îl executăm.“ A venit, a umblat la vizor, a reglat pistolul, am simţit că pereţii se îngustează, nu mai aveam posibilitatea să mişc decât capul. Mâinile în sus nu mi le puteam ridica. A ieşit aşa, ca un bombeu, în faţă. Nu mi-am dat seama atunci. Nu puteai mâinile să le dai în sus. Am rămas în poziţia asta, mi-am împreunat mâinile şi am început să spun: „Tatăl nostru care eşti în ceruri, Sfinţească-se numele Tău, Vie împărăţia Ta, Facă-se voia Ta, Precum în cer aşa şi pe pământ. Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi şi ne iartă nouă greşelile noastre, precum şi noi iertăm greşiţilor noştri. Şi nu ne duce pe noi în ispită, ci ne mântuieşte de cel rău.“ Am terminat rugăciunea, se deschide uşa brusc: „Ieşi afară, banditule!“ Am ieşit. În faţa mea, era altă uşă. Uşa se deschide în interior, mă împinge înainte, o închide în spatele meu, în dreapta mea erau grupe de militari cu arma în poziţie de repaos, baioneta la armă. Comandantul militarilor comandă: „Drepţi! Pe umăr arm’! Pentru onor înainte prezentaţi arm’! Treci în faţa plutonului de execuţie, banditule!“ Am trecut în faţa plutonului de execuţie. „Ia poziţia de drepţi!“ Am luat poziţia de drepţi. Şi atunci citeşte şi nu mai gată din citit, ca să te ţină cât mai mult în tensiune: „Prezidiul Marii Adunări Naţionale, aşa şi aşa şi aşa şi aşa…“ nu ştiu cât o fi durat, „comută pedeapsa numitului Borzea Olimpiu Istrate, din pedeapsa capitală, în muncă silnică pe viaţă.“ Când m-am întors, ceasul era 1 şi 25 de minute. Ceasul era deasupra uşii. În momentul acela, vă rog să credeţi, i-am simţit fizic pe toţi cei dragi ai mei. Nu ştiam, e vis, e realitate, dar am simţit că Dumnezeu nu m-a uitat. Niciodată nu m-a uitat Dumnezeu.

Cei cărora li s-a comutat pedeapsa cu moartea au fost supuşi la false execuţii.

20 noiembrie 1957 Valea Piersicilor – Penitenciarul Jilava. Execuţia.

În cartea sa de amintiri, Ion Gavrilă Ogoranu, preluând mărturia doctorului Nicolae Burlacu şi a lui Olimpiu Borzea, vorbeşte despre execuţia din 14–15 noiembrie 1957. În acea noapte, doctorul Nicolae Burlacu a auzit pe coridorul închisorii şi în dreptul uşii sale sunetul lugubru al lanţurilor, a identificat, ca un rămas-bun, tusea lui Metea, a lui Chiuşdea, a lui Novac, a lui Laurean Haşu, a lui Pop, a lui Ghiţă Haşu şi a ştiut că au plecat pe drumul fără întoarcere. Plecau de la Uranus la Jilava. Peste cinci zile, la 20 noiembrie 1957, orele 20, cinci dintre ei sunt scoşi din nou din celule. Urcă spre Valea Piersicilor, pământ de taine, pământ de trudnice oseminte. Cimitirul a mii de deţinuţi politici. Nici măcar

sicrie sărace, cum ar spune Radu Gyr, nici măcar un număr de smoală scris pe capace. Băieţii sunt legaţi la ochi. Poate Ion Chiuşdea, profesorul, cel care purta cu sine întotdeauna o carte de rugăciuni, să fi rostit ultimul Tatăl nostru. Comandantul grupei de puşcaşi Gheorghe Sălceanu îi aşază cu spatele la trăgători şi-i prinde de stâlpii de execuţie. Sunt împuşcaţi pe rând. În ziua de 21 aprilie 1958, este executat şi ultimul luptător. Victor Metea moare singur…

Nicolae Burlacu: Cei care au supravieţuit au fost eliberaţi în august 1964. Ne-am petrecut zilele în mizerie, teroare, cu speranţa în suflet, nădăjduind că, după jertfa tinerilor şi a tuturor participanţilor la revoluţia spontană din decembrie 1989, vor veni zile mai bune. Zadarnică speranţă! Îmi vine în minte poezia marelui poet al pătimirilor noastre din lagărele şi închisorile comuniste Radu Gyr, care, adresându-se Domnului Nostru Iisus Hristos, spune: „Tu spune morţilor din grup să nu blesteme, / ci sub trifoi, sub dâmburi, sub secară, / s-aştepte paşii tăi umblând prin ţară / şi semnul munţilor cu-aprinse stele. / Şi spune morţilor de sub troiţe sfinte / că va veni cândva o dimineaţă / când neamu-ntreg va fulgera viaţă, / cuminecat de sfinţii din morminte.“

Imagine: izvorul de la Azuga şi munţii

Au trecut anii, şi despre băieţii din munţi nu se ştia în satele Făgăraşului decât că i-a înghiţit pământul. Pe acelaşi drum, la 15 aprilie 1971, călătorind spre Bucureşti, profesorul Ioan Grovu, la volanul autoturismului personal cumpărat din banii trădării, în dreptul izvorului de la Azuga derapează şi se răstoarnă cu maşina de câteva ori, până la taluzul căii ferate. Cei din maşină s-au ales cu câteva zgârieturi. Doar şoferul a murit. Ioan Grovu trona la panoul de onoare al Liceului industrial din oraşul Victoria. Nimeni nu l-a dat jos, deşi, în ziua morţii, ţăranii din Cârţişoara, locul unde s-a născut şi a fost îngropat, i-au lipit pe pereţii casei graffiti cu Iuda. Asta au făcut-o ţăranii, nu domnii. În perioada cât a servit Securitatea, s-a retras doi ani din învăţământ, anii 1955–1957. După execuţia băieţilor, şi-a cumpărat trei case: în Victoria, în Bucureşti şi în Braşov. Maşina accidentului a devenit o maşină-şcoală pentru conducătorii auto.

Fiul lui, un profesor onest de educaţie fizică, şi-a dezvoltat înfloritor gospodăria primită moştenire. „Am mai văzut – spune Ecclesiastul – că nu cei iuţi aleargă, nu cei viteji câştigă războiul, nu cei înţelepţi pâinea, nici cei pricepuţi bogăţia, nici cei învăţaţi bunăvoinţa. Ci toate atârnă de vreme şi de împrejurări.“[35]

35. Ecclesiastul IX, 11: „Şi iarăşi am văzut sub soare că izbânda în alergare nu este a celor iuţi, şi biruinţa a celor viteji, şi pâinea a celor înţelepţi, nici bogăţia a celor pricepuţi, nici faima pentru cei învăţaţi, căci timpul şi întâmplarea întâmpină pe toţi“ (citatele din Biblie sunt preluate din *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă a Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1975) (*n.red.*).

Nu numai în anii 1950 erau respinse recursurile luptătorilor anticomunişti. De data aceasta, la recursul în anulare înaintat de

Parchetul General al României în cauza Elisabetei Rizea şi a altor zece ţărani din Nucşoara, Curtea Supremă, prezidată de Maria Coca-Cozma, a respins recursul, sub motivaţia că lupta lor era îndreptată împotriva statului. Nu a statului român, adăugăm noi, ci a celui comunist. Oare această demarcaţie nu se va face niciodată în România?

Ei au ales libertatea

Începând cu anul 1948, refugierea românilor, prin Iugoslavia, în lumea liberă se intensifică. Iugoslavia – ţara cu care România avea graniţă spre vest – părea a fi în conflict cu blocul comunist. Biroul de Informaţii al Partidelor Comuniste şi Muncitoreşti – Cominform –, întemeiat în septembrie ’47 şi reunind partidele comuniste aflate la putere, cu excepţia celui din Albania şi a două partide din Europa Occidentală, cel francez şi cel italian, condamna, în iunie 1948, Iugoslavia lui Tito şi chema la înlăturarea liderului. Tito face apel la unitatea ţării. Aşa apărea un fenomen nou în istoria mişcării comuniste, *deviaţionismul*, opoziţia faţă de „Înalta Poartă“ de la Kremlin, dorinţa de autonomie şi de independenţă faţă de centru. Deşi Tito declara că partidul şi el însuşi i-ar fi spus „nu“ lui Stalin, totuşi liderul iugoslav nu renunţă şi nu abandonează ideile marxist-leniniste, după propriile afirmaţii, şi nu încetează să fie şi să se manifeste ca un comunist. Puterea lui Tito, impregnată de doctrina bolşevică, avea să recurgă la cele mai staliniste metode de represiune, motivate fie de pericolul invaziei sovietice, fie de ameninţarea cercurilor occidentale. Acestei politici aveau să le cadă victime zeci de mii de refugiaţi care au crezut că Tito schimbase definitiv macazul. Duplicitatea dintre Est şi Vest, violarea şi lichidarea libertăţilor şi drepturilor fundamentale ale omului, aşezarea poliţiei politice, temuta UTBA, deasupra partidului şi a legii, toate acestea fac din Iugoslavia anilor ’48–’50 nu un pământ al făgăduinţei, ci un spaţiu în care arbitrară era chiar şi teroarea. Deşi populaţia îl urmează orbeşte pe Iosip Broz Tito şi crede că el asigură independenţa totală de Moscova – aşa cum, în anul 1968, românii l-au crezut pe Ceauşescu copilul teribil al lagărului socialist –, Tito rămâne fidel doctrinei comuniste, încercând să împace democraţia cu totalitarismul. În tratamentul refugiaţilor, acest mixaj „original“ avea să ducă şi la eliberări ale prizonierilor, dar şi la închisori, lagăre, execuţii. Ţara nu ştie adevărul, ţara îl aclamă pe Tito. Îl socoteşte marele strateg.

Prof. univ. Ladis Kristof (*politolog*): Am citit în ziare că Tito s-a certat cu Stalin. Şi la noi, în ziare şi la radio, era criticat că a trecut complet la capitalism.

L. H. L.: Apăreau caricaturi cu Tito.

Prof. univ. L. K.: Da, da, aşa era. S-a schimbat foarte mult. Ţin minte că, în ianuarie ’48 mi se pare sau decembrie ’47, a venit Tito la Bucureşti, şi era foarte mare – ştiţi: serbare, că Tito era mare erou. Trei luni mai târziu, s-a schimbat politica.

În iulie 1951, la Geneva, se adoptă Convenţia privind protecţia internaţională a refugiaţilor, semnată de o sută patruzeci de state-parte. Conform acestei convenţii, nu era permisă returnarea refugiaţilor care se puteau confrunta, din această cauză, cu persecuţia şi, mai ales, refugiaţii nu puteau fi deţinuţi, sancţionaţi pentru că au intrat ilegal în ţara unde solicitau azilul. Cât de departe

erau discursurile triumfaliste ale lui Tito de realitatea lagărelor de refugiaţi!…

Fragmente din scrisori:

„De ce plângeţi? Nu vedeţi că avem loc destul pentru voi toţi în cimitir?“

„Eram complet morţi printre cei vii!“

„Familia Guido, soţ şi soţie de origine italiană, între 22 şi 28 de ani, la închisoare au avut un copil. Au fost împuşcaţi toţi trei.“

„Când scriu aceste rânduri, după mai bine de cincizeci de ani, deşi sunt în America, trăiesc din nou panica, groaza.“

Datorăm aceste investigaţii doamnei Ingrid Popa Fotino, care a adunat, timp de peste douăzeci de ani, documente şi mărturii orale despre tragedia experienţei iugoslave trăite de familia ei şi de alte zeci de refugiaţi români, astăzi cetăţeni americani. Mulţi din grupul lor de frontierişti au fost executaţi. În pofida tuturor blocajelor din Iugoslavia de astăzi, echipa „Memorialului durerii“ a descoperit, cu mari dificultăţi, lagărele şi închisorile la care fac referire amintirile. De ce este ascuns adevărul? Nici acum oficialităţile sârbe nu vor să recunoască masacrele şi teroarea săvârşite în anii ’50 asupra a zeci de refugiaţi. Ar trebui să recunoască, în fond, minciuna şi duplicitatea fostului regim comunist.

Fotografii: *Ariana şi Ervin Popa. Ariana şi Ervin Popa cu fiicele lor Ingrid (opt ani în 1948) şi Alda (trei ani în 1948)*

România, zona de frontieră cu Iugoslavia

Ingrid Popa Fotino: Era vara, în august ’48, şi ne-am pregătit să plecăm într-o excursie. Ne-au zis părinţii că mergem în excursie la Băile Herculane, pe malul Dunării. O să mergem cu vaporul pe apă. Ne-am luat hârtii şi creioane ca să colorăm. Aveam rucsacuri. Sora mea, care avea trei ani a pus – ea sau părinţii ei – oliţa în rucsac. Şi ne-am dus deci la Băile Herculane, pe malul Dunării. Mi-aduc aminte de Dunăre, de apa care era cam tulbure. Am mâncat la malul apei peşte. Eram mai mulţi acolo. Eram noi patru, era familia Besi, Nina şi Ştefan Besi, mai era o familie cu nişte băieţi, eram mai mulţi. Şi era veselie. Numai că tata şi domnul Besi umblau în lung şi-n lat, nu mâncau şi erau parcă livizi, nu spuneau nimic. Asta ştiu din ce mi-a spus mama. Atunci deciseseră să fugă şi trebuia, la întoarcere, să mergem pe malul iugoslav, numai că persoana cu care făcuseră ei aranjamentul să ne ia pe partea cealaltă nu venise. Venise frate-său, cred, sau, mă rog, altă persoană, care era un comunist convins şi care nu voia să audă să ne lase pe partea iugoslavă. Şi mi-a zis mama că în băutura lui – bere, vin, ce-o fi fost – i-au pus somnifere. Dar n-au avut efect. Cei trei tineri care ne ajutau la condusul ambarcaţiunii au simţit că voiam să fugim şi-au zis că vor şi ei să fugă. Şi atunci, s-au pus să se lupte cu căpitanul acestei şalupe, ca să poată să cârmească spre Iugoslavia, dar n-au reuşit. Erau trei tineri contra unul, dar ăsta era aşa de puternic, încât, cu toată băutura, cu toate somniferele, n-au putut să-l ia de la cârmă. Între timp, venea o barcă cu motor a gărzii frontierei, dar

curenţii erau într-aşa direcţie, încât ne-au dus lângă malul iugoslav înainte ca să fim prinşi de această barcă cu motor. Toate astea mi le-a povestit mama. Mi-aduc aminte că ne-am dat jos de pe vapor. Nu ştiam toate astea, n-am simţit nimic, dar, când ne-am dat jos, m-am uitat spre malul românesc şi am avut sentimentul straniu: „Când am să mai văd eu vreodată ţara asta?“ De ce? Nu ştiu. Dar aşa a fost. Pe urmă, cu vaporul cred, ne-au dus la Belgrad. Mama a fost mereu o persoană foarte optimistă şi foarte entuziastă. Zicea: „Trebuie neapărat să-i trimitem o telegramă de mulţumire lui Tito. Uite, ne-a acceptat şi o să cerem azil politic. Hai să compunem telegrama.“ Am petrecut noaptea la Belgrad şi, pe urmă, ne-au luat cu trenul într-un cătun care se numea Kovačica.

În toate mărturiile despre traseul urmat de refugiaţii români, este menţionată experienţa carceralã dură trăită în închisoarea din Kovačica, comună aflată cam la 70 de kilometri de Belgrad. În Kovačica, autorităţile locale nu-şi amintesc de existenţa vreunei închisori. „Poate în arhive s-o căutaţi.“ Localnicii mai în vârstă sunt cuprinşi de o muţenie ciudată când este vorba să-şi exerseze memoria. Nimeni însă nu admite că, în urmă cu cincizeci de ani, pe aceste locuri ar fi existat o închisoare în care s-au consumat nenumărate tragedii individuale. După ce era arestat de pichetele iugoslave la graniţă, la Cazane, refugiatul era dus cu vaporul la Belgrad, apoi, cu trenul, la Kovačica sau la lagărul de la Zrenjanin.[36] Apoi, din nou, în Belgrad şi, de aici, în Munţii Macedoniei, într-un cătun ce se numea Herghela, lângă Bitolia. Din grupul refugiaţilor anilor 1948 a făcut parte şi Ladis Kristof, pe atunci un tânăr de treizeci de ani. S-a născut la Cernăuţi, pe Valea Ceremuşului, într-o familie de boieri bucovineni. Pentru familia lui Ladis Kristof, refugiul a început în anul 1941. Zeci de români din satul lor au fost deportaţi şi omorâţi. Al doilea refugiu a fost în anul 1944, la revenirea bolşevicilor. Când a plecat din casa părintească, îşi aminteşte că bande înarmate de ucraineni tocmai le tăiau capul cu securea celor doi administratori ai moşiei. Părinţii şi-au dat seama că totul s-a terminat. Acasă, în Bucovina, nu se vor mai întoarce niciodată. În Oregon, în America, şi-a ridicat o casă ce-i aminteşte de frumoasa Vale a Ceremuşului.

36. Becicherecu Mare (*n.red.*).

Prof. univ. Ladis Kristof: Am trecut la 21 septembrie 1948. Am fost cam vreo oră în apă. Ne-a dus cam cu un kilometru mai jos apa, curentul şi, când am ieşit dincolo, ne-au somat, după câteva minute, iugoslavii. De acolo, de la Kladovo, dincolo de Turnu Severin, ne-au dus la închisoare, la Pančevo, şi, de la Pančevo, ne-au dus la Kovačica, unde era lagărul de români şi unde l-am întâlnit pe Friduţ Fotino – adică, atunci, Popa, familia Popa era acolo. I-am întâlnit şi pe alţii. Ţin minte, aveam o prietenă, Yvonne, născută Băleanu, din Botoşani, mare proprietară. Mama ei era Cantacuzino. Era şi dânsa cu mama. Şi, când am intrat acolo, văd că şi dânşii sunt acolo.

L. H. L.: Cât aţi stat la Kovačica?

L. K.: La Kovačica am stat câteva săptămâni, dar era foarte prost, mâncare foarte puţină – ne dădea numai de două ori pe zi – dar, mai ales, înghesuială. Era aşa de înghesuit, că – ţin minte – dormeam, puteam să dorm numai pe o parte, că pe spate nu se putea, că nu era loc pentru toţi.

Căutând închisoarea din Kovačica timp de o săptămână, am fost tentaţi să credem că timpul a năruit-o. Încercând să evităm ostilitatea şi refuzul autorităţilor locale de a oferi orice informaţie, am revenit într-o zi de duminică. Duminica puteam explora mai în linişte şi siguranţă locurile, fără riscul de a fi opriţi, legitimaţi şi blocaţi. Aşa se face că, deschizând poarta grea a tribunalului comunal, am reperat închisoarea, aflată câţiva metri mai departe, în curtea interioară. A fost tot timpul la un pas de noi, dar ocultată privirilor şi, mai ales, păstrată în cel mai strict secret, ca o relicvă a Războiului Rece.

Ingrid Popa Fotino: Şi ne-a dus într-un loc care avea un perete înalt cât un om şi jumătate, poate ceva mai mult, pereţii groşi. Am trecut prin uşă într-o curte doar cu pământ, cu o clădire nenorocită, un alb murdar. O întreb pe mama unde suntem, şi mama mi-a zis: „Păi ăsta e un hotel.“ Eu fusesem cu ei în Italia, ştiam ce e ăla un hotel. Şi s-a deschis uşa acestei clădiri şi am intrat. Era întuneric, la ferestre erau zăbrele. La dreapta era o scară, la stânga erau aceste zăbrele şi o uşă pe care au deschis-o. Am trecut deci de aceste gratii şi, pe urmă, la dreapta era altă uşă pe care au deschis-o, o uşă groasă de fier, cu o deschizătură mică sus. Am intrat. Era ceea ce nu ştiam la opt ani, ceea ce se cheamă acum o celulă. Pereţii erau ca de ciment, grei, şi o fereastră, sus, cu bare. În celulă, erau paie pe jos şi mai erau şi alte persoane. Erau femei, era celula femeilor şi copiilor. Sus, erau bărbaţii. Deci tata a fost închis sus, mama şi cu noi jos, împreună cu alţii. Cu trecerea timpului, îmi mai aduc aminte mai ales de Puiu Surducan, fiul părintelui Surducan. Avea şapte ani şi m-am jucat mult cu el. Am vorbit cu el acum câteva săptămâni, dar nu-şi mai aduce aminte de absolut nimic din epoca aia. Cred că a fost şocul, ceea ce se cheamă aici, în Statele Unite, posttraumatic, stress syndrome. Nu-şi aduce aminte de nimic.

Fragmente din scrisori:

„Aveau oare de gând să ne trimită la graniţă, cum au făcut cu alţii, şi apoi să ne împuşte?“

„Unii erau cu Stalin, şi unii erau cu Tito. Dacă aveai neşansa să cazi pe mâna unor ofiţeri stalinişti, te împuşcau imediat.“

„Cei trei fuseseră luaţi, legaţi de mâini. Ni s-a spus că i-au împuşcat.“

Părintele Ion Surducan a suferit în închisorile iugoslave împreună cu Ariana şi Ervin Popa, părinţii lui Ingrid Popa Fotino. A trecut prin Kovačica, Zrenjanin, închisoarea din Pančevo şi cea din Gorica. De ce a plecat din România? La 1 ianuarie 1948, la sfânta liturghie, în biserica din satul Clopodia, sat aflat lângă graniţă, a rostit un Tedeum pentru rege. A fost arestat şi judecat de tribunalul

militar. A reuşit să fugă, să părăsească ţara împreună cu soţia şi un copil. Un băiat e născut în România, altul în Italia şi ultimii doi la Cleveland. De cincizeci de ani, slujeşte la o biserică românească din Michigan, ridicată prin truda lui şi a preotesei. În amintirile sale, părintele Surducan adaugă noi nume la lista deţinuţilor politici din Iugoslavia. A fost martor la execuţia a numeroşi refugiaţi, ale căror nume le-a aşternut pe hârtie. Avem acum mai multe liste, ce conţin numele a circa cinci sute de persoane care, în anul 1948, se aflau în detenţie în Iugoslavia.

Unul dintre elementele de recunoaştere a închisorii din Kovačica a fost biserica. Din celule, refugiaţii auzeau, la răstimpuri, clopotele. Aşa s-a întâmplat şi la Sighet, unde Ilie Lazăr a putut astfel identifica nordul de ţară unde fuseseră aduşi. Ca şi în România, la Sighet, şi în Kovačica iugoslavă, ca şi în alte puncte ale gulagului, secretul detenţiei era bine păzit. Aşa se explică de ce populaţia nu cunoştea ce se întâmplă în propria ei comunitate.

Mărturia părintelui Ion Surducan, paroh al bisericii române din Dearborn, Statele Unite

Ingrid Popa Fotino: În general, erau oameni de toate felurile, erau muncitori, erau ţărani, unul din familia Prager. Au născut un copil în lagăr şi i-au împuşcat pe toţi trei. Deci era un inginer, tata era avocat, era unul care era general – „doamna general Soare“, pentru că-i plăcea să se fardeze. Ca mâncare, aveam o ceaşcă de cafea de cicoare dimineaţa, cu zahăr în ea, şi, pe zi, aveam o bucată de pâine. Pâinea, rotundă şi cam cât o palmă, era împărţită la nouă persoane. Iar cel care tăia pâinea avea o mare responsabilitate, ca nu cumva să facă o bucată mai mare pentru unul decât pentru altul. Aşa că lua o sfoară şi măsura de jur împrejur, o împărţea în nouă şi, pe urmă, cu cuţitul, o tăia. Deci asta era bucata de pâine pentru zi şi, pe urmă, la prânz şi seara, aveam o gamelă cu supă. Erau de două feluri: una era nu ştiu dacă de orz sau ovăz. Ce mănâncă oamenii, orz?

L. H. L.: Orz.

I. F. P.: Bun. Erau bucăţi albe ca orezul, dar nu era orez. Şi aia era plină cu orz şi era hrănitoare. Cealaltă, de mazăre, avea, în general, şapte boabe de mazăre, că le număram. În fiecare bob de mazăre, era un gândac, aşa că scoteam gândacul, lăsam coaja şi mâncam asta – şi ne era foame. Nu ştiam cât era să stăm acolo, când era să ieşim, cum să comunicăm familiilor noastre că eram în închisoare. Nu ştiu cum a reuşit bunicul meu să descopere că eram în închisoare – că a reuşit să descopere. A comunicat cu un fost prieten de-al lui, un evreu, care era la Paris, şi l-a rugat să ne trimită nişte pachete. Şi am primit pachete, din fericire, ceea ce ne-a salvat. În lagăr, era tensiune, oamenii se băteau. La un moment dat, au fost şapte bătăi într-o zi. Un tânăr, al cărui nume nu mi-l amintesc, a fost trimis înapoi – asta, ca răspuns la întrebarea dumneavoastră –, înapoi în România. Pe graniţă, din câte auzeam, trăgeau în ei ori iugoslavii, ori românii, şi cred că aşa au fost omorâţi. Era acolo un cuplu care, când se certa cu cineva, îl acuza de antisemitism. A fost

o luptă şi între părinţii mei şi ei, pentru că, atunci când a venit pachetul ăsta, noi am mâncat cât se poate de discret, iar acest cuplu a zis: „Ei bine, familia Popa şi familia Surducan – unde părinţii se îngraşă şi copiii slăbesc“, ceea ce era o acuzaţie fioroasă. Mai ales că părintele Surducan era ca un schelet. Şi atunci, a fost ceartă între părinţii mei şi ei, şi atunci i-au acuzat pe părinţii mei că sunt antisemiţi. Din fericire, expeditorul pachetelor era evreu, deci afirmaţia era o minciună.

Prof. univ. Ladis Kristof: Într-o zi, au spus: „Vreţi să lucraţi?“ „Sigur, da.“ Mă duc: „Scoate-ne la muncă!“ Şi un grup de acolo am fost luaţi, băgaţi la vagon de vite închis. Ne-au dus undeva, în sudul Serbiei, lângă Raşca, nu departe de Kosovo. Şi ne-au scos şi ne-au dus la o mină de azbest. Ne-au pus să lucrăm acolo. Mare noroc am avut că am lucrat la mine. La mine, era foarte greu, aveai fixat câte vagoane trebuia să umpli cu minereul ăsta. Era greu, se făcea iarnă de-acum. Eu n-aveam haină de iarnă. Aveau o moară unde prelucrau acest minereu. Şi erau acolo şi nemţi, prizonieri de război. Am auzit că singurul lucru prost e că este mult praf în moara asta. Am spus că nu contează, că aş vrea să mă mut acolo. Nu mi-am dat seama atunci că azbestul te omoară. Ştiţi, praful acela. Acum, nu e voie să pui azbest nicăieri, în nici o şcoală, pentru că intră în plămâni. Dar norocul meu e că m-am declarat specialist la păduri, că am studiat silvicultura şi că am fost şi la Sovromlemn, şi atunci au spus: „Hai să-i scoatem pe specialişti şi să-i ducem unde ştim noi.“ Şi m-au luat de acolo şi m-au mutat în munţii Serbiei, sus, lângă Kalievo, la o exploatare forestieră. La exploatarea forestieră, erau şi oameni care ştiau cum să lucreze, dar mai mult aduceau brigăzi din sate, pentru o lună. Venea o brigadă şi erau obligaţi să lucreze. Foarte greu, pentru că ei nu ştiau cum să lucreze la pădure, aşa că erau multe accidente. Însă eu eram supraveghetor, nu trebuia să muncesc eu. Şi am stat acolo, pe urmă m-am mutat în alt loc, noroc şi asta. Şi un lucru am văzut atunci: ce înseamnă legăturile bune între sârbi şi români. Foarte mulţi acolo. Ţăranii ăştia care veneau şi spuneau: „A, român! Bun, foarte bun!“ De ce? Pentru că foarte mulţi din ei au fost făcuţi prizonieri în ’41, când nemţii au atacat Iugoslavia. Şi au fost aduşi în România. Nemţii îi ţineau acolo, iar românii le aruncau pâine. Ei spuneau: „Aruncă pâinea, români!“ Şi au adus, pe urmă, vestea asta în Serbia şi toţi spuneau cât de buni sunt românii, şi erau buni prieteni cu românul. Unii îşi aduceau aminte că era legătură şi între familiile regale. Ştiţi că sora regelui era măritată cu regele Iugoslaviei. Ţineau şi asta minte. Mai ales că, acolo, erau mulţi ţărani, care erau contra lui Tito. Ei erau cu Draža Mihailović, ei erau cetnici. Nu erau partizani. Şi se vedea chiar imediat cine ce este. Cei care erau localnici aveau un fel de capelă pe cap, ştiţi, „şaikacea“ îi spunea. Cei care erau cu titluri aveau „partizanka“. Era altfel, mai mult ca la militari.

L. H. L.: Cum de vă amintiţi, domnule profesor, atât de bine localităţile?

Prof. univ. L. K.: Păi cum să uit? Sunt chestii foarte importante, te impresionează.

Ingrid Fotino Popa: Ne aşteptau sorţi diferite pe cei care eram în lagăr. Erau cei care erau trimişi înapoi, în ţară, cei care erau duşi la lucru, cei care erau duşi la frontiera de vest, dintre care unii ori erau omorâţi, ca familia Economu, care a fost cu noi, ori li se dădea drumul. Dintre cei care erau trimişi înapoi, în ţară, unii reuşeau să scape şi se întorceau în lagăr şi povesteau. Deci ştiam aşa. Unul a încercat să fugă din lagărul de la Zrenjanin – de la Kovačica, fusesem mutaţi la Zrenjanin –, noaptea acesta a vrut să sară peste sârme, a fost văzut de un „druže", care a tras în el şi l-a omorât. Îmi aduc aminte, a fost un zgomot de împuşcătură în timpul nopţii, un strigăt de bărbat, după care au venit „drużii" în celulă, au aprins luminile, cu puşca îndreptată spre noi, să nu mişcăm. Mi-a îngheţat inima. Aşa am ştiut că acel tânăr a fost omorât.

L. H. L.: Dar execuţiile de genul acela de care aţi vorbit, de o familie de trei persoane, cum se puteau întâmpla? Greşiseră cu ceva?

I. F. P.: Nu, nu, nu. Pot să vă dau explicaţiile pe care le-am auzit pe urmă. Noi, când am fugit din Iugoslavia, am ajuns în Grecia. În Grecia am avut confirmarea că a fost omorât grupul „Economu". Când am sosit noi, a fost chemat un grec care să traducă. Îl chema Leontis. Acest domn Leontis era fratele unui grec din România – în România, se chema Leonte –, care lucrase cu tata sau cu bunicul meu. Deci a fost, mai mult sau mai puţin, tratat prietenește. Ne-a spus că fugise, nu mult înaintea noastră, un grănicer sau un soldat, poate iugoslav.

L. H. L.: Un om de pază, unul din…

I. F. P.: Ce o fi fost. În uniformă. Care le-a spus că politica guvernului iugoslav era să omoare refugiaţi, oameni care pasămite încercau să fugă, ca un exemplu pentru populaţie, ca să sperie populaţia, s-o controleze prin teroare.

L. H. L.: Ca un avertisment pentru populaţie.

I. F. P.: Da. Asta ar fi o cauză. Altă cauză, despre care i-am auzit pe adulţi discutând, este că Tito juca jocul între Vest şi Stalin. Lui Stalin îi spunea: „Uitaţi, noi omorâm", celor din Vest le spunea: „Uitaţi, noi le dăm drumul", pentru că sunt unii cărora li s-a dat drumul.

Lagărul de la Zrenjanin a fost, şi el, la fel de greu de localizat în geografia oraşului. Ştiam, din mărturii, că se afla lângă un cimitir. Şi aşa, epuizând cele trei cimitire ale oraşului, l-am putut descoperi undeva, la marginea aşezării. Clădirea, acum dezafectată, aparţine armatei, iar armata nu dă aprobări pentru filmare. Mai mult, Ministerul Justiţiei nu are informaţii că acolo s-ar fi aflat un lagăr pentru refugiaţi, deşi pe frontispiciu se menţionează că, în anul 1941, naziştii i-au întemniţat aici pe patrioţii iugoslavi. Despre alte întemniţări – nici un cuvânt. Călătoria noastră virtuală devine, cu fiecare certitudine, o călătorie reală, înspăimântător de reală.

Fragmente din scrisori:

„Aici ne-au ţinut fără mâncare, fără aer. Am crezut că vom fi condamnaţi la moarte prin foame.“

„Căpitanul Negoescu, bucătar la Zrenjanin, a fost împuşcat într-o noapte şi înmormântat în curtea lagărului.“

„După ce le-a spus prizonierilor că doi evadaţi au reuşit să scape de la Zrenjanin, doctor Ion Raţiu a fost împuşcat.“

„Părintele Vasile Leu, după ce a fugit din închisoarea din Zrenjanin, a ajuns în Vest, a fost răpit la Viena şi readus în România. A murit în închisoare.“

Ingrid Popa Fotino: Ultimul lagăr era Zrenjanin. În general, veneau cu listele şi chemau anumite persoane. Eu mă obişnuisem că pe noi nu ne va chema niciodată. Credeam că deveniserăm „stâlpii“ închisorii – şi nu era să ieşim. Şi, într-o noapte, la 2-3 dimineaţa, au venit, au aprins, mare, lumina şi au citit listele. Pe listă, era şi numele Popa. Nu mi-a venit să cred. Ne-au dus într-o sală mare, unde ne-au cercetat, am scos ce aveam în rucsacuri. Ne-au luat cu trenul, ne-au dus mai întâi la Belgrad, cred. Ştiu că mama încerca să contacteze Crucea Roşie. Am fost într-o închisoare foarte impresionantă, dar doar pentru o noapte. Pe pereţi, erau scrise numele foştilor prizonieri, ca să lase şi ei o urmă că au fost acolo. Şi, de acolo, ne-au dus la o fermă, în Macedonia, lângă un cătun care se cheamă Herghela. Era o frumuseţe, căci era prima oară când vedeam natură. În închisoare, eu credeam că aud păsări, dar mama mi-a zis: „Nu-s păsări, ăştia sunt şoareci.“ Mă jucam cu şoarecii. Am ajuns la fermă, iar la fermă ne-au zis: „Staţi aici, puteţi să ieşiţi în afara fermei, să vă plimbaţi, dar, dacă vă îndepărtaţi mai mult de doi kilometri, vă împuşcăm.“ În depărtare, se vedeau munţii Greciei, cu zăpadă. Mi-aduc aminte că am umblat seara să ajungem la fermă. În faţa mea, era un cuplu tânăr de unguri, înalţi, subţiri. Ea semăna cu o actriţă. Şi vă spun asta, pentru că şi ei au fost împuşcaţi. O să vă spun cum au fost ei împuşcaţi.

Prof. univ. Ladis Kristof: Ne-au dus, din lagărul de la Zrenjanin, la închisoare, lângă frontieră, şi primul lucru care ne-a speriat e că am găsit acolo un român care fusese luat din lagăr cu două săptămâni înainte. Era bandajat tot, că fusese împuşcat. „Ce s-a-ntâmplat cu tine?“ A spus: „Ne-a adus şi, pe urmă, parcă ne-au dat voie să plecăm, dar, de fapt, ne-au împuşcat. Au făcut asta noaptea.“ El n-a fost omorât. S-a prefăcut doar că e mort, iar, după ce au plecat soldaţii, s-a ridicat. Nu ştia unde e Italia şi unde e Iugoslavia. A tot mers şi a dat de un sat iugoslav. Atunci, ei l-au băgat la închisoare. Când a venit grupul nostru, iarăşi ne-a scos acolo, în pădure. Şi ne întrebam: „Acum, ce? Ne împuşcă?“ Ţin minte că m-am gândit că poate o să ne împuşte ziua. Şi nu ne-au împuşcat, de fapt ne-au lăsat să fugim. Şi am aflat pe urmă de ce. Pentru că, din grupul precedent, doi sau trei au trecut totuşi în Vest şi s-a făcut mare zarvă că iugoslavii împuşcă, ştiţi şi asta. Şi, de atunci, din ’50, Tito s-a dat mai spre Vest. Voia să fie susţinut, căci era vorba că ruşii pot să invadeze Iugoslavia.

Ingrid Popa Fotino: Şi era familia Economu. Sandu Economu avea şaptesprezece ani, iar Liliana cincisprezece. Şi Sandu înnebunea, că el voia să fugă. Evident că noi, când am crescut, toată copilăria din închisoare nu auzeam decât poveşti de fugă, poveşti de tortură, despre cei care fuseseră torturaţi în Siberia, bătuţi, cu câinii asmuţiţi asupra lor, cu capetele oamenilor care, leşinaţi şi traşi în sus, pe scară, făceau poc, poc, poc pe trepte. Unul, Naum Neagoe mi-a arătat pe picioare urmele muşcăturilor de câine. Adică, am crescut cu o copilărie de tortură. Noi n-am fost torturaţi, dar am auzit despre toate torturile astea. Torturi şi fugă. Deci Sandu voia să fugă. Şi, spre sfârşitul lui ianuarie, au venit să cheme un grup, să plece în Grecia, Grecia era visul nostru, libertatea acolo o vedeam, parcă puteam aproape s-o atingem cu mâna. Şi au venit şi au chemat, printre altele, patru unguroaice. Aceste persoane aveau reputaţia că se puseseră bine cu „dружii“ şi că au auzit că era să fie ceva care nu era bine. Ele erau la spital. Dar se spunea – eu nu ştiu dacă e adevărat – că erau la spital nu pentru că erau bolnave, ci pentru că auziseră că era mai bine să nu fie la fermă. Ei au venit cu lista şi lipseau patru persoane. Şi atunci, Sandu i-a zis lui taică-său: „Tată, hai să plecăm!“, şi doamna Economu s-a lăsat convinsă. Liliana nu cred să fi avut vreo părere, ea avea cincisprezece ani. Şi tata, când a văzut asta, a zis: „Hai să mergem şi noi.“ În cameră, pe sârmă întinsă, mama pusese lucrurile de lână spălate. S-a uitat şi a zis: „Nu ştiu, lenjeria copiilor e udă, eu nu cred că face să plecăm.“ Şi n-am plecat. Şi atunci, repede şi-au strâns lucrurile familia Economu şi ceilalţi. Erau vreo douăzeci şi ceva. Când a fost momentul să plece, era noapte. I-au pus să iasă, pe fereastră, unul câte unul. Iar unul dintre ei – un tânăr, cred că-l chema Grigorescu, era student la Medicină – s-a-ntors spre tata şi i-a zis: „Ce să fac, domnule Popa? Să plec? Sau să nu plec?“ A zis: „Nici n-am pantofi.“ Şi atunci, tata i-a dat o pereche de pantofi pe care o primise de la părintele Voştenariu, un preot unit care a fost în închisoare cu noi. Nu-mi mai aduc aminte ce s-a-ntâmplat cu el. Cred că a fost trimis înapoi. Pantofii erau prea mari pentru tata, aşa că i-a dat tânărului. Şi-au plecat. Noi ne-am culcat şi ne-am trezit a doua zi dimineaţă. Am zis: „Acum, ei mănâncă portocale.“ Era mare lucru pentru noi: portocale, sardele, măsline. Era o zi foarte frumoasă, însorită. Pe urmă, agitaţie printre adulţi: veniseră ţăranii să le povestească că au fost chemaţi, în timpul nopţii, să îngroape un număr de persoane şi, când le-au descris hainele, am ştiut că era grupul care plecase în noaptea aia cu familia Economu. În plus, au găsit „dружii“ foarte supăraţi: unul dintre membrii grupului era acolo, adormit, frânt de oboseală. Şi atunci, adulţii au spus: „«Dружilor», de ce i-aţi împuşcat? Aţi spus că-i duceţi în Grecia.“ Dar „dружii“ au negat. „Nu, nu i-am împuşcat. Nici gând.“ Finalmente, când au spus părinţii ce au povestit ţăranii, au zis: „Ei da. E drept, asta pentru că au încercat să fugă.“ „Cum au încercat să fugă? I-aţi luat voi.“ Au zis: „Nu. Dovada este că au ieşit pe

fereastră.“ Asta este una dintre „cauze“. Vreau să se ştie asta, pentru că o neagă. Au făcut crima şi o neagă.

În martie 1991, Ingrid şi Domnica Fotino află de la părintele Florian Gâldău povestea uluitoare a evadării din închisoarea de la Kovačica. Câteva luni mai târziu, părintele se prăpădeşte. Mărturia părintelui Gâldău este preţioasă, în primul rând, pentru că menţionează şi alte închisori şi lagăre: Mladenova, Žoica, Pančevo. Şi apoi, părintele Gâldău vorbeşte de Ambasada Franţei, care i-a ajutat pe refugiaţi cu bani, cu acte şi hărţi, pentru a ieşi din Iugoslavia. Personajul-cheie, cărora românii aflaţi astăzi în libertate în diferite locuri ale planetei îi datorează recunoştinţă, este diplomatul francez Robert Morisset. Într-un raport publicat, Morisset precizează povestea naşterii filierei franceze: „La începutul anului 1949, la Ambasada Franţei în Iugoslavia ne-a parvenit zvonul că cetăţeni din ţările comuniste vecine, înşelaţi de propaganda Cominformului, care-l prezenta pe Tito ca pe un trădător ce-şi vânduse ţara americanilor, încercau, prin toate mijloacele, să ajungă în Iugoslavia, crezând că aici vor găsi occidentali şi libertate. Când, de fapt, fie că erau întorşi în ţara de origine, fie internaţi în lagăre.“ Filiera franceză a permis unui număr de refugiaţi români, dar şi câtorva unguri, bulgari, albanezi să ajungă în Occident. Această filieră a fost atât de viabilă, încât patru ambasade: a Belgiei, a Olandei, a Italiei şi chiar a Marii Britanii au găsit mai simplu să ceară permise de liberă trecere franceze, pentru a scoate din Iugoslavia protejaţii la care ţineau. Scrisorile originale pe care Robert Morisset le-a primit de la refugiaţii români se află în arhivele Ministerului de Externe al Franţei. Între aceste corespondenţe, se afla şi scrisoarea familiei Economu, familie ucisă câteva zile mai târziu. Cele mai zguduitoare declaraţii cu privire la statutul refugiaţilor sunt conţinute în aceste scrisori ale unor români care se aflau fie în situaţia de a pleca sau erau deja plecaţi, prin Grecia sau Italia, spre lumea liberă. Mii de oameni prigoniţi şi-au părăsit căminul după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial în căutarea altor orizonturi. A fost, la începuturi, un refugiu politic, devenit, în zilele noastre, un refugiu economic. A fost căutarea acerbă a libertăţii, alegerea ei cu toate suferinţele asumate.

L. H. L.: Domnule profesor, cum aţi ajuns în America?

Prof. univ. Ladis Kristof: Pe scurt, am căpătat viza asta pe baza acelui *permis de liberă trecere* pe care mi l-a dat Morisset. M-am dus în Franţa, pentru că ştiam bine franceză şi aveam ceva legături. Francezii au dat viza de refugiat politic, dar n-am avut *carte de travail*.[37] Cum să trăieşti fără *carte de travail*? Era absolut imposibil, era şomaj atunci în Franţa. Aşa că era imposibil. Şi am curăţat nişte camere pentru americani care lucrau pentru Marchandland. Ei mi-au spus: „Încearcă pentru Statele Unite.“ Şi am făcut cerere de viză, şi, tocmai acolo, o persoană care tot făcea asta avea părinţi în Oregon. Şi eu, ca să capăt viză, trebuia să am asigurat loc de muncă. Şi ei mi-au găsit de lucru la exploatarea

forestieră din Munţii Oregonului, chiar lângă Pacific. Şi, din cauza asta, în ’52 am venit cu vaporul. De la vapor, m-au pus pe tren şi am ajuns direct în Oregon. A doua zi după ce am ajuns, am fost acolo la muncă.

37. Permis de muncă (*lb.fr.*) (*n.red.*).

L. H. L.: Cum aţi reuşit, din muncitor la exploatările forestiere, să urmaţi Universitatea de Ştiinţe Politice, să vă daţi doctoratul, să predaţi ştiinţe politice? Este o carieră extraordinară.

Prof. univ. L. K.: Da. Asta este: în America poţi totuşi să câştigi mai mult. Munca la pădure era grea, dar era şi bine plătită atunci. Pe atunci – ţineţi minte câţi ani sunt –, căpătam doi dolari pe oră. În localitatea asta, în care totul era construit de compania de exploatare, nu erau case particulare. Eu stăteam într-o baracă, eram doi muncitori într-o cămăruţă şi mâncam la bucătăria făcută pentru noi, muncitorii. Aşa că eu nu cheltuiam bani – nici atunci şi nici acum. Băiatul meu este mare redactor la *New York Times*. Când am venit în America, vorbeam foarte puţin engleza, atât cât să mă pot înţelege puţin. Aşa că acolo, la muncă, la pădure, eram înconjurat numai de americani şi încercam să învăţ cât de repede, ca să fiu fluent. Şi, între altele, m-am abonat la *New York Times*, ediţia de duminică. Ştiţi cum e: patru sute de pagini, cum are o ediţie de duminică.

L. H. L.: Fiul dumneavoastră lucrează chiar la aceste publicaţii.

Prof. univ. L. K.: Nu m-aş fi gândit atunci că mă voi căsători şi că voi avea un băiat care acum este editor – şi tocmai editorul ediţiei de duminică şi de luni. Asta face el acum.

L. H. L.: Deci aţi plecat de la exploatările forestiere, v-aţi dus la universitate…

Prof. univ. L. K.: Da. De acolo, la Portland m-am dus după an, exact un an. Douăsprezece luni am muncit la pădure. Şi m-am dus la Portland, ca să-mi reiau studiile, însă de-acum nu silvicultură, pe care o începusem înainte de război, ci ştiinţe politice. Şi, la început, am avut un statut nedecis, iar după o jumătate de an m-au recunoscut drept junior – asta înseamnă anul al treilea – şi mi-au dat şi ceva bursă, ca să nu plătesc taxe cel puţin. Şi, de acolo, pentru doctorat, m-am mutat la University of Chicago, acolo mi-am luat doctoratul. Acolo, la universitate, am întâlnit-o pe nevasta mea, care studia istoria artei şi de-acum a început cariera academică.

Mulţi români şi-au salvat viaţa, familia, copiii datorită lui Robert Morisset şi filierei franceze. Dar diplomatul a încercat şi a reuşit să obţină eliberarea refugiaţilor români deţinuţi în Iugoslavia numai după ce a indicat nume precise. Astfel, autorităţile şi poliţia i-au răspuns şi lui în anul 1950 că nu există refugiaţi închişi în Iugoslavia. Şi iată câţi au trecut prin închisori şi lagăre! Comunismul, fie că este al lui Tito, al lui Miloşevici sau al urmaşilor lui, fie că este practicat de marxişti cinstiţi, marxişti înşelaţi sau marxişti luminaţi, apelează la aceeaşi recuzită în materie de minciună şi de teroare.

Mărturia lui Ingrid Popa Fotino: refugiaţi politici deţinuţi în Iugoslavia

Numele unora dintre cei cinci sau şase sute de refugiaţi politici împreună cu noi, la Kovačica (K) sau Zrenjanin (Z), din august 1948 până în ianuarie 1950, din câte îşi amintesc părinţii mei, Ariana Popa Gavrilescu şi Ervin Apostol Popa:

— Amărăscu, fost prefect de poliţie la Galaţi (până în anii '40). Înapoiat în România în toamna anului '48 (K).

— Tutu (Anton?) Antoniu, diplomat, ulterior stabilit în Franţa (K, Z).

— Nicolae Baciu, instalat ulterior la Paris, autorul unei cărţi în care relatează deţinerea lui în Iugoslavia, intitulată Des Geôles d'Anna Pauker aux prisons de Tito *(K, Z).*

— Yvonne Băleanu şi bătrâna ei mamă (K).

— Ştefan şi Nina Besi, instalaţi ulterior în Grecia (K, Z).

— Traian Botoşan, devenit ulterior doctor la New York (Z).

— Dr. stomatolog Victor Brânduş, ulterior stabilit în Statele Unite (Z).

— Familia Breslavcev (şi-au schimbat numele în Bresloveanu când au fugit din Uniunea Sovietică), părinţii cu doi (sau trei) copii. O fată se numeşte Elena. Tatăl a fost împuşcat în Iugoslavia (K).

— Alexandru (director general la Monitorul oficial*, după informaţia obţinută de la M. Butariu) şi Sonia Bunescu, instalaţi ulterior la New York (K, Z).*

— Preotul Burducea (fost ministru al cultelor în Guvernul Groza) cu nevasta şi fiica lui (Z).

— Vasile Coroiu (K, Z).

— Anton Crihan (1893–1993), luptător pentru unirea Basarabiei cu România, deputat din Basarabia în Parlamentul României, subsecretar de stat la Ministerul Agriculturii, membru al Comitetului Naţional în exil, decedat la St. Louis, Missouri, înmormântat în comuna sa natală, Sângerei, în Basarabia (după Lumea liberă*) (Z).*

— Banu Darvari (Şerban?) (diplomat), ulterior stabilit în Franţa (K).

— Narcis şi Elena Economu, el era inginer silvic, stabilit la Arad, ea profesoară la Galaţi, cu fiica lor, Liliana Economu (cincisprezece ani, în 1949) şi fiul lor, Sandu (şaptesprezece ani, în 1949). Toţi patru au fost împuşcaţi mortal pe graniţa cu Grecia, în Macedonia, la 31 ianuarie 1950.

— Căpitan Ion Epuran, ofiţer de stat-major, sosit în mai 1948 la Kovačica, scăpat prin Trieste în 1949.

— Părintele Florian Gâldău a reuşit să fugă de la Kovačica (1949) împreună cu părintele Leu, ulterior stabilit în Statele Unite.

— General Victor Gherasim.

— Teodor Grigorescu, student în Medicină, ne cânta vara, omorât în ianuarie 1950, în Macedonia, cu grupul „Economu".

După vreo treizeci de ani, tatăl lui a scris unui român din Canada, cerând veşti despre fiul lui.

— Dr. Ionescu.

— Ladis K. D. Kristofovici, acum politolog în Oregon, SUA, unde şi-a prescurtat numele în „Kristof".

— La Scala, bărbat de vreo treizeci de ani pe atunci.

— Părintele Vasile Leu. După ce a reuşit să fugă din închisoarea de la Kovačica (1949) şi să sosească în Vest, a fost răpit la Viena şi readus în România cândva între 1950 şi 1952 şi închis. A fost văzut în închisoare de pastorul Wurmbrand.

— Dr. Ion Licea din Craiova.

— Constantin Madincea.

— Dr. Mircea Miclea.

— Luminiţa (?), măritată Mureşan, şi soţul ei (întâlnit în închisoare), stabiliţi în Montreal, unde ea are o casă de croitorie.

— Ing. Naum Neagoe, ulterior stabilit în Statele Unite.

— Florica (K) şi ing. Traian (K, Z) Niţescu, stabiliţi ulterior în Canada, la Calgary.

— Inginerul basarabean Vladimir Nocevan, cu nevasta şi doi copii (un băiat de circa unsprezece ani, Vladimir, şi o fată mai mică, poate cinci-şase ani în 1950).

— Emil Onaca.

— Packer, brânzar, şi nevasta. Li s-a născut un copil în închisoare. Au fost împuşcaţi toţi trei.

— Ion Pârvulescu, inginer.

— Vintilă Petala, diplomat, ulterior stabilit în Franţa.

— Generalul Dumitru (Puiu) Petrescu, cu soţia Constanţa (Tanţi).

— Comandor Mircea Petru (Pătru), ulterior stabilit în SUA.

— Ariana şi Ervin Popa, cu fiicele lor, Ingrid (opt ani, în 1948) şi Alda (trei ani, în 1948). Ulterior, stabiliţi în Statele Unite.

— Elena Popescu, arhitectă, instalată la Paris (K). A plecat din ţară la 26 octombrie 1948 cu trenul până la Timişoara, apoi a trecut graniţa iugoslavă clandestin, pe jos, condusă de un grup de tineri. Au fost prinşi, închişi la Vršac şi în alte şase locuri, inclusiv Kovačica. Ieşit din Iugoslavia cu ajutorul Ambasadei Franţei, la 3 iulie 1950

— Gheorghe Popescu Botoşani.

— Dr. Ion Raţiu (Z), împuşcat după ce ne-a spus nouă, prizonierilor, că părintele Leu şi părintele Gâldău au reuşit să scape din Iugoslavia după evadarea lor de la Zrenjanin.

— Petre Rosetti, ulterior stabilit în Franţa.

— Crăciun Sălăjan, aviator.

— Părintele Ion Surducan cu nevasta, Elena, şi fiul lor, George (Puiu, şase ani în 1949), ulterior stabiliţi în Statele Unite.

— Vasiliu Ciuj, avocat, şi fiica lui, Dana.

— Liviu Veneţiu de Gatterburg.

Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!

„Nu pentru-o lopată de rumenă pâine, / nu pentru pătule, nu pentru pogoane, / ci pentru văzduhul tău liber de mâine, / Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane! Pentru sângele neamului tău curs prin şanţuri, / pentru cântecul tău ţintuit în piroane, / pentru lacrima soarelui tău pus în lanţuri. / Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!“[38]

38. Primele două strofe ale poeziei *Ridică-te, Gheorghe, ridică-te Ioane!* de Radu Gyr (*n.red.*).

Cincisprezece ani avea să dureze înghenuncherea ţăranului român. Cotele de grâu se ridicau cu patul puştii direct de la arie. Colectivizarea a început, de fapt, cu aplicarea barbariei sovietice „tot ceea ce-ţi aparţine este al nostru“. Echipele de şoc ale Securităţii şi ale activului de partid năvăleau pe câmp şi, direct de la treierat, confiscau avutul ţăranilor. În toiul nopţii, pe neaşteptate, casele oamenilor erau supuse percheziţiilor. Se scoteau la iveală bunurile dosite, ştiuleţii de porumb ţinuţi, în acei ani de foamete, lângă icoane. Obligativitatea cotelor era explicată de perceptori drept consecinţă a despăgubirilor de război către Rusia. Vocile din mulţime răspundeau: „Dar Basarabia şi Bucovina nu sunt o cotă destulă pentru nesăţioasa Rusie?“ În 1950, doar 180 de gospodării colective luaseră fiinţă. Comunizarea agriculturii se derula anevoie. În martie 1992, urmaşii lui Vasile Niculescu Veselu din comuna Ariceşti, judeţul Prahova, unul dintre martirii colectivizării, s-au adresat Comisiei parlamentare pentru cercetarea abuzurilor şi pentru petiţii. Iată ce ne povestesc cei doi fraţi, Anastasia şi Bujor Niculescu Veselu. Citäm din paginile memoriului: „Povestea tragică a familiei noastre începe în anul 1946. Tatăl nostru, Vasile Niculescu Veselu, născut în 1897 în Nedelea, Ariceşti, a făcut parte dintr-o familie cu douăzeci de copii. A luptat în Primul Război Mondial, fiind decorat cu «Virtutea militară» şi Ordinul «Mihai Viteazul». A fost rănit de două ori. A fost promovat sublocotenent. În anul 1922, pentru meritele sale, a fost împroprietărit de stat cu cinci hectare de pământ. A luptat şi în al Doilea Război Mondial, ca ofiţer în Marele Stat-Major, cu grad de căpitan. A străbătut întreaga Rusie până la sfârşitul războiului. În data de 20 august 1952, comuniştii şi cei care erau de partea lor din sat i-au înscenat lui tata un proces odios, pe care l-au numit «Judecata unui chiabur din Prahova». Întregul proces a fost o batjocură, o violare a demnităţii umane. Nici până azi n-am reuşit să intrăm în posesia pământurilor confiscate abuziv, nici măcar a celor două hectare repartizate de primărie.“

Anastasia Niculescu Alexandrescu: Ne-am pomenit, într-o noapte, că a venit potera. De fapt însă, nu se întâmpla prima oară, potera venea mereu, doamnă. Noaptea veneau…

L. H. L.: Ce însemna potera?

A. N. A.: Securitatea. Noaptea. Potera. Numai noaptea, cu maşini, IMS-uri d-alea cum erau pe vremuri, nu ştiu dacă dumneavoastră ştiţi, cum sunt acum maşinile Aro, dar altfel. Şi ne pomeneam. S-a fixat un proces. Dar noi n-am ştiut. L-au arestat pe tatăl meu, n-am ştiut că se fixează şi am auzit zvonuri: „Îl judecă pe Vasile Veselu. Judecata poporului.“ Ca să ne pomenim, într-o duminică de dimineaţă – era pe 20 august, dacă nu mă-nşel –, cu două maşini la poartă. Au intrat în curte, n-au bătut, n-au strigat, n-au zis nici „Bună dimineaţa“. „Aici stă ginerele lui chiaburul cutare?“ Dar eu, mai îndrăzneaţă – bărbatul meu a tăcut –, zic: „Da.“ „Băgaţi de seamă, astăzi îl judecăm pe chiaburul şi pe reacţionarul Vasile Niculescu Veselu. Dacă ieşiţi vreunul astăzi din curte sau îndrăzniţi să suflaţi, pe toţi vă împuşcăm. Fiţi atenţi ce faceţi. Să nu luaţi legătură, că atât vă trebuie.“ Dar eu, care n-am putut să tac, zic: „Păi cum, nu e judecata poporului? Dar eu am nevoie, trebuie să ies la fântână. N-aveam apă în curte. Am vite.“ „Taci din gură, că acum te umplu de sânge“ – zise unul dintre ei. Un singur nume am reţinut şi-l reţin până voi muri, un ofiţer mai tânăr, care, după câte ştiu, se numea Tivilichi. Şi i-a spus mai încet unuia: „Mai încet, mă, lăsaţi-o, nu vedeţi că moare?“ Şi am aşteptat judecata poporului. Toată lumea, tot satul: „Îl judecă pe Vasile Veselu.“ Şi au început să sosească maşinile, spunea lumea. Noi nu ieşeam, dar mai erau vecini care veneau prin grădină. Maşini, căruţe, cu colectivizări, tot judeţul Prahova. Şi au făcut o scenă în curtea şcolii, la Nedelea. O căldură, doamnă, de august, şi tata plecase, săracul, aşa cum l-au luat, cu o scurtă pe dânsul, cu bocanci în picioare, numai …şi cu o căciulă.

L. H. L.: A fost arestat iarna.

A. N. A.: Doamnă, l-au luat în primăvară, pe frig, cam pe vremea asta. Şi l-au judecat cu căciula în cap şi cu haina. Era căldură mare. Lumea striga – unii care au fost mai curajoşi –: „Daţi-i, domne, voie!“ Era legat cu lanţuri la picioare şi cu mâinile la spate.

În dosarul nr. 5/1992 pe care urmaşii lui Vasile Niculescu Veselu l-au adresat Comisiei parlamentare spre a li se face dreptate, se aflau următoarele acte, care ne pot da o imagine a potopului de cote, de somaţii, de persecuţii financiare pe care le suporta bietul ţăran român. Iată: ordine de rechiziţie din datele de 2 august 1951, 4 august 1951, 26 august 1951, 6 decembrie 1951, 26 decembrie 1951, 3 februarie 1952; procese-verbale de sechestru al bunurilor din 26 octombrie 1949, 11 octombrie 1952; somaţii pentru plata impozitelor şi a impunerilor din august 1950, aprilie 1951, octombrie 1952. Cotele erau aşa de mărite, încât nu producea pământul cât trebuia să se dea statului. Dacă ţăranul nu reuşea, era trimis în judecată.

Anastasia Niculescu Alexandrescu: A venit puhoiul propriu-zis, şi s-a dus lumea să-l vadă. Unii au fugit, s-au îngrozit şi au zis: „Nu ne ducem să asistăm la nenorocirea omului“, alţii s-au dus de curiozitate să vadă. Şi, la un moment dat, el a cerut apă. Curgeau apele de pe dânsul şi a zis: „Daţi-mi apă.“ Şi Securitatea nu dădea

voie absolut nimănui să vorbească sau să se apropie. Pe cel care mai striga din mulţime câte ceva îl luau, îl scoteau afară din mulţimea aia, să nu îndrăznească să-i apere cineva. Şi a strigat totuşi o femeie: „Daţi-i, domne, apă, că nu e criminal. Ce? E Iisus Hristos? Ce faceţi?“ I-au dat cu o cană găurită nişte apă, a băut. Şi au continuat: „Ai făcut aşa, ai zis aşa.“ Declaraţiile erau deja date. Unii dintre ei n-au mai apărut pe scenă să acuze, că nu i-au lăsat mamele lor – doi care au murit şi pe care-i ştiu, unul Nelu Chelu şi altul nu-l mai reţin acum. Dar ceilalţi, pe care-i ştiu, au murit şi ăia, iar unul e la spital. Spun: „Daţi-i, domne, ce aveţi cu el?“ Şi mamele nu i-au lăsat pe cei doi să vină, s-au bazat pe declaraţiile date înainte. A zis: „Măi, ce aveţi cu omul? Ce v-a făcut?“ „Păi – zic ei – ne-au pus de la partid. Sunt pandur, am venit, trebuie să zic ca ei, că altfel nu pot să trăiesc.“

L. H. L.: Ce înseamnă că era pandur? Venise cu miliţia?

A. N. A.: Trăise cu pandurii. Da, doamnă, dar şi ăsta, care e la spital acum de trăieşte, tot pandur a venit din Rusia.

L. H. L.: Nu le mai spuneţi panduri, că pandurii erau nişte viteji. Care a fost verdictul acestui complet de judecată, dacă se poate numi „complet de judecată“?

A. N. A.: Doamnă, verdictul a fost foarte rău. De exemplu, a spus pentru cutare lucru şapte ani, pentru cutare lucru cinci ani, pentru cutare lucru nouă ani. S-au strâns, în total, vreo şaptezeci şi ceva. Dar cea mai mare pedeapsă dintre toate a fost doisprezece ani. Şi-a ales-o, cam douăzeci şi şapte, ţin eu minte, în total, că făcea lumea: „Gata, l-aţi îngropat. Faceţi-i colivă, că n-are cum să mai vină. S-a terminat cu Vasile Veselu, s-a zis cu el. Păcat. Faceţi-i parastas.“ Şi, după aceea, l-au luat într-o dubă. A durat de dimineaţă, de la ora 7, când l-au adus, şi până după-masă la 4, la 5, din spusele copilului.

L. H. L.: Dumneavoastră aţi avut un martor, nu? Copilul dumneavoastră.

A. N. A.: Da doamnă, copilul a fugit acolo. N-avea decât zece ani. Asta a fost în ’52 – şi el e născut în ’42. Şi a fugit, doamnă, nu ştiam unde. Credeam că a fugit la gârlă, că era cald. Ne-am îngrozit când am auzit unde a fost. A venit copilul înnebunit şi ne-a spus că s-a urcat într-un dud şi l-a văzut lumea. I-a dus mămăligă, brânză şi bocanci, că n-avea în picioare, era cu nişte rupturi, probabil se rupseseră. Şi un miliţian – printre cei mulţi care au fost – era de aici, din sat. I-a luat copilului lucrurile din mână şi i le-a dat lui tăticu’ când a urcat în dubă. Toată lumea a venit exact ca după o înmormântare înfiorătoare, înnebuniţi, unii plângeau. Alţii se bucurau, care erau cu ai lor, comuniştii ce veniseră la putere şi făceau prăpăd.

Arhiva Naţională de Filme: „*În faţa judecăţii poporului. În comuna Ariceşti, regiunea Ploieşti, în faţa la numeroşi ţărani muncitori, se judecă procesul chiaburului sabotor Vasile Niculescu.*“

L. H. L.: Domnule Bujor Niculescu Veselu, tatăl dumneavoastră, Vasile Niculescu Veselu, decorat cu „Virtutea Militară“ pentru

eroismul din războiul din 1916, era locotent în Regimentul I Vânători de Gardă, era deţinător a două hectare de pământ şi apoi împroprietărit, în anul 1922, cu cinci hectare de pământ. În anul 1950, este judecat şi declarat chiabur şi duşman al propriei sale ţări. De la Arhiva Naţională de Filme, am adus imaginea acestui proces intentat tatălui dumneavoastră. Vă rog să-l urmărim împreună, să ne spuneţi din cine era compus completul de judecată.

Bujor Niculescu Veselu: Da, doamnă. Pe ăsta-l cunosc, doamnă, domnul Olteanu, dar nu ştiu dacă mai trăieşte. Acesta e tatăl meu. Uitaţi-l. L-a adus în vestă. Da. Nu era moara dumnealui. Asta era batoza lui Ion Hertu, doamnă. Ăsta e Popescu. Căruia i-am plătit eu, din salariul meu, doamnă. Îi duceam lunar. E tractorul lui nea Ion Hertu, nu era al lui tata. Ăştia erau oamenii cu căruţele care-i ajutam, de dragul lui tata, au fost oameni în sat. Nea Niculae Badea, nea Istoader, nea Gheorghe Chelu, chiar tatăl celui care a depus mărturie contra lui tata. Nu mai zic cât cumpăram eu şi dădeam. Că d-aia n-am astăzi nimic, d-aia n-am.

Imagini din satul Drăgoeşti

Cu cât umilirea, oprimarea şi ruşinarea obrazului unui popor durează mai mult, cu atât reflexul de bumerang al mâniei şi răzbunării este mai cumplit. Lunga vară a terorii în Câmpia Română a anului 1950 a atins apogeul la 7 iulie. „Mămăliga a explodat“ în douăzeci şi două de sate deodată. În satul Drăgoeşti, judeţul Ilfov, începuse treierişul. Ţăranii se aflau la arie, aşteptând cu căruţele să le vină rândul la încărcat. Numai că, din senin, au apărut slujbaşii primăriei şi miliţienii satului. Veniseră anume să-i împiedice pe oameni să ridice grâul şi să-l ducă acasă. Totul era al statului, al colectivei. Câteva clipe s-a lăsat o tăcere de moarte. Apoi, bolovani, cazmale, furci încep să zboare spre cei ce reprezentau stăpânirea. Primarul şi oamenii lui se retrag în primărie. Cer ajutoare şi întăriri. O fată de douăzeci de ani, Eugenia Ivan, smulge firele telefonului. Un alt tânăr este împuşcat în spate şi lăsat acolo, în văzul lumii, ca să se ştie ce-i aşteaptă pe toţi. Noaptea, dubele Securităţii au ridicat familii întregi. Au fost schingiuiţi şase luni în anchete de către locotenentul Ioan Iştoc, al cărui nume îl regăsim în legătură directă cu osemintele de la Căciulaţi. În şerpăriile de la Jilava, mulţi au pierit, şi-au şubrezit sănătatea sau au murit la scurtă vreme după punerea în libertate. Cei care s-au întors din puşcării, avuţii satului – de fapt, gospodarii lui – erau acum săraci lipiţi pământului. Nici astăzi, spunea unul dintre cei trecuţi prin închisori şi deportări, ţăranul Dumitru Ene, „nici astăzi, când CAP-ul s-a fărâmat, eu n-am mai căpătat nici vacă, nici cal, nici pământ, iar dintre unelte nici măcar o greblă. Şi cică n-ar mai fi comuniştii la putere“.

Satul-martir Drăgoeşti – 5, 6, 7 iulie 1950…

• Tică Borănică, un an de închisoare • Ion Costea, un an de închisoare • Lina David, un an de închisoare • Florea Găvan, cinci ani de închisoare la Gherla, moare după eliberare • Anghel Iordache, cinci ani de închisoare • Marin Iordache, cinci ani de

închisoare, moare după eliberare • Tănase Iordache, cinci ani de închisoare • Eugenia Ivan, cinci ani de închisoare • Tache Ivănescu, zece ani de temniţă, ucis la Gherla • Iulian Lixandru, cinci ani de închisoare • Radu V. Luminare, cinci ani de închisoare • Gheorghe Matei, în vârstă de douăzeci şi trei de ani, împuşcat în prima zi a răscoalei • Ion Matei, cinci ani de închisoare • Niţă Matei, cinci ani de închisoare • Vlad Matei, zece ani la Gherla • Florea şi Vasile Oancea, câte cinci ani de închisoare • Ilie D. Oancea, cinci ani de temniţă grea, moare după eliberare • Ion Oancea, moare după zece ani închisoare la Gherla • Marin Oancea, mort la Canal • Ştefan Oancea, cinci ani de închisoare • Aristiţa Pălăngeanu, cinci ani de închisoare • Niculae Pălăngeanu, un an de închisoare • Alex. V. Petre, cinci ani de închisoare • Al. Petre Grivei, cinci ani de închisoare • Vasile Răducanu Musteţea, mort în anchetele de la Jilava • Ion Roşu, un an de închisoare • Petre Stoian Ghimpe, cinci ani de închisoare • Gheorghe Ţicu, zece ani de închisoare • Ştefan Vintilescu, cinci ani de închisoare, moare în urma chinurilor îndurate • Petre Zincă, cinci ani de închisoare • Treizeci de familii au fost deportate, pentru şase ani, la muncă forţată, în carierele de piatră din Dobrogea.

În 1950, avea douăzeci şi cinci de ani.

Mă întreb pentru ce mi s-au dat mie atâţia ani de închisoare de mi-a rămas familia pe drumuri, copiii mei – că aveam doi copii, erau la şcoală şi n-avea mamă-sa nici ce să le dea să mănânce. Când venea la mine, la vorbitor, îmi spunea că n-are ce să le dea la copii să mănânce şi că le fierbea boabe de porumb şi le punea într-un săculeţ, să mănânce şi ei acolo în timpul recreaţiei.

În 1950, avea nouăsprezece ani.

Am vrut să ştiu de ce au venit ofiţerii de la Securitate pe arie. Şi, cum s-au prezentat mai mulţi pe arie, m-am dus şi eu, că nu aveam tată – eram numai cu mama şi eu reprezentam familia. Toţi au spus că au venit să aranjeze situaţia grâului, ca să dăm cotă la stat, nu să-l aducem acasă. Şi oamenii, foarte supăraţi, au zis: „Noi dăm cotă, dar noi cu ce mai rămânem?“

În 1950, avea douăzeci şi opt de ani.

În ziua de 7 iulie, am fost chemat la Sfat, la primărie. Acolo, m-a luat un oarecare locotenent-major de securitate şi m-a întrebat: „Cât pământ ai? Cât grâu ai de dat? Îţi convine să-l dai?“ „Păi de ce să nu-mi convină?“ „Percepţie câtă ai? Ai plătit?“ Zic: „Da.“ A chemat agentul fiscal, să vadă dacă spun adevărat, şi a zis: „Da, e la zi.“ „Cât a dat percepţie?“ „Patru mii de lei.“ „Să-i mai pui încă patru mii, că i-aţi pus puţin.“ Eu am tăcut din gură. M-a ţinut noaptea acolo, la primărie, pe la 8 dimineaţa mi-a dat drumul acasă. Ca, pe 9 noaptea, pe la ora 3, să mă pomenesc în casă, peste mine, cu acelaşi ofiţer şi cu un grup de soldaţi. Mi s-a dat ordin să nu suflu, să nu fac gălăgie, ca, în două minute, să fiu îmbrăcat cu familie cu tot, cu copil şi cu soţie.

În 1950, avea treisprezece ani.

La vârsta aceea, eu lucram la o carieră de nisip şi căram roabe de nisip, ca să putem să ne ajutăm, că şi tata, şi fratele cel mare erau în puşcărie. Deci eram doi, care puteam susţine o familie de şase persoane.

În 1950, avea douăzeci şi cinci de ani.

Când m-au arestat pe mine, m-au legat cu sârmă din aia ghimpată de mâini şi m-au dus la şerpărie. Şi am dat acolo peste Fane, m-au trântit peste el în beci. M-a scos la anchetă Iştoc ăsta şi a pus trei câini, uite atâta era câinele de mare. Trei ore şi jumătate m-a chinuit câinele. Nu mi-a dat drumul.

L. H. L.: Vă muşcau, sau ce?

Aveau câini dresaţi. Eram făcut pilaf. Praf m-a făcut câinele lui Iştoc ăsta. În Snagov a fost asta. Pe ăsta l-aş împuşca, l-aş strânge de gât şi l-aş trânti jos, numai să vadă şi el ce a făcut el cu noi acolo.

Rada Tudose Matei. În 1950, avea douăzeci şi şase de ani. Condamnată la un an de închisoare. Soţul, Gheorghe Matei, împuşcat. Copiii, trimişi la orfelinat.

Soţul meu, Gheorghe, era jos, în mijloc. Mai era lume, multe persoane. Era plin de sânge, curgea sângele, dar mie nu-mi dădeau voie să mă uit la el. M-au întrebat dacă-l cunosc şi cum mă cheamă. „Rada Matei. Şi pe el îl cheamă Gheorghe Matei.“ Nu-mi dădeau voie să mă uit. Dar eu, cum l-am fixat din uşă, m-am uitat duios, dureros, adânc. Soţul meu m-a văzut că sunt aşa de supărată şi copiii plângeau: „Mămică, mămică“. El era jos, stătea greceşte. Curgea sângele pe pieptul cămăşii şi se aplecă să ia de jos o hârtie, să se şteargă pe faţă. Cineva dintre civili a venit şi, când i-a călcat cu piciorul pe mână, el a făcut: „Aaa!“ Eu merg în spate şi mă uit. Mă duseseră într-o cameră să-mi ia declaraţia. Mă uit să-l văd. Din spate se vedea un os, aici. Eu tot mai tare mă uitam, parcă tot nu vedeam, parcă tot nu vedeam, să văd ce e cu osul. Mi s-a părut că e băţ, mi s-a părut că e… Până la urmă, era un os rup la mână şi era ieşit prin flanea. După ce am văzut, m-au băgat la anchetă, dar n-au mai putut să mă ancheteze.

În 1950, avea douăzeci şi unu de ani.

Pe noi, ne-au aruncat în această maşină, în acest camion şi au plecat cu noi spre plasa Fierbinţi, unde ne-a trecut pe la Securitate. Majoritatea celor care veniseră – miliţieni, securişti, activişti de partid – sosiseră ca să aresteze oamenii gospodari din sat sau pe cei care erau puşi pe lista neagră, nu? Văzând că ăştia fac uz de armă, oamenii i-au imobilizat, i-au degradat, i-au dezarmat, au rupt legăturile telefonice şi au zis: „Nu ne rămâne decât ori să trăim liberi şi să avem ce mânca, ori să murim.“

„Nu pentru mânia scrâşnită-n măsele, / ci ca să aduni, chiuind pe tăpşane, / o claie de zări şi-o căciulă de stele, / ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!“[39]

39. A treia strofă a poeziei *Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!* de Radu Gyr (*n.red.*).

Urmările represiunii din Siliştea, Purani, Talpa, Preajba, Ciuperceni, Buteşti, în zilele de 5, 6, 7 iulie 1950: ancheta a durat un an de zile. Împuşcaţi: Ion Burcea, Olimpia Colibaşu, Aurelia Crăciun, Ion Onţică. Răniţi: Stere Băjenaru, Elena Crăiţă, Tudor Gărăgăianu, Mihai Mantu, Ion Neagu, Tudor Rizea, Maria Stoian. Şaizeci şi patru de ţărani au fost condamnaţi şi purtaţi prin închisori şi lagăre. Două sute unsprezece ţărani au fost deportaţi în Bărăgan. Treizeci de familii au fost deportate după ce li s-au luat bunurile.

Cornel Călin (*din comuna Siliştea. În 1950, avea 19 ani*)**:** În noaptea de 6 iulie 1950, la ora 12 noaptea, la Ciuperceni l-au arestat pe profesorul de matematică Marin Ionescu. A fost arestat la 12 noaptea, din cauză că făcuse cerere în numele cetăţenilor, să-i scutească de cotă, că era cota foarte mare şi la cota la grâu nu ieşea mai nimic, două-trei duble la pogon. Şi omul ăsta a făcut cerere pentru cetăţeni, iar pe el, la 12 noaptea, a venit Securitatea şi l-a arestat. Cetăţenii, când au auzit că l-au arestat pe Marin Ionescu, profesorul, s-au alarmat toţi şi au plecat contra comunismului, contra primăriei. Acolo, au arestat primarul, l-au bătut, l-au maltratat, pe activistul de partid care a fost atunci, unul Răriş, l-au maltratat, l-au bătut că s-a dus după Marin Ionescu, profesorul. De unde să-l aducă, că el era la Giurgiu. După asta, s-a luminat de ziuă, au putut da telefon la Giurgiu, a venit armată din nou la Ciuperceni. Apoi, a venit Securitatea, a început să aresteze dintre ei, oamenii de pe acolo, puţin, puţin, aşadar au arestat vreo câţiva oameni. Iar atunci toată lumea, când a văzut că au fost arestaţi cetăţenii care aveau un pic de pământ mai mult, s-au revoltat cu toţii, complet, general. Au tras clopotul, s-a dat alarma, au trimis oameni la Siliştea, să mergem şi noi în ajutorul lor, că, dacă nu mergem în ajutorul lor, ne dau foc la aria de grâu. Se strângea la noi grâul, se făcea şir, stog, un fel de stoguleţe de grâu, că era grâu foarte puţin. Şi atunci, au venit doi cetăţeni de acolo la 7 dimineaţa, în ziua de 7 iulie, iar noi, auzind zgomote de arme trăgând la Ciuperceni, am ieşit toată lumea în centru, să vedem care e situaţia, ce e cu gloanţele alea. Ieşind, am găsit oamenii de la Ciuperceni, i-au luat cum au auzit poliţia, era un miliţian aici, plutonier Trifan, care a aflat că sunt din Ciuperceni şi i-a luat să-i aresteze pe cei doi cetăţeni. Oamenii mai bătrâni – eram şi eu pe lângă ei pe acolo – au început să discute: „Hai să-i scoatem pe ăia de la poliţie. Ei au venit să ne spună nouă să-i ajutăm, şi noi îi lăsăm să-i aresteze ăsta.“ A mers toată lumea acolo, a fost badea Banu, a fost Ionel Banu, Petre Călin, tatăl meu, am fost şi eu între ei, puştan cum eram, a fost Mihai Mantu, foarte multă lume. Au mers la poliţie şi au spart uşa şi, dacă au spart uşa, au intrat acolo şi au dat drumul la cetăţeni. Au ieşit cetăţenii afară. Dacă au ieşit cetăţenii afară, aceia au plecat şi, pe urmă, la noi a prins revoluţia. S-a dus Maria, care acum are numele Maria Gărăgăianu – era de-o seamă cu mine, avea nouăsprezece ani, ca şi mine –, la clopotul bisericii şi i-am spus: „Mario, tu – la clopot!“ Maria, e adevărat, aşa a făcut. „Mario, fugi

la clopot!“ Maria a fugit ca un titirez la clopot, era în cămaşă, cămaşă legată cu o sfoară pe mijloc, aşa era atunci la noi, doamnă, aşa umblam noi: în cămaşă, desculţi. Vă rog să mă credeţi că aproape nici izmene nu aveam, decât cămaşă din aia. Şi s-a dus la clopot, a început să tragă clopotul, la care iese Dumitru Vârban – care a fost activist de partid aici, la Siliştea – şi le spune oamenilor: „Plecaţi acasă, că, dacă nu, noi vă lichidăm. Noi tot vă înfrângem, orice aţi face voi. Duceţi-vă acasă, vedeţi-vă de treaba voastră, că nu faceţi nimic. E răul vostru.“ Oamenii n-au înţeles, n-au vrut să înţeleagă. Au început să devasteze sediul partidului, la care Vârban fuge imediat la clopotul bisericii – pe care-l trăgea Maria Gărăgăianu –, având un pistol cu douăsprezece focuri Bereta 9 lung, şi-i trage în stomac cetăţencii Maria Gărăgăianu şi-i rupe stomacul…

L. H. L.: Cine a tras?

Cornel Călin: Dumitru Vârban a tras, doamnă, activistul de partid. I-au ieşit maţele din burtă, atârnau maţele în jos, şi ea, la o distanţă de un metru şi jumătate, cu mâna la clopot, trăgea alarma tot timpul. N-a putut s-o dea jos. S-a suit la ea şi i-a dat un pumn după ceafă şi a trântit-o jos, în ţărână.

În acest perimetru au fost împuşcaţi ţăranii din Siliştea, în iulie 1950.

Maria Stoian Gărăgăianu (în 1950, avea douăzeci de ani)**:** Am fost la clopot şi l-am tras, să vină în ajutor satele vecine, să ne dea ajutor, pentru că ne luau toată cota de grâu comuniştii. Au tras, ne-au împuşcat, au mai murit două fete şi bărbaţi, au murit mulţi. M-a împuşcat în spate şi mi-au ieşit intestinele afară. M-au dus, m-au operat şi am stat trei luni…

L. H. L.: Şi aţi mai putut să mergeţi după ce aţi fost rănită în halul ăsta?

M. S. G.: Am mers puţin, mă ţineam cu mâinile şi m-a luat cine m-a văzut, consătenii dintr-un sat de acolo, şi m-au dus acasă şi, după aia, m-au dus cu căruţa la spital şi m-au operat. După trei luni de zile, mi-au făcut ieşirea. Am rămas şi în prezent cu dureri.

Pentru urmaşii victimelor din Siliştea – ţăranii împuşcaţi la 7 iulie 1950 – nu există reparaţie morală sau materială.

Cornel Călin: Am rupt tabloul lui Stalin, tot ce era acolo, portretul lui Gheorghiu-Dej, am fărâmat toate tablourile, mesele, tot ce aveau acolo, am fărâmat şi la sediul partidului tot împreună cu aceşti oameni. Erau Constantin Popa, Ion Berbecaru, Stelea Bratu, Stelea Tălpeanu, foarte mulţi cetăţeni care eram chitiţi pe ei, că nu mai puteam să trăim, domnule, ne luau tot, absolut totul. Trebuia să faci cota de grâu – că de aici a plecat. Ne obliga să treierăm grâul. Care avea pământ mai mult, te obliga să treieri înainte, ca să-ţi ia grâul, să nu rămâi cu nimic, să vadă şi ăla care nu are, să nu mai sufle nimic. Şi atunci oamenii d-aia au făcut revoluţia. Şi a venit pe urmă Securitatea, doamnă, cu maşini, cu camioane, zeci de camioane cu puşca-mitralieră sus, pe cabina maşinii, şi de acolo

trăgeau. Lumea era în centrul satului, aici. Ei făcuseră cordon, cordon de jur împrejur, spate la spate. Sacii de merinde pline cu cartuşe, în mijlocul şoselei, vă arăt când vom merge acum unde au fost sacii cu cartuşe puşi, şi ei spate la spate, de jur împrejur cerc, să tragă în noi. Se rugau femeile şi copiii, doamnă, bărbaţi şi oameni bătrâni: „Maică, nu trageţi în noi, că sunteţi şi voi copii, că aveţi şi voi părinţi, ca şi noi, aveţi copii poate acasă şi uite, murim de foame, ne mănâncă comuniştii aici, ne distrug comuniştii.“ Şi a dat ordin locotenentul-major Marin Stănescu, de la Securitatea din Giurgiu, să tragă, să tragă direct la picioare. Când a dat ordin să tragă la picioare, Stan Popa era la colţul casei socrului său, cu braţele pe gard, pe muchii, şi striga: „Eu ştiu ce e în Rusia, am fost la ruşi. Au casele învelite cu paie şi cu pământ. Dacă vin ei, ăştia ne mănâncă, ăştia-s bolşevici, ne mănâncă.“ Şi atunci, foarte frumos, Dumitrescu de la Giurgiu, tot activist de partid – avea pe el o pelerină de ploaie, că veneau picături de ploaie în acea zi, şi, sub pelerină, avea un automat de treizeci şi două de focuri –, a scos automatul de capăt şi a tras direct în capul lui Stan Popa, de n-a rămas de capul lui nimic, ţăndări l-a făcut. Mort pe loc, imediat. După asta a început să tragă Securitatea. Lumea se ruga, îngenunchea, copiii mici cu pietroaie, femeile cu furci, cu topoare, cu securi, cu coase, dar nu ştiu cu ce nu erau. Şi se rugau de ei ca de Hristos: „Oameni buni, măi băieţi, nu trageţi în noi, că suntem şi noi ca şi voi, sunteţi copiii noştri, avem şi noi copii ca voi, în armată, şi murim de foame.“ Nu s-a înţeles nimic şi au început să tragă, doamnă. Şi, după ce l-a împuşcat pe Stan Popa, a început să tragă Securitatea la picioare. Primul pe care l-a împuşcat după Stan Popa a fost Ion Onţică, un viorist din comuna Purani, de aici. Şi ăsta striga în gura mare, a scos cămaşa din pantaloni şi a ridicat-o în sus şi a zis: „Fraţilor!“ Zisese Securitatea: „Cine vrea să moară să facă un pas înainte.“ Acest om a ieşit un pas şi spus: „Domnule, eu vreau să mor. Am doi copii care-mi mor de foame, şi mor şi eu de foame.“ Şi a ridicat cămaşa sus: „Trage în piept şi omoară-mă.“ Şi au tras la picioare şi l-au pus jos, doamnă, l-au retezat în faţa poliţiei, unde e poliţia acum. După ce s-a văzut rănit, a zis: „M-aţi împuşcat, nenorociţilor! Mai trageţi o dată şi terminaţi-mă definitiv.“ Şi au mai tras o dată, doamnă, au tras la piept, şi asta a fost. L-au pus într-o maşină, să-l ducă la Videle şi, până acolo, l-au omorât pe drum. După aia, a început Securitatea să tragă, l-au împuşcat pe Crişu, pe Olimpia Colibaşu, au împuşcat-o pe Stana Crăciun, l-au împuşcat pe Ion Coman, de la Purani.

L. H. L.: Dar ei erau copii. Erau tineri de şaisprezece ani.

C. C.: Doamnă, astea două fete au fost copii, Colibaşu şi Crăciun au fost copii. Restul oamenilor au fost de treizeci-treizeci şi trei de ani. Au urmat răniţii, doamnă, a fost rănit Mihai Mantu, a fost Stere Băjenaru rănit în picior, Iorga Preda a fost împuşcat în mână, ruptă mâna, a fost Tudor Rizea împuşcată mâna, ruptă mâna, a fost Tudor Gărăgăianu împuşcat în picior. Aşa s-a întâmplat, doamnă, cu aceşti nenorociţi. Am fugit de acasă, doamnă, şi am stat fugit o lună de

zile. M-am dus la munte, în Rucăr, într-o comună Nucşoara, unde am stat fugar vreo două luni de zile, ca, după două luni de zile, să primesc vorbă de acasă că tatăl meu se află arestat din perioada cât am fost eu fugit şi că nu-l eliberează până când nu vin eu acasă. Şi n-am avut ce să fac în situaţia asta. Trebuia să vin, să mă predau, că aveam doi copii, una de doi ani şi una de opt luni.

L. H. L.: Două fetiţe.

C. C.: Da, două fetiţe. Şi mă gândeam aşa: dacă scapă el, îmi creşte şi mie copii. Şi, într-adevăr, am plecat, am venit… am făcut, de acolo până acasă, vreo şase zile pe jos. Într-o noapte, într-o pădure, am căzut într-o groapă şi n-am putut să mă salvez până la ziuă. Când s-a luminat, am găsit o prăjină, în care m-am proptit şi am putut să ies. Mai mult noaptea veneam. Ziua, mai mergeam pe la cetăţeni, pe la căruţe, la câmp, mai luam mâncare, că mi-era foame, n-aveam ce mânca, nu puteam să intru în sat, n-aveam voie, că eram cu nişte nădragi ai unui bunic de-al meu bătrân, nădragi cum se purta pe timpuri, foarte largi, şi aveam un pistol automat la mine, şi-l ţineam sub o flaneluţă şi pe sub cămaşă. S-a adeverit, doamnă, că pe 3 august, la 12 noaptea, am sosit acasă. M-am întâlnit aici, pe „Podul de băligar“ – aşa-i spunem noi unui pod de aici, care e părăsit –, m-am întâlnit cu Ilie Modoran, mare comunist şi administratorul morii de aici, de la Siliştea, moara de mălai. Şi o lumină – ca ziua, doamnă. Şi, cum m-am întâlnit cu el, zice: „Tu eşti, nenicule? Acum te luăm.“ Şi am pus mâna pe pistol să-l scot, să-l curăţ, să-l fac ţăndări, dar Dumnezeu nu m-a lăsat să-l împuşc. Am zis că poate nu anunţă poliţia şi scap, văd şi eu ce situaţie e aici, acasă, şi poate fug înapoi iar. Eh, adevărul a fost că a venit imediat cu ei, cu Securitatea, au înconjurat casa, au început să tragă cu automatele deasupra casei, strigând: „Călin Cornel, predă-te de bunăvoie, că nu te împuşcăm.“ A strigat de şapte-opt-zece ori aşa. Tatăl meu a început să plângă, nevastă-mea la fel, au ieşit ei în faţă, tot ziceau să nu mă împuşte, că poate or vrea să mă împuşte. Am vrut să mai fug, dar n-am avut acces, am vrut să ies prin spatele casei, unde aveam altă uşă, dar n-am avut cum, casa era înconjurată. Douăzeci-treizeci de securişti m-au luat în cămaşă şi izmană, m-au legat cu mâinile la spate, mi-au tras până la poliţie cu pistolul în cap, în ceafă. Pistolul nu l-am predat. Îl găsisem după ce am venit de la închisoare, pus bine de tatăl meu. M-au dus la poliţie, m-au legat de un salcâm mare, ca soba asta de gros. M-au legat de la picioare până la gât şi, care cum veneau dintre comunişti, mă scuipau şi mă pocneau şi-mi dădeau cu picioarele în stomac, unde nimereau. M-au ţinut toată noaptea până la ziuă aşa, acolo. Dimineaţa, a venit o maşină de la Giurgiu. M-au legat cu mâinile la spate, m-au suit în camion şi am mers până la Giurgiu culcat pe burtă în camion. Când am ajuns la Giurgiu, eram desfigurat definitiv. Aveam sânge pe mine, ca şi cum tăiasei un porc. Acolo, m-a luat în primire anchetatorul Marin Stănescu, care dăduse ordin să tragă aici. Şi, doamnă, m-au băgat la anchetă, la bătaie, să mă-njure aşa, mai uşurel: „Spune, măi, tot, că, dacă spui – tu eşti tânăr

–, pleci acasă. Spune-l pe cutare, spune-l pe cutare“, adică să spun pe oamenii ăştia care erau mai înstăriţi. Dacă eu aveam nouăsprezece ani, el credea că o să scoată chestiuni mari de la mine, dar eu n-aveam de unde să scot, că nu ştiam nimic. Că am căzut şi eu la revoluţie tot aşa, că vedeam că părinţii mei nu aveau grâu, săracii, le luau toate alea. Eram singurul copil la părinţi şi eram de acord cu tatăl meu. El, săracul, nu voia să mă lase să mă duc acolo, dar eu simţeam că, în sufletul lui, voia, şi doar nu zicea: „Du-te, mă!“ Şi totuşi, m-am dus, doamnă, să ştiţi. Apoi, iar la cercetări. Au început să ne spânzure cu mâinile legate de cârlig, sus. Venea suprafaţa capului, de aici, în corp, încoace, nu mai ştiam, îmi puneau cerc pe cap şi, cu o piuliţă aşa lată, strângeau de ieşea sânge din ochi, atâta ieşea ochiul din cap. Şi m-a ţinut şase luni de zile în cercetări acolo, la dânsul. Bătaie, chinuri, nu ştiu cum să mai spun. De acolo, după şase luni, ne trimite la Uranus, la Ministerul de Interne. Acolo, iarăşi, cum am ajuns – ochelari la ochi. Nu v-am spus de greva foamei: am făcut de două ori greva foamei acolo, la Giurgiu, la Securitate. Am vrut să fac de două ori greva foamei, să se termine cu ancheta. Ori să mă judece, să mă termine o dată. Am făcut, de două ori, de câte şapte zile, nu s-a luat nici o măsură. După aia, m-au trimis la Uranus. Lotul „Siliştea“ – eram şaptesprezece persoane – ne-au trimis la Uranus şi, cum am ajuns, ne-am dat jos din dubă, ne-au pus ochelari roşii la ochi şi au început să ne repartizeze încolo, încolo. Am apucat într-un beci. Ne băgaseră pe fiecare separat, la camera lui. Un ofiţer – nu l-am văzut, că n-aveam voie să dau ochelarii jos, aşa că n-aveam cum să văd ce grad are, e maior, e căpitan, e colonel, e sergent, ce este –, la 12 noaptea, mă strigă afară. Ies afară, la uşa beciului. Zice: „Bă, tu eşti Călin Cornel?“ „Da, eu sunt.“ „Ţine aici ochelarii ăştia, pune-i la ochi şi fii atent ce faci în noaptea asta, că în noaptea asta ori scapi, ori nu mai scapi.“ Zic: „Păi îmi daţi drumul acasă, sau…?“ „Nu, vezi tu acum ce are să se-ntâmple cu tine.“ Mi-a pus ochelarii foarte frumos la ochi, mi i-a legat cu aţă, să nu-i dau jos – nu puteam să-i dau, eram legat şi de mâini, şi la spate, n-aveam cum să-i dau jos. Am încercat eu să dau cu capul de zid, aşa, să-i dau jos, să văd ce-o fi acolo, dar n-am putut, era sfoara aia – numai dacă aş fi dat cu faţa, poate, dar îmi scoteam ochii. Ca să mă pomenesc, peste o jumătate de oră, cu o lătrătură de vreo şase câini.

L. H. L.: În celulă.

C. C.: În celulă, acolo. Au început să latre la mine şi să pună gura pe mine, dar cred că n-aveau dinţi, mă luau aşa, mă strângeau cu gura de picioare, mă apucau de aici, de burtă, mă durea când mă apuca, dar n-aveau dinţi. După asta, cum mă mişcam – gata, puneau ghearele pe mine. Când s-au pus toţi cu ghearele pe mine, m-au făcut baltă de sânge, m-au terminat, m-au nenorocit definitiv, numai sânge m-au făcut. Pe unde trăgea cu ghearele, pe burtă, pe aici pe piept, pe spate, m-au făcut lac de sânge. După o oră şi jumătate, a venit iar civilul ăla, aprinde becul şi zice: „Ieşi, mă, afară!“ Cine să mai iasă afară, că eram terminat, la pământ. A venit acolo, m-a

zguduit, ce-o fi făcut, o mai fi dat în mine să mă trezească că eu am rămas aşa, distrus definitiv.

L. H. L.: Dumneavoastră eraţi legat?

C. C.: Da, legat la mâini.

L. H. L.: Câţi ani aveaţi?

C. C.: Nouăsprezece ani, doamnă.

L. H. L.: Nouăsprezece. Continuaţi, vă rog.

C. C.: Şi după asta m-a luat, m-a târât afară frumos, s-a dus la o pompă de apă, s-a pus cu furtunul cu apă pe mine, m-a spălat cu furtunul cu apă şi: „Îmbracă-te, mă, banditule, mă!“ M-am îmbrăcat din nou cu alea pe mine şi din nou a ieşit sângele pe ele, am făcut cămaşa de pe mine, izmenuţa de pe mine iarăşi fleaşcă, baltă de sânge. M-am îmbrăcat cu hainele alea şi m-a băgat acolo. Zice: „Fii atent, că mai ai o noapte. Dacă nici la noapte nu spui…“ Îmi dădea câte o sută de coli, doamnă, să scriu declaraţii, în întuneric, în beznă, că era beznă acolo şi eram legat la mâini, şi ei îmi dădeau coli. Cât erau ei de tâmpiţi! Legat cu lanţuri la mâini, şi ei îmi dădeau să scriu declaraţii. Vă daţi seama cât îşi bătea joc de mine! Şi, a doua noapte, doamnă, tot aşa, la 12 noaptea, mă scoate afară: „Bă, ai şi tu nevoie? Vrei să fumezi o ţigară?“ Zic: „Aş fuma, dar de unde să fumez?“ „Îţi dau eu o ţigară, mă, să mă pomeneşti că ţi-am dat şi eu o ţigară.“ Am fumat ţigara aia, doamnă, eram în stare s-o mănânc, că eram mort de foame, nu mai aveam nevoie de ţigara aia, mort de foame. Am fumat ţigara aia şi: „Haide, treci la loc! Mâine, rezolvăm şi cu tine.“ Doamnă, m-a băgat acolo. Cum am intrat acolo, s-a auzit un sâsâit, de-am zis că-s douăzeci de gâşte acolo. Au început să vină la mine. Se auzea zgomot, nu ştiu cum să mai zic, parcă mergea pe nişte lemne putrede, să rupă ceva. Şi începe să mă lovească cu un capăt şarpele la picior, la pulpă.

L. H. L.: Şarpe era?

C. C.: Şarpe doamnă, şerpi. Cred că au fost şapte-opt şerpi, dintre care doi s-au urcat pe picioare, iar unul, cel mai mare, a venit la burtă, s-a-nfăşurat pe mine. Eu am zis că pot să-l rup de-aici, că ăsta mă strângea cel mai rău, la picioare barem nu mai simţeam, picioarele ziceam că-s ţepene, băgate-n beton. Eh, aici mă sufoca rău, îmi venea leşin, nu mai aveam aer să mai respir şi am băgat două degete, dar n-am putut să rup nimic. Şi atunci, când am văzut că nu mai am aer, că nu mai am nimic, am căzut jos, am căzut cu spatele pe perete, peretele era de ciment şi ce s-a întâmplat, doamnă, că şarpele s-a rupt de greutatea cu care am venit şi m-am lăsat jos, s-a rupt şarpele şi am căzut jos, în neştire. Când am căzut acolo, jos, n-am mai ştiut ce mai e, nu mai ştiam nimic. Iar mă pomenesc cu civilul de aprinde becul, deschide uşa să ies afară. Când a văzut că şarpele e căzut jos, lângă mine, acolo – cea mai mare nenorocire: „Ce ai făcut, nenorocitule? De ce-ai omorât şarpele?“ „Nu ştiu nimic, am fost în stare să-nnebunesc, să mă sui pe pereţi, m-oi fi suit pe pereţi, oi fi căzut de pe perete jos, nu mai ştiu nimic.“ „Eh, fir-ar mă-ta a dracu’! Acum, te terminăm. Te ducem la Jilava, şi acolo trebuie să te termin!“ Şi, într-adevăr,

dimineaţa m-a trimis la Jilava, acolo a început o altă anchetă, cu căpitanul Maromet al închisorii. Pe 25 februarie, m-a judecat la Tribunalul Militar de la Jilava. Aici, au venit părinţii mei cu pachet, am pus şi eu martori nişte neamuri, am zis că tot m-or vedea şi ei, că şi aşa un an şi jumătate nu mă văzuseră. Şi am mers la judecată. La judecată, am mers, legat de mână cu Constantin Popa şi lanţuri de picioare, la Tribunalul Militar Bucureşti, secţia a 2-a. Ne-a judecat generalul Petrescu. Când l-am privit pe coridor pe tatăl meu, cu o paporniţă cu pâine, mi-a venit să crap, să mor de foame ce mi-era. Şi atunci, cu mâna care era liberă, am înfipt mâna în paporniţa lui tata şi am luat o pâine şi am băgat-o sub zeghe. După asta, plutonierul-major Ivănică s-a pus cu pistolul pe capul meu, să dau pâinea. N-am dat pâinea. Am intrat înăuntru. Când să mă bage în boxă, plutonierul-major i-a raportat generalului Petrescu că „deţinutul cutare a furat o pâine de la nişte cetăţeni de pe sală“. Şi atunci, generalul Petrescu: „Ce face cu ea, mă? Stai să vezi ce face cu ea.“ Şi, când am intrat, m-a băgat în boxa aia închisă cu fier. Am scos pâinea în mână şi am început să împart – eram douăzeci de inşi – fiecăruia câte un dumicat. Când a văzut el că eu am rămas cu o fărâmă de pâine în mână: „Vezi, mă, ce a făcut cu pâinea. Ieşi afară, măgarule, de aici!“ – lui Ivănică. Doamnă, atâta a fost. Când s-a terminat judecata, pe drum mi-a spus: „Bă, în noaptea asta te-am terminat! Îi raportez căpitanului Maromet, la Jilava.“ Şi acesta spune: „Îl dezbraci la pielea goală“ – în luna februarie, 25 februarie, doamnă, 25 februarie, ziua de judecată –, „în pielea goală, îl stropeşti şi dai drumul la grătar, să curgă apă şi să treacă pe labele picioarelor, să dai drumul la hidrant, să nu stea cu picioarele fără apă.“ M-a băgat acolo, şi aia a fost. A dat drumul la hidrant, a început apa să curgă pe grătar şi peste picioarele mele, că a dat drumul la apă prea mult. Şi am avut noroc că, până la ziuă, au mai venit încă trei cetăţeni de-ai mei şi ne luam în braţe unul pe altul, când îngheţa spatele îl lua cel din urmă şi trecea în faţa mea. Şi aşa am petrecut până la ziuă. Şi m-am murdărit pe picioare, că era acolo murdărie de oameni, şi, în 26, domnul Tudorel Ivănică m-a scos afară, la pompa cu apă de la Jilava şi, cu furtunul, simţeam că mă retează.

„Ridică-te, Gheorghe, pe lanţuri, pe funii! / Ridică-te, Ioane, pe sfinte ciolane! / Şi sus, spre lumina din urmă-a furtunii, / ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!“[40]

40. Ultima, a şasea strofă a poeziei *Ridică-te, Gheorghe, ridică-te Ioane!* de Radu Gyr (*n.red.*).

Lotul „Biserica Neagră“

Heinz Taute, născut în Braşov, trăieşte în România.

Karl Denndorfer, născut în Braşov, a plecat din România în anul 1966, trăieşte în Stuttgart.

Theodor Moldovanu-Sponer, născut în Cluj, a plecat din România în anul 1985, trăieşte la Marktredwitz.

Kurt Felix Schlattner, născut în Arad, a plecat din România în anul 1984, trăieşte în München.

Dr. Marie-Luise Roth-Höppner, născută în Sibiu, a plecat din România în anul 1985, s-a întors în anul 1992.

Filmări realizate în anul 1997

Heinz Taute: De Biserica Neagră, în schimb, sunt legat prin toată cultura pe care o am, prin educaţia din aceste şcoli, până la absolvirea Liceului „Johannes Honterus“ şi a Liceului Comercial, absolvite în umbra acestor ziduri.

Karl Denndorfer: Biserica Neagră era pentru noi, în Braşov, un centru unde ne întâlneam duminica, unde erau concerte, aici, la biserică, ne întâlneam toţi cei care ne cunoşteam. Aici am fost botezat, aici am fost confirmat. Sunt multiple legăturile cu Biserica Neagră, şi sentimentale, şi emoţionale.

Theodor Moldovanu-Sponer: De zidul acestei Biserici mă leagă amintirea în special de prim-preotul dr. Konrad Möckel cu care am purtat multe discuţii atât filozofice, cât şi lumeşti şi care avea în sacristia acestei biserici acele ore de tineret.

După o perioadă de austeritate, anul 1955 marca o destindere politică. Oaspeţii din Vest puteau veni în România. Prim-preotul dr. Konrad Möckel reuşeşte să ţină, în sacristia bisericii evanghelice luterane din Braşov, discursuri pentru tineri: istoria saşilor în Transilvania, istoria comparată a religiilor, exegeze ale Bibliei, elemente de cultură occidentală agresate de comunism. Aşa a devenit Biserica Neagră „cuib de spionaj şi de diversiune“.

Gerhard Möckel (*fiul prim-preotului Konrad Möckel – decedat; preşedintele Academiei Evanghelice „Transilvania“, iniţiator al simpozionului*): Există un întreg dosar al sentinţei, care numără şaizeci şi opt de pagini. Nouă pagini sunt consacrate tatălui meu. Dar, după părerea noastră, aceste învinuiri sunt neîntemeiate. Uneori, ele sună chiar ridicol. De exemplu: o scrisoare care a fost copiată şi care i-a implicat şi pe fraţii Roth, o scrisoare în care se descria Germania lui Adenauer, deci nimic important – acest lucru era suficient pentru a se spune că este un caz de spionaj în favoarea Germaniei Occidentale. Sau o altă scrisoare, trimisă din Elveţia unei doamne care este predicatoare, şi multe alte corespondenţe personale, aduse de turişti sau de rude, care au devenit capete de acuzare. Privită din perspectiva zilei de astăzi, greşeala tatălui meu, a doctorului Konrad Möckel, este că n-a predat hărţile geologice, ci le-a ascuns. Ca meserie, nu era teolog, ci geolog. Terminase

Facultatea de Geologie. A scris şi o carte despre munţii Retezat. De fapt, despre şisturile cristaline din Retezat. Aceste hărţi de lucru nu le-a predat, ci le-a îngropat, le-a tăinuit – şi asta a fost extrem de imprudent. Dar nu se putea vorbi de faptul că el punea la cale o răsturnare a regimului, un nou război mondial.

Să adăugăm că, în anul 1953, în ziarul braşovean de limbă germană *Kronstadt Zeitung*, dr. Konrad Möckel era numit, într-un articol, „protopopul Braşovului, duşmanul numărul unu al poporului“. Evidenta contradicţie în care se afla acuzarea, stigmatizându-l pe acelaşi om ca nazist şi duşman al poporului şi al Republicii Socialiste România, n-a fost sesizată la proces, deşi s-au adus probele necesare. Acuzaţii – se spune mai departe – intenţionau să întemeieze în România o insulă culturală apuseană, un bastion împotriva comunismului. Stimulaţi de orele pentru tineret ale preotului Möckel, saşii transilvăneni înfiinţează cercuri culturale în jurul lui Horst Depner şi al lui Günter Volkmer. Se întâlneau în locuinţa lui Depner din Braşov. Ca urmare a acestor dialoguri, s-a născut întrebarea dacă nu era timpul să se reînceapă reactivarea vieţii spirituale germane, redusă la tăcere în anii întunecatului deceniu. După ce, în Ungaria, Revoluţia din noiembrie 1956 este înăbuşită brutal de sovietici şi, începând cu ianuarie 1957, au loc procese publice şi execuţii ale revoluţionarilor, cercurile de dialog iniţiate de tinerii cărturari discută audiţia transmisiilor radio din Vest, ştirile obţinute din contacte sau din corespondenţele cu rudele şi prietenii. Fiecare dintre participanţii la aceste cercuri era însă urmărit, spionat, prelucrat informativ.

La 26 decembrie 1957, a doua zi de Crăciun, au fost arestaţi primii patru tineri din Braşov. Au urmat alţii, din Cluj, din Sibiu, din Arad. Din primele interogatorii, şi-au dat seama că au fost subiecţii ţinerii sub observaţie pe termen lung a lor şi a familiilor lor. Această punere în urmărire începuse, în cazul unora, din anii 1944, odată cu retragerea trupelor germane. Anchetele au durat unsprezece luni. În amintiri din timpul detenţiei preventive, Horst Depner evocă interogatoriile la care a fost supus de judecătorul de instrucţie Nicolae Bărăscu, care nu făcea decât să obţină, prin forţă, prin duritate, confirmarea capetelor de acuzare. Fiecare anchetat era prelucrat de trei ori, în trepte diferite de duritate. Prima treaptă, un fel de atac prin surprindere, a fost cea mai dură.

Heinz Taute: În nici un caz nu puteam să concep că vreodată aş fi participat voit sau chiar conştient, să spun, la vreo faptă antisocială. Subliniez aici un moment din viaţa personală: eram suferind de TBC pulmonar în cadrul armatei.

L. H. L.: Ce vârstă aveaţi?

H. T.: Douăzeci şi şase spre douăzeci şi şapte de ani. Eu sunt născut în ’29, aşa încât aveam o viaţă, cum se spune, foarte legată de casă. Iar în acel decembrie, când am fost arestat, am fost obligat să mă deplasez în următoarele zile la Bucureşti, în faţa unei comisii militare, pentru validarea în continuare a pensiei militare pe care am

avut-o. Am fost pensionat ca soldat în termen şi, în urma unor examinări şi acte doveditoare, mi s-a aprobat o pensie, ca un ajutor de boală, ce trebuia reînnoit din perioadă în perioadă. Şi exact de treaba asta au profitat organele Securităţii, încât, în momentul în care am fost arestat, au trimis, în numele meu, o telegramă părinţilor. Nefiind căsătorit, însurat, au trimis – cum am spus – o telegramă acasă, în care au anunţat că eu, de la Târnăveni, m-am deplasat la Bucureşti, fără să mai trec în Braşov. Şi părinţii au fost liniştiţi, toată lumea a fost liniştită, iar eu eram, între timp, adus aici, la Securitate, în anchetă.

L. H. L.: Părintele Möckel făcea şi politică în predicile lui? Se adresa comunităţii germane?

Dr. Marie-Luise Roth: Nu-mi aduc aminte de aşa ceva. El mai avea nişte ore pentru tineri, la care şi eu m-am dus de câteva ori şi în care, după câte mi-aduc aminte, ne-a întrebat de câteva ori – şi eu, fiind proaspăt venită de la facultate, eram foarte mândră că mă întreabă pe mine de fizica nucleară şi de toată ştiinţa modernă – cum se îmbină aceasta cu credinţa sau dacă asta înseamnă că nu mai crezi în Dumnezeu, pentru că ştii să explici singur sau dacă, tocmai, te duce la Dumnezeu. Deci numai de lucruri din astea mi-aduc eu aminte. De nimic care mi-ar fi spus că e ceva politic.

L. H. L.: Să facem un fel de paranteză de timp şi să ne întrebăm – şi să găsim un răspuns – pentru ce vă aflaţi în lotul de acuzaţi al Bisericii Negre mai târziu, în 1958, la proces.

Dr. M.-L. R.: Asta nu pentru că am fost cu grupul mai mare, al celor atunci tineri, pentru că nici nu-i cunoşteam, eu nefiind braşoveancă, şi nici nu participam la acel cerc literar despre care era vorba, însă punctul în care toate firele se atingeau era tocmai prim-preotul Möckel. Eu doar am locuit aici şi am fost şi la slujbe. Cred că la mine a mai fost şi altceva: a fost totuşi tatăl meu, pentru că la Securitate, prima dată, n-au încercat să mă bage în proces, ci mi-au spus că „aveţi, bineînţeles, o vină din cauza unei scrisori“ pe care i-am dat-o prim-preotului Möckel, dar au încercat să mă convingă – şi acelaşi lucru s-a întâmplat cu fratele meu – să lucrez pentru ei. Cred că am fi fost cei mai buni agenţi ai lor, pentru că nimeni dintre saşi – ca copiii tatălui nostru – nu s-ar fi gândit că noi spionăm pe cineva.

L. H. L.: Aţi putea face misiunea aceasta.

Dr. M.-L. R.: Cred că şi asta a fost. Şi mai cred că au vrut pur şi simplu să amplifice, să fie procesul mai mare. O oarecare legătură a fost, prin preotul Möckel, şi cu cei doi-trei bătrâni angajaţi, funcţionari ai bisericii. N-au avut cu cei tineri nimic de-a face. El a fost focarul.

L. H. L.: Nucleul.

Dr. M.-L. R.: Nucleul, da. Şi, în jurul lui, cei care aveau de-a face ceva cu el erau băgaţi în acest lot.

Un an a durat regia procesului, spre a se găsi paragraful de lege care să ducă la pedeapsa cu moartea, pedeapsă dictată de ofiţerii anchetatori.

Karl Denndorfer: Eu am fost arestat, şi nici n-am ştiut pentru ce sunt arestat. Prima zi m-a întrebat: „Ce crezi, pentru ce eşti aici?“ Eu nu puteam să-mi închipui ce am făcut, pe urmă totuşi e mai bine să fii sincer, apoi scapi mai repede. Am spus: probabil pentru că am ascultat „Vocea Americii“ sau „Europa Liberă“. Spre surprinderea mea, anchetatorul a făcut semn cu mâna că „nu, altceva“. Într-adevăr, eram surprins ce altceva putea să fie. Şi, pe urmă, a văzut că eu nu joc teatru şi a spus: „Păi bine, dar activitatea ta aşa, în particular, ce ai făcut, unde, cu cine te-ai întâlnit?“ Mi-am dat seama că e vorba aici de întrunirile noastre săptămânale care dau de bănuit Securităţii, că aici e problema.

Fiecare întrunire literară, fiecare conferinţă, fiecare deplasare erau cunoscute şi consemnate în fişele personale la Securitate.

Theodor Moldovanu-Sponer: S-a încercat neapărat să ni se dea un nume, noi n-am avut un nume ca să ne spunem într-un fel, cum, în cele din urmă, am fost cunoscuţi şi categorisiţi în Braşov şi în întreaga Transilvanie drept saşii de elită. Aşa ceva n-a fost cazul. La început, s-a încercat să ni se dea numele Bund der Rache, adică „uniunea răzbunării“, dar am refuzat categoric, pentru că noi n-am avut nici un fel de nume, n-am fost, de fapt, o organizaţie, am fost nişte amici care se întâlneau şi discutau probleme la ordinea zilei. Şi ordinea zilei, din păcate, în zilele acelea era Revoluţia Maghiară şi efectele după Revoluţia Maghiară din 1956.

Revoluţia din Ungaria a speriat de moarte regimurile comuniste din Europa.

Arhivă: Revoluţia din Ungaria comentată în jurnalele de actualităţi ale anului 1956: *„Ce face guvernul? Guvernul Nagy acţionează. Este denunţat Tratatul de la Varşovia, pregătindu-se astfel înrobirea Ungariei de către imperialişti şi naşterea unui focar de război în Europa. Pentru salvarea socialismului, pentru stârpirea contrarevoluţiei, nici o măsură, nici o acţiune. Contrarevoluţia, în schimb, îşi intensifică acţiunile. În Ungaria, se înstăpânesc haosul, anarhia, bunul-plac al teroriştilor. Aici a căzut, apărând sediul de partid, vechiul militant al mişcării muncitoreşti maghiare, Mező Imre.*[41]*“*

41. Imre Mező (Izsák Mehrel) (1905–1956) politician şi funcţionar de stat maghiar. În 1927, a emigrat în Belgia, unde a devenit membru al Partidului Comunist Belgian, făcând carieră în mişcarea muncitorească internaţională. A luat parte la Războiul Civil din Spania, de partea forţelor republicane. Ulterior, a luptat în mişcarea franceză de rezistenţă. În 1945, s-a întors în Ungaria, devenind membru al Partidului Comunist Ungar, apoi al Partidului Muncitoresc Ungar. A murit în timpul Revoluţiei Maghiare (*n.red.*).

În România, începe un nou val de arestări.

Kurt Felix Schlattner: Acest grup „Depner–Volkmer“ a fost totuşi independent şi, chiar dacă au existat nişte legături cu domnul preot Möckel, el n-a influenţat activitatea grupului, care – cum probabil aţi aflat, cum s-a şi spus – s-a preocupat să facă ceva pentru acel tineret venit din mediul rural, debusolat şi fără nici un fel de ţel. Venind de la ţară, aici erau muncitori industriali şi, după

ora 4, singura ocupaţie era cârciuma. Adică acesta a fost unul dintre motivele pentru care chiar au făcut, în acel moment, ceva. Legăturile lor cu domnul Möckel probabil că i-a capacitat, asta nu neg, dar faptul că se vorbeşte azi despre procesul „Biserica Neagră“ – asta am spus-o şi ieri – este, după părerea mea, indiciul că acestui proces i-a trebuit un nume. Nu suna atât de bine grupul „Depner–Volkmer“. Cum aţi auzit, am fost acolo douăzeci de inşi, un grup foarte pestriţ. Eu pe domnul Taute l-am văzut pentru prima oară în viaţa mea pe banca acuzaţilor – aflând că uneltim amândoi –, iar următoarea dată ieri, după patruzeci de ani.

Arhivă: Anul 1958. Au plecat ruşii, dar au rămas consilierii sovietici.

La 24 mai, Comitetul Politic Consultativ al statelor membre ale Tratatului de la Varşovia a aprobat propunerea guvernului Uniunii Sovietice, de acord cu guvernul român, de a fi retrase trupele sovietice aflate vremelnic pe teritoriul României. Prin această măsură, ţările lagărului socialist au dovedit, încă o dată, dorinţa lor de a contribui la slăbirea încordării internaţionale. Cu acest prilej, Prezidiul Marii Adunări Naţionale a conferit înalte ordine şi medalii militarilor sovietici, generalului-locotenent Arhipov, comandant al trupelor sovietice staţionate în România, generalului-maior Duşkov.

Marie-Luise Roth: Asta ne-au spus-o de la început la Securitate, după ce au văzut că nu prea vrem să colaborăm: „O să faceţi toată pedeapsa“, şi aşa a fost, n-am ieşit prin amnistie, ci am făcut pedeapsa până în ultima zi.

Fostul anchetator penal Nicolae Bărăscu îşi aminteşte că membrii lotului „Biserica Neagră“ erau tineri ca şi el.

L. H. L.: Membrii lotului vorbesc de dumneavoastră că aţi luat parte la aceste anchetări.

Nicolae Bărăscu (*ofiţer de securitate în rezervă, fost anchetator penal în lotul „Biserica Neagră“*)**:** Aproape toată lumea a luat – în cazuri mai mari.

L. H. L.: Ce direcţie s-a ocupat de anchetare?

N. B.: Serviciul de anchetă.

L. H. L.: Şi când serviciul de anchetă avea probleme complicate?

N. B.: Când aveau un volum mai mare de muncă, normal că apelau şi la celelalte servicii.

L. H. L.: Făceau o instruire prealabilă? Sau erau deja pregătiţi oamenii pentru aceste lucruri?

N. B.: Îţi dădeau o situaţie, un chestionar.

L. H. L.: În perioada dumneavoastră se mai făceau anchete cu brutalitate? Ce ştiţi despre acest lucru?

N. B.: Nu. Adică eu cel puţin n-am apucat, în perioada aceea, anchete aşa dure. Au fost la Făgăraş cei care au lucrat în teren, au fost în loturile din munţi, ăia au fost. Aici aşa brutal n-au fost.

L. H. L.: Erau bătuţi? În 1958 nu se mai practica bătaia? S-a practicat până în anul 1989, cum să nu se mai practice în 1958?

N. B.: Nu. Acum eu cum să vă spun, putea să fie bătut de anchetator, sub noi, jos, la arest.

Kurt Felix Schlattner: În primul rând, se vorbea de grupul conspirativ, de grupul subversiv – şi, în primul rând, eu am crezut că au nevoie, probabil, doar de unul care să semneze că este vorba de organizaţia „Depner“. Eu n-am semnat nici o hârtie unde scria organizaţia – zic: grupul „Depner–Volkmer“, dar nu organizaţia. Şi cu acel faimos plan de organizare care, chipurile, ar fi existat şi pe care l-aş fi văzut. Unde? Chiar mi-am frământat creierii. Şi asta era o metodă diabolică. Într-adevăr, la un moment dat, mă gândeam că poate totuşi l-am văzut. Dar nu l-am văzut.

L. H. L.: Întrebarea repetată devine, la un moment dat, o fixaţie. Asta era condiţia de anchetă. Vă amintiţi numele câtorva dintre anchetatorii dumneavoastră?

K. F. S.: Da, îmi amintesc. Eu l-am avut pe domnul patron Nicolae Bărăscu, pe domnul Nicolaitescu, care, după câte sunt informat, în 1989 era general-maior. Între timp – şi după alte informaţii, mai noi –, este, aproape de aşteptat, patron pe la Cristian, are două firme.

L. H. L.: Aşa este evoluţia. Torţionar în 1950, mare diriguitor în Securitatea comunistă în 1970, general în 1980 şi, după 1989, patron.

K. F. S.: Pe mine, asta nu mă miră, mă intrigă doar, când până deunăzi şeful Securităţii din Caraş-Severin – parcă David îl chema – era senator. Dacă aşa ceva se poate, atunci de ce n-ar fi şi ăştia, nou-îmbogăţiţii, miliardarii noştri.

Noul Cod Penal introduce pedeapsa cu moartea pentru delicte politice.

Karl Denndorfer: Pe parcurs, am aflat că, în perioada de după 1948 în special, a fost abrogat codul uman denumit „Codul Carol“ şi înlocuit cu o lege comunistă. Această legislaţie era voit sucită. Pe oricare din oamenii contemporani cu mine putea, în perioada aceea, să-l aresteze, să-l ia în anchetă şi să-l găsească vinovat. S-a produs încă un fenomen în perioada anchetei, prin Revoluţia din Ungaria pe care am pomenit-o ieri, în alocuţiune. A fost înăsprit Codul Penal existent la acea oră şi toată ancheta a fost răsturnată. Se căuta, cu orice mijloace, un motiv de condamnare a noastră. Ceea ce s-a obţinut, târându-ne în faţa tribunalului timp de o săptămână, în fiecare zi încercându-se să ni se aplice un articol din Codul Penal, pe care, până la urmă, apărarea, până în seara zilei respective, îl răsturna.

Iată ce s-a întâmplat. Acuzarea s-a folosit în proces mai întâi de art. 186 al Codului Penal, prin care cetăţeanul de origine română ce subminează puterea de stat existentă şi aduce o parte din teritoriul naţional sub ocupaţie străină este condamnat la moarte. Dar avocatul prim-preotului Konrad Möckel a ripostat că, după câte ştia el, nici o parte a ţării n-a ajuns sub ocupaţie străină. Atunci, judecătorul Paul Finichi, răsfoind din nou Codul Penal, a ales art.

184, care prevedea tot pedeapsa cu moartea, dar în cazul subminării unităţii naţionale a poporului român.

Karl Denndorfer: Procesul a durat patru zile, şi procurorul, plin de ură, a spus lucruri uimitoare pentru noi. Era o gamă întreagă de acuzări, fantastice pentru noi şi atât de absurde, încât am fost foarte surprins că era într-adevăr condamnare la moarte…

L. H. L.: …pentru primii patru, din care făceaţi parte şi dumneavoastră.

K. D.: Prim-preotul spera că o să scape. I-au promis în anchetă că e reţinut doar să clarifice unele întrebări. În mod natural, a fost atât de surprins, că a fost ţinut să nu cadă. Primul era Möckel, al doilea Depner, al treilea Volkmer şi, când a ajuns la mine, care eram al patrulea, era aşa de absurd, că-mi venea să râd, atât era de vădită această absurditate.

L. H. L.: Aţi fost numiţi „spioni“ în timpul procesului?

K. F. S. Da, pentru că am fost acuzaţi de înaltă trădare a intereselor României prin simpatia cu contrarevoluţia din Ungaria. De aceea am şi fost deferiţi la Piteşti.

Marie-Luise Roth: Ne-am văzut prima dată la proces. Ne cunoaştem de când am comunicat prin pereţi cum era la puşcărie, pentru că am fost un an şi jumătate la Codlea cu toţii, de acolo ne cunoaştem. Cu cei mai mulţi m-am cunoscut în zilele acestea. Bineînţeles că ne-am adus aminte şi de alţi deţinuţi politici de atunci, din alte loturi. Au venit acum şi, când au auzit numele meu, toţi au zis: „Dumneavoastră aţi fost fata aceea care a cântat, care ne-a trimis, care ne-a comunicat fel de fel de poveşti din acestea“, dar nu ne-am văzut la proces, decât cu cei din lot.

L. H. L.: Eraţi singura prezenţă feminină din lotul acesta.

M.-L. R.: Da, singura.

L. H. L.: Acum, poate că ar fi interesant, pe scurt, să spunem şi motivul pentru care dumneavoastră aţi fost arestată, pentru că, de multe ori, oamenii au căzut victime unei întâmplări nefericite, unui gest oarecare pentru care nimeni nu trebuia să facă închisoare. Spuneţi-ne, în câteva cuvinte, povestea acestei scrisori.

M.-L. R.: Scrisoarea pentru care fratele meu şi cu mine am fost condamnaţi am primit-o din Germania de la un ziarist, cam de vârsta tatălui nostru, pe care l-am cunoscut. A fost ziarist mai întâi aici, la Braşov, mai târziu în Germania, în timpul regimului Hitler, şi a fost chiar la Ministerul Propagandei. S-ar putea spune că a fost hitlerist, dar a participat la atentatul asupra lui Hitler la 20 iulie 1943. Atunci s-a refugiat aici, a putut s-o facă, pentru că, şi ca ziarist, şi ca trimis de *Universul* şi *Adevărul*, a reprezentat aceste ziare în Berlin şi era cetăţean străin.

L. H. L.: Care era numele lui?

M.-L. R.: Fritz Stein. S-a refugiat, a trăit undeva, ascuns la un prieten de la ţară până la 23 august. L-am cunoscut şi eu după 23 august, în Bucureşti. După aceea, a dispărut şi am auzit că a fost şi el aproape zece ani la puşcărie, ca spion american – mă rog, ăsta a fost pretextul. Şi, când s-a întors acasă, nu ştia că, între timp, şi tatăl

meu a fost arestat şi murise în puşcărie. A venit la tatăl meu, în Bucureşti, că nu avea pe nimeni unde să se ducă, nu avea bani, nu avea haine, şi atunci a aflat că tatăl meu nu mai este. A fost trimis la fratele meu, şi acela i-a dat camera lui, ca să stea până când poate să plece sau până-şi găseşte altceva. Şi a plecat jumătate de an mai târziu în Germania, a putut să aranjeze ca să plece. În 1975, frate-meu s-a căsătorit, şi acest Fritz Stein din Germania i-a scris o scrisoare de felicitare şi de mulţumire că l-a găzduit. În acelaşi timp, era o scrisoare care – bineînţeles, pe vremea aceea, când încă nu erau legături cu Germania, nu se ştia nimic, nu erau legături cu turişti, nu se ştia cam ce se întâmplă într-adevăr acolo şi era scrisă de un ziarist pe opt pagini, prezentând cum era Germania de atunci – a venit prin poştă, iar fratele meu mi-a dat-o şi mie s-o citesc, mama mea fiind la Braşov pe vremea aceea. În seara aceea, am fost invitaţi la familia Möckel. Am zis: „Hai să luăm şi scrisoarea, că au şi ei doi fii acolo, să citească şi ei.“ Prim-preotul Möckel a zis: „Ar fi interesant s-o mai arăt la cineva“ şi am lăsat-o acolo. În timpul acesta, fără să mai întrebe, mă rog, omul foarte naiv din punct de vedere politic, am impresia că a dat scrisoarea la secretară, că nu l-a găsit pe cel care trebuia s-o citească. Iar secretara a bătut la maşină totul, şi cu „Dragă Herbert“ – fratele meu –, şi cu „al tău“. Când s-a găsit scrisoarea, l-au arestat, au făcut percheziţie până şi în turnul bisericii, peste tot. Asta a fost. Şi scrisoarea aceea au interpretat-o la o anchetă că vrem să facem propagandă să plece toţi saşii. Când am încercat să-i conving că nu e aşa, în ancheta următoare ziceau că vrem să arătăm că saşii sunt necesari aici, să lupte împotriva comunismului. Nu era greu, într-adevăr, să găsească un motiv, important era să scrie o acuzare, să găsească ceva pentru ce să ne condamne.

Theodor Moldovanu-Sponer: În primul rând, condamnarea pe viaţă nu s-a pronunţat la proces, condamnarea pe viaţă s-a pronunţat când eram deja la închisoare, la Codlea, deci cam la o lună de zile după terminarea procesului. Această condamnare pe viaţă a fost un şoc. Cu toate că ne aşteptam, întrucât ea a fost cerută de procurorul militar Tiron, maiorul care, la momentul respectiv, a fost extraordinar de vehement împotriva noastră, cu acuzaţii dintre cele mai incredibile. Dar, de fiecare dată, ne-am spus: „N-am omorât pe nimeni, n-am făcut nimic, n-am produs pagube, în consecinţă nu vom sta douăzeci şi cinci-treizeci de ani sau întreaga viaţă în închisoare.“ Este adevărat că aveam momente de depresiune, momente în care ziceam că aici murim.

La 22 decembrie 1958, acuzaţilor li s-a citit, în închisoarea de la Codlea, sentinţa nr. 2012 a Tribunalului Militar al Regiunii a III-a Cluj. Potrivit acestei hotărâri, acuzaţii au fost condamnaţi pentru „trădare de patrie, prin intenţia de dezmembrare a integrităţii naţionale a ţării“: • Konrad Möckel (n. 1891), protopop, pedeapsa cu moartea, comutată în muncă silnică pe viaţă • Horst-Peter Depner (n. 1933), tehnician, pedeapsa cu moartea, comutată în muncă silnică pe viaţă • Günter Volkmer (n. 1935), funcţionar,

pedeapsa cu moartea, comutată în muncă silnică pe viaţă • Karl Denndorfer (n. 1932), funcţionar, pedeapsa cu moartea, comutată în muncă silnică pe viaţă • Theodor Moldovanu-Sponer (n. 1935), student, muncă silnică pe viaţă • Heinz Taute (n. 1930), tehnician, muncă silnică pe viaţă • Günter Melchior (n. 1930), tehnician, muncă silnică pe viaţă • Gerhard Gross (n. 1934), student, muncă silnică pe viaţă • Rainer Szegedi (n. 1936), student, muncă silnică pe viaţă • Werner Theil (n. 1910), avocat, douăzeci de ani de închisoare • Fritz Roth (n. 1886), inginer, consilier parohial, cincisprezece ani de închisoare • Guido Fitz (n. 1884), funcţionar, consilier parohial, zece ani de închisoare • Hans Borden (n. 1938), student, zece ani de închisoare • Oscar Kutzko (n. 1934), funcţionar, zece ani de închisoare • Peter Hönig (n. 1932), funcţionar, opt ani de închisoare • Marie-Luise Roth (n. 1930), fiziciană, şase ani de închisoare • Herbert Roth (n. 1922), jurnalist, şase ani de închisoare • Kurt Felix Schlattner (n. 1935), student, opt ani de închisoare • Gerd Pilder (n. 1930), economist, şase ani de închisoare.

Theodor Moldovanu-Sponer: Închisoarea de la Codlea – închisoare pentru deţinuţi de drept comun – avea, în urma masivelor arestări din anul 1958, şi o secţie plină de deţinuţi politici.

L. H. L.: În privinţa condiţiilor de detenţie, ca duritate, Codlea se compara cu alte închisori pe care le-aţi parcurs, le-aţi cunoscut?

Th. M.-S.: Codlea nu s-a caracterizat printr-o duritate deosebită. Era o închisoare de duritate medie. E adevărat că erau unii plutonieri foarte zeloşi care, de exemplu, datorită faptului că am cântat în celulă, ne-au trimis, pe trei dintre noi, la izolator. Zile de izolare însemnau, în şapte zile, două mese calde la amiază. Am trecut şi prin închisoarea Jilava, unde am fost numai trei zile.

L. H. L.: Din tot ce aţi trăit, care vi s-a părut spaţiul concentraţionar cel mai greu de îndurat?

Th. M.-S.: Fără discuţie, au fost cele trei zile de la Jilava.

L. H. L.: Aţi fost probabil în Fortul 13 de la Jilava.

Th. M.-S.: Nu ştiu. În trei zile la Jilava, am fost aduşi printr-o poartă, ploua, turna cu găleata, am fost introduşi într-o primă încăpere, în care picura apa din tavan. Era pur şi simplu sinistru. Am fost ţinuţi o zi întreagă cu lanţuri la picioare. Din cauza faptului că aveam condamnare pe viaţă, orice transport se făcea cu lanţuri nituite de picioare. Seara, ne-au fost date jos lanţurile şi am fost trecuţi în altă celulă. Am stat în celula aceea o singură zi. În seara următoare, am fost scoşi din celulă. De-a lungul culoarului subteran al Jilavei, unde era camera respectivă, erau înşiraţi gardieni cam la trei metri unul de altul. Când am ieşit eu, a spus unul: „La ăsta puteţi să-i daţi, că e tânăr şi ţine.“ Şi, cât era culoarul de lung, a trebuit să fug, şi fiecare gardian, cu câte o coadă de mătură în mână, lovea pe unde apuca.

L. H. L.: Celebrele bătăi de la Jilava.

Th. M.-S.: Da. A trebuit să fug până la capătul culoarului şi, după aceea, să mă reîntorc, bineînţeles, în celulă. Operaţia aceasta

s-a făcut la aproape majoritatea celor care, în momentul respectiv, se aflau în celula aceea. În noaptea următoare, am fost puşi din nou în lanţuri, am dormit o noapte în lanţuri, iar dimineaţa, în zorii zilei, am fost suiţi în dubă şi transportaţi la Piteşti.

Marie-Luise Roth: În ultimii doi ani, am fost la Oradea. Era perioada în care nu ne mai lăsau în pace. Începuse „reeducarea“. Asta ne-a cam… distrus… liniştea. Înainte, ce era afară era afară, iar înăuntru aveam prieteniile şi preocupările noastre. De exemplu, ştiam într-un timp, de la o călugăriţă catolică, toată liturghia catolică în latină pe dinafară. Deci aveam preocupările noastre, prieteniile noastre şi munca pe care o făceam acolo. Era o viaţă, o lume a noastră. Când începeau cu lucrurile astea, cu ziarele, deja era mai greu de suportat, pentru că ştiai că mai există o lume, care nu e a ta. Plus că, prin „reeducare“, ne punea să scriem – sau voiau să scriem – şi noi articole la gazeta de perete, să spunem câte am făcut şi de ce să ne pară rău, mă rog, trebuia să te aperi să nu faci astfel de articole, mai făceau, dar puţini, sperând să scape mai repede. Deci nu mai era acea atmosferă care era a noastră şi nu mai era viaţa noastră pe care o făceam cum voiam. Se amestecau de afară cu fel de fel de lucruri. Ne făceau fruntaşi în muncă, fiecare putea să se ducă într-o cameră mai bună, ceea ce pricinuia o dezbinare. Despre cine ajungea acolo, se zicea: „Uite, aia e mai grozavă.“ Noi încercam, pe cât posibil, să ne facem norma şi să mai facem şi pentru alte deţinute, care erau pur şi simplu bătrâne sau mai neîndemânatice.

Kurt Felix Schlattner: Cel mai greu a fost Gherla, unde brutalitatea n-a cunoscut margini. Ştiam din poezii ce ne aşteaptă. Am tot sperat să scăpăm de Gherla, dar n-am scăpat. Am stat doi ani de zile. Erau nişte tipi extraordinar de abrutizaţi, care cred că aveau şi o plăcere. Asta cred că o ştiţi şi dumneavoastră: au fost şi oameni omorâţi în bătaie. Şi, dacă au supravieţuit, cred că numai din spirit de autoconservare, fiindcă pot să vă spun că au fost oameni loviţi – dacă loveşti o vită, probabil moare, dar ei au supravieţuit. Deci la Gherla a fost foarte dur, adică incomparabil cu Codlea – care este, de fapt, puşcăria-rezervor a Braşovului – sau cu Piteşti, Văcăreşti. Am fost la Văcăreşti, numai că am fost privilegiat, fiindcă, în 1962, fiind în Delta Dunării, la Periprava, am fost în stare de comă, şi atunci chiar – pentru că se fac şi unele treburi, chipurile, de dragul democraţiei – medicul-şef, tot un securist, a cerut o evacuare de urgenţă. Evacuarea „de urgenţă“ a venit după şase săptămâni, eu, după patru zile, mi-am revenit din comă, după şase săptămâni puteam să mă plimb iar, sprijinit de doi prieteni, şi atunci a venit „evacuarea de urgenţă“. Atunci, am profitat de unul dintre cele şaizeci de paturi pentru cei treizeci de mii de deţinuţi politici care erau la Văcăreşti. Am fost privilegiat, fiindcă, în ianuarie 1958, am fost amnistiat.

L. H. L.: În Gherla, între anii 1959 şi 1960, era un număr impresionant de deţinuţi politici. Vă amintiţi cam ce cifră poate fi avansată?

Heinz Taute: Din ceea ce mi-au spus, deţinuţii vechi au afirmat că, o dată, în cele trei pavilioane de clădiri au fost până la douăzeci de mii de oameni.

L. H. L.: Aţi trăit, aţi stat la Piteşti alături de un grup eroic, grupul „Arnăuţoiu“. Unul dintre fraţii Arnăuţoiu, Toma Arnăuţoiu, era unul dintre comandanţii din munţi.

H. T.: Eu l-am întâlnit pe tatăl acestor luptători chiar în celulă, la mine. Din cauza relelor tratamente, prin repetatele închisori prin a trecut, acest om a pierdut contactul cu realitatea. Vă daţi seama până unde a mers dezumanizarea lui.

Theodor Moldovanu-Sponer: Am fost eliberat în 1964, pe ziua de 30 iulie. Aceasta este a doua mea dată de naştere.

După eliberarea din închisoare, membrii lotului sunt urmăriţi şi spionaţi în continuare.

Deschiderea acţiunii informative asupra lui Karl Denndorfer, după ieşirea din detenţie.

Karl Denndorfer: M-am îmbolnăvit în închisoare, am avut TBC, am scuipat sânge. Eram bolnav, dar nu aceasta era problema, ci că eram aproape orb. Şi această boală a ochilor trebuia operată cât mai repede, iar în ţară nu se putea opera, aşa că am făcut totul ca să pot ieşi. Dar nu mergea de azi pe mâine, trebuia să intervină statul german ca să pot să plec.

Marie-Luise Roth: N-aş fi părăsit ţara niciodată, am vrut să rămân aici. V-am spus, am făcut fizica şi am vrut să fac şi astronomia. După ce am ieşit, am căutat în toată ţara un serviciu. N-am găsit nicăieri. Am decis să plec numai după ce a ieşit o lege în care scria că cine a fost condamnat – nu specifica „politic“ sau… în orice caz, condamnată am fost – nu mai poate să aibă post la nici un institut de cercetare. După ce, de la Ministerul Învăţământului, în urma unui memoriu de-al meu, am primit răspunsul că nu mai am voie să lucrez în învăţământ, nici superior, nici inferior, nicăieri – şi, atunci, nefiind căsătorită, având o meserie care mi-a plăcut foarte mult, fratele meu lucra, ca jurist, la o cooperativă, iar mama nu avea pensie, căci după tata, ca senator de drept, ar fi avut drepturi, dar nu în vremurile acelea –, atunci m-am decis, de-abia după vreo cinci ani – după ce am văzut că e imposibil să am o carieră, pe care mi-o doream, trăiam doar din meditaţii –, m-am decis, plângând, să fac cererea de paşaport, deşi n-aş fi vrut. Am plecat totuşi, mi-au dat voie în 1969. Am stat în Germania, am profesat, în sfârşit, în astronomie. Dar când, în 1989, am stat toată noaptea şi toată ziua cu casca pe ureche, să aud ce e în România, m-am decis, din 22 decembrie, că de-acum vin înapoi, că nu mai are nici un rost, nu mai există motivele pentru care am plecat. Aveam atunci impresia că o să vină foarte mulţi. Nu m-am gândit că, dimpotrivă, încep să plece alţii. Atunci mi-am zis că de-acum puteam veni acasă, că de-acum e nevoie de noi acasă.

L. H. L.: Şi când aţi venit acasă?

M.-L. R.: Am venit în 1991.

Se poate preschimba suferinţa în binecuvântare? Biserica Neagră, axul existenţial al saşilor din Transilvania, a trecut printr-un mare incendiu. Zidurile ei au rămas întunecate şi fumurii, pentru că au traversat veacurile prin foc şi prin patimi. „Nu este negrul nopţii, ci este negrul însângerat al amintirii“, spun oamenii locului. Şi saşii, crescuţi între zidurile ei, au trecut prin foc şi prin patimi după culpabilizarea colectivă a germanilor. După dispariţia populaţiei şi a culturii săseşti, Transilvania s-a dezechilibrat. Cerul ei n-a mai fost pe deplin armonios. Comunismul a executat nu numai indivizi, ci şi culturi vechi europene, zone tradiţionale, entităţi geografice. Marie-Luise Roth spunea că experienţa carceralã a fost pentru ea o şansă. Suferinţa a clădit fraternităţi, prietenii, valori de demnitate şi de coeziune umană pe care nici o altă experienţă pământească nu le-a putut atinge. De dorul locurilor şi al oamenilor, saşii se întorc acasă. Poate în ciuda adversităţilor, vor redeveni, în anii ce vin, acel segment inalienabil al peisajului românesc.

Cazul Radu Filipescu

Casa lui Radu Filipescu

Radu Filipescu nu era singurul opozant care, reflectând la situaţia lipsită de perspectivă din România, încercase soluţia manifestelor. La Miercurea Ciuc, János Barabás, fratele lui, Ferenc, şi logodnica acestuia distribuie, la un pelerinaj, manifeste anticeauşiste. Ion Bugan, un electrician din Tecuci, defilează prin Bucureşti cu portretul lui Ceauşescu, pe care scria: „Nu te vrem, călăule!“ Un alt tânăr, din Târgovişte, Florin Vlăsceanu, împreună cu doi prieteni, acoperă cu vopsea albă „Trăiască Ceauşescu!“ şi scriu „Jos Ceauşescu!“

Av. Gheorghe Muşat: Aş spune că anii ’78-’80, până prin ’85-’86 a fost perioada în care Ceauşescu a arestat foarte mulţi oameni pentru săvârşirea, în optica lui, a unor infracţiuni contra securităţii statului. A fost o perioadă plină de arestări. Dacă-mi aduc bine aminte, cred că au fost vreo treizeci-patruzeci de arestări numai în această perioadă. Inclusiv din nordul ţării, inclusiv maghiari – zece-treisprezece arestaţi din acea perioadă au fost români de naţionalitate maghiară –, dar erau şi tineri, ca şi oameni în vârstă. E cunoscut cazul Năstăsescu, un om de la Iaşi care avea, la vremea aceea, vreo cincizeci şi cinci de ani şi care s-a urcat pe clădirea din Lipscani aflată în faţa Băncii Naţionale şi a început să strige: „Jos Ceauşescu!“ S-a adunat o mulţime de lume, a venit primarul Capitalei, Ion Dincă era atunci – sau, cum îi spunea, Ion Teleagă. Un alt caz, „cazul Bugan“, un om de vreo cincizeci de ani. Bugan este unul din cei mai curajoşi opozanţi ai regimului Ceauşescu: a reuşit, din Piaţa Unirii până aproape de Piaţa Romană, cu o maşină a lui, o Dacia, să poarte o pancartă cu Ceauşescu cu svastica pe portret – lumea era înmărmurită –, până când poliţia l-a arestat. Un alt caz e un om în etate. Sigur, majoritatea erau tineri: cazul lui Dumitru Iuga, care nu ştiu dacă, pe timpul acela, avea treizeci de ani, Radu Filipescu pentru care suntem aici, un grup de trei tineri din Dâmboviţa, de lângă Târgovişte, care, spuneaţi dumneavoastră, pe un pod au făcut o svastică cu numele Ceauşescu şi care au fost arestaţi într-o jumătate de oră de poliţia locală şi condamnaţi, dacă nu mă înşel, unul la cincisprezece ani, altul la nouă ani.

L. H. L.: Rezultă că regimului Ceauşescu îi era frică de o asemenea formă de opoziţie.

Av. Gh. M.: Toţi oamenii ăştia – câteva zeci de oameni – să ştiţi că n-au fost condamnaţi pentru complot, cu una-două excepţii despre care vă pot vorbi. N-au fost condamnaţi pentru complot, pentru atentate la siguranţa naţională, nici măcar pentru propagandă – că doar era o acţiune de propagandă contra orânduirii socialiste. Textul legal care incrimina infracţiunea de propagandă, dacă-mi amintesc bine, 166, avea un aliniat ultim care vorbea de orice faptă

de natură să pună în pericol securitatea statului. Ei bine, acest text, tipic comunist, putea fi interpretat în fel şi chip.

L. H. L.: Într-un fel eliptic, că nu avea nuanţe.

Av. Gh. M.: Iarăşi vă mai pot da un exemplu: un cetăţean a primit şase ani de închisoare şi a fost trimis la Aiud, pentru faptul că, pe bulevard, stând la coadă, a strigat pur şi simplu, a comentat: „Ce e cu regimul ăsta, că nu găseşti nimic“, „Pe Ceauşescu nu-l mai suportăm“ sau mi se pare că a zis „Jos Ceauşescu“. La coadă fiind, vă spun, e o situaţie autentică, pentru că şi cunosc persoana. Astfel de întâmplări erau considerate fapte de natură să pună în pericol securitatea statului.

Un stimul în acţiunea lui Radu Filipescu l-a constituit intervenţia, la Congresul al XII-lea al partidului, a lui Constantin Pârvulescu, membru fondator, din anul 1921, al Partidului Comunist Român. Împotriva lui s-au ridicat Leonte Răutu şi George Macovescu. Intervenţia lui Pârvulescu a fost scoasă din benzile de arhivă. Pârvulescu avea atunci optzeci şi patru de ani. Luând cuvântul la tribuna congresului după ce un cunoscut poet al vremii îl omagiase pe Ceauşescu, Pârvulescu a demontat într-un mod dur, surprinzător, mecanismul organizării congresului, declarând că nu-l va vota pe Ceauşescu. Era prima intervenţie publică, din interiorul partidului, împotriva secretarului general, iar statura lui Pârvulescu impunea. Ceauşescu a găsit imediat calea de a lichida şi izola poziţia disidentului. Veteranul comunist a fost deportat într-un sat de lângă Vaslui.

Fotografii cu Radu Filipescu: adolescent; absolvent al Facultăţii de Electronică; Doru, fratele lui Radu Filipescu; Radu Filipescu, împreună cu prietenul său Radu Eugen Negru

Radu Filipescu: Ce-mi aduc aminte este că totdeauna ne întâlneam colegii la 7-7.30, când începea programul, şi, cam o oră, povesteam şi bârfeam ce se întâmplă. Ce se întâmplă cu mizeria din magazine, din oraş, de peste tot, dar şi cu mizeria politică şi cu personajul principal sau cu personajele, căci erau două, erau Nicolae Ceauşescu şi Elena Ceauşescu, subiect al bancurilor timp de o oră-două, la cafeluţă, la „nechezol“, cafeluţa amestecată cu năut, dar care era un moment plăcut la serviciu.

L. H. L.: Nici măcar cu năut nu cred că era amestecată.

R. F.: Comentarii şi nemulţumiri auzeam în fiecare zi şi la serviciu, şi cu colegii, foştii colegi de facultate, prietenii, şi acasă, din ce povestea tata de la spital, condiţiile foarte proaste de tratament, direcţionarea politică, problema restricţiei avorturilor. Tata, fiind şeful secţiei de reanimare, avea foarte multe cazuri de fete tinere, care-şi provocau avort în condiţii primitive, fiind urmărite de miliţie, de Securitate şi care, din acest motiv, decedau. Era, într-adevăr, o tragedie pentru un medic să aibă astfel de cazuri de tratat şi să nu poată face nimic. Dar tot tata a fost cel care, la un moment dat, mi-a dat nişte exemple de curaj sau de opoziţie faţă de situaţia din acea vreme. În timpul cutremurului, a venit un bolnav care stătuse peste douăsprezece zile sub dărâmături, venise în

serviciul tatălui meu, se ocupau de el, îl tratau, iar Ceauşescu, care se pricepea la toate, dădea sfaturi tuturor, de la alimentaţie până la tratament medical, la construcţii, la orice. Parcă aşa i se spunea: „Priceputul“. A venit şi el în vizită la spital, tocmai ca să fie în centrul evenimentelor, şi s-a întâlnit cu grupul de medici care era în salon, între care şi tatăl meu, şi a început să le spună: „Ştiţi, într-un caz în care pacientul nu mănâncă douăsprezece zile, trebuie să-i daţi foarte puţin de mâncare şi puţină apă, pentru că el nu e obişnuit.“ Avea dreptate Ceauşescu, dar lucrurile pe care le-a spus el erau bine cunoscute de medici, iar tata chiar i-a spus: „Domnule, suntem medici, deci ştim lucrurile astea.“ Probabil că nu era un lucru care i se întâmpla prea des lui Ceauşescu, lumea nu comenta când el dădea sfaturi şi nu avea curaj. A fost un moment destul de jenant – Ceauşescu a plecat. Tata a venit acasă şi a povestit ce a făcut şi, tot aşa, îmi aduc aminte şi în urma Congresului al XIV-lea, parcă, a fost Constantin Pârvulescu care…

L. H. L.: Congresul al XII-lea, reacţia lui Pârvulescu.

R. F.: Constantin Pârvulescu a fost membrul de partid cu carnetul nr. 1, unul dintre veterani şi dintre cei care aveau o anumită poziţie în partid şi care a avut discurs foarte critic la adresa lui Ceauşescu, deci ceva absolut neobişnuit. După acest discurs de la congres, el a fost luat, izolat de Securitate şi, din cauza stării emoţionale, a făcut nişte complicaţii la inimă şi a ajuns în serviciul tatălui meu. Era supravegheat, probabil erau numai microfoane în jur, aşa că tatăl meu s-a dus numai la el şi i-a strâns mâna şi l-a încurajat, fără să spună ceva care să poată fi înregistrat. Şi, tot aşa, după aia a venit acasă şi a povestit. Acest lucru a fost pentru mine şi un fel de scuză pentru ei, pentru că părinţii mei n-au ştiut nimic din ce făceam. În momentul în care făceai ceva împotriva lui Ceauşescu îţi asumai un risc, nu numai pentru tine, ci, mai ales, pentru familia ta. Ăsta era şantajul cel mai puternic. Întotdeauna, numai prin faptul că cineva fugea în străinătate, familia lui avea de suferit. Nu mai puteau fi promovaţi, adică viaţa lor era deja total schimbată. Cu atât mai mult în cazul în care cineva era închis pe motive politice.

Manifest: oameni care vreţi înlăturarea conducerii Ceauşescu ieşiţi pe străzi şi plimbaţi-vă paşnic duminică, 30 ianuarie, între orele 17.00-19.00, din două în două duminici. Exprimaţi-vă, în acelaşi fel, hotărârea de a schimba năpasta Ceauşescu de la conducerea ţării. Trebuie să facem ceva. Strada.

Primul manifest cerea bucureştenilor să iasă pe străzi duminică, 30 ianuarie 1983, exprimându-şi în acest fel hotărârea de a schimba „năpasta Ceauşescu“. Acţiunea lui Radu Filipescu eşuează.

Atelierul de la subsolul locuinţei, locul în care s-au confecţionat manifestele

Radu Filipescu: Am găsit o soluţie să fac manifeste cu un aparat de imprimat tip demo, care face litere pe o bandă de plastic. Erau foarte multe aparate, oamenii îşi scriau adresa pe uşă cu această bandă care scotea literele în relief. Scoţându-le în relief, eu am

folosit această formă şi am pus deasupra o hârtie şi, cu un indigo, reuşeam să fac o sută cam într-o jumătate de oră, două sute pe oră. Şi-am făcut, în ianuarie ’83, zece mii de manifeste, pe care, împreună cu un prieten al meu, Eugen, ne-am hotărât să le răspândim. Am fost prieteni buni – spun „am fost“, pentru că el acum e plecat în America, e stabilit în America, a plecat în ’87 –, de fapt suntem prieteni buni. Ţin minte, când i-am arătat manifestele şi i-am spus de ideea mea, a fost destul de reţinut, tocmai pentru că nu era convins că această acţiune va putea să fie organizată, dar a subscris, a fost de acord şi, împreună, în ianuarie ’83, pe 10 ianuarie, am plecat împreună cu troleibuzul de pe Bulevardul Republicii în Balta Albă, Mihai Bravu, Ştefan cel Mare, zona aceea de cartier, până la 5 dimineaţa. Am pus manifestele în cutiile poştale. Am avut o experienţă la primul bloc în care am intrat. Prima oară, m-a speriat şi, după aia, mi-a dat curaj. Blocul respectiv era pe lângă Calea Moşilor şi, după ce am pus manifestele într-o cutie poştală, am auzit mişcare în partea stângă şi, când am întors capul, era un miliţian, care avea şapca dată pe spate, fruntea transpirată, se vedea că era proaspăt trezit din somn, probabil că dormise pe scări. Eu m-am uitat la el, m-am uitat la cutia poştală, ţineam mâna în dreptul cutiei poştale unde abia băgasem manifeste, el n-a înţeles despre ce e vorba şi am zis: „Au, parcă nu ăsta e blocul, nu aici e adresa, nu aici locuieşte Ionescu“ şi am ieşit din bloc. El era năuc, n-a-nţeles nimic. După aceea, m-am dus la locul de întâlnire de unde trebuia să plecăm cu Eugen mai departe, şi acolo iar a apărut un miliţian în stânga mea, apoi în dreapta mea şi-mi zic: „Ăla, după ce s-a dumirit, după ce s-a trezit bine, o fi verificat în cutia poştală, o fi văzut că sunt manifeste şi i-a sunat pe toţi: «Veniţi, domnule, că e cineva aici, în zonă, care răspândeşte manifeste.»“ Şi eram panicat serios de tot, transpirat, emoţionat. Numai că miliţienii din jur nu erau deloc interesaţi, nu se uitau după mine, şi atunci am zis: „Domne, nu le-a dat semnalmentele, e destul de clar“ şi i-am văzut stând şi ei în jurul meu. Vine troleibuzul, că era o staţie de troleibuz, urcă toţi în troleibuz şi pleacă. Şi, după aceea, m-am lămurit că, de fapt, staţia de troleibuz unde aveam locul de întâlnire cu Eugen era chiar în faţa Secţiei de miliţie nr. 8 şi era ora 8 şi ieşiseră toţi din schimb. Mi-am dat seama atunci, în noaptea aceea, că să pui nişte hârtii într-o cutie poştală e foarte greu de urmărit şi de descoperit.

L. H. L.: În total câte manifeste aţi făcut? Puteţi estima? De ordinul zecilor?

R. F.: Am făcut prima oară zece mii de manifeste şi, pe la 5 dimineaţă, când am ajuns pe Ştefan cel Mare, în dreptul Inspectoratului de Miliţie al Capitalei, mai aveam în jur de cinci sute–o mie în genţi cu Eugen şi ne-am hotărât să nu mai continuăm şi să le aruncăm. Le-am aruncat la gunoi, într-un canal, ca nu cumva să rămână la noi şi, dacă cumva ne percheziţionează, să constituie o probă. Asta a fost în ianuarie. Reacţia a fost destul de slabă, în sensul că, în ziua în care trebuia să fie demonstraţia, am

fost în Piaţa Palatului şi a fost parcă mai multă lume decât de obicei, dar nu ceva care se sesizează, nu ceva despre care să zicem că arăta a demonstraţie.

Manifest: oameni care vreţi înlăturarea conducerii catastrofale Ceauşescu, veniţi duminică, 22 mai şi în toate duminicile următoare, între orele 13.00-21.00 în centrul Bucureştiului. Arătaţi-vă nemulţumirea mergând pe stradă. Aşa, veţi prinde curaj să vă strigaţi hotărârea. Duminica să devină o zi a revoltei, până când vom merita o viaţă mai bună. Strada.

Al doilea manifest cerea ca duminica să devină o zi a rezistenţei. Chemarea „veniţi cât mai mulţi în centrul oraşului“ n-a avut, nici ea, nici un ecou.

Radu Filipescu: În aprilie, am reuşit iar să fac un lot, în jur de zece mii de manifeste. După prima noapte când am răspândit manifeste în Drumul Taberei, am început să le împrăştii în timpul zilei. Era mult mai bine şi mult mai sigur şi mult mai puţin riscant şi mai greu de detectat. Două-trei ore după ce terminam programul la serviciu mergeam într-o zonă şi puneam manifeste. Ţin minte că, la un moment dat, după ce am pus un manifest, o fetiţă, care l-a văzut imediat, a început să strige pe stradă: „Mamă, mamă am primit o scrisoare.“ Era pericol în momentul în care cineva intra în bloc chiar după tine sau dacă în blocul respectiv era cineva în hol şi trebuia să faci ceva care să nu bată la ochi, de exemplu să urci pe scări sau să iei liftul. Erau câteva situaţii în care puteai să pari dubios şi, chiar în perioada când am început să răspândesc manifestele, ţin minte că au apărut nişte zvonuri despre membrii unei secte care intră în blocuri şi omoară copii. Nu-mi dau seama, de exemplu, dacă n-a fost una dintre metodele folosite de Securitate tocmai ca lumea să fie mult mai precaută cu cei care intrau în bloc şi care nu erau locatari ai blocului. Nu pot să ştiu dacă, să zicem, n-a fost un zvon dirijat, pentru că acest lucru se întâmpla, în orice caz, foarte des. Şi, în general, am observat că erau lucruri de care se afla. Adică Securitatea avea o activitate de răspândire de zvonuri. Legat de manifeste – deşi nu era un zvon de promovat prin aceste metode –, ţin minte că la serviciu am auzit deja, fără să întreb pe nimeni, de la colegi, că ştiau de aceste manifeste.

Sâmbătă, 7 mai 1983, Radu Filipescu se îndrepta cu troleibuzul spre bulevardul 1 Mai.[42] Era sâmbăta dinaintea Învierii. Pe strada Turda, este urmărit şi prins. Să menţionăm că, după prima acţiune de distribuire a manifestelor, Securitatea a adus încă o mie de cadre din provincie, pentru a fi create mai multe grupuri de observare. Tot în martie 1983, a apărut un decret care prevedea că deţinerea aparatelor de copiat şi de imprimat trebuie să aibă aprobarea miliţiei. În primăvara lui 1983, toate buletinele de identitate se preschimbau. Cu acest prilej, se luau din nou amprentele digitale. Radu Filipescu va fi anchetat la Miliţia Capitalei şi apoi la Direcţia de Cercetări Penale a Securităţii din Calea Rahovei. În aceeaşi noapte, casa îi este perchiziţionată de peste o sută de ofiţeri de

securitate. Este audiat zile şi nopţi de maiorul Traşcă, de colonelul Ionescu şi de colonelul Vasile Gheorghe. Concomitent, procesul începe să fie instrumentat la Tribunalul Militar Bucureşti. Tatăl său, doctorul Zorel Filipescu, îl angajează pe celebrul avocat Ion Pora, asistat de doi tineri magistraţi. Unul dintre aceştia, Gheorghe Muşat, pledează în aşa fel, încât reţine atenţia Securităţii. Completul va fi condus de judecătorul Gică Popa. Procurorul, colonel Mihai Ştefănescu, în rechizitoriul său, a vorbit despre conţinutul manifestelor, plin de duşmănie faţă de regimul socialist. Fiind vorba de un act repetat, faptul că acuzatul a demonstrat perseverenţă şi n-a regretat nimic va fi încadrat la pedeapsa maximă. Procurorul a cerut cincisprezece ani de închisoare.

42. Actualmente, bulevardul Ion Mihalache din Bucureşti (*n.red.*).

Av. Gheorghe Muşat: M-am gândit şi am crezut mereu că-l pot apăra, aşa credeam atunci. De felul meu, sunt optimist, sunt om solid şi cred că şi un lucru ce pare imposibil poate fi dus la îndeplinire. Iar a-l apăra pe Radu Filipescu nu mi s-a părut un lucru imposibil. Am crezut foarte tare în lucrul ăsta. Sigur că am discutat adesea pe caz şi-mi amintesc că, la o întâlnire cu doctorul Filipescu, maestrul Pora, întrebat fiind de doctorul Filipescu: „Fiul meu chiar va fi condamnat?“, maestrul Pora a zis: „Da, în mod sigur va fi condamnat.“ Şi a venit cu un argument: numai faptul că a fost arestat, şi tot îl vor condamna. Şi întreabă doctorul Filipescu: „Dar cât credeţi că-i vor da închisoare?“ Şi Pora zice: „Cred că va primi între opt şi zece ani.“ Ei bine, a rămas şocat, tată fiind, dar vă spun că şi eu, la rândul meu, tânăr avocat fiind, şi cu Pora, aveam la vremea aia vreo treizeci şi ceva de ani, am rămas, la rândul meu, şocat, şi lucram de ceva timp cu Pora în penal, cred că eram un penalist destul de bun. În orice caz, înţelegeam exact dosarul, studiasem jurisprudenţa şi am rămas şocat: opt-zece ani. Pora, cu experienţa lui, a avut dreptate. Eu n-am crezut că va primi atât. Însă, pe parcursul procesului, mi-am dat seama că şansele sunt minime, dar am crezut în permanenţă şi mi-am făcut apărarea în acest sens şi pe ideea că – ştiu eu – ulterior, în faza de recurs, mai existau şi alte modalităţi. Apărarea de bază pe care am făcut-o a fost că faptele lui Radu Filipescu nicidecum nu pot pune în pericol un stat şi că ele pot fi asimilate cu ceea ce, în dreptul interbelic românesc, era considerat drept infracţiune de lezmaiestate sau, tradus în dreptul comunist, ofensă adusă autorităţii, pentru că asta putea fi cel mult fapta lui Radu Filipescu, aici putea fi încadrată. Or, chiar şi în dreptul interbelic – şi, dacă vreţi, şi în jurisprudenţa europeană –, sunt puţine cazuri de infractori condamnaţi pentru lezmaiestate. În dreptul comunist, de asemenea, puţine cazuri, desigur mai multe pentru ofensă adusă autorităţii. Dar, şi în dreptul comunist, era o infracţiune uşoară, sancţionată uşor, iar Radu Filipescu, repet, aici putea fi încadrat cel mult. Sigur că, într-un stat de drept, astfel de fapte nici nu pot fi discutate, în nici un chip, ca întrunind elementele unei infracţiuni. Ei bine, Tribunalul Militar – un tribunal, nu ştiu cum să-l numesc, pervers, un tribunal care se

situase dincolo de orice înţelegere a legii –, mai târziu, acelaşi tribunal şi acelaşi complet, unde era renumitul judecător Gică Popa, l-au condamnat şi pe Radu şi, mai târziu, pe mine.

Procesul lui Radu Filipescu a durat patruzeci şi cinci de minute. După anunţarea sentinţei – zece ani de temniţă –, au făcut recurs atât Radu Filipescu, cât şi procurorul Mihai Ştefănescu. Şi el era nemulţumit de cuantumul pedepsei. În proces, avocaţii nu sunt lăsaţi să-şi termine pledoariile. Judecătorul intervine când avocatul Ion Pora cere clemenţă pentru vârsta şi inocenţa arestatului.

Av. Gh. Muşat: Gică Popa a judecat majoritatea proceselor politice, majoritatea arestaţilor Securităţii comuniste au trecut prin mâna lui. Judecătorul Gică Popa cu procurorul Ştefănescu formau un cuplu celebru. Nu spun că procurorul Ştefănescu avea acelaşi discurs. Întorcându-mă la Radu, procurorul a susţinut o pledoarie destul de stufoasă, încercând, pe de-o parte, să fie convingător despre ce mare pericol e fapta lui Radu Filipescu, un atentat la adresa iubitului conducător, a regimului ş.a.m.d. Pe de altă parte – te uitai şocat la procuror –, Radu Filipescu nu reprezintă totuşi tineretul român, care e devotat regimului şi iubitului conducător. Radu Filipescu era, de fapt, o victimă a posturilor de radio străine, şi ăsta era al doilea aspect al pledoariei. Deci era un caz singular din punctul ăsta de vedere, un tânăr care avea toate datele să fie un fiu devotat, dar care a căzut pradă influenţei posturilor de radio. Şi-mi amintesc că Radu i-a spus judecătorului: „N-are nici o legătură, nu sub influenţa posturilor de radio am făcut-o“, iar procurorul Ştefănescu roşea, aş spune, plin de ură că pledoaria lui era repudiată de către cel din boxă, după cum repudiată a fost şi de noi, avocaţii.

L. H. L.: Cât a decurs apărarea? Aţi avut timpul material să apăraţi?

Av. Gh. M.: Aici, este o altă problemă. În procesele politice, nu erau martori, n-am văzut martori. Nici în dosarul lui Filipescu nu erau – şi am cerut să vină martori. Deci ele erau un scenariu atât de bine pus la punct, că nu putea interveni nimic. În textele, în procedura noastră penală, exista principiul contradictorialităţii, că trebuie să audiezi martori, persoane… dar asta nu se-ntâmpla absolut deloc. Procesele durau maximum o jumătate de oră, o jumătate de oră deja îi obosea. Era o performanţă dacă avocatul reuşea să facă o pledoarie de zece minute: „Da, da, da. Mai aveţi ceva de spus? S-a notat. S-a reţinut. Mai aveţi ceva de spus?“ Şi insista, până când îţi lua, îţi întrerupea pledoaria pur şi simplu. Deci ce audieri de martori? Ce pledoarii? Şi atunci, încercam să suplinim prin note scrise şi concluzii scrise. În cazul lui Radu, am încercat să facem lucrul ăsta pe zeci de pagini. Nu le făcea plăcere, nu era nici o posibilitate de a apăra într-un mod serios inculpaţii în procesele lor. Însă am încercat atunci eu şi maestrul Pora să facem tot posibilul. Repet, am mai fost şi la alte procese politice – să ştiţi că pledoariile avocaţilor erau destul de sumare şi, vă spun sigur, şi sub ameninţarea organelor de represiune.

Un cotidian francez publică un articol, „Singur împotriva lui Ceauşescu“, în care este evocat destinul tânărului disident. Articolul stârneşte un val de solidaritate în Germania şi în Elveţia.

Radu Filipescu: M-au întrebat dacă regret fapta şi le-am spus că nu prea am ce să regret, pentru că nu consider că am făcut un lucru rău. Dacă merg cu maşina pe stradă şi stropesc un pieton, nu cred că mă amendează miliţianul, dar îmi pare mie rău că am udat pe cineva, adică senzaţia mea că fac un lucru rău. Eh, în cazul ăsta, nu e un lucru rău, dar asta e: acum probabil că o să fiu condamnat sau cine ştiu ce-o să fie, dar eu cred că, chiar pentru Ceauşescu, e un lucru bun să se poată face demonstraţii împotriva lui şi să vadă că, de fapt, lumea e nemulţumită şi că nu numai laudele pe care le aude în fiecare zi la televizor şi pe care le vede în ziare cum că toată lumea e mulţumită reprezintă realitatea, să nu creadă el că asta e starea de fapt. Eu zic că n-am absolut nici un fel de regret faţă de ce am făcut, şi chiar nu cred că am făcut rău nimănui.

Ana Blandiana, prefaţând cartea scriitoarei germane Herma Köpernik Kennel Jogging cu Securitatea, defineşte poate cel mai bine personajul exemplar care era tânărul Filipescu: modestia, onestitatea, candoarea şi, mai ales, neobişnuitul lui curaj, toate acestea erau considerate de Radu, atunci ca şi acum, drept o atitudine normală.

„...În timpul anchetelor, Radu Filipescu îşi lasă fără replică anchetatorii, explicându-le candid cauzele nemulţumirii generale şi argumentând logic normalitatea nevoii de solidarizare şi revoltă. Întotdeauna am crezut că onestitatea (atât faţă de prieteni, cât şi faţă de adversari) şi candoarea – ambele folosite ca arme – devin redutabile tocmai pentru că nu sunt nici convenţionale, nici tipice, nici la îndemâna tuturor.“ (Ana Blandiana, prefaţă la cartea Jogging cu Securitatea de Herma Köpernik Kennel)

L. H. L.: Vă amintiţi ce reacţie a avut tatăl lui Radu Filipescu ?

Av. Gheorghe Muşat: Extrem de demn. Un om cu o demnitate extraordinară. Un om admirabil. Dar şi Radu Filipescu să ştiţi că a avut o atitudine foarte demnă. Radu Filipescu s-a comportat într-un mod absolut superior, parcă nu era procesul lui. Mai rău le era teamă judecătorilor, iar procurorul Ştefănescu era un om de o nesimţire fără margini.

L. H. L.: N-avea o tresărire de conştiinţă.

Av. Gh. M.: Absolut deloc. Mie mi-a dat pedeapsa în primele două ore după ce m-au arestat. El ştia totul.

L. H. L.: Cum a decurs în cazul dumneavoastră? Este aproape ireal ce vi s-a-ntâmplat.

Av. Gh. M.: La cinci luni după ce Radu a fost condamnat, am fost arestat şi eu, pentru acelaşi lucru, pentru „faptă de natură să pună în pericol securitatea statului“. Un proces simplu, fără audiere de martori, pe o depoziţie de cinci rânduri a soţiei, pe o depoziţie de şapte rânduri a unui foarte bun amic de familie, cu care am rămas prieten şi după aceea.

L. H. L.: Şi ce conţineau aceste depoziţii? Iertaţi-mă că insist.

Av. Gh. M.: Eram un tip periculos. După aceea, după revoluţie, după ’90, deci, de fapt, mai târziu am aflat că, în optica lor, eram un tip periculos, deşi eu nu sunt un tip periculos, ba, dimpotrivă, sunt un prieten bun, nu duşmănesc. M-am întâlnit, după ce m-am întors de la Aiud, cu fostul meu anchetator. A rămas surprins că nu-l urăsc. A vrut să mă îmbrăţişeze, sigur că nu i-am permis lucrul ăsta, i-am dorit sănătate.

L. H. L.: Cine a fost anchetatorul?

Av. Gh. M.: Colonelul Teodosiu, care, la rândul său, probabil că avea ordine. Dar procurorul Ştefănescu este de neiertat.

„Oare s-a schimbat ceva în România datorită acţiunii mele?“ – se întreba Radu Filipescu în închisoare. – „Nu s-a schimbat nimic. Numai viaţa mea s-a schimbat.“ În repetate rânduri a suportat izolarea, tăierea dreptului la muncă şi chiar refuzul asistenţei medicale.

Radu Filipescu: Deci a fost procesul, care, prima oară, a durat mai mult, am mai fost întrebat câte ceva, şi apoi recursul, care a durat şapte minute sau aşa ceva. Prietenii şi familia care au fost în sală n-au fost lăsaţi să stea. Procesele au fost secrete, deşi tatăl meu şi avocatul au cerut să fie şi ei lăsaţi, pentru că nu ştiau ce am făcut. Tata îmi povestea că li s-a spus că eu am făcut nişte manifeste împotriva lui Ceauşescu şi că, vai, e groaznic ce am făcut. Lucrul ăsta li se spunea şi la cercetări penale, acolo, în Calea Rahovei, în birourile anchetatorilor. Şi tata a întrebat: „Dar ce a făcut? Arătaţi-mi şi mie un manifest.“ Şi n-au vrut să-i arate. Chiar Traşcă sau colonelul Ionescu – nu ştiu cine avea dosarul cu manifestele şi cu tot ce era legat de mine – nu i l-a arătat, numai deschidea dosarul şi zicea: „Oh, vai, groaznic! Cum a putut să facă aşa ceva?“

Corespondenţa deţinutului politic Radu Filipescu cu familia

Închisoarea de la Aiud avea atunci, în anul 1983, peste trei mii de deţinuţi, dintre care o sută de politici. Unul dintre ei va fi Radu Filipescu. Primele ştiri despre condiţia deţinuţilor vor fi transmise în Occident datorită unei rude. În trecere prin Paris, doamna Lia Stoica trimite o primă scrisoare către „Europa Liberă“, prin care a sensibilizat opinia publică să facă ceva pentru oamenii care gândesc liber.

Av. Gheorghe Muşat: Putem înţelege că, pe timpul acela, Securitatea şi, bunăoară, colonelul Teodosiu, care m-a anchetat pe mine, sau nu ştiu ce alt colonel care l-a anchetat pe Radu, pare-mi-se că tot el – putem înţelege că oamenii ăştia lucrau pe bază de ordine. Putem merge până acolo cu înţelegerea, încât să spunem că n-au avut ce face. Dar un procuror şi un complet de judecată să batjocorească actul de justiţie într-un asemenea hal – asta nu se poate, este inadmisibil, este de neînţeles.

L. H. L.: Ce condamnare aţi avut ?

Av. Gh. M.: Opt ani. Şi am executat câţiva. În ianuarie ’88, îmi amintesc, a apărut decretul lui Ceauşescu după Conferinţa de la

Viena, şi atunci au ieşit toţi, mai puţin Lucian Iancu de la Constanţa, care a fost condamnat pentru complot. Era dosarul cu vaporul şi…

L. H. L.: Echipajul Scaleţchi.

Av. Gh. M.: Lucian Iancu, Scaleţchi şi încă un băiat, şi nu mai ştiu dacă mai era cineva. Dintre cei care erau acolo, dacă nu mănşel vreo patruzeci, au mai rămas vreo trei, patru sau cinci. D-aia vă spuneam: din câte-mi amintesc – exceptând cazul lui Iancu şi Scaleţchi, pe care i-au încadrat la complot (ce complot o fi fost ăla) douăzeci de ani, cu un proces făcut cu spectacol, cu *show*, la Constanţa, dar iniţial a fost condamnare la moarte –, am stat cu Sandu Mateescu, celălalt, al treilea, timonierul îi spuneam noi, am stat cu Lucian Iancu. Am stat şi la Rahova. Înainte de a ajunge la Aiud, te ducea pe Rahova, era zona de tranzit. Am stat acolo vreo trei săptămâni cu Iancu, îmi amintesc că era cu lanţuri la picioare, lanţuri la mâini şi tot cu lanţuri am pornit împreună, amândoi, ne-au urcat pe tren spre Aiud. Acum îmi vine să râd, doamnă Longin, dar atunci… Într-o cuşcă mică, în tren, cu lanţuri la mâini şi la picioare, ne uitam printr-un gemuleţ care avea aşa, nişte punctişoare, nişte găurele mici, ne uitam şi vorbeam cu Iancu – „suntem în Predeal“ – şi se-ngâna iarna cu primăvara. Şi, când am coborât, cred că eram vreo nouăzeci care am fost puşi pe tren, dar nu eram decât trei deţinuţi politici. Noi eram singurii cu lanţuri de picioare, însă alţii erau criminali, au coborât din tren la Aiud. Noi eram cu lanţuri de picioare, din tren traversam calea ferată, pe urmă peronul. Se uita lumea şi eram înconjuraţi, desigur, de cât mai mulţi poliţişti. Nu ştiu dacă l-aţi intervievat vreodată pe Lucian Iancu, un tip extraordinar, cu umor, tot timpul a fost de un optimism deosebit şi, repet, cu foarte mult umor. Îmi spunea: „Gigi, capul sus, că suntem filmaţi!“ Parcă a vrut să spună că ne dă la televizor.

L. H. L.: Jucase multe roluri la televiziune, în film.

Av. Gh. M.: Am traversat calea ferată, am intrat pe peron în zeghe, cu lanţuri… A fost de nedescris, inuman totul.

Radu Filipescu: Era un regim mai sever de detenţie la Aiud. Paturile nu mai aveau saltele, era mai frig. În închisoare, poate să-ţi fie rău şi oricând poţi să fii pedepsit. Chiar aveam nişte discuţii între noi, la un moment dat. Ce e mai important: să încercăm să ne menţinem, sau să supravieţuim cât mai bine, sau să mai comentăm şi acolo şi să ne arătăm nemulţumiţi şi să ne certăm cu gardienii? Erau câţiva chiar foarte curajoşi, foarte demni, care avuseseră parte de pedepse din când în când. Câţiva, chiar, care fuseseră în închisoare în perioadele anterioare – Gheorghe Măgureanu, ţin minte –, le vorbeau gardienilor, că noi eram miraţi. Eram dintr-o generaţie mai blândă în comparaţie cu ei, care spuneau: „Lasă, că vedeţi voi, pleacă comunismul şi vă terminăm pe toţi.“ Iar am stat cu Dragoş Oloieru, care era un învăţător din Rădăuţi, foarte cumsecade, liniştit, care povestea frumos şi care fusese de încă două ori condamnat, şi în ’56, şi în ’60. În ’64, a fost eliberat când a fost o amnistie. În România, avea casa chiar în zona care a fost

luată de Uniunea Sovietică. De unde locuia, în Rădăuţi, putea să-şi vadă casa, deci stătea într-un bloc nou, la două camere, cu fata lui, şi putea să-şi vadă, peste graniţă, casa, o casă frumoasă, veche, peste Prut. Asta era amintirea lui cea mai vie şi speranţa care n-a apucat să i se împlinească. A murit, nu chiar în celulă, unde am stat cu el, şi unde, la un moment dat, i s-a făcut rău. Am tot chemat medicul, gardianul, au venit foarte greu, cred că, până la urmă, după o săptămână. Îl puneau să ridice mâna. Dacă era în stare să ridice mâna însemna că nu e chiar aşa de grav. Până la urmă, l-au dus la Jilava şi am auzit că a decedat acolo.

Cazul Radu Filipescu este intens internaţionalizat. Ziare occidentale

Elevii de la un liceu din Geneva au aflat de cazul Filipescu din presa franceză. Au început să strângă semnături în şcolile şi universităţile din Elveţia pentru eliberarea lui Radu, un tânăr ca şi ei. Ambasada României de la Geneva declara, la întrebările lor, că nu cunoaşte despre existenţa unei închisori la Aiud. Respectivii liceeni defilează în Piaţa Naţiunii cu pancarte pe care scrie: „Zece ani pentru un manifest?“ Anul internaţional al tineretului devine, în viziunea lor, anul ipocriziei, anul tăcerii. Cazul Filipescu este cunoscut şi în Statele Unite. Clauza naţiunii celei mai favorizate pentru România a fost condiţionată de eliberarea lui Radu Filipescu.

Radu Filipescu: În ’87, am vrut să organizez, de data asta, un referendum. Mă bizuiam pe experienţă şi pe faptul că deja eram cunoscut. Puteam astfel să fiu mai bine protejat. Mă simţeam cumva mai sigur decât cineva absolut necunoscut, care putea să dispară oricând. Şi am încercat să organizez, de data asta, un referendum. După experienţa de la prima arestare, când a urmat, în mod surprinzător, un proces, iarăşi se poate petrece un lucru surprinzător, căci nu ştii ce se-ntâmplă dacă faci ceva. Mi-am zis că, dacă o să fie un proces, pot să explic de ce vreau să fac un referendum şi de ce un referendum este un lucru care nu poate să fie condamnat. Articolul cu propaganda împotriva orânduirii socialiste poate să fie aplicat dacă faci ceva împotrivă, dar eu nu vreau. Vreau să fac ca cei care sunt împotriva lui Ceauşescu să demonstreze într-o piaţă, cei care sunt pentru Ceauşescu în altă piaţă. Cred că, la o lună, era câte un miting în care se demonstra în favoarea lui Ceauşescu, pentru a-i ridica osanale şi laude. Referendum e un cuvânt şi o idee care sunt generoase şi pe care e greu să le condamni. Ei, ce s-a întâmplat: am fost, de data asta, arestat pe 12 decembrie 1987 şi interogat într-un mod total diferit decât prima oară, deci cu bătaie, cu tortură, cu ameninţări, până la limita răbdării. Acelaşi anchetator Traşcă de la prima arestare, dar, de data asta, avea în cameră încă un ajutor, căruia, din când în când, îi spunea: „Uite, vezi că s-a răcit, mai încălzeşte-l puţin, mai dă-i, mai dă-i.“ Rabzi o oră, două, trei – mă uitam la el, avea ochii injectaţi, până la urmă te întrebai când se va opri, deja nu mai puteai să rezişti, să rabzi, mâinile erau umflate, spatele umflat, tălpile umflate, încercam să găsesc o ieşire. Atunci, am inventat o poveste

cu un englez care m-ar fi ajutat să trimit manifestele în străinătate: cum ne-am fi întâlnit pe undeva, în apropiere de locul ăsta, şi cum am reuşit – deşi eram urmărit de Securitate la cinci metri în spate, de cinci securişti, două-trei maşini în spate – să-i dau totuşi acestui englez manifestele. Şi i-am explicat cum puneam manifestele – sau scrisorile pe care le aveam de transmis – lângă un gard, iar el trecea din când în când să le ia. Pentru că asta era problema: cum a reuşit o scrisoare pe care am scris-o către procurorul general să ajungă la „Europa Liberă“ şi să fie prezentată. Realitatea a fost că mama, tata, nu mai ştiu care dintre ei, mă ajutau şi ei, au fost la un moment dat la o întâlnire, era cu o doamnă din Germania care lucra la Amnesty International şi prin care am reuşit să trimit manifestele, dar nu puteam să spun despre ei, pentru că erau afară şi continuau să ne ajute. Ăsta era lucrul cel mai groaznic: să ajung să spun de cineva care m-a ajutat. Şi am reuşit, cu povestea asta inventată cu englezul, să-i opresc puţin şi, după aia, au început să vină cu tot felul de poze ale străinilor din Bucureşti, din România, englezi cu feţe rotunde şi ochii albaştri, şi eu trebuia să-i recunosc. Ce s-a întâmplat este că, imediat după ce am fost arestat, întâmplător a sunat Mihnea Berindei de la Paris şi tata i-a spus atât: „Radu a fost arestat. Casa noastră este sub supraveghere. Probabil că nu mai putem vorbi“, şi s-a închis telefonul. După aceea, câteva luni de zile, telefonul a fost scos din funcţiune, dar, pe această informaţie, cei din străinătate au putut să mă susţină şi ştiu că a fost şi intervenţia lui Jacques Chirac, care, la vremea aia, era primar al Parisului şi, în aceeaşi perioadă, eu dădusem un interviu la canalul de televiziune francez „Antenne 2“, cu doamna Mariana Celac şi Doina Cornea. Toţi trei am dat în aceeaşi perioadă interviu, şi atunci francezii s-au simţit responsabili de faptul că şi eu am fost arestat, şi doamna Celac a fost reţinută, şi doamna Cornea, şi au intervenit foarte dur în favoarea noastră.

Un ultim manifest:Referendum. Adunaţi-vă în fiecare vineri, între orele 18.00–22.00, în Piaţa Sf. Vineri, Piaţa Unirii, bulevardul Magheru, Bulevardul Aviatorilor, cei nemulţumiţi de conducerea tovarăşului Nicolae Ceauşescu. În bulevardul Victoria socialismului, Piaţa Palatului, Calea Victoriei – cei mulţumiţi de conducerea tovarăşului Nicolae Ceauşescu. Absenţele sunt de neiertat – în special, în prima vineri din lună. A.D.R.

Acest ultim manifest, Referendumul, chema populaţia Bucureştiului în simbolica piaţă unde a fost cândva Biserica Sf. Vineri, demolată în august 1987, să se manifeste împotriva conducerii Ceauşescu. Nici această chemare n-a avut răspuns.

Av. Gheorghe Muşat: În ’88, am ieşit. După aceea, doi ani de zile, am stat fără serviciu, am fost şi taximetrist. Am ajuns, în sfârşit, jurisconsult câteva săptămâni la Giurgiu, pe urmă jurisconsult la o fabrică de la Jilava şi, pe urmă, imediat în ’90, pe 5 sau 6 ianuarie, am fost reprimit în Barou.

Gheorghe Muşat, apărătorul lui Radu Filipescu, a creat o firmă de succes în avocatură. Când am pus punct filmării, a continuat, cu

ochii trişti, vorbind despre tragedia Aiudului: „Îmi vine să plâng.“ Radu Filipescu a rămas acelaşi pasionat de electronică. În afara profesiei, a fost preşedintele Grupului pentru Dialog Social. Îi apără şi-i face cunoscuţi pe alţi disidenţi, niciodată pe sine.

La Braşov şi la Iaşi s-a dat semnalul

Imagini din presa occidentală: România la Porţile Infernului. Foamea şi frigul, Charta 77 lansează un apel la solidaritate cu poporul român

Într-un editorial al său din decembrie 1987 de la „Europa Liberă“, Vlad Georgescu declara: „Se spune adeseori în presa occidentală că românii sunt pasivi. Este, după părerea mea, o afirmaţie inexactă. N-au fost pasivi nici în ultimele patru decenii când au fost supuşi represiunii cu o neobişnuită brutalitate. Amintim aici de sutele de morţi politici din perioada 1944–1964, de reprimarea oricăror încercări de dialog din anii 1977–1980 şi apoi de protestele curajoase de după anii ’80.“

Stelian Tănase: Să scoţi un ziar clandestin, să organizezi mitinguri clandestine, „universităţi zburătoare“, cum erau în Polonia – cred că asta înseamnă disidenţă, să intri în închisoare pentru ideile tale, ca Havel, Soljeniţân, să faci puşcărie şi apoi să depui extraordinara mărturie a Gulagului, acolo a început sfârşitul sistemului comunist, cu Arhipelagul Gulag al lui Soljeniţân. În momentul acela, legitimitatea şi pretenţiile, aş spune, ale acestor ticăloşi ai istoriei s-au terminat. În momentul în care aveau în spate zeci de milioane de victime. Aceasta cred că este disidenţa: un Saharov. Vă amintiţi? Ce curaj de a riposta, el fiind în establishment-ul comunist, cu posibilitatea de a duce o viaţă fericită, de a avea nişte avantaje enorme, totuşi l-a somat condiţia lui morală, i-a impus să fie de partea adevărului, şi nu de partea avantajelor.

Doina Cornea: Eu am fost trimisă în Franţa de Universitate în ’65, şi cred că şi asta a contribuit la trezirea mea, pentru că acolo mi-am dat seama că noi trăim ca nişte viermi aici, ne lăsăm striviţi, nu avem nici dreptul la opinie. Dar acest drept nu se ia, opinia trebuie exprimată. Până când am mers în Franţa, simţeam doar o povară în sufletul meu, era ruşinea că tolerăm totul, că suntem depersonalizaţi. Trăiam şi eu exact ca toată lumea, destul de timorată, mi-era frică să nu fiu dată afară dacă fac ceva. Nu depăşeam limita în aplauze, asta e adevărat, stăteam cuminte la o parte, nu spuneam nimic. Dar şi asta este o participare. Neparticiparea este o participare, de fapt. Mi-am spus: dar nu se mai poate trăi aşa, nu se mai poate cu ruşinea aceasta. Făceam eforturi de a scăpa de frică, de a scăpa de laşitate. Mi-au mai trebuit câţiva ani ca să mă pregătesc în interior, ca să pot să spun „Nu“.

Piaţa Unirii din Iaşi

Revoluţia Română putea începe în 14 decembrie 1989, la Iaşi. La Iaşi, în istorica Piaţă a Unirii, în după-amiaza acelei zile, au bătut clopotele Mitropoliei Moldovei, dând un semnal pentru acele tulburări subterane care izbucnesc întâi aici, sunt brutal reprimate, se transformă apoi în demonstraţii de stradă la Timişoara şi, la

câteva zile, în masacrul din noaptea de 17 decembrie 1989, în oraşul de pe malurile Begăi. Un grup de tineri intelectuali organizează, începând din 27 noiembrie 1989, după modelul din Basarabia, mişcarea conspirativă „Frontul Popular Român“. Întâi, au fost cinci, apoi au aderat mai multe zeci de persoane, ajungându-se, în final, la un număr de trei mii de oameni. Începând din 10 decembrie 1989, Iaşiul este împânzit de manifeste anti-Ceauşescu. Se cerea demisia şefului statului. Manifeste care-i îndemnau pe ieşeni să se adune într-un loc cu valoare de simbol pentru ei. A existat şi un fel de parolă: primele trei versuri din „Deşteaptă-te, române!“ Numai că Securitatea trăise dramatic experienţa Braşov – 15 noiembrie 1987. De data asta, avertizată, ia măsuri dure. O garnitură de tren plină cu trupe conduse de generalul Constantin Olteanu soseşte la Iaşi încă din primele zile ale lui decembrie. Comandamentul de represiune o are în frunte pe Maria Ghiţulică, prim-secretar al PCR Iaşi. În acele zile, Piaţa Unirii din Iaşi devenise albastră din cauza densităţii uniformelor de miliţieni. După cum constata un scriitor ieşean, Liviu Antonesei, „cred că miliţia avea miting, nu noi“. Cine au fost curajoşii de la Iaşi ne va aminti unul dintre liderii acestei mişcări anticomuniste.

Cassian Maria Spiridon (*scriitor, preşedinte al Asociaţiei „14 Decembrie 1989“*): Lucram la Institutul de Cercetări pentru Presă, eram împreună cu mai mulţi prieteni. Eram foarte buni prieteni pe atunci – nu înseamnă că nu mai suntem, dar viaţa ne-a despărţit – cu Ştefan Prutianu. Ştefan Prutianu e numărul 1 în structura asta a noastră conspirativă, precum eu sunt numărul 2 în această structură. Eram buni prieteni. El, la ora actuală, este profesor universitar la Ştiinţe Economice. Era de meserie economist, eu eram inginer şi lucram, colaboram foarte bine împreună la lucrările noastre de cercetare, la acea vreme, deci eram în acelaşi colectiv al Institutului de Cercetare. Şi ne uitam la televizor, vedeam ce se întâmplă în Basarabia, ce se întâmplă în Rusia, perestroika, glasnosti şi aşa mai departe. În Republica Moldova, Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, aveau loc mişcările acelea, dacă vă aduceţi aminte, în jur de 10 noiembrie, a fost o întreagă baricadă la Chişinău, lucruri pe care noi le vedeam la televizor. Dar, înainte de asta, constatam, citeam revista *Literatura şi art*a, care era o revistă foarte deschisă pentru noi, cei care trăiam în România ţinută sub ciubota comunistă, sub dictatura lui Ceauşescu, în care nu exista nici un fel de libertate de exprimare. *Literatura şi arta* părea, pentru acel moment, o fereastră deschisă spre libertate.

L. H. L.: Revista care apărea la Chişinău.

C. M. S.: Cea care apărea la Chişinău. Şi noi, un grup, eram abonaţi, o citeam şi descopeream că există acolo „Frontul Popular din Moldova“. Şi atunci, mai în glumă, mai în serios, împreună cu Ştefan Prutianu, am zis: „Hai să creăm şi noi acest front conspirativ popular român.“ Toată acţiunea noastră din 14 decembrie am organizat-o sub această cupolă a Frontului Popular Român, care era o ficţiune, era numai în capul nostru, nu era cu cotizaţie, nu era cu

şedinţe de partid. Cu Frontul Popular din Moldova, care era cunoscut, populaţia era familiarizată. Deci am încercat să creăm acest Front Popular Român pe principii conspirative şi, cum se desfăşura racolarea de simpatizanţi, de cei dornici de a schimba regimul, fiecare din noi apelam la alţi trei prieteni în care aveam încredere că nu sunt oameni ai Securităţii, că nu ar fi informatori şi aşa mai departe, sau, mă rog, ne făceam noi iluzia că ar fi de încredere. Am insistat întotdeauna ca cel care transmite mai departe să nu transmită la mai mult de trei persoane, pentru că, altfel, riscam să dăm şi peste cineva care este informator al Securităţii. În felul ăsta, din trei în trei, aveam o progresie geometrică. În foarte scurt timp, acţiunea noastră de împrăştiere a acestei idei a început la sfârşit de octombrie, început de noiembrie. Adunasem câteva mii de oameni, cel puţin aici, în Iaşi. Deja deschisesem spre judeţele Moldovei, spre Bucureşti, fiecare avea cunoştinţele lui în care avea oarece încredere. De exemplu, eu, în Bucureşti, mă cunoşteam cu foarte mulţi dintre cei care scriu, dintre cei contactaţi era, de exemplu, Florin Iaru, am discutat cu el, sau cu Ghighi Bejan, cel de la „Divertis“, dau câteva nume care sunt cunoscute în momentul acesta şi care pot depune mărturie că, în acel moment, discutam şi stabileam o încercare. Dacă la Iaşi porneşte, să încerce şi ei, la fel, mai departe, răspândirea acestei idei. De asemenea, am avut un grup operativ printr-un prieten de-al nostru, Eugen Moraru – Dumnezeu să-l ierte, că a murit acum doi ani. O constatare, pentru că iar, vreau nu vreau, fac o divagaţie. Începem şi noi să dispărem fizic, cei care, relativ tineri pe-atunci, oameni până-n patruzeci de ani, în plină putere intelectuală şi fizică, am încercat şi doream efectiv să schimbăm ceva în ţara românească. Prin el am ajuns şi am creat la „Metalurgica“, căci aveam o foarte largă răspândire în Combinatul de Utilaj Greu, la Fabrica de Huilă, acolo îl aveam pe Titi Iacob, care a fost liderul mişcării din ’86 de la Nicolina, de asemenea Petrică Duşa, care acum e profesor universitar la Politehnică. La combinat, aveam foşti colegi cu care discutasem, iar ei răspândiseră în combinat ideea de 14 decembrie, mişcarea din 14 decembrie. Şi în oraş stăteam destul de bine. Echipa operativă de la „Metalurgica“, cum am numit-o până la urmă, condusă de Daniel Mihai Stoica, a început să facă manifeste. Au fost două rânduri de manifeste. Pentru că informaţia nu circula prin telefoane, era din om în om, practic noi am cunoscut toată structura asta, ne-am cunoscut la faţă, am cunoscut nucleul de bază, pe cei care au organizat toată structura asta, pe cei care au adiţionat la mişcarea noastră – abia după ce am ieşit din puşcărie, după revoluţie. Primele manifeste chemau populaţia, că nu se mai poate să rămânem pasivi, trebuie să salvăm ţara, să scăpăm de regim şi aşa mai departe. Acest mic fluturaş – care a fost răspândit în tot oraşul, în trenurile care veneau către Iaşi, la alimentare, în campusurile studenţeşti, peste tot – susţinea o chestiune foarte simplă: participarea la manifestaţia din Piaţa Unirii, la ora 16, în data de 14 decembrie. Manifestele au fost făcute din nişte gume „Pionier“ – nu le am aici, la îndemână –, pe

spatele cărora erau gravate, invers, literele şi, cu tuşiera, era ştampilate aceste mici foi de hârtie, care erau împrăştiate. Au avut efect, vă spun sigur. De asemenea, au fost şi alte mijloace, telefoane – „veniţi în piaţă“ – şi aşa mai departe. Cum era de aşteptat, normal că Securitatea a fost mult mai bine pregătită ca noi, mult mai vigilentă şi, pe data de 14 decembrie, la ora 8 dimineaţa, deja primul dintre noi a fost arestat.

L.H.L.: Cine a fost primul arestat?

C. M. S.: Vasile Vicol, coleg de-al nostru de la institut, inginer. I se umblase în fişet, unde avea – le-am cerut tututor celor care veneau în Piaţa Unirii să aibă – un înscris cu „Deşteaptă-te, române!“, ceea ce a şi devenit Imnul naţional al României.

Piaţa Sfatului din Braşov

Spre deosebire de Iaşi, la Braşov, în noiembrie 1987, mişcarea, fiind spontană, n-a putut fi prevăzută şi oprită, şi totuşi acţiunea forţelor de represiune semăna izbitor de mult. Tiparul fusese deja experimentat la 15 noiembrie. De aceea, vom face mereu o paralelă între Braşov şi Iaşi.

Piaţa fostului Comitet Judeţean al PCR, actuala prefectură

Vasile Anghel: Zona în care ne aflăm noi era arhiplină cu persoane care se alăturaseră grupului de manifestanţi ce porniseră de la Întreprinderea de Autocamioane Braşov. După părerea mea, în această piaţă, inclusiv străzile aferente, eram, la data aceea, cam zece-cincisprezece mii de oameni, locuitori ai Braşovului, care simţeau aceleaşi probleme cu noi şi care se alăturaseră acţiunilor noastre de stradă. Ajunşi în faţa Comitetului Judeţean de partid, că asta era denumirea la data respectivă, actuala prefectură, vreau să arăt că, în primă fază, muncitorii n-au depăşit zona până la gardul viu. Ajunşi acolo, oamenii au scandat în continuare „Să vină prefectul!“, „Să vină primul-secretar!“, „Să vină primarul!“, „Să vină cineva care să stea de vorbă cu noi!“. Treaba aceasta a durat cam cincisprezece-douăzeci de minute, timp în care n-a apărut nimeni, iar tensiunea a crescut mai mult, mai puternic, după care şi-a făcut apariţia fostul secretar al Comitetului de partid Braşov, Dumitru Calancea. Domnia Sa intenţiona, probabil, să ţină un dialog cu noi, dar felul cum a deschis discuţia cu masele de muncitori a fost total inoportun unui dialog. Fapt care a determinat furia maselor, care s-au repezit asupra lui, şi chiar unul dintre colegii noştri spune că l-a bruscat, l-a lovit, drept reacţie la ceea ce el făcuse, căci se adresase cu termeni duri. În loc să folosească un ton mai moale, omenesc, el a găsit de cuviinţă să se adreseze muncitorilor pe un ton mai aspru, crezând probabil că, în felul acesta, îi va timora, se vor speria şi se vor retrage. N-a fost aşa. Oamenii s-au năpustit asupra lui şi, pe uşa din mijloc, organele care erau atunci, miliţia care făcea de pază, a reuşit cumva să-l tragă înăuntru şi, în felul ăsta, să-l scape de ce se putea întâmpla cu el. Odată intrat în clădire, lumea s-a năpustit asupra uşii, acum toată lumea voia să meargă să stea de vorbă cu primul-secretar, cu

primarul, cu cine era acolo, în clădirea fostului Comitet Judeţean de partid. Atunci, au forţat uşa, s-a spart un geam, după care s-a deschis încuietoarea pe interior şi s-a pătruns în clădire. În perioada respectivă, la noi, la Braşov, se introdusese sistemul cartelat al pâinii, şi fiecare persoană avea dreptul la o jumătate de franzelă, două persoane primeau o franzelă de 700 de grame, deci 350 grame de pâine pe zi. Toate aceste lipsuri au fost exprimate foarte clar: vrem lumină, vrem pâine, vrem căldură, vrem sâmbăta înapoi – se lucra şi sâmbăta, duminica. Salariile au fost drastic diminuate în acea perioadă a anului, începând cu martie, în proporţie de treizeci-patruzeci la sută, consecutiv, în fiecare lună. Oamenii au solicitat şi aceste lucruri, să-şi primească înapoi salariile, banii. Ajunşi în faţa Spitalului Judeţean, vreau să arăt că, acolo, manifestaţia noastră a cunoscut o turnură, s-a strigat frecvent: „Jos Ceauşescu!“, „Jos comunismul!“

Piaţa Unirii din Iaşi

Printre cei care şi-au asumat revolta din 14 decembrie, Liviu Apetroaiei mărturiseşte: „Eram disperat, eram disperaţi cu toţii, nu se mai putea trăi. Eram precum coreenii de nord, o turmă ovaţionându-l pe «marele nostru frate». Mai rău de atât nu avea ce să ni se întâmple. Chiar dacă nu ieşea, mi-am asumat acest risc.“

Cassian Maria Spiridon: Pe 14 decembrie, la ora 16, am fost în piaţă şi eu, şi Ştefan Prutianu, şi Petrică Duşa.

L. H. L.: Cei care nu eraţi încă arestaţi.

C. M. S.: Încă nu eram arestaţi, în momentul ăla. Vasile Vicol normal că nu era, dar noi eram acolo. Şi piaţa era practic ocupată de miliţieni, brigăzi patriotice şi securişti civili, de asemenea erau maşini de pompieri cu gratii puse, n-am mai văzut niciodată maşini de pompieri cu gratii puse, pregătite să intervină cu tulumbe.

L. H. L.: Cum s-a făcut la 15 noiembrie, la Braşov.

C. M. S.: Exact, ceva de genul ăsta. De asemenea, ei erau în Piaţa Unirii, pe blocuri, pe Hotelul „Traian“, pe blocul de vizavi – „Central“, cum se mai numeşte –, şi am aflat şi că erau cu mitraliere, pregătiţi, hotărâţi să tragă. În caz că nu reuşeau să ne potolească, ar fi tras în noi. Şi am certitudinea, pentru că, întâmplător, prin ’92, m-am întâlnit cu un tânăr pe care-l avusesem cândva în subordine, ca inginer, la combinat. Îl avusesem în subordine, dar a plecat, nici nu mă interesează, am avut sute de oameni în subordine. Când m-a văzut, m-a salutat şi a zis: „Ştiţi, am fost şi eu atunci, la 14 decembrie“, „Foarte bine, felicitări“ – ce să spun atunci –, „A, nu, nu, eu eram miliţian, dar ştiţi ce frică mi-a fost?“ , „Cum să-ţi fie ţie frică?“ Deci aţi înţeles: lui îi era teamă că s-ar fi tras acolo, în piaţă, cum trăgeau în noi, aşa trăgeau şi în ei. Deci măsurile de represalii erau foarte dure. Surprinzător cât de speriaţi erau de o mână de oameni, care nu avea nimic în mână, decât cuvântul.

L. H. L.: Spuneţi-mi: cetăţenii din Iaşi erau în piaţă?

C. M. S.: Era puhoi de lume, dar toate aceste patrule nu dădeau voie să stai pe loc, te alungau: „Circulă, circulă“. Au mutat staţia de

tramvai din Piaţa Unirii, ca să nu aibă lumea motiv să se adune acolo. Practic, n-a fost posibilă coagularea unui număr suficient de oameni. La Timişoara, de exemplu, i-au lăsat să se adune zece-douăzeci-cincizeci-o sută, dar i-au lăsat, n-a intervenit poliţia, nimeni nu a intervenit. Noi am refuzat să ne mişcăm. Eram în grupuri de trei-patru, dar cu trei-patru puteam discuta unii cu alţii? Nouă ne trebuia mulţimea aia, pe care n-o lăsa să intre în piaţă. E adevărat că ne-am dat seama apoi că, poate, era mai bine dacă făceam la Palatul Culturii, şi să venim după aia în piaţă. Că la Palatul Culturii era mai deschis – or, în Piaţa Unirii, totul e încercuit. Am vrut în Piaţa Unirii şi ca simbol, pentru că Piaţa Unirii din Iaşi este un simbol naţional, o piaţă istorică, este piaţa din care au pornit toate cele trei mari uniri ale ţării. Iaşiul a fost ocupat în perioada aia de trupele de securitate şi antitero. Dinamoviada trupelor antitero, care trebuia să aibă loc la Oradea, s-a mutat la Iaşi. Am şi acum o pungă pe care scrie „Dinamoviada“. Dar niciodată nu s-a publicat cine a câştigat acea Dinamoviadă. Un eveniment sportiv.

L. H. L.: Care a fost palmaresul ei?

C. M. S.: Da, presupune nişte întreceri, dar n-a existat nimic. Era pur şi simplu treaba asta, ca să existe o acoperire. Hotelurile erau pline de securişti, umblau cu nişte genţi care, bineînţeles, erau pline, scoteau imediat mitraliera. În acelaşi timp, erau camioane – foarte interesant, cu motorul pornit, cu prelată. Erau camioane de Sibiu, Botoşani, brusc apărute în perimetrul Pieţei Unirii şi care e clar că, în momentul în care era cazul, se ridica prelata şi coborau băieţii cu automatele.

L. H. L.: Erau şi pentru arestări, pentru eventuale arestări.

C. M. S.: Plus pentru arestări, mă rog, tot ce se putea face. E foarte interesant că, la anchetă, aveau teancuri de fotografii color şi întrebau dacă-l recunoaşteţi pe ălă, pe ălă.

L. H. L.: Făcute în Piaţă.

C. M. S.: Da, atunci.

L. H. L.: Se repetă istoria! Ca în Piaţa Universităţii.

C. M. S.: Ei au tot. Din păcate, au tot, dar nu dau nimic. A fost trimisă o echipă specială de anchetatori de la Bucureşti, care ne-au anchetat zeci şi zeci de ore, cu metode tipice ale lor. Toate camerele de la Securitate erau ocupate cu noi. De obicei, era o singură cameră de anchetă, două, acum anchetau zeci de oameni. În fiecare cameră, eram câte cinci-şase pe care-i anchetau. Pentru că, în afară de cei şase care au stat în haine vărgate, la care m-am referit mai înainte, peste cincizeci-şaizeci de oameni au fost anchetaţi acolo. Nu mai vorbim de cei care au fost căutaţi întâi la locuinţă.

L. H. L.: E foarte ciudat asta cu hainele vărgate, pentru că hainele vărgate presupuneau o condamnare. Deci să fii condamnat şi după aceea te punea în haine vărgate.

C. M. S.: E ceva total, absolut abuziv. În mandatul de arestare, scria foarte clar că am luptat împotriva orânduirii socialiste. Cum să spui aşa ceva? Ne-au bătut – şi băteau absolut crunt, erau câte doi

care mă băteau pe mine. După aceea, se mai odihneau, discutau normal, apoi iar te luau la bătaie, pentru că voiau să le spui. Ce? De fapt, ei nu înţelegeau că noi nu aveam pe nimeni deasupra, că asta era doar în mintea lor. Că nu puteau nişte tipi aşa, ca noi, să organizeze aşa ceva, trebuie să fie cineva care… Nu mai era nimeni. Eu le-am spus că sunt eu şi Prutianu care ştim despre ce e vorba, restul nu ştie nimic.

L. H. L.: Legături în afară?

C. M. S.: Da. Dacă sunt, dacă avem. N-aveam nimic. Iar dacă aş fi avut sau dacă aş fi fost implicat în ceva, nu trebuie să vă spun eu, că ştiţi şi singuri: ar fi apărut documentul că, uite, nu ştiu ce agent eram eu. Din păcate pentru ei – şi ca onoare pentru mine –, eu n-am fost niciodată agentul nimănui, decât al naţiunii române.

Fostul Inspectorat General al Miliţiei, Secţia de Cercetări Penale din Calea Rahovei

Şi în cazul braşovenilor, în 1987, şi în cazul ieşenilor, în 1989, Direcţia de Cercetări Penale din Calea Rahovei şi-a folosit din plin anchetatorii, bătăuşii pe post de procurori. La Iaşi, au fost trimişi, ca factori de decizie, generalul Ion Coman şi generalul Constantin Olteanu. Coman a fost şi la Braşov, şi la Timişoara. Printre anchetatori, se regăsesc nume notorii în reprimarea contestatarilor, şi anume Ion Traşcă, Constantin Matei. Mulţi alţii, folosind identităţi duble, nu au putut fi încă depistaţi.

L. H. L.: În afară de anchetatorii, ofiţerii care vă anchetau, printre aceşti procurori veniţi de la Bucureşti aţi recunoscut nume, persoane?

C. M. S.: Sunt câteva persoane pe care le ştiu. Era căpitanul Lazăr, care era cel mai dur şi care probabil că acum e cel puţin colonel, dacă nu mai mult. Semăna fantastic cu Dan Grigore, cu celebrul pianist, cu ochelari, era doctor în drept – mă rog, cum făceau ei doctoratul, nu-mi închipui că era un savant în jurisdicţie. Deci era doctor în drept, puteam dialoga cum discutăm şi acum. Când vedea că nu iese, mă lua la ciomăgit – că asta era, nu aveau alte idei, nu puteau fi mai subtili. De asemenea, era un colonel – mă refer la cei care m-au anchetat concret pe mine – care-şi spunea Ionescu, după aia am aflat că era colonelul Traşcă. Absolut întâmplător am aflat că-l cheamă aşa. Bineînţeles că nu era din Iaşi, era din altă parte. Mă rog, cel dur mă lua aşa, ca un părinte, că era mai bătrân: „Hai, n-are rost să mai ascunzi, spune tot!“ Eu mă uitam la el – dar, mă rog, asta e altă poveste. Am constatat, în acelaşi timp, că ei aveau o singură misiune: să înăbuşe orice posibilitate de ultraj. Era generalul Coman care a raportat că, aici, capetele au fost arestate: „La Iaşi, e linişte, am închis cazul.“ Pentru ei, cazurile era rezolvate. Aşa că s-au mutat la Timişoara. M-am întâlnit cu unul dintre anchetatori, prin ’92 parcă. Era pe stradă, iar eu totdeauna i-am evitat, că mi s-a părut sub demnitatea mea, după revoluţie, să-i iau de gât. Sunt contra oricărui act de violenţă. Eu cer doar să se aplice legea. Adică ar trebui judecaţi marii şefi ai poliţiei politice, nu amărâtul ăla de informator. Asta e iarăşi o mare

măgărie, pentru că tot apar mereu. Spun despre Doinaş că e informator, dar nu iau seama la marii ticăloşi.

L. H. L.: Atâţia ofiţeri politici care au bătut şi au maltratat. Aceia sunt scăpaţi.

C. M. S.: Pe ăia nimeni nu-i deranjează. Găsim câte un amărât dintr-ăsta, care – după ce a stat în puşcărie nu ştiu câţi ani – a fost obligat s-o facă. Şi a reuşit să nu facă nici un rău. Au avut destulă inteligenţă, şi nu s-a plâns nimeni că din cauza lui a făcut puşcărie.

L. H. L.: N-au avut de suferit.

C. M. S.: Pe când, din pricina ofiţerilor, a marilor ofiţeri politici, a suferit enorm de multă populaţie în ţară. Cel pe care l-am întâlnit încerca să-mi explice ce băiat de treabă a fost el cu mine. „Domnule, vreau să mă-nţelegi. Eu nu ţi-am spus nimic. De ce nu mă laşi în pace?“ El tot încerca să-mi explice şi i-am zis atât: „Hai să stabilim un lucru. Eu, din punctul meu de vedere, mi-am făcut datoria, aşa cum am crezut eu la acel moment, dumneata ţi-ai făcut datoria în calitate de ceea ce erai acolo, dar nu te gândi nici o clipă ca tot eu, victima, să-mi cer iertare de la dumneata. Din bun-simţ, trebuia să vii să spui: „Domnule, îmi pare rău, eram într-o conjunctură, într-o situaţie, era o chestie pe care o poţi înţelege.“ Dar nu să vii tu la victimă şi tot victima să-ţi ceară iertare pentru că l-ai obligat să te bată sau să te ancheteze zeci şi zeci de ore. Asta e foarte interesant.

Camerele de anchetă din Calea Rahovei

Ştefan Prutianu: „M-au bătut anchetatorii sosiţi din Bucureşti. Erau foarte instruiţi. Unul susţinea că este doctor în filozofie. Era căpitan. Mi-a*m dat seama că-l studiase atent pe Heidegger. Ceea ce nu l-a împiedicat să mă bată la tălpi cu bastonul de cauciuc. A fost o anchetă înfiorătoare.“*

Vasile Vicol: *„Eu am suportat cele mai multe zile de arest, din dimineaţa de 14 şi până în 22 decembrie. Nu doresc nici duşmanilor mei tratamentul la care am fost supus.“*

Titi Iacob: *„Pe mine m-a bătut la tălpi maiorul, astăzi colonel, Constantin Matei. Face figură de om cultivat, rafinat, tot Iaşiul ştie că scrie versuri…“*

Aici au fost anchetaţi şi muncitorii braşoveni, participanţi la revolta din 15 noiembrie 1987.

Constantin Bradu (*participant la revolta din 15 noiembrie 1987*): Astea erau întrebările pe care mi le puneau: ce rude am în străinătate? Ce posturi de radio ascult? Capii? Chiar maiorul Oancea, care mi-a spart timpanul, zicea să-i spun exact cine m-a anunţat pe mine cu o zi înainte despre această mişcare. Fapt ce nu aveam de unde să ştiu. „V-am spus de la bun început: am ieşit aşa cum au ieşit toţi.“ Deci nu se cunoştea dinainte treaba asta.

L. H. L.: Mi-aţi spun, atât de senin, „maiorul Oancea, care mi-a spart timpanul“. Vreau să ne oprim asupra acestei afirmaţii. Dumneavoastră ştiţi foarte bine: după 1965, când s-au eliberat închisorile de cei care erau închişi politic, mulţi apologeţi ai lui Ceauşescu au spus că în închisorile noastre n-au mai existat deţinuţi

politici, n-au mai existat anchete făcute sub presiune şi sub teroare, nu s-a mai practicat bătaia, nu s-a mai omorât nimeni din bătaie, nici măcar n-a mai existat bătaia obişnuită ca instrument de anchetă. Or, aveam, de exemplu, cazul lui Gheorghe Ursu, cunoscut în toată lumea, care a fost omorât în bătaie. Dumneavoastră spuneţi: „Maiorul Oancea mi-a spart timpanul.“ Cum se poate asta? Practic ce s-a-ntâmplat?

C. B.: Era un om care avea o mână cam de jumătate de metru. Şi m-a chemat la anchetă într-o dimineaţă. M-a dus gardianul în birou, la el. Eram obligaţi să vorbim cu „domnule ofiţer“ şi să răspundem la întrebările pe care mi le punea el. M-a întrebat cum mă cheamă, de unde sunt, unde m-am născut, în sfârşit omul şi-a făcut introducerea. Nu ne pusese cătuşele şi mi-a zis să stau în picioare. Aşa mi-a dat o palmă încât, după ce am terminat, a zis: „Te-ai învârtit o jumătate de oră, tu crezi că eu am timp să stau după tine?“ După ce m-am retras de acolo, am fost la medic şi, într-adevăr, mi-a găsit timpanul spart.

Şi în anchetarea muncitorilor braşoveni, şi în anchetarea intelectualilor ieşeni se puneau aceleaşi întrebări: cine i-a organizat? Cine i-a plătit? Cum au luat legătura cu „Europa Liberă“? Întrebări-beton ale Securităţii din toate deceniile comunismului. Părea de neconceput, în viziunea organelor, opoziţia reală, făţişă la politica dictatorului.

Cassian Maria Spiridon: Au fost aduşi atunci din trupele antitero foarte mulţi ofiţeri străini, şi au fost şi ofiţeri superiori, care ne-au anchetat. Unul dintre ei a ajuns şeful SRI la doi ani după ’89. M-am dus, i-am luat şi un interviu. Florinel Viziteu îl chema. Terminase filozofia, dăduse o teză de estetică, vă daţi seama, un ofiţer bine „garnisit“ intelectual. Şi am discutat cu el, i-am luat interviu, a spus că a auzit şi el ceva, că a fost la 14 decembrie, are toată arhiva. Bun, l-am crezut. Ca, după o lună sau două, să merg cu Valentin Dobrescu, unul dintre cei şase arestaţi, care e jurist acum la o bancă în Iaşi, am mers la el tot cu probleme legate de 14 decembrie. Încercam să afirmăm ideea de 14 decembrie. Am intrat în birou la acest tip. Am constatat cu uimire că colegul meu, prietenul meu se ferea să se uite la el, iar el, la rândul lui, îl evita, discuta numai cu mine. Dar nu înţelegeam despre ce e vorba. Îmi ziceam: „Poate că acum e mai timid, intrând aici, unde am fost anchetaţi.“ Când am ieşit pe poarta Securităţii (acum, a SRI), îmi spune colegul ăsta al meu: „Ăsta m-a anchetat şi a zis că mă împuşcă.“ „De ce nu mi-ai spus?“ După aia, am publicat în presă şi a fost schimbat. Asta e altceva. A fost totuşi un efect. A fost schimbat şi a fost adus altul. Voiam să vă spun că au fost câţiva care şi-au făcut datoria faţă de Ceauşescu şi faţă de regim până în ultima secundă. Adevărat că n-au tras în populaţie, probabil că deja şi-au dat seama, au avut destulă inteligenţă ca să evite treaba asta. Au făcut măgăria să pună să tragă armata şi pe alţii. Ca să nu se spună că Securitatea, că ei au făcut.

L. H. L.: Da, ei se laudă că ei sunt neimplicaţi în reprimare.

C. M. S.: Ei au confiscat. Asta e altceva. Pentru că ei au fost acolo, au putut să manevreze, să-şi bage oamenii şi să facă ce au făcut. Pentru că nu se poate: ei pregătesc „revoluţiunea“, şi pe noi ne anchetau şi ne azvârleau în beciurile Securităţii – şi pentru nici o vină decât aceea că am vrut libertate.

Piaţa Operei din Timişoara

La 20 decembrie 1989, la Timişoara, în Piaţa Operei, ca şi în faţa fostului Comitet Judeţean al Partidului Comunist Român, s-au adunat peste douăzeci de mii de oameni. Nimic nu i-a putut opri după ce, la 17 decembrie, s-a tras asupra populaţiei, fiind circa o sută de morţi şi peste trei sute de răniţi. Curajul timişorenilor este eroic. Timişoara se va declara primul oraş liber al României. La Iaşi, printre gratii, nu se auzea încă vuietul revoluţiei.

L. H. L.: În intervalul 17–22 decembrie, s-a simţit vuietul Revoluţiei din Timişoara în puşcăriile din Iaşi?

Cassian Maria Spiridon: Nu. Din păcate, nu aveam televizor.

L. H. L.: În atitudinea lor.

C. M. S.: Nu. Eu asta studiez. Atitudinea era aceeaşi. În schimb, în noaptea de 21 spre 22, i-am văzut că erau speriaţi, am simţit că ceva nu e în regulă. Dădeau foc la hârtii în curte, este o curte interioară la puşcăria Securităţii de acolo, dădeau foc la fel de fel de hârtii, încercau să şteargă urme.

Piaţa Revoluţiei din Bucureşti

22 decembrie 1989. Elicopterul în care se aflau soţii Ceauşescu însoţiţi de Emil Bobu şi Manea Mănescu părăseşte Capitala. Domnia absolută de douăzeci şi patru de ani a tiranului lua sfârşit. Mulţimea ocupă sediul puterii, televiziunea şi radioul. Ion Caramitru a anunţat, din Studioul 4 al televiziunii, fuga lui Ceauşescu. Românii vor să construiască o societate liberă şi democratică. Viaţa este posibilă şi în România.

Cassian Maria Spiridon: Despre ieşirea din închisoare, îmi aduc aminte cu oarece uimire, pentru că atunci a avut loc un declic. Miliţianul m-a bătut cu admiraţie pe spate. Zice: „Luaţi loc.“ Eu mă uitam. Ştiţi cum sunt momentele de genul ăsta: ţi se pare că ceva s-a întâmplat, înseamnă că s-a prăbuşit, dar, în acelaşi timp, îţi zici: ei continuă să joace comedia cu mine. După aia, am înţeles. M-au scos, peste tot erau băieţii cu mitralierele pregătite.

L. H. L.: Apărau revoluţia.

C. M. S.: Apărau revoluţia. Şi zice: „Domne, ştiţi… nu, nu că noi… aşa şi pe dincolo.“ M-au scos pe uşa curţii interioare. M-au trimis afară. Când coboram, am descoperit că se rupeau operele genialului şi, în felul ăsta, am aflat că am scăpat. Mi-am întâlnit apoi copiii, soţia şi aşa mai departe. Am fost până în Piaţa Unirii, am spus şi eu câteva cuvinte, era mulţimea adunată, entuziastă, „Armata e cu noi“, toate minunile pe care le ştim cu toţii. Apoi, m-am dus până la Consiliul Judeţean, când am văzut că încep să urle televizoarele prin spate, pe acolo. Eu nu pentru asta făcusem toată treaba. M-am dus acasă să-mi văd copiii, să-mi văd soţia. Şi am fost

foarte insistent întrebat după aia că de ce n-am vrut să ocup o funcţie.

L. H. L.: Asta voiam să vă întreb şi eu. N-aţi intrat în Frontul Salvării Naţionale? N-aţi fost cooptat în nici una dintre funcţiile noii puteri?

C. M. S.: Vă dezamăgesc. Nu asta mă preocupa pe mine. Eu n-am fost interesat. N-am devenit nici deputat, nici senator, n-am fost consilier pe la municipiu, pe la prefectură sau pe la primărie. Eu aveam o altă treabă. Eram, în sfârşit, liber şi puteam să fac – şi am şi făcut – prima revistă liberă cu adevărat nouă – pentru că toată lumea schimba titlurile: se chema *Informaţia Bucureştiului*, i-au pus numele *Libertatea*. Asta nu înseamnă că era o revistă nouă, era un alt titlu. Eu am făcut revista *Timpul*. Pe 13 ianuarie, am scos primul număr din revista *Timpul*. Îl scoteam în 100.000 de exemplare. Era una dintre cele mai puternice reviste anticomuniste. Râdeam cu cei din generaţia mea că era ca un fel de verişoară a lui *22* de atunci, unde era Stelian Tănase, şi în care încercam să punem foarte dur problema anticomunistă. Până în mai, când au fost alegerile, revista a putut să circule liber. După alegeri, revista n-a mai putut circula liber. Sau ce au făcut? Luau revista, o ţineau în gară, şi apoi mi-o dădeau înapoi, după două săptămâni, că era săptămânală. Pachetele erau intacte şi, în felul ăsta, m-au dus la starea de faliment. Mă rog, n-am mai făcut *Timpul*, dar, cât a existat *Timpul*, am făcut în jur de şaptezeci de numere. Totuşi, era ceva pentru vremea de atunci. Am prezentat mineriada, am prezentat tot ce s-a întâmplat în perioada aceea.

L. H. L.: Şi-a făcut datoria revista.

C. M. S.: Noi ne-am făcut datoria şi ne-o facem şi în continuare. Fără societate civilă, n-o vom duce la cap. N-am ocupat nici o funcţie politică şi nici nu-mi propun aşa ceva. Am un lucru mai important de făcut în lumea asta.

Cei şase intelectuali ai Frontului Popular Român şi-au reluat, după 1989, viaţa de oameni ai cărţii, ai catedrelor. Nici unul dintre ei n-a intrat în politică. Ca şi în cazul Asociaţiei „15 Noiembrie“, numărul revoluţionarilor, în loc să crească, cum se întâmplă în alte oraşe, se micşorează. Muncitorii braşoveni, ca şi intelectualii ieşeni, o duc greu. Au de vindecat răni, amintiri de coşmar. Adesea se trezesc şi cu reacţii ostile din partea populaţiei. Cassian Maria Spiridon a publicat peste zece volume de poezie. Este director al Editurii „Timpul“ şi al revistelor Convorbiri literare şi Poezia. Ştefan Prutianu a urcat în cariera didactică: este profesor universitar la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza“. Cunoscut mai mult pentru ceea ce face azi. Puţini dintre studenţii lui ştiu că a fost creierul mişcării din 14 decembrie. Ionel Săcăleanu, rememorând anii scurşi din decembrie 1989, constată că au reprezentat un şir lung de dezamăgiri. Doar cărţile lui Cassian Maria Spiridon vor putea face lumină. Acelaşi destin l-au trăit şi muncitorii braşoveni.

Dănuţ Iacob (*participant la revolta din 15 noiembrie 1987*): Noi beneficiem de acel bilet gratuit din Decretul nr. 118. Mergând anul

trecut la mare cu acel bilet, m-am prezentat, cu mai mulţi colegi dintre noi, la recepţia hotelului, şi acolo recepţionera ni s-a adresat astfel: „Deţinuţii să treacă în dreapta, iar cei care au venit prin sindicat în stânga.“ Am fost, pentru prima oară, nevoit să-i spun copilului meu ce înseamnă „deţinut“, pentru că a întrebat de ce suntem noi deţinuţi, de ce ne zice deţinuţi. Bineînţeles că modul meu de adresare către acea recepţioneră a fost: „Doamnă, mă vezi în zeghe, cu lanţuri la picioare, cu cătuşe la mână? Cum mă vezi dumneata?“ Eram îmbrăcat civil. Şi zice: „M-am uitat şi eu că biletele dumneavoastră sunt gratuite.“ Şi atunci, a trebuit să-i povestesc copilului meu. Voiam să-i povestesc când se trăia mai bine, pentru că mi-era ruşine să spun că am făcut ceea ce am făcut şi că trăieşte într-o ţară în care eu mi-am pus nădejdea că va fi bine. Voiam să-i spun când putea să priceapă lucrurile: „Uite, măi, Robert, trăieşti acum liber şi cinstit şi pentru ceea ce am făcut eu“, dar am fost nevoit, într-o împrejurare dureroasă pentru mine, să-i povestesc ce-am trăit la 15 noiembrie 1987.

L. H. L.: În spatele dumneavoastră, se află fotografia mamei dumneavoastră. A supravieţuit acestor evenimente?

Cassian Maria Spiridon: Da, este o chestie foarte interesantă punctul acesta de vedere, ea a murit în ’95. Vă spun că gândul care mă obseda când eram în puşcărie era că mama mea ar putea afla că sunt acolo, şi ştiam că e bolnavă de inimă. Mă speria gândul şi mă simţeam deja vinovat că ar putea muri din cauza asta.

Asociaţia „14 decembrie 1989“ a încercat mereu, din anul 1990, să afle adevărul din arhivele Securităţii: cine i-a trădat? Cum au fost urmăriţi? Cine i-a anchetat? Un răspuns al SRI, datat 29 septembrie 1992, confirmă arestarea şi cercetarea celor şase revoluţionari, pentru o demonstraţie de protest cu caracter anticomunist şi anticeauşist. Un nou demers la CNSAS primeşte, de data aceasta, un răspuns uluitor: grupul de la Iaşi nu există în arhivele fostei Securităţi, n-a fost nici arestat, şi nici anchetat. Nu este prima dată când Serviciul Român de Informaţii infirmă rezistenţa românească, pretextând că nu deţine dosarele de urmărire penală. De fapt, SRI suferă subit de amnezie când este vorba să recunoască activitatea fostei poliţii politice îndreptată împotriva opozanţilor şi contestatarilor. Cazul disidentei Doinea Cornea este elocvent.

Imagini în premieră: casa Doinei Cornea supravegheată non-stop de echipaje ale Securităţii şi ale miliţiei

Aceste documente au fost obţinute neoficial. Ele atestă violenţa cu care a fost urmărită Doinea Cornea până în pragul lui decembrie 1989. Securitatea a apărat până în ultima secundă regimul, pe Ceauşescu şi abuzurile sale.

Cassian Maria Spiridon: Cei care au intrat în Sediul Judeţenei PCR – „Casa pătrată“ – au găsit un document semnat de Maria Ghiţulică, prin care patru dintre noi eram condamnaţi la moarte şi urma să fim împuşcaţi pe 25 decembrie. Dacă vă aduceţi aminte, atunci era stare de necesitate şi nu mai trebuia tribunal, nu mai

trebuia nimic. Te-au găsit că lupţi împotriva regimului, te executau. Şi mă refer la Ştefan Prutianu, Valentin Odobescu, Ionel Săcăleanu şi subsemnatul: noi eram pe lista celor care trebuiau să fie executaţi.

Piaţa Unirii din Iaşi

Cassian Maria Spiridon: Eu nu accept faptul că nici după paisprezece[43] ani n-am reuşit să facem măcar un proces moral. Încă puţin şi, probabil, faptele vor fi clasate, pentru că au trecut prea mulţi ani. Ştiţi cum e: şi o crimă, după douăzeci de ani, se iartă, dacă nu l-au prins pe cel care a făptuit acea crimă. Chiar dacă-l află după douăzeci de ani, se consideră că pedeapsa e rezolvată. Nouă ne-ar trebui, în primul rând, o resurecţie morală. Şi asta n-o putem face decât împreună. Democraţia e o chestiune care ţine de fiecare şi se construieşte zi de zi şi pas cu pas. Nu ne-o dă cineva. Vorbeam, înainte de ’89, discutam cu cei care ne-am văzut după gratii în haine vărgate. Ziceam: „Domnule, să presupunem – să credem – că vom fi liberi după ’89, după ce facem noi mişcarea asta. Dărâmăm guvernul – le spuneam, constatam –, iar lumea o să spună: «Da, suntem liberi, şi ce trebuie să facem?»“ Aici e nenorocirea. Liber nu mai e „ce trebuie să facem“. Trebuie să ne pătrundem de acea libertate şi să facem ceea ce simţim că putem face, fără a deranja libertatea celuilalt.

43. Dialog din anul 2004 (*n.red.*).

Iaşul a creat, în decembrie 1989, o stare de spirit. Mişcarea din Piaţa Unirii a simbolizat trezirea societăţii civile după aproape patruzeci şi cinci de ani de tăcere şi de inacţiune. În manualul de istorie a României, se recunoaşte că, pe 14 decembrie 1989, la Iaşi, a fost o încercare de răsturnare a regimului, înăbuşită în faşă. Semnalul de la Iaşi a intrat în istoria şi în cronologia revoluţiei.

Timişoara vs. Ceauşescu

Imagini-document: căderea Zidului Berlinului

Anul 1989 este considerat un an extraordinar, ce a schimbat cursul istoriei. Este anul prăbuşirii regimurilor comuniste din Europa de Est. Ştafeta libertăţii începe din Ungaria, care adoptă pluralismul politic şi alegerile libere. După zece ani de luptă şi de opoziţie, Solidarność iese victorioasă în alegerile din Polonia. La 31 august, în Moldova, trei sute de mii de manifestanţi obţin ca limba română să fie declarată limbă oficială. În octombrie, Erich Honecker este dat jos de la conducerea Republicii Democrate Germane. În 9 noiembrie, se dărâmă un simbol al comunismului, Zidul Berlinului. Căderea lui este asemănată, ca proporţii, cu celebra Cădere a Bastiliei, în Revoluţia Franceză. Tot la începutul lui decembrie, sub presiunea străzii, întreaga conducere comunistă a Germaniei de Est demisionează. La 10 decembrie, în Cehoslovacia, este instaurat un guvern majoritar necomunist. Iar în Bulgaria, Petăr Mladenov îl înlocuişte pe Todor Jivkov. Deşi s-au emis teorii potrivit cărora KGB sau CIA ar fi conspirat pentru răsturnarea anacronicului dictator, Ceauşescu va fi dat jos în urma unei mişcări populare ai cărei agenţi provocatori au fost tinerii români.

Nimic nu poate defini mai expresiv fronda Timişoarei în anii dictaturii decât muzica formaţiei „Phoenix“. Textele grupului rock, agresive la adresa puterii, a minciunii, a îndoctrinării au atras mii de tineri, au creat o generaţie care nu avea nimic în comun cu ideologia comunistă. Phoenicşii au dat viaţă, prin cântecele lor cunoscute, unei stări de spirit, unei revolte mocnite faţă de cei care le interziceau tinerilor dreptul de a trăi ca în lumea occidentală.

Teleconferinţa condusă de Nicolae Ceauşescu în dimineaţa zilei de 17 decembrie: ordinele date generalilor aflaţi la Timişoara

Nicolae Ceauşescu: *„O adevărată lovitură de stat aşa-zis paşnică, antisocialistă, şi aşa trebuie privită ca atare. Oricine care sunt prinşi trebuie loviţi fără cruţare, nici un fel de justificare. Într-o oră, trebuie restabilită complet liniştea în Timişoara. Te rog, chemaţi-i şi daţi-le ordine. Şi, când sunt, mi-i daţi şi mie să vorbesc cu ei la telefon. Nu se poate una ca asta. S-a înţeles?*

Ion Coman: *Vă raportez, tovarăşe Ceauşescu, capul a trei coloane intră acum în Timişoara, am trimis aceşti ofiţeri acolo, pentru a le întâmpina şi dirija în centrul oraşului. Raportez încă o dată, am ordonat să se tragă foc.*

Ceauşescu: *Tovarăşe comandant, comandantul diviziei de Timişoara unde e?*

Ion Coman: *Raportez, comandantul diviziei este la divizie, tovarăşe Ceauşescu.*

Ceauşescu: *Împreună cu voi, să vină la locul de comandă, şi locul de comandă este comitetul judeţean al partidului. Generalii care au venit din Bucureşti, şeful statului-major, ministrul adjunct şi ceilalţi unde sunt?*

Ion Coman: *Vă raportez că acum am vorbit cu ei, pentru a merge la divizie, să vedem cele trei coloane. După aceea, i-am chemat aici pe şeful Securităţii, pe şeful miliţiei, care stă lângă mine şi organizăm aşa cum aţi ordonat.*

Ceauşescu: *Acţionezi în numele meu şi preiei comanda şi-mi raportezi din cincisprezece în cincisprezece minute cum se soluţionează problemele.* [*Pe*] *toţi îi chemi şi le dai ordine să le execute.“*

De la primele proteste de stradă, Ceauşescu a hotărât soarta Timişoarei. După o şedinţă extraordinară a Comitetului Politic Executiv al CC al PCR din dimineaţa zilei de 17 decembrie, Ceauşescu se declară nemulţumit că starea de necesitate se aplică la Timişoara doar cu bâta. Obţine acordul CEPEX să se treacă la reprimare cu foc. La teleconferinţa de după-amiază cu activul de partid din toate judeţele ţării, Ceauşescu dă din nou ordin să se tragă. Echipa de la Timişoara şi comandantul unic al operaţiilor, generalul Ion Coman, sunt instruiţi, din nou, să acţioneze fără cruţare. Ion Coman este foarte clar în răspunsul său: „Am ordonat să se tragă foc.“

Ceauşescu: „Vor purta armament de luptă, inclusiv gloanţe.“

În decembrie 1989, ordinul de a se deschide foc cu muniţie de război împotriva unui oraş paşnic, lipsit de apărare, neînarmat nu avea suport legal. Era un ordin militar vădit ilegal, criminal. Executarea unui ordin ilegal este ea însăşi o crimă. Războiul pe care Ceauşescu îl anunţa urma să-l poarte cu românii, şi nu cu străinii – în centrul oraşului Timişoara, şi nu la frontiera de vest. Mişcările din 15–16–17 decembrie nu erau acte de dezordine, de vandalizare a magazinelor, ci reprezentau un puternic protest popular împotriva unui regim crud, dictatorial şi fără de Dumnezeu.

ÎPS Nicolae Corneanu (*mitropolitul Banatului*): Când am încercat să caracterizez Revoluţia noastră, eu am zis totdeauna că a fost lucrarea bunului Dumnezeu. Mie mi s-a părut foarte greu de conceput să fie vorba de o manipulare şi, repet, nu poate fi vorba de aşa ceva, de influenţa cuiva din afară. A fost dorinţa oamenilor, a oamenilor care-l iubeau pe Dumnezeu. Toţi cei care au fost atunci în miezul revoluţiei – şi au fost toţi locuitorii oraşului –, toţi credeau în Dumnezeu. Am rămas surprins când îi auzeam spunând „Cu noi este Dumnezeu“, rostind rugăciunea Tatăl nostru – era una dintre rugăciunile care se rosteau mereu atunci –, şi chiar şi Crezul, care are un text mai lung şi mai puţin cunoscut de toţi credincioşii, să zic aşa, de toţi oamenii. Crezul, rugăciunea Tatăl nostru, sloganul – dacă-i putem spune aşa – „Cu noi este Dumnezeu“ l-au rostit cu toţii – credincioşi, să zicem, şi necredincioşi. Toţi spuneau acest lucru, toţi se rugau, toţi erau, într-un fel, oamenii lui Dumnezeu şi, de aceea, eu am spus totdeauna şi o repet şi acum – deşi pare a fi o afirmaţie destul de pretenţioasă –: eu am crezut şi cred că a fost mâna lui Dumnezeu care a lucrat atunci. Sigur, prin oameni, prin bărbaţi, prin femei, prin tineri, prin vârstnici, prin toţi cei care

reprezentau atunci populaţia acestui oraş, care s-a ridicat cu un entuziasm pe care nu cred că cineva şi l-ar fi putut imagina atunci, pentru a înlătura o stare de fapt care nu trebuia să mai dăinuie. Şi n-a mai dăinuit.

Diversiune: „Ceea ce s-a întâmplat la Timişoara este opera agenturilor străine, CIA sau KGB. O lovitură de stat pusă la cale din exterior." (Nicolae Mavru, Revoluţia din stradă)

Prof. univ. Victor Neumann (*istoric*)**:** Această revoltă era exprimată mocnit cu decenii înainte. La Timişoara, a fost un ecou al Revoluţiei din Ungaria de la 1956.

L. H. L.: A fost o rezistenţă armată în munţi excepţională.

Prof. univ. V. N.: A fost o rezistenţă armată în munţi după război, au fost mişcările acestea culturale cu iz politic care au însemnat o rezistenţă. Prin urmare, abia au aşteptat timişorenii să apară o ocazie ca să se solidarizeze şi să se exprime în mod public. În anii '80, Ceauşescu venea la Timişoara din când în când, dar foarte rar. Dacă cineva ar fi urmărit ce se întâmplă în momentul respectiv, ar fi observat că nu se aplauda decât foarte puţin şi foarte anemic. Că nimeni nu venea din entuziasm. Iar cu ocaziile în care apărea Ceauşescu şi lumea era scoasă în stradă în mod forţat, se exprimau mai mult critici la adresa regimului decât părţi pozitive. Prin urmare, mocnit, exista o stare de spirit contra regimului lui Ceauşescu, iar Ceauşescu se pare că a şi simţit, pentru că n-a venit de multe ori în acest oraş. Nu i-a făcut plăcere să viziteze acest oraş. Spre deosebire de alte oraşe, unde era primit cu entuziasm, aici simţeau, şi el, şi stafful lui, că nu sunt primiţi cu entuziasm. Deci în '89, populaţia era deja antrenată, iar focul a izbucnit. Pretextul pe care l-a constituit veghea în preajma casei lui Tőkés a generat foarte rapid un protest, care era de tip autentic. El era inspirat de mişcările din Europa Centrală, şi nu de mişcarea *glasnosti*. Era inspirat de televiziunile din ţările vecine, care relatau foarte multe date pe care Bucureştiul nu le prezenta. Noi nu aveam aici o intelectualitate care să fie legată de Moscova. Nu aveam cunoscători foarte buni de limbă rusă. În schimb, aveam cunoscători de limbă germană, de limbă maghiară şi de limbă sârbă. Noi aveam cu totul alte influenţe. Prin urmare, eram antrenaţi spre a face ceva. Iar mişcarea Solidarność, mişcarea poloneză, beneficia de o mare simpatie la Timişoara. Despre ea se vorbea foarte mult în diverse cercuri. Deci nu este o surpriză că populaţia rezistă şapte zile în Piaţa Operei. Când au apărut din ce în ce mai mulţi, lumea a ieşit, a fost entuziastă, a dorit să participe la această manifestare. Era de neconceput să nu iasă.

Diversiune: „Revolta de la Timişoara a venit pe filieră iugoslavă" (şeful Forţelor Speciale ale Armatei)

Marius Mioc (jurnalist, arestat în noaptea de 16 decembrie 1989)**:** Această teorie a agenturilor străine nu este numai în ultimii ani. Cred că a apărut încă din 1990 şi are ca scop scăparea de răspundere a celor vinovaţi de crimele din Timişoara şi din întreaga

ţară din timpul revoluţiei. Trebuia să se găsească totuşi un vinovat pentru opinia publică, iar faptul de a se arunca vina pe nişte străini care nu sunt identificaţi clar este cea mai comodă modalitate, nimeni nu protestează, pentru că nu este nimeni identificat concret, şi atunci cei care sunt cu adevărat vinovaţi scapă de răspundere. Eu încă din 1990 am publicat un articol în revista clujeană Nu, în care atrăgeam atenţia asupra campaniei de acoperire printr-un potop de minciuni a adevărului despre revoluţie. Pentru că adevărul despre revoluţie se cunoaşte, sunt o mulţime de oameni care încă trăiesc, sunt o mulţime de documente. Deci nu se pune problema că nu există dovezi despre ce s-a întâmplat la revoluţie. Singura modalitate a celor vinovaţi de a ascunde vinovăţia lor este de a acoperi acest adevăr printr-un potop de minciuni. Venind cu o mulţime de declaraţii false sau interpretate forţat, pentru a-şi ascunde vinovăţia.

Prof. univ. Miodrag Milin (*istoric*): Acea săptămână de foc care s-a petrecut la Timişoara a fost o creaţie a timişorenilor, ca să zic aşa. Braşovul pregătise opinia, lumea românească pentru o eventuală schimbare, acolo a fost o contestare serioasă a sistemului. Dar n-a reuşit. La Timişoara este ceva ce s-a întâmplat la Braşov, dar mult amplificat, într-un context mult mai favorabil. Deja Zidul Berlinului se prăbuşise, Europa Centrală se mişca – şi s-a mişcat şi România. Evenimentele la noi au fost sângeroase, pentru că realitatea noastră aşa este. În Balcani, lucrurile sunt, poate, cu tensiune mai ridicată, cu mai multă trăire, cu mai multă încărcătură umană – asta a fost.

Extrase din presa occidentală despre România lui Ceauşescu

Apatică, resemnată, în teroare, în frig, în foame, România înregistrase încă un triumf al propagandei dictatorului: realegerea sa ca secretar general al PCR la Congresul al XIV-lea. Între 2 şi 3 decembrie 1989, la Malta, pe o navă militară, se întâlnesc cei doi mari lideri politici ai lumii: George Bush şi Mihail Gorbaciov. Ştafeta libertăţii de care va vorbi Bush în conferinţa de presă trecuse deja prin toate ţările de după Cortina de Fier. Mai rămăsese doar România. „Nu putem acţiona ca pompierii, trebuie să acţionăm în calitate de mari puteri, cu responsabilitate, pentru a fi la înălţimea provocărilor timpului“, declara Gorbaciov. Pare-se că anul 1989 scăpase de sub controlul Moscovei şi, în unele ţări, căzuseră nu numai dictatorii, aşa cum probabil era scenariul iniţial, ci şi partidele comuniste riscau să fie măturate din istorie.

Diversiune: „Cazul Tőkés a fost creat de Securitate de la prima la ultima piesă.“

După cincisprezece ani, plăcuţa aşezată pe zidul bisericii reformate din Piaţa Maria ne aminteşte un lucru de necontestat: de aici a pornit revolta. Opoziţia enoriaşilor în zilele de 15 şi 16 decembrie faţă de încercarea de evacuare a pastorului Tőkés a fost pretextul solidarizării spontane şi al revoltei. Suferinţa confesională era parte integrantă din suferinţa mare, a tuturor românilor. Întâi, a

fost o simplă veghe, susţinută de câţiva enoriaşi, bătrâni şi femei. Apoi, numărul celor care s-au adăugat acestei veghi a crescut la câteva sute. Dintre ei, mai mult de jumătate tineri. De la protestul tăcut, cu lumânări în mâini, grupul de demonstranţi trece la acţiuni politice. Se strigă „Jos Ceauşescu!“, „Libertate!“, se blochează tramvaiele pentru a le transforma în tribune, au loc primele ciocniri cu forţele de ordine. Rapoartele secrete ale Securităţii din Timiş depuse la dosarul „Timişoara“ nu conţin nici o menţionare a vreunor diversionişti străini în aceste evenimente. Nici urmă de bărbaţii puternici, atletici, „cam blonzi, din Basarabia“, pe care şi-i amintesc, după cincisprezece ani de tăcere, foştii şefi ai filajelor.

Sorin Oprea (*lider al Revoluţiei din Timişoara*): Mi-aduc aminte că a ieşit pastorul Tőkés la balconul apartamentului unde locuia.

L. H. L.: La ce oră era aceasta?

S. O.: Cred că era în jur de ora 6.30-7 seara. Dar nu sunt foarte sigur în această apreciere.

L. H. L.: Câtă lume era acolo?

S. O.: Erau în jur de două-trei sute de enoriaşi, într-adevăr, care stăteau foarte tăcuţi, cu lumânări. Bănuiesc că făceau parte dintre enoriaşii dânsului. În schimb, se adunaseră, zic, mai multe persoane, în jur de cincizeci-şaizeci, pe o parte a podului Maria. Iar pe partea cu malul râului Bega erau mulţi porniţi să facă ceva. Sigur, văzând acel semnal pe care l-a dat Tőkés atunci, de retragere, cum să zic, a tuturor…

L. H. L.: Ce v-a spus practic pastorul László Tőkés?

S. O.: Pastorul László Tőkés a zis să plecăm acasă, că totul este bine şi că nimic nu se va întâmpla cu dânsul. Deci astea sunt cuvintele.

L. H. L.: Au fost apeluri repetate ale pastorului.

S. O.: Da, sigur că da. Făcute sub presiune sau făcute sub nepresiune. Eu n-am de unde să ştiu. Sigur, bănuiesc că erau în jurul lui cei de la Securitate. Mă rog, istoria îl va judeca pe fiecare pentru ceea ce a spus şi ceea ce a făcut. A început să se lase întunericul şi pur şi simplu nu se prea întâmpla nimic. Oamenii începuseră să se retragă. Scutierii încercau să ne intimideze şi mi-am pus în plan, să zic aşa, să încerc să unesc un grup de oameni. Ceea ce, până la urmă, am şi reuşit. Aveam o bicicletă „Pegas“, m-am urcat pe ea şi, cu ajutorul câtorva colegi care erau în jurul meu, care mă ţineau, am strigat cât am putut: „Oameni buni, adunaţi-vă şi haideţi să încercăm să facem ceva pentru libertate şi democraţie.“ S-a încercat să se spună că nu s-a strigat „Jos comunismul!“ Nu e adevărat, în acea noapte s-a strigat „Jos comunismul!“, în acea noapte s-a strigat „Jos Ceauşescu!“, în acea noapte s-a strigat „Alegeri libere!“.

Piaţa Maria din Timişoara

Pe agenda unui fost şef al Securităţii care-şi lăsase costumul la sediu, se îmbrăcase în blugi şi se alăturase revoltei, apare numele unui lider al revoltei, „instigator şi organizator“. Regăsim deci pe

carnetul de filaj numele lui Marius Mioc, student arestat în noaptea de 16.

Diversiune: „Agenţii infiltraţi la Timişoara în 15, 16, 17 decembrie 1989 au fost fie basarabeni, fie agenţi antrenaţi în tabere speciale din Ungaria, fie sârbi, fie… cetăţeni din Harghita şi Covasna.“

Adrian Kali (*profesor de istorie, rănit la 17 decembrie*)**:** Patrulau maşini şi, la un moment dat, am auzit – stând de vorbă cu aceşti colegi ai mei, pe care-i cunoşteam din diverse locuri din Timişoara, de la concerte rock, de la diverse discuţii, de la schimbul de casete, de discuri, mai mult discuţii muzicale, pentru că nimeni din România n-avea curaj atunci să vorbească despre politică – am auzit că se strigă: „Ajutor! Ajutor! Nu lăsaţi să-l ia!“ Eram destul de aproape de colţ, dar, oricum, am luat-o la picior puţin mai repede şi am observat cum nişte indivizi târau efectiv pe cineva – culmea, era o Dacie din asta nouă, break, care mergea cu uşile deschise, deci clar avea loc o arestare. Iniţial, nu m-am apropiat. A fost un tânăr, după cum am aflat ulterior, căci după aia am făcut cunoştinţă cu el. Îl ştiam din vedere, dar nu ştiam cine e, cum îl cheamă. Era Ştefan Iordănescu, care a fost regizor...

L. H. L.: ...şi este regizor...

A. K.: ...da, este regizor şi a fost directorul Teatrului din Arad, fiul Cătălinei Buzoianu – şi care efectiv a intervenit ca ei să nu-l bage pe acest om în maşină. Apoi, m-am apropiat. Acest Ştefan Iordănescu a cerut pe un ton vehement celor care nu se deosebeau cu mult de noi – pentru că erau câţiva care aveau părul la fel de lung ca noi, alţii erau cu clasicele căciuli de iepure şi hainele de piele – să se legitimeze. În momentul ăla, când a cerut să se legitimeze individul, acesta i-a propus o întâlnire, peste drum, la un punct de control al RAT-ului, al IJTL-ului cum era atunci, la o intersecţie de linii de tramvai. Iordănescu n-a acceptat şi, în momentul când acesta a încercat să-şi bage mâna undeva, aici, în dreapta, i-a dat un cap în gură. Acesta s-a dezechilibrat. Eu, în timpul ăsta, l-am smuls pe om de acolo, bineînţeles şi eu l-am pocnit de vreo două ori cu piciorul în gură pe acela, şi ne-am retras. Omul a reuşit să se urce într-un tramvai şi, în momentul respectiv, a venit lumea, care era în spatele nostru, care vocifera, şi l-au călcat efectiv pe ăsta în picioare, l-au prins de mâini şi de picioare şi mai mult l-au târât pe linia de tramvai, ferm hotărâţi să tragă tramvaiul peste el. Atât am putut să văd cu coada ochiului din ce se întâmpla, prietenul nostru Mircea Chinezon mi-a zis s-o şterg de acolo, că zona colcăia deja. Iordănescu plecase, şi atât am observat: că omul acela călcat în picioare s-a ridicat, ajutat de încă cineva, s-a întors spre noi şi ne-a zis: „O să ne mai întâlnim.“ Ura cu care a spus-o mi-a dat fiori. Nici nu mi-am dat seama cum… acelaşi gest cu mâna spre inimă, unde bănuiesc că avea revolverul, mi-a dat fiori că lucrurile nu se vor termina cum trebuie.

Daniel Zăgănescu (*„studentul“ care a oprit tramvaiele la 16 decembrie 1989*): Mi-am spus numele. Am spus că nu-mi este frică

de Securitate şi am strigat: „Jos Ceauşescu!“ Lumea s-a luat după mine, a strigat, la început mai încet, a doua oară când am strigat le-am spus: „Strigaţi după mine: «Jos Ceauşescu!»“ mai tare, pe urmă, a treia oară, deja s-au dezlănţuit. Aceasta a fost pe scurt povestea cum a început…

L. H. L.: Ce presupuneaţi că se va întâmpla în momentul acela?

D. Z.: Păi nu ştiam ce se poate întâmpla, adică mă gândeam că mă poate omorî, doar la asta mă gândeam.

Seara, în Piaţa Maria vin alte două mii de manifestanţi, scandând: „Jos Ceauşescu!“, „Studenţii!“ „România liberă!“, „Vrem democraţie!“, „Ceauşescu pică, nu vă fie frică!“ Manifestanţii sunt împrăştiaţi de maşini de pompieri cu tunuri de apă, apoi se confruntă cu trupele de miliţie înarmate cu răngi, cu petarde şi gaze lacrimogene. Mulţimea se organizează, se fac lanţuri vii. Noaptea, piaţa este blocată din toate părţile de trupele de intervenţie.

Daniel Zăgănescu: Eu nu pot să spun că ne-ar fi manipulat cineva, pe mine sau pe prietenii mei, cu care am plecat împreună. Ne cunoşteam foarte bine. Totul a fost spontan.

L. H. L.: A pornit din inima dumneavoastră.

D. Z.: Exact. Şi din inimile celor care au fost acolo.

L. H. L.: Unde v-aţi făcut armata?

D. Z.: Armata am făcut-o la Reşiţa – începând de aici, din Timişoara, şi am ajuns la Reşiţa.

L. H. L.: Sunteţi bănăţean de aici, din zonă.

D. Z.: Bănăţean, timişorean.

L. H. L.: N-aţi făcut armata la Băneasa??

D. Z.: Nu, nu. De ce?

L. H. L.: V-am întrebat, pentru că… glumind, există teoria asta că toţi cei care au strigat sau o parte dintre ei au fost infiltraţi. Şi nouă ne place, fiecărui român, să credem că revoluţia a fost un fapt, o realitate a României, a istoriei României. Şi că, dincolo de toate scenariile posibile sau imposibile, a existat o mişcare spontană, o mişcare adevărată.

D. Z.: Doamnă, chiar şi pe mine, care ştiu, de fapt, ceea ce a fost şi că totul a fost din sufletul nostru, a ajuns să mă pună pe muchie de cuţit. Ajungi, până la urmă, să nu mai ştii ce să mai crezi.

S-au păstrat după revoluţie agendele ofiţerilor de filaj, în care regăsim numele liderilor timişoreni: cei care, în aceeaşi noapte, vor fi arestaţi şi torturaţi.

Sorin Oprea: Cei care au fost lângă noi tot timpul au fost nişte români simpli, au fost nişte oameni care lucrau în anumite instituţii, care efectiv asta au simţit, că asta ar trebui să facă în acel moment, probabil sătui de situaţia în care trăiam cu toţii.

L. H. L.: Oraşul, în noaptea aceea, a fost al dumneavoastră. Deci aţi putut, în coloane, să vă mişcaţi.

S. O.: Da. Ne-am mişcat extraodinar de bine. Chiar îmi aduc aminte cu emoţie că, după ce le-am ţinut o altă cuvântare, în Complexul Studenţesc, am observat că, de fapt, eram foarte, foarte

prinşi în acel convoi. Complexul Studenţesc era ca un gang şi puteam fi foarte uşor atacaţi. I-am rugat să bage copiii în mijlocul coloanei. Ne-am unit cu o altă coloană, care venea din Calea Girocului. Un alt coleg, căruia-mi pare rău că nu-i ştiu numele, a venit cu două mii de oameni. Era o altă manifestare, care se formase concomitent cu a noastră şi cu care ne-am unit. Vă spun cu emoţie că mi-au dat lacrimile când, stând chiar sus, pe platformă, am văzut cum oamenii se îmbrăţişau şi ce bucuroşi erau că au triumfat.

Evoluţia lozincilor scandate în ziua de 16 decembrie 1989: „Ăsta-i începutul!“, „Vrem pâine!“, „Vrem căldură!“, „Li-ber-ta-te!“, „Există Dumnezeu!“, „Deşteaptă-te, române!“, „Nu vă lăsăm!“, „Jos cu Ceauşescu!“, „Jos cu tiranul!“, „Jos cu realesul!“, „Nu plecăm de-aici!“, „Armata e cu noi!“, „Laşii! Laşii!“, „Noi suntem poporul, voi pe cine apăraţi?“, „Români, veniţi cu noi!“, „Nu fiţi laşi, veniţi cu noi!“, „Studenţii! Studenţii!“, „Studenţi, veniţi cu noi!“, „Fără violenţă!“, „Azi în Timişoara, mâine-n toată ţara!“, „Coborâţi! Coborâţi!“, „Luptăm! Luptăm! Luptăm şi câştigăm!“, „Jos comunismul!“, „Jos Ceauşescu!“

Prof. univ. Miodrag Milin: Cel mai impresionant a fost începutul, dezlănţuirea represiunii. Când s-a tras în oameni, când oameni au murit, a fost ziua aceea groaznică de duminică, 17 decembrie, după-amiază. După cincizeci de ani de viaţă relativ paşnică, să zic aşa – dictatură, cum era, dar era pace –, nimeni nu se aştepta ca represiunea să fie exercitată pur şi simplu, toţi au spus: „Sunt arme, cartuşe de manevră, dar nu este o acţiune de represiune de-adevăratelea.“ Eh, până şi-au dat seama, până au văzut că curge sânge, până au fost răniţi, până au căzut morţi. Ei, asta a fost drama cea mai cumplită.

Diversiune: „Reprimarea i-a vizat pe huligani şi spărgători, pe cei care au devalizat magazinele.“

Evenimentele din noaptea de 15 şi 16 decembrie s-au petrecut în beznă, oraşul fiind foarte slab luminat. Dubele miliţiei şi ale armatei, Dacii şi Aro blindate, la adăpostul întunericului, conduse de civili suspecţi sau de militari fără uniformă, au arestat sute de luptători şi i-au transportat la sediile miliţiei şi ale Securităţii, unde au fost anchetaţi. Li se întocmesc dosare de urmărire penală. Ulterior, vor fi mutaţi la închisoarea din strada Popa Şapcă, preluaţi de falşi procurori, bătuţi şi maltrataţi. În dimineaţa zilei de duminică, 17 decembrie, Timişoara este practic un oraş izolat, rupt de restul ţării. În aşteptarea unui nou val de manifestaţii, străzile sunt pline de autoblindate, câini de luptă, baraje, elicoptere, tancuri. În arestul Securităţii, cei reţinuţi, aproape o mie de persoane, sunt chestionaţi obsesiv despre geamurile sparte. Toţi recunosc că au ieşit în stradă pentru libertate, că au participat efectiv la demonstraţii. Sunt torturaţi să schimbe declaraţiile. Ceauşescu avea nevoie de huligani, şi nu de opozanţi politici. În anchete, tinerii au

fost ţinuţi în cătuşe şi îmbrăcaţi în haine de puşcăriaşi. Au fost bătuţi cu parul şi călcaţi cu picioarele pe degetele de la mâini, până la sângerare. De asemenea, au fost maltrataţi după metodele clasice, cu bătăi la tălpi, palme şi spate. Cercetarea abuzivă a celor aproape o mie de arestaţi a devenit purtare abuzivă, infracţiune amnistiată în 4 ianuarie 1990, printr-un decret al Frontului Salvării Naţionale.

Sediul fostului Inspectorat de Miliţie şi al Securităţii din Timişoara: dintre cei 843 de arestaţi (numărul total, la care se adaugă minorii, este de 978), un arestat este din Târgu Mureş (Samuel Cosma) şi încă unul (Sándor Tóti) din Voievodeni, jud. Mureş. Arestaţii erau: 706 din Timişoara, 68 din jud. Timiş, 9 din Suceava, 8 din Bihor, 8 din Hunedoara, 6 din Caraş-Severin, 5 din Arad. Toţi arestaţii erau cetăţeni români (din Documentele Asociaţiei „17 Decembrie 1989").

Liviu Băcanu (*lider al Revoluţiei din Timişoara*): Pe data de 17, am ieşit după ora 10 dimineaţa, îmi amintesc, sesizând în aer o mişcare de elicoptere, zgomot de tancuri – stăteam undeva, în zona Pieţei Traian – şi, când am ieşit, am rămas stupefiat de ceea ce se întâmplă. După care am încercat – împreună cu alţi tineri, cu vecini de bloc, cu colegi de la facultate cu care mă întâlneam, colegi de muncă – să ne organizăm. S-a ajuns până acolo, încât se puneau, de exemplu, pietre sau beţe în faţa tancurilor care pătrunseseră până în apropierea Catedralei Catolice din Piaţa Traian. Am mers, după aceea, în Parcul Tineretului, pe la Prefectură, am văzut ce se arsese pe data de 16 spre 17 noaptea, am ajuns undeva, în Piaţa Operei, am manifestat iarăşi pe treptele Catedralei Ortodoxe şi cred că norocul de a vorbi astăzi, aici, îl am şi datorită faptului că, fiind împreună cu sora mea şi cu alte persoane, am încercat să prind toate locurile în care auzisem, din gură în gură, că se întâmplase ceva cu o seară înainte. Drept pentru care, la un moment dat, în jurul orei 5, după acele spargeri şi deja celebra incendiere a magazinului de blănuri din Piaţa Operei, a avut loc spargerea Librăriei „Eminescu", cu tot tam-tamul care a urmat, cu scoaterea Omagiului şi a cărţilor răposatului în stradă. Se organizau adevărate focuri de tabără, ca să spun aşa. Unele persoane n-au fost de acord cu spargerea. Trebuie să recunosc că, la un moment dat, după ce s-au atacat aceste librării, pe la ora 9-10 seara, am aplaudat şi chiar am participat la spargerea librăriei de pe strada Vasile Pârvan, spre Podul Decebal. Iniţial, n-am fost de acord cu spargerea magazinelor, dar, când au început să se spargă aceste librării, chiar am acceptat ideea. Deci, vă spuneam, la ora 17 şi ceva, dinspre Libertăţii spre Piaţa Operei a început să se tragă, am văzut chiar prima rănită, moartă probabil, o doamnă încărcată într-o Dacie break şi dusă. Drept pentru care, fiind în partea unde este Muzeul Banatului, am reuşit să fug, împreună cu alţii, grupuri mari de sute de persoane, poate mii, spre Parcul Rozelor, spre zona Complexului Studenţesc. Acolo, cum vă spuneam, de la strada Vasile Pârvan, s-a încercat atacarea, străpungerea cordonului de la Podul Decebal. Acolo, au fost o grămadă de oameni morţi. Chiar o colegă de-a mea a fost rănită, o

colegă de facultate. În naivitatea mea, pentru că nu făcusem armată, fiind fotbalist, sportiv de performanţă, am încercat să conving lumea – până pe la 9.30-10 seara, în data de 17 – că nu se trage, că sunt gloanţe de cauciuc. Nu ştiam. Dar, în momentul când am văzut-o întinsă pe această colegă a mea, după care, împreună cu soţul ei, am încărcat-o într-un taxi, pentru a fi dusă la spital, datorită emoţiei, datorită transpiraţiei – aveam părul mai lung, duceam mâna prin păr şi la faţă de multe ori –, undeva, în dreptul Liceului „Vidu“, toată lumea a început să exclame: „Liviu, eşti rănit.“ Deci atunci am văzut sânge pentru prima oară şi mi-am dat seama că, într-adevăr, nu era o joacă.

Imagini-document din 17 decembrie 1989: Podul Decebal

Adrian Kali: Încet, încet, coloana s-a îndreptat, a ieşit pe Strada Daliei şi se apropia de Podul Decebal. Tot drumul, deasupra noastră, era un elicopter care ne urmărea, cu fascicol luminos. La primul pod, înainte de Podul Decebal, când să se ocolească şi să se meargă drept spre pod, s-au auzit primele împuşcături. Eu am observat cum de undeva, de sus – bănuiesc că de pe tab, de pe tanc –, a apărut o flacără lungă, albastră, ceea ce pentru mine, care am făcut armata la tancuri, însemna foarte clar că nu sunt gloanţe de manevră. Am tras jos pe cine am putut şi m-am aruncat şi eu la pământ. La câteva secunde – cred că secunde e mult, la câteva fracţiuni de secundă –, au început efectiv să tragă, se auzeau gloanţele cum răpăiau. Şi atunci, mi-am pus mâinile la cap şi am fost lovit prima oară, de primul glonte. Am strigat: „Nu trageţi, nu trageţi, suntem fraţii voştri!“ Replica a venit „Fraţi pe dracu’“, şi iar s-a tras. În momentul ăla, am văzut că un prieten de-al meu a ridicat capul, am sărit pe el, moment în care al doilea glonte a intrat în mine. M-am ridicat şi am luat-o la fugă şi am ajuns la gard, iar acolo m-a recuperat Caius şi acest prieten, Florin Iovanovici, peste care sărisem, şi ne-au dus în capătul Străzii Daliei, unde mai veniseră câţiva răniţi. Mi-am mai pus o dată întrebarea, acum câţiva ani, câţi dintre cei care au fost împuşcaţi pe 17 au avut paltoane de blană pe ei, douăzeci de ceasuri la ei sau bijuterii. Deci astea nu se explică. Cine a dat naştere la aceste chestii au aruncat că au venit, domne, ungurii, ruşii. Acum, să vă spun sincer, un rus, oricât de bine ştie româneşte, se mai simte…

L. H. L.: Sârbii s-a spus, maşini sârbeşti, maşini ungureşti.

A. K.: Păi maşini sârbeşti erau, asta e iar de râs. Eu am stat, înainte să mă mut în Strada Soarelui, în Iosefin, unde veneau săptămânal sârbii. Eu am treizeci şi şase de ani, până în 1981 cred că veneau săptămânal mii de sârbi. De ce n-a izbucnit revoluţia în 1981, de exemplu? Era Piaţa Iosefin plină de sârbi. Toţi vindeau Vegeta, vindeau o grămadă de chestii care nu se găseau atunci. De ce n-a izbucnit atunci revoluţia? De ce a izbucnit în ’89? Iar ungurii, tot aşa, veneau şi ungurii, veneau şi ruşii.

L. H. L.: Atâtea zile s-a împotrivit oraşul ăsta lui Ceauşescu şi, prin el, comunismului. Acest oraş a rezistat, aşadar, timp de şapte

zile. Cum vă explicaţi dumneavoastră, cu un cuvânt, că a rezistat oraşul?

A. K.: Ştiţi ce este aici? Solidaritatea. Noi suntem bănăţeni, oraşul este ridicat de oameni – vă spun ca istoric chestia asta –, oraşul ăsta e ridicat din nimic, iar Banatul este ridicat ştiţi din ce? Din mlaştină. Aici e existat totdeauna chestia asta, că trebuie să te ajuţi de vecin. Altcumva n-ar fi supravieţuit. Dacă n-ar fi supravieţuit bazându-se pe vecini, probabil că n-am fi vorbit azi de Banat. Ei, asta voiam să vă precizez: că, atunci când s-a tras, din nefericire, au împuşcat vecini, oameni cărora le simţi lipsa, că te-ai obişnuit cu ei, cu nea X, cu nea Y, cu tanti nu ştiu care. Îi simţi lipsa. Şi atunci, pentru că existau relaţii din astea, se cunoştea lumea pe stradă, lumea s-a dus şi a fost revoltată de chestia asta că se trage în nişte oameni care nu făceau nimic altceva decât să ceară nişte drepturi.

Marius Mioc: A fost o nemulţumire populară. Cred că se exagerează cu faptul că s-au spart nişte vitrine. Când au existat în Timişoara atâţia morţi, atâţia răniţi, atâţia arestaţi, e normal că lumea a fost şi nemulţumită şi s-au mai spart nişte vitrine, dar nu acesta este aspectul principal. Deci nu poţi să pui în balanţă moartea unor oameni cu faptul că s-au spart nişte vitrine. Se exagerează foarte mult cu această violenţă a manifestanţilor. Apropo de această exagerare: păi s-a scris că manifestanţii, revoluţionarii ar fi decapitat soldaţi în Timişoara. Or, nu există nici un militar care să fi fost omorât în Revoluţia din Timişoara până în 22 decembrie. Au murit în Timişoara militari abia după 22 decembrie, când a început aşa-zisa luptă cu teroriştii. Până în 22 decembrie, n-a murit, deşi s-a pretins că au fost omorâţi, că au fost decapitaţi. Chiar Jurnalul naţional publica un articol al lui Valentin Zaschievici, care, de fapt, a preluat informaţia de la Ion Coman, în care vorbeşte că au căzut, răpuşi de gloanţe, militari. Or, militari răpuşi de gloanţe au fost numai după 22 decembrie. Este o stratagemă de exagerare a unor fapte tot pentru a justifica crimele săvârşite. Despre revoluţie, sunt declaraţii ale foştilor securişti, ale foştilor şefi de partid, din CEPEX, ale foştilor comandanţi ai armatei. Deci ei sunt consideraţi sursele credibile de informaţie, iar cei care au participat efectiv sunt consideraţi ca nefiind credibili sau fiind subiectivi. Probabil că o persoană ca mine, care a participat la revoluţie şi a fost în 16 decembrie la Tőkés, este considerat un tip subiectiv, în timp ce un securist ca Nicolae Mavru probabil că e considerat un tip extraordinar de obiectiv şi care trebuie luat în seamă. Acest mod de a aduna declaraţiile despre revoluţie provine de la activitatea comisiei senatoriale pentru investigarea evenimentelor din decembrie 1989, înfiinţată de Sergiu Nicolaescu, care exact asta a urmărit şi asta a făcut. A strâns, în primul rând, declaraţii ale celor implicaţi în reprimarea revoluţiei, pentru a oferi versiunea lor de reprimare a revoluţiei. E suficient să luaţi cartea lui Şerban Săndulescu despre comisia senatorială, să citiţi lista martorilor publicată în această carte şi să vedeţi că, atunci când e vorba de

Timişoara, marea majoritate a martorilor sunt cei de pe partea ceauşistă a baricadei.

Declaraţie a lui Tudor Postelnicu, fost ministru de interne: „Unii militari de la trupele de Securitate ale Brigăzii Timişoara au făcut unele provocări la unele magazine şi vitrine, spărgând geamurile…“

În toate zonele de conflict ale oraşului au fost victime. După o declaraţie a generalului Victor Stănculescu, de morţi şi răniţi ar fi vinovaţi ostaşii. „Or mai fi folosit armamentul din dotare numai în cazuri izolate şi ca răspuns la provocări.“ Noi ştiam că responsabilitatea în armată pentru ordine o poartă superiorul, nu soldatul.

Spartul vitrinelor a constituit o temă predilectă pentru falsificatorii revoluţiei. Mavru, Coman, Filip Teodorescu, Guşă şi alţii au scos cărţi groase şi tratate despre această temă. Iată, încă din martie 1990, fostul ministru de interne, Tudor Postelnicu, declara că autorii acestor acte de spargere au fost militarii de la trupele de Securitate ale Brigăzii Timişoara, brigadă condusă de locotenent-colonelul Bunoaica. „La teleconferinţa de duminică, 17 decembrie, am aflat, spre surprinderea tuturor – declară Tudor Postelnicu –, că Ion Coman fusese deja trimis la Timişoara, încredinţându-i-se funcţia, inexistentă până atunci, de comandant unic al forţelor MAPN şi MI în problema Timişoara. Mai exact, de a pune ordine acolo, deci a înăbuşi orice mişcare de revoltă, mişcare pe care Ceauşescu a justificat-o spunând că Vasile Milea a scos armata în stradă să cânte, nu să lupte, având gloanţe de război. Ion Coman a dat dispoziţie să se tragă la Timişoara.“

Interviu cu Ion Coman, fost secretar al CC al PCR:

L. H. L.: Care ar fi vinovăţia dumneavoastră...

Ion Coman (*fost secretar al CC al PCR, comandant unic al dispozitivelor de represiune din Timişoara*)**:** Legat de evenimentele din decembrie?

L. H. L.: Da. De ce aţi fost la Timişoara? Trimis cu o misiune, aţi parcurs tot acest probatoriu. În final, vă întreb: vă reţineţi vreo vinovăţie la Timişoara?

I. C.: Morală, da. Morală, da. Am spus-o şi-n proces. Am spus-o şi-n proces. Pentru că, necunoscând în mod exact spusele lui Nicolae Ceauşescu că un grup de vandali, de derbedei vânduţi străinătăţii distrug, jefuiesc şi aşa mai departe Timişoara, nu puteam să-i spun: „Bă, n-ai dreptate.“ Nu puteam. Trebuia să constat. Şi atunci, constatarea mea s-a bazat pe ieşirea în oraş în noaptea de 17 decembrie, între 21.30 şi 24, când am văzut aspectul apocaliptic al oraşului Timişoara. I-am spus lui Guşă: „Retrage tancurile în cazarmă, pentru că este o nenorocire.“ I-am făcut recomandare, nu trebuia să dau ordin. L-am rugat pe Milea – iată sistemul militar –, care era şeful lui: „Milea, te rog, dă-i telefon lui Guşă, să retragă tancurile în cazarmă.“ Iar el, aşa cum se consemnează în jurnalul de

luptă, „a recomandat să retragem tancurile“. Mai mult nu puteam să facem.

L. H. L.: Când vă referiţi la „aspectul apocaliptic“, încă o dată vă întreb: la ce vă referiţi? La morţi?

I. C.: La distrugerile care au fost în Timişoara.

L. H. L.: Dar nu vorbiţi de morţi. Şi înseamnă că discuţia asta este inutilă.

I. C.: Păi morţii, doamnă, morţii aştia, până la urmă… au fost efectul. Cauza a fost aceea că toată lumea care a acţionat acolo a venit şi a spart şi a jefuit.

Constatări ale medicilor legişti în legătură cu morţii revoluţiei (cifre incomplete):

Vârsta	*număr de cazuri*
0–10 ani	*3*
11–20 ani	*20*
21–30 ani	*37*
31–45 ani	*26*
46–60 ani	*2*

Constatări ale medicilor legişti în legătură cu morţii revoluţiei (cifre incomplete):

	număr de cazuri
Plăgi în cap	*33*
Plăgi în torace	*37*
Plăgi în abdomen	*17*
Plăgi membre inferioare	*7*

Constatări ale medicilor legişti în legătură cu morţii revoluţiei (cifre incomplete):

	număr de cazuri
s-a tras din faţă	*45*
s-a tras din spate	*11*
s-a tras din lateral	*17*

În mod ciudat, toţi cei trimişi la Timişoara să execute ordine precise, de la generali de armată, la generali de miliţie, securitate şi grăniceri, demnitari ai partidului, într-o perfectă colaborare, au avut însărcinări să se ocupe, după propriile mărturisiri, de repararea vitrinelor şi de reactivarea oraşului. Nimeni n-a coborât pe pământ să vadă iadul represiunii. Toată lumea, în uniformă sau fără uniformă, a ţinut la piept agenda, şi nu pistolul-mitralieră.

ÎPS Nicolae Corneanu: În ciuda faptului că se spune, de obicei, că nici unul dintre noi nu vrea răzbunare – şi, într-adevăr, nu vrea –, dar toţi vor dreptate. Nici poate pedeapsă nu vrem, dacă e să vorbim în termeni obişnuiţi. Dar adevărul să iasă la iveală. Iar cei care realmente, atunci, au făcut ceea ce au făcut ar trebui să fie cunoscuţi, să fie judecaţi şi pedepsiţi, chiar dacă li se iartă pedeapsa. Împlinirea, acum, a cincisprezece ani de la revoluţie ar

trebui să fie un prilej pentru a rememora toate cele ce s-au întâmplat atunci: şi lucruri frumoase, dar şi tragice în acelaşi timp.

Portretele martirilor timişoreni. Formaţia Phoenix

Ei, pletoşii, chitariştii, zgomotoşii, rockerii, nonconformiştii au fost martirii Timişoarei în 17 decembrie 1989. Ei i s-au opus lui Ceauşescu, unui sistem ce părea indestructibil. Ei au adus România, după patruzeci şi cinci de ani de comunism, la valorile civilizaţiei europene. Lor li s-a luat şansa să devină liderii viitorului stat democrat.

Douăzeci şi una de fotograme care au intrat în istorie

Imagine de sus a Clujului

În Cluj, revoluţia s-a consumat, am putea spune, în exclusivitate pe parcursul unei zile şi al unei nopţi: 21 decembrie 1989. Spre deosebire de alte oraşe-martir, în Cluj-Napoca există documente ale înfruntării dramatice dintre manifestanţi şi armata scoasă pe străzi din ordinul dictatorului la primele mişcări de solidarizare cu Timişoara. De-a lungul a cincisprezece ani, un procuror militar, Tit Liviu Domşa, şi un jurnalist, Victor Lungu, au analizat această zi de 21 decembrie din punct de vedere juridic şi moral. Au scos două cărţi. Procurorul a murit, opera e continuată de jurnalist, pentru ca istoria să nu se mai repete şi niciodată armata poporului să nu mai fie folosită împotriva poporului.

„Se cântă «Deşteaptă-te, române!» şi se trage… din când în când. Zona spitalelor. Se aud ordine scurte. Primele rafale… probabil, primii morţi.

— Împuşcături în zona parcului…

— Jos, acolo.

Se aude: «Ne-aţi omorât, ne-aţi omorât!…» Gloanţele şuieră. Ultimele pâlpâieli de viaţă. Săracii… Dar, oricum, toate generaţiile trebuie să ştie asta. Mereu, mereu, mereu… Mereu, răniţi la spitale. A şasea maşină în timp de cincisprezece minute. Săracii, săracii, şi nu-i putem ajuta cu nimic. Altă salvare. Mi se vede umbra pe zid unde filmez. Din depărtare, se aud tancurile… cum vin. Tancuri ale armatei. Tanc după tanc. Tot Mănăştur îi – de la fabrica de bere încolo începând –, sub foc. Foc intens. Groznică noapte. E dimineaţă. 22, luna a douăsprezecea. Nu se mai aud focuri de armă. Se pare că totul intră în normal. Dar sirenele continuă… să sune. Se pare că s-a intrat într-o grevă. Săracul Cluj. Oamenii vin pe jos, de pe stradă, pe acolo pe unde seara treceau salvările. Una dintre victime. Dumnezeu să-l ierte. Asta-i, domnule, ţara noastră… În viaţa mea nu am filmat aşa ceva… şi lumea care vine să-i vadă. Primii martiri din Mănăştur. Impresionant. Martirii Clujului. Au murit pentru o pâine mai bună. O atmosferă… dureroasă. Aici a vorbit Doina Cornea, dar am ajuns prea târziu. Am preferat să filmez morţii. Ei sunt dovada. Restul îl purtăm în suflet şi în inimă.“

Momentul ridicării clujenilor împotriva regimului comunist a fost imortalizat, în decembrie 1989, de tânărul profesor Răzvan Rotta. Filmul foto a făcut înconjurul Europei. Dincolo de durerea ce ne-o produc şi azi, cele douăzeci şi una de fotograme din Piaţa Libertăţii reprezintă singurele documente de necontestat ale represiunii.

Doina Cornea: Revoluţia mea poate a fost înainte de „revoluţie“, înainte de 21 decembrie sau de evenimentele de la Timişoara, înainte de căderea comunismului, când, prin toate mijloacele, prin textele mele la „Europa Liberă“, am încercat să

trezesc conştiinţele. Mi-am dat seama în ’82 – şi înainte – cât suntem de decăzuţi din punct de vedere moral. Şi primele texte erau axate pe ideea necesităţii trezirii la viaţă spirituală.

Virgil Lazăr (*jurnalist*): Supoziţiile mele se întemeiază pe nişte discuţii pe care le-am avut ulterior cu fostul procuror-şef militar Tit Liviu Domşa şi cu alţi militari din aparatul garnizoanei Cluj. Într-adevăr, armata a tras aici, în piaţă, a tras şi pe Calea Floreşti, a tras şi la „Astoria“, la hotel în faţă, dar eu cred – şi toate discuţiile au condus la aceeaşi concluzie – că nişte oameni au făcut exces de zel. Nu ştiu ce au vrut să demonstreze cu aceste ordine. Ei tot timpul declarau că revoluţionarii i-au provocat şi tot timpul ne dădea exemplul lui Călin Nemeş, care a ieşit de pe trotuar în faţa lor şi a strigat la mulţimea de pe trotuar: „Nu vă fie frică! Uite, mie nu mi-e frică!“ Atunci şi-a dezvelit pieptul şi s-a dus, cu pieptul dezvelit, împotriva armelor acelui pluton care era acolo, în colţul ăla – Librăria Universităţii, Hotelul „Continental“. El a încercat, prin asta, să reţină populaţia pe trotuare, aşteptând grupul de la Combinatul de Utilaj Greu. Se zvonise deja că grupul a pornit, că revoluţionarii au pornit, dar nu ajunseseră la noi în piaţă. Şi el încerca să reţină populaţia care se adunase masiv de ambele părţi, şi în parc, şi acolo de unde profesorul Rotta a fotografiat să vadă ce se întâmplă. Sigur că, după primele salve, mulţimea s-a cam împrăştiat, dar iar s-a refăcut acel cerc. Curiozitatea şi dorinţa de a vedea ce se întâmplă şi dorinţa de a scăpa de ceva anume a fost mai mare decât teama de moarte. Eu ţin minte că am trecut pe lângă Hotelul „Melody“, şi era acolo un pluton de ostaşi înarmaţi până-n dinţi şi ne-am dus spre unii dintre ei, că mi s-a părut că unul dintre ei plânge, şi chiar plângea soldatul ăla. Am emoţii.

Ruxandra Cesereanu (*scriitoare, cadru didactic universitar, cercetător al universului concentraţionar*): Opinia mea este aceea că, la Cluj, vinovată pentru morţii din decembrie 1989 a fost armata – sigur, nu armata, în general, ci anumiţi comandanţi zeloşi care au ordonat „Foc!“ împotriva unor oameni care nu erau înarmaţi. Din păcate, procesele legate de aceste ordine şi de ziua de 21 decembrie 1989 au rămas împotmolite, iar cei vinovaţi n-au fost pedepsiţi. Repet însă: părerea mea este că armata a tras, chiar dacă vor fi existat şi, ştiu eu, membri ai Securităţii camuflaţi prin poduri sau prin altă parte. Traiectoria gloanţelor totuşi indică limpede că armata a tras.

Victor Lungu (*jurnalist, autorul unor lucrări despre Revoluţia din decembrie 1989*): Era armata abilitată să producă represiune? Aveau ce căuta ei acolo, indiferent în ce calitate? Şi am demonstrat foarte clar că: în momentul în care un militar a călcat cu bocancul pe un caldarâm într-un oraş al patriei – că e Timişoara, Cluj, Bucureşti –, el a încălcat legea în mod grosolan. Au încălcat o lege a lor, comunistă.

L. H. L.: Legile lui Ceauşescu.

V. L.: Da. Au încălcat-o cei care i-au trimis acolo. Nu aveau nici măcar un cadru legal ca să facă respectivul gest.

Col. Tit Liviu Domşa (*procuror, autorul unei lucrări despre Revoluţia din decembrie 1989, la Cluj*): Ştim adevărul, trăim în minciună. Putem merge înainte dacă se vrea. Dacă există dorinţa de a se stabili adevărul, acesta se poate stabili. Numai că dorinţa aceasta mai este de discutat. De ce? În primul rând, pentru că marea majoritate a militarilor care au acţionat atunci sunt bine mersi şi acum prezenţi în armată, unii cu funcţii mult mai mari, cu grade mai mari, cu puteri militare mai mari, care pot să constituie, la un moment dat, pericol efectiv pentru cei care s-ar zbate să scoată adevărul, aşa cum a fost adevărul, la suprafaţă.

Piaţa Libertăţii din Cluj

Ce s-a întâmplat în acea zi şi în acea noapte de 21 decembrie 1989 la Cluj? Odată cu izbucnirea evenimentelor de la Timişoara, Armata a 4-a, comandant general-colonel Iulian Topliceanu, este gata să intervină. Oraşul se pregăteşte de război cu inamicul. Unităţile militare Floreşti şi Someşeni constituiseră detaşamente de luptă şi patrule răspândite în zonele de posibil conflict. Din ordinul lui Ioachim Moga, prim-secretar al comitetului judeţean de partid, dispozitivele sunt înarmate şi primesc muniţie de război. S-au efectuat şi recunoaşteri în oraş ca, la nevoie, fiecare forţă militară să ştie pe ce zonă se va amplasa. General-maior Ioan Şerbănoiu, fostul şef al inspectoratului de miliţie, în rapoartele sale, a făcut referire la două persoane posibili iniţiatori ai unor demonstraţii: Doina Cornea şi fratele pastorului László Tőkés. Nici un cuvânt despre existenţa unor elemente diversioniste, agenţi străini sau forţe iredentiste. Cum a ajuns profesorul Răzvan Rotta în după-amiaza acelei zile de 21 decembrie în centrul oraşului? Căutându-şi fiica, plecată cu două prietene, din acelaşi bloc, să se alăture primelor mişcări de solidarizare cu Banatul.

Răzvan Rotta: Mă duc în centrul oraşului, să-mi recuperez fiica. N-o văd acolo. Mă întorc acasă. Soţia mea zice: „Nu se poate, totuşi mergem după ea.“ Şi am pornit, din nou, s-o recuperăm de la revoluţie, pentru că, între timp, se adunaseră ceva oameni care mai cântau, mai strigau în Piaţa Unirii – îi spunem astăzi, dar atunci i se spunea Piaţa Libertăţii, n-am să înţeleg niciodată de ce i-am schimbat numele. Pentru că înainte a fost Unirii, dar acum, într-adevăr, libertatea noastră acolo s-a obţinut. Şi am luat şi aparatul de fotografiat. La vremea aceea, eram un fel de fotograf aproape profesionist, eram cadru didactic la Institutul Politehnic, dar, în timpul liber, făceam fotografii, fotografiam elevii, absolvenţi de liceu. Aveam autorizaţie, plăteam impozit, eram un mic capitalist în acea lume comunistă. Şi sigur că totdeauna eram cu „puşca“ la mine, ca orice vânător care se duce în pădure. În aparat, din păcate, aveam un singur film, şi acela numai cu douăzeci şi patru de clişee. Douăzeci şi patru am făcut, douăzeci şi una au reuşit, trei au fost supramişcate. Aşa am ajuns în Piaţa Libertăţii, mi-am recuperat fiica împreună cu celelalte două fete şi, în momentul în care grupul nostru a făcut joncţiunea, să zicem aşa, atunci au apărut şi soldaţii în piaţă. Apariţia soldaţilor a fost pe la 15.30. Broşura cu poze pe

care am publicat-o are titlul Ora 15.40, pentru că atunci cred că au fost primele focuri. Ce era în piaţă? Era o grămadă de lume, care se uita, se sprijineau unii pe alţii din priviri. Adică voiau să spună ceva şi-şi căutau aprobarea uitându-se în ochii celuilalt. Şi strigau „Libertate!“, strigau „Timişoara!“, strigau „Pace!“ sau aşa ceva, „Fără violenţă!“. N-am auzit – şi am mai spus-o –, nu cred că am auzit atunci ceva de genul „Jos comunismul!“, „Jos Ceauşescu!“. Nu cred că visam.

L. H. L.: Era prea devreme. Mult prea devreme.

Răzvan Rotta – Da. Nu cred că puteam să visăm aşa departe. Eu, cel puţin, n-am visat. Îl ţin minte pe profesorul Pedestru, care a şi murit împuşcat şi apare în pozele care…

L. H. L.: De matematică.

R. R.: De matematică, da. Am fost, în tinereţile noastre, colegi pe undeva, nu mai ştiu, şcoală sau orele de sport. Avea nişte ochi aproape ieşiţi din orbite de fericire – dacă poţi crede că se poate întâmpla aşa ceva – când se uita către unul, către altul şi striga „Libertate! Libertate!“. Nici noi nu ştiam ce libertate vrem. Eram fericiţi că am prins un pic de curaj să strigăm. Sigur, asta a durat câteva minute şi – poţi să ştii, dacă ai fotografiat vreodată – imboldul meu a fost, e normal la orice fotograf, să scot aparatul şi să fotografiez. Am avut şi eu imboldul, dar am avut şi gândul bun – şi mă laud mereu pentru lucrul acesta – că nu am scos aparatul. Era încă mult prea crud totul, mult prea de neînţeles totul, ca să nu mă creadă cineva că sunt de la Securitate şi fac poze. Pentru ce altceva să faci poze la un asemenea moment? Eram numai noi, care strigam unii la alţii.

L. H. L.: Deci trotuarele erau pline.

R. R.: Trotuarele pline – şi mai erau pe carosabil, dar nu foarte mult. Încă treceau maşini pe acolo. Deci n-am scos aparatul de fotografiat. Era o lume care mişuna şi, la un moment dat, Călin Nemeş se urcă pe o maşină – nu, urcatul pe maşină a fost mai devreme –, Călin Nemeş strigă mai multe lucruri, lumea se aliniază puţin în zona lui Călin Nemeş. Dar nimic ordonat. Ora 15.30 spun, vin pe latura de nord a Pieţei Libertăţii – am să-i spun în continuare aşa –, nu, pe latura de vest opresc două camioane cu soldaţi. Camioanele se opresc, soldaţii se dau jos, sar din camioane, se aliniază şi pornesc spre intersecţia – să zicem, pentru noi, clujenii, vestită de-acum –, intersecţia de la biroul de voiaj, Librăria Universităţii, „Continentalul“. Aceşti soldaţi au obţinut un efect invers. De unde oamenii – poate, dacă n-ar fi venit ei, nu s-ar fi întâmplat nimic şi ar fi plecat, mai devreme sau mai târziu, pe la casele lor – aşa, dintr-o dată, au simţit că au un duşman şi, în momentul acela, să zicem, s-au organizat. S-au retras la nivelul trotuarelor aproape toţi, în afară de Călin Nemeş şi încă câţiva. Călin Nemeş a fost primul care a înaintat, şi-a ridicat bluza – sigur, un gest simbolic, nu puteam să ştim, nimeni nu putea să creadă că cineva avea arme la acea vreme –, un gest simbolic, şi a zis: „Trageţi, sunt neînarmat!“ Ei bine, din acel moment a început

ambuscada, s-a tras, au căzut oameni pe jos, unii au fugit şi aşa mai departe. Ca să fiu foarte sincer, n-am reţinut atunci exact ce s-a întâmplat şi care a fost ordinea. Am să anticipez puţin acum povestea mea: după ce s-a întâmplat toată povestea, mi-am luat – ordinea este foarte importantă, spune foarte multe –, mi-am luat aparatul de fotografiat, soţia, fiica şi cele două fete. Primul lucru care m-a interesat a fost aparatul de fotografiat, le-am luat şi pe ele, le-am dus până mai încolo, unde aveam maşina parcată, ieşeam din zona în care s-a tras şi am plecat acasă. Deci voiam să spun că aparatul de fotografiat mi-era cel mai important lucru. Bun, am plecat, ne-am dus acasă. Am urcat iar la etaj, la familia Borcilă – care revine mereu în poveştile mele –, prietenii noştri, vecinii şi prietenii noştri, şi am început să povestim ce s-a întâmplat în piaţă. Te rog să reţii, eram cinci adulţi, eu şi soţia mea, fiica noastră de douăzeci şi doi de ani şi celelalte două fete, una de douăzeci şi una de douăzeci şi trei, cam aşa ceva. Deci putem spune: adulţi. Sigur, gândul m-a dus la celebra poveste a lui Kennedy – că nu s-a ştiut dacă s-au tras două sau trei focuri de armă de pe acea colină. Şi mă gândeam: cum de nu se poate şti atunci, la vremea aceea, în ’63, aşa ceva, totuşi nişte focuri de armă se aud. Ei bine, lucrul ăsta mi-a venit în minte mai mult timp după aceea, făcând comparaţie cu ceea ce am povestit noi la familia Borcilă. Sigur, eram exaltaţi şi fiecare a spus: „Ăla a venit, şi a fost aşa, şi apoi a trecut şi a tras ăla“, „Nu, nu, ăla a tras şi pe urmă a fugit dincolo“, „Nu dragă, n-a tras nici ăla, nici ăla, ci a făcut ălălalt“. Cinci oameni au spus cinci versiuni. Mă rog, povestea s-a terminat, eu am plecat în laboratorul meu foto. Cu mare greutate am reuşit, din cauză că-mi tremurau mâinile, să scot filmul din aparat, să-l bag în tancul de developat, să fac repede filmele. Eram speriat că acum, acum vine cineva, îmi bate la uşă şi-mi pune pistolul la ceafă şi mă arestează. Efectiv eram speriat. Am făcut fotografiile, am făcut câte trei din fiecare, aşa cum au ieşit ele, nu m-a mai interesat calitatea. Erau nişte poze 9/14, alb-negru. Le-am împărţit în trei locuri diferite, filmul într-al patrulea, le-am ascuns. A doua zi, între paranteze fie spus, am căutat câteva ceasuri, din cauza surescitării uitasem unde le-am pus şi m-am întors la familia Borcilă cu un rând de poze. Două le-am ascuns, unul l-am adus acolo. Şi le-am pus în ordinea filmelor. Sigur, filmul avea un număr dedesubt, deci nu minţeam, nu aveam cum să fotografiez altcumva. Şi am constatat toţi cinci şi cu părinţii fetelor şapte, că, de fapt, nici unul n-am spus povestea aşa cum s-a întâmplat.

Plutonul de la UM 01215 Floreşti condus de căpitanul Carp Dando

După ora 15, în Piaţa Libertăţii se instalează trupa comandată de căpitan Carp Dando. La intrarea în dispozitiv, soldaţii îşi armează încărcătorul cu muniţie de război şi introduc cartuş pe ţeavă. Gestul tulbură mulţimea. Privitorii, până atunci pasivi, strigă: „Voi pe cine apăraţi?“ Se trage, fără somaţie, în plin. Tinerii fug de sub foc. Sunt împuşcaţi din spate. Măcelul a durat doar zece minute. Doisprezece

morţi şi douăzeci şi şase de răniţi. Unul dintre supravieţuitori, rănit şi el, reconstituie halucinantul film al tragediei din Piaţa Libertăţii.

Ing. Gheorghe Pastor (*rănit în 21 decembrie 1989*): Eram un grup de şapte persoane. Eram Călin Nemeş, Mircea Vasian, Radu Negru, Ghiţă Toşa, Valer, nu mai reţin exact numele, un tinerel, Ionică Rogozan, şi eu. Şi ce să facem? Păi să mergem, să ne aducem cât mai mulţi prieteni. Mă, voi ştiţi ce se întâmplă la Timişoara? Atunci deschizându-se discuţia între noi. Ştim. Hai să mergem să aducem cât mai mulţi oameni. Tot aşa între noi zicând, Călin zice: „Eu lucrez la Teatrul Naţional şi sunt sufleur, n-am pe cine să aduc.“ Şi Radu zice: „Domne, eu sunt profesor de educaţie fizică şi sport la un spital, nici eu n-am cum să vin cu medicii sau cu asistentele!“ Dar eu am zis că lucrez la Institutul de Fizică din Cluj şi pot să aduc, suntem mulţi tineri acolo şi cred că aş putea aduce tineri. Şi atunci am plecat, ne-am îndreptat fiecare către locul de muncă. Eu m-am dus la institut şi am anunţat douăzeci şi şase de persoane, dar la noi la institut exista securitate la poartă, ca în orice instituţie importantă pe vremea respectivă, ca şi acum, de altfel. Am intrat în institut şi chiar mi-am anunţat colegi, dar numai tineri, gândindu-mă că, dacă cumva vor veni scutierii – sau miliţienii de pe vremea respectivă –, să fim buni de fugă, adică să nu ne poată prinde aşa uşor. Aşa ne-am întors, ne-am dat întâlnire la ora 15 în Piaţa Libertăţii. Am venit la ora 15, eu am ajuns la fără cinci şi deja eram adunaţi toţi cei din primul grup şi, mai lângă noi, vreo douăzeci de persoane. Deci am fost până la treizeci–treizeci şi cinci de persoane maximum dintre cei care stăteam vizavi de Librăria Universităţii, pe trotuar. Şi ce să facem? Nu ştiam ce să facem. Chiar nu ştiam. Ne-am adunat, dar nu ştiam ce să facem. În acel moment, unul dintre noi zice: „Hai să cântăm ceva!“ Bine, hai să cântăm. Hai să cântăm „Deşteaptă-te, române!“. Am început să cântăm primele două-trei versuri. Nu-l ştiam mai departe. Atunci unul zice: „Domne, hai să cântăm «Hora Unirii»“, şi am cântat „Hora Unirii“. În momentul acela, am văzut că lumea care circula pe trotuare se oprea şi se uita către grupul nostru de gălăgioşi. Călin Nemeş are o inspiraţie de moment şi zice: „Hai să invadăm carosabilul şi să oprim circulaţia!“ Circulaţia nu era oprită, încă se circula. El s-a suit pe o Dacie 1100, adică a vrut s-o oprească. Dacia la început a încetinit, el a pus mâna pe capotă, în faţă, apoi maşina a pornit brusc şi, după aia, a frânat, cu gândul vădit de a-l trânti jos de pe capotă. Atunci, noi am reacţionat violent. L-am înjurat, am deschis portiera şi bineînţeles că l-am admonestat. Şi, curios, atunci şi oamenii de pe trotuar au luat aceeaşi poziţie ca şi noi, adică: „Ce faci, măi, vrei să omori oamenii, nu ţi-e ruşine?“ Omul a plecat de acolo, şi atunci noi am rămas cumva pe carosabil, nu mai stăteam deoparte. Militarii, în acest timp, au luat poziţie în intersecţie. Eu am zis: „Hai să ne deplasăm către Piaţa Păcii, că nu e bine aici, şi suntem un grup răzleţ totuşi.“ În momentul în care noi am încercat să ne deplasăm, căpitanul respectiv, care era cu două grupe de militari – erau atunci în piaţă în jur de douăzeci şi doi-douăzeci şi

patru de militari şi el –, ne-a ameninţat: „Rămâneţi pe loc, am ordin să trag!“ Un om mai în vârstă dintre noi, era pictorul Gavrilă Ladiu, zice: „Cum, măi, să mă împuşti tu? Pe mine nu m-au împuşcat la Cotul Donului, şi vrei să mă împuşti tu?“ Şi zice: „Trage în mine!“ Şi a fost primul om care s-a dezbrăcat în Piaţa Libertăţii. Şi-a dat jos paltonul, căciula, s-a pus în genunchi.

Imagini ale confruntărilor cu armata din Piaţa Libertăţii

Răzvan Rotta: În momentul în care soldaţii s-au încolonat şi au pornit-o spre intersecţie, atunci, cum spuneam, toată lumea s-a retras pe trotuare şi toţi au avut acel duşman comun care erau soldaţii. Poate că spun dur azi când spun „soldat – duşman comun“, dar acela era duşmanul, era organul statului. Că era miliţian, că era soldat, că era gardă patriotică, poate să fie fratele tău şi era în uniformă – era duşmanul nostru. În momentul acela, toţi s-au concentrat spre ei, şi eu am fost sigur că pe mine nu mă mai bagă nimeni în seamă. Am scos aparatul şi am fotografiat. Prima mea fotografie – îmi pare rău că nu avea şi sonor – sunt coloanele de soldaţi, este soţia mea, în faţă, care strigă la ei, strigă – cine putea s-o audă în vacarmul acela? –: „Să nu trageţi, că puteţi să fiţi copiii mei!“ Sigur, ca vârstă, puteau să fie. Şi, de atunci, am început să fotografiez. Cum spun, am avut un singur film, cu numai douăzeci şi patru de clişee, şi asta a fost. Călin Nemeş a trecut în faţă, şi-a ridicat bluza. După el s-au dus şi alţii, iar eu am fotografiat în continuare. Sigur, mulţi mi-au spus: „Mamă, ce curaj ai avut!“ Şi am spus şi astăzi: n-am avut nici un curaj, a fost o inconştienţă, o stare de surescitare, o – poate că sună foarte urât, dar a fost o ură cumplită.

L. H. L.: O disperare.

R. R.: O disperare, poate că ăsta e cuvântul. În momentul acela, pentru mine era cel mai important aparatul de fotografiat. Am spus adineauri: când am ieşit din piaţă, mi-am luat familia şi fetele, dar cel mai important mi-a fost aparatul, acolo era dovada că „Voi, ticăloşilor, uite ce-aţi făcut!“, voi, regimul ăsta, prin mâna cui, prin puşca cui, nu mai conta.

Imagine: căpitanul Carp Dando are deja pistolul scos din toc

Ing. Gheorghe Pastor: Focul s-a deschis când a strigat căpitanul Carp: „Foc!“ Dar n-a tras nimeni. A doua comandă: „Foc!“ Din nou, militarii n-au tras. S-a întors către ei şi a zis: „Dar trageţi odată!“ Şi atunci au început militarii să tragă. Fiind pe două cordoane, aranjaţi într-un semicerc, am văzut că trăgeau în sus. Militarii din spate trăgeau în sus. Am văzut armele îndreptate în plan vertical. Dar ceilalţi au tras în plan orizontal, unii chiar cu ţeava către caldarâm. Eu, fiind foarte aproape de militari, în grupul în care ne deplasam pe lângă militari, am văzut foc la gura ţevii, dar nu se întâmpla nimic, am văzut că oamenii au căzut, s-au aruncat jos de frică, mi-am zis: „Domne, trag cu gloanţe oarbe.“ În acel moment, eu eram deja împuşcat, dar nu realizasem. Deci eu nici n-

am realizat. Nu mă durea nimic, doar că nu mai puteam să-mi controlez piciorul şi aveam o arsură în abdomen.

Imagini ale tragerii: tineri răniţi şi morţi, întinşi pe jos

Ca într-o tragedie greacă, victimele şi asasinii sunt bine desenaţi. Pe caldarâm, „conspiratorii“ se află la lumina zilei: morţi, tineri, cu cămăşile ridicate în sus. N-au nimic de ascuns, n-au arme de foc, n-au bâte, n-au pietre. Ora trecuse de 15.40. S-a tras fără avertisment.

Vasile Jascău (*rănit în 21 decembrie 1989*): Această rafală nu m-a speriat tare, gândindu-mă că ori au tras pe verticală, ori au tras cu gloanţe de manevră, „oarbe“ cum li se mai spune popular. Şi atunci m-am întors cu faţa, să văd efectul acestei rafale. Deja efectul era dezastruos: oameni căzuţi, poate nu toţi loviţi şi împuşcaţi. Mai erau şi care s-au aruncat de frică, dar destul cât să-mi dau seama că erau şi împuşcaţi, şi cu sânge. Atunci mi-am dat seama: „Ăştia chiar trag cu gloanţe bune!“ Şi am intenţionat şi eu să fac ce făcuse prietenul meu: sărise, peste gardul viu, în părculeţ. Şi am intenţionat să mă răsucesc şi eu, să sar acolo pe burtă, pentru că eram pe trotuar, dar a fost prea târziu. A urmat a doua rafală, şi am căzut pe trotuar, la un metru, să zicem, dacă aveam, de bordură. Aici, am stat circa patruzeci şi cinci de minute, timp în care…

L. H. L.: Eraţi rănit în picior?

V. J.: Mi-a fost retezat femurul stâng în treimea inferioară. Imediat după ce am căzut, am observat o persoană care-şi ridica haina şi înainta spre militari, printre gloanţe. Că s-au mai tras şi alte rafale. Mai târziu, mi-am dat seama că această persoană – m-am întâlnit cu el în spital – a fost Călin Nemeş. De jos, am observat cum s-a dus până când a ajuns lângă căpitanul Carp Dando pe care, e adevărat, l-a prins de epoleţi şi s-au luptat împreună, căzând unul peste celălalt. După un moment de hărţuială, ofiţerul s-a ridicat şi am observat că nu mai putea să stea pe piciorul stâng, pentru că era împuşcat la nivelul gleznei. Cel care a fost cu haina ridicată nu s-a mai ridicat de jos, pentru că fusese împuşcat. Aşa cum am spus, am stat vreo patruzeci şi cinci de minute, timp în care, după mai multe rafale, nu s-a mai tras. Pe Carp Dando, împuşcat în picior, a venit să-l ia de acolo, de jos, o maşină militară, un Aro, şi au plecat. Şi eu am făcut semn cu mâna acestei maşini, să mă ia şi pe mine de acolo, dar nu m-au luat. În acest timp de patruzeci şi cinci de minute, au trecut mai multe maşini de salvare, circa cinci-şase, din direcţia Napoca către strada Dr. Petru Groza, cum i se spunea atunci, astăzi Bulevardul Eroilor. Aceste maşini de salvare opreau, eram foarte aproape de ei, opreau cu intenţia să mă ia, dar, în momentul când se opreau, militarii zbierau la ei să plece şi trăgeau cu rafale pe deasupra lor.

Imagini: piaţa plină de trupuri căzute

Privind înmărmuriţi aceste stop-cadre, nimeni nu mai poate spune că Revoluţia din decembrie a fost opera agenturilor, că armata ar fi apărat ţara de o intervenţie străină, că bravii generali şi soldaţi au fost nevoiţi să tragă cu arme de foc şi să reprime cu taburi

doar violenţii ce ar fi atacat sediile oficiale şi obiectivele militare, că executarea focului ar fi fost impusă de starea de necesitate, stare proclamată la Cluj abia în 22 decembrie.

Ing. Gheorghe Pastor: Lângă mine, am văzut că a căzut o fată şi, de sub căciula ei, au început să curgă sânge şi bucăţi care semănau cu nişte alune. Era creierul care se împrăştiase, ieşeau de sub păr bucăţi de creier. Atunci, într-adevăr, m-am speriat foarte tare şi am încercat să fug cât mai departe de militari. Am reuşit să mă deplasez vreo treizeci-patruzeci de metri într-un picior, târându-mă, când cineva m-a tras înăuntru, în restaurantul lacto-vegetarian care funcţiona acolo pe atunci. M-a întrebat: „Ce se-ntâmplă acolo?“ Eu eram aşa de speriat, încât am zis: „I-au împuşcat pe toţi!“ Eu am crezut că toţi pe care i-am văzut întinşi sunt morţi. Nu erau chiar toţi morţi, dar, după ce am văzut atâta sânge care se scurgea deja către canal, am avut impresia că toţi sunt morţi. Am strigat la un domn pe care l-am văzut că era mai bine făcut şi mai tânăr să mă ajute. Şi el m-a întrebat ce s-a-ntâmplat. I-am spus: „Am fost în Piaţa Libertăţii şi m-au împuşcat!“ Zice: „Eu lucrez la Spitalul de Ortopedie de pe strada Bacău şi am să te duc acolo.“ Şi m-au dus cu o maşină particulară: l-au oprit pe un individ, care, binevoitor, m-a luat şi m-a dus la spitalul unde lucra acest domn, care se cheamă Ursu şi lucra la spital, la aprovizionare, dar îi cunoştea pe toţi medicii. Şi de cum am intrat în spital, a şi strigat spre fetele de la urgenţă: „Haideţi, că avem un împuşcat!“ La care medicul, pe vremea aia tânăr, dar extraordinar de cumsecade, Mihai Picoş îl cheamă: „Păi dacă s-au jucat cu arma, la fiecare neinstruit îi dă armă“, crezând că e un accident de vânătoare, că mi-am descărcat arma în picior. „Nu, domne, se trage exact ca la Timişoara.“ Şi atunci, s-au adunat toţi, tot corpul medical şi toate asistentele. M-au pus repede pe masa de operaţie şi au intervenit. E un episod absolut extraordinar. În momentul în care m-au întrebat cum mă cheamă, vârsta, unde locuiesc, ce am păţit, eu le-am zis: „Vă rog să nu mă treceţi cu plagă împuşcată, plagă împuşcată genunchi stâng, abdomen. Vă rog tare mult să treceţi doar accident sportiv, am fost în Babeş, am jucat fotbal şi am avut o fractură.“ Şi zice: „Nu se poate să te trecem cu accident, te trecem cu plagă împuşcată, oricum în spitale n-o să intervină.“ Dar eu am zis: „N-aţi auzit la «Europa Liberă» că intră şi-i împuşcă şi în spitale?“ Şi omul a stat şi s-a gândit. M-a trecut cu plagă împuşcată. Noaptea, au început focurile puternice în Mărăşti. A venit cu respectivul registru şi a zis: „Eu rup foaia unde eşti tu cu plagă împuşcată şi o să dau eu socoteală pentru asta.“ Deci un om de suflet, un om absolut extraordinar acest medic.

Ioan Gurzău (*preşedintele Asociaţiei Luptătorilor din Decembrie 1989 din Cluj*): Au venit salvările. Prima salvare n-a oprit. Erau căzuţi vreo opt-zece morţi în stradă. A venit a doua salvare. Am încercat şi noi să ajutăm. Nu ne-au lăsat militarii. Pur şi simplu, am vrut să dăm o mână de ajutor. Au fost unii dintre noi care – de exemplu, doctorul Lădeanu, care era şi el acolo şi era

medic – au ajutat ca să se pună în salvare morţii. Şi salvările au plecat. Luaseră câte doi-trei, după care au venit înapoi. Până pe la ora 6 după-masă, încă mai erau pe trotuare morţi. Chiar îmi amintesc că, la ora respectivă, la 6, am avut impresia că era unul lângă trotuar care încă mişca. Şi m-am dus spre el, să văd dacă mişcă sau este mort. Între timp, au venit doi soldaţi îmbrăcaţi în combinezoane negre şi mi-au pus pistolul la piept şi mi-au zis: „Domnule, vii cu noi, nu te apropii de ei.“

Ordine date de comandanţii armatei: „Veţi trage în ţinte vii!“, „Loviţi fără cruţare!“, „Împuşcaţi-i, că nu-s oameni!“, „Ce mai staţi? Trageţi odată!“, „Dacă trece vreunul de tine, te fac trădător de patrie!“, „Nu iertăm nimic!“, „Am ordin să trag. Şi trag!“

Confruntările sângeroase continuă. În Mănăştur, peste o mie de manifestanţi, o coloană de un kilometru, înaintează, având în faţă trei maşini cu farurile aprinse. Se ordonă „Foc!“, foc la faruri şi la cauciucuri. În lateral şi în spatele maşinilor sunt primele victime. Mulţimea strigă: „Jos asasinii!“, „Ceauşescu nu uita, a sosit şi ziua ta!“

Dispozitivul militar de la Fabrica de Bere. Unitatea militară 01215 Floreşti. Comandanţi: maior Ioan Laurenţiu Cocan, maior Valeriu Burtea. Nouă morţi şi treisprezece răniţi.

Menţionăm că demonstranţii au încercat să-l înduplece pe maiorul Valeriu Burtea să nu tragă. Răspunsul lui a fost scurt: „Nu parlamentăm!“ În 22 decembrie, generalul Topliceanu a propus avansarea în grad a cincizeci de cadre care s-au remarcat în reprimarea sângeroasă a populaţiei din Cluj. Germenii revoltei se simt în tot oraşul. Eşecul mitingului de la Bucureşti, din 21 decembrie, are un efect copleşitor asupra muncitorilor de la Combinatul de Utilaj Greu. Ei hotărăsc să plece după schimbul trei şi să ajungă în Piaţa Mihai Viteazul, pentru a protesta împotriva crimelor lui Ceauşescu. La podul de peste Someş, căpitanul Ilie Dicu a direcţionat un tramvai, care a intrat în coloana de demonstranţi şi personal a deschis foc cu un pistol-mitralieră.

Leontin Juhász (*participant la demonstraţiile din 21 decembrie 1989*): Aici, pe pod, în zona aceasta, era un baraj de soldaţi conduşi de un ofiţer şi era staţionat un tab, un transportator blindat. În acel moment, aici, se ajunsese până la nivelul de început al podului, aici erau primele rânduri. Eu mă aflam cam în rândul al cincilea, al şaselea, nu eram în primul rând, şi totuşi destul de în faţă. Sigur, ni s-a ordonat să ne oprim, să ne dispersăm. N-am făcut-o. Nu ştiu dacă s-a ordonat să se tragă în aer sau nu s-a ordonat, deci n-am auzit asta, nu pot să declar. Cert este că, la un moment dat, s-au auzit focuri de armă. Au căzut oameni, care au rămas aici, întinşi pe caldarâm, dar ceea ce vreau să spun este că, lângă mine, era un tânăr, chiar un copil, avea şaisprezece, maximum şaptesprezece ani, era cu o scurtă de fâş, cam ca a mea. L-am văzut, a fost rănit în şold, nu putea fi rănit decât de undeva, de sus, din apartamentele care se văd aici, pentru că eram masaţi, eram unul lângă altul, deci,

ca să poată fi el rănit, trebuia să fie răniţi toţi cei din faţă, ceea ce nu s-a întâmplat. Băiatul nu pot să-l uit cum îşi întindea, încerca să-şi întindă haina peste rană, ca să nu se vadă că e rănit.

Dispozitivul militar de la Astoria Metropol. UM 01278 Someşeni. Comandant: maior Ilie Dicu. Patru morţi şi zece răniţi grav.

Maiorul Dicu are pe conştiinţă doi tineri, pe care i-a împuşcat direct, fără nici o somaţie, de la câţiva metri, iar pe alţii i-a rănit grav. După ce l-a împuşcat pe Emil Ciortea, maiorul n-a permis civililor din zonă să se apropie pentru a-i da ajutor. În faţa dispozitivului de la Piaţa Mărăşti, a înaintat un muncitor de la CUG, Ioan Rusu, care şi-a dezgolit pieptul, spre a fi ţintă. Fără nici un avertisment, un soldat îl împuşcă în cap de la doi metri distanţă. Printr-o simplă apăsare de trăgaci, mulţi părinţi şi-au pierdut fiii atunci, la 21 decembrie. Un tată îndurerat este şi profesorul Cornel Matiş. La Poiana Horii, în Apuseni, locul unde s-a născut Lucian Matiş, pictorul, memoria martirului e păstrată cu sfinţenie de întregul sat. În vremea rezistenţei din munţi, aşezările de aici au trăit tragedii asemănătoare.

Dispozitivul militar din Piaţa Mărăşti. UM 01369 Someşeni. Comandant: colonel Gheorghe Timiş. Un mort – Ioan Rusu –, doi răniţi.

Fotografii cu Lucian Matiş: copil, elev, student. Imagini din casa Matiş din satul Poiana Horii

Prof. Cornel Matiş: L-am dus la examenul de admitere în clasa a V-a. I s-a dat drept temă „târgul“, să facă o pictură, un desen de-al lui, şi el, săracul, nu ştia. Şi atunci – geamul era deschis –, i-am şoptit, de afară, cum a fost la Obor. Că eu eram student la fără frecvenţă la Bucureşti, eram învăţător cu diplomă, dar îmi făceam şi facultatea în continuare. Şi atunci, şi-a amintit copilul că văzuse acolo, într-un colţ, scena respectivă. Şi a intrat. La treapta întâi, a intrat cu toate probele – examenul avea patru probe –, toate cu 10. La treapta a doua, tot cu patru probe, patru de 10. La facultate, când a intrat la Institutul de Arte Plastice, a reuşit pe primul loc, la incorporabil – că aşa era – tot pe primul loc. (Arată poza lui Lucian.) Cartuşul i-a trecut exact prin inimă. A luat-o din jos, din şold, şi i-a trecut prin inimă. E dovedită chestia. Dar ceilalţi puteau fi salvaţi. Dintre cei opt care au fost pe caldarâm, câţiva mai suflau. Dar au fost atât de cinici, atât de răi! De ce nu i-au putut duce imediat? M-am dus, am cercetat toate clinicile din Cluj. Nu-l găseau nicăieri. L-am găsit pe Călin Nemeş, pe răniţi. Ultima soluţie: „Du-te la morgă.“ Când l-am văzut, am muşcat din zid, am muşcat, cu dinţii mei, din cărămida de acolo.

22 decembrie 1989, la Cluj. Unii strigă: „Paşapoarte!“

Clujul trăia în delir. Desăvârşirea revoluţiei. Fuga dictatorului, la 22 decembrie. De cealaltă parte a baricadei, vinovaţii vor fi liberi, avansaţi şi în posturi de comandă. Cu gândul la libertate, la paşapoarte, strada uită pentru o clipă de morţi. În răgazul acesta de fericire şi de exaltare, unii cred că revoluţia s-a terminat, când, de

fapt, abia atunci ar fi trebuit să continue. În prim-planul vieţii politice, intră noii actori ai puterii.

17 decembrie 1989. Reprimare cu foc

Timişoara. La 16 decembrie, a început revolta. Noaptea, au avut loc arestări. A doua zi, s-a tras în demonstranţi.

Ziua de 17: Ordinul ministrului apărării naţionale, general Vasile Milea, transmis la Timişoara în 17 decembrie 1989

Ultima vizită de lucru a lui Nicolae Ceauşescu în Timişoara

Înregistrarea sonoră a teleconferinţei lui Nicolae Ceauşescu, din 17 decembrie 1989 (fragment): „Am zis cu câteva minute înainte tovarăşului Duma – care a sosit acum cu alţi generali la Timişoara – ordinul: Toate trupele trebuie imediat pregătite de război, de front. Se somează oricine nu se supune. Se socoteşte stare de necesitate şi se aplică legea. Începând de astăzi, toate unităţile Ministerului de Interne, Miliţia, trupele de Securitate, unităţile de grăniceri vor purta armament de luptă, inclusiv gloanţe."

Încă din seara zilei de 16 decembrie, patrule ale armatei au participat la acţiunile de stradă. Departe de a interveni pentru a-şi apăra propriile obiective militare, armata a fost târâtă în molestări şi în bătăi, în ridicări de persoane şi depunerea lor în arestul de garnizoană, în curăţări violente de străzi. Cauza: obedienţa nomenclaturii politice a Armatei Române faţă de regimul comunist şi faţă de liderul său, Nicolae Ceauşescu. Am subliniat nomenclatura politică din armată, deoarece şi în Garnizoana Timişoara au existat, în corpul ofiţerilor, cadre care au încercat să demonstreze ilegalitatea uzului de armă împotriva populaţiei unui oraş şi să se opună represiunii. Tragedia Timişoarei a început odată cu ordinul „Stare de alarmă! Stare de luptă!" pe care generalul Milea l-a dat în 17 decembrie, ora 14.55. Punctul 13 prevedea: „Demonstranţii să fie serios avertizaţi, şi apoi să se tragă la picioare."

Col. (r) Marin Teodorescu: Fiecare ofiţer, fiecare cadru militar avea câte un agent care-l anunţa în caz de alarmă sau de anumite evenimente importante, şi-l chema la unitate. În jurul orei 16, agentul a sunat la mine la apartament. I-am spus soţiei: „Ia vezi cine sună." „Soldatul, te caută soldatul." M-am dus la uşă şi am întrebat: „Ce e cu tine?" „Este alarmă." „Fii serios! Cum? Alarmă, duminica? Lasă-mă-n pace! Acum e duminică. Spune-i că nu m-ai găsit." Că puteai să faci şi treaba asta. Am crezut că e o treabă minoră. „Nu, tovarăşe maior, este o treabă foarte importantă. Trebuie să veniţi la unitate." Gata. M-am îmbrăcat şi am plecat la unitate. Când am ajuns la punctul de control, ofiţerul de serviciu pe punctul de control mi-a spus aşa: „Este alarmă de luptă reală «Radu cel Frumos»."

L. H. L.: Ştiaţi ce reprezintă „Radu cel Frumos"?

Col. (r) M. T.: Imediat. Când am auzit că este vorba de „Radu cel Frumos" – eu fiind unul dintre ofiţerii care lucrau la biroul organizare-mobilizare şi aveam acces la planurile de alarmă –, am simţit o strângere de inimă, frică, pentru că ştiam că acest semnal se

ordonă numai în două situaţii: prima situaţie, când o forţă armată străină atacă prin surprindere Republica Socialistă România, sau există un pericol iminent de atac. Şi am intrat în unitate, m-am dus la ofiţerul de serviciu şi am spus: „Ridicaţi armamentul individual şi documentele de la biroul organizare-mobilizare şi vă adunaţi în club.“ În momentul când ofiţerul de serviciu pe punctul de control mi-a spus că e vorba de alarmă de luptă reală, m-am gândit – vă spun ce am gândit în momentul ăla – că ne-a atacat Uniunea Sovietică. Deci asta era singura forţă armată care ne-ar fi putut pune nouă probleme din punct de vedere militar. Am luat armamentul şi muniţia, documentele de la organizare-mobilizare şi am mers în club. Acolo, ne-am întrebat unii pe alţii: „Ce se-ntâmplă?“ Nimeni nu ştia nimic. După un anumit timp, a venit comandantul şi, conform regulamentului statului-major, în campanie, în situaţie de alarmă, ne-a prezentat informarea privind motivul alarmei. Şi informarea a constat în următoarele idei principale. A zis aşa: „Republica Socialistă România a fost atacată prin surprindere de forţe armate ale Republicii Populare Ungare şi, probabil, şi ale Republicii Socialiste Federative Iugoslavia.“ A doua idee: „În paralel cu acest atac, huligani, agenturi, oameni fără căpătâi, derbedei cooperează cu invadatorul.“ Şi ultima idee pe care ne-a expus-o: că, paralel cu aceste activităţi – şi redau termenul folosit de dânsul –, „un popă a pus la cale o lovitură de stat“. Şi, cu asta, s-a terminat informarea. După ce s-a făcut această informare, un ofiţer s-a ridicat şi a pus următoarele întrebări lămuritoare. Prima întrebare: „Dacă Republica Socialistă România este atacată de o forţă armată străină, de ce nu se aplică planul de alarmă, care constă în ieşirea în punctele de alarmă, scoaterea muniţiei în întregime, a tehnicii de luptă, a armamentului, şi stăm în club?“ A doua întrebare: „Lovitura de stat pusă la cale de acest popă, la această lovitură de stat participă şi unităţile militare?“ Comandantul spune: „Nu, unităţile militare sunt împotriva acestei lovituri de stat şi acţionează de nota 10 plus.“ Ofiţerul care a pus întrebarea îi dă următoarea replică comandantului: „Tovarăşe comandant, pentru a da o lovitură de stat, trebuie două condiţii: unu, o forţă armată şi, doi, o lovitură de stat nu se poate da la Timişoara, când conducerea statului este la Bucureşti.“ Şi ofiţerul zice mai departe: „Atunci, dacă armata nu participă la această lovitură de stat şi este împotriva acestei lovituri de stat, preotul cu ce dă lovitura de stat? Cu cădelniţa?“ Chiar aşa a întrebat: „Cu cădelniţa?“

Există astăzi, ca document probatoriu, Jurnalul de luptă al Diviziei 18 din Garnizoana Timişoara, care descrie, oră cu oră, ce misiuni a îndeplinit armata pentru reprimarea inamicului, identificat atunci, în 17 decembrie, în coloanele de demonstranţi. Încă de la primele ore ale dimineţii, din ordinul ministrului apărării naţionale s-a organizat o demonstraţie de forţă, un marş triumfal al armatei prin Timişoara, un oraş răvăşit după o zi şi o noapte de represalii. Cu drapelul de luptă purtând numele marelui-voivod Mircea, circa două sute de militari de la Unitatea Militară 01185, în frunte cu

comandantul lor, maiorul Mihai Bulai, şi cu fanfara militară, pe care alt maior, Eugen Gheorghioiu, refuzase s-o conducă, mărşăluiesc între orele 10 şi 13, începând de la Piaţa Maria spre Catedrala Ortodoxă şi Operă. Li se alătură alţi trei sute de militari, de la alte trei unităţi militare. În loc să dezamorseze conflictul, parada militară îl reaprinde.

În tot oraşul, defilarea a fost întâmpinată cu apeluri: „Fără violenţă! Armata e cu noi!“ La intonarea cântecelor „Onor comandantului suprem“ şi „Ceauşescu – România“, mulţimea huiduie. Dintr-o maşină Aro militară, dar cu numere false de circulaţie, se trag focuri de avertisment. La ora 11, ministrul apărării naţionale ordonă marii unităţi mecanizate să intervină cu circa patru sute de militari, spre a bloca căile de acces spre comitetul judeţean de partid. Se ştie că, la ocuparea dispozitivelor de către unităţile militare, acestea au găsit aici forţe de Securitate şi de miliţie, multe îmbrăcate civil, precum şi alte trupe, specializate în gherila urbană. Toate podurile sunt ocupate. La ora 13.45, se ordonă ca unitatea de mecanizate 01185 să trimită spre Operă, Catedrala Ortodoxă, Piaţa Libertăţii tancuri de instrucţie şi de luptă. În jurul orei 16, sunt aduşi la spital primii împuşcaţi, copii împuşcaţi în cap.

Nicolae Ceauşescu, la teleconferinţa din 17 decembrie 1989: „Fără discuţii. Cer respectarea regulamentelor şi normelor de somaţie conform legilor, Constituţiei, că oricine atacă un ofiţer, un soldat trebuie să primească ripostă. Oricine intră într-un consiliu popular, într-un sediu de partid sau sparge un geam la un magazin trebuie să primească ripostă imediat. Nici un fel de justificare. Umanismul nu înseamnă pactizare sau capitulare în faţa duşmanilor. Umanismul înseamnă apărarea poporului, integrităţii ţării şi socialismului. De asemenea, toate unităţile militare sunt în stare de alarmă şi au, în această situaţie, şi armamentul de luptă, dotare de luptă. Înseamnă inclusiv muniţia. Nu pleacă nicăieri fără muniţie de luptă. Unităţile motorizate, toate, merg cu armamentul uşor de luptă din dotare. Oricine încearcă o manifestare, trebuie imediat somat, arestat – şi, pe urmă, stăm de vorbă să clarificăm. Fără nici un fel de discuţie. Dacă s-a înţeles, să-mi răspundă primul-secretar care îndeplineşte şi calitatea de comandant al judeţului şi tovarăşul Coman, dacă sunt prezenţi ofiţerii acolo.

— Să trăiţi, tovarăşe general Bălan, la aparat sunt cu tovarăşul Com*an. S-au luat măsuri pentru executarea ordinului pe care l-aţi dat dumneavoastră.*

— *Am întrebat dacă ofiţerii sunt în sală.*

— Vă raportez, tovarăşe Ceauşescu – Coman la aparat –, nu sunt în sală. Sunt la divizie şi organizăm ceea ce aţi ordonat dumneavoastră. A început să se tragă deja.“

Fotografii: Leontina şi Ioan Bânciu, familia lor cu trei copii

Ioan Bânciu (*vicepreşedinte al Asociaţiei „Memorialul Revoluţiei“*)**:** Era cam ora 12 şi am ajuns la Operă, unde era foarte multă lume, de fapt era lume şi în faţa Catedralei Ortodoxe, dar

acolo, la Operă, s-a auzit un grup care a început să strige din nou lozinci. Şi, împreună cu soţia şi copilul în braţe, m-am dus repede să văd ce se întâmplă acolo. N-am ezitat şi m-am alăturat acelui grup. Grupul care iniţiase lozincile era deja pornit înspre Podul Mihai Viteazul, cu direcţia Complexul Studenţesc. Eu am fost printre cei mai din spate, care strigau, şi ei, lozinci, luându-se după cei din faţă. Deci prima lozincă pe care am strigat-o alături de manifestanţii din 17, din Timişoara, a fost „Libertate! Libertate!“. Alte lozinci care s-au strigat în acel timp au fost „Jos Ceauşescu!“, „Jos dictatorul!“, „Vrem mâncare la copii!“, „Români, români, veniţi cu noi!“ Deci: „Români, veniţi cu noi!“, „Şi voi sunteţi români!“, „Români, veniţi cu noi!“. Vreau să vă spun că, un moment înainte de a ajunge chiar în faţa coloanei, copilul meu, care era pe umerii mei, a strigat, şi el, în grupul din spate, unde se striga mai slab, a strigat, şi el: „Libertate! Libertate!“, cu vocea lui de doi ani şi jumătate şi, după ce a strigat aceste lozinci, doi bătrânei care erau pe trotuar au venit la mine şi m-au rugat să-l dau jos pe copil de pe umeri. Şi am zis: „De ce?“ „Daţi-l jos, că vrem să-l pupăm.“ „Păi de ce?“ „Păi l-am auzit cum strigă «Libertate!»“ Şi, cu lacrimi în ochi, acei bătrânei, soţ-soţie, l-au pupat pe copil. Atunci, soţia m-a ajuns din urmă şi i-am dat ei copilul, iar eu am înaintat, să ajung în grupul din faţă. Şi am ajuns în grupul din faţă, iar acolo am intrat între cei care iniţiau lozincile şi strigau cel mai tare şi după care se luau şi cei din spate. Dar şi în spate erau iniţiatori, deoarece grupul de manifestanţi era foarte mare, de la zece la cincisprezece mii de manifestanţi, care înaintau spre Complexul Studenţesc.

L. H. L.: Se ştia de arestările de noapte?

I. B.: Unii ştiau, alţii nu. Eu nu ştiam, dar eu eram printre cei care aşteptau momentul respectiv, fiindcă auzisem de la „Europa Liberă“, BBC şi posturi de televiziune străine că, în jurul nostru, deja s-a întâmplat ceva. Acolo, nu era îngrădirea care era la noi, şi ei nu aveau un Ceauşescu care trebuia dat jos. Deci abia aşteptam momentul ca Ceauşescu să fie dat jos din fruntea ţării. Vă spun că am strigat „Jos Ceauşescu!“ mai tare ca „Jos comunismul!“. S-a strigat şi „Jos comunismul!“. La complex, m-am întâlnit din nou cu soţia şi am rugat-o să se ducă acasă, să-i dea mâncare copilului, că eu plec în continuare cu coloana. De la complex, coloana s-a îndreptat spre consiliul judeţean, locul unde se găseau autorităţile de atunci.

L. H. L.: De ce a fost atât de important momentul consiliului judeţean în istoria zilei de 17?

I. B.: Momentul consiliului judeţean a fost foarte important, deoarece acolo era ţinta tuturor coloanelor care se formau în Timişoara. Deci asta a fost una dintre coloane. Coloane pot să vă spun că au fost cu zecile, deci vreo cincizeci de coloane au colindat Timişoara. Simbolul puterii era acolo şi se dorea ca cei care reprezintă puterea atunci să audă lozincile care se strigă în stradă.

L. H. L.: Ce observaţi pe margine? Armată? Ce exista lângă dumneavoastră, în faţa dumneavoastră?

I. B.: Vă spun că eu am fost de dimineaţă pe stradă şi, până la ora amiezii, nu s-au strigat lozincile care toată noaptea au fost strigate pe străzi şi printre blocuri, din motiv că pe stradă era verde de soldaţi, deci era foarte multă armată, poliţie. Tot ce exista ca forţe de ordine din Timişoara şi din afara Timişoarei a fost adus aici. Pot zice că nu s-a manifestat violent în timpul zilei, populaţia s-a abţinut, îi era frică oarecum. Mai ales după-masă au început să tragă cu armele, numai că aveau gloanţe oarbe. Iar când manifestanţii se îndreptau spre grupul de soldaţi care încercau să oprească coloanele, soldaţii, în ultimul moment, se dădeau la o parte şi lăsau coloana să treacă, fiindcă n-au avut ordin să tragă sau nu aveau cum să oprească coloana respectivă.

Col. Constantin Grecu (*comandant al Centrului de Instruire a Grănicerilor; în anul 1989, era maior, comandant al Batalionului 71 Instrucţie*): La ora 8, am fost treziţi. Ni s-a spus: urgent două sute patruzeci de militari, cinci camioane, opt ofiţeri, armamentul din dotare, cartuşe de manevră. Am primit următorul ordin: „Vă deplasaţi la Catedrală, între colţul dinspre Catedrală al Primăriei Timişoara, colţul Cinematografului «Capitol», blocaţi strada. Acolo, veţi găsi şi alte subunităţi, de la alte unităţi, şi nu permiteţi accesul către Prefectură. Aveţi de păzit Primăria, reprezintă obiectiv militar, nimeni nu are voie să pătrundă în Primărie.“ În jurul orei 2 după-amiază, a apărut un grup de aproximativ o sută-două sute de persoane civile dinspre Complexul Studenţesc şi s-a oprit la aproximativ treizeci-patruzeci de metri de dispozitivul nostru, dar nu erau cu faţa către noi. Veneau dinspre complex, erau dezorientaţi, nu ştiau dacă să meargă către Operă, înainte, ori să meargă la Tőkés, spre stânga. S-au aşezat acolo. Strigau lozinci. „Doina Cornea!“ ţin minte că strigau atunci, „Jos Ceauşescu!“, lozincile despre care s-a scris atâţia ani în presă. Paşnic, repet, neînarmaţi, nu aveau nimic în mână, absolut nimic, nici măcar o umbrelă, că era timpul extrem de călduros şi frumos. Ştiţi că a fost o iarnă extrem de uşoară.

Ioan Bânciu: Coloana de manifestanţi, care era foarte masivă, a strigat: „Armata e cu noi!“, „Soldaţi, soldaţi, pe cine apăraţi?“, „Fără violenţă! Fără violenţă!“ şi se înainta foarte încet. Totuşi, în ultimă instanţă, când au văzut că noi ne apropiem prea mult de consiliul judeţean, au dat ordin să se arunce cu apă asupra noastră. Şi atunci, în momentul respectiv, când s-a aruncat cu apă asupra noastră, tinerii s-au desfăşurat şi au luat-o pe alături – bulevardul este foarte larg –, au luat-o pe alături, au înconjurat aceste tunuri cu apă şi i-au făcut pe cei care erau acolo să se retragă. Soldaţii au luat-o la fugă în spate, iar taburile respective au fost cucerite pur şi simplu. S-a rupt totul de pe ele, iar cei care le conduceau au fost scoşi din taburi şi li s-a dat drumul, iar cauciucurile de la maşinile de pompieri au fost sparte unul câte unul – se auzeau bubuiturile – şi li s-a dat foc. Iar în faza următoare, s-a cucerit consiliul judeţean, spărgându-se geamurile de la parter şi manifestanţii intrând pe geamuri. Primii care au intrat au fost cei tineri. Am văzut că tineri

între doisprezece şi douăzeci şi cinci de ani au fost cei mai curajoşi. Care s-au urcat pe tunurile de apă, care au intrat pe geamuri. Iar cei care au intrat pe geamuri au deschis uşa principală, şi atunci s-a intrat masiv în consiliul judeţean. În momentul următor, a ieşit o tânără la balconul consiliului judeţean cu un drapel găurit şi a strigat „Victorie! Victorie!“, după care toată lumea care era în stradă, vreo douăzeci de mii de manifestanţi, au strigat „Victorie! Victorie!“. În momentul următor, s-au aruncat toate cărţile găsite în prefectură, fotolii, tablouri d-ale lui Ceauşescu şi Elena. Erau aruncate şi călcate în picioare şi sfârtecate de manifestanţi. Au fost cam zece-cincisprezece minute de euforie, de bucurie, de victorie. După care, forţele de ordine din oraş s-au regrupat şi au înaintat de pe toate străzile laterale consiliului judeţean, înconjurând manifestanţii. Şi atunci, s-a cedat. Într-o parte, li s-a făcut loc ca să fugă – şi au fugit –, şi consiliul judeţean a fost recucerit de forţele de ordine.

Col. Constantin Grecu: Ne-au adus, dar mult mai târziu, a venit o maşină peste vreo două ore şi ne-a adus patru ziduri de muniţie, deci asta a ajuns undeva la vreo douăzeci de militari. Dar să nu sar de la una la alta. Deci în jur de ora 17, a fost prima încercare de pătrundere a dispozitivului. Am încercat să-i opresc, să le spun să nu treacă, că militarii sunt înarmaţi şi putem face uz de armă, nu s-a înţeles, tot s-au apropiat. Când erau la doisprezece-cincisprezece metri de noi, arma în sus, am ordonat: „Foc!“ Şi militarii au deschis toţi foc. Eu doar un foc am spus, dar militarii au tras toate cartuşele. S-a făcut fum, zgomot, gălăgie, lumea la fereastră şi s-au retras. Şi asta a fost şansa mea. Eu nu vreau să acuz pe nimeni şi nici să mă disculp pe mine, dar a fost şansă. Nu ştiu ce era, dacă nu erau gloanţe de manevră. În mod cert, n-ar fi deschis focul în plin, dar ceva se întâmpla poate mai rău. Deci ei s-au retras tot în drum, dar la treizeci-patruzeci de metri de mine, şi n-au mai încercat să pătrundă către dispozitivul nostru. Între timp, a mai venit încă o unitate, şi încă o unitate şi, la un moment dat, eram dispozitive – deci aţi văzut cât e străduţa aia, cât e primăria de lungă –, eram militari din şapte unităţi, inclusiv gărzi patriotice. Atunci, m-am dus la domnul primar şi i-am spus: „Domnule primar, ceea ce se-ntâmplă aici nu e bine. Vă rog să lăsaţi un singur şef şi o singură unitate. Eu sunt gata să rămân, dacă e nevoie. Deci nu mi-e frică de nici o răspundere şi-mi asum răspunderea. Dar ce este acolo, nu mai ştie cine cu cine luptă, cine împotriva cui. În afara dispozitivului meu, chiar la intrarea în primărie şi la „Capitol“, erau două transportoare blindate. În afara transportoarelor blindate, dispozitivele erau unităţile de la Buziaş, în afara dispozitivului ăsta cu faţa, invers către parc, dispozitiv militar de la mine, în faţă jandarmi. De jur împrejurul primăriei, pe geam şi în faţă era Securitatea, pe treptele „Capitolului“ era un pluton de gărzi patriotice înarmate. Aici se poate întâmpla o nenorocire şi cu ăia din faţă, dar şi cu militarii.“ „Nu, lasă, sunt ordine să ne vedem de treabă!“ Deci ăsta a fost momentul cel mai greu. Am reuşit, până la

urmă, să lămuresc, să trimită gărzile de acolo, că nici n-aveam încredere, puteau să ne împuşte pe noi, să împuşte civilii ş.a.m.d. Deci astea au fost evenimentele până în jur de ora 18.

Ioan Bânciu: Am văzut un bărbat cam de treizeci şi cinci-patruzeci de ani, care a căzut pe treptele consiliului judeţean cu sânge pe el, probabil împuns cu o baionetă de soldaţi. Dacă noi, de la Asociaţia „17 Decembrie“ şi, ulterior, „Memorialul Revoluţiei“, nu avem nici un rănit şi nici un mort înregistrat pe treptele prefecturii, cine este acel bărbat şi unde a dispărut? Şi aş mai pune întrebarea cine este acea tânără, în jur de douăzeci de ani, care a ieşit prima cu drapelul găurit în balconul prefecturii, deci pe data de 17, la cucerirea prefecturii, şi a strigat: „Victorie! Victorie!“ Cine este acea tânără, deoarece, timp de zece ani, nu s-a găsit nici o tânără care să spună că ea e revoluţionara care a fost acolo. După consiliul judeţean, m-am întors acasă şi am găsit-o pe soţie curăţând cartofi, pentru a face o mâncare de cartofi. Şi, în momentul ăla, a sosit un coleg de serviciu la mine şi a zis: „Bânciule, hai să-ţi povestesc ce se-ntâmplă în oraş!“ „Păi povesteşte-mi.“ Şi a început să povestească ceea ce văzusem şi eu. I-am zis: „Povesteşti exact ceea ce am văzut şi eu.“ Era şi el bucuros. După care m-a chemat să mă duc cu el în oraş. I-am zis că nu, că o să merg împreună cu soţia după ce mâncăm împreună cu copiii. El a plecat acasă, iar eu am rămas cu soţia. Atâta eram însă de neliniştit, şi nici poftă de mâncare n-aveam, că am lăsat cartofii curăţaţi în oală, în apă, şi nu i-am pus la fiert ca să facem mâncare. Nu mai ştiu acum nici ce-am mâncat noi, nici ce-au mâncat copiii, dar eu mi-am luat soţia fără cei trei copii, care erau acasă. Pe cel mic l-am lăsat cu fetele şi am plecat din nou în oraş, ca să vedem ce se-ntâmplă acolo. Şi soţia iniţial a vrut să mă oprească, a zis: „Nu, uite, trebuie să rămânem acasă, că nici n-am mâncat.“ Şi, văzând că eu nu mai pot să stau acasă şi că vreau să plec singur, a zis: „Vin şi eu cu tine.“ Şi aşa s-a întâmplat că a venit şi ea cu mine şi am plecat, lăsând acei cartofi acolo nefierţi.

L. H. L.: Din ce familie proveniţi? Ce au fost părinţii dumneavoastră?

Col. Constantin Grecu: Părinţii mei au fost, tatăl, miner, mama, casnică.

L. H. L.: V-am pus această întrebare, pentru că, de curând, am citit într-o revistă militară că, în 1989, compoziţia socială a armatei era aproape jumătate, patruzeci şi opt la sută a cadrelor active, a ofiţerilor provenită din zona muncitorească, deci erau copii de muncitori.

Col. C. G.: Aşa este. Poate chiar mai mult. De la început vreau să precizez că sunt militar de la cincisprezce ani şi am executat ordinele aşa cum mi s-au dat, dar tot regulamentele prevăd că, în situaţii de luptă, chiar în situaţie de război, se face cu cât mai puţine pierderi umane, şi de la inamic, şi de la tine, şi cu cât mai puţin consum de resurse. Scopul este să-l învingi, nu să-l omori, nu să-l nimiceşti. Deci asta am avut în cap când am plecat în această

misiune. Nu mi-a fost totuna. Era o situaţie cu care nu mă întâlnisem. Mai ştiam din surse că şi la noi urma să se întâmple ce se întâmpla şi la ceilalţi. Deci era o dilemă: a executa ordinele şi a te comporta de aşa natură, încât, peste o zi, două, trei, o lună, cât ar fi durat evenimentele, să poţi să stai drept în faţa celor cu care intri în contact.

Înregistrarea sonoră a teleconferinţei din 17 decembrie 1989 (fragment):

Nicolae Ceauşescu: *Într-o oră, trebuie restabilită complet liniştea în Timişoara. Vă rog, chemaţi-i şi daţi-le ordin! Şi, când vin, îmi daţi şi mie să vorbesc cu ei la telefon. Nu se poate una ca asta! S-a înţeles?*

Ion Coman: *Vă raportez, tovarăşe Ceauşescu, capul a trei coloane intră acum în Timişoara, am trimis aceşti ofiţeri acolo, pentru a le întâmpina şi dirija în centrul oraşului. Raportez încă o dată: am ordonat să se tragă foc.*

N. C.: *Comandantul diviziei din Timişoara unde e? Tovarăşe Coman, comandantul diviziei de Timişoara unde e?*

I. C.: *Raportez, comandantul diviziei este la divizie, tovarăşe Ceauşescu.*

N. C.: *Să vină împreună cu voi, să fie la locul de comandă. Şi locul de comandă este comitetul judeţean al partidului. Ăsta e punctul de comandă.*

I. C.: *Am înţeles, tovarăşe secretar general!*

N. C.: *Coman, generalii care au venit din Bucureşti, şeful statului-major, ministrul adjunct şi ceilalţi, unde sunt?*

I. C.: *Vă raportez că acum am vorbit cu ei, pentru a merge la divizie, să vedem cele trei coloane. După aceea, i-am chemat aici pe şeful Securităţii, pe şeful miliţiei, care stă lângă mine, şi organizăm aşa cum aţi ordonat.*

N. C.: *Te rog să acţionezi în numele meu şi preiei comanda şi-mi raportezi din cincisprezece în cincisprezece minute cum se soluţionează problemele. Pe toţi să-i chemi, să le dai ordin să execute.“*

Ioan Bânciu: Am ajuns la Catedrală, unde se făceau rugăciuni pe trepte şi se strigau lozinci, printre care şi „Există Dumnezeu!“. Această lozincă – „Există Dumnezeu“ – i-a plăcut soţiei cel mai tare. Am auzit-o cum strigă, şi ea, împreună cu ei: „Există Dumnezeu!“ Aşa s-a format din nou un grup foarte mare de manifestanţi, care a luat-o spre Complexul Studenţesc, de data asta peste Podul Mihai Viteazul, pe bulevardul Pârvan, strada Cluj, până în complex. În acel moment deja se însera. Am început să fim urmăriţi de un elicopter, care, pe tot traseul pe care s-a deplasat această coloană, s-a deplasat deasupra noastră, probabil pentru intimidare, sau pentru filmări, sau nu ştiu pentru ce. Din Complexul Studenţesc, ne-am îndreptat, prin Trubadur, pe strada Ofcea, din nou înspre consiliul judeţean sau poliţia municipiului Timişoara. Grupul care era în faţă fiind foarte mare şi conducătorii fiind acum mai mulţi, unii voiau să plece la consiliul judeţean, ceilalţi voiau să

plece la poliţia municipiului Timişoara, unde erau arestaţii. Am spus că plecam acolo, să eliberăm arestaţii. Aşa mare încredere aveam în noi, fiindcă eram mulţi şi fiindcă forţele de ordine se dădeau totdeauna deoparte. Credeam că putem merge să eliberăm arestaţii de la poliţie. Şi, împreună cu soţia, braţ la braţ, am mers pe tot acest traseu şi am strigat lozinci. Am ajuns pe strada Pestalozzi, colţ cu Pârvan, unde se formează o stradă, pe partea dreptă e Parcul Poporului, pe partea stângă e Canalul Bega. E o stradă fără locuinţe şi fără instituţii, pe care trebuia să ne deplasăm, pentru a ajunge la Podul Decebal şi, pe urmă, la poliţie. În momentul când am ajuns la acea intersecţie, s-au stins toate luminile din zonă, deci am fost nevoiţi să înaintăm pe întuneric. Forţele de ordine au făcut acest lucru, ca să nu se vadă ce se întâmplă în continuare. S-a intrat foarte masiv, să zicem zece mii de manifestanţi, pe acea stradă înspre Podul Decebal, strigând lozinci şi, de pe Podul Decebal, am fost aşteptaţi de forţe militare, soldaţi cu arme îndreptate înspre noi. Un tanc, care, înainte de a ajunge să se confrunte cu ei, de data asta nu s-a dat la o parte, ci a tras, fără somaţie, în plin. În momentul ăla, nu-mi dădeam seama ce se întâmplă, deoarece împuşcături erau în tot oraşul. Deasupra, fiind noapte, se vedeau trasoarele, cum colindă gloanţele, cum se intersectează trasoarele prin aer. Nu mi-am dat seama că trag de-adevărat, ci credeam că trag cu gloanţe oarbe, până când toţi cei care erau în faţă, să zicem zece rânduri de manifestanţi, care mergeau de data asta braţ la braţ, au căzut toţi. Şi atunci am văzut că ies scântei din stâlpii de beton care erau lateral şi din caldarâm şi am zis că trag cu gloanţe de luptă. Şi, în momentul ăla, am luat-o pe soţie şi m-am îndreptat spre acel gard. În momentul în care am vrut să ne lipim de gard, soţia a căzut, împuşcată din spate. Deci au împuşcat-o din spate, şi glonţul a trecut prin inimă. Dar spatele ei nu era îndreptat spre Podul Decebal, de unde trăgeau cei care erau, ci era îndreptat spre Canalul Bega, unde erau ascunşi alţi puşcaşi, care, cred, nu erau numai soldaţi, ci erau şi de alte genuri de forţe de ordine, tip Securitate, poliţie. Deci de peste Canalul Bega s-a tras în soţia mea şi în grupul acela masiv de manifestanţi, după cum s-a tras şi de pe Podul Decebal. Acolo, au căzut foarte mulţi. Noi ştim numai de cinci morţi la Podul Decebal şi treizeci şi şapte de răniţi, dar părerea mea e că au fost mult mai mulţi, deoarece aceia care au avut pe cineva lângă ei, cum a fost soţia de m-a avut pe mine, şi-au luat mortul sau rănitul şi l-au dus la Spitalul Judeţean sau în altă parte. Iar cei care n-au avut pe nimeni au rămas acolo, morţi. Am avut declaraţii la asociaţie că o maşină militară s-a îndreptat, după câteva minute – când manifestanţii au fugit în spate, înapoi, şi morţii au rămas pe jos –, s-au îndreptat acolo şi au încărcat cadavrele.

Rezoluţia nr. 3452 a Adunării Generale a O.N.U. „Codul de conduită pentru responsabilii cu aplicarea legilor“ (document semnat şi de R. S. România) (fragment):

Art. 3: Aceşti responsabili nu pot aplica, incita sau tolera un act de tortură sau orice altă pedeapsă sau tratament crud, inuman sau

*degradant şi nici **nu pot invoca ordinul superior** (subl. L. H. L.) sau existenţa unor împrejurări excepţionale cum sunt:*

– starea de război;

– ameninţarea unui război;

– ameninţarea contra securităţii naţionale;

– instabilitate politică internă sau orice altă stare excepţionalăpentru a justifica tortura sau alte tratamente inumane şi represive.

Podul Decebal, locul unde a fost împuşcată Leontina Bânciu

L. H. L.: De-a lungul acestor tratative cu demonstranţii nu s-a pus vreo clipă problema din partea dumneavoastră să treceţi de partea cealaltă a baricadei?

Col. Constantin Grecu: Nu. Din păcate, nu. Mie mi-ar fi uşor să spun că „da“, pentru că eu am acţionat cum am acţionat. Dar eu, personal, nu m-am gândit niciodată, şi restul ştiţi cum a fost. Şi fac precizarea că în tot oraşul ăsta sunt unii care zic: „Stai, măi, că tu te dai grande, că la tine n-a tras nimeni.“ Nu domnule, unitatea noastră n-a tras. Asta e pentru stabilirea adevărului, nu pentru a cădea alţii vinovaţi. Dar să nu mai fie circul ăsta de zece ani. Se ştia precis cine e vinovat. Pe cine legăm: pe Ceauşescu? Pe Milea? Pe comandantul de unitate? Şi nu mai era circul de zece ani: „Cine a tras în noi până în 22?“, „Cine a tras în noi în 18–22?“ De aia am cerut stabilirea adevărului cu mişcarea de atunci. Nu pentru a pune să-l lege pe cineva sau să-i facă rău. Deci nici gând că am vrut să trecem de partea demonstranţilor. Nu. Misiunea mea a fost să apăr asta. Şi eu mi-am îndeplinit misiunea. Deci, la Primărie, n-a fost spart nici un geam, n-a intrat nimeni. Cu toate instrucţiunile clare, Poliţia a luat foc, Securitatea a luat foc, Corpul de armată a luat foc. Până şi unităţile au luat foc. Au pierdut muniţie, au tras tone de cartuşe. La mine, n-a tras nici un subordonat nici un cartuş. Nici în sus, nici în jos.

L. H. L.: Ce v-a adus poziţia asta după 1989?

Col. C. G.: Ce mi-a adus? M-au trecut în rezervă în 1990. M-au dat afară, pentru abateri grave. Eu n-am avut abateri niciodată. E dosarul unde se poate vedea. V-am povestit eu, cu dialog social. M-am dus la ordin, nu din proprie iniţiativă. N-am făcut nimic, decât la ordin.

L. H. L.: Cât timp aţi stat în rezervă?

Col. C. G.: Şapte ani.

L. H. L.: Cu ce salariu?

Col. C. G.: 30.000. Şi o fermă. M-am dus la ziar, la *Timişoara*. Ăştia mi-au întins o mână. Mi-au pus şi întrebarea: de ce la ziarul *Timişoara*? Pentru că ei mi-au dat. Îl cunoşteam pe Vasile Popovici, mi-a fost militar, îl cunoşteam pe Mircea Mihăieş, mi-a fost militar, îl cunoşteam pe Şerban. Şi le-am spus: „Daţi-mi şi mie o pâine, că mor de foame.“ Şi m-am dus şofer, din colonel, comandant de unitate, şase luni de zile şofer la ziarul *Timişoara*, cu Crăciun, cu Monoran, cu toată trupa lor.

L. H. L.: Iar cei care au tras au fost făcuţi generali.

Col. C. G.: Eu nu spun că au fost făcuţi generali, dar se ştie ce s-a-ntâmplat.

Iată câteva dintre avansările de după decembrie 1989:

— Locotenent-colonel Constantin Zeca, comandantul Diviziei Mecanizate, din ordinul căruia s-a tras în Piaţa Libertăţii, la 17 decembrie 1989, ora 15.30. În prezent, general de brigadă, comandantul Garnizoanei Constanţa;

— Maior Vasile Paul, comandant al unităţii militare din Lugoj, care a condus represiunea în Calea Girocului. În prezent, general de brigadă în Statul-Major General;

— Constantin Rogin, ofiţer în Statul-Major al Diviziei Mecanizate, a coordonat acţiunea de reprimare din Calea Girocului. În prezent, colonel, comandant al Brigăzii Mecanizate.

O situaţie după zece ani de la revoluţie

Ioan Bânciu: Despre morţii din Timişoara – sunt un număr oficial cunoscut –, părerea mea e că sunt mult mai mulţi, şi nu se ştie unde sunt şi cine sunt. Am avut în Timişoara evenimente precum incendiile de la Freidorf, unde s-au ars cadavre, precum trenul morţii, deci un vagon încărcat cu morţi care s-a plimbat prin ţară şi, în ianuarie nu ştiu cât, a fost descoperit în Gara de Est. Armata a făcut ordine, n-a lăsat pe nimeni să se apropie acolo şi nu se ştie nimic despre aceste declaraţii.

La 15 ianuarie 1990, la Cimitirul Eroilor din Timişoara, a fost descoperită o nouă groapă comună, în care se aflau unsprezece morţi, identificaţi în aceeaşi zi de familiile lor.

Ioan Bânciu: Din cauza asta, noi, cei care am fost victime, timp de zece ani am suferit şi am cerut tot timpul adevărul şi vechilor guvernanţi, şi actualilor guvernanţi.

L. H. L.: Ce a urmat după Podul Decebal? Ce aţi făcut cu soţia în clipa aceea?

I. B.: În momentul respectiv, am rămas deasupra ei şi am încercat s-o ajut, crezând că o pot salva. Am scos maioul de pe mine, l-am rupt şi i-am căutat rana. I-am găsit-o în spate, am pansat-o, dar, văzând că nu mai vorbeşte nimic, am zis că cel mai bine e s-o iau să o duc la spital, dar nu aveam cu cine. În vacarmul, în ţipetele care era acolo, nu avea cine să mă ajute. Soţia era înaltă cât mine, nu puteam s-o iau singur. Noroc că, după ce au încetat să tragă, tinerii mai curajoşi au venit să-i ajute pe cei răniţi. Pe unul dintre tineri, l-am rugat şi mi s-a alăturat. Am luat-o pe soţie la intersecţia Pârvan cu Pestalozzi. Acolo, la intersecţie, manifestanţii opreau maşinile care circulau prin zonă şi le obligau să încarce răniţi şi morţi, să-i ducă la spital. Aşa a fost oprită o maşină, iar, în acea maşină, s-au urcat, în spate, trei răniţi, şi, în faţă, chiar lângă şofer, m-am urcat eu, şi, în braţele mele, soţia, care încă era caldă şi credeam că mai trăieşte.

Spitalul Judeţean din Timişoara

Ioan Bânciu: Şi am ajuns la Spitalul Judeţean. Acolo, ştiţi ce era: soseau răniţi din toată Timişoara. La ambulanţă, pe toate

scaunele, pe jos, peste tot, erau răniţi, morţi. Am rugat şi eu un medic şi asistente – medicii prezenţi şi asistentele de la Spitalul Judeţean încercau să-şi facă datoria –, i-am rugat să mă ajute. Au încercat s-o ajute, dar mi-au spus să nu se mai poate face nimic, că a decedat. Am rămas atunci deasupra ei, căci medicii au plecat mai departe, la alţi răniţi, care mai trăiau. Pe urmă, am rugat alt medic, care a venit s-o ajute. Şi medicul respectiv, şi asistentele mi-au spus acelaşi lucru: că e în zadar. Două asistente m-au întrebat dacă am copii. Am spus că am copii. Abia atunci mi-am adus aminte că am copii. Au spus că cel mai bun lucru este s-o las acolo şi să mă duc să văd ce se întâmplă cu ei. Şi atunci, m-am uitat ultima dată la ea, m-am îndreptat spre casă şi am lăsat-o la Spitalul Judeţean. Grupul acela de morţi şi cei care au fost aduşi ulterior au fost puşi grămadă, unul peste altul, şi ştiţi şi dumneavoastră ce s-a întâmplat acolo, au fost arşi la Crematoriul „Cenuşa“.

Înregistrarea sonoră a teleconferinţei din 17 decembrie 1989 (fragment):

Nicolae Ceauşescu: *Este o adevărată lovitură de stat aşa-zis paşnică, antisocialistă, şi trebuie privită ca atare. Am stabilit să nu mai primim, în perioada următoare, turişti străini şi să nu mai aibă loc nici aşa-zisul mic trafic de frontieră. Îl suspendăm. Nu avem timp de micul trafic de frontieră. Fiecare să se ocupe de problemele lor, nu de micul trafic. Nu trebuie să admitem. Oricine, şi străini, şi din ţară, care sunt prinşi trebuie loviţi fără cruţare. Nici un fel de justificare. Mai întreb încă o dată dacă aveţi ceva de întrebat sau de spus. Nu. Atunci, tovarăşi, cu aceasta am încheiat teleconferinţa şi, vă rog, treceţi imediat la măsuri ferme cu ce am spus.*

Ioan Bânciu: M-am dus acasă. Când am ajuns, copiii mei erau deja printre revoluţionarii din Calea Giroculuі, unde tocmai era momentul tancurilor blocate. În faţa blocului meu, erau blocate de către manifestanţi şapte tancuri, iar cei care le-au condus acolo au fost respinşi şi obligaţi să plece spre unităţile lor militare, iar acele tancuri au fost sechestrate de revoluţionari. Printre acei revoluţionari, erau şi copiii mei, care aveau doisprezece, treisprezece şi doi ani şi jumătate. Dacă nu ajungeam acasă, la o jumătate de oră după aceea forţele de ordine au venit în Calea Giroculuі şi au tras în tot ce s-a găsit pe stradă, în blocuri, pentru a recuceri tancurile şi pentru a face ordine în oraş. Eu, cum eram necăjit, normal că mi-am luat copiii şi am intrat cu ei în bloc. Şi au venit nişte vecini la mine, dar m-au lăsat în pace, după care m-am dus la un verişor de-al meu, ca să spun ce s-a întâmplat. Am lăsat copiii dormind şi m-am dus în Calea Şagului, la un verişor, ca să spun la cineva necazul meu. Am revenit în aceeaşi noapte acasă, la copii. Toată noaptea aceea n-am dormit şi am auzit ce se întâmplă pe stradă. În Calea Giroculuі s-a luptat pur şi simplu populaţia cu armata până în jurul orei 1.30. Tot timpul s-a tras şi tot timpul s-a strigat. Nu s-au mai strigat lozinci. Se striga: „Criminalilor!“ şi lucruri asemănătoare. După care a venit o ploaie cu tunete şi fulgere. Şi acea ploaie a spălat tot sângele martirilor căzuţi în 17

decembrie. Nu numai eu, dar nici o familie dintre cele care-şi căutau morţii n-au fost lăsate să intre în Spitalul Judeţean. Asta a fost în data de 18, în data de 19, în data de 20, în data de 21 chiar. Până în 21 seara, n-am fost lăsat. Cred că în 21 seara am fost prima dată lăsaţi să intrăm în Spitalul Judeţean, să căutăm morţii. Dar degeaba am intrat, că morţii noştri nu mai erau în spital. Erau printre cei furaţi şi duşi la Crematoriul „Cenuşa“.

La Timişoara, deşi există probe şi martori, sunt instituţii şi persoane care încă nu şi-au elucidat rolul avut în Revoluţia din decembrie. La Timişoara, albul n-a fost nici măcar separat de negru. La Timişoara, luptătorul rămas să crească trei copii minori, mereu singur şi îndoliat, vinde la o tarabă, ca să-şi poată asigura existenţa. La Timişoara, n-am văzut revoluţionari bogaţi şi fericiţi.

S-au folosit date şi documente din Arhiva Asociaţiei „Memorialul Revoluţiei de la Timişoara“.

Calea Giroculuі, Calea Martirilor

Timişoara, decembrie 1989: „Dreptate, ochii plânşi cer să te vadă!“

Arhivă: Revoluţia la Timişoara

„Între 16 şi 20 decembrie 1989, populaţia Timişoarei a purtat, de una singură, un înverşunat război cu unul dintre cele mai odioase sisteme represive din lume. A fost o încleştare cumplită, pe care noi, timişorenii, o cunoaştem la adevăratele ei proporţii.“ Aşa începe Proclamaţia de la Timişoara, „Proclamaţia lui George Şerban“, cel care a pus în cuvinte voinţa celor care îşi riscaseră viaţa în stradă. De o parte populaţia neînarmată, de cealaltă parte Securitatea, miliţia, armata şi trupele zeloase de activişti ai partidului. Toate metodele şi mijloacele de reprimare s-au dovedit neputincioase în faţa dorinţei de libertate a timişorenilor şi hotărârii lor de a învinge. Nici arestările, nici molestările, nici chiar asasinatele în masă nu i-au putut opri. Fiecare glonţ a adus pe baricadele revoluţiei o sută de luptători.

Mihaela Şuteu-Ferkel (*la monumentul „Erou-martir“ din Calea Giroculuі*): La data de 17 decembrie, ne-am aflat cu soţul meu, la ora 6-6.30, lângă Calea Giroculuі. Venind în locul acesta, erau şase tancuri postate. Soţul meu a venit în partea aceasta, unde mă aflu eu, şi, în acel moment, a apărut tabul care era postat acolo. Pe tab nu erau soldaţi, căci soldaţii nu sunt în vârstă şi cu mustaţă. De pe acest tab s-a tras. Primul dintre cele…

L. H. L.: Câte persoane erau pe tab?

M. Ş.-F: Cinci.

L. H. L.: Îmbrăcate în uniformă militară.

M. Ş.-F: Îmbrăcate în uniformă militară.

L. H. L.: Cu grade?

M. Ş.-F: Probabil că aveau şi grade, dar eu nu le-am remarcat. Eram înspăimântată de cele ce s-au întâmplat. Şi, în acel moment, de pe tab au început să tragă. Primul dintre cei care au fost împuşcaţi a fost Dumitru Jugănaru. După care a urmat soţul meu. În acea învălmăşeală, am reuşit să-l luăm pe soţ de aici, din locul acesta, unde era căzut, şi l-am dus în blocul acesta, unde i s-a dat primul ajutor. După care, am solicitat o salvare de la Spitalul Judeţean, dar n-am reuşit să obţinem, fiindcă se trăgea şi în oraş, şi salvările erau toate ocupate.

L. H. L.: Doamnă Ferkel, spuneţi-ne încă o dată tabloul acestei străzi: deci unde era populaţie, unde era armată?

M. Ş.-F: Da. Populaţia era în partea aceea şi în partea aceasta. După viaduct, era foarte multă lume şi tineret care cânta „Deşteaptă-te, române!“ şi striga: „Fraţilor, nu trageţi în noi!“ După aceea, lumea, văzând că se apropie tabul şi că se trage de pe tab, a venit în partea aceasta, unde mă aflu şi eu, şi au urmat cele ce au urmat, au urmat împuşcăturile.

L. H. L.: Spuneţi-ne, armată, în afară de tab, mai era altă armată aici?

M. Ş.-F: Nu. Numai cei care se aflau pe tab, fiindcă, în momentul în care au venit tancurile, soldaţii de pe tancuri au trebuit să coboare, deoarece lumea era agitată şi au cerut să coboare. Ceilalţi toţi au plecat. Aici au rămas doar tabul şi cu cei care se aflau pe tab. Nimeni nu mai era, doar populaţia îngrămădită aici. Se striga: „Nu trageţi în noi, fraţilor, suntem fraţii voştri, suntem copiii, părinţii voştri, ai unora dintre voi!“

L. H. L.: Vreau să vă întreb încă o dată: e posibil ca, în momentele în care, poate, n-aţi observat, focurile de armă să fi fost trase din altă parte decât de pe tab?

M. Ş.-F: De pe tab s-au tras, din altă parte – nu. Înainte, pe Calea Giroculuі, unde a fost postată armata, acolo s-a tras. Dar, în momentul în care a apărut tabul, lumea s-a adunat aici. Deci, de pe acel tab s-a tras.

L. H. L.: Dumneavoastră şi soţul dumneavoastră şi Jugănaru ce făceaţi în momentul când s-a tras? Mergeaţi? Manifestaţi? Strigaţi?

M. Ş.-F: Toată lumea stătea aici şi striga: „Fraţilor, nu trageţi în noi!“, „Jos Ceauşescu!“, „Jos regimul!“ Aceste lucruri s-au strigat. Populaţia n-a fost nicidecum agresivă. Nu. Nu. Nu.

Viaductul lângă care au fost blocate cinci tancuri care încercau să ajungă în zona centrală a oraşului.

Fotografii de familie: Mihaela şi Alexandru Ferkel

Alexandru Ferkel a murit ca urmare a acelei rafale ucigaşe. Trupul lui a fost dus la Spitalul Judeţean. Au rămas în seama mamei trei băieţi între patru şi zece ani. A rămas, de asemenea, amintirea unui tată care-şi dedicase viaţa băieţilor lui. Din acea noapte, pentru Mihaela Ferkel, ca şi pentru atâţia îndoliaţi, a început căutarea celor ucişi. Zadarnic au încercat să le recupereze cadavrele de la Spitalul Judeţean. A doua zi dimineaţă, spitalul a fost înconjurat de forţe de miliţie şi de Securitate. Nu s-a mai putut intra.

Mihaela Ferkel nu s-a mai recăsătorit. Toţi cei rămaşi – după masacrul din Timişoara – singuri, fără pereche, cu sau fără copii, nu şi-au mai refăcut vieţile. O descoperire cu semnificaţie tulburătoare. „Poate au murit cei mai buni dintre noi, spune Mihaela, şi de aceea e greu să mergi mai departe fără ei.“ Abia după doi ani a aflat familia Ferkel că tatăl lor mort se găsea printre cele patruzeci de cadavre arse, cu cenuşa risipită într-o gură de canal de la Glina, lângă Bucureşti. Băieţii, deveniţi bărbaţii Ferkel, trec zilnic cu pasul pe o stradă, pe un caldarâm unde s-a sfârşit tatăl lor. Strâng din dinţi şi aşteaptă ca justiţia să facă dreptate.

Joi, 5 august 1999, Le Monde: „Creştin-democraţii preşedintelui Constantinescu au dat lumină verde începutului curăţeniei, considerată necesară pentru sănătatea morală a României.“

Fostul sediu al Comitetului Judeţean al PCR-Timiş

Cu avionul de 16.30, în ziua de 17, sosesc întăriri pe linie politică şi militară. Aşa cum a declarat în teleconferinţă, Ceauşescu şi-a

trimis la Timişoara slujitorii cei mai devotaţi. Nu spre a răsădi flori în centrul oraşului, ci spre a organiza şi a coordona, a supraveghea respectarea ordinelor. Ion Coman, secretar al CC al PCR, se instalează în biroul prim-secretarului PCR Timiş. În statul-major care se va forma în fostul sediu de partid, s-au aflat, în prima linie, cei veniţi de la Bucureşti: generalul Victor Atanasie Stănculescu, prim-adjunctul ministrului apărării naţionale şi şeful Departamentului pentru Producţia de Apărare şi Înzestrare a Armatei; generalul-maior Ştefan Guşă, adjunct al ministrului apărării naţionale; general-locotenent Mihai Chiţac, precum şi secretarul Consiliului Politic Superior al Armatei, general-locotenent Ilie Ceauşescu.

Ordinul „Alarmă de luptă“ dat de generalul Vasile Milea, ministrul apărării naţionale, în ziua de 17 decembrie 1989, în urma căruia s-a declanşat represiunea prin foc.

Până la venirea acestei echipe, armata primise de la ministrul său indicativul „Alarmă de luptă“. Realitatea devenise extrem de dură. Toate unităţile primesc muniţie de război. Tancurile, transportoarele-amfibie blindate, cu o putere de foc deosebită, sunt scoase în stradă. Nu era stare de necesitate, stare pe care Ceauşescu o va decreta abia în 20 decembrie. Ordinul ministrului apărării naţionale, general Vasile Milea, prevedea, la punctul 13: „Demonstranţii să fie serios avertizaţi şi apoi să se tragă la picioare.“ Se ordonă deci „Foc!“ împotriva demonstranţilor, şi nu a celor ce atacă obiectivele militare sau administrative. Documente şi probe vorbesc despre cele opt dispozitive aflate într-un plan, într-o hartă a zonelor de intervenţie MAPN, numite „dispozitive de restabilire a ordinii“. În Cartea Albă a Armatei, aceste hărţi detaliază punctele în care a acţionat armata.

Anul 1990. Procesul lotului „Timişoara“

Declaraţia colonelului Ion Popescu, fost şef al Inspectoratului MI Timiş, dată în Procesul Timişoara, la 5 martie 1990:

— Dacă cei din Ministerul de Interne nu primiseră armament şi muniţie, întrebarea mea este aceasta: vă rog să-mi precizaţi succint data, ora când au fost înarmate, cu precizarea dacă toate au fost înarmate. Puteţi să daţi un astfel de răspuns acum?

— Răspuns exact – nu pot să dau acum.

— De ce?

— Pentru că nu ştiu precis.

— Şi mai târziu veţi şti?

— Nu. Dacă mă concentrez puţin – asta am aflat-o după ce a venit, la data de 18 decembrie, generalul Nuţă la fostul comitet judeţean de partid şi a discutat cu Coman şi Stănculescu, unde a pus şi dispozitivul pe hartă, şi atunci, după ce au plecat ei, generalul Stănculescu a venit şi mi-a spus că aceste opt D-uri – aveau şi dânşii vreo patruzeci, cred că pe o hartă mai mare pusă acolo, dispozitive de pază a obiectivelor şi intervenţie – le-a pus, împreună cu cele opt ale Ministerului de Interne, le-a pus Nuţă.

— Bine, haideţi, atunci să relataţi dumneavoastră. Cum credeţi că e mai bine. Deci nu putem să câştigăm cât de cât puţin timp.

— Vă raportez.

— Deci asta a fost teleconferinţa. Continuaţi.

— După teleconferinţă, la vreo jumătate de oră, a venit la sediul fostului comitet judeţean şi a intrat în birou.

— Deci după teleconferinţă, la aproximativ o jumătate de oră…

— S-a prezentat la Ion Coman, în biroul fostului prim-secretar…

— S-a prezentat la Ion Coman, care se afla în sediul comitetului judeţean de partid…

— General-locotenent Stănculescu. În acest timp, deasupra municipiului Timişoara survola un elicopter, iar în municipiu treceau mai multe tancuri şi transportoare blindate ale armatei. Se auzea zgomot şi au trecut. O parte au trecut şi prin faţa sediului comitetului judeţean al partidului, spre Podul Neptun, unde, de fapt, au şi ocupat dispozitiv, chiar la capul podului. Au fost un tanc şi patru transportoare blindate.

Traian Balosin (*fost ofiţer de securitate, martor în Procesul Timişoara – martie 1990*): La data de 18, în jurul orei 8.30, a venit la mine inculpatul Popescu, cu un plan de OJT, un plan al oraşului, în care erau trecute, după cât am înţeles eu, opt puncte, opt triunghiuri, iar, la legendă, unde era plasat fiecare punct, de la 1 la 8. Zice: „Trece pe curat de pe planul ăsta, dar foarte repede să faci treaba asta. Fă alt plan.“ Am luat carioca, am trecut cele opt puncte, le-am scris şi la legendă şi i le-am dat să le ia, pentru că dânsul se grăbea.

— La ce oră se întâmpla aceasta?

— În jurul orei 8-8.30 dimineaţa.

— V-a indicat unde să treceţi acele dispozitive?

— Păi nu, căci erau puse acolo, pe planul dânsului. Trebuia doar să le copiez şi să le trec, de pe planul dânsului, pe curat.

— Deci a venit cu…

— Erau puse – desigur, cu cerneală. Iar eu aveam de trecut cu carioca triunghiurile puse cu cerneală.

— A venit cu o hartă a oraşului.

— Da.

— Cu opt dispozitive.

— Opt dispozitive puse.

— Puse pe ea.

— Da.

— Aşa. Şi v-a cerut s-o treceţi pe curat.

— S-o trec pe curat, să o trec pe alt plan, ca să fie mai înţeleasă aşa.“

L. H. L.: Cum s-a ajuns, în interiorul armatei, la hotărârea de a se trage?

Mr. (r) Nicolae Durac (*iniţiator al CADA*[44]**):** În noaptea de 16 spre 17 decembrie, sâmbătă spre duminică. În acea perioadă, în Piaţa Maria s-a încercat împrăştierea demonstranţilor existenţi cu pompieri, cu miliţie. Şi atunci s-a cerut ajutorul armatei, întrucât

populaţia era numeroasă, iar ceilalţi nu făceau faţă. Militarii au intervenit încercând să lovească iniţial cu cutia filtrantă de la mască, apoi, constatând ineficienţa acestei metode, au utilizat pari. Au luat pari de la trandafiri[45] şi au început să lovească civilii. Deci din data de 16. Au venit spre dimineaţă şi i-au împrăştiat pe toţi.

44. Comitetul de Acţiune pentru Democratizarea Armatei (*n.red.*).

45. Parii respectivi au fost smulşi de militari de lângă trandafirii aflaţi în Parcul Central (fostul Parc Scudier) din jurul Catedralei Ortodoxe din Timişoara (*n.red.*).

L. H. L.: Se spune că au fost aduşi arestaţi chiar în garnizoana militară. O garnizoană militară nu trebuie să aibă arestaţi civili.

Mr. (r) N. D.: Comenzile se dădeau ca la luptă: „După mine, la atac, înainte!“ Iar ei dădeau cu parii. Bineînţeles că şi populaţia a mai dat cu pietre. Când sunt două forţe puse faţă-n faţă, este imposibil să aplanezi conflictul, dacă n-o doreşti. Iarăşi se vehiculează o minciună, precum că unităţile militare ar fi fost atacate în acea perioadă. Nu este adevărat. Nici o unitate militară nu a fost atacată. Se încerca producerea unei stări de tensiune. Ţin minte că, la 17 decembrie, noaptea – eu rămăsesem în cazarmă –, s-a spus că acea cazarmă a fost atacată. N-a fost atacată, n-a atacat nimeni. Dar soldaţii din post erau puşi să tragă, să ne alarmeze, să ne ţină în stres. Ca, după aceea, să ni se explice că se vor lua şi copiii cadrelor militare, chiar şi soţiile, şi puşi în faţa tancurilor. Ţin minte că un subofiţer, când a auzit acest lucru, a dat telefon acasă. N-a răspunss nimeni şi a cerut un transportor blindat, ca să meargă acasă, să vadă ce se întâmplă cu familia lui. Deci panica intrase nu numai în rândurile demonstranţilor, ci şi în rândul cadrelor militare. Vedeţi, eu mă pun în postura celui din Timişoara care a mers în zona lui, nu în postura celor de la Lugoj. Nu ştie glonţul pe cine să aleagă. Glonţul e glonţ.

În noiembrie 1989, după Congresul al XIV-lea al Partidului Comunist Român, Ceauşescu declarase public: „În cazul ridicării împotriva orânduirii socialiste, vom proceda ca tovarăşii chinezi la Tiananmen, dar mult mai bine organizaţi şi mult mai fermi.“ Tiananmenul Timişoarei a început cu tancurile. Traian Sima, fostul şef al Securităţii Timiş, recunoaşte că generalul Stănculescu i-a comunicat că, la nivel de Minister al Apărării Naţionale, au fost luate măsuri de afluire către oraşul Timişoara de trupe de infanterie mecanizată din zonele Buziaş, Lipova şi Lugoj. Este o declaraţie dată în procesul public din 6 martie 1990.

Imagine: Piaţa Libertăţii din Timişoara

Dr. Traian Orban (rănit în ziua de 17 decembrie în Piaţa Libertăţii)**:** În această piaţă se află sediul Diviziei 18 mecanizată, sediul Garnizoanei Militare Timişoara şi Cazinoul Militar. În această piaţă s-a continuat încercarea disperată a tancurilor, a taburilor, a militarilor de a împrăştia manifestanţii. Ei bine, nu s-au împrăştiat. Totuşi, s-au rărit pentru că, înainte de ora 17, în jurul orei 16.30, a început să se tragă. A fost incendiat un autoturism despre care ulterior am aflat că este al unui ofiţer din Garnizoana

Timişoarei. A fost incendiat aici un chioşc de ziare, a fost călcat cu tancurile bazinul din Piaţa Libertăţii.

L. H. L.: Se spune că oamenii erau fugăriţi cu taburile şi cu tancurile.

Dr. T. O.: Da. Două tancuri au trecut chiar prin zona verde de parc şi au deteriorat parţial bazinul de apă, au călcat balustrada de protecţie de pe strada 9 Mai, din apropiere, şi s-a încercat în toate felurile împrăştierea manifestanţilor. Sigur că, odată împrăştiaţi, am încercat să fugim spre Operă. De acolo a venit o coloană mare de manifestanţi şi ne-am regrupat în această piaţă, strigându-se: „Libertate!“ Era extraordinar. Şi, din nou, au încercat să împrăştie masa de demonstranţi. Pe monumentul de aici, se văd semne că s-a tras dinspre strada Brediceanu. Se trăgea în manifestanţi fără nici un fel de somaţie. Fiecare avea impresia că este primul împuşcat. Răniţii erau duşi foarte operativ cu maşini. Am aflat ulterior că mulţi civili au venit cu maşinile şi i-au luat pe cei răniţi. Din nou, focurile s-au înteţit şi am încercat să fugim pe cealaltă stradă, spre muzeu. De acolo, a venit o altă coloană de demonstranţi. Sigur că ne-am bucurat, pentru că eram foarte puţini. Şi, la un moment dat, din garnizoana militară au ieşit trei bărbaţi înarmaţi cu pistoale şi trei bărbaţi îmbrăcaţi în haine militare, cu mantale, cu căciuli. Dar nu erau de vârsta militarilor în termen. Se vedea clar că sunt bărbaţi în toată firea. Şi, fără nici un fel de somaţie, au început să tragă. La un moment dat, lângă mine, a căzut un bărbat. Era un bărbat care, în timpul manifestaţiilor de stradă, mi-a spus să stau lângă el. A fost împuşcat în gât, probabil, pentru că ţâşnea sângele din gât. Era căzut deja şi am auzit, în acel moment, că un militar a fost împuşcat. Vreau să precizez că, în piaţa aceasta, la un moment dat, militarii în termen au format cordoane pentru a limita accesul în piaţă. Am aflat, dialogând cu ei, că n-au gloanţe, că încărcătoarele le sunt goale. Le-am dat ţigări. Ne-au spus că sunt în misiune de la ora 5 dimineaţa, în 17 decembrie.

L. H. L.: Şi erau şi nemâncaţi, după câte ştiu.

Dr. T. O.: Probabil, erau nemâncaţi, erau foarte obosiţi. Unul dintre ei a plâns şi a spus: „Noi nu tragem!“ După acest dialog, văzându-l pe cel rănit şi auzind că un militar din cordon a fost împuşcat, am simţit o lovitură puternică în picior şi am căzut. Mi-au fracturat piciorul, femurul, prin împuşcare. Am fost şi eu transportat la Spitalul Judeţean şi, după revoluţie, ni s-au cerut probele. Parchetul din Timişoara, colonelul Izdrescu, a cerut gloanţe. Glonţul meu, fiind extras de medicii din Austria, unde am fost operat, tratat şi recuperat, l-am predat cu proces-verbal la Parchetul din Timişoara. Ei bine, domnul colonel Izdrescu n-a reuşit, în câţiva ani, să facă controlul de specialitate, expertiza glonţului, deşi era foarte uşor de aflat care dintre civili poate intra şi ieşi din Garnizoana Timişoarei înarmat. Ce bărbaţi se pot îmbrăca cu mantale fără să fie militari în termen, fără grade şi pot trage din această instituţie a armatei? Dacă s-ar fi vrut, s-ar fi aflat cine au fost.

În momentul în care am fost rănit, nu mi-am dat seama unde anume. Am simţit un val cald pe faţă. Nici când am ajuns la spital nu se ştia în ce zonă a corpului sunt rănit.

General Ştefan Guşă (la venirea în Timişoara, în după-amiaza zilei de 17 decembrie): „Trebuia să-i calce cu şenilele, să învârtă turelele şi să le spargă capetele cu ţeava tunului“ (citat din Filip Teodorescu, Un risc asumat).

Mr. (r) Nicolae Durac: Şi totuşi, de ce se omite această zi? Pentru că, o perioadă de timp, toţi s-au agăţat de moartea fostului ministru Milea. Se spune că ar fi exprimat în faţa lui Ceauşescu ideea că n-a găsit în nici un regulament ca armata să tragă în propriul popor. Nu ştiu dacă a spus-o sau nu. Dar documentele spun cu totul altceva: că a fost în jur de 16.30 la Ceauşescu. Dar el începuse deja de la ora 13.50 să dea ordine. Un ministru, dacă ar fi avut o asemenea gândire – că n-a găsit în regulament ca armata să tragă în propriul popor –, i-ar fi scos pe militari, ca şi în data de 16, cu pari de la trandafiri, cu cartuşe de manevră, cu paturile de la armă. Ar fi fost deci o bătaie. Nu. El a scos tancurile. A ordonat, aşadar, la 13.55 unei companii de tancuri să plece spre consiliul judeţean. E un lucru foarte grav. Nu numai că afirmaţia despre spusa ministrului cred că este un bluff, dar cred că unii vor, prin ea, să-şi acopere propriile crime. Este o crimă şi când ameninţi, deci din punctul de vedere al militarului. Militarul nu are dreptul nici măcar să ameninţe un civil atâta timp cât nu există forţe paramilitare, iar civilii nu au la ei pistoale sau, mă rog, un alt armament care să necesite intervenţia armatei. Iar ca să scoţi tancurile ar fi trebuit ca populaţia să fi avut blindate, nu? În al doilea rând, ia să ne gândim la acele capete aşa-zis luminate, care şi-au dovedit mai mult incompetenţa decât competenţa: lupta într-o localitate. Cum se luptă într-o localitate? Când ai pornit cu tancurile înseamnă că te duci să dărâmi, să distrugi, să cucereşti acea localitate. Ce localitate să cucereşti? Nu era cucerită? Nu erau unităţile militare în localitate? Cine o cucerise? Civilii? Ce au făcut civilii? Au preluat puterea politică în 17 decembrie? Nu. Au scandat, au scandat. După aceea, vor să acopere momentul în care au primit muniţie de război. Şi aici există diferite confuzii. Vor să arate că nu au tras ei, că au tras alte forţe, miliţia, Securitatea. Eu nu zic că nu au tras, dar nu mă pot introduce în domeniul lor. Probabil, sunt alţii în măsură s-o facă şi să sperăm că, pe parcurs, se va ajunge la un anumit rezultat. Eu vorbesc numai de armată. Efectiv, acele trupe au primit muniţie de război şi au tras, au fost în dispozitive. Şi, când se vorbeşte despre Podul Decebal, acolo au fost şi trupe de Securitate, a fost un pluton de Securitate, au fost tancuri, transportoare blindate, a fost armată, au fost de la miliţie. Dar ordinul de tragere l-au dat de la armată. Şi se ştie şi numele celui care a dat acel ordin. Atunci, era de serviciu maiorul Badea, dar maiorul Badea nu putea să dea el acel ordin, din proprie iniţiativă. De ce? Acolo se afla comandantul unităţii, maiorul Mihai Bulai. Acolo se aflau persoane din comandamentul diviziei. Deci

fiecare, pe treaptă, a transmis acel ordin şi s-a tras asupra populaţiei care venea şi scanda: „Jos Ceauşescu!“

Dosar nr. 4/P 1990 – Lotul „Timişoara“, vol. 6 (filele 48–49): „Generalul Emil Macri a declarat că, în cadrul unor şedinţe de organizare şi instruire a dispozitivelor de luptă, generalul Constantin Nuţă a făcut un apel energic, în sensul că trebuie să luptăm. Iar, în caz de nesupunere la somaţie, să se tragă în plin.“

Ne-am întrebat de ce în cronologia Revoluţiei timişorene, în variantele ei oficiale, ziua de 17 este atât de puţin cunoscută şi cercetată. De ce cadrele militare din MAPN, în cărţi şi în dezvăluiri importante despre rolul armatei în revoluţie, trec peste ziua de 17, oprindu-se triumfalist tocmai la momentul din 20, momentul fraternizării. Minciuna prin omisiune a fost un punct forte al aparatului de dezinformare, pus în acţiune în decembrie 1989. O explicaţie reală a acestei omisiuni o poate da numai istoria adevărată a celor cincizeci şi nouă de omoruri prin împuşcare şi a celor trei sute de cazuri de rănire – epilogul tragic al acestei zile însângerate. Filmul nostru vorbeşte despre martiri. Martirii şi urmaşii lor ne vor ajuta să retrăim adevărul acelei zile şi acelei nopţi, când Calea Giroculuі a fost teatrul unei adevărate gherile umane, în care şapte corpuri de armată, trupe MI şi de Securitate s-au dezlănţuit în lupta cu manifestanţii. Unde, în ce cod militar al onoarei era prevăzută o asemenea reprimare?

Cinci tancuri de luptă au fost scoase la ora 16.15 de la U.M. 01185 Timişoara, din ordinul ministrului apărării naţionale, al generalului Ion Coman, al generalului Ştefan Guşă şi al comandantului Diviziei 18 Mecanizată, locotenent-colonel Constantin Zeca.

Unitatea de foc a unui tanc conţinea:

— 43 proiectile de 100 mm, perforante şi explozive;

— 3560 cartuşe 7,62 mm mitralieră;

— 2 pistoale-mitralieră x 180 cartuşe 7,62 mm;

— 12 grenade defensive F1;

— 6 rachete pentru semnalizare;

— 1 pistol semnalizare.

Imagini din spital. Arhivă. Decembrie 1989

Mariana Mişcov (*rănită în noaptea de 17 decembrie 1989, împreună cu fiica ei de cincisprezece ani, Emilia Mişcov*)**:** Manifestanţii se aflau în faţa blocului 27 de pe Calea Giroculuі. Şi noi, locatarii, ne aflam alături de ei. La un moment dat, au apărut ofiţeri, care au venit în faţa scării D şi au început să tragă în manifestanţi. Toţi s-au retras în scările noastre.

Mariana Mişcov (*azi*): Pe la 10, fiica mea, care, la timpul respectiv, avea cincisprezece ani, zice: „Mamă, hai să mergem şi noi jos. Uite, toţi din stradă sunt copii de vârsta mea.“ Marea majoritate erau tineri, copii. Şi zice: „Suntem nişte laşi că noi stăm aici, în casă, şi ei stau în stradă.“ Şi sigur că i-am dat dreptate. Zic: „Hai să mergem.“ Soţul meu n-a ştiut, n-a auzit conversaţia noastră,

şi noi am coborât – soţul fiind convins că noi am coborât în apartament, să selectăm muzică în continuare. Dar noi am ieşit în stradă. Deci de la ora 10 şi până la ora 24 şi 30-45 de minute – nu pot să apreciez ora exactă – n-am mai urcat. Tot timpul am stat în stradă. A început să picure ploaia, toţi demonstranţii de pe şosea s-au retras pe scări, s-au aşezat pe pervaz – la parter nu există balcon, doar pervaz. S-au aşezat pe pervaz, unii stăteau chiar în picioare, erau vreo sută cincizeci, poate chiar două sute, n-aş putea să zic cu exactitate câţi erau acolo.

L. H. L.: Aici, în zona dumneavoastră.

M. M.: Chiar la scara noastră, adunaţi aici. Şi, din acel moment, pe la 12-12.45, a apărut un camion în spatele cordonului de soldaţi, dar care a venit cu spatele, nu cu faţa. S-au deschis obloanele şi au sărit din camion vreo cincisprezece persoane. Cordonul de soldaţi s-a despărţit în două părţi, ca să facă loc celor zece-cincisprezece persoane, acum n-aş putea zice exact câţi erau.

L. H. L.: Cum arătau? Ce erau?

M. M.: Asta am mai putut să văd, fiindcă nimeni n-a încercat să fugă de acolo sau să schiţeze vreun gest că ar vrea să părăsească locul unde se afla – mă refer la demonstranţi. Şi noi am stat liniştiţi, tot acolo, între demonstranţi, şi ne uitam la ce se întâmpla. Şi aveau în mod sigur vestoane militare, în schimb nu aveau nici măcar epoleţi sau vreun alt semn, doar nişte sacouri dintre acelea militare, atâta tot. Asta, cu certitudine.

L. H. L.: Erau soldaţi în termen?

M. M.: Nu. Nu erau soldaţi în termen. Asta pot să vă spun, iarăşi, în mod sigur, nu pot să pun la îndoială nici măcar o clipă. Şi au luat poziţie de îngenuncheat, deci arma era pe unul dintre genunchi, şi s-a deschis focul pur şi simplu asupra masei aceea de demonstranţi. Când s-a văzut că, într-adevăr, e foc de armă, toată lumea a început să se împrăştie, care unde era cel mai aproape. Lumea, cât a putut, a năvălit să se refugieze în scara noastră. Scara cealaltă, scara A, era încuiată. Ceilalţi au fugit prin spatele blocului. Lumea s-a împrăştiat, aşadar, pe unde a putut. La noi, sigur au fost demonstranţi, începând de la parter până sus, în fiecare apartament. Unii au intrat, forţând uşile, ca să se salveze, deoarece şi-au dat seama că focul tras de la o atât de mică distanţă constituie pentru ei un mare pericol.

L. H. L.: Au tras cu avertisment? Au spus ceva?

M. M.: Nimic. Absolut nimic.

L. H. L.: Maşina din care au coborât era militară?

M. M.: Era un camion, dar că era militară – asta n-aş putea să spun. Am văzut un număr, era inscripţionat „A“-ul acela de armată. Deci n-am văzut sigur. Ceea ce n-am văzut n-aş vrea să afirm. Nici eu cu fiica mea, în masa aceea de oameni care a intrat în bloc, la parter, în casa scării, nu ne-am grăbit să fugim sus. M-am considerat protejată. Eram acasă, casa scării, casa mea. Şi am mai stat puţin să vedem ce se întâmplă, dar puţinul ăla a fost chestie de secunde, poate un minut sau două. Nu ştiu cum să relatez timpul

respectiv, când i-am văzut cum se apropiau de scară, ricoşeurile intrau, pătrundeau. Geamurile deja se spărseseră la uşa de la casa scării, şi atunci mi-am dat seama că suntem în pericol. Şi am zis atunci: „Emilia, hai să ne grăbim să urcăm la noi.“ Fetiţa mea – poate de trei săptămâni sau de o lună de zile, n-aş putea să zic exact de când – se simţea deja puţin mai mare: eu am fost o mămică poate puţin mai exagerată şi totdeauna o luam de mână şi o împingeam în faţa mea, să intre ea înainte. Începuse să-mi facă observaţie: „Mama, te rog frumos, sunt şi eu mare de-acum. Te rog să mergi tu în faţă şi vin eu după tine.“ În momentul respectiv, pur şi simplu m-a împins în faţa ei. Şi aşa s-a întâmplat că eu eram în faţa ei, iar ea a rămas în urma mea. Eu am urcat pe palierul dintre parter şi etajul unu, deci nu ajunsesem la etajul unu, ea a apucat să urce trei trepte de la parter şi, în clipa aia, a fost împuşcată în şold. Şi sigur că a strigat: „Mama, m-a împuşcat!“ Eu, doar cât am făcut rotirea, întorcându-mă cu faţa spre uşa dinspre stradă şi spre fiica mea, care era căzută pe scări, şi, în acel moment, am simţit o izbitură puternică în picior, iar zguduitura s-a repercutat în tot corpul, până în creier. Şi m-am uitat în jos, am zis că au aruncat cu ceva solid, un corp solid m-a lovit de m-a zguduit în halul respectiv. Şi am aruncat privirea în jos, să văd ce a căzut. Ridicându-mi din nou privirea, am văzut un bărbat, căruia nu i-am putut vedea faţa. Vă daţi seama, la stresul respectiv nu s-a putut ţine cont de aşa ceva – să reţii imaginea cuiva, cine este sau cum este. Doar atât: văzând că n-am căzut, a îndreptat din nou arma să tragă şi, în clipa aceea, m-am aruncat jos. Vă spun, atâta cât m-am lipit deja a venit alt glonţ spre mine. Aşadar, a doua oară a tras în mine. Şi sigur că i-am strigat fetei mele să nu se mişte, să nu se ridice, că m-am gândit să nu cumva s-o nimerească pe ea din nou. Încercam să mă-ntorc spre ea, s-o iau de mână şi s-o duc sus.

L. H. L.: Unde se afla cel care trăgea?

M. M.: Chiar în dreptul scărilor de la bloc. La uşa de la intrarea în bloc.

L. H. L.: Militar.

M. M.: Militar, da. La un moment dat totuşi, m-am ridicat, să mai fac câţiva paşi, să fiu mai aproape de ea, tot strigând la ea să nu se mişte de acolo. Când a văzut că m-am ridicat din nou, atunci cred că m-a înjurat. N-am putut să-nţeleg cuvintele pe care mi le-a adresat. Asta n-am înţeles, dar a scos spre mine un răcnet şi a tras din nou – iar eu m-am aruncat din nou jos. După ce am venit din spital, m-am dus şi m-am lipit de perete, să văd unde m-ar fi putut nimeri. Exact la piept. Următorul glonţ, al treilea care a fost tras spre mine, dar care nu m-a nimerit, a făcut în perete – cum să vă spun – o scobitură cât un pumn.

Imagini: urmele de gloanţe rămase, şi azi, în uşa blocului nr. 27 din Calea Giroculuі

Mariana Mişcov: Şi atunci, mi-am dat seama că treaba este foarte gravă şi că, de fapt, are intenţia să mă omoare efectiv, şi nu m-am mai mişcat. Când a văzut că nu mişc, presupun că a crezut că

m-a nimerit şi că am murit sau sunt rănită şi a plecat, a dispărut. Am profitat de acel moment şi am strigat cât m-au ţinut puterile, şi atunci s-au deschis uşile de la parter, iar demonstranţii care erau intraţi acolo, refugiaţi, au ieşit şi au venit s-o ia pe fiica mea. În momentul respectiv, a coborât şi soţul meu de la etajul patru şi au luat-o pe fiica mea s-o ducă sus. Jos, mai erau răniţi, mai erau doi bărbaţi şi o femeie căzuţi în casa scării, care au fost recuperaţi. Eu nu i-am văzut, vă spun din ceea ce a urmat pe parcurs. Demonstranţii au tras tot ceea ce au putut să tragă în apartamentele de la parter. Când am început să urc scările, abia atunci mi-am dat seama că sunt, de fapt, rănită. Făcusem baie, eram în pijama şi aveam un pantalon tricotat cu care stăteam în casă şi am simţit că eram plină de sânge şi că sângele se răcise pe mine. Glonţul îmi străpunsese piciorul, dar am avut noroc că nu mi-a atins osul, fapt pentru care n-am căzut pe jos. În schimb, glonţul mi-a trecut dintr-o parte în cealaltă. Şi unghiul a fost înspre exterior, şi nu spre interior. Am urcat în apartament, şi soţul meu a dat telefon imediat după salvare. Centralista a spus că-i pare rău – şi eu, şi soţul meu lucrăm în Romtelecom şi-l cunoştea pe soţul meu – şi i-a spus: „Domnule Mişcov, îmi pare rău, nu pot să vă trimit salvarea. Salvarea este încercuită, sunt taburi, sunt soldaţi care nu permit să iasă nici o salvare.“ Fiica mea era întinsă pe pat, iar eu eram pe fotoliu, că n-am vrut să plec de lângă ea, şi mi-am legat rana, mi-am oprit sângerarea, să nu am hemoragia foarte mare. Mai dădeam din când în când drumul şi din nou mă legam. Sigur că la fiica mea pierderea de sânge era şi mai mare, fiindcă n-am avut nici o posibilitate de a opri hemoragia. Şi, din acel moment, n-am avut altă soluţie – adică soţul, care, văzând care e situaţia şi cât e de grav – decât să sune la centrală, la noi, şi atunci colegii din centrală au sunat şi au apelat la director. De fapt, domnul director Vesa a auzit de noi că suntem rănite amândouă şi dânsul a intervenit de ne-a trimis o salvare să ne ia de aici. Şi, când soţul a coborât să aştepte salvarea, în momentul respectiv individul care trăsese la noi în scară s-a întors, a intrat pe scară – în casa scării, se înţelege –, unde e spirala dacă te uiţi pe scară în sus, acolo a fost postat, a tras un foc de armă în sus până la etajul patru şi a strigat: „Nimeni nu urcă, nimeni nu coboară. Cine mişcă în scara asta este mort.“

Imagini: glontele tras de militarul necunoscut, care a pătruns prin plafon şi a ajuns în aragazul unui apartament de la etajul al IV-lea.

Mr. (r) Nicolae Durac: Ofiţerii aceştia zeloşi, de exemplu maiorul Badea, cel care a acţionat la Podul Decebal, a …

L. H. L.: Mai e activ acum Badea?

Mr. (r) N. D.: Da. E colonel, cred.

L. H. L.: Da, dar e activ?

Mr. (r) N. D.: Da! Cum să nu? E în armată. Nu există nici unul trecut în rezervă. În afară de generalii Stănculescu, Chiţac, generalii morţi. În rest, sunt toţi activi bine mersi, în funcţii de generali. Numai că unii sunt mutaţi, unii… „uite-aşa, nu mai e acolo, e mutat

în partea cealaltă, cu funcţia bineînţeles, măcar că şi-au făcut datoria în decembrie“ ş.a.m.d. Aceştia umblau cu grade de subofiţeri. Ceea ce a indignat foarte mult corpul subofiţerilor. Şi au spus: „Domnule, cum? Păi de ce umblaţi cu grade, dacă vreţi să vă arătaţi zelul? Păi atunci arătaţi-vă şi gradele adevărate! De ce să creadă oamenii, populaţia că au fost subofiţeri cei care au tras?“ Alţii mergeau fără grade, cu pufoaice. Dacă ţineţi minte că se vorbea despre indivizi în dispozitive care aveau numai nişte pufoaice, erau în vârstă faţă de cei tineri. Ăştia da, erau ofiţeri îmbrăcaţi cu pufoaică. Deci fără grade pe umăr. Unii chiar cu manta de soldat, tocmai pentru a nu fi recunoscuţi.

Mariana Mişcov: Şi soţul meu, în momentul respectiv, a coborât totuşi să aştepte salvarea. L-au văzut că a ieşit în faţa blocului. Un individ din grupul care era acolo s-a întors şi a strigat la el, la care soţul meu a zis: „Nu trageţi, că am şi soţia, şi fiica rănite şi aştept să vină salvarea.“ Becul din casa scării era spart deja de la focurile de armă pe care ei le-au tras, şi norocul soţului meu a fost că nu era lumină, era întuneric. Şi sunt şi stâlpii aceia de susţinere. S-a retras după un stâlp, şi respectivul din stradă i-a strigat: „Arată-te, dacă ai curajul!“ Şi soţul meu a rămas acolo, sigur că n-a ieşit. Văzând că nu iese, au mai stat câteva momente şi şi-au reluat drumul spre strada Cluj. Între timp, venise salvarea, dar au întors salvarea, spunând că, dacă vin cumva, deschid focul asupra salvării. Şi aşa n-a venit salvarea să ne ia. A fost întoarsă şi a plecat fără noi. Soţul meu era la parter. Au ieşit câţiva demonstranţi şi i-au spus că o doamnă e trasă înăuntru şi mai sunt încă doi bărbaţi. Unul dintre ei – asta ştiu tot din relatările soţului meu – avea abdomenul spart, efectiv intestinele erau vizibile, aşa de rănit era. Celălalt era rănit în piept, iar doamna respectivă tot în piept era rănită.

Arhivă. Imagini din spital.

Tânărul împuşcat în abdomen pe 17 decembrie s-a sinucis la scurt timp după aceea.

L. H. L.: V-aţi întrebat vreodată cine ar putea fi acel…?

Mariana Mişcov: Sinceră să fiu, mi-am pus de foarte multe ori întrebarea, dar niciodată n-am sperat să găsesc răspunsul. Răspunsul se află la cineva, sigur că cineva trebuie să ştie, căci nu pot să cred că, în condiţiile în care au existat acele grupuri atât de bine organizate, transportate cu anumite camioane, care au folosit muniţie, nu pot să cred că nimeni nu ştie cine a tras sau în ce zonă a tras.

L. H. L.: Sau cine se afla în acel camion în momentul acela.

M. M.: Sigur că da. Sau să nu se ştie cine e cel care a făcut atâta exces de zel, cel care a putut să fie atât de înverşunat să tragă din faţa blocului, din faţa uşii blocului în casa scării. Eu totuşi trăiesc cu impresia că acel individ a fost un coordonator. Nu cred că a fost un soldat în termen, care cred că a fost, şi el, la rândul lui, tot atât de speriat ca şi noi. Fiindcă soldaţii în termen erau nişte copii.

L. H. L.: În cazul dumneavoastră, cu siguranţă se poate pune calificativul că s-a tras cu exces de zel. Adică acolo nu era doar

simpla executare a unui ordin, nu se afla într-un cordon de ostaşi care trăgeau la ordin, ci pur şi simplu şi-au urmărit victimele.

M. M.: Aşa s-a întâmplat. Cel puţin, în blocul nostru. Blocul a fost încercuit de militari. Soţul meu, la un moment dat, în disperarea în care a fost văzându-ne pe noi amândouă rănite, a vrut să recurgă la gestul exasperat de a lega mai multe cearşafuri şi să ne coboare pe geam, de la etajul doi, ca să ne poată duce la spital. Şi au venit băieţi dintre demonstranţii retraşi aici, în bloc, şi i-au spus: „Nu faceţi greşeala asta, că suntem încercuiţi.“ Şi, într-adevăr, am tras toate rulourile, am stins luminile, căci, la vecini, la etajul patru, au intrat demonstranţi, unul a atins cu umărul întrerupătorul şi s-a aprins lumina. Cum s-a aprins lumina, au deschis focul spre bucătărie. Deci spre casa omului. Vă daţi seama că aici a fost exces de zel, deci nu era executarea unui ordin, fiindcă nimeni din acest bloc nu putea să facă un rău.

Mihaela Şuteu-Ferkel: Vă spun sincer: ceea ce s-a întâmplat cu soţul meu – omorât, ars şi cu cenuşa împrăştiată – este dureros. Aş putea să iert orice. Numai lucrul acesta nu pot să-l iert, fiindcă pur şi simplu şi-au bătut joc de ei. După ce i-au omorât, i-au ars şi le-au împrăştiat cenuşa aşa, în neant. Degeaba s-a făcut un cimitir în cinstea lor. Da, e adevărat, e o onoare pentru cei cărora li s-au construit aceste morminte, dar este un mormânt fictiv. Poţi oare să mergi la un mormânt fictiv?

Epilog la o zi însângerată

Timişoara, 17 decembrie 1989: „Dreptate, ochii plânşi cer să te vadă!“

Arhivă: imagini de amator din zilele revoluţiei. Răniţi şi mărturiile lor

— Am văzut un copil, o fetiţă de treisprezece ani, care s-a dus în faţa Securităţii, când s-a făcut anchetă, şi a spus că nu-i pare rău ce a făcut. Au fost cu mine doi băieţi, care erau împuşcaţi în tălpi, s-au pus jos şi erau împuşcaţi în tălpi. Pe mine au vrut să mă ia doi băieţi, doi arabi acolo, la Podul Decebal, să mă ducă în cămin să mă…

— Acolo s-a întâmplat?

— Da. La Podul Decebal.

— Duminică, la ora 6.30-7?

— Da.

*

— Duminică?

— Da.

— Unde eşti împuşcat? În picior?

— În picior.

*

— Am fost împuşcat în piaţă. Au fost împuşcături în toată regula. Au tras cu automat. Betonul sărea în sus, ca în filme. Eu am fost împuşcat al doilea, iar tovarăşii mei au fugit repede.

— Unde ai fost împuşcat?

— Am fost împuşcat fix la Casa Armatei. Au tras de la balcon. Am fugit repede şi m-a luat un om cu bicicleta.

— În mână ai fost împuşcat? Sau unde?

— Nu, în picior.

— În picior ai fost.

— Şi am ajuns la spital, iar acolo m-au trimis la Ortopedie.

*

Imagini filmate în Spitalul de Ortopedie din Timişoara – decembrie 1989

— Să spun ce s-a întâmplat în Complexul Studenţesc. Sunt student în anul al doilea la electrotehnică. S-a deschis focul pe Aleea Studenţilor, la nouă şi jumătate, de către un pluton. Nu ştiu dacă erau securişti sau militari. Au deschis foc automat. Am auzit că au murit vreo zece studenţi. Am fost adus cu încă doi colegi de către un doctor arab, cu maşina, din complex.

*

— Când toţi strigau „Fără violenţă!“, eu am ajuns într-un punct unde n-am mai făcut zece metri şi a început ca-n filme. Era un pluton, a-nceput să tragă cu mitraliere, cu toate. Am căzut jos, m-

am ridicat. Acolo era mitraliera, la picior, şi era un mort. Dar, pe o distanţă de două sute de metri, era cadavru lângă cadavru şi strigăte. Am reuşit să merg într-un picior vreo sută de metri şi au venit salvările, însă Securitatea le-a întors înapoi în acea seară. Cred că toată viaţa o să-mi amintesc de acest masacru.

*

— Am fost în faţă, la Sfat, şi am manifestat. Am strigat „Jos dictatura!“, „Jos Ceauşescu!“, „România liberă!“ şi ne-au împuşcat ca nişte laşi. Bandiţii vor să ne omoare, să ne otrăvească. Şi fratemeu e la Bucureşti, a fost în permisie acasă şi a plecat înapoi la Bucureşti. Vor să-l lichideze şi pe el. Mama mea e bolnavă acasă şi suferă cu inima. Am o fată de şase ani.

*

— Cine te-a împuşcat?

— Un ofiţer. Am fost în zonă, acolo. Stăteam în linie, stăteam cu civilii acolo şi au tras ofiţerii în noi. Au tras şi în civili, şi în militari. N-au mai ţinut cont.

— Şi unde te-au împuşcat?

— Aici, la şold.

— Cea mai gravă rană o are – sunt gloanţe – în tibie. Atât e gaura.

*

— Am vrut să trecem strada, să ieşim afară, să traversăm, şi atunci s-au deschis porţile unităţii şi au început să tragă.

— Am mers spre Calea Lipovei şi, pur şi simplu, am rămas stupefiat când am văzut că trag. Dacă credeam că vor trage, poate că fugeam, dar nici prin gând nu mi-a trecut că vor trage. M-am trezit, la un moment dat, singur, în faţă. Eram stupefiat. Nu-mi venea să cred că trag în noi. Când am văzut că încep să cadă pe lângă mine, m-am hotărât să fug şi eu. Atunci, până am reacţionat totuşi că se trage cu gloanţe adevărate, am fost lovit în umăr. Am simţit o durere îngrozitoare, m-am trezit la pământ. Gloanţele au zburat pe deasupra mea timp de trei-patru-cinci minute, n-am putut să-mi dau seama cât a fost, şi atunci au încetat. Au strigat toţi – majoritatea erau tineri de douăzeci-douăzeci şi cinci-treizeci de ani, deci majoritatea erau tineri –, au strigat „Încetaţi, încetaţi!“. Au încetat şi au venit şi m-au luat. M-am uitat la mână prima dată, am încercat s-o mişc. Am văzut că nu se mişcă şi mi-am dat seama că e grav. În orice caz, nu-mi pare rău pentru sacrificiul ăsta.

— Mă numesc Dănuţ Gavra. Am vârsta de douăzeci şi patru de ani şi pentru ţara pe care o iubesc mi-am pierdut piciorul. Lucrez ca muncitor ceferist de trei ani de zile. Altceva nu pot să spun decât să luptăm până la victoria finală.

La 17 decembrie 1989, românii n-au ştiut că în Timişoara s-a murit. Sub consemn politic, armata a fost scoasă în stradă. Victoria ei –, ca şi a tuturor forţelor de represiune împotriva inamicului – se

soldase cu un bilanţ tragic: şaizeci şi nouă de morţi, două sute şaptezeci de răniţi, alţi răniţi masacraţi în Spitalul Judeţean şi în alte locuri, încă neelucidate, şi peste o mie de arestaţi. Deşi oraşul primise o lovitură de moarte, deşi dispozitivele pline de militari în civil şi civili în uniforme militare acopereau zonele fierbinţi, deşi blindatele încercau să blocheze accesul cartierelor muncitoreşti spre centru, spre Catedrală, timişorenii încep să înveţe din acea noapte arta războiului, să reziste, să se alăture, să sângereze, să ridice baricade, să se regrupeze, să-şi numere căzuţii, să-i cheme la luptă pe cei care încă se simţeau dominaţi de frică, să-şi convingă adversarii de inutilitatea violenţei. Cele şapte zile istorice ale Revoluţiei din Timişoara n-au fost transmise la televizor şi poate de aceea memoria celor care le-au trăit n-a putut fi modificată şi, mai ales, trucată. După ce au orbecăit zece ani în climatul nonjustiţiei, după ce au fost chemaţi în interminabile depuneri de mărturii şi, urmare lor, ameninţaţi cu moartea, moarte care adesea s-a şi produs, după ce au asistat la procese care n-au fost procese şi la pledoarii pentru uitare, minciună sau confuzie, timişorenii află acum, după zece ani, un adevăr pe care-l ştiau toţi atunci, în decembrie: armata n-a fost cu noi!

Fiecare împuşcat în revoluţie are o istorie a lui. Urmaşii martirilor, susţinuţi de asociaţiile de revoluţionari, au scos la suprafaţă adevăruri bine tăinuite după decembrie 1989. Datorită lor s-a putut reconstitui identitatea celor morţi sau schingiuiţi, aruncaţi în gropi comune sau arşi în Crematoriul „Cenuşa“. În această adevărată arhivă, doctorul Orban şi prietenii lui păstrează relicve scumpe peste timp, declaraţii, fotografii, scrisori, gloanţe, coroane de flori de la comemorări, stenograme şi cărţi. O mamă, căreia nu i-au mai rămas de la fiul ei decât amintiri puţine şi însângerate, a trimis „Memorialului Revoluţiei“ un maiou devenit istorie.

Dr. Traian Orban (*preşedintele Asociaţiei „Memorialul Revoluţiei“*): Mama eroului-martir Lorenţ Fecioru a trimis la „Memorialul Revoluţiei“ un pachet, pentru că a auzit că se face aici şi un Muzeu al Revoluţiei. În acest pachet (desface pachetul), este un maiou însângerat cu orificiul de intrare şi de ieşire a glonţului. Se vede aici cum e găurit acest maiou.

Începând cu seara de 17 decembrie, Timişoara îşi închide graniţele cu Ungaria şi Iugoslavia. Ca şi în anul 1987, la Braşov, Ceauşescu se teme mai mult de opinia publică internaţională decât de propriul său popor. Legăturile Timişoarei cu lumea sunt întrerupte. Nici un sunet, nici un vaiet, nici o împuşcătură nu trebuiau să răzbată din ceea ce a reprezentat masacrul din 17.

Remus Avramescu (*jurnalist, TV Belgrad*): În seara aia, m-am aflat la frontieră, la Vatin, la vreo paisprezece kilometri de Vârşeţ, şi am încercat să fac primul raport. Am încercat să intru în România imediat. Atunci, oamenii de la frontiera de la Vârşeţ spuneau: „Măi, nu intraţi, că nu vă lasă românii să intraţi.“ Am încercat, am ajuns abia seara. Am văzut că acolo sunt nişte soldaţi care ne făceau cu mâna: „Întoarceţi-vă, întoarceţi-vă, nu se mai trece.“ S-a putut să se

iasă din România, dar nu s-a putut intra. Şi atunci am spus: „Tu mori aici să faci un reportaj, prin care să arăţi evenimentele care se întâmplă în România.“ Primele imagini sunt făcute la frontieră, sunt făcute în diferite situaţii. Treceam frontiera iugoslavă vreo cinci-şase metri şi spuneam: „Iată, în spatele meu, dincolo, se găseşte România. Nu ştim ce se întâmplă la ora asta acolo, dar primele informaţii pe care le avem sunt că în România începe revoluţia. Avem informaţii pe care le-am primit de la şoferi că în România, în Timişoara, a început revoluţia, că sunt mulţi morţi.“ Au fost foarte multe dezinformaţii, dar…

L. H. L.: Când aţi auzit prima ştire crudă în legătură cu represaliile prin foc? Cum a ajuns la dumneavoastră această ştire?

R. A.: Prima ştire a dat-o Radio Belgrad. Probabil că cineva din străinătate a spus că în Timişoara au început împuşcăturile. Asta a fost în 16 decembrie. Pe la vreo 10 seara, când am fost prima dată la frontieră, atunci mi-a spus cineva care venea din România, nu-mi mai aduc aminte acum. Veneau diferiţi şoferi, şi turci, şi italieni, şi români cu camioanele şi spuneau: „În Timişoara e dezastru. În Timişoara sunt mulţi morţi, nu se ştie pe unde sunt, în toate părţile, în faţa Operei, în faţa Catedralei se împuşcă oameni.“ La un moment, cineva ne-a spus: „Sigur sunt vreo cinci-şase mii de morţi“, iar noi, imediat ce am primit informaţiile astea, le-am trimis prin televiziune, le-am dat ca rapoarte în redacţiile noastre. Dar n-a fost cum s-a spus la ora aia.

L. H. L.: A fost una dintre dezinformări.

R. A.: Două-trei zile mai târziu, am încercat să intru în România. Atunci i-am spus operatorului Ciubrilo Damir, care, din păcate, nu e acum aici: „Uite, tu ţii camera aşa şi mergem să vedem ce spun poliţiştii, ce spun oamenii de la frontieră, dar tot timpul camera să lucreze.“ El ţinea camera, ăia întrebau: „Ce faci cu camera asta?“ „Doar o ţin.“ Şi toate momentele alea, care n-au fost cadre bune, dar tot s-a văzut ceva, după aia le-am întrebuinţat în rapoarte. Uite, noi am fost în România, am ajuns aici şi m-am întors înapoi şi am…

L. H. L.: Eraţi împreună cu mai mulţi ziarişti străini.

R. A.: Cu mulţi.

L. H. L.: Ce agenţii au fost în jurul dumneavoastră?

R. A.: În jurul meu, în România, au fost WTN, au fost de la Televiziunea germană, mai mult am fost cu colegul Nicolas de la Agence France Presse, care tot timpul mi-a spus: „Uite, Remus, eu stau lângă tine şi nu plec, că tu cunoşti mai bine toată povestea asta.“ Atunci s-a întâmplat, într-o zi când am trecut frontiera, că românii ne-au întors, dar nu i-am spus lui Nicolas: „Tu stai aici.“ „Te rog să-mi spui ce se întâmplă, de ce nu poţi să intri şi nu poţi să dai raport?“ Şi atunci noi am vorbit în limba franceză. I-am zis: „Mai bine vorbim în limba sârbă“, căci el ştie sârbeşte, îşi avea sediul la Belgrad. În seara aia, tot Parisul a ştiut că Nicolas a încercat ca să intre în România şi că eu am filmat. Noi am făcut o convorbire, el devenind unul dintre cei mai mari francezi care a fost

la ora aia la frontieră să spună că, vezi Doamne, s-a întâmplat ceva. Nu s-a întâmplat nimic special. Nimeni n-a tras spre noi, nimeni. Românii au spus: „Uite, vă retrageţi, nu puteţi să intraţi, staţi, vă rog.“ Aşa a fost ordinul, chiar aşa.

Distorsionate de groaza celor ce trăiseră teroarea pe viu, informaţiile de la martori oculari ajung supradimensionate la marile agenţii de presă. Mai târziu, scenariul gropilor comune, oroarea şi frica provocate de aceste cutremurătoare dezvăluiri au avut ca efect fie să-i ţină pe români aşezaţi în faţa televizoarelor, fie să-i încrânceneze împotriva clanului Ceauşescu şi să le ceară moartea imediată. În cursul nopţii de 17 decembrie, timişorenii îşi caută morţii. După cozile la pâine, la unt, la lapte, încep să trăiască o nouă formă macabră a aşteptării: coada la cadavre. Spitalul Judeţean îşi închide porţile. E păzit de inşi puternici şi automate. Morţii nu mai pot fi luaţi acasă. Nici de răniţi nu se poate afla mare lucru. Au murit tineri, dar şi oameni în vârstă. S-a remarcat cu durere atunci că şi în crimă a fost păstrat criteriul proporţionalităţii atât de drag lui Ceauşescu. Majoritatea, spune timişoreanul Viorel Marineasa, au fost oameni care au trăit la bloc, în cartierele proaste ale oraşului, băieţi de la ţară, din Gătaia, din Chişoda, din Sadova, intelectuali ca Ladislau Csizmarik, profesorul de muzică, mulţi bănăţeni. Câţiva germani, unguri, sârbi etc. Vârstele – de la doi, la optsprezece şi cincizeci de ani. O crimă întru totul reprezentativă pentru realitatea statistică a României lui Ceauşescu.

Morţii din ziua de 17 decembrie 1989 de la Timişoara

Mihai Apró, Pavel Balog, Francisc Bancov, Ioan Belehuz, Ioan Bonte, Petru Bonte, Luminiţa Boţoc, Virgil Boţoc, Daniel Brocea, Marinel Burcea, Mariana Caceu, Iosif Cacocianu, Dănuţ Carpin, Gheorghe Nicolae Daniluc, Ştefan Alexandru Ferkel-Şuteu, Petru Haţegan, Dinu Cristian Herbei, Silviu Sebastian Iordan, Constantin Iosub, Gheorghe Nuţu Iotcovici, Andrei Istfan, Dan Andrei Jubea, Nicolae Lăcătuş, Sorinel Dinel Leia, Cristian Lile, Rodica Luca, Ioan Daniel Lupea, Adrian Mardare, Ştefan Mariş, Ioan Mariuţac, Ioan Miron, Silviu Motohon, Nicolae Ovidiu Munteanu, Laura Andreea Negruţiu, Virgil Nemoianu, Elena Nicoară, Gogu Opre, Georgeta Pinzhoffer, Valentin Rosada, Maftei Silas, Ioan Stanciu, Gabriela Takó, Miroslav Todorov, Claudiu Ioan Vărcuş, Petru Wittman, Otto Nicolae Zornek.

ADN, MTI, TANIUG, folosind surse necunoscute, vorbesc, la început, de 6.000 de morţi, apoi ajung, în zilele de 21–22 decembrie, la „metri-cubi“ de cadavre şi la cifra de 63.000 de victime. Se pune în circulaţie o notă secretă a Direcţiei Securităţii Statului pentru E2 (codul Elenei Ceauşescu), în care bilanţul revoluţiei ar fi fost de: 4.632 de împuşcaţi, 1.282 de răniţi, 13.214 arestaţi, 7.613 condamnaţi la moarte. S-a mai vehiculat, în acele zile, că în Timişoara ar fi funcţionat o linie telefonică oficială a Securităţii.

Aşa cum stabileşte rechizitoriul Parchetului Militar, ordinele criminale ale generalilor MApN Vasile Milea, Victor Atanasie Stănculescu, Ştefan Guşă, Mihai Chiţac au produs victime peste tot în oraşul Timişoara:

– -în zona Catedralei Ortodoxe, doisprezece morţi şi treizeci şi patru de răniţi, dintre care şapte femei;

– în zona Operei, nouă victime şi doisprezece răniţi, din care trei femei;

– în Piaţa Libertăţii, două victime şi douăzeci de răniţi, dintre care două femei;

– în Piaţa Timişoara 700, doi morţi şi cinci răniţi;

– la Podul Decebal, patru morţi şi douăzeci şi unu de răniţi, dintre care şase femei;

– la Piaţa Traian, doi morţi şi şapte răniţi;

– la Complexul Studenţesc, doi studenţi ucişi;

– în Calea Girocului, zece morţi şi douăzeci şi cinci de răniţi, dintre care şase femei;

– în Calea Şagului, patru morţi;

– în Calea Lipovei, şase morţi şi douăzeci şi şapte de răniţi, dintre care cinci femei;

– pe strada Ialomiţa, un mort şi şase persoane rănite;

– în Calea Aradului, două persoane împuşcate mortal şi opt rănite;

– în Gara de Nord, un mort şi trei răniţi.

Cum mai poate astăzi armata să justifice această represiune prin faptul că şi-a apărat propriile unităţi atacate de huligani, din moment ce morţii au fost pe aproape toate arterele principale ale oraşului?

Mr. (r) Nicolae Durac: Unii spun că are merit generalul Guşă că a introdus unităţile în cazarmă. Da' de unde! N-are nici un merit.

L. H. L.: A introdus după 17, după crimele din 17 decembrie.

Mr. (r) N. D.: Da, dar în 20 le-a introdus în cazarmă. Păi ţin minte cum erau înnebuniţi comandanţii, ţipau prin unitate: „Doamne, să nu se întoarcă ăştia împotriva noastră!“ Deci armata, acum cu blindate, cu armament, să nu se întoarcă împotriva celor care dăduseră ordinele acestea criminale. Din cauza aceasta, repede au dat ordinul, pentru că, în continuare, aveau pregătit un plan, „Tunetul şi Fulgerul“, să distrugă tot ce exista în Timişoara, până în 22 inclusiv.

L. H. L.: Ce este „Tunetul şi Fulgerul“?

Mr. (r) N. D.: E un indicativ. Pe baza acestui indicativ, Piaţa Operei trebuia distrusă complet, deci efectiv curăţată. Şi gândiţi-vă câtă populaţie era acolo.

L. H. L.: Asta pentru 20, „Tunetul şi Fulgerul“?

Mr. (r) N. D.: Nu. Începând din 20, aşteptau, în orice moment, când să atace. Deci dacă noi, în 22 decembrie, eram pregătiţi pentru a ataca, de ce nu există la nivelul conducerii armate…

L. H. L.: După fraternizarea din 20.

Mr. (r) N. D.: După fraternizare. Populaţia habar n-avea ce i se pregăteşte.

L. H. L.: Dar un document ca acesta, „Tunetul şi Fulgerul“, nu există? Ori s-ar putea să se spună că nu e adevărat, că sunt fabulaţii…

Mr. (r) N. D.: Ba există. Ştiţi cum? Imediat, tot acest indicativ a rămas indicativul de conducere al nostru, să luptăm, chipurile, cu teroriştii.

L. H. L.: Tot ăsta a rămas.

Mr. (r) N. D.: Acelaşi indicativ. Şi ştiu şi locul nostru pe unde trebuia să atacăm, că eram de la Chişoda, de unde veneam şi unde trebuia să atacăm. Deci până în ultima clipă eram pregătiţi. Nici chiar când s-a vorbit de fuga lui Ceauşescu, nici atunci n-au crezut că, de fapt, situaţia a fost răsturnată.

Există circa zece cazuri descoperite, cercetate şi înaintate organelor de procuratură de către Asociaţia „17 Decembrie“ asupra cărora există dovezi şi probe că, din răniţi pe picioarele lor, aduşi în Spitalul Judeţean, au devenit, câteva ore mai târziu, cadavre la morgă ori au dispărut din spital.

Marius Mioc (*luptător în revoluţie*): Cazul lui Remus Tăşală l-am cercetat în 1991. Mama lui Remus Tăşală spunea că fiul ei a fost împuşcat în Spitalul Judeţean, că a fost iniţial împuşcat în revoluţie, dar cu rană mai puţin gravă şi, după ce a ajuns în Spitalul Judeţean, a fost împuşcat mortal. Am dorit să verific aceste afirmaţii ale doamnei Tăşală şi i-am contactat pe prietenii lui Remus Tăşală care fuseseră cu el în timpul revoluţiei.

L. H. L.: El a fost rănit în Piaţa 700.

M. M.: Da, Remus Tăşală, după cum spun şi prietenii care au fost cu el, a fost rănit în Piaţa 700. S-a tras dinspre cordonul care era în direcţia Pieţei Libertăţii, după cum spun cei cinci prieteni şi martori cu care am luat legătura. E vorba de Lucian Simionescu, Iosif Berstan, Vasile Miclea, Herbert Hupfart şi Gheorghe Mateiovici. În Piaţa 700, în momentul când a fost rănit, Remus nu avea decât o plagă uşoară, la gât. Am aici mărturiile lor, pe care mi le-au dat în scris şi pentru care şi-au asumat responsabilitatea. Fiecăruia dintre acei martori le-am cerut în mod expres să specifice cum era împuşcat Remus. Lucian Simionescu, de pildă, spune: „Remus a fost ridicat de doi bărbaţi după ce a fost împuşcat, iar când ne-am apropiat şi noi am văzut că era împuşcat numai în gât.“ Herbert Hupfart declară: „L-am ridicat şi l-am dus la spitalul de ochi, unde am văzut că era împuşcat numai în gât şi că trăia.“ Iosif Berstan: „Intrând în holul spitalului, l-am lăsat pe scaunul din stânga holului.“ Vasile Ion Miclea, un alt martor, povesteşte despre aceeaşi situaţie şi declară şi el: „Am observat că Remus era împuşcat doar în gât.“ Gheorghe Mateiovici spune: „L-am văzut pe Remus de la o distanţă de cinci-şase metri. Era împuşcat numai în gât.“ De asemenea, faptul că Remus Tăşală a fost împuşcat numai în gât este confirmat şi de registrul de gardă de la Spitalul Oftalmologic, în care este menţionat, la Remus Tăşală: „Plagă

cervicală dreaptă“. Lucrul acesta este confirmat şi de doctoriţa Minola Budău, care a dat această mărturie în scris tot în 1991, când am făcut această cercetare. Şi ea certifică şi menţionează şi alţi martori, pe care eu nu i-am mai contactat: Mihaela Micula, Elisabeta Griga – pensionată, Rodica Târla, Florica Rădulescu – personal medical.

L. H. L.: Care au fost de faţă când l-a consultat.

M. M.: Ea declară că erau, în momentul respectiv, acolo de faţă. Zice: „după actele existente“. Deci după actele spitalului. N-am mai consultat şi aceste persoane. Avem cinci martori dintre prietenii lui Remus Tăşală care au fost de faţă când a fost împuşcat, plus o doctoriţă de la Spitalul Oftalmologic, care certifică că, în momentul când a fost împuşcat în Piaţa 700, Remus Tăşală avea doar o rană la gât. De asemenea, registrul de gardă de la Spitalul Oftalmologic certifică acest lucru. Ulterior, Remus Tăşală a fost luat cu salvarea şi dus la Spitalul Judeţean, iar la 21 decembrie, când a putut fi scos de acolo, avea, cum spune această adeverinţă medico-legală, „plagă împuşcată cranio-cerebrală“. Practic, era împuşcat chiar în frunte, lucru imposibil să nu fie observat. Am aici şi o copie xerox de pe fotografia de la înmormântare şi se vede plaga în frunte. E imposibil ca aceşti şase martori pe care-i avem să nu fi putut observa plaga din frunte. Cum spunea doamna Tăşală, Remus a scăpat să ajungă în lotul celor incineraţi la Bucureşti, deoarece unul dintre prietenii săi, Alexandru Ciuprină, care era brancardier la Spitalul Judeţean, i-a ascuns cadavrul. Acest Alexandru Ciuprină a fost găsit mort, la începutul lui 1990, într-un şanţ cu apă. Nu se ştie exact cauza morţii. Această moarte e cam suspectă. Eu am dat declaraţiile pe care le-am strâns în 1991 şi la Parchetul Militar. Nu ştiu ce a făcut Parchetul Militar cu ele. De fapt, am observat că Parchetul Militar nu avea o atitudine activă de căutare a martorilor, stăteau liniştiţi, cu burta la soare, şi aşteptau să vină martorii la ei. Şi, în felul ăsta, sigur că n-au putut să strângă foarte multe mărturii. Aveau o atitudine cât se poate de pasivă în toată această acţiune de strângere de mărturii. Nu avem proces, nu putem să strângem dovezi – dar n-a existat o atitudine activă de căutare a dovezilor, de făcut cercetări. Eu, fără să am nici un fel de împuternicire legală, fără să fiu plătit pentru asta, dacă m-a interesat, în scurt timp am strâns şase mărturii scrise în acest caz. Nu ştiu dacă Parchetul Militar, după ce a fost sesizat de mine, a mai strâns ceva. Cazul cred că s-a-ngropat, dar, oricum, eu zic că şase mărturii scrise, plus registrul de gardă de la Spitalul Oftalmologic şi certificatul de deces de la Spitalul Judeţean, care arată altfel de plagă, sunt totuşi nişte mărturii destul de serioase pentru acest caz, pentru a considera că zvonurile care au circulat chiar atunci, în decembrie 1989, cum că există răniţi care au fost împuşcaţi în Spitalul Judeţean în timpul revoluţiei au totuşi, în unele cazuri, un fundament real.

În spatele statuii „Omul-ţintă“, se află Spitalul de Oftalmologie din Timişoara.

Pentru familia Tăşală, Remus era singurul sprijin. După ce mama lui Remus a depus mărturie la proces, mormântul băiatului a fost spart şi profanat. Nenorocirea a urmărit în continuare familia Tăşală. Tatăl a suferit o pareză. Mama a fost internată într-o clinică după un grav infarct. Amândoi părinţii refuză să mai depună orice altă depoziţie. Vor linişte pentru băiatul lor, măcar în cimitir.

Conferinţă de presă – 22 decembrie 1989

Gen. mr. Gheorghe Popescu (*numit comandant al Garnizoanei Timişoara pe data de 22 decembrie 1989*)**:** Vreau să fac o precizare de la bun început. În România, revoluţia n-a făcut-o armata. A înfăptuit-o poporul român, în fruntea căruia, spre mândria noastră, s-a situat tineretul acestei ţări. Armata, deşi a primit ordine de reprimare a mişcării îndreptate împotriva clicii lui Ceauşescu, n-a executat ordinul acestuia şi din primul moment s-a situat de partea poporului, refuzând să tragă împotriva revoluţionarilor. Au fost discuţii şi mi s-au pus şi întrebări că ar fi fost declaraţii care ar fi acuzat armata că ar fi deschis focul împotriva populaţiei. Susţin în continuare că nu este adevărat. Din informaţiile care le deţinem, au fost elemente care, îmbrăcate în civil, s-au strecurat în rândul armatei şi au făcut acest lucru. Şi chiar îmbrăcaţi în haină militară. În prezent, situaţia e stabilă, nu este nici un pericol faţă de situaţia care s-a creat. E linişte, Timişoara este complet pacificată.

Adevărul reintră în drepturile sale, chinuit, dramatic, după ani lungi de aşteptare. Parchetul Militar a pus în mişcare acţiunea penală. Justiţia, în primă instanţă, i-a condamnat pe vinovaţi. Încă nu pe toţi. Dar cercetarea împrejurărilor în care Armata Română a luat parte la revoluţie a început încă din februarie–martie 1990. Aflarea adevărului era, în fond, o condiţie a eliberării armatei de sub controlul politic şi, mai ales, de atâtea mizerii şi silnicii pe care le îndurase în regimul comunist: şantiere, Canal, mine, culesul recoltei, decor la spectacole omagiale şi până la degradarea de a fi părtaşă la reprimarea din decembrie. Adevăr cu atât mai necesar cu cât, imediat după 22 decembrie, comandanţii de unităţi care au participat la martirizarea oraşului Timişoara au fost avansaţi la „excepţional“. În zilele când se pregăteau primele alegeri libere la Timişoara, ia fiinţă Comitetul de Acţiune pentru Democratizarea Armatei, CADA. La 1 martie 1990, la solicitarea membrilor grupului CADA, prim-ministrul Petre Roman hotărăşte instituirea unei comisii guvernamentale de anchetă, care să cerceteze evenimentele din decembrie. După primele dezvăluiri, în iunie 1990, comisia guvernamentală e desfiinţată. Cercetările se reiau în anul 1997. După doi ani, în 1999, se face justiţie.

Mr. magistrat Romeo Bălan (*procuror-şef al Parchetului Militar Timiş*): Această comisie avea ca sarcină, de la momentul numirii, strângerea de documente, de mărturii care să poată ajuta organele de anchetă, în principal procuratura, să-şi desfăşoare activitatea în continuare. Comisia a funcţionat în lunile martie, februarie, până în aprilie. S-au întocmit cam şapte dosare, dacă-mi amintesc bine.

Primul dintre acestea este cel privind comandamentul militar. Pe vremea respectivă, comisia din care am făcut parte propunea cercetarea penală şi a comandamentului militar, în frunte cu generalii Guşă, Stănculescu, Chiţac şi alţi ofiţeri. Ulterior, s-au mai făcut dosare – poate este impropriu spus „dosare“, nu în sens de dosare de urmărire penală, ci dosare de strângere de mărturii, documente care au fost puse şi date procuraturii. Am primit toate aceste dosare. Dosarul privindu-i pe acei generali a fost trimis la Bucureşti, fiind vorba de competenţă, iar cei în cauză fiind generali activi. Şi înainte de ’89, şi după ’89, Parchetul de pe lângă Curtea Supremă de Justiţie – mai precis, Secţia Parchetelor Militare, cum este numită în prezent, înainte Direcţia Procuraturii Militare – este competent să instrumenteze astfel de dosare. S-a dat o soluţie în ceea ce-i priveşte pe cei doi, Stănculescu şi Chiţac – ba nu, chiar pe cei trei, deci inclusiv pe generalul Guşă –, de către Secţia Parchetelor Militare, în martie 1996, de neîncepere a urmăririi penale, soluţie care a fost infirmată ulterior de domnul general Voinea. S-au reluat cercetările pentru urmărirea penală, finalizându-se cu trimiterea în judecată a generalilor Stănculescu şi Chiţac pentru săvârşirea aceloraşi categorii de infracţiuni, respectiv omor deosebit de grav şi tentativă la această infracţiune. Aşa cum se cunoaşte, au fost şi judecaţi în primă instanţă, cauza fiind, în prezent, în recurs. (Imagini de la proces)

Calea Giroculuі. Viaductul lângă care au fost blocate cinci tancuri care încercau să ajungă în zona centrală a oraşului.

Adolf Echert (*rănit pe Calea Giroculuі*)**:** În momentul respectiv, a apărut un cetăţean care venea dinspre Lugoj. Avea un microbuz alb. Nu mai reţin numărul de înmatriculare. Şi ne-a zis tuturor celor care eram acolo: „Vedeţi că vine din Calea Lugojului sau dinspre Lugoj o divizie“, cum s-a exprimat cetăţeanul, nu mai ţin minte exact. Nişte taburi veneau către Calea Girocului. Atunci eu stăteam pe Albac. M-am dus cu fratele meu. Fratele meu chiar mi-a zis, el fiind mai mare cu şapte ani decât mine: „Dacă cumva se trage, intrăm aici, în bloc, şi ieşim prin scară.“ Eu am zis: „Cum să se tragă? Suntem în secolul XX! Cum să se tragă? Până acum, nu s-au întâmplat chestii din astea de la război.“ Şi m-am dus mai în faţă, şi, numai bine, au apărut taburile. Şi era un cetăţean care ulterior am înţeles că era Jugănaru. Şi striga: „Haideţi, fraţilor, uniţi-vă, nu vă lăsaţi! Libertate! Jos Ceauşescu!“ Şi eu, când am văzut, am zis: „Hai să megem, să ne urcăm pe tab.“ Şi atunci, primul tab a întors cu faţa către noi şi a venit până la bordură, a vrut să ne sperie sau a vrut să ne calce, dar noi – nu ştiu, am avut curaj sau zile de la Dumnezeu, nu pot să-mi dau seama – n-am fugit de acolo.

L. H. L.: Câte persoane erau în tab?

A. E.: Pe tab? În primul tab, cum am văzut eu, mi se pare că erau trei sau patru, dar trei erau sigur.

L. H. L.: Cum erau îmbrăcaţi?

A. E.: Erau în haine de armată, aveau căşti de război, erau bruneţi, cu mustaţă, cu perciuni şi în vârstă. Şi, mai în spate, erau, la

vreo zece metri, soldaţii care, când a început să se tragă, ei trăgeau în sus, iar respectivul a început să tragă către noi. Erau cam două sau trei taburi.

L. H. L.: N-aţi ajuns la tragere. A întors, aşadar, tabul de la…

A. E.: Tabul a întors şi a venit cu toată viteza către noi. Am zis că ne calcă, dar noi am avut sânge în noi sau, cum v-am zis, n-am plecat de-acolo, nu ne era frică în momentul acela. Şi a venit până la bordură, noi nu ne-am speriat. După aia, tabul a dat înapoi. Toată lumea striga: „Criminalilor, nu aveţi copii acasă, familii?“ Şi, între timp, a apărut de peste drum, de la un vecin, de acolo, de la o casă în care am înţeles că la ora actuală – ca şi atunci – stă şi stătea şi atunci fata lui Căpraru…

L. H. L.: Cine e Căpraru?

A. E.: După cum am înţeles, dânsul a fost cu paşapoartele pe timpul dictatorului. La ora actuală, fiica stă în casa respectivă. Şi a venit cu primul tab un civil în cămaşă albă, cu pantaloni gri, a vorbit, să zic, două minute, apoi s-a întors. După doi-trei metri, deja a început să se tragă. Am înţeles că de acolo a venit ordinul. Când a fost procesul la Timişoara, eu n-am specificat că pe respectivul îl ştiam perfect, că l-am văzut cu ochii mei, deoarece era lumină acolo. Deci l-am recunoscut şi pot să-l recunosc şi la ora actuală, dar atunci, la proces, de emoţie, n-am putut să-l recunosc, nici nu m-am uitat la faţa lor. Dar în declaraţie am specificat că un civil a venit de acolo şi a vorbit cu primul tab, după care a început să tragă.

L. H. L.: La proces nu v-a pus nimeni să identificaţi dintre aceia…

A. E.: Chiar respectivul – mi-aduc aminte –, chiar respectivul s-a ridicat în picioare şi mi-a pus o întrebare, dar nu mai reţin ce m-a întrebat. Dar ştiu că era chiar respectivul. Şi l-am recunoscut şi ulterior, când l-am văzut, ca şi alţi martori care au fost la televizor. Nu ştiu cum îl cheamă, dar, după fotografie, îl cunosc. Aşa, iar după aia a-nceput să se tragă tare, şi lumea a-nceput să-i huiduie şi să strige: „Libertate!“, „Vrem pâine!“, „Criminalilor!“, „N-aveţi copii?“ şi, după vreun sfert sau vreo jumătate de oră, s-au potolit. Aşa, în mare, s-au potolit. Atunci, au început să intervină oamenii, ca să-i ridice pe cei împuşcaţi de jos. Eu, când am fost împuşcat…

L. H. L.: Între timp, au tras.

A. E.: Da. Au tras în mulţime. Dar, în spate, chiar m-am uitat, erau soldaţii – că era luminat, becuri şi se vedea perfect – cu armele îndreptate în sus. Trăgeau în sus. Şi lumea spunea: „Criminalilor! Obligaţi copiii ăştia, care pot să fie copiii voştri, îi obligaţi să tragă în populaţie. Poate aveţi şi voi familie şi copii printre ei şi-i obligaţi să tragă în populaţie!“ Şi atunci s-a tras. Am văzut că se trage, parcă acum văd gloanţele, trăgeau, nu ştiu, cred că am avut zile de la Dumnezeu, precum cărăbuşii vara, aşa mă atingeau prin păr, dar, v-am zis, am avut zile de la Dumnezeu, nu ştiu cum, ca printr-o minune, am scăpat. Am văzut că un cetăţean a căzut jos, iar eu am dat să mă întorc de frică, normal că mi-era frică atunci. Era un gărduleţ în faţa blocului. Îmi zic: „Mă arunc pe burtă şi stau acolo.“

Şi, în momentul când am dat să trec gărduleţul respectiv, am simţit o amorţeală la picior. Nu mi-am dat seama că sunt împuşcat în burtă. Îmi zic: „Na, acum ăştia m-au împuşcat!“ Şi m-am aruncat imediat acolo, după gărduleţ, şi am stat aşa cam o jumătate de oră sau douăzeci de minute, am stat până s-au potolit toate, aşa în mare, deci nu s-a mai tras şi au început să vină oamenii care au avut curajul, de acolo, din cartier, care ne-au recunoscut, să vină să ne ridice de jos.

În urma acestei plăgi împuşcate în abdomen, Adolf Echert a rămas mutilat pentru toată viaţa. Au urmat paisprezece luni în spital, patru intervenţii chirurgicale, un rinichi pierdut, atrofierea nervilor piciorului stâng ca urmare a nedescoperirii, decât târziu, a glontelui ascuns lângă coloana vertebrală. Operaţia a fost efectuată în Italia. Ar vrea să muncească pentru cei doi copii, dar nu mai are puteri. În schimb, are nevoie de noi operaţii – şi toate acestea dintr-o pensie de rănit în revoluţie.

Familia lui Adolf Echert

„*Sunt cu totul nejustificate încercările unor pescuitori în ape tulburi sau ale celor care acum se află în boxa acuzaţilor de a pune pe seama armatei crimele comise la Timişoara în perioada 16–20 decembrie. Se ştie că, la ocuparea dispozitivului de către unităţile militare, acestea au găsit aici instalate forţe de Securitate şi miliţie, multe îmbrăcate civil, precum şi alte trupe speciale. Desigur, nu excludem posibilitatea ca unele cadre militare sau ostaşi să fi folosit armamentul din dotare, dar numai în cazuri izolate şi ca răspuns la provocări, pentru că nici o forţă revoluţionară n-a contactat armata în acea perioadă“ (Victor Atanasie Stănculescu, la întâlnirea conducerii MApN cu comanda armatei şi cu membrii CADA, 12 martie 1990).*

Într-un mod paradoxal, toţi cei trimişi la Timişoara de Ceauşescu să execute ordine precise, de la generali de armată la generali de securitate, într-o perfectă osmoză, au avut însărcinări, după propriile mărturii, să se ocupe de stările de spirit ale populaţiei. Nimeni n-a coborât pe pământ să vadă iadul represiunii. Toată lumea, în uniformă sau fără uniformă, a ţinut la piept agenda, şi nu pistolul-mitralieră. De morţi şi răniţi, declară generalul Stănculescu, ar fi vinovaţi ostaşii care or mai fi folosit armanentul din dotare numai în „cazuri izolate şi ca răspuns la provocări“. Noi ştiam că, în armată, responsabilitatea pentru ordine o poartă superiorul, şi nu recrutul. Tragedia, domnilor generali, este aceea de a nu fi înţeles nici astăzi că onoarea pierdută pe câmpul de luptă de la Timişoara nu mai poate fi recâştigată prin nici un recurs.

Imagini din Cimitirul Eroilor Revoluţiei de la Timişoara

Prof. univ. Daniel Vighi (*scriitor*)**:** Este nevoie să ne amintim, după cum este nevoie să avem idealuri. Chiar şi în politică a fost o dezbatare întreagă, după care s-a spus, la un moment dat, că politica are un pragmatism care o plasează adesea dincolo de, să zicem, echilibrul etic. Or, clasa noastră politică trebuie să aibă idealuri.

Dacă nu avem idealuri, societatea noastră se construieşte pe un cinism în care, într-adevăr, cei care au suferit sunt marginalizaţi, pentru că mult mai mult, să zicem, contează alte lucruri. Contează şi ele, fără îndoială, contează să trăim mai bine, dar contează la fel de mult să trăim într-o societate care să se întemeieze pe adevăr. Adevărul este criteriul suprem al moralităţii sociale. Dacă nu există construcţia aceasta în adevăr a societăţii, ea rămâne bolnavă, rămâne schizofrenizată, rămâne în situaţia unei societăţi încă duplicitară, în care securistul nu are curajul să-şi recunoască starea de a fi şi ajunge la nişte demnităţi în care practică minciuna, pentru că este obligat. De asemenea, oamenii care au idealuri şi care au crezut în ele sunt marginalizaţi, inclusiv în partidele politice, care, dacă au o criză de audienţă, o au pentru că, în mare măsură, au renunţat la idealuri şi au făcut o retorică demagogică a idealurilor. Or, aceste lucruri aşază societatea noastră într-o perspectivă destul de apăsătoare. Filme şi rememorări de felul acesta sunt în măsură să întărească această lume, care crede că o societate se poate constitui în jurul unor idealuri generoase.

Furtul morţilor
Episodul 1

În dimineaţa zilei de 19 decembrie 1991, timişorenii află locul în care a fost aruncată cenuşa martirilor împuşcaţi în revoluţie şi arşi la Crematoriul „Cenuşa“, în noaptea de 19 spre 20 decembrie 1989. Mai mult decât o grabă criminală de a şterge urmele faptei, gura de canal de la Popeşti-Leordeni Glina pare a fi o operă a urii, a urii din stradă, de la Catedrala Ortodoxă, din Calea Giroculuі.

Au aruncat cenuşa aici, pe data de 20 decembrie 1989.

Procuror Dan Voinea (*Procuratura Militară*)**:** Pe 12 ianuarie, am venit aici, împreună cu ofiţerul Dorel Nuţu de la Miliţia Sectorului Agricol Ilfov, care mi-a precizat locul acesta ca fiind cel în care s-a aruncat cenuşa. El a primit ordin să ia cele patru tomberoane cu cenuşă de la crematoriu şi să le găsească o soluţie, să arunce cenuşa.

L. H. L.: Şi cum i-a venit această idee să le arunce aici?

D. V.: El a căutat. Şi zice: „Mi-a venit ideea să arunc în canalul ăsta, că aici era locul de aruncare a gunoiului.“ Şi a zis că erau resturi de oase, că n-au ars toate cadavrele de tot.

L. H. L.: Dumneavoastră, când aţi venit aici, ce aţi găsit?

D. V.: Se mai vedeau pe fund şi resturi de oase, dar n-am coborât jos, pentru că e foarte adânc. Dar am făcut fotografii de aici.

L. H. L.: Şi n-aţi ridicat nici o urmă, nimic?

D. V.: Acum nu cred că mai găsiţi nimic după doi ani.

Povestea celor patru tomberoane cu urmele celor dragi, spusă de procurorul Dan Voinea, smulge suspine din piepturile părinţilor, ale fraţilor, ale soţilor, care parcă nu suferiseră de ajuns până atunci, căutându-şi cu deznădejde morţii. Ceea ce s-a întâmplat în Spitalul Judeţean din Timişoara în 17 şi 18 decembrie este de nemărturisit. O comisie medicală instituită la iniţiativa Asociaţiei „17 Decembrie“ a început, în anul 1991, să cerceteze evenimentele tenebroase petrecute în Spitalul Judeţean. Deşi ameninţată cu moartea şi tratată cu toate tehnicile de intimidare, această echipă de oameni integri a încercat să se apropie de adevăr. Primul adevăr era acela că în Spitalul Judeţean s-a operat, în acea noapte de 17, non-stop. Unii medici şi-au respectat jurământul lui Hipocrat şi au făcut literalmente minuni.

Prof. dr. Constantin Nica (*în anul 1989, medic la Clinica 2 Chirurgie*): Se ştia că la Spitalul Judeţean sunt aduşi foarte mulţi accidentaţi. Pentru că salvările veneau, veneau una după alta. Ba chiar erau oprite pe drum, după câte am auzit, şi erau urcaţi în ele şi aduşi persoane împuşcate. Pe holurile spitalului, stăteau mulţi dintre cei împuşcaţi. Şi care după aceea au dispărut de acolo. Revenind la data de 18, vă spun că am asistat la o scenă care m-a impresionat. În jurul orei zece, n-a fost activitate chirurgicală de rutină în ziua de luni, nu s-a operat nimic. Sălile arătau ca după un cutremur sau

după un carnagiu. A venit un grup de tineri care, ajunşi în faţa spitalului, au îngenuncheat, au spus „Tatăl nostru“ şi s-au rugat pentru cei care au operat şi care au făcut…

L. H. L.: Minuni în noaptea aceea.

Prof. dr. C. N.: Alţii trebuie să spună despre noi că facem minuni. Dar am fost impresionat, vă spun, am fost impresionat extrem de tare de treaba aceasta. A fost prima şi ultima dată, în afară de acest moment, în care mă aflu în faţa dumneavoastră, în care am luat contact în mod direct, cum să spun eu, cu realitatea de dincolo.

Din raportul final al Comisiei de analiză a evenimentelor petrecute în unităţile sanitare în perioada 16–22 decembrie 1989: „La Chirurgie 1, în noaptea de 17/18 decembrie, conf. dr. Petru Ignat a convocat medicii de pe secţie în cabinet şi a trasat sarcină asistentei-şefe Eleonora Cristun să întocmească lista cu toţi răniţii, care să cuprindă următoarele date: nume, prenume, vârstă, sex, naţionalitate, antecendente penale. Datele urmau să-i fie comunicate lui Nicolae Ceauşescu, n-a spus de către cine, în dimineaţa zilei de 18 decembrie, înainte ca acesta să plece în Iran.“

Prof. dr. Petru Ignat (*în anul 1989, conferenţiar şi şef al Clinicii 1 Chirurgie*): Şi au început să curgă răniţii. Răniţii veneau jos unde trebuia să fie primiţi şi triaţi de clinica a doua chirurgicală, care era de gardă, de urgenţă.

L. H. L.: Cine era de la clinica a doua? Bârzeanu?

Prof. dr. P. I.: Bârzeanu. El era şeful echipei de gardă, dar vă mărturisesc că şi ei au venit, toţi, adică n-am fost numai noi.

L. H. L.: Dar se putea ca urgenţa să facă faţă, să poată înregistra tot ce venea, fluxul ăsta uimitor de oameni?

Prof. dr. P. I.: Imposibil. Era imposibil. Deci vă spun, spre cinstea lor – şi-mi pare rău, că i-aş căuta, dacă aş putea –, studenţii mei i-au cărat cu targa, pentru că n-aveam brancardieri, pe toţi câţi erau răniţi. Răniţii erau aduşi şi puşi în sălile de preanestezie. Ştiţi că, la blocul operator, sunt două săli mari de preanestezie. Am organizat imediat patru echipe operatorii în patru săli.

L. H. L.: În fiecare clinică.

Prof. dr. P. I.: Nu, nu. Doar eu.

L. H. L.: Numai dumneavoastră.

Prof. dr. P. I.: Eu eram de gardă. N-am avut nici un amestec unii cu ceilalţi. Mergeam şi vedeam răniţii şi, în funcţie de gravitatea lor, făceam o ierarhizare şi-i repartizam în săli. Ar trebui să mărturisesc că a fost un lucru delicat. Gândiţi-vă că nu toate echipele erau de aceeaşi valoare. Deci trebuia să ţin cont şi de echipa operatorie. După ce-i băgam în sălile de operaţie, alergam ca un nebun din sală în sală, pentru că – să fim cinstiţi – nu eram obişnuiţi cu chirurgia de război, prima oară ne confruntam cu o asemenea chirurgie.

L. H. L.: Erau operaţii multiple…

Prof. dr. P. I.: De toate felurile. Făceam imediat substratul regional al rănitului, dădeam soluţii tehnice şi alergam în altă sală. N-am putut face faţă.

L. H. L.: Au fost oameni care au murit până să intre în sala de operaţie? Pe sală, pe culoare?

Prof. dr. P. I.: Nu doamnă, eu n-am văzut.

L. H. L.: Au fost aduşi muribunzi care au murit acolo?

Prof. dr. P. I.: Nu.

L. H. L.: Nu?

Prof. dr. P. I.: Nu. Sau, cel puţin, nu în blocul operator. N-a fost acolo unde lucram noi. N-am putut face faţă şi, în această situaţie, am apelat la profesorul Drăgan, care a venit şi el. Şi l-am rugat să-mi mai dea o sală de la Urologie. Lucrul acesta poate fi confirmat de el. E aici şi trăieşte.

L. H. L.: Deci şi Urologia a operat.

Prof. dr. P. I.: Nu. Eu am operat în sala lor. Mi-a dat o sală de operaţie şi am făcut cinci echipe, puţin cam „şubrede“, dar gândiţi-vă: nici instrumentar îndestulător nu aveam. Eu repartizam instrumentarul. Mă uitam la leziune şi spuneam: „Tu trebuie să operezi cu patru pense, cu un bisturiu, cu o foarfecă şi o pensă chirurgicală“ – şi nu-i dădeam mai mult, că nu aveam de unde. Eu trebuia să-mi păstrez până când se sterilizau alte materiale ş.a.m.d.

L. H. L.: Cine conducea spitalul în momentul acela? Aţi simţit decizia?

Prof. dr. P. I.: Doctorul Golea era directorul spitalului, iar doamna doctor Rodica Novac era directoarea Direcţiei Sanitare.

L. H. L.: Ce rol a avut căpitanul Vasile Grui, ofiţerul de securitate care răspundea de spital?

Dr. Marius Nicolcioiu: Vasile Grui însoţea, de obicei, toţi securiştii care veneau. Toţi securiştii veniţi în perioada asta, vreme de două-trei zile, erau însoţiţi fie de doctorul Golea, fie de căpitanul Grui şi erau duşi la conferenţiarul Ignat. De aici, concluzia că acolo totuşi se discuta ceva, fiindcă eu îmi pun următoarea întrebare: dacă aceşti ofiţeri de securitate aveau de luat nişte informaţii sau aveau de făcut nişte comunicări, ele trebuiau făcute la nivelul Direcţiei Sanitare, doctoriţei Rodica Novac, la nivelul direcţiei spitalului, doctorului Golea. Or, ăştia au fost chemaţi la nivelul etajului întâi. Deci acolo era un comandament.

În după-amiza zilei de 17 decembrie, după ora 15.30, au fost aduşi primii morţi. Triajul se făcea la urgenţa spitalului. Cei răniţi erau trimişi imediat la sălile de operaţie. Morţii erau depuşi într-o sală de baie. Când sala a devenit neîncăpătoare, cadavrele au fost puse pe hol. Când numărul lor a ajuns la peste treizeci, au fost transportate la morga spitalului. Din acest moment, cadavrele aparţineau laboratorului de medicină legală. Toţi morţii prin împuşcare sunt dirijaţi în acea noapte către Spitalul Judeţean. Se impune o întrebare: de ce unităţile spitaliceşti se supun unui ordin care nu venea din zona medicală? Trei dintre salvările spitalului vor fi preluate de oameni în civil. Selecţia răniţilor începe încă din

maşini. Centrala telefonică, garderoba, urgenţa, triajul sunt controlate. Un lift circulă fără însoţitor. La închiderea uşilor, se putea trage.

Din raportul final al Comisiei de analiză a evenimentelor petrecute în unităţile sanitare în perioada 16–22 decembrie 1989: „Documentele medicale au fost distruse progresiv, în raport cu importanţa lor. În noaptea de 17/18 decembrie 1989, în jurul orei 24.00, a fost ridicat de la ambulanţă–chirurgie registrul de consultaţii şi dus la etajul al III-lea" (declaraţia asistentei Mihaela Ene, care a scris în registru până la acea oră, şi a doctorului Constantin Costea).

Prof. dr. Petru Ignat: La ora două, cred, a sunat din secţie. În secţie, nu aveam locuri şi, în această situaţie, am luat de la profesorul Străianu, de la Clinica de Cardiologie, două saloane goale. Îi duceam pe operaţi, operaţii noştri, sus şi-i depuneam acolo. Nu noi, nu eu, ci studenţii noştri. Cum vă spun, aveam studenţi foarte mulţi care ne-au sărit în ajutor. Cam pe la ora 2, primesc un telefon de sus, din secţie, că sunt chemat urgent de doi domni. Să mă duc urgent sus.

L. H. L.: Ora 2 ce înseamnă? După-amiază?

Prof. dr. P. I.: Noaptea, doamnă. La ora 2 noaptea, m-am dus sus. În faţa cabinetului meu, stăteau doi domni. S-au prezentat: „Sunt colonelul Ghircoiaş" – celuilalt, vă mărturisesc, nu-i mai reţin numele – „de la Securitate. Şi vă rog să-mi daţi lista cu răniţi." Noi operam, doamnă, dar nu ştiam pe cine operăm.

Declaraţia de martor a dr. Ovidiu Golea în Dosarul nr. 6/1990: „La conf. dr. Petru Ignat, erau Ghircoiaş, Obăgilă, Deheleanu şi mi-au cerut să le prezint registrul de consultaţii de la Chirurgie-Urgenţă."

Prof. dr. Constantin Nica (*în anul 1989, medic la Clinica 2 Chirurgie*)**:** Vreau să vă relatez, în puţine cuvinte, cam care era atmosfera şi cum se pătrundea în sala de operaţii. Cineva aducea un împuşcat, se auzea pe coridor, jos era un serviciu de triere. Se ajungea sus, la blocul operator, deci cale de două etaje, cu ajutorul unor lifturi mari. Şi atunci cu o brancardă se alerga de-a lungul coridoarelor celor două blocuri operatorii care funcţionau, pentru că, după aceea, s-au deschis şi la Urologie, şi la Chirurgie, şi la Neurologie ş.a.m.d. Şi ţi se punea un accidentat sau un împuşcat pe masa de operaţie. Acolo, îl examinai foarte rapid şi luai decizia care se impunea. De obicei, sigur că se făcea o triere la primirea în ambulanţa spitalului, adică se vedea dacă este împuşcat în torace, dacă este împuşcat în abdomen, dacă este neurochirurgical ş.a.m.d. Eu primeam aceşti împuşcaţi, îi aşteptam în sala de operaţie. Altcineva era care-i repartiza, altcineva era care-i tria, iar nouă ni se trimiteau cu un diagnostic foarte sumar. De multe ori s-a întâmplat că nu ştiam nume, n-avea identitate. Era cineva care se ocupa de această treabă, adică scria pe o coală de hârtie sau o foaie de observaţie, pentru că s-au făcut şi nişte foi de observaţie, care am

înţeles din mai multe surse că, la un moment dat, au dispărut. Dar noi, cei care operam, eram absolut blocaţi în faţa mesei de operaţie.

Disputa în legătură cu „am avut evidenţe“ sau „nu am avut evidenţe“ continuă, deşi, din modul cum au fost selecţionaţi morţii pentru Crematoriul „Cenuşa“, s-au ştiut clar datele lor personale, date care ar fi trebuit să aparţină în exclusivitate spitalului.

Dr. Marius Nicolcioiu: Probabil că tot ce s-a întâmplat a fost extrem de bine planificat, şi iată de ce: încă din acea noapte, deci din noaptea de 17 spre 18, după câteva ore de la începerea aducerii morţilor, răniţilor ş.a.m.d., primul lucru care s-a făcut a fost că s-a cerut registrul de la cabinetul de chirurgie. Ca să mă înţelegeţi ce valoare avea acest document: în acest registru se notau toţi cei care păşeau pragul cabinetului, morţi, vii, indiferent cum, cu date de identificare personală. Deci s-a ridicat acest registru, şi noi nu mai ştim acum şi n-am mai putut reconstitui cine a venit mort, cine a venit viu. Acest registru este dus tot la cabinetul doctorului Ignat, la colonelul Ghircoiaş, colonelul de securitate. La ora 24.00, se ridică al doilea rând de documente. Sunt documentele de la biroul de internări, care atestau – în caz că am fi putut avea aceste hârtii la îndemână – cine s-a internat în spital. Fiindcă o internare în spital se face cu anumite formalităţi, printre care şi întocmirea unei foi de observaţie. Foaia de observaţie nu se face decât la omul viu. Deci acestea au fost primele documente ridicate. În continuare, în ziua de 19, se ridică şi restul documentelor, tot, tot, tot. Colonelul Ghircoiaş declară că a ridicat aceste documente la ordinul generalului Nuţă. Dânsul spune că erau douăsprezece registre, douăsprezece caiete. N-au scăpat de această furie devastatoare decât rapoartele legale din secţie – şi o să vedeţi că are importanţă şi acest lucru – şi câteva foi de observaţie de la reanimare. O parte a ajuns în posesia noastră, dar o altă parte a fost ridicată de procuratură. Aceste documente le-au luat dânşii în ziua de 21 decembrie, când se profila cam ce se va întâmpla. Generalul Nuţă îi dă ordin colonelului Ghircoiaş să distrugă documentele. Ghircoiaş declară că el nu le-a distrus, ci şi-a extras unele date şi a păstrat încă documentele, iar a doua zi, în 22 decembrie, când la televiziune şi la radio s-a anunţat fuga lui Ceauşescu, generalul Nuţă, de pe scara unei maşini Aro cu care Domnia Sa fugea de asemenea, îi strigă lui Ghircoiaş: „Distruge tot!“ Ghircoiaş a adunat toate documentele şi s-a dus şi le-a ars în crematoriul miliţiei judeţene, împreună cu maiorul Gelu Popovici, care mi se pare că era la criminalistică. De aici s-a terminat cu ele. Toate au fost distruse. Nu e nici o speranţă să fie recuperat ceva, fiindcă au fost arse.

Clinica II Chirurgicală, Spitalul Judeţean

Constantin Jinga, pe atunci student la Filologie, secţia Franceză, a trăit o experienţă halucinantă. El şi prietena lui au avut parte de clipe de coşmar în Spitalul Judeţean. Era în 17 decembrie seara. La graniţa dintre viaţă şi moarte, povestea studentului dezvăluie locurile în care oamenii în civil au putut acţiona: jos la urgenţă, în

lifturi, lângă tărgi, pe culoarele în care răniţii erau depozitaţi de-a valma, la morgă unde nu întotdeauna au fost aduşi numai cei morţi.

Constantin Jinga (*rănit la 17 decembrie 1989*): Eram împreună cu prietena mea şi am decis s-o luăm pe un drum mai scurt, în aşa fel, încât am putut să ajungem chiar la colţul, din Timişoara, dintre Bulevardul Republicii şi strada Piatra Craiului, respectiv strada Paris, de cealaltă parte. De acolo până la Operă, să tot fie câteva sute de metri. Deci era în plină zonă centrală. Acolo, ne-am oprit. Ne-am oprit, pentru că am observat că drumul, şoseaua, bulevardul spre Piaţa Operei erau blocate de două rânduri de militari, iar, în faţa militarilor, erau opriţi câţiva oameni, o mână de oameni, nu mai mult de zece, în orice caz, dintre care unul vorbea cu militarii. Şi ne-am oprit efectiv, ca să ascultăm ce le spune şi să vedem ce se întâmplă. Ce le spunea? Nu le spunea decât că: „Doar n-o să trageţi în noi, vedeţi că suntem oameni, suntem români, ca şi voi, şi gândiţi-vă că şi voi veţi merge, după ce terminaţi armata, mergeţi acasă, tot la frig, tot la foame.“ A apărut, la un moment dat, un militar, bănuiesc că era mai scund de statură, purta caschetă, de aici am dedus că era probabil ofiţerul sau subofiţerul care comanda militarii respectivi. S-a dus lângă ei, probabil că le-a ordonat să se dea cu patru paşi în spate, pentru că i-am văzut făcând exact patru paşi în spate, i-am văzut punând arma la ochi şi trăgând. La primul foc, nici un moment n-am crezut că folosesc muniţie adevărată sau n-am crezut iniţial că vor trage, în primul moment am crezut că sunt gloanţe oarbe. După aceea, am văzut pe cineva căzând lângă mine împuşcat în cap, atunci am sărit peste prietena mea, am căzut amândoi şi, când am ajuns jos, eram deja lovit. Glonţul mi-a intrat prin umăr, mi-a străbătut cavitatea toracică şi a ieşit prin spate, prin celălalt omoplat, practic prin spate. A fost o rană chiar foarte gravă, am fost pe punctul de a muri, probabil că, dacă nu eram dus chiar atunci, în minutele următoare, la spital, muream. Am făcut o hemoragie foarte puternică şi am intrat în şoc hemoragic practic. Am vrut să mă ridic. În momentul ăla, am căzut şi mi-a bufnit sânge pe gură, şi prietena mea s-a speriat foarte tare. Am auzit-o strigând: „Criminalilor!“ În viaţa mea n-am mai auzit aşa un strigăt. A strigat: „Criminalilor“ şi a fugit drept înspre militari. Din momentul ăla, nu s-a mai tras şi nu ştiu de unde au venit patru bărbaţi şi m-au luat de mâini şi de picioare să mă care. S-a tras, unul dintre ei a fost lovit în mână şi m-a scăpat pe jos, şi m-au luat din nou şi m-au dus totuşi până la spital. La un moment dat, stăteam nemişcat, efectiv nu mă mai puteam mişca, aveam senzaţia că am un vagon de cale ferată în spate. Şi, la un moment dat, cineva s-a uitat la mine şi a spus: „Ăsta e mort, luaţi-l de aici.“ Atunci, am deschis ochii şi a văzut că nu sunt mort şi a spus: „A, uite că nu e mort. Mai trăieşti, mă?“ Şi, mă rog, m-am chinuit să dau din cap, să spun că „da“, şi atunci prietena mea a spus: „E rănit, faceţi-i ceva!“ Mă rog, ea tot umbla, trăgea de ei pe-acolo. Erau copleşiţi, iar acolo era plin. Unul dintre medici ştiu că, la un moment dat, a spus: „Ăstuia nu avem ce să-i facem aici, duceţi-l la clinica toracico-cardiacă. E rănit în piept, nu putem

să-i facem, duceţi-l acolo!“ Şi atunci, au venit două persoane în halate albe, nu ştiu exact cine au fost, dacă erau din personalul spitalului, bănuiesc că nu. M-au luat pe o targă din aceea cu roţi, am intrat într-un lift şi liftul s-a dus în sus. S-a dus în sus, nu-mi dau seama până la ce etaj.

Imagine: liftul ucigaş…

Constantin Jinga: În momentul în care am ieşit din lift, a fost, am impresia, o coincidenţă cu totul miraculoasă. Cred de atunci în miracole, pentru că, între timp, când eu am intrat în lift, prietena mea şi-a luat un halat de unde a găsit şi a urcat fuga pe scări şi a ajuns exact în momentul în care noi ieşeam din lift, exact la acelaşi etaj. Nici ea nu ştia, evident, unde e Clinica de chirurgie toracico-cardiacă. În schimb, era acolo, pe coridor, îmi amintesc, un om cu nişte găleţi şi cu nişte mături, probabil o fi fost un om de serviciu, nu-mi dau seama ce o fi fost cu el. În orice caz, a strigat la cei care mă duceau pe mine: „Ce căutaţi aici?“ Ei au spus: „Clinica toracico-cardiacă.“ El a spus: „Nu e aici. Plecaţi de-aici, aici nu e nici o clinică toracico-cardiacă, asta e la Spitalul «Victor Babeş».“ Am mers înapoi în lift, de data asta a intrat şi prietena mea şi am coborât până, bănuiesc, la subsol, unde era morga. Acolo, m-au scos din lift, m-au lăsat pur şi simplu şi au plecat. Acum, n-aş putea fi sută la sută sigur că acolo era morga, dar, în orice caz, mai jos liftul n-a mers. Eu ştiu că locul respectiv în Spitalul Judeţean e morga. Stăteam pe masa aceea cu capul dat în dreapta. În dreapta mea, erau vreo trei sau patru cadavre. La un moment dat, a venit cineva care lua datele răniţilor, înregistra pur şi simplu. Eu nu mai puteam să vorbesc şi a întrebat-o pe prietena mea. Ea i-a spus cine sunt, cu ce mă ocup şi, la un moment dat, persoana respectivă a spus: „Stai, părinţii lui nu sunt medici veterinari?“ Şi ea a spus „da“. Şi atunci a spus: „Stai, că eu îi cunosc pe părinţii lui. Ce caută aici? De ce nu se ocupă nimeni de el?“ Prietena mea a spus: „Ne-au trimis la Spitalul «Victor Babeş» şi uite ce-am păţit.“ I-a povestit toată istoria. Îmi amintesc tot dialogul ăsta destul de bine. Şi a spus: „Staţi aici liniştiţi, că vă trimit eu o salvare, să vă ducă la «Victor Babeş».“ Şi, în câteva minute, a venit o salvare şi am ajuns la Spitalul „Victor Babeş“, iarăşi în cel mai scurt timp.

Clinica I Chirurgie

Procuratura Militară n-a efectuat cercetări complete. Sunt câteva cazuri – aproape zece – fără precedent în istoria şi în practica unui spital, când răniţi uşor în şold, în picior, în umăr, aduşi să fie salvaţi, au murit, în chip enigmatic, din cauza altor plăgi împuşcate, pe care nu le aveau în momentul internării.

Camera în care au fost anchetaţi răniţii

Maria şi Constantin Gârjoabă (*părinţii lui Dumitru Constantin [Doru], împuşcat la 17 decembrie 1989*)**:** A plecat de acasă. Când a plecat, eram în casă cu o vecină. I-am zis: „Doru, ai grijă, ia-ţi actele!“, că nu ştiam ce este în oraş. Auzeai ceva, dar nu ştiai ce e. Nu-ţi venea, mai bine zis, să crezi ce auzeai. Zic: „Doru, ia-ţi actele

la tine.“ „Da, le am“, şi a arătat la piept. „Deci buletinul, livretul militar şi astea.“ Zice: „Da, le am.“ Şi a plecat. Pe drum, când s-a dus – după aia am aflat că n-a mers tramvaiul –, a mers şi s-a întâlnit cu băiatul acestei vecine. Aşa au plecat amândoi şi, când au ajuns în dreptul Catedralei, zice băiatul vecinei: „Doru, uite că ăştia trag.“ Erau în linie dreaptă, cu caschetă, nişte militari. Au luat poziţie de tragere. Şi zice băiatul vecinei către al meu: „Doru, uite că ăştia trag.“ Doru îi zice: „Vezi de treabă, cum să tragă, că n-avem nimic cu ei.“ Copilul mi-a povestit asta. Zicea că, în momentul ăla, a căzut. A zis: „Au, m-a nimerit!“ S-a răsucit şi a căzut. Copilul vecinei, când s-a întors, a văzut că au mai căzut încă patru. Atunci lumea a început să zbiere, s-au adunat grămadă. Nu ştiu ce s-a întâmplat la Catedrală, că pe uşile laterale le-au dat drumul să iasă. Şi chiar a ieşit preotul care e la noi la parohie, preotul Iancu. A ieşit pe uşa laterală şi l-a văzut căzând. Preotul mi-a spus: „Să ştiţi că l-am văzut căzând.“ Zice: „În momentul când am ieşit, îl văd căzând. Dimineaţa îl văd în biserică, şi după-masă îl văd cum cade.“

Familia Gârjoabă a păstrat toate flash-urile unui film care s-a rupt la Spitalul Judeţean: Doru nou-născut, Doru la grădiniţă, Doru la prima lui aniversare, Doru în familie cu mama, cu tata, cu bunicul, cu fratele, Doru adolescent, căsătoria, primul lui copil. Erau fericiţi, dar se pare că uneori fericirii îi lipseşte suferinţa.

Maria Gârjoabă: Eu, cu mama băiatului, vecina, am pornit pe jos. Când am ajuns pe la strada Lidia, ne întâlnim cu băiatul vecinei. Era cu cascheta în mână, cu centura, părul era vâlvoi. Mergea pe drum şi scutura capul: „L-au împuşcat pe Doru, l-au împuşcat. L-au împuşcat lângă mine pe Doru.“ Vorbea singur. Şi avea părul căzut în faţă, suferise un şoc copilul ăsta. Când l-am văzut, zic: „Nu e el.“ Dar mama lui: „Tomi, Tomi, ce e cu tine?“ Şi a împins-o şi a dat să treacă. Şi atunci: „Tomi!“ Atunci, ea s-a dat aşa, cu spatele către un gard, şi-a scuturat capul şi a spus: „L-a împuşcat pe Doru.“ „Păi dar cum?“ Şi atunci, ne-a spus cum am zis până acum. Şi atunci, n-am mai venit către oraş, că ne întâlnisem cu băiatul. Se făcea o stradă pe Lidia şi am luat-o să ajungem la Spitalul Judeţean. Când să ajungem către Spitalul… unde să ajungem, că n-am ajuns. Chiar atunci la Albac se trăgea. Acolo este un mort, chiar atunci a fost împuşcat când noi am ajuns acolo, să trecem. Ne-au oprit nişte oameni: „Unde vreţi să mergeţi?“ Zic: „Vreau să ajung la Spitalul Judeţean, că nu ştiu ce a fost, ce s-a întâmplat în oraş, copilul meu e împuşcat şi vreau să ajung la spital.“ Şi au început să râdă: „Păi, doamnă, ia uitaţi ce este acolo. Acum l-a împuşcat pe unul, zbiară lumea. N-aveţi cum să ajungeţi acolo, că acolo sunt lupte mari.“ Am rămas aşa. Şi am stat, am auzit şi noi cum se împuşca acolo, era gălăgia aia. Deja era întuneric şi n-am avut cum să trecem. Zice vecina: „Hai să mergem prin pădurice.“ De unde, că acolo erau, de acolo se trăgea. Era nenorocire. N-am putut să trecem. Şi am venit acasă, am stat aşa până a doua zi. A doua zi dimineaţa, ne-am dus la spital. Acolo, ne-au zis să stăm până la 10, că se afişează cei împuşcaţi. Am stat

acolo. La ora 10, a apărut domnul Veverca şi încă doi îmbrăcaţi în civil. A spus: „Într-un minut plecaţi de aici, că vă împuşc.“

Constantin Gârjoabă: Şi a îndreptat spre noi pistolul-mitralieră.

L. H. L.: Cine a îndreptat pistolul-mitralieră?

C. G.: Veverca.

Maria Gârjoabă: A zis: „Plecaţi, că vă împuşc pe toţi de aici.“ Mie mi s-a pus un nod în gât, dar alţii ziceau că au acolo fratele, soţul, copilul. Eu n-am mai putut. Doar am zis către noră şi către băiatul cel mic: „Haideţi, copii, să plecăm.“ Şi am plecat. Când am ieşit afară, spitalul era înconjurat. Am revenit la spital când s-a dat voie să se intre. Aşa ne-am bucurat! Fata s-a pus, a curăţat repede cartofi, a făcut pireu, a făcut carne pané, să mergem la el, la spital. Ne-am dus la spital eu cu soţul, cu cei doi copii, cu băiatul ăsta, cu mama lui, cu cuscra, nevastă-sa. Ne-am dus la spital, la etajul III. Acolo era chirurgia.

L. H. L.: La chirurgie I.

Constantin Gârjoabă: Da. La domnul profesor Ignat.

Maria Gârjoabă: La etajul III, da. Şi ne-am dus acolo. La uşă, erau nişte asistente. Erau înscrişi acolo cei care erau în spital. Se uită pe listă, nu este. Am rămas aşa, n-am ştiut ce să facem. Am ieşit, de acolo, pe coridor. Am stat şi ne-am vorbit, ne miram ce o fi, unde o fi. N-a durat un minut şi trece domnul profesor Ignat. Zice: „Pe cine căutaţi?“ El dincolo de uşă, eu dincoace de uşă, dar erau toţi ăştia cu noi. Şi zic: „Gârjoabă.“ „Doru?“ Zic: „Da.“ M-am bucurat, că el, în acte, era Dumitru Constantin. Deci numai dacă a vorbit cu el ştia că e Doru şi m-am bucurat că, uite, domnule, totuşi e undeva, o să aflu – aşa, imediat, în mintea mea. Zice: „Da, eu l-am operat, dar e dincolo de orice pericol.“ Zice: „Mergeţi, că e aici, după colţ.“ La care, asistentele au replicat: „Domnule profesor, dar nu este aici.“ „Cum nu este aici?“ Şi s-a întors să se ducă el, să se uite, căci, spuse: „După vizită, m-a chemat, că a sângerat din os.“ Ştiam de la copil că a fost împuşcat în şold, deci în os. Dânsul s-a dus după colţ, unde a zis dânsul că este, a apărut şi a zis: „Nu este aici. Nici nu ştiu ce s-a întâmplat.“ Şi a plecat, era foarte obosit.

Constantin Gârjoabă: Parcă dădea să plângă.

Maria Gârjoabă: Parcă dădea să plângă. Parcă era faţa schimbată la el. Era obosit…

Constantin Gârjoabă: …când a venit de acolo şi a zis că nu este.

Maria Gârjoabă: „Nu este.“ Şi a intrat, s-a dus, iar noi am rămas. Asta a fost la spital.

L. H. L.: Se putea întâmpla ca, odată trecut de sectorul de urgenţă, un pacient să dispară fără ca medicii să observe dispariţia lui?

Prof. dr. Petru Ignat: Nu.

L. H. L.: Nu se putea întâmpla.

Prof. dr. P. I.: După părerea mea, n-avea cum.

L. H. L.: N-avea cum.

Prof. dr. P. I.: N-avea. Gândiţi-vă că numai eu aveam optzeci de oameni acolo.

L. H. L.: Optzeci de oameni ce însemnând?

Prof. dr. P. I.: Personalul clinicii. Păi cum să dispară un om aşa, chiar fără să-l vadă nimeni?

L. H. L.: Dar au dispărut oameni.

Prof. dr. P. I.: Eu ştiu despre unul singur, cu care am avut mari bătăi de cap – şi am apărut în presă – de cel puţin zece ori. De Gârjoabă.

L. H. L.: Da. Voiam să vă întreb de Gârjoabă. Se spune că mama şi soţia lui au avut o discuţie cu dumneavoastră.

Prof. dr. P. I.: N-au avut, doamnă, nu este adevărat. Pot să vă spun însă următorul lucru: de acest Gârjoabă s-a interesat, încă de a doua zi dimineaţă, şi directoarea spitalului, şi secretara directorului spitalului, şi eu n-am înţeles de ce. În realitate, amărâtul ăsta era soţul unui cadru medical de al nostru de la Institutul de Igienă, şi aşa se explică, probabil, că soţia lui a dat telefon şi s-a interesat de existenţa lui. Se presupunea că acest Gârjoabă ar fi fost operat de mine. Eu, în primul rând, n-am operat nici un caz. Eu personal v-am explicat că nu făceam altceva decât ierarhizarea acestor cazuri şi dădeam soluţii. Pentru ca, ulterior, dar asta mult mai târziu, să aflu de la profesorul Mogoşanu că registrul de anestezie n-a fost ridicat atunci când s-au ridicat condicile de operaţie de la clinicile chirurgicale. Şi, căutând în registrul de anestezie, am dat de acest caz. Am anunţat imediat Procuratura Militară.

L. H. L.: Deci Gârjoabă era trecut în registrul de anestezie.

Prof. dr. P. I.: Da. Şi, până la urmă, cel care a recunoscut, după leziuni şi după cum a murit pe masă, a fost profesorul Nica.

L. H. L.: Nica?

Prof. dr. P. I.: Da. De la Clinica II Chirurgicală. Care apoi cred că a şi lămurit cu procuratura situaţia lui Gârjoabă, dar el n-a fost la noi în clinică.

Declaraţia dată de Maria Gârjoabă, soţia lui Doru: „În 18 decembrie, dimineaţa, la ora 7.30, am venit la Spitalul Judeţean. M-am dus la urgenţă şi am cerut registrul de internări, dar nu mi-au dat voie. Un cadru medical a vrut să se uite într-un registru, dar a venit cineva, cam de douăzeci şi şapte de ani, şi mi-a spus că, din ordinul Securităţii, nu este voie să se dea informaţii. Am intrat la Direcţia Sanitară; undeva, la urgenţă, era o listă cu morţi. Soţul meu nu era pe listă. Atunci, am urcat la Chirurgie I, dar n-am putut intra, pentru că uşa era încuiată. La Chirurgie II, n-au vrut să-mi spună nimic. Spuneau că n-au foile întocmite. Joi, în ziua de vizită, am întrebat-o pe Stela Gilovan dacă ştie ceva despre soţul meu. Mi-a spus că avea o foaie de observaţie – cu capul întocmit – pe care era trecută adresa părinţilor (Muncitorilor nr. 41), şi nu adresa din buletin. Mi-a spus să-l caut pe etaje.“

Prof. dr. Constantin Nica: Tot ce ştiu eu în legătură cu cazul Gârjoabă provine din discuţii mai mult colaterale. Ştiam că s-au făcut nişte cercetări în legătură cu identificarea, în interiorul

Spitalului Judeţean, a lui Dumitru Gârjoabă. Am avut o discuţie despre treaba aceasta cu profesorul Ignat, căruia i-am relatat exact acest lucru. Profesorul Ignat mi-a spus că s-ar putea să fie vorba de Dumitru Gârjoabă. Eu i-am spus că nu pot nici să-l contrazic, şi nu pot nici să-l aprob. Tot ceea ce pot spune este că am operat un împuşcat care are un asemenea aspect, o asemenea conformaţie. Şi, dacă această conformaţie corespunde, în mare măsură, cu ceea ce reprezenta în acel moment Gârjoabă, eu nu pot să contrazic pe cineva care spune da, există o identitate între aceste două persoane sau între cel pe care l-ai operat şi cel despre care discutăm.

Declaraţia dată de Maria Gârjoabă, soţia lui Doru: „Şoferul mi-a transmis acasă că soţul meu a fost împuşcat. Împreună cu soţul meu, era un vecin, Domiţian Chiorean, care a fost cu soţul meu la Ortopedie. Mi-a spus că de la Ortopedie i-au spus că nu este nimic grav. În maşină, mai erau trei sau patru răniţi. Ceilalţi au rămas la ortopedie. Am ştiut că, după ora 20, a ajuns la Spitalul Judeţean.“

Prof. dr. Constantin Nica: Mi-a fost pus pe masă un bărbat pe care, acum, eu îl apreciez – adică îl văd cu ochii minţii – destul de bine: cam între treizeci şi treizeci şi cinci de ani.

Doru avea douăzeci şi trei de ani.

Prof. dr. Constantin Nica: Aşa. Un tip foarte solid, aşa, macrosom, care cred că avea în jur de 1,90 înălţime.

Doru avea înălţimea de 1,75 metri.

Prof. dr. Constantin Nica: Deoarece am remarcat că, în momentul când a fost pus pe masa de operaţie, era atât de înalt şi atât de lung, încât picioarele depăşeau marginea mesei de operaţie, care are la 1,75–1,80. Deci asta e dimensionarea în lungime a mesei de operaţie. Şi era un tip foarte solid, care avea peste 100 de kilograme.

Doru avea o greutate între 70 şi 80 de kilograme.

Prof. dr. Constantin Nica: Era inconştient, era de o paliditate extremă şi, examinându-l imediat, am văzut că are o plagă împuşcată în regiunea pelvisului – s-ar putea să greşesc, dar oricum cred că nu este foarte important acest lucru. Cu un orificiu de intrare – îl consider orificiu de intrare, pentru că era mai mic, în partea dreaptă. Dar, având în vedere că era cu tensiune pe 0, că era fără puls, că era în stop cardio-respirator, primul lucru care s-a făcut: a fost intubat şi am deschis abdomenul, considerând că este vorba de o leziune a unor vase foarte mari care au dus la această hemoragie fudroaiantă şi extremă. Am deschis şi nici n-am ajuns foarte bine să văd despre ce e vorba, că mi s-a comunicat de către anestezist că persoana respectivă e decedată. Dar eu cred că, în momentul când am intervenit, era vorba de un stop cardio-respirator. Dar atunci, în presiunea extraordinară a momentului, nu poţi să aştepţi să te convingi de ceva, când ştii că singura şansă a aceluia de pe masă este aceea de a i se opri o hemoragie. Pentru că o peritonită evoluează în ore, orice altceva, în afara unei hemoragii, este pasabil, se poate temporiza, dar o hemoragie trebuie oprită prin

orice mijloc în următoarele minute, pentru că poate să ducă la decesul bolnavului. Şi, de fapt, aşa s-a şi întâmplat. Probabil că a fost o leziune de vase mari, nu am mai avut timp să fac eu cercetarea acolo, pentru că am mai avut încă un împuşcat. Ştiu că a venit printre ultimii. Cred că era, cu foarte mare aproximaţie, ora 3.30-4, oricum l-am primit printre ultimii din lotul pe care eu l-am operat.

L. H. L.: O secundă. Acest bolnav, acest împuşcat, putea să stea câteva ore pe holurile spitalului din clipa intrării şi până să ajungă la dumneavoastră?

Prof. dr. Constantin Nica: Aş fi vrut să… m-am gândit să vin eu cu acest răspuns, fără să mă întrebaţi. Nu putea. Dacă există o oarecare diferenţă din punct de vedere temporal între ceea ce ştiţi dumneavoastră şi ceea ce vă spun eu, vă pot spune cu absolută siguranţă că un asemenea împuşcat nu poate să supravieţuiască mai mult de jumătate de oră maximum, fără ca gravitatea leziunilor să ducă la deces.

Doru a fost dus la spital în jurul orei 20.

Prof. dr. Constantin Nica: El a fost adus la puţin timp după ce a fost împuşcat. Adică nu putem conta, de exemplu, pe scenariul că el a fost împuşcat anterior cu patru-cinci ore, că a zăcut fie în ambulanţa spitalului, că a zăcut pe stradă, de unde a fost cules. Acest lucru nu e posibil. El a fost împuşcat, iar hemoragia din cavitatea abdominală, cantitatea de sânge acumulată în abdomen a dat pe dinafară. Deci evoluţia lui a fost foarte, foarte precipitată şi legată de un moment apropiat orei la care eu l-am primit pe masa de operaţie. Mie mi se pare de o foarte mare importanţă momentul în care el a fost adus la noi, pentru că ceea ce pot certifica este că acest împuşcat nu putea să aştepte undeva, pentru cândva.

L. H. L.: Ore întregi.

Prof. dr. C. N.: Ore întregi. Ăsta este un scenariu pe care eu mi-l atribui şi s-ar putea să nu aibă nici o bază. Dacă Gârjoabă, să presupunem, a fost împuşcat în jurul orei 12 sau 12.30, cel pe care l-am primit eu acolo nu era Gârjoabă. Dacă a fost împuşcat în jurul orei 3.30-4 şi dacă Gârjoabă, aşa cum vă spuneam, era o persoană înaltă, o persoană solidă, care depăşea treizeci de ani, deci se apropia de treizeci şi cinci de ani, atunci s-ar fi putut să fie vorba de Gârjoabă.

Arhivă: certificat medico-legal

Dr. Marius Nicolcioiu: Este un certificat medico-legal, dar care are un viciu mare, foarte mare, pe care nu-l poate sesiza decât un medic. Iar un medic care zice aşa: numitul Gârjoabă, a cărui identificare s-a făcut după haine – s-a făcut după haine deci, nu ştiu hainele unde mai erau –, a murit de hemoragie internă. Păi, daţi-mi voie, cum poţi să spui că a avut hemoragie internă, când nu i-ai făcut autopsie? Iată! Viciul este teribil. Acum, se poate întâmpla şi altceva: ca acest certificat medico-legal să fi fost dat din complezenţă – fiindcă omul era mort –, era necesar unor completări

de documente. Dar certificatul medico-judiciar, din acest punct de vedere, este nul şi neavenit.

Prof. dr. Milan Leonard Dressler (*director al Institutului Medico-Legal din Timişoara*): Dumitru Gârjoabă este înregistrat la noi în arhivă, în anul respectiv, la numărul 998/18, deci ăsta probabil că a fost numărul de pe cadavru. Cazului Dumitru Gârjoabă i-a fost imputat faptul că în raportul de constatare medico-legal, în loc să afirm că am examinat cadavrul, am zis că am autopsiat, ceea ce nu s-a putut face atunci. Pare a fi o contrazicere. Am verificat, şi este vorba de o simplă eroare, care, de fapt, apare în procesul-verbal întocmit de procuror, şi nicidecum de acelaşi doctor Dressler. Probabil că s-a consemnat „a fost autopsiat“. A fost o greşeală a procurorului, şi nu a mea, în ordonanţa emisă de procuror.

L. H. L.: Aveţi măcar notiţa? Care e cauza morţii?

Prof. dr. M. L. D.: Alte amănunte, din păcate, nu am. În seara zilei de 21 decembrie, după ce am eliberat câteva acte de deces, atât eu, cât şi autopsierul ne-am retras din morgă.

18 ianuarie 1990, la Procuratura Militară

Maria Gârjoabă: În timpul când eu – nu ştiu, Dumnezeu le potriveşte aşa –, în timpul cât eram acolo cu domnul procuror, mă întreba una-alta şi apare pe uşă cineva. Iac-aşa, cu o foaie ca de vocabular, cu o declaraţie şi cu legitimaţie de întreprindere şi abonament de tramvai – că le-a găsit. Şi, când le pune acolo, eu mă scol de pe fotoliul pe care eram.

Constantin Gârjoabă: Nu că le-a găsit şi că le-a adus la Spitalul Judeţean, ci că le-a găsit în hainele celor decedaţi, de la Spitalul Judeţean.

Maria Gârjoabă: „În timpul când s-au transportat hainele de la Spitalul Militar“, aşa era scris în declaraţie.

Constantin Gârjoabă: Judeţean.

Maria Gârjoabă: Judeţean. Dintr-un sac de haine, au căzut următoarele acte – şi scria acolo: „Gârjoabă Dumitru Constantin, legitimat cu legitimaţia de întreprindere şi…“

Constantin Gârjoabă: Cine a făcut procesul ăla? Codruţ.

Codruţ Dragoe, şef administrativ la Spitalul Judeţean

Maria Gârjoabă: Codruţ. Subsemnatul Codruţ şi nu mai ştiu cum.

Constantin Gârjoabă: Mi se pare că era administrator pe acolo.

Maria Gârjoabă: Că el a găsit actele astea. Şi eu mă scol de acolo, întorc actul, zic: „Ăsta e copilul meu“, că era poza copilului meu. Domnul procuror a rămas aşa, când a auzit.

Depoziţia lui Mihai Cojocaru, alt rănit, că Doru se afla încă în viaţă marţi, 19 decembrie, şi apoi depoziţia Ioanei Pârvan, altă pacientă a spitalului, că în noaptea când s-au furat morţii Doru s-a uitat din salon pe geam probează prezenţa lui în spital chiar şi după sustragerea cadavrelor. Dacă n-a fost în lotul celor patruzeci şi trei, unde-i va fi aruncat trupul? O reţea de interese, de minciuni şi de

complicităţi lucrează în continuare la deformarea sistematică a adevărului. Hoţii neprinşi sunt negustori cinstiţi. Iar criminalii nedezvăluiţi sunt cetăţeni onorabili.

Depoziţia lui Mihai Cojocaru, rănit în revoluţie: „Subsemnatul, Cojocaru Mihai, declar că în data de 17 decembrie 1989 am fost împuşcat şi am primit primul-ajutor la Spitalul de Oftalmologie. În data de 18 decembrie 1989, am fost internat la Spitalul Judeţean, la Chirurgie, etaj III, salon 28. În timpul internării, l-am văzut internat cu mine în spital pe numitul Gârjoabă Dumitru – i se spunea Doru –, care era, şi el, împuşcat în şold. Am vorbit cu el marţi seara, şi miercuri nu mai era. O soră blondă ne-a spus că l-a dus în sala de tratamente.“

Furtul morţilor
Episodul 2

„Cu chipul supt, cu ochii arzători, / De libertate mistuiţi, / Stai fără glas şi, peste vremi, împovărat, / Privind la noi cu milă şi dispreţ, / Te-ntrebi: de ce oare sângele mi-am dat?“ (Doina Cornea, *Horia*, 1983)

Timişoara, decembrie 1989–ianuarie 1990. Locuri din Timişoara, unde s-a tras.

Arhiva lotului „Timişoara“ conţine un imens material probator, martori şi mărturii zdrobitoare. Din păcate, după susţinerea noastră, aceste probe n-au fost folosite în procesul din martie 1990, pentru a evidenţia adevărul cu privire la adevăraţii vinovaţi ai represiunii prin foc. În mod paradoxal, grupul de generali Victor Atanasie Stănculescu, Mihai Chiţac, Ion Coman şi Ştefan Guşă, cu responsabilităţi majore în masacrul de la Timişoara, nu se regăseşte pe lista inculpaţilor din acest dosar.

Imagini din arhiva Procuraturii Militare

Iată câteva dintre zecile de declaraţii aflate în Arhiva Timişoara peste care s-au aşternut praful şi uitarea comandată.

Declaraţia lt.-col. Constantin Zeca, fost şef de Stat-Major al U.M. 01024: *„Generalul Guşă ne-a transmis ordinul ministrului apărării naţionale pentru a se executa foc de avertizare în sus, eventual la picioare, numai în situaţii extreme, când aceste obiective – e vorba de cazărmi – sunt atacate. După cum veţi vedea, în logica acestui ordin, urmele rafalelor de automate ar fi trebuit să fie gravate pe zidurile garnizoanelor militare, şi nu în zona civilă, în cartierele de blocuri, în centru, la Operă, la Catedrală. Dar acolo era inamicul. În după-amiaza zilei de 18 decembrie 1989, pe treptele Catedralei s-au adunat peste o sută de demonstranţi, majoritatea tineri şi copii. Îmbrăcat în uniformă şi cu un pistol-mitralieră în mână, generalul Chiţac a dat ordin de deschidere a focului şi, ca să-i împrăştie pe manifestanţi, a dat ordin din nou să se arunce cu grenade lacrimogene.“*

Fotografii din timpul revoluţiei, executate de ofiţeri ai Securităţii

Iată o fulminantă declaraţie a fostului ministru de interne cu privire la adevăraţii huligani, la cei care au spart geamurile magazinelor.

Declaraţie a lui Tudor Postelnicu, fost ministru de interne: „Este vorba de o provocare, ai cărei autori sunt specialişti de la trupele de Securitate ale Brigăzii 30 Timişoara. Brigada 30 aparţinea Ministerului Apărării Naţionale şi era condusă de lt.-col. Bunoaică. Să nu uităm că nouă sute de timişoreni au fost arestaţi şi anchetaţi. Li s-au întocmit dosare de urmărire penală, sub pretextul distrugerii şi al devastării oraşului.“

O altă declaraţie importantă este a lui Felician Ceghi, lucrător la Serviciul T–transmisiuni, care, în perioada 16–22 decembrie, a desfăşurat acţiuni tehnice specifice, ordine de punere în lucru a unor oameni şi de interceptare a convorbirilor. La comanda expresă a lui Traian Sima şi a lui Emil Macri, Ceghi a fost silit să blocheze ieşirile la convorbirile interurbane şi internaţionale ale Timişoarei. Blocajul ajunsese până la nouăzeci şi cinci la sută. Tot Felician Ceghi a sesizat, în reţeaua Simplex, nişte indicative – D1, D2 până la D8. Erau cele opt dispozitive de care se face vorbire în rechizitoriul procurorului Dan Voinea şi de care domnii generali din comandament nu-şi mai aduc bine aminte.

Iosif Moraru, fost lucrător la Serviciul 0620 al Securităţii, reţine că, în seara zilei de 16 decembrie, a primit ordin să se deplaseze în Complexul Studenţesc, pentru a stabili dacă studenţii români şi străini se ataşează masei de demonstranţi. În dispecerat, a auzit şi ordinul transmis ca, în situaţia în care persoanele nu se predau, să se deschidă foc de la gât în jos. Aceste mesaje au fost auzite şi de alţi colegi.

Jurnalul acţiunilor operative ale Ministerului de Interne a fost predat organelor de cercetare de către lt.-col. Stanca imediat în 22 decembrie, când capii armatei încercau să culpabilizeze o parte a aparatului de represiune, inventând terorişti care trăgeau din toate poziţiile. O armată care se luptase atât de dibace cu manifestanţii nu-şi mai regăsea competenţa în confruntarea cu teroriştii. Reţinem deci din acest jurnal că, în timp ce legiştii, procurorii şi criminaliştii transpirau la morgă să identifice morţii, la poarta spitalului treizeci de femei violente cer cadavrele celor decedaţi. Dar Spitalul Judeţean, dispozitivul numărul 7, se afla sub comanda maiorilor Veverca şi Dragoş, apărat de miliţieni şi militari în termen de la grăniceri de securitate, toţi înarmaţi. Faptul că, ajunşi la disperare, în anul 1990 timişorenii au scandat: „Cel mai mare mincinos, ştie toată ţara – Tribunalul Militar de la Timişoara“ n-a clintit conştiinţele celor puşi să reprezinte dreptul românesc.

Timp de zece ani, nu s-au putut arăta vinovaţii de moartea celor o sută douăzeci de martiri timişoreni şi de rănirea a peste trei sute. Poate că diversiunea teroristă s-a născut ca să estompeze culpa celor care seceraseră vieţi nevinovate în 17 decembrie la Timişoara şi în 21 decembrie la Bucureşti.

Declaraţia lui Andronic Pantea, fost ofiţer de poliţie, gestionar al depozitului de armament, care, din ordinul şefilor săi, a deschis magazia de arme şi de muniţii, distribuind armament întregului efectiv. Era 17 decembrie, ora 17-17.30:

„În data de 17 decembrie 1989, în jurul orei 17-17.30, din ordinul şefilor mei, cpt. Valentin Ciucă şi lt.-col. Ştefan Demeter, am deschis magazia de armament, distribuind arme şi muniţii întregului efectiv.“

Fotografii ale blocurilor, cu urme de proiectile

Calea Giroculuí a fost o arteră a masacrului. De-a lungul a doi-trei kilometri, cât numără această cale, nu este dispusă nici o unitate militară care să justifice mulţimea gloanţelor consumate. Rafalele de foc au venit dinspre militarii din cordoane, când manifestanţii se aflau pe stradă, în holurile blocurilor, în propriile lor apartamente. Într-o singură noapte, au fost ucise prin împuşcare zece persoane şi rănite alte douăzeci şi cinci. Deşi în perioada 17–22 decembrie în Timişoara s-au aflat efective din zece divizii, o divizie de apărare antiaeriană, un regiment de paraşutişti din Caracal, patruzeci de cercetaşi din batalionul de la Buzău, dosarul din Timişoara a omis audierea şi inculparea cadrelor militare de la comanda acestor unităţi. Poate că în ascensiunea politică a unor militari ajunşi, din sergenţi fără licee, fără şcoli şi fără academii militare, direct în stele se află cheia executării slugarnice a ordinelor criminale. Generali care au absolvit întâi Academia „Frunze“ în fosta URSS şi abia apoi şi-au terminat acasă şcoala generală ştiau că şansa lor este legată strict numai de epoca lui Ceauşescu.

Un astfel de general – e vorba de Ion Coman – e descris de colegul lui de baricadă drept un executant scârbos, lipicios, linguşitor, care executa orice ordin sau indicaţie date de Ceauşescu, cu toate că era convins că, în multe cazuri, ordinele primite sunt greşite, că acestea contravin legii şi conştiinţei şi duc la dezastre. A fost cel mai incapabil dintre toţi secretarii CC al PCR. La teleconferinţa de duminică, 17 decembrie, am aflat, spre surprinderea tuturor, că Ion Coman fusese deja trimis la Timişoara, încredinţându-i-se funcţia, inexistentă până atunci, de comandant unic al MApN şi MI în problema Timişoara. Mai exact, de a pune ordine acolo, deci de a înăbuşi orice mişcare de revoltă, mişcare pe care Ceauşescu a justificat-o spunând că Vasile Milea a scos armata în stradă să cânte, nu să lupte cu gloanţe de război. Ion Coman a dat dispoziţie să se tragă la Timişoara.

Într-un moment de sinceritate, generalul Tudor Postelnicu recunoştea: „Personal am transmis ordinul Elenei Ceauşescu lui Ion Coman şi lui Constantin Nuţă, ca să facă să dispară cadavrele, să le incinereze şi să procedeze aşa cum vor aprecia că este mai bine în această direcţie. Ion Coman mi-a confirmat împreună cu Constantin Nuţă că vor executa ordinul şi că vor face tot ce le stă în putinţă să îndeplinească cât mai bine sarcina transmisă.“

În absenţa lui Ceauşescu, plecat în Iran, decizia politică pentru acţiunea „Furtul şi arderea cadavrelor“ a aparţinut Elenei Ceauşescu. La îndeplinirea ei, s-au angajat Tudor Postelnicu, Ion Coman, Constantin Nuţă, Emil Macri, Traian Sima. Fiind o acţiune secretă, cu caracter deosebit în concepţie şi execuţie, a participat la ea „crema“ aparatului central şi local al miliţiei şi Securităţii şi forţe din detaşamentul DIA de la Buzău. Ca acţiunea să se poată desfăşura, era nevoie însă de acceptul Procuraturii Generale.

Gen. mr. (r) Gheorghe Diaconescu (*fost procuror general adjunct al RSR, trimis la Timişoara în dimineaţa zilei de 17 decembrie 1989*): Noi n-am fost în nici un fel implicaţi în furtul

cadavrelor. Iar atunci când am aflat, noi am fost primii care am luat măsura de arestare împotriva celor care au comis această faptă. Nu e nevoie să vă relatez eu situaţia, v-o relatează tot Postelnicu, care spune: „Miercuri, 22 decembrie 1989, m-a chemat Elena Ceauşescu şi mi-a spus că Nicolae Ceauşescu a ordonat ca dispăruţii în urma manifestaţiilor de la Timişoara să nu fie înregistraţi la morţi. De asemenea, mi-a ordonat să se procedeze cu cadavrele ca în timp de război. De aceste probleme s-a dispus de către Elena Ceauşescu să se ocupe Constantin Nuţă. A dat dispoziţie ca toţi morţii să fie arşi în crematoriu. Am comunicat aceste ordine lui Constantin Nuţă şi lui Ion Coman, care au confirmat că se vor executa, adică vor îndeplini exact ordinele transmise prin intermediul meu.“ Vreau să vă mai spun că, de fapt, cheia întregii cauze privind morţii din Timişoara mi-a dat-o chiar Postelnicu. Postelnicu, care, după cum probabil ştiţi, în ziua de 22 decembrie a fost arestat de armată în Hotelul Haiducului, care este al armatei. Noi am dus acolo o echipă importantă de procurori care-l ancheta pe fiecare dintre cei reţinuţi de către armată, iar cei care l-au anchetat pe Postelnicu au fost procurorii Marius Budu şi Aurel Copşa.

L. H. L.: Sunt timişoreni?

Gen. mr. (r) Gh. D.: Nu. De la Bucureşti. Procurorii timişoreni au rămas acolo, n-au fost aduşi în Bucureşti. Pentru continuarea cercetărilor, am lucrat doar cu procurorii din Parchetul General şi din cel militar şi, spre surprinderea noastră, cel care ştia cel mai bine toată chestiunea aceasta a cadavrelor a fost Postelnicu, de la care s-a şi plecat.

Monument ridicat în memoria eroilor-martiri din Timişoara, a căror cenuşă a fost aruncată într-o gură de canal de la Glina. „Cât se mai aşteaptă Judecata dreaptă?“

Mărturia unui fost lucrător la morga Spitalului Judeţean: „Erau civili şi soldaţi împuşcaţi. Plină morga de ei. Unii îmbrăcaţi, alţii dezbrăcaţi. Chiar eu am dezbrăcat unul, de frica unui civil cu mustaţă. Avea o sacoşă la el. Tot ce-a găsit la revoluţionari a luat: şi buletin, şi brichetă, şi ţigări, şi verighete, lănţişoare, bani. A pus într-o sacoşă tot ceea ce a luat din buzunare. N-a mai dat nimic înapoi. Era civil, avea pistolul la el şi făcea poze la toţi morţii. Era brunet, cu mustaţă.“

Sediul fostului comitet judeţean de partid, devenit, în decembrie 1989, comandament al represiunii.

În mod paradoxal, situaţia morţilor este în permanenţă solicitată de comandantul instalat în fostul comitet judeţean de partid. În noaptea de 17 spre 18 decembrie, generalul Stănculescu era preocupat de numărul victimelor rezultate în urma uzului de armă. L-a trimis de trei ori pe lt.-col. Dumitru Dăescu la spital, spre a-l informa, din oră în oră, câţi morţi şi câţi răniţi sunt. Şi Ion Coman, şi Traian Sima au cerut şi au primit liste cu cei decedaţi. De ce erau necesare aceste liste? Morţii prin împuşcare, indiferent care ar fi fost deznodământul Revoluţiei de la Timişoara, erau o probă

materială a represiunii prin foc. Se putea stabili oricând, pe baza tipurilor de arme, a muniţiei cu care s-au produs plăgile împuşcate, cine au fost trăgătorii şi din ordinul cui au tras. Posterităţii trebuia lăsat un decembrie curat şi triumfalist.

Marin Radu (*tatăl lui Constantin Radu, dispărut la 17 decembrie 1989, probabil inclus în lotul „celor arşi“*): Din centru, au plecat prin Calea Girocului, la intersecţie cu Lidia. Acolo s-a tras în ei. Asta a fost pe la ora 21-22 seara.

L. H. L.: În ziua de 17.

M. R.: 17 seara. Când el a fost împuşcat. A fost împuşcat în şold, şi colegii lui l-au luat şi l-au dus la Spitalul Judeţean. Dimineaţa, pe 18, eu, soţia şi cu încă un copil pe care-l avem, am vrut să ne ducem să-l vedem. Asta a fost dimineaţa, pe la ora zece. Când ne-am dus acolo, Securitatea înconjurase cu cordoane Spitalul Judeţean. Unul din cordon mă întreabă ce caut. Zic: „Am un copil pe care l-au împuşcat aseară în Calea Girocului şi vreau să-l văd.“ Zice: „Nu este voie.“ Eu am replicat: „Nu se poate una ca asta. Este unitate sanitară şi nu ne interziceţi să…“ „Dacă mai faceţi un pas, vă împuşc.“ Şi a întins arma spre noi, să ne împuşte. Ne putea împuşca în perioada aia. De atunci, copilul – că am fost eu, mamă-sa şi un frate al lui –, copilul ăsta al meu a înnebunit. Şi îl am acasă. La ora actuală, este internat pe strada Văcărescu, la psihiatrie, nu-şi mai revine.

L. H. L.: Câţi ani avea atunci cel mic, al doilea?

M. R.: Are acum treizeci de ani.

L. H. L.: Şi atunci deci avea douăzeci. Atât de şocat a fost de ceea ce s-a întâmplat?

M. R.: Probabil că i-a fost frică că-l împuşcă şi, de atunci, a înnebunit. N-am avut dovezi, n-am avut cu ce să fac dovada că de aici s-a declanşat, dar este pensionat pe cale medicală din această cauză. Şi acum e internat pe Văcărescu, la Spitalul de Psihiatrie. Nu ne-a dat voie să intrăm, ne-am întors acasă. După ce s-a terminat conflictul prin oraş, să se tragă, am plecat să-l căutăm la toate spitalele, că am zis că doar l-om găsi. Nu l-am găsit. Nici mort nu l-am găsit, nici viu. Deci a intrat în spital viu, cu o împuşcătură din care nu putea să moară, şi, din spital, nu l-am mai găsit. Deţin informaţii că mai multe cazuri s-au întâmplat acolo că au fost duşi vii şi i-au împuşcat acolo, în spital. Eu am vrut să deschid o anchetă împotriva lui Golea, care, pe vremea aia, era directorul spitalului, şi a încă unei directoare, nu ştiu cum o cheamă.

L. H. L.: Doctoriţa Novac.

M. R.: Novac, aşa. Să deschid anchetă împotriva lor, pentru că, fără avizul lor, în calitate de medici, securitatea nu putea să facă ce a făcut în spital. A fost masacru în spital – eu sunt de acord că Securitatea a făcut-o.

Declaraţia martorului dr. Constantin Costea (Dosar de urmărire penală, vol. I, p. 71): „Menţionez că, în noaptea masacrului, toţi răniţii şi morţii aduşi în serviciul de urgenţă au fost înregistraţi în registrul de consultaţii al cabinetului de urgenţă chirurgie, fie

menţionându-li-se numele, prenumele, locul de muncă şi adresa, fie prin menţiunea «neidentificat» pentru decedaţii şi răniţii neidentificabili.“

Declaraţia lui Vasile Grui (fost ofiţer de securitate, UM 0850 Timişoara): *„Menţionez că am preluat de la sora-şefă Stela Gilovan fişele medicale.“*

Morga spitalului

În acest spaţiu strâmt, ticsit de cadavre, începe în ziua de 18 decembrie, ora 8 dimineaţa, examinarea morţilor. Echipele de procurori, ofiţeri criminalişti şi medici legişti trec la investigarea şi identificarea cadavrelor. Care era numărul lor? Profesorul Traian Crişan a declarat la proces: „Îmi amintesc că au fost numărate vreo cincizeci şi două de cadavre, având cauza morţii plăgi împuşcate. Alte zece cadavre – decedate din alte cauze. Cât şi alte câteva, rămase din zilele anterioare datei de 16. În morgă, s-a lucrat până pe la ora 16.30-17. Morga s-a închis şi cheia s-a depus la urgenţa spitalului. După această oră, încep vizitele suspecte, care pregătesc raptul şi arderea cadavrelor.“

Imagini de la morga Spitalului Judeţean

Mărturia Stelei Gilovan din procesul lotului „Timişoara“

Stela Gilovan (fostă asistentă-şefă ATI la Spitalul Judeţean): *„În data de 18, în legătură cu această situaţie, vă pot relata că, în jurul orei 18, a intrat în birou doamna directoare doctor Novac şi, printre alte persoane, m-a văzut şi pe mine şi m-a chemat afară: «Doamnă Gilovan, vă rog să veniţi până afară.» Am ieşit şi mi-a spus: «Vă rog să aduceţi cheile de la morgă.»*

— Unde să le aduceţi?

— Să i le dau dânsei. Să le scot afară, în coridor.

— A, deci eraţi în biroul acela.

— Da. Eram în birou, acolo. Erau mai multe persoane. M-a văzut pe mine şi mi-a spus: «Vă rog să-mi aduceţi cheile de la morgă.» Bineînţeles, doamna directoare le-a luat şi a zis foarte hotărât: «Vă rog să mă însoţiţi!» Am rămas foarte surprinsă de ce trebuie s-o însoţesc eu cu aceste chei. Am plecat spre morgă, pe drum – sau dinainte, n-aş putea să precizez –, am văzut că este însoţită de trei sau patru civili. Nu ştiam cine sunt aceşti civili. Ei au intrat în morgă, ce au discutat, ce au rezolvat acolo, ce au putut conversa nu pot să vă redau, că eu am stat la uşă, afară. Au plecat. Dânsa i-a însoţit în curtea de la urgenţă, presupun că la maşină. Mă rog, eu nu i-am condus. Am pus cheile la loc, în cui şi, din curiozitate, am întrebat-o: «Tovarăşă directoare, cine sunt aceşti oameni? Din moment ce am fost şi eu acolo.» Zice: «Este procurorul general.»“

L. H. L.: Echipa dumneavoastră de procurori n-a văzut aceste cadavre? N-a asistat la examinarea lor?

Gen. mr. (r) Gheorghe Diaconescu: Doamnă, nu numai că le-a examinat, dar asta a fost activitatea principală a procurorilor, care, împreună cu medicii legişti, începând din ziua de luni, 18

decembrie, de la 8-9 de dimineaţa şi până seara târziu, au făcut cercetări. Deci, în primul rând, am luat măsura ca toate cadavrele care erau la alte spitale să fie aduse la Spitalul Judeţean, unde erau şi morga, crematoriul, în morga spitalului. Acolo era şi laboratorul interjudeţean de medicină legală şi deci, din dimineaţa de 18 decembrie şi până seara târziu, s-au făcut cercetări în legătură cu decesul acestora şi s-au întocmit rapoartele medico-legale de către medicii legişti.

L. H. L.: Şi fotografii?

Gen. mr. (r) Gh. D.: Şi fotografii. Pe care însă nu le-au executat procurorii, ci le-a executat o echipă de la Serviciul de Criminalistică din Inspectoratul General, ajutaţi de cei din Timişoara. Vă pot spune precis că în seara zilei de 18 decembrie, pe la 8-9, când am fost ultima oară la spital, erau cincizeci şi şase de cadavre, dintre care trei nu erau în legătură cu evenimentele, celelalte toate erau cazuri provenite din cele întâmplate în cursul acelei zile.

L. H. L.: Cei împuşcaţi?

Gen. mr. (r) Gh. D.: Împuşcaţi în data de…

L. H. L.: Împuşcaţi în 17 decembrie, sau 18 decembrie?

Gen. mr. (r) Gh. D.: Dacă e 17 decembrie… duminică?

L. H. L.: Deci duminică, 17 decembrie.

Gen. mr. (r) Gh. D.: 18 decembrie. Iertaţi-mă, 18 decembrie, da.

L. H. L.: Nu aţi precizat. Nu avea cum să fie 17.

Gen. mr. (r) Gh. D.: Bineînţeles că de pe 17 s-au început tragerile. După-amiază.

L. H. L.: S-a tras toată noaptea şi împuşcaţii s-au adus noaptea.

Gen. mr. (r) Gh. D.: Exact, exact. Şi, în ziua de 18 decembrie, până seara târziu, erau cincizeci şi şase de cadavre. Rămân cincizeci şi trei de cadavre care erau cu semne evidente de violenţă, fie prin împuşcare, fie prin strivire, fie prin lovire cu obiecte contondente. Iar dintre aceste cincizeci şi trei de cadavre, patruzeci şi unu erau neidentificate. Erau neidentificate prin faptul că fie au fost aduse de persoane care nu şi-au declinat identitatea, să ştim cine sunt persoanele aduse acolo, sau nu aveau nici un fel de acte asupra lor.

Prof. dr. Milan Leonard Dressler (*directorul Institutului Medico-Legal din Timişoara, medic legist în timpul evenimentelor din decembrie 1989*): Am avut sarcina să efectuăm şi portretul vorbit al cadavrului, pentru că se punea problema.

L. H. L.: Ce însemna portretul vorbit?

Prof. dr. M. L. D.: Pentru o mai uşoară identificare.

L. H. L.: Cum? Ce înseamnă acest portret? Spuneţi-ne, cum se făcea?

Prof. dr. M. L. D.: O descriere antropologică. Aspectul feţei, talia, aproximativ culoarea ochilor, culoarea părului, forma bărbiei, dantura ş.a.m.d., semne particulare, toate acestea ne ajută pentru identificarea cadavrului.

Constatări ale medicilor legişti în legătură cu morţii revoluţiei (cifre incomplete):

Vârsta *număr de cazuri*

0–10 ani	*3*
11–20 ani	*20*
21–30 ani	*37*
31–45 ani	*26*
46–60 ani	*2*

Constatări ale medicilor legişti în legătură cu morţii revoluţiei (cifre incomplete):

	număr de cazuri
plăgi în cap	*33*
plăgi în torace	*37*
plăgi în abdomen	*17*
plăgi membre inferioare	*7*

Constatări ale medicilor legişti în legătură cu morţii revoluţiei (cifre incomplete):

	număr de cazuri
s-a tras din faţă	*45*
s-a tras din spate	*11*
s-a tras din lateral	*17*

Prof. dr. Milan Leonard Dressler: Ce este cert, colegii mei au trecut la constatările medico-legale propriu-zise, respectiv descrierea orificiilor de intrare şi ieşire ale glontelui, deci leziunile consecutive actului de împuşcare şi, implicit – pentru că o bună parte, o mare parte, aproape patruzeci, cred, dacă nu şi mai mulţi, n-aveau acte asupra lor –, s-a procedat şi la acest portret vorbit, pentru a facilita ulterior identificarea cadavrului.

L. H. L.: Aţi numerotat morţii?

Prof. dr. M. L. D.: Da. Absolut toţi au fost numerotaţi. S-au aplicat benzi de leucoplast. La câţiva, cred că unsprezece, cam aşa ceva, existau şi benzi de leucoplast aplicate în secţiile spitaliceşti, cu numele pacientului.

Toate cadavrele, din dispoziţia procurorului general Gheorghe Diaconescu, au fost aduse la morga Spitalului Judeţean. Şi cele pe care familiile apucaseră să le ia acasă, de la alte clinici. Stranie şi macabră decizie. În rapoartele medico-legale, la unele victime se precizează „examen extern“, la câteva „autopsie“. Dar medicina legală n-a recunoscut efectuarea vreunei autopsii în acele zile.

Gen. mr. (r) Gheorghe Diaconescu: După ziua de 19, când am aflat despre dispariţia cadavrelor din spital, am luat măsura ca toate cele cincizeci şi trei de dosare să fie sigilate şi, din dispoziţia mea, au fost închise în casa de fier a procurorului-şef Laurean Tilincă, existând temerea că, aşa cum au fost rupte şi sustrase actele medicale şi medico-legale de la Spitalul Judeţean, să nu avem şi noi aceeaşi surpriză. Deci ele au fost conservate în casa de fier a procurorului-şef, iar pe 22 decembrie, chiar imediat după ora 12, ele au fost trimise Procuraturii Militare din Timişoara şi, pe baza lor, s-a putut reuşi finalmente identificarea cadavrelor.

L. H. L.: Deci aceste cincizeci şi trei de rapoarte medico-legale…

Gen. mr. (r) Gh. D.: De dosare.

L. H. L.: De dosare. Deci dosare erau?

Gen. mr. (r) Gh. D.: Dosare. Procesul-verbal de constatare, raport medico-legal, ordonanţă de efectuare a constatării medico-legale.

L. H. L.: Şi fotografie, probabil.

Gen. mr. (r) Gh. D.: Nu. Astea au fost arse.

L. H. L.: Astea au fost arse. Deci aceste rapoarte, foarte important…

Gen. mr. (r) Gh. D.: Da. Toate aceste rapoarte au fost transmise, din dispoziţia mea, la data de 22 decembrie, Procuraturii Militare din Timişoara. Şi astfel, s-a reuşit să se stabilească identitatea celor patruzeci şi unu de cadavre, care nu erau identificate în momentul incinerării lor. Pe baza acestor dosare ale noastre.

L. H. L.: Patruzeci şi patru, de fapt. Patruzeci şi patru au fost cele care au fost trimise cu Frigoterma, la incinerare.

Gen. mr. (r) Gh. D.: Eu ştiam de patruzeci şi unu.

L. H. L.: Erau patruzeci şi patru.

Gen. mr. (r) Gh. D.: E posibil. Eu ştiam însă de patruzeci şi unu.

L. H. L.: Nu toate sunt identificate. Deci cifra s-a modificat. Ei au trecut acolo, probabil între cele patruzeci şi patru, şi nişte cadavre care pur şi simplu au dispărut. Nu există nici o evidenţă a lor. Vreau să vă întreb dacă dumneavoastră aţi aflat dimineaţă de dispariţia, de sustragerea acestor cadavre?

Gen. mr. (r) Gh. D.: Da.

L. H. L.: Spuneţi-ne: ca să poată fi scoase aceste cadavre dintr-un spital nu trebuia cerut avizul procuraturii? Vi s-a cerut acest aviz?

Gen. mr. (r) Gh. D.: Dacă avem timp…

L. H. L.: Nu. Răspundeţi-mi cum doriţi dumneavoastră. Răspundeţi-mi într-un fel.

Gen. mr. (r) Gh. D.: Da, vă răspund, dar problema e puţin mai complexă.

L. H. L.: Da.

Gen. mr. (r) Gh. D.: În seara de luni, 18 decembrie, pe la ora 10 seara, mi-a telefonat generalul Nuţă şi m-a rugat să vin la inspectorat, pentru că e o problemă deosebit de importantă. Acolo, în prezenţa mai multor ofiţeri, erau şi generalii Mihale şi Macri. Mi-a spus că este nevoie să se facă o nouă expertiză medico-legală a cadavrelor. Sincer să fiu, m-a deranjat chestiunea aceasta, pentru că nu miliţia dispunea, ci procurorul. Dacă era nevoie, dispuneam noi, fără să fie nevoie de sugestia lui. L-am întrebat dacă există ceva motive speciale şi mi-a spus că nu, dar asta e opinia lui. Şi atunci, am refuzat să mai discut problema unei noi expertize. Ulterior, mi-am dat seama că avea nevoie de această nouă expertiză, ca să aibă baza legală, adică o ordonanţă de efectuare a expertizei, pe baza căreia să se poată scoate cadavrele din spital. A doua zi dimineaţă,

marţi, când noi nu ştiam încă despre dispariţia cadavrelor, la comitetul judeţean de partid, în prezenţa generalului Coman şi a altor miniştri veniţi de la Bucureşti, se discuta problema găsirii unei soluţii în legătură cu cadavrele despre care noi credeam că sunt încă în spital. Erau neidentificate, nu se ştia cine sunt aparţinătorii, şi totuşi trebuiau ridicate din spital, pentru că, aşa cum era şi uşor de înţeles, după cum ne-a avizat directoarea Direcţiei Sanitare, exista pericolul unei infecţii intraspitaliceşti, pentru că nu erau conservate, erau pur şi simplu pe săli, pe la subsol. Deoarece noi nu ştiam încă despre dispariţia cadavrelor, i-am spus că, în asemenea cazuri, procedura este chemarea primarului oraşului Timişoara. L-a şi chemat imediat şi am explicat: „În asemenea cazuri în care sunt cadavre neidentificate şi nu se cunosc aparţinătorii, primăria are obligaţia să ia măsura de înhumare a lor. Dar, pentru asta, aveţi nevoie de autorizaţie de la noi.“ În prezenţa tuturor celor de acolo, am pus mâna pe telefon şi am telefonat procurorului-şef Tilică. I-am spus să scrie un număr de nu ştiu câte zeci de autorizaţii, pe care urma să le eliberăm şi, cu aceste autorizaţii, trebuia să se facă transportarea lor, unde urma să fie înhumaţi sau, după caz, incineraţi. Dar numai pe baza autorizaţiei procurorului.

L. H. L.: Şi s-a dat această autorizaţie.

Gen. mr. (r) Gh. D.: Cine ştia, la ora aceea, când discutam despre ce trebuie să facem în continuare şi-i explicam primarului: „Uite, te duci la Procuratură şi iei autorizaţiile acelea“ că, la ora 5, erau deja la Bucureşti şi duşi la…

L. H. L.: Dumneavoastră spuneţi tot timpul: nu se ştiau aparţinătorii. Dar eu cred că nu sunteţi străin de faptul – şi nimeni nu poate fi străin dintre cei care au trăit în Timişoara – că, la poarta spitalului, se aflau zeci de oameni care-şi cereau morţii.

Gen. mr. (r) Gh. D.: Sigur.

L. H. L.: Deci, ca să aflăm cine sunt cei morţi, trebuia pur şi simplu să dăm posibilitatea aparţinătorilor să vină să-şi vadă morţii.

Gen. mr. (r) Gh. D.: Doamnă, sigur că aş putea să vă răspund şi eu la întrebarea aceasta, deşi identificarea cadavrelor nu intră în competenţa procurorului, ci a organelor de miliţie, dar vă rog să nu uitaţi că, la ora 8 seara, încă se mai lucra la autopsierea cadavrelor, iar în cursul nopţii, probabil 11-12, nu ştiu exact ora, ele au fost furate. Când să se mai facă identificarea aceasta?

L. H. L.: În cursul zilei de luni. Luni dimineaţă.

Gen. mr. (r) Gh. D.: N-a fost timp. În cursul zilei de luni, v-am spus că s-a procedat toată ziua la cercetarea…

L. H. L.: Dumneavoastră aţi spus „autopsiere“. Dar nu s-a făcut autopsiere.

Gen. mr. (r) Gh. D.: Nu. Este vorba de o…

L. H. L.: Deşi există câteva referate ale Institutului Medico-Legal care conţin cuvântul „autopsiere“. Unele conţin sintagma „examen extern“, unele conţin „autopsiere“.

Gen. mr. (r) Gh. D.: Nu. Corect e „examen extern“. Dar a fost ceva mai mult decât atât. De pildă, dacă s-a constatat o rană

transfixiantă, o rană provocată prin pătrunderea glonţului, sigur că nu s-a limitat numai la observarea clinică, examinarea clinică a rănii, ci s-a procedat şi la incizia rănii, pentru a vedea traiectoria glonţului, pentru a extrage glonţul de acolo. Deci „autopsiere“ e prea mult, „examen clinic“ e prea puţin.

Este prima mărturie, după zece ani, prin care se atestă autopsierea parţială a cadavrelor pentru extragerea gloanţelor. Aceste gloanţe nu mai există nicăieri.

Cum să nu fie timp de identificare a cadavrelor atâta vreme cât era mult mai simplu, mai profesional, mai uman, mai deontologic medical, pentru criminalişti şi pentru legişti, să dea posibilitate rudelor să-şi recunoască morţii? După ora 17, morga a fost liberă.

Remus Marian Tăşală este, şi el, unul dintre cazurile enigmatice. Cel puţin zece cazuri se conturează până în prezent când un rănit cu şanse de viaţă îşi găseşte moartea, odată depus la spital.

Vasilica Tăşală (*mama lui Remus*): S-a dus la Operă şi, când a auzit că se trage în Libertăţii, a plecat spre casă, pe strada unde e Hotel „Timişoara“, Spitalul de Ochi şi Spitalul de Oncologie pe colţ. Şi a trecut, a traversat şi el, obişnuit, cu mâinile în buzunare – avea o geacă subţire, că era cald – şi mergând, fluierând, cum era el, căci era foarte vesel şi foarte mult a ţinut la viaţă. Şi atunci, a traversat semafoarele acelea din Piaţa 700. Dar, când se uită, nu-s prietenii lui ceilalţi cinci. Şi se întoarce înapoi. Între timp, au ajuns şi ei. Acolo, a fost rănit la gât. Deci cervical a fost rănit, mi-a zis doctorul Luci, care a făcut armată. Şi ăsta mai în vârstă – că au fost un sublocotenent şi doi militari –, locotenentul, a tras. Şi, de acolo, a fost ordin să-i ducă la Spitalul Oftalmologic. Şi ei l-au dus acolo, prietenii ăştia doi, Simionescu şi mai e unul, nu Ghiţă, altul, care locuia mai aproape de noi, neamţ. Ăla, Neamţu, că aşa i-au zis ei. Era neamţ, de altfel, că d-aia l-au chemat aşa. L-a ridicat lumea de jos – că a căzut, bineînţeles, pe linia de tramvai când l-a împuşcat la gât –, normal că a căzut, nu? Şi ei s-au dus cu el, l-au dus la spital. Şi, când l-au dus acolo, a fost înregistrat cu plagă cervicală. Eu n-am ştiut, n-am fost deloc acolo, să mă interesez, niciodată. Iar în declaraţia doctorei, plus a încă cinci persoane care au fost de serviciu, cum erau sora-şefă, asistenta-şefă sau sora, femeia de serviciu – cred că sunt vreo cinci sau şase pe declaraţie –, se spune că a fost împuşcat cervical. Şi, de acolo, îl trimite la Spitalul Judeţean cu salvarea. În salvare, îl însoţesc ăştia doi copii, Lucian Simionescu şi cu Neamţu. Acolo, după câte mi-au spus ei, a fost domnul profesor Crişan – că şi eu, dimineaţa, când m-am dus, tot pe dânsul l-am găsit. Dar, oricum, zice: „Mergeţi acasă, că-l băgăm în operaţie şi o să fie salvat. Mergeţi liniştiţi.“ Asta a fost pe la 6 şi ceva, că în jur de 6 au ajuns pe la mine, adică cinci şi ceva, că de întâmplat s-a întâmplat la 16.35-16.40, aşa ceva. Deci înainte de ora 5. Aşa s-a întâmplat deci de a fost împuşcat. A fost printre primii. Şi ei au plecat. În salvare, doi civili – doi securişti – i-au tot pistonat pe băieţi că cine sunt capii. Că ăsta, care a făcut armată chiar la aşa ceva, i-a cunoscut. În fine, eu habar n-aveam. Am văzut că aveau

scurtă gri şi erau tunşi – şi ochii albaştri, în fine. Şi i-au tot întrebat. Şi atunci a trebuit să plece acasă. Ei au venit, n-au ajuns până la tramvai. Cred că Puiu Ciuprină trebuia să vină pentru ora 7 la spital. Când el a venit, l-a găsit deja pe Remus mort. Şi copiii au venit cu buletinul în mână acasă şi au zis: „Tanti Tăşală, Remus e rănit la gât, dar l-au băgat în operaţie şi scapă.“ „Nu e adevărat. De ce i-au trimis buletinul? Remus al meu e mort.“ Aşa a şi fost. Remus a fost mort.

L. H. L.: Spuneţi-ne, doamnă Tăşală, deci în salvare…

V. T.: În salvare, l-au însoţit doi prieteni de-ai lui.

L. H. L.: Care l-au lăsat la spital.

V. T.: Care l-au lăsat la spital în viaţă – şi doi…

L. H. L.: Civilii care i-au interogat erau în salvare, sau…?

V. T.: Da. În salvare. Cei care erau cu salvarea. Doi au fost – sau nu ştiu. Au trecut zece ani de când…

L. H. L.: Şi l-au dus la urgenţă, la spital.

V. T.: Da. Şi un domn doctor mai în vârstă – aşa mi-au spus, că-mi fac legătura cu el. Eu luni dimineaţa am plecat la prima oră la Spitalul Judeţean. M-a dus vecinul meu cu maşina.

L. H. L.: Staţi, să nu ajungem acolo. Deci a venit Ciuprină la dumneavoastră.

V. T.: Nu. Ciuprină n-a venit la mine. El a venit la serviciu, a intrat pentru seară, pentru ora 19. Şi, când a venit, l-a găsit pe Remus, asta mi-a spus luni dimineaţa, când m-am întâlnit cu el, cu Ciuprină. Cu el m-am dus să-l caut pe Remus. Şi atunci el mi-a spus: „Până l-am găsit, a durat mult.“ Am umblat, m-am dus cu buletinul şi cu poza lui. Toată lumea – că nu se ştie, că nu se poate. Chiar şi dintre medicii cunoscuţi – că a fost şi soţul operat acolo de stomac şi am mai fost şi eu internată şi am avut o vecină care era de serviciu –, pe toţi i-am întrebat, nimeni nu ştia nimic. Asistentele îmi spuneau să stau liniştită. Cum să stau? Copilul meu e mort, e mort! Şi mort a fost, aşa a fost. Atunci a venit Puiu – era pe la 10 fără ceva – şi a întrebat: „Mama lui Tăşală Remus e aici?“ Şi mi-a spus că a fost rănit la gât, că este împuşcat în cap şi că a murit cu nişte ochi aşa mari. Dar el nu era ochios. Numai atunci îi avea aşa. Şi normal, când i-a ieşit glonţul în spate.

Nicolae Alexandru Ciuprină (Puiu), brancardier la Spitalul Judeţean, este găsit, la 20 februarie 1990, într-un şanţ, asfixiat, cu o piatră în gât. În aceeaşi zi, se prezentase martor la proces. Alexandru Ciuprină fusese martor ocular la morga spitalului în zilele de 17–18–19–20 decembrie.

Graţie prietenului său Puiu Ciuprină, care l-a extras din lotul „celor arşi“, Remus Tăşală a putut fi înhumat. Dar, dacă Remus ar fi avut o singură plagă, atunci ea ar fi trebuit să fie situată în zona cervicală dreaptă, iar autopsia trebuia s-o certifice. Dar nu. Autopsia descoperă numai plaga împuşcată cranio-cerebrală, aceea care i-a produs cu adevărat moartea, şi omite plaga descoperită la Spitalul de Oftalmologie, când i s-a dat primul ajutor. Ca să iasă din chingi, Procuratura Militară îi cere mamei lui Remus să-şi deshumeze fiul,

pentru un nou examen. Dar Remus a fost autopsiat şi, probabil, glonţul îi fusese extras. Ce să mai poată descoperi? Sigur se poate reconfirma plaga împuşcată cranio-cerebrală, pe care părinţii i-au observat-o când l-au ridicat de la morgă. Dar nimeni nu va şti când şi unde a fost împuşcat din nou fiul lor. În nici un caz medicii de la Oftalmologie nu sufereau de orbire când i-au dat speranţă de viaţă tânărului Remus Tăşală.

Prof. dr. Traian Crişan, fost director al IML Timişoara, a declarat că a cerut procurorului general Gheorghe Diaconescu să elucideze dispariţia cadavrelor de la morga spitalului.

L. H. L.: A vorbit cu dumneavoastră profesorul Crişan?

Gen. mr. (r) Gheorghe Diaconescu: Sigur că a vorbit. Şi cred că asta a fost o interpretare a judecătorilor sau procurorilor. Nu putea să fie declaraţia doctorului Crişan, pe care-l cunosc de treizeci de ani şi cu care sunt în relaţii profesionale excelente.

L. H. L.: Nu mai sunteţi, că nu mai e.

Gen. mr. (r) Gh. D.: N-am ştiut.

L. H. L.: A murit.

Gen. mr. (r) Gh. D.: N-am ştiut. Într-adevăr, mi-a dat telefon marţi dimineaţă, pentru a mă ruga să trimit din nou procurorii, dar nu legat de dispariţia cadavrelor, ci de continuarea autopsiei cadavrelor venite în cursul nopţii.

L. H. L.: Dar nu e normal să întrebe ce se-ntâmplă cu dispariţia cadavrelor? Nu era normal ca procurorii să rămână stupefiaţi că au dispărut din morgă? Nu era o întrebare legitimă asta?

Gen. mr. (r) Gh. D.: Iertaţi-mă, vreau să vă răspund la întrebarea pe care mi-aţi spus-o legat de… Ei bine, în dimineaţa aceea i-am spus profesorului Crişan că, cel puţin câteva ore, n-am să mai trimit nici un procuror la morgă. Şi aşa cum am declarat şi în cursul procesului, vă spun şi dumneavoastră. Mi-au cerut mai mulţi procurori să mai lăsăm câteva ore. Le era efectiv teamă să iasă pe stradă.

L. H. L.: Vă amintiţi cu cine aţi mai fost la Timişoara de la Procuratura Generală?

Gen. mr. (r) Gh. D.: Certamente unul dintre ei a fost procurorul Gheorghe Mocuţa, actualmente secretar de stat la Ministerul Justiţiei, procurorul Ioan Mihai Alexandru, actualmente procuror-şef al Parchetului sectorului 5, Mihai Ionescu, actualmente nu mai lucrează în cadrul Parchetului. Şi, a doua zi, luni, am cerut şi au venit cu avionul. Am cerut de la Bucureşti să vină cu avionul procurorul Vasile Greblea, care era şeful Biroului de Criminalistică, şi procurorul Petrescu… îmi scapă prenumele în momentul acesta, care era director adjunct la Direcţia de Urmărire Penală. Am cerut să vină şi aceşti doi procurori, pentru că de-acuma intrasem într-o altă zonă, intrasem în momentul în care s-au început conflictele acestea, urmate de trageri, de morţi şi am avut nevoie şi de oameni de specialitate din Parchetul General.

Cazul Alexandru Grama, şaptesprezece ani, student

Alexandru Grama a fost împuşcat la 17 decembrie 1989. A venit pe picioare până acasă, pe Calea Aradului. Apoi, a fost dus la Clinicile Noi, într-un salon. Medicii au dat asigurări familiei că scapă. Dimineaţa, la 18 decembrie, când părinţii s-au dus la spital, l-au găsit la morgă. Când tatăl său l-a spălat, a observat că, pe lângă cele două împuşcături, mai avea un glonte, tras în spate şi ieşit prin gât. Se vedea – la ochiul stâng, la mâini, la nas şi la frunte – că fusese bătut.

Mărturia unui fost lucrător la morga Spitalului Judeţean, martor ocular la evenimentele din 18–19 decembrie 1989: *„Era unul care-i zdrobea la faţă. Nu cel care-i fotografia. Colegul lui. Era tot civil. Era cu pantaloni de miliţian, se vedea dunga. Iar pe deasupra avea un fâş negru. Avea un toporaş cu dinţi, din ăia de spart carne, cu care-i lovea…“*

Cei şase muncitori de la Crematoriul „Cenuşa“ – care au descărcat, în dimineaţa de 19 decembrie 1989, patruzeci şi patru de cadavre şi le-au ars – vorbesc, în mărturiile lor, despre urmele de lovire, tăiere, maltratare, înjunghiere pe care le prezentau cadavrele. Mâini şi picioare zdrobite, capete sparte în mai multe locuri, traumatisme în afara plăgilor împuşcate. Opera urii se continua şi în aceste forme desfigurante, odioase. Nu dorise Ceauşescu să radă de pe faţa pământului oraşul Timişoara? Încheind cronica acestor zile sângeroase, să amintim azi că puţini ştiu că generalii de la Timişoara Stănculescu şi Chiţac au ajuns – în primul Guvern Roman – miniştri. Iar Ştefan Guşă, şef al Marelui Stat-Major.

E semnificativă, în acest sens, cariera magistratului Gheorghe Diaconescu. Trimis în Timişoara cu o misiune ingrată, procurorul general iese impecabil. Este avansat general şi numit de oamenii buni din fruntea ţării coordonatorul dosarelor revoluţiei.

Instrumentate cu „o impecabilă ţinută profesională“, dosarele îi disculpă pe marii vinovaţi. În mai 1990, când se termină cercetarea, este avansat consilier al ministrului apărării naţionale, nimeni altul decât Victor Atanasie Stănculescu. Morţii Timişoarei nu-l tulbură. Are conştiinţa impecabilă a lucrului bine făcut.

„Când o face plopu' mere…"

Prăbuşirea dictaturii comuniste s-a produs, la început, în oraşul Timişoara. În ziua de 20 decembrie 1989, cu aproape cincizeci de ore înainte de fuga dictatorului, întreaga populaţie a oraşului a ieşit în stradă. Paşnic, cu drapele, cântând „Deşteaptă-te, române!", scandând „Libertate!", „Democraţie!", „Jos dictatura!" „Vrem morţii noştri!", dând foc însemnelor de partid şi portretelor lui Ceauşescu. Şuvoaiele de oameni care veneau din zona muncitorească spre Operă şi spre Catedrală au obligat armata să-şi retragă efectivele în cazărmi. „Mă convinsesem – va declara, mai târziu, generalul Ştefan Guşă – că nici o forţă din lume nu-i poate opri pe cei din coloane să treacă în mod organizat spre centru." Fraternizarea armatei cu demonstranţii a avut loc mai întâi în stradă, acolo unde soldaţii, gradele inferioare, ofiţerii, în loc să apese pe trăgaciul armelor, şi-au strâns mâna cu demonstranţii. Până şi taburile au fost confiscate de revoluţionari, care au defilat cu ele, preschimbându-le, din instrumente ale represiunii, în simboluri ale biruinţei. Să nu uităm că, la 20 decembrie, în Timişoara, s-a transmis indicativul „Alarmă de luptă generală". Alarma parţială de luptă fusese dată în 17 decembrie. Tot după fraternizare, la Comandamentul Diviziei Mecanizate, sub pretextul apărării graniţei de vest, se înfiripă planul „Tunetul şi Fulgerul", care prevedea o altă hartă de război şi alte forţe de susţinere a acţiunilor de luptă. Pentru ziua de 21 decembrie, ca şi în Bucureşti şi în Timişoara, era preconizată organizarea unor mitinguri de adeziune la politica partidului comunist şi de înfierare a huliganilor. În acest scop, în balconul Operei, ca şi în balconul fostului comitet judeţean de partid se instalaseră staţii de radioamplificare. Prin aceste staţii, se vor auzi primele discursuri ale revoluţiei şi, tot de aici, Timişoara va fi decretată drept primul oraş liber al României. Ziua de 20 decembrie va infirma profeţia lui Ceauşescu, după care socialismul va fi doborât pe aceste meleaguri doar… „când va face plopu' mere".

Secvenţe din discursul lui Nicolae Ceauşescu la Congresul al XIV-lea al PCR, din noiembrie 1989: *„Numai şi numai socialismul a asigurat marile victorii, înălţarea patriei noastre pe înaltele culmi de progres şi civilizaţie…"*

Românii n-ar trebui să uite acest coşmar, congresele „epocii de aur". Postul de televiziune NBC News a definit România lui Ceauşescu drept o casă de nebuni, în care demenţii conduc azilul, iar internaţii sunt pedepsiţi pentru că sunt întregi la minte. Izolat atât în vest, cât şi în est, devenit un paria al comunităţii statelor europene, al lumii civilizate, Ceauşescu continua să propage mitul socialismului invincibil. El ştia că libertatea e contagioasă. Dictatorul luase însă toate măsurile imaginabile pentru a izola ţara şi a se feri pe sine şi regimul său de convulsiile politice care

zguduiau Europa de Est. În noiembrie 1989, el şi clanul lui păreau o adevărată relicvă a stalinismului.

„…de dezvoltare a patriei noastre în următorii zece-douăzeci de ani. Avem un program minunat, de largă perspectivă şi de înaintare fermă,…“

Programul „minunat, de largă perspectivă“ pe care-l trasa Ceauşescu trimitea România într-o nouă etapă, superioară, „strategică“, până în anul 2000. Mileniul trei ar fi trebuit să găsească ţara în plin comunism. Să nu fi fost oare informat Ceauşescu de mersul istoriei în lagărul comunist? Să nu fi ştiut dictatorul că regimul comunist stătea pe un bulgăre de dinamită? Pe o posibilă explozie socială? Staţi liniştiţi, la locurile voastre – pare a fi singurul mesaj pe care dictatorul îl mai putea adresa poporului său.

„…până în anul 2000, a programului de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi realizarea condiţiilor pentru a trece în mileniul trei, la începutul mileniului, într-o etapă nouă spre comunism.“

Afiş din revoluţie: „A murit tăticu’, l-a ucis nea Nicu.“

Miercuri, 20 decembrie, oraşul e singur, izolat, în doliu. Chiar dacă ploaia din 17 decembrie a spălat sângele celor ucişi, timişorenii nu pot uita. Cu inimile cernite, îşi caută morţii. Neidentificaţii pe care procurorul general adjunct al RSR de atunci, Gheorghe Diaconescu, îi împărţise în două loturi: lotul celor trimişi la incinerare în Bucureşti şi lotul celor pentru care dă autorizaţie de înhumare. Pe furiş, nouă cadavre vor fi îngropate în acele zile în cimitirul din Calea Lipovei. Erau oare necunoscuţi aceşti morţi? Nici vorbă. Ulterior, la 14 ianuarie 1990, când se va descoperi această groapă comună în care fuseseră aruncate cele nouă sicrie, se va dovedi cât de simplu ar fi fost ca morţii să fie redaţi familiilor lor. Unii dintre ei aveau buletinele de identitate în haine. „Nu plecăm acasă, morţii nu ne lasă!“ Muncitorii din fabricile Timişoarei îşi cer şi ei arestaţii, răniţii şi morţii. Armata, blindatele şi securiştii nu mai sperie pe nimeni.

Ioan Savu reconstituie drumul coloanelor.

Ioan Savu (*în decembrie 1989, informatician*)**:** Aici este IAEM,[46] întreprindere de unde au ieşit şi s-au alăturat coloanei câteva mii de oameni. S-a tras şi sirena, pentru a-i convinge pe cât mai mulţi să iasă, că e momentul. De aici, deja coloana avea consistenţă. Au început să dea jos pancartele de pe întreprinderile de unde au plecat, pancartele cu Ceauşescu, cu partidul, ştiţi dumneavoastră. Alea „clasice“. Şi era aşa o bucurie în oameni când reuşeau să facă asta. Doamne, era o trăire cu totul deosebită. Pentru prima dată în viaţă simţeam că sunt om. N-am mai trăit niciodată aşa ceva. Mare lucru să-ţi dai seama că eşti om şi să trăieşti în deplinătatea fiinţei tale acest sentiment de om.

46. Întreprinderea de Aparate Electrice de Măsurat din Timişoara (*n.red.*).

L. H. L.: Câţi oameni erau în coloană aici?

I. S.: Aici erau deja zeci de mii de oameni. Pe fiecare întreprindere, erau vreo patru-cinci mii de oameni, tot aşa Optica cred că avea vreo mie-două. De la Tehnometal, erau, poate, douăzeci de mii de oameni, poate mai mult. Aici era abatorul. Am şi imagini filmate de la mine, din blocul în care locuiam, în stânga, pe lângă Sala „Olimpia“, filmate de vecinul meu. Se vede coloana trecând. Minute în şir trec oameni aşa. Doamne, ce grozav! Trecând coloana pe stradă, erau oameni pe trotuare şi mă duceam la ei şi ziceam: „Haideţi şi voi cu noi, acum.“ Unii s-au trezit mai devreme, alţii s-au trezit mai târziu. Important e să avem răbdare şi cu ceilalţi, să nu-i urâm pe cei care nu s-au trezit încă nici acum, din nefericire. Să avem mai multă răbdare cu ei, pentru că, în viaţă, ştim că niciodată nu s-a topit cu frig. Trebuie să fie iubire de oameni, ca să reuşim să topim gheaţa din sufletele şi din manifestările celor care nu s-au trezit încă. Ne-am apropiat de zona unde sunt spitalele, câteva spitale. La Centrul de Igienă, la spital, ţin minte că erau medici, era personal medical, erau bolnavi care ne făceau cu mâna. Aveam şi noi lacrimi în ochi, şi ei şi scandam. Doamne, am şi acum emoţii! Scandam: „Aveţi grijă de bolnavi, aveţi grijă de răniţi, aveţi grijă de copiii de la maternitate!“ Şi cu mâinile, şi prin viu grai ne transmiteau: „Mergeţi, că suntem şi noi alături de voi.“

L. H. L.: S-a scandat ceva în legătură cu morţii Timişoarei?

I. S.: S-a scandat. În primul rând, lumea voia libertate. Libertatea era, într-adevăr, laitmotivul. „Libertate, libertate, libertate!“ Clamam propria noastră libertate de gândire, de a manifesta. Strigând „Libertate!“, parcă doream să erupă din noi. De fapt, din noi trebuia să pornească starea de libertate şi să se manifeste în noi şi între noi. S-a strigat: „Jos Ceauşescu!“, „Jos pantofarul!“, „Jos comunismul!“, „Jos PCR!“, „Vrem saloane de Crăciun, nu conducător nebun!“ „Saloane“ sunt bomboanele pentru pomul de Crăciun. „Saloane“ se spune aici, la noi, în Banat. Asta s-a strigat de multe ori: „Vrem libertate!“, „Vrem presă liberă!“, „Vrem televiziune liberă!“ Ajungând aici, eu m-am opus din nou să mergem către centru, am zis nu, să mergem pe la Elba. Toţi ştiau că la Elba, în data de 19, a fost practic prima revoltă organizată a unei întreprinderi, când au refuzat să lucreze şi să părăsească întreprinderea. Au murit oameni atunci pe podul dinspre piaţă şi mi se părea că e de bun-simţ să mergem să onorăm curajul lor de a face ceea ce noi n-am avut curajul să facem în mod organizat cu o zi înainte. Aici a mai fost o mică întreprindere, Mobila Banatului, unde am încercat, din nou, să luăm legătura cu ei. Unii au venit, alţii n-au venit. Cei care nu veneau erau puţini, dar simţeai o durere în suflet, o strângere de inimă când vedeai că sunt totuşi unii care au tăria în momentul ăla. Doamne, eu atunci am văzut lucrurile altfel. Cum puteai să mai apari în faţa copiilor tăi, să te întrebe: „Tată, tu atunci unde ai fost?“ La scara de adevăr a unui copil, poziţia tatălui e o poziţie importantă. Şi să-ţi pui capul în jos în faţa copilului, Doamne, ce umilinţă!

O parte dintre morţii căutaţi de timişoreni în 19–20 decembrie 1989 vor fi găsiţi abia la 14 ianuarie 1990, într-o groapă comună.

Ioan Savu: Vedeţi, drumul în faţă ajunge chiar la Operă. Din nou, m-am opus să ajungem la Operă. Eu am zis să mergem pe la Catedrală. Ştiam de cei care au murit pe treptele Catedralei, s-a tras chiar după ce am trecut eu cu Ionuţ Breban în 18, luni, la trei minute după ce am plecat din faţa Catedralei. În faţa noastră, era un cordon de trupe, şi în Piatra Craiului, aici, dar nu era perpendicular pe direcţia noastră de înaintare. Am ajuns în faţa Catedralei toată coloana. Mă rog, poate că unii totuşi s-au dus direct la Operă. Între Catedrală şi primărie, a fost un şir de oameni înarmaţi, care ne-au somat. Erau militari. Era greu să te opreşti atunci. Cei din spate nu vedeau ce se întâmplă şi înaintau. Era o presiune mare din spatele nostru. Ne era atunci teamă, dar oricum ştiam că, şi dacă murim câţiva, ceilalţi îi fac bucăţi dacă ne omoară pe noi. Aici a fost prima trupă şi, mai în faţă, către primărie, au fost cei care ne-au ameninţat. S-au auzit închizătoarele armelor: „Staţi, că tragem!“ Nu era uşor, vă daţi seama, după ce ştiai că zile în şir în Timişoara s-a murit. Oricum, nu aveam de ales. Cei care eram în faţă nu mai aveam de ales şi a trebuit să înaintăm. Mi se părea o greşeală să te duci acolo unde eşti aşteptat. Bătălia nu o dai unde te aşteaptă duşmanul, ci încerci s-o dai pe un teren care, cel puţin, nu-l avantajează pe el. Atunci, am spus: „Hai să plecăm!“ Am aflat că la consiliul judeţean este o trupă de potentaţi din partidul comunist şi din guvern, în frunte cu Dăscălescu. Am zis: „Hai să mergem!“ Trebuia să avem tăria să spunem oricui: „Domnule, asta suntem şi asta vrem şi, indiferent ce faceţi voi, noi nu mai avem de gând să dăm înapoi.“

Balconul Operei din Timişoara – 20 decembrie 1989

În jurul orei 12, coloana de aproape o sută de mii de oameni a ajuns la Operă. Acolo se aflau, într-o tensiune infernală, trupele Regimentului 90 Mecanizate din Lugoj. La circa zece metri distanţă de soldaţi, văzând taburile întoarse şi gata de plecare şi armele la picior, mulţimea strigă: „Armata e cu noi!“ Primul strigăt de fraternizare. Printre cei care au deschis balconul Operei era şi Ioan Chiş, un anonim maistru la o întreprindere timişoreană.

Filmare în Opera din Timişoara

L. H. L.: Cum a fost deschiderea aceasta? Ce aţi găsit aici când aţi intrat?

Ioan Chiş (*în decembrie 1989, maistru la Electrotimiş*)**:** În foaier, aici, în balcon, erau staţii, echipament, tot ce trebuie pentru a ţine un discurs. În nici un caz nu era pregătit pentru noi.

L. H. L.: Staţii de radioamplificare.

I. C.: Tot ce trebuie, inclusiv doi băieţi care operau, puteau să facă funcţionale staţiile.

L. H. L.: Dăscălescu venise în dimineaţa aceea şi se pregătea de cuvântări.

I. C.: Da. Aşa am înţeles ulterior că, formându-se un comitet, Dăscălescu voia să ţină oamenilor aici, la Operă, o cuvântare şi

bănuiesc că staţiile erau, de fapt, pentru el. Dar, în acele momente, eu, vă spun sincer, am şi explodat. Cum adică să vină el? Ce să mai spună? El nu avea nimic de spus, decât să ne dea socoteală. El nu mai putea să dirijeze absolut nimic. Şi am explodat şi am spus: „Voi credeţi că eu sunt nebun să-l dau jos pe Ceauşescu şi să-l pun pe Dăscălescu?“

Al doilea balcon al zilei de 20 decembrie a fost cel al fostului comitet judeţean al PCR, în care o echipă de şoc a purtat tratative cu o emisarii lui Ceauşescu.

Petre Petrişor (*în decembrie 1989, avocat*)**:** În data de 20 decembrie, în jurul prânzului, m-am alăturat coloanei de manifestanţi care se îndrepta spre comitetul judeţean de partid şi, odată ajunşi acolo, a apărut la balconul prefecturii – după ce lumea a început să strige lozincile de-acum arhicunoscute: „Jos Ceauşescu!“, „Libertate!“ etc. – a apărut, cum spuneam, la balconul fostului comitet judeţean de partid, prim-secretarul din acea perioadă, Radu Bălan, însoţit de prim-ministrul de atunci, Constantin Dăscălescu. Dăscălescu a încercat de două sau de trei ori să se adreseze mulţimii prin cuvinte de genul: „Oameni buni, întoarceţi-vă acasă! Oameni buni, o să încercăm să rezolvăm problemele!“ Lumea a început să huiduie din ce în ce mai tare. Încercarea lui de a intra în dialog cu masele adunate în faţa comitetului judeţean n-a dat roade, şi atunci s-a retras din balcon. Moment în care, din mijlocul mulţimii, Ion Marcu, având pe el un cearşaf alb, a urcat în…

L. H. L.: …cunoscutul cearşaf alb…

P. P.: …în cunoscutul cearşaf alb, da. A intrat în sediu şi a apărut la balcon, probabil discutând anterior cu Dăscălescu şi cu Radu Bălan şi spunându-le că, după aceste discuţii, urmează să se formeze o aşa-zisă comisie din rândurile manifestanţilor, care să poarte discuţii şi negocieri cu echipa condusă de Constantin Dăscălescu. Am urcat în sediu. Acolo, ne aştepta Constantin Dăscălescu cu Emil Bobu, Radu Bălan. La un moment dat, au apărut şi mai mulţi generali. A fost de faţă, mi-aduc aminte, şi fostul prim-secretar al Comitetului Central al UTC din acea perioadă, un anume Toma – aşa cred că-l chema –, şi au început discuţiile. La început, Constantin Dăscălescu a început să ne spună să-i dăm voie să se informeze despre situaţia reală de la Timişoara, la care eu i-am replicat: „Cum, domnule, ştiu că ambasadorul României la Londra, Stan Soare, a fost chemat la Foreign Office, pentru a i se înmâna o notă de protest cu privire la evenimentele de la Timişoara. Mai ştiu că secretarul de stat al Statelor Unite şi-a început raportul săptămânal către preşedintele Bush cu situaţia de la Timişoara. Toată lumea civilizată vorbeşte despre situaţia de la Timişoara – şi dumneavoastră nu ştiţi ce s-a întâmplat aici?“ La care, din spatele meu, Ion Marcu i-a replicat atunci: „Nu meriţi să fii prim-ministrul nostru!“ şi a şi încercat, de fapt, să-l lovească. Discuţiile au fost destul de lungi. Fiecare dintre cei prezenţi acolo a încercat să aducă la cunoştinţa lui Dăscălescu şi a lui Bobu nemulţumirile maselor

populare. Eu i-am mai spus că ştiu că s-a tras în oameni. De fapt, asta ştia toată lumea, dar i-am spus că ştiu de la Spitalul Judeţean că sunt foarte mulţi morţi, ştiu că au fost luate cadavre şi duse la Bucureşti. Bobu m-a întrebat de unde ştiu aceste lucruri. I-am spus că sunt avocat şi că ştiu aceste lucruri de la o colegă a mea, al cărei soţ e şi medic chirurg la Spitalul Judeţean, conferenţiarul Miculiţ, care operase în zilele acelea şi ştia ce se întâmplase acolo. Când a aflat că sunt avocat, mi-a zis: „Dumneata ştii ce înseamnă nerespectarea legii şi ai grijă, că o să răspunzi pentru încercarea asta pe care o faci aici, de instigare.“ Vreau să spun că, la începutul discuţiilor, ei au fost destul de vehemenţi în dialogul pe care l-am purtat, lucru care, pe măsură ce trecea timpul, devenea din ce în ce mai estompat. Adică nu mai aveau nici aplombul pe care-l avuseseră la început, văzând că, din minut în minut, mulţimea de afară striga: „Jos!“ şi ne chema la balcon să mai spunem rezultatul negocierilor cu ei. Cert este că, după îndelungi discuţii, s-a ajuns la un fel de înţelegere, Dăscălescu şi Bobu spunând că se vor duce să-l informeze pe Ceauşescu despre ceea ce am discutat noi acolo.

Ioan Savu: Unii au cerut casă, unii au cerut paşapoarte, unii şi-au cerut morţii. Pe mine tare m-a deranjat asta. Fiind, încă, cu agenda subsuoară, m-am tras deoparte şi am încercat să sintetizez pe hârtie cam ce-şi doreau oamenii din Timişoara în acele zile. Şi am început şi eu să devin mai coerent, văzând că, în general, şi cei care ne sunt adversari într-un anumit moment preferă să trateze cu cei care sunt mai coerenţi decât cu cei care nu sunt rezonabili. Pentru că-ţi poţi crea o strategie de apărare mai uşor cu cei care au ei ceva bine conturat în minte. Şi aşa, am descoperit oarecum că devenisem un lider de opinie. La un moment dat, am intervenit şi am spus: „Noi nu vrem paşaport să plecăm.“ Că se ajunsese cu discuţiile la obţinerea paşaportului, de la trei săptămâni, la cincisprezece minute. Am spus: „L-aţi înţeles greşit pe colegul nostru. Noi vrem paşapoarte pentru toţi, toţi oamenii din ţara asta au dreptul firesc de a avea un paşaport, pe care să-l poată folosi ca orice om civilizat din lume.“

Sala în care s-au purtat discuţiile cu prim-ministrul Constantin Dăscălescu

Petre Petrişor: Noi am încropit o listă cu revendicările. Toţi cei care eram acolo am contribuit la finalizarea acestei liste, listă pe care, tot de comun acord, s-a stabilit ca eu, însoţit de ceilalţi, s-o citesc de la balcon. Această listă este de-acum arhicunoscută.

L. H. L.: Este obiect de muzeu.

P. P.: E obiect de muzeu, aşa cum spuneţi dumneavoastră – ba, mai mult, s-ar fi făcut o placă la intrarea în prefectură după manuscrisul original de atunci. În momentul în care am apărut la balcon şi am început să citim acea listă care cuprindea destul de multe revendicări – care începeau cu demisia preşedintelui Ceauşescu, cu alegeri libere, cu înfiinţarea unei comisii care să stabilească adevărul despre ceea ce s-a întâmplat la Timişoara, cu tragerea la răspundere a celor vinovaţi, cu faptul de a se da morţii

familiilor pentru a fi îngropaţi creştineşte, cu libertatea presei, cu libertatea radioului, a televiziunii, a învăţământului –, toată această listă, în momentul în care am citit-o în faţa a aproape o sută de mii de oameni, a declanşat o explozie de entuziasm şi lumea, din ce în ce mai mult, striga lozinci anticeauşiste şi anticomuniste.

Imagini-document din revoluţie: Petre Petrişor, la balconul fostului comitet judeţean de partid

Ioan Savu: Discuţia a durat destul de mult aşa, mă refer la discuţiile de început. Mi-am dat seama că se creează o falie între noi, cei care am ajuns acolo, sus, şi cei de jos. Trebuia să existe o legătură permanentă între noi şi ei, căci noi eram ei, de fapt, şi am ieşit în balconul consiliului judeţean, m-am dus la microfon şi am spus: „Mă numesc Ioan Savu, locuiesc pe strada Nehoi numărul 16, am trei copii şi sunt informatician la «Detergenţi»“, pentru ca oamenii de jos să vadă că sunt unul dintre ei, un om concret, cu o adresă concretă, cu o familie. Deci cineva bine definit. Nu puteai să pretinzi oamenilor să aibă încredere în tine, când tu erai un nimeni, care putea să dispară oricând. Şi, după ce am spus lucrurile astea, mi-am dat seama că, practic, m-am condamnat singur, dar era nevoie să-ţi asumi acel moment, să-l trăieşti în întregime asumându-ţi-l, cum, de fapt, în viaţă şi lucrurile bune, şi greşelile trebuie să ţi le asumi în faţa ta, a bunului Dumnezeu şi a oamenilor. Şi atunci, am început să discutăm cu ceilalţi. S-au aşezat toţi acolo şi mi-au făcut loc lângă Dăscălescu. El s-a aşezat şi mi-a făcut loc să mă aşez lângă el. Şi am început să spun. La un moment dat, mi-am dat seama că nimeni nu notează. Şi am spus: „Păi ce faceţi, domnilor, nu notaţi?“ S-a produs un moment de tensiune, toţi ceilalţi se uitau urât la mine, activiştii ăia de acolo, cum îmi permit eu, un nimeni de pe stradă, să-i spun aşa ceva prim-ministrului. În momentul în care el, aşa, dezorientat, a căutat cu mâna un pix şi ceva de notat, au sărit toţi cu pixurile către el şi a început să noteze ce am spus. Am spus: „Domnule, nimeni nu poate să ţină minte aşa, mai ales în momentele astea de tensiune, foarte multe lucruri. Firesc este să notaţi ceea ce doresc timişorenii şi să încercăm să rezolvăm situaţia asta de criză.“ Am spus atunci că ar fi cazul să ne ridicăm şi noi la nivelul altor popoare, care au avut tăria, în momente de criză, să facă ce era de cuviinţă pentru poporul lor. Şi le-am spus că sunt conştient de faptul că nu toate lucrurile se vor rezolva, că în mod automat Dăscălescu n-o să spună, la cererea noastră, „Jos Ceauşescu!“, după ce atâţia ani l-a adulat mai mult sau mai puţin în sufletul lui, dar, cum de multe ori s-a dovedit în viaţă, politica paşilor mărunţi este viabilă. Am spus: „Hai să vedem şi noi, în mod concret, ce putem face pentru această situaţie.“ Şi am spus: „Transmisie în direct la postul de radio şi televiziune.“ Au spus că nu se poate, că nu mai există aparatură. Am spus: „Chiar dacă nu mai există la radio Timişoara, armata în mod cert are posibilitatea să intre pe orice frecvenţă, oricând.“ Deci obiecţia lor cade. Am cerut să se facă tipărituri cu ceea ce dorim noi, proclamaţie scrisă. Că nu există condiţii tehnice. Am spus că mă pricep la asta, am avut

contacte dese cu poligrafia, se poate face pe tipar înalt, urgent. Cade deci şi obiecţia asta. Să elibereze arestaţii din zilele revoluţiei şi să-i aducă acolo. Când am spus să-i aducă acolo, au sărit în sus. Cum să-i aducă acolo? „Şi ce, vă infectează covoarele? Sunt oameni dintre noi, nu sunt borfaşi, sunt nişte oameni care au avut tăria să se ridice pentru ceilalţi, mai mult decât pentru ei. S-au ridicat pentru familiile lor, s-au ridicat ca să schimbăm această ţară. Au avut curaj mai mult decât au avut alţii. Şi aşa, punct cu punct. Până la urmă, a fost de acord să le dea drumul la arestaţi, dar întâi să fie chemaţi toţi directorii întreprinderilor care aveau arestaţi. Şi aşa, pas cu pas, am încercat să vedem ce se poate face în mod concret, că, de fapt, dacă porţi numai discuţii, viaţa este concretă, e nevoie să te manifeşti cât mai eficient pentru moment. Iar despre momentul cu demisia lui Dăscălescu, mulţi au spus că l-am prins de piept. Nu l-a prins nimeni de piept pe Dăscălescu, nici nu se putea atunci. Toţi cei care erau în jurul lui erau cu buzunarele umflate, aveau arme toţi. Numai noi eram fără arme acolo. Dar, în momentul în care l-am întrebat câţi arestaţi sunt, câţi morţi sunt – am cerut morţii, să ni-i dea, să-i îngropăm după datina străbună –, câţi răniţi sunt, mi-a spus că el nu ştie, că e numai de puţin timp în Timişoara. I-am spus: „Dumneata, în lipsa preşedintelui ţării, conform Constituţiei – de fapt, am zis «dumneavoastră» atunci –, dumneavoastră, în lipsa preşedintelui ţării, aveţi toate prerogativele puterii. Dacă nu sunteţi în stare să duceţi aceasta în spate înseamnă că nu meritaţi să fiţi prim-ministru. Vă rog să vă daţi demisia.“ Asta a fost problema cu demisia lui Dăscălescu. Sigur că pare un act de curaj. Poate că a şi fost un act de curaj, dar era necesar atunci. Atunci, trebuia să ai tăria, dacă îi reprezinţi pe oamenii din stradă, care au avut tăria să moară, să moară ca să se schimbe ceva în ţara asta. Nu m-a obligat nimeni să ajung acolo, dar am avut curajul să mă duc acolo, am simţit că trebuie să mă duc. Atunci, trebuia să-i reprezint pe ei în primul rând, şi după aia să mă reprezint pe mine. Mă scuzaţi că m-am aprins aşa.

Balconul Operei din Timişoara

Ioan Chiş: După ce am urcat aici, în balcon, am ieşit într-adevăr la lume. Şi acum, ca să ajungem la realităţile celor întâmplate, primul meu cuvânt aici a fost: „În sfârşit, a explodat mămăliga.“

L. H. L.: Ce a răspuns strada?

I. C.: Cu aplauze. Erau satisfăcuţi, bucuroşi. Sigur că, dacă au văzut pe cineva care-i însoţise pe traseu – şi nu numai atât: cei de la Electrotimiş mă cunoşteau destul de bine şi ştiau că sunt un om, poate, periculos pentru regimul lui Nicolae –, după ce m-am întors din nou în foaier, acolo au mai venit vreo zece, au urcat în balcon, şi atunci s-a făcut prima constituire a unui comitet care, ulterior, s-a numit Frontul Democratic Român, comitet format din Lorin Fortuna, Claudiu Iordache şi din mine. Eu i-am întrebat şi pe ceilalţi care mai erau acolo de faţă: „Măi, fraţilor, uitaţi care e treaba, am făcut o grupare serioasă aici, că avem de luptat. Dacă vreţi, vă treceţi în lista comitetului, haideţi.“ M-am mai dus din nou la ei –,

dacă nu, înseamnă că sunteţi de partea cealaltă. Dovada că unii dintre cei care au fost au ezitat e că, după un timp oarecare, au mai trecut, pe lista comitetului, Trăistaru, o fată de vreo paisprezece-cincisprezece ani, şi Nicolae Bădilescu.

L. H. L.: Credeţi că le era frică, domnule Chiş?

I. C.: Dacă au avut curajul să urce sus, se mai punea problema fricii?

L. H. L.: Aici, erai o persoană din mulţime, dar, dacă apăreai pe o listă, apăreai cu nume, cu identitate.

I. C.: Categoric. Şi nu numai atât. Aveai un suport într-o mulţime care a speriat întreaga nomenclatură comunistă, în nomenclatură incluzând securişti, comunişti, tot ce vrei. Pe toţi cei care nu visau vreodată să capituleze regimul lui Ceauşescu.

În cartea *Isus s-a născut la Timişoara*, Claudiu Iordache, unul dintre liderii revoluţiei, îşi aminteşte: „La 20 decembrie, s-a instaurat puterea revoluţiei. Autorităţile comuniste s-au ascuns într-o ceaţă neverosimilă. Astăzi, nici nu v-aţi putea imagina un oraş condus fără primărie, fără consiliu, fără miliţie, Securitate, armată, şi totuşi timişorenii au avut ce bea, ce mânca, dar, mai ales, la ce spera, contând pe forţele proprii.“

Ioan Chiş: Au început să se formuleze puncte, revendicări, cereri. Deci lucruri foarte serioase – căci indignarea creşte ca Făt-Frumos. Mai zilele trecute a venit să spună Virgil Măgureanu că totul trebuie să fi fost o pregătire dinainte. Păi lucrurile s-au desfăşurat ca la Luceafăr: „Şi [căi de] mii de ani treceau în tot atâtea clipe.“ Deci nu vă puteţi imagina cum funcţiona aici totul: din mers, pregătiri, tot. Şi pentru oameni, într-adevăr, chiar dacă se punea problema de a muri, era o plăcere să mori. Era o plăcere, nu puteai să spui „nu“, când te uitai aici, la această piaţă, care atunci se terminase, în 1989, parcă era, cum să vă spun, pregătită pentru aşa ceva.

L. H. L.: Câţi oameni erau?

I. C.: Aici, primul comitet s-a format la 12 şi un sfert, cam aşa. În piaţă, erau vreo douăzeci şi ceva de mii, ca, până târziu, seara, să ajungă, poate, cincizeci de mii, dacă nu mai mult.

L. H. L.: Acest document, care a fost practic elaborat pe parcursul zilei şi nopţii de 20 şi în dimineaţa lui 21, deci acest document, care este absolut exemplar în formulările lui, în îndrăzneala, în curajul cu care a atins punctele nevralgice ale societăţii româneşti – cum a fost formulat acest document, care se cheamă într-un fel Proclamaţia Revoluţiei din Timişoara, elaborată şi dată la 21 decembrie?

I. C.: La momentul respectiv, Fortuna – nu-l cunoşteam, desigur –, când s-a prezentat mulţimii, şi-a zis profesor universitar. Vă daţi seama ce impact a avut acest lucru, căci şi astăzi reprezintă ceva să fii profesor. Claudiu Iordache – scriitor, eu, hai să zic, maistru la Electrotimiş, deci oamenii sigur că automat au fost alături de noi…

L. H. L.: …au avut încredere.

I. C.: Au avut încredere, sigur că da, lucru care a generat automat o limpezire a minţii. Şi atunci, sigur că da, în ziua de 19, la Electrotimiş au venit cei ai judeţului, care, la vremea aia, sigur că mai conduceau, şi au întrebat: „Ce vreţi, ce gânduri aveţi?“ Printre altele, s-a pus problema revendicărilor politice. Vă daţi seama, la vremea aia să spui asemenea cuvânt nu era la locul potrivit.

L. H. L.: Nu numai mâncare, căldură, lumină.

I. C.: Faza asta se depăşise, era depăşită, nici nu mai era nevoie, era prea târziu. Prea târziu.

În Piaţa Consiliului Judeţean Timiş al PCR, se cânta: „Deşteaptă-te, române!“

Ioan Savu: În faţa oamenilor, erau automate, pistoale. „Ce să fac?“ – mă gândeam. Mă gândeam să dezmembrez automatele, să le dau la unii încărcătoarele, iar la alţii să le dau armele, ca să nu declanşeze incidental focul. Cei dinăuntru mai spuneau că, dacă unii mai presează asupra uşii, deschid foc asupra lor. Tot timpul făceau presiuni asupra noastră şi şantaje. Şi, până la urmă, s-a dovedit că a fost o măsură bună cu dezmembrarea. Cerusem ieşirea armatei din oraş. La un moment dat, am luat un încărcător de automat la mine şi am urcat sus. „Ne minţiţi permanent“ – i-am spus lui Dăscălescu. „Aţi spus că retrageţi armata din oraş. Uitaţi aici o dovadă că aţi minţit.“ Au început să ţipe la mine: „Cum îţi permiţi dumneata să dezarmezi un ofiţer în timpul misiunii?“ Zic: „Domnule, tot voi, cei care minţiţi sistematic, fără nici un fel de jenă, tot timpul, vă simţiţi motivaţi şi aveţi tupeul să zbieraţi la noi?“ M-au ameninţat că mă împuşcă, de vreo trei sau patru ori m-au ameninţat că mă împuşcă. Ce mai conta atunci că te împuşcă, domnule? Important era să fii eficient.

Afiş din 20 decembrie 1989: „Alegeri libere!“, „Fără dictatură comunistă!“, „Libertate!“

Ioan Chiş: Cei care au urcat aici au făcut-o pe propria lor răspundere. La un moment dat, i-am spus lui Iordache: „Măi, omule, gândeşte-te ce avem de făcut, căci o să răspundem pentru aceşti oameni, pentru că chipurile noastre vor fi pe toate gardurile. Să nu crezi că pe Ceauşescu, instalat de patruzeci şi cinci de ani, îl doborâm noi în câteva zile!“ Lucru care, până la urmă, s-a împlinit.

L. H. L.: Cine a rostit sintagma: „Timişoara – primul oraş liber?“ Când s-a rostit această sintagmă?

I. C.: Fortuna. El declarase „Timişoara – primul oraş liber“, în data de 20 decembrie.

L. H. L.: A declarat de la acest balcon.

I. C.: De la acest balcon. Vă daţi seama că asta era o…

L. H. L.: …o cutezanţă nemaipomenită.

I. C.: Căreia, mai târziu, să-i spui că e vorba de o revoltă. Vă spun sincer, eu şi acum am emoţii, pentru că nu poţi să aduci o asemenea jignire, să vorbeşti de o revoltă, care putea să aducă cel mult – ştiu eu – cartofi, pepeni, cârnaţi. Aici, nu s-a discutat asta. Când s-a cerut libertatea cuvântului şi a presei – asta caracterizează

democraţia însăşi, libertatea cuvântului, sigur că da. Însuşi preşedintele Constantinescu, la un moment dat, întrebat chiar în Franţa, a spus că poate să vorbească de o revoltă în data de 21 decembrie. Mai zilele trecute apare şi în presă noţiunea de revoltă. Eu nu contest acest fapt. Fiecare e în drept să spună ce gândeşte, ce crede, dar această revoluţie a adus schimbări fundamentale în societatea românească, şi noi să-i spunem aşa la zece ani? Dacă i-am fi spus atunci, în 1990-1991, poate ar fi fost altfel, dar să audă poporul român, să priceapă că „uitaţi-vă ce ne-au minţit, ne-au dus de nas“? Sigur, în momentele de atunci, una dintre problemele care au dus la declanşarea revoluţiei a fost, mai cu seamă, foamea, sărăcia. Unul dintre slogane suna aşa: „Vom muri şi vom fi liberi!“ Necazul este că eu, azi, sunt nevoit să-l completez şi să spun: „Dar nu săraci.“

Mihail Decean (*în decembrie 1989, jurist*): Se punea problema atunci, în acea noapte – era în jurul orei 21 –, să se dea o formă definitivă Proclamaţiei Frontului Democratic Român condus de Lorin Fortuna. Era atunci şef de lucrări la Institutul Politehnic „Traian Vuia“ din Timişoara, dacă am reţinut bine, la Catedra de telecomunicaţii. Şi doamna Marina Rodica Jura, aflată şi ea acolo, împreună cu domnul Aurel Ghilea, m-au solicitat să ne retragem undeva pentru a ajuta. Ziceau că, fiind jurist, ştiu mai bine decât alţii să dăm o formă definitivă unui proiect care era scris pe două coli de hârtie, pe două coli ministeriale albe. Ne-am retras într-o cabină a actorilor de la Teatrul Naţional, comună cu a Operei Române din Timişoara, şi am dat o formă definitivă, cum am crezut că e mai potrivit, în care am inclus şi cele trei puncte despre care vă vorbeam mai înainte, adică demisia lui Nicolae Ceauşescu şi a întregului Comitet Central al Partidului Comunist Român, demisia prim-ministrului Constantin Dăscălescu şi a guvernului şi desfiinţarea Securităţii, pe care eu însumi le-am scris cu propria mână acolo. Doamna Marina Rodica Jura şi domnul Aurel Ghilea – Aurel Ghilea era atunci inginer la Elba Timişoara, iar doamna Marina Rodica Jura, funcţionară la Poştă – au fost de acord cu aceste trei puncte. Ne-am retras în foaierul balconului. Era acolo o maşină de scris, doamna Marina Rodica Jura a scris la maşină acest proiect al Proclamaţiei Frontului Democratic Român. După aceea, a fost chemat Fortuna, să i se prezinte lui, că el trebuia să aprobe. Tot ce se întâmpla acolo trecea prin controlul său direct. El a lecturat ce conţinea acest proiect şi, când a ajuns la cele trei puncte – avea un creion în mână –, le-a haşurat. Puţin nervos şi foarte ferm, a spus: „Noi n-avem nimic nici cu partidul, nici cu Securitatea. Noi avem ce avem cu Ceauşescu.“ Să nu fie incluse deci cele trei puncte în Proclamaţia Frontului Democratic Român. Un proiect al acesteia a plecat la poligrafie în acea seară, pentru a fi tipărit.

Proclamaţia Frontului Democratic Român a fost publicată în primul ziar apărut după Revoluţie în Timişoara, A căzut tirania. Cele zece puncte ale acestui document au reprezentat tot atâtea repere ale României democratice postdecembriste 1989.

Iată ce revendicau timişorenii: • Organizarea de alegeri libere, democratice.• Libertatea cuvântului, a presei, a radioului şi a televiziunii. • Deschiderea imediată a frontierelor naţionale. • Integrarea României în rândul statelor care garantează şi respectă drepturile fundamentale ale omului. (În Piaţa Operei s-a strigat şi: „Europa! Europa!“) • Eliberarea neîntârziată a deţinuţilor politici. • Reforma economică. • Satisfacerea integrală a necesităţilor alimentare ale întregului popor. • Reforma învăţământului în spiritul democraţiei. • Libertatea cultelor. • Asistenţă medicală la nivelul ţărilor civilizate.

S-a cerut cu fermitate tragerea la răspundere a celor care au dat ordin să se tragă în popor. Să se dea publicităţii lista completă a morţilor, a răniţilor şi a celor daţi dispăruţi. Să se restituie morţii, pentru a fi înmormântaţi după datina străbună. Timişoara cerea alăturarea întregului popor român la lupta dreaptă şi paşnică pentru democratizarea ţării. Într-adevăr, accentele anticomuniste au dispărut în redactarea finală a Proclamaţiei.

Ne întoarcem acum în balconul de la comitetul judeţean, unde, deşi se discută cu teamă şi neorganizat, se formulează o cerere uluitoare: „Demisia imediată a lui Nicolae Ceauşescu şi a clanului său.“

Balconul fostului comitet judeţean de partid din Timişoara, 20 decembrie 1989. Comunicatul citit de Nicolae Ceauşescu în cadrul telejurnalului de la ora 20.00: *„Dragi tovarăşi şi prieteni, cetăţeni ai Republicii Socialiste România, mă adresez în această seară întregului popor al patriei noastre socialiste, în legătură cu evenimentele grave care au avut loc în ultimele zile la Timişoara. În zilele de 16 şi 17 decembrie, sub pretextul împiedicării aplicării unei sentinţe judecătoreşti legale, câteva grupuri de elemente huliganice au organizat o serie de manifestări şi incidente, trecând la atacarea unor instituţii de stat, distrugând şi jefuind o serie de clădiri, de magazine, de clădiri publice. Iar în ziua de 17 decembrie şi-au intensificat activitatea împotriva instituţiilor de stat şi de partid, inclusiv a unor unităţi militare.“*

Ioan Savu: Toată lumea vuia aici când a spus Ceauşescu că suntem golani, huligani. M-am dus din nou la microfon şi am spus oamenilor: „Noi oricum ştiţi că nu-l mai vrem pe Ceauşescu, nu mai vrem guvernul comunist. Să încercăm acum, aici, să găsim nişte soluţii care să scoată ţara din această situaţie dificilă. Vă rugăm să aveţi răbdare. Nu ştim nici noi exact cum o să facem, dar fiţi convinşi că, dacă e nevoie, murim pentru voi. Important e nu să murim acum, ci să fim cât mai eficienţi.“ Le-am spus oamenilor că, în aceste momente, trebuie să ne folosim şi mintea, nu numai inima.

Imagine de arhivă: Ordin de zi pe Statul-Major

În baza Ordinului de zi primit de la Marele Stat-Major, ordin de care a răspuns generalul Nicolae Iftimescu, au fost mobilizaţi douăzeci de mii de luptători din gărzile patriotice din judeţele Vâlcea, Olt şi Dolj, înarmaţi cu bâte şi trimişi cu trenul la

Timişoara. Unii erau îmbrăcaţi în salopete de doc. Revoluţionarii i-au aşteptat în gară – erau câteva garnituri de tren – şi le-au dat alimente, haine groase, explicându-le, ca între fraţi, ce se întâmplă în Timişoara. Câţiva olteni au ajuns în mijlocul mulţimii, fraternizând cu Piaţa Operei. Modelul „Vin muncitorii“ va fi folosit şi în anii postrevoluţie, când IMGB era chemată să facă ordine în Capitală.

Petre Petrişor: Sunt convins că revendicările pe care timişorenii le-au avut la 20 decembrie 1989 nu numai că puteau să prefigureze România democratică, dar au şi dus la schimbarea în bine a sistemului democratic din România. Sigur că acele revendicări sunt esenţa unui stat democratic. Acum, la zece ani de la revoluţie, cred că dezideratul principal al românilor de atunci – libertatea – a fost îndeplinit şi cred că România – cu mici excepţii, dacă ne raportăm la standardele europene de stat democratic –, a îndeplinit aceste standarde. Ceea ce observ cu tristeţe, la zece ani de la revoluţie, este altceva. Nu mi-aş fi imaginat niciodată atunci, şi nici în anii care au urmat imediat după revoluţie, că, la zece ani de la revoluţie, o să întâlnesc în Timişoara oameni pe stradă care mă opresc, cu care discut şi care încearcă un sentiment de nostalgie faţă de Ceauşescu. Asta nu mi-aş fi imaginat-o niciodată în anii imediat următori revoluţiei. Şi de asta v-am spus că observ acest lucru cu foarte mare tristeţe. Dacă-mi permiteţi, acesta cred că e un vot de blam dat întregii clase politice româneşti de după ’90 şi până acum că, prin greutăţile prin care a trecut, n-a reuşit să facă în aşa fel, încât să nu mai fie deloc nostalgici după Ceauşescu.

Ioan Chiş: Trăim într-o ţară ciudată. Nu e zi în care să nu ne gândim când cu indignare, când cu mâhnire: „Ca la noi, la nimeni.“ Spuneţi-mi, de unde a ştiut Eminescu că aşa stau lucrurile la noi astăzi. Ei, probabil, aşa stăteau şi atunci. Şi tot el răspunde: „Astăzi, ca niciodată, putem vorbi de un popor de jos şi o plebe de sus.“

Ca orice minune, Frontul Democratic Român va dăinui doar două zile. În 22 decembrie 1989, Lorin Fortuna îl afiliează Frontului Salvării Naţionale. Timişoara îşi pierdea astfel şansa de a avea singurul partid politic, la acea oră, fără nici o filiaţie comunistă. După cum se ştie, revoluţiile îşi devorează propriii copii.

Un poet creştin – Traian Dorz

Imagini de demolare a bisericilor în Rusia sovietică

Stalin a declarat război Bisericii. Pentru comunism, religia a reprezentat un pericol. De aceea, reacţia liderilor comunişti a fost extrem de brutală. În Rusia, s-au dărâmat altare. În Europa de Est, Biserica a fost obiectul persecuţiei şi al atacurilor puterii încă de la instalarea Armatei Roşii în teritoriile ocupate. Deşi noua Constituţie a României din aprilie 1948 garanta libertatea de conştiinţă, noile legi şi decrete care o însoţeau instalează teroarea şi interdicţiile de credinţă. Marii ierarhi ai Bisericii, marii îndrumători de suflete erau în închisori. Să nu uităm că, în această parte a Europei, creştinismul a jucat un rol important în edificarea statului naţional unitar, în renaşterea societăţii. De aceea, Biserica se bucura de un imens prestigiu popular în România. Guvernul o resimţea ca principala instituţie opozantă la comunism. Spui creştin – spui adversar al ateismului marxist. Persecutate au fost toate confesiunile. În 1 octombrie 1948, la Alba Iulia, Iustinian Marina desăvârşea trecerea forţată a Bisericii Greco-Catolice la Biserica ortodoxă. Unificarea într-o singură turmă şi ruperea relaţiilor cu Roma. Episcopii uniţi s-au opus cu eroism aşa-zisei întoarceri a Bisericii Unite la Biserica-mamă. Au fost arestaţi şi aruncaţi în închisoare, fără proces, ca delincvenţi de drept comun.

Exista în România, ca niciunde după Cortina de Fier, o mişcare misionară unică, un adevărat giuvaier al „Bisericii tăcerii“: Oastea Domnului, născută în sânul marii Biserici ortodoxe şi care suporta, la rându-i, persecuţiile, fiind declarată ilegală.

„Fără luptă, nu-i cunună veşnică şi bună / Căci cununa fără luptă este doar minciună / Şi cununa fără luptă grabnic veştejeşte, /Numai cea cu răni plătită veşnic străluceşte.“[47]

47. Strofa a doua din poemul *Fără lacrimi nu-i cântare…* de Traian Dorz (*n.red.*).

Emisiunea postului de radio „Transmondial Radio Lisabona“: „Lumea creştină“

S-a stins din viaţă, într-un spital din Beiuş, Traian Dorz, vechiul colaborator al preotului Iosif Trifa, fondator al Oastei Domnului. Traian Dorz s-a născut la 25 decembrie 1914, în comuna Livada din judeţul Bihor, ca singurul copil al ţăranilor Constantin şi Maria Dorz. În anul 1920, primeşte ca premiu din partea preotului care-i predase religia la şcoala primară din comuna Mezeş cartea Corabia lui Noe, scrisă de părintele Iosif Trifa, întemeietorul şi conducătorul Oastei Domnului. Impresionat de mesajul religios al cărţii, Traian Dorz se înrolează în mişcarea Oastea Domnului, devenind, din 1934, un colaborator apropiat al părintelui Iosif Trifa şi poet creştin de profundă vibraţie spirituală. După moartea întemeietorului Oastei Domnului, în februarie 1938, Traian Dorz continuă lupta acestuia, împreună cu învăţătorul, membru al Oastei Domnului, Ion Marini. Activitatea religioasă a lui Traian Dorz n-a fost pe placul

autorităţilor. Începând din decembrie 1947, când a fost ridicat pentru prima oară de Securitate, Traian Dorz a avut parte, timp de şaptesprezece ani, de anchete, bătăi şi confiscări.

Ioan Panican: Opera lui Traian Dorz este o operă de inspiraţie divină, de obârşie divină. N-a fost, aşa cum înţeleg oamenii, un om învăţat sau un cărturar – spun, iarăşi, în sensul omenesc al cuvântului –, ci a fost mult mai mult şi mult mai bun decât atât. Şi poeziile, şi scrierile dumnealui, lucrări de însemnătate excepţională, sunt de inspiraţie divină. Mii şi mii de creştini, de-a lungul veacurilor şi din generaţia noastră şi, de aici, mai departe, până la sfârşitul veacurilor, s-au hrănit şi se hrănesc din scrierile de acest fel şi din poeziile acestea pline de frumuseţe şi, spun iarăşi, de însemnătate excepţională. Oameni ca Traian Dorz sunt oameni care nu mor niciodată, sunt oameni care trăiesc veşnic. În Biserica primară, veacul dintâi al Bisericii creştine din Ierusalim, ucenicii din vremea de atunci erau adeseori duşi înaintea autorităţilor religioase şi politice de atunci, care le cereau, sub ameninţare, să mintă. Şi era o ameninţare foarte serioasă. Să nu-i mai înveţe pe oameni în numele Aceluia. Noi ştim că e numele mai presus de orice nume şi singurul nume dat omului sub soare ca să se mântuiască: numele Iisus Hristos. Şi apostolii răspundeau cu o minunată îndrăzneală, aşa cum au răspuns sfinţii şi în vremea terorii comuniste aici, în România, şi pretutindeni în lume: trebuie să ascultăm mai mult de Dumnezeu decât de oameni. Şi mai-marii de la Ierusalim erau foarte miraţi şi se întrebau între ei: de unde au oamenii aceştia această îndrăzneală, pentru că nu sunt, dintre noi, cărturari, nu sunt oameni învăţaţi, nu sunt oameni cu şcoală. Şi Biblia reţine un cuvânt de frumuseţe copleşitoare, care vine din adevăr pe care ei, mai-marii, l-au rostit despre ucenicii din veacul de atunci, un cuvânt care este cu valoare generală pentru toţi sfinţii de-a lungul miilor de ani în Biserica lui Hristos. Şi au priceput că fuseseră cu Iisus. Bărbatul acesta minunat, mărturisitor al credinţei, este Traian Dorz. A umblat zeci de ani pe pământul acesta, prin credinţă, împreună cu Cel pe care L-a iubit şi L-a slujit cu aleasă scumpătate, Domnul şi Mântuitorul nostru, Domnul Iisus Hristos.

„Cred că de-aceea m-am născut şi am venit pe lume / să spun două cuvinte doar: IUBIREA şi-al TĂU NUME! / Toţi spinii care m-au ascuns se vor usca odată / şi umbra ce m-a odihnit va trece-ndepărtată. / Şi căile pe care-am mers odată vor fi-uitate / Şi semnele ce le-am lăsat vor fi pierdute toate.“[48]

48. Prima strofă din poemul *Cred că de-aceea m-am născut* de Traian Dorz (*n.red.*).

Ionatan Ille: Primise chiar o carte premiu din partea părintelui Iosif Trifa, Corabia lui Noe, pentru că mai trimisese, prin corespondenţă, la părintele Iosif Trifa, poezii. Avea darul poeziei. Era înzestrat de Dumnezeu, iar părintele l-a descoperit şi l-a chemat alături de el în anul 1935, pe când fratele Traian avea douăzeci de ani. Lucra atunci la redacţia Iisus Biruitor. L-a chemat împreună cu fratele învăţător Ioan Marini. I-a descoperit şi i-a îndemnat să scrie

pentru popor. Chiar părintele Trifa, Traian Dorz fiind un simplu ţăran, a văzut în el un potenţial colaborator şi continuator. O astfel de relaţie s-a legat între Iosif Trifa şi tânărul Dorz, care avea darul poeziei. Şi, pentru că n-a fost nepăsător faţă de acest dar, prin muncă şi prin har a devenit, am putea spune, poetul creştinătăţii româneşti.

Dosar individual Traian Dorz

Cele nouă dosare de urmărire informativă luate în arhiva CNSAS însumează circa trei mii de file. Traian Dorz a primit numele de cod „Alecu“, dar acţiunea informativă s-a mai chemat „Sfântul“, „Grădinarul“ sau „Canal 82“. Prima arestare a lui Dorz – la 30 decembrie 1947. Trimis la Penitenciarul Oradea şi la Penitenciarul Gherla. Din fişele personale aflate în dosare, rezultă că este căsătorit, are trei copii, stare materială 5,90 hectare de pământ – pământ care, de fapt, aparţine părinţilor. Nu e încadrat politic.

Caracterizare: Ţăran inteligent, are o capacitate superioară, fanatic religios, are influenţă în sânul populaţiei, este viclean şi face muncă subversivă.

Proba acuzatoare la dosar: tipărirea broşurii Cu Dumnezeu înainte în limba română şi în limba rusă, distribuită în Beiuş la soldaţii români şi la cei sovietici. Broşură cu care, se spune, făcea propagandă împotriva comunismului şi a regimului democrat. Numitul se deplasează mereu, chiar în alte judeţe, şi duce propaganda religioasă, având priză mare în mase. Zeci de fişe, o muncă sisifică a Securităţii pentru a înfiera credinţa. Direcţiunea Generală a Securităţii Poporului Oradea îi întocmeşte un dosar, pentru a fi încadrat în Ordinul 100, emis de Ministerul Afacerilor Interne în aprilie 1950, prin care se stabileau categoriile de persoane care pot fi internate în lagăre de muncă. Şi anume: cei ce lansau sau răspândeau zvonuri alarmiste, cei care întreţineau legături cu ambasadele, cei care aduceau injurii partidului comunist. Ordinul era ţinut secret, pentru că încălca Constituţia din 1948, care prevedea libertatea cuvântului, libertatea de asociere, inviolabilitatea persoanei. De fapt, singura acuzaţie ce i se putea aduce lui Traian Dorz este că a încercat să menţină spiritul religios în rândurile poporului român. Un interogatoriu luat la Deva începe la ora 8 şi se termină la 22.30. Este întrebat mereu: „Spune, ce ai făcut de la etatea de şapte ani?“

În anul 1959, loturi masive de fraţi ai Oastei Domnului sunt arestate şi aduse, la Cluj, din Timişoara, Craiova, Bucureşti, Galaţi, Suceava, Bacău, Sibiu şi Hunedoara.

Traian Dorz îşi va aminti: „Aici am trăit, la Securitatea din Cluj, clipă de clipă şi pas de pas, cumplitul calvar al celor mai lungi şi mai grele anchete de până atunci.“ Fiindcă, dacă, până atunci, de câte ori fusese luat şi dus răspundea doar pentru sine, acum trebuia să răspundă pentru mulţi alţii.

Imagine cu sediul fostei Securităţi din Cluj

Valer Irinca (*condamnat în lotul „Traian Dorz“*)**:** Pe 12 iunie, era ziua Înălţării Domnului. Am fost transportat la Cluj, la Securitate. Acolo, a fost o perioadă de trei luni de cercetare. O lună de zile, am stat la Penitenciarul din Cluj şi am fost pus într-o celulă cu poetul Vasile Voiculescu, amândoi în celulă. Dânsul a fost, pentru mine, o mare binecuvântare, cât şi eu pentru el. El s-a lipit tare mult de Domnul. M-a învăţat alfabetul Morse şi, când am ajuns la Gherla, l-am folosit. Şi încă un moment de la Penitenciar din Cluj: ne scotea la aer, dar în fiecare zi eram frustraţi, geamurile duble erau închise ermetic şi respiram, pe la uşă, aerul puţin care venea. Într-o zi, când m-a scos la aer, era o boxă în curte unde se plimbau încontinuu câte zece-doisprezece. Noi am fost numai doi. Când m-a scos pe uşă să intrăm, a trecut fratele Wurmbrand. Eu, când l-am văzut, am zis: „Frate Wurmbrand!“ El s-a uitat. Sus, era un podium, unde gardianul se învârtea ca să ne păzească. Adormise, dormea cu mâna pe balustradă. Şi am zis: „Ăla doarme.“ Zice: „Ascultă aici: dacă-l întâlneşti pe Dorz, să-i spui că n-am declarat nimic, nimic din câte m-au forţat să declar ceva din legăturile noastre, pe care le-am avut aici, de când ne-am cunoscut. N-am declarat absolut nimic. Să-i spui.“ Ne-am despărţit. Am ajuns la Gherla şi toţi fraţii noştri, lotul nostru de douăzeci şi doi, erau la Gherla. Noi, spre deosebire de toată puşcăria, am avut o „costumaţie“ deosebită: pantaloni scurţi, de doc, şi bluze de doc cu mânecă scurtă. În celula 13, acolo fiecare pas a fost – cum să vă spun – un moment. Eu nu spun cât de răi au fost comuniştii, ci cât de bun a fost Dumnezeu cu noi, cum ne-a însoţit, cum ne-a apărat, cum ne-a binecuvântat, cu toate momentele grele prin care a trebuit să trecem, pe care ni le-au creat. Şi vorbeam „la telefon“. Telefonul era alfabetul Morse la calorifer. Ne-a prins, nu ne-a prins, dar am aflat, ştiam tot ce se petrece în tot celularul, cine venea, cine pleca, ce e pe-afară, care e situaţia, şi atunci am schimbat tactica. Vorbeam la perete – peretele era de un metru de gros – cu cana. Aveam căni de aluminiu, puneam gura cănii pe perete şi vorbeam aici, la fund. Ca şi cum vorbeam aici, aşa se auzea. Într-o zi, ne-au mutat. Mereu era fluctuaţie, prin toate celulele. Veneau unii, plecau alţii, ca să nu ne cunoaştem prea bine, să nu se formeze, cum spuneau ei, „celule de idei“, „de păreri“. Pentru că eram, în celula 13, o sută patru oameni. Patru paturi suprapuse erau numai colonei, generali, miniştri, miniştri de externe, cu care am stat cu patul alături. Era toată conducerea statului acolo. Noi am fost treisprezece dintre fraţii de la Oaste şi cu fratele Richard. Dar numai o lună de zile. Acolo a fost şcoala noastră, facultatea noastră de teologie, puterea de a duce, de a lupta împotriva curentului. Dar toate acestea nu pentru a răsturna ideile şi guvernul, ci pentru a păstra credinţa în inimile şi în sufletele oamenilor. Că foarte uşor s-au pierdut acolo mulţi. Au ajuns în deznădejde, în disperare. N-au avut suportul moral şi tăria să treacă peste toate. Spunea fratele Traian într-o poezie: „Tu fii tare în ziua-ncercării, / E alegerea ta pentru har. / Strălucit eşti în haina ocării / Când te urci răbdător pe Calvar. / Tu

cătuşele-atunci le sărută, / rugându-te pentru cei ce le-au pus. / În cerească răbdare tăcută, / Semăna-vei atunci cu Iisus.“[49] Or, toate acestea au fost resursele noastre care ne-au format, încât, când am ajuns acolo, ne-a fost foarte uşor. Aveam program de adunare în fiecare zi. De adunare… eram câţi eram, era o măsuţă un pic mai lungă decât masa asta – la o sută patru oameni. Aveam două bănci, pe care puteam sta câte opt inşi. N-aveam voie să stăm pe pat. Încontinuu ne mişcam prin celulă şi, cum erau patru paturi suprapuse – atâtea erau, de-abia intrai unul, necum opt oameni deodată să te mişti, să te scoli. Şi, în fiecare lună, ne făceau percheziţie. Aveam fiecare – noi îi spuneam „sarsana“ – o straiţă, în care aveam schimbul de lenjerie şi mai adunam, când ne dădeau câteodată turtoi, cum îi spune, din mălai. Şi unii mai aveau rezerve. Raţia de mâncare era de nouăzeci de grame de pâine zilnic. Dimineaţa, o aşa-zisă cafea neagră din coji de pâine arsă şi un pic de zahăr, cât puneau. Iar la amiază, un castron de aşa-zisă ciorbă. Număram boabele de fasole câte optzeci-nouăzeci sau arpacaşul – o sută cincizeci. Ştiu că toate aceste lucruri dumneavoastră le înregistraţi şi ele se duc în lumea întreagă.

49. Strofele a şasea şi a şaptea ale poemului *Totdeauna pe-a Domnului cale* de Traian Dorz (*n.red.*).

Gherla îşi aştepta martirii. Sute de fraţi din Oastea Domnului ajung în celularul mare al penitenciarului. Traian Dorz a fost condamnat la şaisprezece ani de muncă silnică, zece ani de interdicţie şi confiscarea întregii averi personale. Iată ce-şi amintea în Gherla despre simulacrul de proces: „Sinodul Bisericii noastre ne dăduse pe mâna Tribunalului Poporului şi fusesem condamnaţi cu cea mai dezlănţuită furie la peste o mie de ani de închisoare, socotiţi fiind drept cei mai primejdioşi şi mai înrăiţi duşmani ai Bisericii noastre şi ai poporului nostru. Am fost puşi nu în rândul celor care aveau o Evanghelie a iubirii faţă de Biserica noastră şi un sentiment de adânc patriotism faţă de ţara noastră, ci în rândul celor dedaţi numai la fărădelegi împotriva amândurora acestora. Mai-marii poporului nostru ne-au socotit duşmani ai patriei pe noi, cei care lăsasem pe fronturile ei cei mai frumoşi ani din viaţă, sănătatea, ori sângele, ori fraţii, ori părinţii noştri. Mai-marii Bisericii s-au lepădat de noi ca de nişte zdrenţe aruncate şi ne-au lăsat să murim, căzuţi undeva, pe drumul spre Ierihon, şi noi urcam spre Ierusalim. Dar Domnul nostru nu ne-a lăsat şi nu ne va lăsa.“

Traian Dorz ştia ce avea să îndure din partea regimului comunist, ştia prin câte încercări va trece. Când pleci pentru numele şi cauza lui Hristos, trebuie să rişti totul în lumea asta. Dacă nu eşti în stare să-ţi dai libertatea ta, averea ta şi chiar viaţa ta în orice clipă pentru Hristos şi pentru fraţi, mai bine nici să nu porneşti, fiindcă te vei prăbuşi la primul atac, la prima încercare.

„Şi iarba unde-am odihnit odat-o să se-usuce / Şi ochii mei se vor goli şi toate se vor duce. / Dar cele două vorbe dragi – Iubirea

şi-al Tău Nume / Vor străluci pe veci, frumos, cu nici un soţ pe lume.“[50]

50. Fragment din strofa a doua a poemului *Cred că de-aceea m-am născut* de Traian Dorz (*n.red.*).

Ionatan Ille: Mi-a povestit personal un episod interesant. De fapt, au fost multe, pe care le-au şi consemnat în istorie, dar într-unul dintre ele spunea că, din 1964, când s-a eliberat din închisoare, veneau sistematic la dânsul în casă doi ofiţeri: un căpitan şi un maior. Căpitanul îi cotrobăia prin toate scrierile, prin toate lucrurile, împreună cu maiorul. De fiecare dată, ne spunea şi ne îndemna să nu ratăm şansa să le spunem oamenilor – indiferent de atitudinea lor faţă de noi –, să le spunem despre dragostea lui Dumnezeu şi despre Dumnezeu, gândindu-se că oamenii ăştia au nevoie de Dumnezeu. Şi s-a gândit: „Este, poate, ultima şansă să le spun. Am să le vorbesc despre Dumnezeu. Şi le-am vorbit“, zicea. Şi, la un moment dat, maiorul, tot aşa, a zis: „Lasă, că vine odată vremea când ştiinţa şi tehnica vor spulbera toate prostiile astea bisericeşti şi nu va mai crede nimeni în minciunile astea.“ Şi fratele îi spune: „Dar, până când nu veţi putea desfiinţa bătrâneţea, moartea şi boala, toţi oamenii au nevoie de Dumnezeu.“ „Prostii“, spune maiorul. „Bine, veţi vedea.“ Altă dată, iar aşa: „Dumnezeu, Dumnezeu.“ Era ofensat, se simţea ofensat maiorul şi înjura. Şi fratele i-a spus: „Vă rog să nu mai înjuraţi numele cel sfânt al lui Dumnezeu, că nu mai declar nimic.“ „De ce? Te-am ofensat?“ „Pe mine, mă puteţi jigni cât vreţi, dar nu pe Dumnezeu. Va veni o vreme când şi dumneavoastră veţi avea nevoie de Dumnezeu, când nici nu vă gândiţi. Nu veţi fi tot tare, tot sus, tot sănătos, tot tânăr. Va veni vremea să fiţi şi bătrân, şi slab, şi bolnav, şi jos, şi veţi avea atunci cea mai mare nevoie de Dumnezeu, cum nici nu vă gândiţi.“ „Prostii!“ „Bine, veţi vedea.“ „Peste un timp, au venit iarăşi la mine – spunea fratele Traian – şi, după ce şi-au făcut treaba cotrobăind prin toate, mi-au luat casetele, mi-au luat scrierile, de mai multe ori. Maiorul s-a aşezat pe scaun, în faţa patului. Eram bolnav, era în 3 martie 1981, şi mă privea într-un mod ciudat. Simţeam că-l apasă ceva şi vrea să-mi comunice ceva important. Şi, în cele din urmă, îmi spune: «Multe am învăţat noi de la dumneavoastră, domnule Dorz.» «Numai dacă v-ar folosi.» «Să ştiţi că şi noi avem totuşi un Dumnezeu.» «Dacă nu l-aveţi, i-am răspuns – spunea fratele Traian mişcat oarecum –, dacă nu l-aveţi, îl veţi avea, căci nimeni nu poate trăi, dar, mai ales, nu poate muri fără un Dumnezeu.» S-a ridicat, a venit la mine, s-a aplecat peste pat, m-a îmbrăţişat şi m-a sărutat pe amândoi obrajii. N-am ştiut cum să interpretez gestul lui, mai ales că era de faţă şi căpitanul cotrobăitor. Apoi – avea lacrimi în ochi –, spune: «Hai Ghiţă, să plecăm», îi spune căpitanului. La poartă, m-a îmbrăţişat din nou. Din nou avea lacrimi şi mi-a spus un dureros: «Rămas-bun!» Peste o lună, când să vină la mine, a venit doar căpitanul. Şi l-am întrebat: «Unde e domnul maior, că nu l-am mai văzut. S-a mutat cumva? A ieşit la pensie?» «Nici n-ai să-l mai vezi.» Şi nu mi-a dat nici o explicaţie. După câteva săptămâni, am

citit în ziarul local, la rubrica «decese», de şase ori publicat, anunţul morţii maiorului. Avea patruzeci şi şapte de ani. Murise de cancer. El venise atunci la mine ultima dată doar să-mi mărturisească, să mă facă să înţeleg că şi el l-a cunoscut pe Iisus Hristos.“

[*Imagini pe Dunăre, spre coloniile de la Periprava*]

După o călătorie de două zile şi două nopţi cu vagoanele-dubă, sunt îmbarcaţi pe un bac şi trec Dunărea, până la coloniile de muncă de la Grindu şi Periprava. Deşi grav bolnav de inimă şi declarat inapt pentru muncă, Traian Dorz ajunge la Periprava în regim de penitenciar, fiind închis, alături de alţii, într-una dintre cele zece barăci ale coloniei şi folosit la diferite munci grele. Într-o zi, în curtea lagărului, găseşte o bucăţică de geam spart. A luat-o, a uns-o cu salivă, a frecat-o cu săpun, întinzând peste tot această pastă umedă. A presărat praf mărunt de var din perete şi a acoperit sticla cu acest strat alb, pe care a început să scrie, cu un beţişor de chibrit, versuri şi strofe de poezii. „Aşa am scris, mai târziu, textele Evangheliilor Duminicale pe care, la slujbele noastre cu fraţii preoţi, le citeam la liturghii, pe ascuns, pe după paturile din colţuri, spre a nu fi descoperiţi. Colonia era înconjurată cu două rânduri înalte de sârmă ghimpată, printre care era o fâşie de pământ arat care trebuia greblat la o zi-două, pentru a se vedea orice urmă care ar fi trecut, pe acolo, spre libertate. Opt gherete înalte erau aşezate de-a lungul acestui gard înconjurător, iar acolo santinele înarmate cu puşti-mitralieră supravegheau neîncetat tot ce se petrecea înlăuntrul şi în afara coloniei. Hrana era foarte slabă şi aici. Răbdam cumplit de foame, ca şi la Gherla“, va mărturisi în cartea sa de memorii Dorz.

Există o mărturie a episcopului Iuliu Hossu, aproape o binecuvântare, despre această suferinţă a Oastei. „Oastea Domnului este înfiinţată de un preot ortodox. Dar atât ortodocşii, cât şi catolicii sunt ca două lumini puse în acelaşi sfeşnic. Bisericile sunt surori, iar noi suntem fraţi în Hristos. Pe voi, Ostaşi ai Domnului, vă îndemn să luptaţi pentru credinţa ce a fost dată sfinţilor o dată pentru totdeauna.“ În toamna anului 1962, cei inapţi se întorc la Penitenciarul Gherla. Fac însă o escală de o noapte la Galaţi. Sunt cazaţi într-o sală mare, cu paie pe jos şi cu picturi sfinte pe pereţi, spaţiu care fusese înainte o biserică. Altarul era transformat în toaletă, şi ochii sfinţilor – acoperiţi cu un strat subţire de var. S-a cutremurat până în străfundul fiinţei sale pentru această batjocorire a sufletului şi a credinţei, de care se făceau vinovaţi comandanţii comunişti ai Penitenciarului din Galaţi.

Dar să ne amintim cum se trăia în Gherla acelor ani.

Imagini din închisoarea de exterminare Gherla, vopsită într-o sinistră culoare mov

Valer Irinca (*condamnat în lotul „Traian Dorz“*)**:** După ce m-au prins vorbind, mi-au dat pedeapsă şapte zile de arest sever şi m-au dus… Dar asta s-a întâmplat după proces, că nu ne puteau condamna, nu puteau să ne dea nici o pedeapsă, dacă nu eram

condamnaţi. Şi m-au dus la celula 6. Un singur pat, cu patru paturi deasupra, fără saltea, fără pătură, fără pernă, fără nimic, în chiloţi scurţi, cu bluză de doc cu mânecile scurte. De la geam – geamul era sus, era în luna decembrie şi viscolea cu zăpadă înăuntru –, lipsea un ochi de sticlă. Era ger şi şapte zile am umblat încontinuu. Dar, înainte de a mă duce, fratele – pentru că nu aveam manta – mi-a aruncat mantaua când eram la uşă. „Ia mantaua“ şi „Valer, să nu adormi, că îngheţi“. Om cu experienţă. Mantaua dânsului – dânsul avea aproape 1,98 metri – era numai aţă… dar era manta. Pentru mine, a fost foarte bine primită, pentru că oricum era necesară şi, în cele şapte zile, m-am îmbolnăvit, nu mai puteam vorbi, am umblat încontinuu. Mă cuprindea somnul, vă închipuiţi, pe pat nu puteam sta, că era grilajul de fier. Mi-am rupt cămaşa din spate şi am pus-o în geam, dar viscolea ca şi fără ea. Şi totuşi, a fost ceva – în închipuirea mea. Şi şapte zile am umblat, n-am închis ochii deloc. Însă aici vă spun experienţa cu Hristos în celulă. N-am fost mai fericit în viaţa mea ca atunci. Simţeam mâna lui, harul lui cum mă înălţa, mă ridica. Şi aveam spectrul foamei. Deci primele două zile de carceră, cum s-ar spune, era frustrant, ne dădeau nouăzeci de grame de pâine şi un castron de apă caldă. Doar a treia zi era mâncarea „normală“. A cincea zi, în jur de ora unu sau două, cred că s-a deschis vizeta prin care introduceau mâncarea şi a apărut o jumătate de pâine. Pâinea era de două kilograme, cam un kilogram de pâine să fi fost. Şi a apărut pe poliţa unde puneam castronul cu mâncare în fiecare zi. M-am apropiat şi mi s-a părut că halucinez. Mi-am adus aminte de una dintre poeziile fratelui Traian din surghiunul din coloniile de muncă. „Vezi pâini, vezi mese întinse / Şi, când să mânci… dispar.“[51] Spectrul foamei. Şi atunci, m-am apropiat, m-am ciupit, zic: „Am înnebunit, mi-am pierdut minţile, văd e adevărat, nu e adevărat.“ Şi a fost o jumătate de pâine.

51. Fragment din strofa a patra a poemului *Noaptea în Gheenă* de Traian Dorz: „Şi-n vis te roade-ntruna tortura-nchipuirii: / vezi pâini, vezi mese-ntinse şi, când să mânci… dispar!“ (*n.red.*).

„Să crezi adânc, din inimă, Cuvântul / şi să-L asculţi prin orice-ar fi să treci, / că-n lume nu-s mai multe adevăruri, / ci-i numai El – acum şi-n veci de veci.“[52]

52. Strofa a doua a poemului *Să crezi adânc* de Traian Dorz (*n.red.*).

Securitatea n-a închis până la moartea lui Traian Dorz dosarul său de urmărire informativă. Deşi existau intervenţii internaţionale până la preşedintele României pentru a-i fi respectate drepturile, va suferi în continuare. La aproape şaptezeci de ani, este arestat din nou. Securitatea l-a reprimat cu o ură neîmpăcată de-a lungul întregii sale vieţi doar pentru credinţa sa ortodoxă. Chiar şi după ce a ieşit din închisoare Traian Dorz a fost urmărit, hărţuit, atât el, cât şi întreaga sa familie s-au aflat sub o presiune psihică permanentă. N-aveau o casă a lor, pentru că se mutau mereu, undeva, oriunde, departe de urmăritorii poliţiei politice. Dorz descrie cu amărăciune starea de sărăcie în care trăia la bătrâneţe: „Eu scriu de cincizeci de

ani, am tipărit cărţi, calendare, reviste poate în milioane de exemplare, şi acestea s-au vândut atât în ţară, cât şi în multe alte ţări. Şi acum, după cincizeci de ani de muncă şi de sacrificiu, priviţi în ce condiţii materiale trăiesc, atât eu, cât şi soţia mea, bolnavă şi bătrână: într-un şopron în loc de casă, un cearşaf în loc de uşă, cu soba rece şi cămara goală în plină iarnă, fără salariu, fără pensie, fără nici măcar un ajutor social pe care-l primeşte şi cel din urmă om. Ca să vedeţi câtă dreptate au cei ce mă părăsc la dumneavoastră. Este vorba de notele date la Securitate de diferiţi prieteni, ca să nu mă lăsaţi nici acum, după atâţia zeci de ani, nici să trăiesc, nici să mor în pace."

Valer Irinca: Ştiţi ce însemna – nu numai pentru noi – să-l ai pe Domnul. În celula de la Securitate, a intrat cu mine un inginer olandez, care construise o fabrică de conserve pentru Casa Regală, şi n-a mai putut pleca din ţară. Îl trimiteau din celulă în celulă şi, pe urmă, era chemat să dea informaţii. Apoi, el a fost introdus la fratele Traian. Felul cum fratele Traian, în cele cinci zile, cât a stat, i-a vorbit despre Domnul, ce înseamnă să-l ai pe Domnul alături în suferinţă – „Dumneata, inginer în libertate, ai fost trimis aici, cu noi, în cuptorul ăsta de foc, de distrugere morală a unui popor şi a unei lucrări a lui Dumnezeu" – l-a făcut pe om să se convertească. Fratele Traian i-a zis: „Sigur vei fi trimis şi prin alte celule." „Dar – i-a răspuns – pot să fiu oriunde, acum mi s-au deschis ochii să văd." Şi a fost trimis la mine în celulă. Şi, când a venit – sigur, faci cunoştinţă, cine eşti, de unde eşti, şi el mi-a spus că a fost cu Dorz –, scumpii mei, zicea ca, în fiecare zi, de dimineaţa până seara, să mă rog de patru ori pe zi, cu voce tare şi să vorbesc din Evanghelie. Pe urmă, căpătam iarăşi energie. Şi omul acesta a plecat plin de pace. Ne-am despărţit îmbrăţişându-ne. Nu mai ştiu ce s-a-ntâmplat, ce s-a făcut. Pentru unii oameni, sunt momente în viaţă care depind de un anume moment. Aşa cum şi noi avem un moment fericit, când ne întâlnim cu adevărul din inima, din viaţa şi din trăirea în societatea noastră. Iar acela ne dă profilul pentru viitor, ne formează ca să putem fi de ajutor altora, cum şi alţii sunt pentru noi.

Mărturie Traian Dorz: *„Mi-aduc aminte cum lucram poeziile în acei ani lungi din închisoare, unde nu aveam nici caiet, nici carte, nici creion, nici hârtie, nici nimic. A trebuit să-nvăţ şi să le reţin în memorie pe toate. Învăţam, aveam o idee, o inspiraţie, dar trăiam zile, săptămâni, luni, ani de zile acolo, închişi, fără nici o ieşire nicăieri. Cum poţi să stai acolo şi să petreci timpul cu Dumnezeu şi să nu creezi? Mi-am zis trebuie să fac ceva. N-ai creion, n-ai hârtie, dar ai o memorie de la Dumnezeu. Deprinde-o, sileşte-o să înveţe şi să reţină. A venit o idee, am compus prima strofă în gând, am reţinut-o. Am mers spre a doua strofă, am reţinut-o, le-am repetat şi pe prima, şi pe a doua. Şi apoi, am făcut-o pe a treia şi am repetat-o pe prima, pe a doua şi pe a treia – şi am făcut-o pe a patra. Şi am repetat prima, a doua, a treia, a patra strofă şi am făcut-o pe a cincea. Până la a opta. Şi tot aşa. Când am făcut a doua poezie, am repetat-o şi pe prima, să n-o uit. Apoi, la a treia, a patra, le-am*

repetat şi pe prima, şi a doua, şi a treia, şi a patra. Şi, la douăzeci de poezii, îmi era capul plin şi le repetam pe toate şi le reţineam. A fost mai greu când am ajuns la cincizeci, la şaptezeci, la o sută, la două sute. După aceea, nici n-aveam timp dacă le repetam pe toate – îmi trebuiau trei zile la rând. Dar atunci mi-am înregistrat mai departe ideile şi numărul. Ştiam că poezia numărul 356 poartă titlul cutare. Şi, după cinci-şase ani, când am ieşit din închisoare, mi-am luat condeiul şi hârtia şi-am pornit înapoi, şi am întors filele memoriei şi am putut să scriu cântările anilor, cântările roadelor, cântări de drum, cântări îndepărtate, cele mai multe de pe acolo strânse.“

Imagini: Traian Dorz cu fraţii în credinţă

Ionatan Ille: Privind cu atenţie la viaţa lui Traian Dorz, se vede limpede că el a fost mai mult decât un poet, a fost şi o mare căpetenie, a fost un lider. Darul poeziei a fost spada strălucitoare pe care el a mânuit-o cu măiestrie în lupta cea sfântă a credinţei.

„Suntem o trâmbiţă a deşteptării – spunea Iosif Trifa –, suntem un vânt al primăverii religioase. Membrii Oastei Domnului reprezintă o familie spirituală, o comunitate a iubirii, un popor al lui Dumnezeu, doritor să trăiască după litera Evangheliei, ca primii creştini, perfect uniţi în acelaşi spirit şi în acelaşi sentiment, într-o admirabilă frăţie.“

Traian Dorz s-a stins în anul 1989.

Aceste imagini sunt din vremea prigoanei, când a filma o asemenea adunare putea însemna ani lungi de închisoare. I se cerea mereu să spună câţi fraţi sunt în Oaste. „Nu ştiu“, răspundea. „Undeva, între câteva sute de mii şi, poate, un milion. Nimeni nu ştie şi nici nu va şti niciodată, decât Dumnezeu, singurul care-i cunoaşte pe cei ce sunt ai lui. Peste optzeci la sută dintre cei care stau ceasuri întregi în picioare, înghesuiţi în căldură ori în frig, sunt tineri cu ochii plini de lacrimi. Ei stau şi-L slăvesc pe Domnul şi Dumnezeul nostru puternic, şi minunea asta pare de necrezut. O, marele nostru Dumnezeu şi Mântuitor, iată, fără autorizaţie, fără legalizare formală, fără subvenţii, cât de minunat ai condus tu, prin toate furtunile, până astăzi, lucrarea asta a Oastei Tale. Lovită din toate părţile, dispreţuită şi prigonită, Oastea Domnului a rămas, în dragostea şi ascultarea ei smerită, la învăţătura şi credinţa dintâi.

„Dă-mi ce vrei de-acuma, Doamne, / Dă-mi, de vrei, dureri nespuse, / Ia-mi şi coaja cea de pâine / Care foamea mi-o omoară, / Însă Tu de către mine nu Te depărta, Iisuse, / căci amarul mă doboară.“[53]

53. Strofa a cincea din poemul *Şi mă duc* de Traian Dorz (*n.red.*).

Ioan Panican: Pastorul Wurmbrand spunea despre Traian Dorz că este o fală a poporului român şi că orice popor s-ar mândri cu un astfel de om şi l-ar ţine la loc de mare cinste. Traian Dorz a aparţinut Oastei Domnului, a lucrat şi a luptat în Oastea Domnului nu numai pentru Oastea Domnului şi, prin aceasta, pentru Biserica ortodoxă şi pentru întregul popor român, pe care l-a iubit şi l-a slujit

cu scumpătate. Asemenea altor mari luptători şi mărturisitori pentru credinţă de aici, din România, cum ar fi monseniorul Vladimir Ghika, Nicolae Steinhardt, l-am pomenit de acum pe pastorul Wurmbrand, părintele Iosif Trifa, Ioan Marini, Nicolae Moldoveanu, Costică Tudose şi mulţi, mulţi alţii. Toţi aceştia, formal, au aparţinut unei confesiuni, unei Biserici, dar, pe fond, ei au aparţinut şi aparţin Bisericii lui Hristos şi slujesc deopotrivă tuturor creştinilor aici, în România, în Biserici şi confesiuni diferite, şi chiar şi celor de afară graniţelor ţării. Deci Traian Dorz a aparţinut şi aparţine deopotrivă tuturor Bisericilor şi confesiunilor creştine. Iar acesta e un mare şi binecuvântat har.

Ioan Alexandru: *„Câţi poeţi ca Traian Dorz nu au apostolit în anonimat satele Transilvaniei în vremi de restrişti până ce au apărut dintre ei Coşbuc, Goga.“*

Alături de cărţi şi scrisori confiscate în dosarele de urmărire, se află şi acest articol, semnat de poetul Ioan Alexandru: „Dintre pământenii iobagi ai Transilvaniei se trage acest adânc poet transilvan Traian Dorz, ce intră în harul poeziei cu zeci şi zeci de căutări, măiestrit plăsmuite, sărbătorind iubirea, nădejdea, credincioşia, bunătatea şi împăcarea dintre oameni, frumuseţea izbăvitoare a învăţăturii creştine în care a crescut şi evlavia noastră transilvană românească de două mii de ani încoace. Cuvine-se prinos de recunoştinţă acestor suflete ce sunt sarea pământului într-un popor, în cazul de faţă acestui confrate transilvan, prin versul căruia au sporit binele şi prinosul pe pământul românesc.“

Nichita Stănescu: *„Versurile lui Traian Dorz, în naivitatea lor divină, amintesc de colindele sau de ninsoarea cu fulgi albi de zăpadă a ochilor mamei mele. Acum, când poezia lui izvorăşte în versul stelar şi ceresc, noi, colegii lui mai tineri, îl sărbătorim ca pe un moş strămoş.“*

Datorită Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivei fostei Securităţi, am putut consulta cele nouă dosare de urmărire ale lui Traian Dorz. Cutremurătoare documente, pentru că nicăieri nu găsim mai bine statutul de martir decât în cei patruzeci de ani în care Securitatea l-a controlat continuu pe acest om, pe acest creştin, Traian Dorz, şi niciodată n-a obţinut de la cel torturat o dezicere de la credinţa lui. Dimpotrivă, în temniţă şi în anchete a întors multe suflete la Dumnezeu. A răspuns mereu aşa cum un alt martir, vlădicul Iuliu Hossu, a ripostat, şi el, când i se cerea să renunţe la convingerile sale religioase: „Credinţa noastră este viaţa noastră.“

Table of Contents

MEMORIALUL DURERII. ÎNTUNERIC ŞI LUMINĂ 5
Prefaţă. A fost timpul mărturisirii 6
Artizanii Unirii 14
Ultimatumul – 28 iunie 1940 25
Biblia împuşcată 36
Luptătorii din Munţii Banatului 49
Crima de favorizare 61
Executaţi pe loc 73
Grupul „Capotă–Dejeu“ 86
Grupul „Capotă–Dejeu“. Procesul. Execuţia. Suferinţele urmaşilor 98
Rezistenţa armată anticomunistă din Munţii Vrancei 108
Războiul din Bârseşti 120
Cardinalul Iuliu Hossu 131
„Actul acesta istoria nu-l va uita“ 142
Cazul generalului Nicolae Macici 157
Confesiunea unui lucid 169
Doftana şi Aiud 183
Săbiile generalilor români 193
Rănile Piteştiului se redeschid 205
Băieţii din munţii Făgăraş. Episodul 1 216
Băieţii din munţii Făgăraş. Episodul 2 226
Băieţii din munţii Făgăraş. Episodul 3 236
Băieţii din munţii Făgăraş. Episodul 4 246
Băieţii din munţii Făgăraş. Episodul 5 256
Băieţii din munţii Făgăraş. Episodul 6 268
Băieţii din munţii Făgăraş. Episodul 7 281
Ei au ales libertatea 294
Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane! 307
Lotul „Biserica Neagră“ 320
Cazul Radu Filipescu 332

La Braşov şi la Iaşi s-a dat semnalul 345
Timişoara vs. Ceauşescu 358
Douăzeci şi una de fotograme care au intrat în istorie 372
17 decembrie 1989. Reprimare cu foc 384
Calea Girocului, Calea Martirilor 397
Epilog la o zi însângerată 410
Furtul morţilor. Episodul 1 423
Furtul morţilor. Episodul 2 437
„Când o face plopu' mere…“ 451
Un poet creştin – Traian Dorz 464